

Călin Felezeu

Omul și dascălul

colecția
Portrete
universitare

Universitatea
Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

CĂLIN FELEZEU

Omul și dascălul

•

Volum coordonat de

COSMIN PRODEA și ELENA ANDREEA TRIF-BOIA

CĂLIN FELEZEU

OMUL ȘI DASCĂLUL

Volum coordonat de

COSMIN PRODEA

și ELENA ANDREEA TRIF-BOIA

Volum in memoriam

Prof. univ. dr. CĂLIN FELEZEU

(15 martie 1960 – 2 decembrie 2023)

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

COLECȚIA
Portrete universitare

ISBN 978-606-37-2510-4

© 2025 Coordonatorii volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorilor, este interzisă și se pedepsește
conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://biblioteca.ubbcluj.ro/>

Motto:

*„Vita enim mortuorum in memoria
vivorum est posita“,*

Marco Tullio Cicero, Philippicae

Cuprins

Cuvânt-înainte • <i>Tasin Gemil</i>	13
Foreword • <i>Tasin Gemil</i>	17
Nota editorilor	21
Editors' Note	23

A. Călin Felezeu **Biografie și profil academic**

I.1. Schiță biografică	27
<i>Elena Andreea Trif-Boia, Raluca Felezeu</i>	
I.2. Biographical sketch	59
<i>Elena Andreea Trif-Boia, Raluca Felezeu</i>	
II. Bibliografie selectivă a operei științifice	90
Bibliografie postumă	101
Participări în cadrul unor manifestări științifice naționale și internaționale. Listă selectivă.....	102
III. Discursuri	107
Discurs cu ocazia aniversării Unirii Principatelor Române, 24 ianuarie 2018	109
Discurs susținut la Olimpiada Națională de Istorie, 23 aprilie 2019.....	111

Discurs cu ocazia aniversării Zilei Naționale, 1 decembrie 2019.....	113
Discurs cu ocazia comemorării Dictatului de la Viena, 30 august 2020	115
Discurs despre martiriul Brâncovenilor, 19 august 2021	120
Discurs cu ocazia Centenarului Republicii Turcia, 2 noiembrie 2023	125
IV. Mesaje de condoleanțe.....	127
V. Memorii, amintiri, evocări	139
În lumea copilăriei mele, tata a fost eroul meu mitic. El m-a învățat să visez și să-mi deschid aripile. Și undeva pe drum a devenit om	141
<i>Raluca-Maria Felezeu</i>	
Gânduri despre tata.....	144
<i>Ioana-Emilia Felezeu</i>	
Călin Felezeu. Așa cum l-am cunoscut.....	146
<i>Adrian Opre, Dana Opre</i>	
Coleg și prieten	148
<i>Tasin Gemil</i>	
Călin Felezeu – un familist dedicat și un dascăl cu o aplecare deosebită spre întruparea tuturor celor învățate	152
<i>Pr. Ioan Chirilă</i>	
Călin Felezeu. Câțiva pași împreună	155
<i>Mircea Breaz</i>	
Omul care sfințește locurile și oamenii.....	170
<i>Maria Eliza Dulamă</i>	
<i>In memoriam</i> profesor universitar doctor Călin Felezeu	173
<i>Pr. Marius-Gheorghe Cocan</i>	
Călin Felezeu, vecinul și prietenul meu	176
<i>Pr. Ioan Aurel Rău</i>	

Dor de frumos	180
<i>Lili Oniș</i>	
Poem.....	183
<i>Radu Gabriel Safta</i>	
Călin Felezeu, lordul de la Turda	184
<i>Oana Bucur</i>	

B. Studii și cercetări

I. Istorie și teologie.....	185
1. Familia și arta culinară la evrei în timpul lui Isus	187
<i>Nicoleta Marțian, Sorin Marțian</i>	
2. Purgatoriul în discuțiile unioniste de la Ferrara-Florența (1438-1439).....	198
<i>Pr. Ioan-Vasile Leb</i>	
3. Matia Corvin și familia sa „la Otranto”: scrisori din vara anului 1480	219
<i>Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon</i>	
4. Matia Corvin între Ștefan cel Mare și Djem în anul 1489: Rapoarte și mesaje de la curia papală	233
<i>Alexandru Simon</i>	
5. Factorul politic în evoluția și involuția turcologiei istorice din România	248
<i>Tasin Gemil</i>	
6. Proiectul educațional al Mitropolitului Andrei Șaguna în Transilvania – Elemente structurale și contextualizare europeană	266
<i>Pr. Ioan Chirilă</i>	
7. Avram Iancu in Dictionaries, Encyclopedias, Curricula and Textbooks from the Old Kingdom until the Union.....	275
<i>Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan</i>	

8. Activitatea parlamentară a lui Dimitrie Rallet, deputat al Ținutului Botoșani, în Divanul ad-hoc al Moldovei (septembrie/octombrie 1857–decembrie 1857/ianuarie 1858).....	290
<i>Dan Prodan</i>	
9. Domni ai Țărilor Române, în paginile Enciclopediei Române.....	314
<i>Dorina Chiș-Toia</i>	
10. 1944. S.O.E. și N.K.V.D. își delimitează sferile de influență în România și în Balcani.....	326
<i>Marian Zidaru</i>	
11. 'Global', 'Autochthonous' and 'New' Muslims. Perspectives on Islamophobia in Romania	339
<i>Adriana Cupcea</i>	
II. Psihologie și didactica specialității.....	357
1. Inteligența emoțională: premisă a unei adaptări eficiente la provocările vieții	359
<i>Adrian Opre</i>	
2. Relația dintre istoria ca știință și istoria ca disciplină de studiu, în manualele din școala românească în secolele XIX și XX.....	368
<i>Rodica Ianoș Toadere</i>	
3. Propunerea unor activități didactice pentru fixarea cunoștințelor referitoare la reforma religioasă, bazate pe o resursă inedită: muzica.....	384
<i>Cătălina-Tatiana Țogorean</i>	
4. We're Learning Trigonometry (I) – Trigonometric Identities.....	398
<i>Teodor Dumitru Vălcan</i>	
5. Clasificarea sarcinilor de lucru matematice în scopul atingerii tuturor nivelelor taxonomice ale gândirii	414
<i>Adrian Magdaș, Ioana Magdaș, Suzan Khatib</i>	
6. Alfabetizarea vizuală în studiul matematicii și științelor prin utilizarea organizatorilor grafici.....	423
<i>Ioana Magdaș, Lavinia Șuteu, Mădălina Cristea, Mariana Maier, Liliana Ciascai, Suzan Khatib</i>	

7. Crearea resurselor educaționale deschise pentru învățământul primar. Aplicații la disciplina istorie.....	454
<i>Daniela Pahome</i>	
8. Adaptarea învățământului primar la specificul elevilor din generația Alpha.....	468
<i>Ana-Simona Ilie, Paula Maria Buda</i>	
9. Revista și excursia școlară – context pentru documentare și scriere creativă	483
<i>Hadrian-Vasile Conțiu, Andreea Conțiu</i>	
10. Rolul educației muzeale în predarea istoriei în învățământul primar	497
<i>Elena Andreea Trif-Boia</i>	

C. Memorialistică

Câteva amintiri și reflexii privind ultimele decenii ale Imperiului Otoman – consemnate diaristic din partea unui fost ministru al Junilor-Turci (N. Batzaria) • <i>Stoica Lascu</i>	513

Anexe

Lista autorilor.....	567
Album foto	589

Cuvânt-înainte

Tasin Gemil

Această carte omagială trebuia să fie oferită Profesorului Călin Felezeu la împlinirea vârstei de 65 de ani, la 15 martie 2025. Cartea este gata de tipar, dar omagiatul nu se mai află, din păcate, între noi. Călin Felezeu ne-a părăsit, pe neașteptate, la 2 decembrie 2023. De bună seamă, Profesorul Călin Felezeu s-ar fi bucurat enorm de această carte care i-a fost dedicată de prieteni, colegi, studenți și familie. Este un dar pe care Profesorul Călin Felezeu îl merită pe deplin. Călin Felezeu iubea și prețuia cartea ca pe cea mai valoroasă creație umană. Sunt sigur că sufletul lui senin se bucură, acolo unde sălășluiește, de faptul că prietenii și colegii nu l-au uitat nicidecum și îl omagiază într-o carte pe cât de frumoasă, pe atât de valoroasă.

Călin Felezeu era un ardelean de ispravă, probabil, cu vechi origini croate, ca și turdeanul Ion Rațiu – îmi spunea el – având în vedere cele două nume de familie mai puțin obișnuite la români. Călin Felezeu s-a născut la 15 martie 1960, în localitatea Ocna Mureș, din județul Alba. Dar Călin Felezeu și-a trăit aproape toată viața în Turda, unde părinții săi s-au statornicit de când el era mic copil. Familia sa era de vază în Turda, tatăl fiind notar, iar unchiul actor. Pe acesta din urmă l-am cunoscut și eu; era un om hâtru, mi s-a părut că își trăia viața ca și cum era mereu pe scena teatrului.

Potrivit mărturisirii sale, C. Felezeu a dovedit aplecare către istorie încă din perioada gimnaziului, când a fost poreclit „Herodot”. Ca urmare,

ultimii doi ani de școală i-a făcut la liceul de profil din Cluj-Napoca, după care s-a înscris la Facultatea de istorie-filosofie a Universității „Babeș-Bolyai”, pe care a absolvit-o în 1984. După stagiul de profesor și director la un liceu din Curtea de Argeș, Călin Felezeu a revenit în Cluj-Napoca, mai întâi ca cercetător științific la Centrul de Studii Transilvane, apoi, în 1994, a fost primit în corpul profesoral al Facultății de istorie-filosofie a Universității „Babeș-Bolyai”, iar în 1996 a obținut titlul academic de *doctor în istorie*. Prin râvnă și abnegație a progresat destul de repede, ajungând în 2003 la titlul de profesor universitar. A fost ales șef de catedră, decan și în Senatul universitar. Între 2005 și 2007 a îndeplinit și funcția onorabilă de director adj. al Institutului Cultural Român „Dimitrie Cantemir” din Istanbul, când a avut prilejul să cunoască îndeaproape Turcia și poporul turc. Călin Felezeu nutrea sentimente de simpatie livrescă față de lumea turcă, pentru că ajunsese la concluzia că viziunea curentă în România și Europa era în bună măsură falsă, atât în privința turcilor și tătarilor, cât și a religiei islamice. De altminteri, el a căutat să demonstreze adevărul despre istoria raporturilor româno-otomane în lucrările pe care le-a publicat, îndeosebi în teza sa de doctorat referitoare la situația Transilvaniei în perioada suzeranității otomane. Prin cercetările sale perseverente și oneste, Călin Felezeu a dezvăluit faptul că, în privința turcilor și tătarilor, în România și Europa erau acceptate încă conceptele islamofobe de sorginte medievală. Așa se explică și proiectul său de a înființa un centru sau institut de turcologie în cadrul UBB. Prilejul a apărut în 2008, când această dorință a Profesorului C. Felezeu a putut fi concretizată. A fost o realizare remarcabilă, care onorează o carieră și o viață dedicată unei idei și unei convingeri științifice.

Ca om, istoric și pedagog, Călin Felezeu merită pe deplin acest volum de omagiu, pe care l-au inițiat și l-au realizat prietenii și colegii săi. Este o carte care se impune, nu numai prin notorietatea omagiatului, ci și prin calitatea celor care îl omagiază. Aș releva mai întâi contribuția Academicianului Ioan Aurel Pop și pe cea a Profesorului Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, foști colegi de catedră ai Profesorului Călin Felezeu. În aceeași măsură se cuvine să remarcăm prezența numelui onorabilului Pr. Profesor Ioan Chirilă, fost președinte

al Senatului UBB, un cărturar de aleasă prestanță și eleganță intelectuală, care a fost mereu aproape de Institutul de Turcologie, cu gândul și cu fapta. Profesorul Adrian Opre, decanul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, unde C. Felezeu a fost de două ori prodecan și tot de două ori decan, îl cinstește cum se cuvine pe colegul său, așa cum fac și mulți alți colegi de la aceeași Facultate. Un număr însemnat de istorici, psihologi, pedagogi, nu numai din Cluj-Napoca, ci și din alte localități, inclusiv din Constanța și Botoșani, au ținut, de asemenea, să-l omagieze pe istoricul și pedagogul Călin Felezeu, prin lucrări de aleasă ținută științifică.

Cartea este constituită din mai multe părți, care se îngemănează într-un tot, de natură să reliefeze nu numai personalitatea Profesorului Călin Felezeu, ci să ofere și informații, încheieri științifice noi într-o diversitate de teme din domeniul istoriei, teologiei, psihologiei și al didacticii.

Uzanța academică în astfel de ediții impune mai întâi prezentarea bio-bibliografică a persoanei omagiate, completată de aprecierile celor care l-au cunoscut mai bine. Aceste componente sunt amplu ilustrate în prima parte a cărții, care în plus conține subcapitolele *Discursuri* și *Mesaje de condoleanțe*, dată fiind condiția specială a volumului, dedicată unei persoane dispărute înainte de data aniversării.

Partea dedicată contribuțiilor științifice, care constituie substanța unor asemenea volume, este subdivizată în două segmente reprezentative pentru profilul științific al Profesorului Călin Felezeu. Primul segment, intitulat *Istorie și teologie*, cuprinde studii consistente referitoare la subiecte diverse, de la documente din veacul al XV-lea, rolul factorului politic în cercetarea științifică și până la considerații privind relațiile dintre servicii secrete, situația comunității musulmane din România în condițiile recrudescenței islamofobiei. Segmentul al doilea este pentru *Psihologie și didactica specialității*, în care sunt înmănușate rezultatele unor cercetări recente în domeniu, de la inteligența emoțională, rolul muzicii în fixarea materiei și până la însemnătatea excursiei școlare și a educației muzeale.

Cartea se încheie cu lista autorilor și cu un album de ilustrații referitoare la Călin Felezeu și familia sa. Fotografiele sunt de natură să releve și ele multilateralitatea personalității omagiate și să sublinieze din nou dimensiunea pierderii suferite de comunitatea academică și nu numai, prin dispariția lui Călin Felezeu.

București, 27 ianuarie 2025

Foreword

Tasin Gemil

This memorial book was supposed to be offered to Professor Călin Felezeu on his 65th birthday, on March 15, 2025. The book is ready for printing, but the man who was to be celebrated is unfortunately no longer with us. Călin Felezeu left us, unexpectedly, on December 2, 2023. Of course, Professor Călin Felezeu would have enjoyed this book that was dedicated to him by friends, colleagues, students and family. It is a gift that Professor Călin Felezeu fully deserves. Călin Felezeu loved and cherished the book as the most valuable human creation. I am sure that his serene soul rejoices at his resting abode in the fact that his friends and colleagues have not forgotten him at all and are paying tribute to him in a book that is as beautiful as it is valuable.

Călin Felezeu was a stalwart Transylvanian, probably with old Croatian origins, like Ion Rațiu from Turda – as he told me – considering these two less common surnames among Romanians. Călin Felezeu was born on March 15, 1960, in the town of Ocna Mureș, in Alba County. But Călin Felezeu lived almost his entire life in Turda, where his parents settled since he was a small child. His family was prominent in Turda, his father being a notary and his uncle an actor. I also met the latter; he was a cheerful man, it seemed to me that he lived his life as if he were always on the stage of the theater.

According to his confession, C. Felezeu showed an inclination towards history since his middle school days, when he was nicknamed

„Herodotus”. As a result, he spent the last two years of school at the specialized high school in Cluj-Napoca, after which he enrolled in the Faculty of History and Philosophy of „Babeș-Bolyai” University, which he graduated in 1984. After his internship as a teacher and principal at a high school in Curtea de Argeș, Călin Felezeu returned to Cluj-Napoca, first as a scientific researcher at the Center for Transylvanian Studies, then, in 1994, he was accepted into the teaching staff of the Faculty of History and Philosophy of „Babeș-Bolyai” University, and in 1996 he obtained the academic title of *doctor in history*. Through eagerness and selflessness, he promoted rather swiftly, reaching the title of university professor in 2003. He was elected head of department, dean and member of the university Senate. Between 2005 and 2007, he also held the honorable position of deputy director of the Romanian Cultural Institute „Dimitrie Cantemir” in Istanbul, when he had the opportunity to get to know Turkey and the Turkish people closely. Călin Felezeu harbored feelings of erudite sympathy towards the Turkish world, because he had come to the conclusion that the current vision in Romania and Europe was largely false, both regarding the Turks and Tatars, as well as the Islamic religion. Moreover, he sought to demonstrate the truth about the history of Romanian-Ottoman relations in the works he published, especially in his doctoral thesis on the situation of Transylvania during the Ottoman suzerainty. Through his persevering and honest research, Călin Felezeu revealed the fact that, regarding the Turks and Tatars, islamophobic concepts of medieval origin were still accepted in Romania and Europe. This explains his project to establish a center or institute of Turkology within UBB. The opportunity arose in 2008, when this desire of Professor C. Felezeu could be accomplished. It was a remarkable achievement which honors a career and a life dedicated to an idea and a scientific conviction.

As a man, historian and pedagogue, Călin Felezeu fully deserves the homage of this commemorative volume, which was initiated and produced by his friends and colleagues. It is a book that is important, not only because of the notoriety of the commemorated, but also because of the worthiness of those who are here paying tribute to him. I would first

highlight the contribution of Academician Ioan Aurel Pop and that of Professor Ioan Bolovan, corresponding member of the Romanian Academy, former colleagues of Professor Călin Felezeu. To the same extent, we should note the presence of the name of the honorable Fr. Professor Ioan Chirilă, former president of the Senate of UBB, a scholar of distinguished presence and intellectual grace, who was always close to the Institute of Turcology, in thought and deed. Professor Adrian Opre, dean of the Faculty of Psychology and Educational Sciences, where C. Felezeu was twice vice-dean and twice dean, duly honors his colleague, as do many other colleagues from the same Faculty. A significant number of historians, psychologists, and pedagogues, not only from Cluj-Napoca, but also from other cities, including Constanța and Botoșani, also wanted to pay tribute to the historian and pedagogue Călin Felezeu, through works of distinguished scientific excellence.

The book consists of several parts, which are intertwined into a whole, capable of highlighting not only the personality of Professor Călin Felezeu, but also providing information and new scientific conclusions on a variety of topics in the fields of history, theology, psychology and didactics.

Academic custom in such editions requires first a bio-bibliographic presentation of the person being honored, complemented by the appreciations of those who knew him better. These components are amply illustrated in the first part of the book, which additionally contains the subchapters *Speeches* and *Condolence Letters*, given the special condition of the volume, dedicated to a person who disappeared before the anniversary date.

The section which is dedicated to scientific contributions that constitute the substance of such volumes, is subdivided into two segments representative of Professor Călin Felezeu's scientific profile. The first segment, entitled *History and Theology*, includes consistent studies on various subjects, from documents from the 15th century, the role of the political factor in scientific research to considerations regarding the relations between secret services or the situation of the Muslim community in Romania in the context of the resurgence of islamophobia.

The second segment is for *Psychology and Specialty Didactics*, which bundles the results of recent research in the field, from emotional intelligence and the role of music in fixing the subject matter, to the significance of school trips and museum education.

The book ends with a list of authors and a photo album where one may find portraits of Călin Felezeu and of his family. The photographs are likely to reveal the multifaceted nature of the personality being honored and to emphasize once again the extent of the loss suffered by the academic community and beyond, through the disappearance of Călin Felezeu.

Bucharest, January 27, 2025

Nota editorilor

Prezentul volum reprezintă un ultim omagiu în semn de respect și recunoștință celui care a fost istoricul și turcologul, profesorul și didacticianul, dar mai ales omul Călin Felezeu. Colegi, prieteni, foști studenți și parteneri, dar și membri ai familiei au acceptat să colaboreze la realizarea lucrării de față cu scrieri menite să îi păstreze vie amintirea și să reliefeze o dată în plus natura diversă și profundă a preocupărilor sale. Pe această cale, dorim să le mulțumim tuturor.

În mod special, editorii doresc să mulțumească familiei Felezeu, celor două fiice ale regretatului profesor, Ioana și Raluca, pentru deschiderea manifestată și pentru sprijinul constant acordat de la primele demersuri ale conceperii acestui proiect comemorativ. Ralucăi Felezeu îi datorăm o mare parte a aporturilor biografice, ea fiind cea care a avut o necondiționată implicare directă în adunarea contribuțiilor secțiunii de amintiri, ca și pentru punerea la dispoziție a unor materiale din colecția personală, resurse valorificate în schița biografică, unde Raluca este coautor, ca și în albumul foto ce se regăsește la finalul lucrării.

Editorii volumului doresc, de asemenea, să adreseze mulțumiri Cucernicului Părinte Protopop Ioan Dâmbu pentru generosul sprijin financiar acordat în vederea tipăririi volumului de față.

Gândit inițial ca un omagiu aniversar în urmă cu doi ani de zile, planul prezentului volum a fost afectat de decesul prematur al celui omagiat. Schimbările pe care a trebuit să le operăm în urma acestui trist eveniment au condus la o extindere și o amplificare a demersului nostru original, fapt care a modificat dinamica și cronologia lui și a condus la o

încercare de selecție a celor mai relevante și proeminente aspecte ale vieții regretatului profesor Călin Felezeu.

Nu în ultimul rând, precizăm că datorită domeniilor variate în care se înscriu studiile și cercetările trimise de către contributorii noștri, de la istorie și teologie, până la psihologie și didactică, volumul de față a păstrat două stiluri de citare, cel al Academiei Române, respectiv cel al Asociației Psihologilor Americani (A.P.A.).

20 ianuarie 2025, Cluj-Napoca

Editors' Note

The present volume represents a final tribute as a sign of respect and gratitude to the historian and turkologist, the teacher and didactics expert, but above all to the man Călin Felezeu. Colleagues, friends, former students and associates, as well as family members have agreed to collaborate in the creation of this work with contents intended to keep his memory alive and to highlight once again the diverse and profound nature of his undertakings. Herewith, we would like to thank them all.

In particular, the editors would like to thank the Felezeu family, the two daughters of the late professor, Ioana and Raluca, for their openness and constant support from the very beginning of the approach of this commemorative project. We owe a large part of the biographical contributions to Raluca Felezeu, who was directly and unconditionally involved in gathering the materials for the recollections section, as well as in making available some content from her personal collection, resources that are exploited in the biographical sketch where Raluca is co-author, as well as in the photo album that can be found at the end of the work.

The editors also wish to express their gratitude towards Pious Father Archpriest Ioan Dâmbu for his generous financial support he has provided for the present work's publishing.

Originally conceived as an anniversary homage two years ago, the plan of this volume was affected by the premature death of the one being honored. The changes we had to make following this sad event led to an expansion and amplification of our original approach, which modified its

dynamics and chronology and led to attempting a selection of the most relevant and prominent aspects of the life of late professor Călin Felezeu.

Last but not least, we would like to point out that due to the varied fields in which the studies and research submitted by our contributors fall, from history and theology to psychology and didactics, this volume has maintained two citation styles, that of the Romanian Academy and that of the American Psychological Association (A.P.A.).

January 20, 2025, Cluj-Napoca

A. Călin Felezeu

Biografie și profil academic

I.1. Schiță biografică

Elena Andreea Trif-Boia, Raluca Felezeu

CĂLIN-VALENTIN FELEZEU (n. 15 martie 1960 – d. 2 decembrie 2023) a fost istoric, profesor universitar și politician român (PNȚCD, PNL), cunoscut pentru preocupările sale în domeniul istoriei medievale, în speță al istoriei Imperiului Otoman și al relațiilor româno-turce, dar și al didacticii disciplinei Istorie.

Este considerat drept unul dintre cei mai importanți turcologi ai cercetării contemporane, fiind membru fondator al unor instituții și asociații precum Laboratorul de Studii Turco-Osmâne (1985), transformat, ulterior, în Institutul de Studii și Cercetări Turco-Osmâne al Universității București (1993), Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice (2009) din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” (în prezent singurul institut de acest gen din România și din întreg spațiul central-european, cf. T. Gemil, 2024, p. 559) și Asociația Turkish Multicultural Business Consortium (2016) din Cluj-Napoca.

Nașterea și copilăria

Istoricul clujean s-a născut pe 15 martie 1960 în localitatea Ocna Mureș, județul Alba, fiind unicul copil al soților Emil și Floarea-Valentina Felezeu. Copilăria și-a petrecut-o la Turda, jud. Cluj, în casa părintească, situată în cartierul Între Români, foarte aproape de noul lăcaș al celei mai vechi parohii ortodoxe din localitate, unde, cu peste 100 de ani în urmă, la 2 decembrie 1847, în fosta biserică de lemn cu același hram¹, fusese ales Episcop al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania însuși Andrei Șaguna (1809-1873).

Emil Felezeu
(1930-2000)

Călin-Valentin Felezeu
la 16 mai 1962

Valentina-Floarea Felezeu
(1933-2005)

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

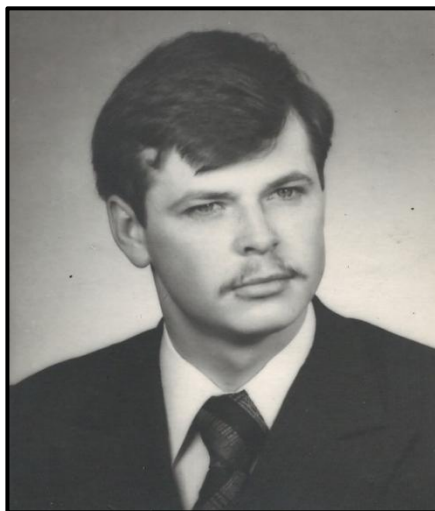
¹ Tot aici a fost ales Episcop al Bisericii Ortodoxe a Transilvaniei Vasile Moga, la 19 septembrie/1 octombrie 1810. Biserica inițială avea hramul Adormirea Maicii Domnului și a fost distrusă în urma unui trăsnet care a incendiat-o în 1861. Ca urmare, Episcopul și apoi Mitropolitul (1864) Andrei Șaguna a instituit o colecție publică pentru reconstruirea așezământului liturgic între 1861-1865.

Tatăl său, Emil Felezeu, a fost pentru o bună perioadă de timp notar în Turda și și-ar fi dorit ca fiul să-i calce pe urme². Pasiunea pentru istorie și cultura orientală a fost, însă, mai puternică. Aceasta s-a datorat, de altfel, unei alte „patimi”, celei pentru lectură. *„Dintotdeauna am fost îndrăgostit și fascinat de lectură”* (Carte de citire cu Prof. univ. dr. Călin Felezeu, realizator Mihaela Mihale Ilea, TVR Cluj, 20 martie 2018), se destăinuia el într-o emisiune difuzată de TVR Cluj în martie 2018. *„Mi-a plăcut să simt mirosul cărții, al paginii tipărite”* (Ibidem). Prima carte pe care a citit-o integral încă de la începutul clasei I și care avea să-l marcheze și să-i deschidă apetitul pentru trecut a fost *Cuhulin, viteazul din Ulster*. A urmat, apoi, *În țara legendelor*, scrisă de Alexandru Mitru, lucrare pe care a citit-o în mod repetat și pentru care mărturisea că *„a mâncat bătaie”* de la tatăl său căci, într-una din diminețile în care trebuia să meargă la școală, a redeschis-o și, captivat de întâmplările descrise acolo, efectiv a uitat de îndatoririle sale de elev (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015). Cât despre cultura orientală, un rol decisiv l-au avut faimoasele povestiri *O mie și una de nopți*, traduse de Eusebiu Camilar, apoi basmele și narațiunile care îl aveau ca erou principal pe Nastratin Hoge (M. Bența, 2012, p. 16). Volumul care l-a cucerit, însă, definitiv și, în cele din urmă, l-a determinat să-și dorească să devină turcolog a fost romanul *Căderea Constantinopolului*, creația de succes a lui Vintilă Corbul, una din cele mai bine vândute cărți din beletristica românească. *„A fost ca un magnet”*, relatea profesorul Felezeu, pur și simplu te făcea *„să trăiești exact ce se povestea. Atunci mi-am jurat în barbă, cum se zice, că dacă voi reuși într-ale istoriei mă voi face turcolog și neapărat voi sta o anumită perioadă la Istanbul”* (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015). Desigur, ulterior, pe măsură ce a înaintat în vârstă a prins contur și *„sentimentul de frondă”* generat de imaginea în genere negativă pe care Islamul o avea în lumea occidentală contemporană, adesea stigmatizat și, nu de puține ori, chiar *„satanizat”* (M. Bența, 2012, pp. 15-16).

² Această dorință a tatălui avea să-l marcheze totuși, astfel că, la sfârșitul anilor '90, s-a înscris ca student la cursurile Facultății de Drept pe care le-a urmat până la decesul părintelui său în 2000. Moment în care și împlinirea visului patern este abandonată.

Perioada studiilor

Primii ani de școală, clasele I-VIII, i-a urmat la Turda, jud. Cluj, în cadrul Școlii nr. 4, în prezent, Școala Gimnazială „Andrei Șaguna”. Încă de pe atunci și-a arătat interesul pentru disciplina Istorie, astfel că profesorii săi din gimnaziu au început să i se adreseze cu apelativul „Herodot”, după numele istoricului grec, „părinte” al acestei științe (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015). Ulterior, și-a continuat studiile la Liceul „Mihai Viteazul” din localitate, instituție pe care a frecventat-o în perioada septembrie 1975 – iulie 1977, până la transferul său la Liceul de filologie-istorie „Ady-Șincai” (în prezent Colegiul Național „Gheorghe Șincai”) din Cluj-Napoca. În cadrul acestuia din urmă parcurge ultimii doi ani ai liceului, în intervalul septembrie 1977 – iulie 1979. După promovarea examenului de Bacalaureat, în anul 1980 este admis la cursurile Facultății de Istorie-Filosofie, specializarea Istorie-Filosofie, pe care a absolvit-o patru ani mai târziu, în 1984. Tot aici a urmat și studiile de doctorat, începând cu ianuarie 1992 și până în septembrie 1996, sub îndrumarea profesorului Nicolae Edroiu, obținând titlul de Doctor în Istorie cu o teză ce oferă o analiză complexă a raporturilor bilaterale transilvano-otomane din secolele XVI-XVII: *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*. Lucrarea, publicată la Presa Universitară Clujeană în anul 1996, constituie și în prezent o contribuție importantă în literatura științifică de specialitate. Ca dovadă amintim Premiul de Excelență pentru „prestigioasa muncă științifică și educațională depusă în slujba Turcologiei din România, cu precădere pe tema Principatului autonom al Transilvaniei aflat sub

**Călin Felezeu,
la absolvirea liceului, 1979**

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

suzeranitate otomană” (Gala Premiilor de Excelență...; Cengiz Akgün, 10 iunie 2022), distincție acordată profesorului Călin Felezeu în cadrul Galei Premiilor de Excelență (Cluj-Napoca, 22-29 mai 2022).

Căsătoria și viața de familie

Anii de facultate i-au oferit profesorului Călin Felezeu ocazia specializării, dar, totodată, și pe cea a împlinirii pe plan personal, prin întâlnirea cu cea care i-a devenit apoi parteneră pentru tot restul vieții, Viorica Maria Felezeu, născută Gliga. Cei doi s-au cunoscut încă din 1980, ambii fiind studenți în primul an ai aceleiași instituții, Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca. Destinele și le-au unit patru ani mai târziu, la finalul studiilor. Potrivit obiceiurilor vremii, au avut parte de două ceremonii religioase, una la Turda, în Biserica „Între Români”, și cealaltă la Bihor, în Biserica Ortodoxă „Sf. Cuvioasă Parascheva” din satul Peștere, comuna Constantin Daicoviciu.

Viorica și Călin Felezeu, la cununia civilă, 1984

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Din această uniune au rezultat două fete, Ioana-Emilia, născută pe 11 mai 1985, și Raluca-Maria, născută pe 13 aprilie 1989. În timp ce Ioana a decis să urmeze Facultatea de Drept din Cluj-Napoca și să calce pe urmele bunicului ei din partea tatălui, notarul Emil Felezeu, Raluca a ales să împartă pasiunile tatălui său și ale unchiului lor pe linie paternă, actorul Petru Felezeu³, urmând cursurile Facultății de Teatru și Televiziune și, ulterior, pe cele ale Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”.

Viața de familie, în care au domnit afecțiunea, buna înțelegere, dragostea pentru copii și prețuirea comună a soților, i-a oferit profesorului clujean împlinirea și stabilitatea de care a avut nevoie pentru a se putea dedica profesiei, sferă în care a înregistrat rezultate remarcabile.

Viața profesională

Debutul experienței profesionale l-a avut în anul 1984, în domeniul învățământului preuniversitar, la Curtea de Argeș, jud. Argeș. Aici Călin Felezeu a ocupat, mai întâi, postul de profesor de istorie la Liceul Industrial nr. 1 cu profil silvic din localitate, iar, mai apoi, din ianuarie 1990, a devenit director adjunct al aceleiași instituții, funcție pe care a deținut-o până în 1991.

³ **Petru Felezeu (1919-2015)**, frate al notarului Emil Felezeu și unchi al profesorului Călin Felezeu; actor al Teatrului de Stat din Turda începând cu anul 1948 și, apoi, de la mijlocul anilor '50, al Teatrului Național din Cluj. Renumit interpret al rolului lui Brânzovenescu din piesa *O scrisoare pierdută*, de I.L. Caragiale. A debutat în cinematografie în filmul *O lacrimă de fată* (1980), remarcându-se, apoi, cu rolul memorabil al Baciului Urca Mihu din filmul *Femeia din Ursa Mare* (1982). A mai interpretat roluri secundare în filmele *Întoarcerea din iad* (1983) și *Primăvara bobocilor* (1987). A evoluat și în alte numeroase roluri de teatru scenic și de televiziune (*Adam și Eva*, 1963, Teatrul Național din Cluj; *Meșterul Manole*, 1993, Teatru TVR etc.). Vezi Ionel Ignat, *Un ultim omagiu adus actorului Petru Felezeu (1919–2015)*, 18 februarie 2015. <https://www.turdainfo.ro/index.php/turda-96332/9372-un-ultim-omagiu-adus-actorului-petru-felezeu-1919-2015>. Adresă accesată la 10 ianuarie 2025.

Călin Felezeu împreună cu colegii de la Liceul industrial nr. 1, Curtea de Argeș

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

În anii ce au urmat, s-a angajat în domeniul cercetării, iar, ulterior, în învățământul universitar. În perioada 1991-1994, de pildă, îl găsim ca cercetător științific principal în cadrul Centrului de Studii Transilvane, iar, mai târziu, ca profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai”, mai întâi la Facultatea de Istorie și Filosofie, iar ulterior, din 1997, la cea de Psihologie și Științe ale Educației. În cadrul instituțiilor amintite a deținut, pe rând, funcții didactice precum cea de lector (1994-1998), cea de conferențiar (1998-2003) și cea de profesor universitar (din 2003). Dintre cursurile susținute amintim: *Istoria Imperiului Otoman*, în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie și a Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice, *Didactica istoriei*, *Didactica domeniului și dezvoltări în didactica specialității* (învățământ liceal, postliceal, universitar), *Istoria și „Noile Educații”* la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației. În 1997 a predat și *Istoria Transilvaniei* la Universitatea din Istanbul (Virgil Lazăr, *Interviul săptămânii. Prof. univ. dr. Călin Felezeu...*, iulie 2003).

În primele două decenii ale secolului XXI, s-a remarcat și ca un bun administrator al instituțiilor din domeniul universitar. Inițial, a ocupat funcții

de conducere în cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”, mai întâi, șef al Catedrei de Metodica Științelor Socio-Umane, devenită ulterior Departamentul de Didactica Științelor Socio-Umane (2000-2007), apoi, decan (2007-2016) și prodecan (2004-2007; 2016-2020), poziții din care, grație abilităților sale interpersonale și decizionale, a contribuit sensibil la buna desfășurare a activităților academice și administrative ale instituției. În 2016, de pildă, în urma participării la un concurs organizat de Ambasada Turciei la București, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației a obținut un grant de 90.000 de euro, suma fiind utilizată pentru îmbunătățirea procesului de practică pedagogică a studenților. Succesul proiectului s-a datorat, potrivit profesorului Călin Felezeu care la acea dată era decanul facultății, *„clarității cu care a fost elaborat”*, dar și ajutorului primit din partea Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice, care *„a devenit o punte de legătură între universitate și oficialitățile turce”* (Florina Pop, *Proiect în valoare de...*, 22 februarie 2016; *Proiect de 90.000 de euro câștigat de o facultate a UBB Cluj...*, 22 februarie 2016). Proiectul, intitulat *Intelligent Video System for Dissemination of Best Teaching and Learning Practices*, a contribuit la realizarea unui set integrat de dispozitive audio-video menit să asigure comunicarea la distanță între studenți și profesori (*Ibidem*).

Lansarea volumului *Islamul văzut și trăit* de Călin Felezeu,
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, 16 octombrie 2012

Sursa: Pagina de Facebook a editurii Bybliotek

La încheierea celor două mandate de decan, în 2016, profesorul Călin Felezeu a devenit membru al celui mai înalt for de deliberare și decizie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Senatul acesteia.

Concomitent cu activitatea didactică și cea de conducere, profesorul clujean a debutat în domeniul diplomației, fiind numit director adjunct al Institutului Cultural „Dimitrie Cantemir” din Istanbul (iulie 2005 – martie 2007), instituție condusă atunci de către istoricul și profesorul universitar Mihai Maxim, cunoscut pentru preocupările sale în domeniul studiului relațiilor româno-otomane. Mihai Maxim a fost, de altfel, directorul fondator al acestei instituții, înființate cu doar un an înainte, în anul 2004, și, din această poziție, a făcut demersuri ca profesorul Călin Felezeu să-i fie alături. Planul său viza nu doar asigurarea reprezentativității și a vizibilității acestui așezământ, prin participarea directă a membrilor ei la toate conferințele ce se țineau, ci și desfășurarea unor activități de cercetare a documentelor din arhivele turcești, în număr impresionant, de peste 2 milioane, dintre care jumătate constituie surse importante și pentru reconstituirea istoriei românilor⁴ (R. Couți, 2024, p. 71).

La Istanbul, profesorul clujean s-a implicat în organizarea unor serii de evenimente științifice și culturale, unele dintre acestea în cadrul marilor universități din Turcia, precum Universitatea Yeditepe, Universitatea Sabanci, Universitatea Mimar Sinan, Universitatea Anadolu sau Universitatea Atatürk. Evenimentul care l-a marcat și de care avea să-și amintească cu entuziasm a fost conferința dedicată principelui cărturar Dimitrie Cantemir, desfășurată în parteneriat cu Muzeul Topcapi și Universitatea Atatürk, la sfârșitul anului 2006 (*Idem*, p. 75). În cadrul acesteia, s-a discutat despre tot ceea ce a însemnat opera marelui cărturar român, atât cercetătorii turci, cât și cei români căzând de acord că Turcia contemporană datorează multe acestui cărturar, el fiind cel dintâi care a pus pe note muzica turcească. La finalul fiecărei zile de activitate erau

⁴ Dintre cele aproximativ un milion de documente care fac referiri și la Țările Române, „istoria românească, cel puțin la ora actuală, este bazată pe 1000 și ceva de documente, atât” spunea profesorul Felezeu în al doilea interviu acordat jurnalistului Romeo Couți în septembrie 2023, sus-citat, cu două luni înainte de deces.

interpretate și compozițiile sale. „Erau absolut senzaționale și atât de aproape ca muzicalitate de preclasici! Ceva fantastic, pe de o parte simțai că sunt influențe care vin din secolul 16-17, dar simțai și influențele muzicii populare românești, și în același timp și pe cele orientale” (Idem, p. 76), îi mărturisea profesorul Călin Felezeu jurnalistului Romeo Couți, în toamna anului 2023.

Călin Felezeu, noiembrie 2023

Foto: Raluca Felezeu

Ca director adjunct al ICR Istanbul profesorul Călin Felezeu a avut ocazia, pe de o parte, să organizeze și să participe la evenimente menite să consolideze relațiile româno-turce, iar, pe de alta, să cerceteze bibliotecile și arhivele turcești observând direct civilizația despre care mărturisea că l-a fascinat încă de mic copil. Prezența directă în capitala Turciei, mărturisea el mai târziu, i-a oferit, totodată, șansa cunoașterii profunzimilor Islamului, a celui de origine sunnită, i-a deschis sensibilitatea față de elementele acestuia și, mai ales, față de percepția importanței religiei islamice în istoria statului otoman (M. Bența, 2012, p. 22).

Preocupat de istoria medievală și premodernă a României, de turcologie și islamologie, dar și de didactica predării istoriei în învățământ, căci credea cu ardoare în expresia „*un popor care nu își cunoaște trecutul, este condamnat să-l repete*”, Călin Felezeu a fost autor, coautor, editor și coordonator al unui număr de peste 15 volume de specialitate și a peste 100 de studii, articole, prefețe ale unor lucrări științifice și recenzii. Pe lângă teza de doctorat mai sus menționată, amintim lucrări precum *Istoria vlahilor din nordul peninsulei Balcanice* (1995), o analiză a originii și istoriei acestor comunități sud-dunărene realizată împreună cu istoricul Ioan Lumperdean; *Islamul văzut și trăit de Călin Felezeu* (2012), o carte-interviu editată de scriitorul și jurnalistul Marius Bența; *Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeană* (2011), un adevărat ghid destinat celor interesați de evoluțiile politice și sociale din Turcia, scrisă împreună cu Radu Safta, fost consul general al României în Turcia; *Imaginea otomanului și a civilizației otomane în cultura românească*

Principatul Transilvaniei în epoca suzeranității otomane, 1541-1688,
Bybliotek, 2013

(2012); dar și *Metodica predării istoriei* (1998) sau *Didactica istoriei* (2000, ediția I; 2004, ediția a II-a), scrieri care au constituit și încă mai reprezintă un important punct de referință în formarea profesională a cadrelor didactice din domeniul istoriei.

Călin Felezeu

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Din anul 2003, Călin Felezeu a fost vicepreședinte al Asociației Profesorilor de Istorie din România, formată din cadre didactice și specialiști cu scopul promovării elementelor de noutate în domeniul predării-învățării disciplinei Istorie, dar și pentru a oferi servicii cu caracter educațional în domeniul formării și al editării de auxiliare didactice (Sorin Precup, *A fost constituită Asociația...*, 13 decembrie 2003, p. 2). Totodată, a prezidat Comisia centrală de organizare și evaluare din cadrul Olimpiadei

Naționale de Istorie pentru aproape două decenii (2000-2019), cu câteva întreruperi în perioada când era director adjunct la ICR Istanbul.

Activitatea politică

Convins fiind că unui cetățean „nu trebuie să-i lipsească decența și responsabilitatea față de urbea în care trăiește” (apud Brîndușa Faur, 26 aprilie 2000, p. 4), profesorul Călin Felezeu s-a evidențiat și în plan politic. A fost adept al curentului monarhist, încredințat că doar reinstaurarea regalității ar ajuta la creșterea prestigiului țării. „Politicienii ne-au trădat. Unde politicienii vorbesc de calcule reci și procente, Majestatea Sa vorbește despre

valori” se exprima el cu ocazia zilei de 10 mai a anului 2014 (Reștea K., Clujul regal..., 10 mai 2014). Ziua de 10 mai, continua istoricul, este o zi „sfântă”, este ziua „în care poporul român a deschis o nouă pagină de istorie, ziua pe care mi-o doresc zi națională a României. E ziua cu cele mai multe semnificații pentru noi, ziua în care poporul român își redobândește demnitatea pierdută.” (Ibidem).

Mare admirator al Regelui Mihai I, dar și al unor figuri marcante de pe scena politică a României postdecembriste, Corneliu Coposu și Ion Rațiu, după 1989, s-a înscris, mai întâi, în PNȚCD, succesor al Partidului Național Țărănesc din perioada interbelică, și susținător al unui regim monarhic constituțional. Din partea acestuia a fost membru în Consiliul local al orașului Turda, iar în anul 2000 a candidat și pentru postul de primar (Brîndușa Faur, 14 februarie 2000, p. 7; *Idem*, 16 mai 2000, p. 4), respectiv pentru cel de consilier județean (Virgil Lazăr, *Interviul săptămânii. Prof. univ. dr. Călin Felezeu...*, p. 2), fiind ales cu acest prilej ca membru al Consiliului Județean Cluj. Aici a devenit președinte al Comisiei de cultură, învățământ și culte, calitate ce i-a permis să supravegheze și să îndrume o gamă largă de activități desfășurate în școli și instituții de cultură subordonate administrației locale și a cultelor: Filarmonica „Transilvania”, Muzeul de Artă, Muzeul Etnografic, Teatrul de Păpuși PUCK, Muzeul „Octavian Goga” din Ciucea și Biblioteca județeană (*Ibidem*).

În PNL s-a înscris ceva mai târziu, în 2011, la invitația Rectorului Universității „Babeș-Bolyai”, pe atunci prof. univ. dr. Andrei Marga. Era încredințat că doar implicarea politică este în măsură să ofere soluții. „*Nu poți să vorbești, nu poți să critici dacă nu te implici*”, se adresa el liberalilor turdeni la alegerile pentru structurile de conducere ale partidului din 2013, „*a sta deoparte este un act de lașitate*” (*Liberalii și-au ales noua conducere...*, 31 august 2013). Cu această ocazie a fost, de altfel, ales cu majoritate de voturi, 85 din 161 exprimate, ca președinte al PNL Turda, în urma unui discurs emoționant în care a subliniat scopul înscrierii sale în partid, acela de a pune la dispoziția organizației politice experiența acumulată în activitățile de conducere desfășurate în universitate și la ICR

Istanbul, respectiv de a sprijini principiile care urmau să orienteze activitatea politică în viziunea sa: „*Prin noi înșine*” și „*Nihil sine Deo*” (*Ibidem*).

Călin Felezeu în fața statuii doctorului Ioan Rațiu, Turda, jud. Cluj

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Această calitate i-a permis să contribuie la edificarea și consolidarea PNL Turda, formațiune politică ce traversa o perioadă de instabilitate. Din partea PNL, Călin Felezeu a fost membru în Consiliul Local Turda și în Consiliul Județean Cluj (2012-2016; 2021-2023) și, totodată, a ocupat funcții în structurile de conducere ale societăților patronate de cel dintâi.

Trei ipostaze ale omului Călin Felezeu

„Profesorul trăsnit”⁵

Didactic, Călin Felezeu a accentuat întotdeauna rolul important al Istoriei în viața națiunii. În consecință, a fost preocupat mereu de îmbunătățirea predării acestei discipline în școală. A făcut-o atât prin intermediul cursurilor de didactică susținute în fața studenților Facultății de Istorie și Filosofie și a textelor științifice publicate, cât și prin punerea în scenă a unor „lecții” sau spectacole care cu siguranță vor rămâne în amintirea tuturor. Cea mai recentă, *„La curtea sultanului Suleyman Magnificul. O călătorie în timp”*, a fost susținută pe 27 februarie 2015 la Teatrul Național „Aurel Manea” din Turda, într-o sală arhiplină cu spectatori de toate vârstele. Îmbrăcat în straie de epocă, croite tocmai la Istanbul, profesorul Călin Felezeu, acompaniat de istoricul Tasin Gemil și de fiica sa, actrița Raluca Felezeu, a oferit o lecție vie despre istoria unuia dintre cei mai proeminenți sultani ai Imperiului Otoman, Suleiman Magnificul. Vreme de aproximativ o oră și jumătate publicul turdean s-a delectat cu scene ce evocau măreția imperiului de odinioară sau obiceiurile ce trebuiau respectate în epocă.

Călin Felezeu, February 27, 2015

*Sursa: stop cadru din emisiunea
Transilvania Policromă, realizator
Andreea Ghiță, TVR Cluj, 2015*

Impactul scenetei nu s-a lăsat așteptat, spectatorii, cuceriți, aclamând reprezentația, iar presa consemnând relatări pitorești despre ea.

⁵ Expresia aparține jurnaliștilor de la „Adevărul”, ediția de Cluj.

Călin Felezeu, Tasin Gemil și Raluca Felezeu, 27 februarie 2015.

Sursa: stop cadru din emisiunea Transilvania Policromă, realizator Andreea Ghiță, TVR Cluj, 2015

Cu asemenea lecții, profesorul clujean a reușit să îmbine pasiunea pentru istorie cu cea pentru teatru, căci iubea arta și era fascinat de viața de scenă. Obişnuia să asculte zilnic teatrul radiofonic, până târziu în noapte, și cunoştea în detaliu distribuția unor spectacole celebre, actorul său preferat fiind regretatul Ștefan Iordache. Mai puțin cunoscut este faptul că, pe vremea când era director adjunct al ICR Istanbul, Călin Felezeu însuși a debutat pe scenă, interpretând rolul lui Ianache Duduleanu în memorabila piesă de teatru semnată de Alexandru Kirițescu, „Gaițele” (1932), o comedie critică față de societatea epocii. În imaginea de mai jos îl putem vedea la repetiții alături de colegii săi de scenă. Spectacolul, regizat de Radu Botar, a avut loc pe 8 noiembrie 2006 și a fost organizat la invitația Asociației Solidarității Române din Istanbul, cu sprijinul Consulatului și al Ambasadei României.

Repetiții la spectacolul „Gaițele” din Istanbul (2006).

*De la stânga, la dreapta – așezați: Gönül Yilmaz Zainea, Călin Felezeu, George Zainea;
în picioare: Bianca Goană, Radu Botar.*

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Sceneta expusă în sala de spectacole a teatrului din Turda, în 2015, nu a fost singura lecție de acest tip. Încă din anii '80, de pe vremea când era profesor la Curtea de Argeș, le ilustra elevilor feudalitatea și relațiile de vasalitate prin jocuri de rol organizate cu sprijinul unui amic și coleg al său, profesor de limba engleză. Călin Felezeu s-a costumat în senior medieval, și-a poziționat scaunul pe catedră și, ținând în mână o sabie confecționată din lemn și vopsită în bronz, a reconstituit ritualul medieval de învestire a vasalului. „Când colegul meu era îngenuncheat în fața mea și

făcea semnul crucii", își amintea el mai târziu „a intrat pe ușă directoarea școlii, inspectoarea și... și a ieșit o lecție pe care și foștii elevi și-o aduc aminte" (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015).

Măiestria și priceperea didactică de a se identifica viu și convingător unui rol cu semnificație istorică era un ecou al înzestrării și intuiției estetice pe care cu altă ocazie mărturisisea că le putuse observa la unchiul său, talentatul actor Petru Felezeu. Fusesse deosebit de impresionat de eforturile metodice ale unchiului de a intra în pielea personajului interpretat pentru filmul *Femeia din Ursa Mare* (1982): „...este vorba de Baciul Urca, un rol în care a interpretat un șef de echipă oșean care, împreună cu ortacii săi, pleca primăvara și se întorcea toamna acasă muncind prin țară, fie

Petre Felezeu în rolul baciului Mihai Urca, *Femeia din Ursa Mare*, 1982

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

la tăiat lemne, fie la muncile cele mai grele în agricultură sau în mediul urban. Ce este remarcabil la această realizare a lui artistică este faptul că pregătirea rolului pentru „Femeia din Ursa Mare” a durat mai bine de un an, perioadă în care unchiul meu s-a autoizolat, și-a impus un mod de viață, s-a dus într-un sat din Țara Oașului și timp de un an de zile a trăit exact cum se trăiește în Țara Oașului, în așa fel încât, în momentul în care au început filmările, nu mai era Petru Felezeu, era Baciul Urca, a intrat efectiv în rol uimind regizorii. Dânsul mi-a povestit că același lucru l-a făcut un mare actor britanic, Richard Harris care, atunci când a pregătit rolul celebru din *Oliver Cromwell*, trei ani de zile a trăit exact ca în secolul XVII ajungând la performanța de a vorbi exact așa cum vorbea *Oliver Cromwell*.” (I. Ignat, *Un ultim omagiu...*, 18 februarie 2015)

La orele sale, Istoria prindea viață sub ochii elevilor săi, ea era re trăită într-o surprinzătoare și vie punere în act. Dacă profesorului îi

displăcea ceva cel mai mult în această privință, era ca Istoria să fie văzută drept o disciplină plictisitoare, anostă, o înșiruire fadă și dezolantă de date despre evenimentele petrecute în trecut, fără prezență sau suflu de viață pentru lumea de azi. Dimpotrivă, el a căutat să reînvie tocmai contrariul, având convingerea că studiul Istoriei este fundamental pentru conștiința propriei identități și, prin urmare, pentru progresul unui popor.

Călin Felezeu împreună cu un grup de studenți
din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie, 2000.

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Știa instinctiv că interesul pentru această disciplină poate fi trezit doar prin metodele didactice cele mai izbutite și prin expuneri pline de viață și sens. *„Istoria înseamnă propria ta rădăcină. Ce face o plantă fără rădăcină? Moare! Istoria a fost stigmatizată de-a lungul timpului, iar elevii o percep ca pe o înșiruire nemărginită de date, dar ea e altceva, e o lecție de viață, e o experiență a unor generații anterioare, și fiecare generație, la rândul ei, transmite mai departe o experiență pe care noi trebuie să o preluăm și să o ducem*

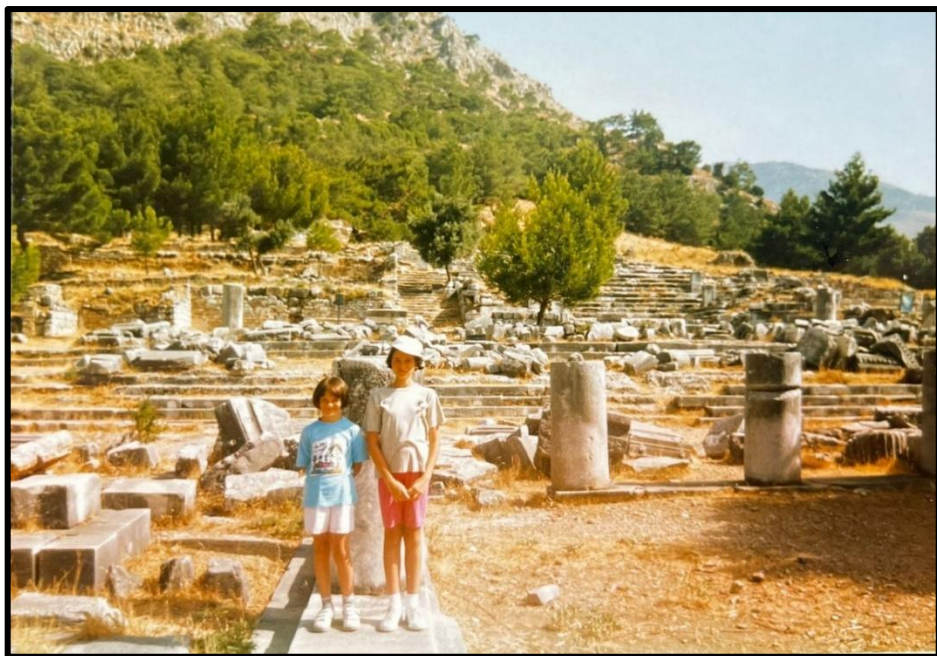
mai departe. Fără această experiență nu există progres, iar fără progres, societatea se prăbușește” (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015).

Călătorie, aventură, cunoaștere

Fascinația puternică pe care i-a trezit-o cultura răsăriteană, enigmatică, misterioasă, cu aromele sale intense, cu poveștile captivante și obiceiurile uneori greu de decodat, l-a purtat de-a lungul vieții în cele mai exotice ținuturi. Căci, în mod evident, a preferat spiritualitatea și ezoterismul estic în locul pragmatismului și al agitației occidentale. Primele călătorii în afara țării le-a realizat încă de dinainte de Revoluția de la 1989, în 1985, cu Inturistul, perioadă în care a ajuns până în Uzbekistan (M. Bența, 2012, p. 21). Ulterior, după 1990, a vizitat Azerbaidjanul, Kazahstanul, Turkmenistanul, Peninsula Crimeea, dar și zona Europei de Sud-Est, Bosnia și Herțegovina, marcată de experiențele traumatizante ale războiului (M. Bența, 2012, p. 24). La toate acestea se adaugă, desigur, Turcia, țară pe care a vizitat-o în mod repetat, totul culminând cu perioada în care a fost director adjunct la ICR „Dimitrie Cantemir” Istanbul, 2005-2007 (M. Bența, 2012, p. 22). Aici, în orașul de pe malul Bosforului, plin de istorie, impunător și cosmopolit, avea să aibă cele mai frumoase experiențe. Era sedus de frumusețea și caracterul abisal al mării, iar contactul cu alte religii și alte civilizații, i-a trezit apetitul pentru cunoaștere și explorare. „Totdeauna, Istanbulul era fermecător, cald și neașteptat de surprinzător. Da, ca o femeie” (Florina Pop, *Profesorul trăsnit...*, 1 august 2015), mărturisea el într-un interviu acordat ziarului „Adevărul de Cluj”. Ca istoric, pe de o parte, ca român și ortodox practicant, pe de alta, contactul cu Istanbulul i-a prilejuit și amintirea jertfei mucenicești a familiei Brâncoveanu, parcurgând drumul acestora, de la cumplita fortăreață Edikule, până la locul martirajului domnitorului, a ginerelui și a celor cinci fii ai săi (C. Felezeu, *Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu...*, 19 august 2021).

Deplasările în Turcia nu s-au limitat la capitala acesteia, fiind atras de numeroasele ei obiective și vestigii istorice pe care obișnuia să le viziteze, împreună cu familia, aproape an de an. În timpul vizitelor la siturile istorice, nu o dată profesorul Felezeu întrerupea expunerile ghidului turistic și adăuga imagini și fapte istorice puțin cunoscute, detalii

anecdote surprinzătoare spre deliciul turiștilor care îl ascultau cu luare aminte. Patriotismul turcilor contemporani, mândria cu care aceștia obișnuiau să arboreze steagul și să intoneze imnul național în fiecare dimineață, înainte de începerea activităților în instituțiile de învățământ, i s-a părut de-a dreptul captivant. L-a comparat cu obiceiul ienicerilor de odinioară care obișnuiau să cânte înainte de a merge la luptă. Pur și simplu îi „îngheța sângele în vene, și se făcea pielea de găină” se exprima plin de entuziasm cu ocazia unui eveniment cultural (C. Felezeu, *Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu...*, 19 august 2021). „Asta vreau să simt și eu: mândria că sunt român. Când cântă imnul să vibreze tot sufletu-n mine. Să trăiesc acest lucru pentru că e propria mea identitate. În ultima perioadă a fi patriot înseamnă a fi demodat.” (Florina Pop, *De ce avem nevoie de istorie?...*, 18 februarie 2016)

Raluca și Ioana Felezeu. Vacanță în Efes, 1997

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Dacă prezența sa pe teritoriul Turciei și al Asiei Centrale, în țări precum Uzbekistan, Azerbaidjan, Kazahstan și Turkmenistan, este în genere bine cunoscută, nu la fel se prezintă lucrurile în ceea ce privește deplasările pe teritoriul continentului african. Aici, pe de o parte, a vizitat

zona magrebiană, Tunisia și Algeria, și a avut ocazia să intre în contact cu componenta berberă a Islamului (M. Bența, 2012, p. 23). În 2010, însă, a ajuns până în Africa de Sud, la Cape Town, ca membru al unei delegații formate din cadre didactice ale Universității „Babeș-Bolyai”. Scopul acestei deplasări era inițierea unor relații de cooperare între instituția clujeană și universitățile din Johannesburg, Pretoria și Cape Town.

Masterchef-ul Călin Felezeu⁶

Modestia, deosebita generozitate și grija pentru semeni i-au inspirat ospitalitatea și gratitudinea bine știute de mai toți cei care au avut șansa de a-l întâlni, ba chiar de a fi serviți din meniurile preparate. Gurmand desăvârșit, adora să gătească, pasiune moștenită de la bunicul din partea tatălui, și, atunci când timpul îi permitea, împreună cu familia, se pregătea intens pentru a-i impresiona pe cei care îi treceau pragul. Îl încânta în mod special bucătăria turcească, dar era atras și de gastronomia locală: „De fiecare dată când vreau să-mi impresionez musafirii gătesc friptură de Turda”, mărturisea profesorul Felezeu (Florina Pop, *Care e legătura...*, 10 august 2015). Prepara ca nimeni altul după această rețetă, iar pe 1 mai 2013 a demonstrat-o și concetățenilor săi la un eveniment de la Salina Turda, când a gătit peste 800 de porții de friptură, împărțind presei locale câte ceva din tainele ei: „Rețeta clasică este simplă... Se ia o bucată de carne de porc, dar de la un porc de 80-90 de kilograme și se taie fâșii foarte mari care să cuprindă șoric, carne și os. «Șmecheria e să lași carnea o oră sau două în saramură, apoi o iei și o pui în lapte, unde o lași de seara până dimineața. Apoi se ia un vas din fontă unde se pune untură de porc (de preferință, untura de la porcul Mangaliță). Când s-a topit se pune carnea. Se fierbe în unsoare și se prăjește până capătă o culoare maroniu-roșcată. Se poate consuma caldă sau rece cu castraveți covășiți, murați la soare», (Florina Pop, *Care e legătura...*, 10 august 2015).

⁶ În 2019 Călin Felezeu a participat la cunoscutul show de televiziune organizat de către ProTV, *MasterChef*. (Gelu Florea, *Un consilier județean din Turda...*, 19 iulie 2019).

Călin Felezeu, 1 mai 2013, Salina Turda

Sursa: turdanews.net

Talentul de bucătar era dublat de pasiunea istoriei gastronomiei expusă cu talentul povestitorului: „Această mâncare are obârșii secuiești, de la secuii ce locuiau în satele din jurul orașului Turda. [...] există mai multe variante de rețete de «fripturi de Turda», unele folosesc ciuperci, altele dovlecei... «Mai este și friptura de Aiud care se prepară ca și cea de Turda numai că ei o mănâncă cu varză călită...»

Fiind o delicată, pe vremuri se gătea în zilele când se organizau târguri și era destul de scumpă. «La o felie uriașă de pâine de Cluj – pâine din-aia mare, de 4 kilograme –, cât o roată de tractor, 100 de grame de friptură de Turda costa

5,80 de lei»... De gustul și savoarea ei nu se puteau abține nici evreii din zonă care comandau pe ascuns preparatul, ei neavând voie să consume porc. «Aveau chiar o rețetă cu carne de gâscă inspirată după friptura de Turda»...” (Ibidem).

Călin Felezeu preparând cafea turcească, august 2015

Foto: Raluca Felezeu

Cu specificul gastronomiei turcești, una din cele mai vechi și mai intens aromate din întreaga lume, s-a familiarizat în mod special în anii petrecuți la Istanbul. I-a plăcut savoarea preparatelor turcești, dar a apreciat în egală măsură și modul de servire al acestora, bazat pe „necesitatea organică de a socializa”, un obicei vechi, explica el, încă din

vremurile în care turcii peregrinau, campau și se adunau cu toții în jurul ceaunului (Florina Pop, *Profesorul trăs-nit...*, 1 august 2015). Dintre rețetele preferate, amintim ciorba turcească de linte, un reper al acestei bucătării, realizată din ingrediente simple și vechi, pe al cărei mod de preparare profesorul clujean l-a împărtășit, în anul 2012, și telespectatorilor postului de televiziune TVR Cluj, în cadrul emisiunii *Transilvania Policromă*. Tot

Călin Felezeu preparând
cafea turcească, august 2015

Foto: Raluca Felezeu

aici a vorbit și despre istoricul, caracteristicile și aroma unică a cafelei turcești, consumată încă din secolul al XVI-lea, un simbol al ospitalității localnicilor. Ulterior a preparat-o în direct pentru a împărtăși câteva dintre secretele acesteia, dar și pentru a face pe plac următorilor săi.

Îmbolnăvirea și decesul

În ultimii trei ani din viață, profesorul clujean s-a confruntat cu grave probleme de sănătate. Chiar și așa, a rămas implicat în activitatea didactică și de cercetare până în ultima clipă a vieții sale. În toamna anului 2023, de pildă, a acordat o serie de interviuri jurnalistului Romeo Couți, ajutând la editarea volumului *Lebăda neagră de pe Bosfor. România, un pașalâc virtual*, a cărui lansare, din păcate, nu a mai apucat să o vadă.

Călin Felezeu împreună cu bunul său prieten patruped, Kai,
pe terasa casei sale, noiembrie 2023

Foto: Raluca Felezeu

Acești din urmă ani au fost, însă, marcați de suferință și de tendința firească de a se interioriza. Pandemia Covid 19, problemele de sănătate și vizitele periodice la medic l-au privat de ceea ce iubea mai mult, călătoriile în afara țării și contactul direct cu cele mai diverse culturi. Căci profesorul Călin Felezeu a fost mereu stăpânit de o puternică dorință de cunoaștere, iubea aventura și, mai ales, iubea oamenii. Își dorea foarte mult să poată

ajunge în Australia și, totodată, să își continue acțiunile de „explorare” a continentului african.

La aceste încercări s-a adăugat însă tristețea generată de pierderea timpurie a soției, Viorica Felezeu, care, la începutul lui iulie 2022, după o lungă perioadă de suferință, fusese condusă pe ultimul drum. *„Într-un fel tata a simțit ceea ce avea să urmeze”*, își amintește Raluca, fiica sa, căci, după decesul soției, până la sfârșitul anului 2023, pentru el a fost un timp *„al pregătirii”*: și-a reîntâlnit colegii și prietenii din tinerețe, de pe vremea când predă la Curtea

Viorica Felezeu
(24 august 1960 – 7 iulie 2022)

Sursă foto: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

de Argeș, a revăzut localitatea unde s-a născut, Ocna de Mureș, și ținuturile natale ale mamei sale, Salcia și Roșiorii de Vede, jud. Teleorman, și a participat la evenimente organizate de către apropiați, ca semn de rămas bun.

Călin Felezeu a încetat din viață în urma unui infarct cardiac la casa sa din localitatea Turda, în după-amiaza zilei de 2 decembrie 2023. Decesul său a fost receptat cu tristețe și deplâns ca o mare pierdere pentru mediul academic și social clujean. A rămas în amintirea posterității ca un eminent profesor și om de știință, erudit, credincios, extrem de generos, totodată, modest, dar și cu un deosebit simț al umorului. Cei care l-au cunoscut profesional nu vor uita niciodată prezența reconfortantă a unui specialist dedicat, cu o carieră de excepție în domeniul educației superioare, care și-a consacrat viața promovării excelenței academice și instituționale.

În semn de respect și de aleasă prețuire, în amintirea profesorului Călin Felezeu, istoricul și diplomatul Tasin Gemil i-a dedicat o secțiune în cea mai recentă apariție a sa, lucrarea *Un tătar din România. Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador*, editată la Presa Universitară Clujeană, în 2024. La rândul său, Institutul de Istorie și Studii Central-Asiatice i-a dedicat două evenimente: primul, în perioada 16-18 februarie 2024, un eveniment cultural în amintirea clujeanului Ibrahim Müteferrika, diplomat, editor, tipograf, scriitor și traducător de la cumpăna secolelor XVII-XVIII; cel de al doilea, Conferința Internațională de Turcologie organizată la Cluj-Napoca în perioada 6-7 decembrie 2024. Nu în ultimul rând, jurnalistul Romeo Couți a dedicat cartea sa *Lebăda neagră de pe Bosfor „Domnului prof. univ. dr. Călin Felezeu, eminent turcolog, în memoriam”*. În acest volum, ultimul interviu pe care jurnalistul i l-a luat profesorului în noiembrie 2023 se încheie astfel:

„Am oprit interviul. Discuția nu se mai lega firesc și am avut senzația că ceva nu este în regulă. Îl simțeam obosit. Mi-a trecut prin cap și ideea că întrebările mele au fost neinspirate sau că l-am agasat cu modul meu de abordare a unor teme delicate legate de Islam și de relația România-Turcia. (...) Mi-am propus să discut la viitoarea întâlnire aceste lucruri. Din nefericire, aceasta nu a mai avut loc. Peste o săptămână, după ce am convenit la telefon că ne vom vedea pentru un nou interviu în zilele următoare, aveam să aflu, câteva ore mai târziu, că profesorul Călin Felezeu nu mai este printre noi.” (R. Couți, 2024, p. 116)

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Bibliografie și webografie

I. Cărți

1. Bența, Marius, *Islamul văzut și trăit de Călin Felezeu*, Bybliotek, Cluj-Napoca, 2012.
2. Couți, Romeo (coord.), *Lebăda neagră de pe Bosfor*, CREATOR, Brașov, 2024.
3. Spinei, Victor; Rusu, Dorina N. (coord.), *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. II, Ed. Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, pp. 204-205.
4. Gemil, Tasin, *Un tătar din România. Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador*, PUC, Cluj-Napoca, 2024.

II. Publicații periodice

1. Mircea Popa, *Cărțile clujenilor: Călin Felezeu, Ioan Lumperdean Vlahii din Nordul Peninsulei Balcanice*, în „Adevărul de Cluj”, nr. 1431, 12 iulie 1995, p. 5.
2. Faur, Brîndușa, *Candidații PNȚCD și PD pentru posturile de primari au primit aviz favorabil*, în „Adevărul de Cluj”, nr. 2815, 14 februarie 2000, p. 7.
3. Faur, Brîndușa, *PNȚCD Turda a ales decența unui profesor universitar*, în „Adevărul de Cluj”, nr. 2877, 26 aprilie 2000, p. 4.
4. Faur, Brîndușa, *Luptă strânsă pentru primăria municipiului de pe Arieș*, în „Adevărul de Cluj”, nr. 2893, 16 mai 2000, p. 4.
5. Lazăr, Virgil, *Interviul săptămânii. Prof. univ. dr. Călin Felezeu: „Comisiile de cultură pot fi mai eficiente dacă...”*, în „România Liberă”, nr. 4050-4063, 22 iulie 2003, p. 2.
6. Precup, Sorin, *A fost constituită Asociația Profesorilor de Istorie din România*, în „Renașterea Bănățeană”, nr. 4222, 13 decembrie 2003, p. 2.

III. Webografie

1. Akgün, Cengiz, *Türk Kültürünün Kıymetli Sanatçıları Romanya’da Mükemmellik Ödülüne Layık Görüldüler*, 10 iunie 2022. Vezi: <https://www.kocaelikentgazetesi.com/kultur-sanat/turk-kulturununkiymetli-sanatcilari-romanya-da-mukemmellik-h11297.html>. Adresă accesată pe 2 decembrie 2024.

2. *Carte de citire cu Prof. univ. dr. Călin Felezeu*, realizator Mihaela Mihale Ilea, TVR Cluj, emisiune difuzată la TVR Cluj pe 20 martie 2018. Vezi: <https://www.youtube.com/watch?v=iHBpcRVPQNc>. Adresă accesată pe 25 noiembrie 2024.
3. *Ciorbă turcească de linte*. Material realizat pentru emisiunea Transilvania Policromă, TVR Cluj, 2012, redactor Andrea Ghiță. Vezi: <https://www.youtube.com/watch?v=FEmyoHQDkUE>. Adresă accesată pe 22 noiembrie 2024.
4. Felezeu, Călin, *Discurs Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu, eroi ai neamului românesc*, 19 august 2021, Palatul Cultural Ionel Floașiu, Câmpia-Turzii. Vezi: <https://www.youtube.com/watch?v=Ihn20u8n09k&t=1s>. Adresă accesată pe 6 decembrie 2024.
5. Florea, Gelu, *Liberalii și-au ales noua conducere: Călin Felezeu este președinte! (galerie foto, video)*, 31 august 2013. Vezi: <https://turdanews.net/liberalii-și-au-ales-noua-conducere-calin-felezeu-este-presedinte-galerie-foto-video/>. Adresă accesată pe 2 decembrie 2024.
6. Florea, Gelu, *Un consilier județean din Turda, participant la concursul MasterChef de la Pro TV!*, 19 iulie 2019. Vezi: <https://turdanews.net/un-consilier-judetean-din-turda-participant-la-concursul-masterchef-de-la-pro-tv/>. Adresă accesată pe 22 noiembrie 2024.
7. *Gala Premiilor de Excelență la „Transylvanian Tulips Fest 2022”*. Vezi: <https://www.sozmedia.ro/gala-premiilor-de-excelenta-la-transylvanian-tulips-fest-2022/#>. Adresă accesată pe 2 decembrie 2024.
8. Ignat, Ionel, *Un ultim omagiu adus actorului Petru Felezeu (1919–2015)*, 18 februarie 2015. Vezi: <https://www.turdainfo.ro/index.php/turda-96332/9372-un-ultim-omagiu-adus-actorului-petru-felezeu-1919-2015>. Adresă accesată la 10 ianuarie 2025.
9. *Inedit: Profesor universitar, membru al CA de la Salina Turda și președinte PNL Turda, bucătar la acțiunea O FRIPTURĂ DE TURDA PENTRU VIZITATORII SALINEI!*, 1 mai 2013. Vezi: <https://turdanews.net/inedit-profesor-universitar-membru-al-ca-de-la-salina-turda-și-presedinte-pnl-turda-bucatar-la-actiunea-o-friptura-de-turda-pentru-vizitatorii-salinei/>. Adresă accesată pe 2 decembrie 2024.
10. Pop, Florina, *Profesorul trăsnit, care gătește turcește și conduce o facultate, îndrăgostit de lumea otomanilor: „Istanbulul e fermecător, cald și surprinzător. Da, ca o femeie”*, în „Adevărul”, 1 august 2015. Vezi: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/profesorul-trasnit-care-gateste-turceste-1641481.html>. Adresă accesată pe 2 decembrie 2024.

11. Pop, Florina, *Care e legătura dintre friptura de Turda, secui și evrei. Ingredientul secret al celei mai bune rețete de friptură, dezvăluit după mai bine de 100 de ani*, 10 august 2015. Vezi: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/care-e-legatura-dintre-friptura-de-turda-secui-si-1643208.html>. Adresă accesată pe 19 ianuarie 2025.
12. Pop, Florina, *De ce avem nevoie de istorie? „Când vorbim de analfabetism nu mai vorbim azi de cei care nu știu scrie și citi, ci de cei care nu se știu informa la timp”, în „Adevărul”, 18 februarie 2016*. Vezi: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/de-ce-avem-nevoie-de-istorie-cand-vorbim-de-1688646.html>. Adresă accesată pe 19 ianuarie 2024.
13. Pop, Florina, *Proiect în valoare de 90.000 de euro, câștigat de UBB. Vrea să îmbunătățească practica pedagogică*, 22 februarie 2016. Vezi: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/proiect-in-valoare-de-90000-de-euro-castigat-de-1689674.html>. Adresă accesată pe data de 15 ianuarie 2025.
14. *Proiect de 90.000 de euro câștigat de o facultate a UBB Cluj! Vezi pe ce vor fi cheltuiți banii...*, în „Gazeta de Cluj”, 22 februarie 2016. Vezi: <https://gazetadecluj.ro/108611-2/>. Adresă accesată pe 15 ianuarie 2025.
15. Reștea, Kristina, *Clujul regal: între coroane și jobene, de 10 Mai*, în „Actual de Cluj”, 10 mai 2014. Vezi: <https://actualdecluj.ro/clujul-intre-coroane-si-jobene-de-10-mai/>. Adresă accesată la 22 decembrie 2024.

I.2. Biographical sketch

Elena Andreea Trif-Boia, Raluca Felezeu

CĂLIN-VALENTIN FELEZEU (born March 15, 1960 – died December 2, 2023) was a Romanian historian, university professor and politician (PNȚCD, PNL), known for his concerns in the field of medieval history, in particular the history of the Ottoman Empire and Romanian-Turkish relations, but also in the didactics of History.

He is considered one of the most important Turkologists of contemporary research, being a founding member of institutions and

associations such as the Laboratory of Turkish-Ottoman Studies (1985), later transformed into the Institute of Turkish-Ottoman Studies and Research of the University of Bucharest (1993), the Institute of Turcology and Central Asian Studies (2009) within the „Babeș-Bolyai” University (currently the only institute of this kind in Romania and in the entire Central European space, cf. T. Gemil, 2024, p. 559) and the Turkish Multicultural Business Consortium Association (2016) in Cluj-Napoca.

Birth and childhood

Raised as a native from the Cluj region, the historian was born on March 15, 1960 in Ocna Mureș, Alba County, as the only child of Emil and Floarea-Valentina Felezeu. He spent his childhood in Turda, Cluj County, in his parental home, located in the Între Români (Among Romanians) neighbourhood, very close to the new edifice of the oldest Orthodox parish in the town, where, over 100 years ago, on December 2, 1847, in the former wooden church with the same patron saint¹, Andrei Șaguna himself (1809-1873) had been elected Bishop of the Romanian Orthodox Church in Transylvania.

Emil Felezeu
(1930-2000)

Călin-Valentin Felezeu
May 16, 1962

Valentina-Floarea Felezeu
(1933-2005)

Photo source: The Felezeu family photo collection

¹ It was also here that Vasile Moga was elected Bishop of the Orthodox Church of Transylvania, on September 19 / October 1, 1810. The original church was dedicated to the Assumption of the Virgin Mary and was destroyed after a lightning strike that set it on fire in 1861. As a result, the Bishop and then Metropolitan (1864) Andrei Șaguna established a public fundraising for the liturgical establishment's reconstruction between 1861-1865.

His father, Emil Felezeu, was a notary in Turda for a long time and wished his son to follow in his footsteps². However, the latter's passion for history and oriental culture was stronger. This was due, moreover, to another „passion”, that of reading. „*I have always been in love with and fascinated by reading*” (*Carte de citire cu Prof. univ. dr. Călin Felezeu*, producer Mihaiela Mihale Ilea, TVR Cluj, March 20, 2018), he confided in a show broadcasted by TVR Cluj in March 2018. „*I liked to feel the smell of the book, of the printed page*” (*Ibidem*). The first book he read in full since the beginning of the first grade and which would mark him and whet his appetite for the past was *Cú Chulainn, the Ulster hero* (*Cuhulin, eroul din Ulster*). Then came *In the Land of Legends* (*În țara legendelor*), written by Alexandru Mitru, a work that he read multiple times and for which, as he confessed, he „took a beating” from his father because, one of the mornings when he had to go to school, he reopened it and, enthralled by the events that it described, effectively forgot about his student duties (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015). As for the Oriental culture, a decisive role was played by the famous stories *One Thousand and One Nights*, translated in Romanian by Eusebiu Camilar, then the fairy tales and the narratives that had Nastratin Hogeas as the main hero (M. Bența, 2012, p. 16). However, the novel that definitively conquered him and, in the end, determined him to wish to become a Turkologist was *The Fall of Constantinople* (*Căderea Constantinopolului*), the successful work of Vintilă Corbul, one of the best-selling books in Romanian fiction. „*It was like a magnet*”, said professor Felezeu, it simply made you „*live exactly what was being told. Then I silently pledged to myself, as they say, that should I succeed in History, I would become a Turkologist and I would definitely spend a certain period in Istanbul*” (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015). Of course, later, as he grew older, a „feeling of rebellion” took shape, stirred up by the generally negative image that Islam had in the contemporary Western world, being often stigmatized and, not infrequently, even „satanized” (M. Bența, 2012, pp. 15-16).

² His father's desire would leave a mark though, such that, at the end of the '90s, he would become a student in Law and followed classes until his father's death in 2000. From that moment the achievement of his father's dream would be abandoned.

The studies period

He attended his first years of school, for the I-VIII grades, in Turda, Cluj County, at School No. 4, currently the „Andrei Șaguna” Middle School. From then on, he showed interest in the subject of History, so much so that his middle school teachers began to address him with the nickname „Herodotus”, after the name of the Greek historian, the „father” of this science (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015). Later, he continued his studies at the „Mihai Viteazul” High School in the same town, where he attended classes between September 1975 and July 1977, until his transfer to the „Ady-Șincai” Philology and History High School in Cluj-Napoca (currently National College „Gheorghe Șincai”). Within the latter, he completed the last two years of high school, between September 1977 and July 1979. After passing the Baccalaureate exam, in 1980 he was admitted to the

Călin Felezeu
at high school graduation, 1979

Photo source: The Felezeu family photo collection

Faculty of History-Philosophy, specializing in History-Philosophy, which he graduated four years later, in 1984. He also pursued his doctoral studies there, starting with January 1992 and until September 1996, under the guidance of professor Nicolae Edroiu, obtaining the title of Doctor in History with a thesis that offers a complex analysis of Transylvanian-Ottoman bilateral relations in the 16th-17th centuries: *The Status of the Principality of Transylvania in Relation to the Ottoman Porte (1541-1688)*. To this day, the work, which was published in 1996 at Cluj University Press, is regarded in the academic field as an important contribution to the scholarly literature. As proof, we mention the Excellence Award he received for „the prestigious scientific and educational work done in the service of Turkology in Romania, on the topic of the autonomous Principality of Transylvania under Ottoman suzerainty especially” (*Excellence Awards Gala...*; Cengiz Akgün, June

10, 2022), a distinction awarded to professor Călin Felezeu at the Excellence Awards Gala (Cluj-Napoca, May 22-29, 2022).

Marriage and family life

The college years offered professor Călin Felezeu the opportunity to specialize, but also that of personal fulfillment, through the meeting with the one who later became his lifelong partner, his wife, Viorica Maria Felezeu, née Gliga. The two met in 1980, both being first-year students at the same institution, the Faculty of History and Philosophy in Cluj-Napoca. Their destinies united four years later, at the end of their studies. In accordance with the customs of the time, they had two religious ceremonies, one in Turda, in the „Între Români” Church, and the other in Bihor, in the „Sf. Cuvioasă Parascheva”³ Orthodox Church in the Peștere village, Constantin Daicoviciu commune.

Viorica and Călin Felezeu at their civil marriage service, 1984

Photo source: The Felezeu family photo collection

³ The church's patron saint is known as St. Paraskeva of the Balkans for the English-speaking faithful.

This union resulted in two daughters, Ioana-Emilia, born on May 11, 1985, and Raluca-Maria, born on April 13, 1989. While Ioana decided to attend the Faculty of Law in Cluj-Napoca and follow in the footsteps of her paternal grandfather, notary Emil Felezeu, Raluca chose to share the passions of her father and their paternal uncle, actor Petru Felezeu⁴, by attending the Faculty of Theater and Television and, later, the Faculty of Psychology and Educational Sciences at the „Babeș-Bolyai” University.

Family life, in which affection, good understanding, love for the children and the shared appreciation of spouses reigned, offered the Cluj professor the fulfillment and stability he needed to be able to dedicate himself to his profession, a sphere in which he recorded remarkable results.

Professional life

He began his professional experience in 1984, in the pre-university education, in Curtea de Argeș, Argeș County. Here, Călin Felezeu first held the position of history teacher at the local No 1 Industrial High School, specialized in forestry mastery and then, from January 1990, he became deputy director of the same institution, a position he held until 1991.

⁴ **Petru Felezeu (1919-2015)**, brother of notary Emil Felezeu and uncle of professor Călin Felezeu; actor of the State Theatre in Turda starting in 1948 and, later, beginning with the mid-1950s, of the National Theatre in Cluj. Renowned performer of the role of the Brânzovenescu character in I.L. Caragiale's *The Lost Letter* play (*O scrisoare pierdută*). He made his cinema debut in *A Girl's Tears* (*O lacrimă de fată*, 1980) movie, then distinguished himself with the memorable role of Urca Mihu the Shepherd in the movie *The Woman from the Great Bear* (*Femeia din Ursa Mare*, 1982). He also played supporting roles in movies such as *Return from Hell* (*Întoarcerea din iad*, 1983) and *Spring of the Goslings* (*Primăvara bobocilor*, 1987). He also appeared in numerous other representational acting roles in stage and television theatrical dramas (*Adam and Eve* [*Adam și Eva*], 1963, National Theater of Cluj; *Manole the Craftsman* [*Meșterul Manole*], 1993, TVR Theater, etc.). See Ionel Ignat, *Un ultim omagiu adus actorului Petru Felezeu (1919–2015)*, February 18, 2015. <https://www.turdainfo.ro/index.php/turda-96332/9372-un-ultim-omagiu-adus-actorului-petru-felezeu-1919-2015>. Last access January 10, 2025.

Călin Felezeu beside his colleagues at the No 1 Industrial High School, Curtea de Argeș

Photo source: The Felezeu family photo collection

In the following years, he engaged in research, and later in university education. In the 1991-1994 period, for example, we find him as a senior scientific researcher at the Center for Transylvanian Studies, and later, as a professor at the „Babeș-Bolyai” University, first at the Faculty of History and Philosophy, and later, from 1997, at the Faculty of Psychology and Educational Sciences. Within the aforementioned institutions, he held, in turn, teaching positions such as lecturer (1994-1998), associate professor (1998-2003) and university professor (since 2003). Among the courses he taught, may be mentioned: *History of the Ottoman Empire*, within the Faculty of History and Philosophy and the Institute of Turkology and Central Asian Studies, *Didactics of History*, *Discipline Didactics and Developments in Specialty Didactics (high school, post-secondary, university education)*, *History and „New Education Directives”*⁵ at the Faculty of Psychology and Educational Sciences. In 1997, he also taught *History of Transylvania* at the University of Istanbul (Virgil Lazăr, *Interview of the Week. Prof. univ. dr. Călin Felezeu...*, July 2003).

⁵ UNESCO Recommendation on Education for Peace and Human Rights, International Understanding, Cooperation, Fundamental Freedoms, Global Citizenship and Sustainable Development.

In the first two decades of the 21st century, he also distinguished himself as a good manager of academic institutions. Initially, he held leadership positions within the Faculty of Psychology and Educational Sciences, „Babeș-Bolyai” University, first as head of the Department of Didactical Methodology of Socio-Human Sciences, which later became the Department of Didactics of Socio-Human Sciences (2000-2007), then as dean (2007-2016) and vice-dean (2004-2007; 2016-2020), positions from which, thanks to his interpersonal and decision-making skills, he significantly contributed to the graceful supervision of the academic and administrative activities of the institution. In 2016, for example, following participation in a competition organized by the Turkish Embassy in Bucharest, the Faculty of Psychology and Educational Sciences obtained a grant of 90,000 euros, the amount being used for the improvement of student’s teaching practice tasks. According to professor Călin Felezeu, who was the dean of the faculty at the time, the success of the project was due to „the clarity which withstood its conceivment”, but also to the help received from the Institute of Turkology and Central Asian Studies, which „became a linking bridge between the university and Turkish officials” (Florina Pop, *Proiect în valoare de...*, February 22, 2016; *Proiect de 90.000 de euro câștigat de o facultate a UBB Cluj...*, February 22, 2016). The project, entitled *Intelligent Video System for Dissemination of Best Teaching and Learning Practices*, contributed to the creation of an integrated set of audio-video devices intended to ensure remote communication between students and teachers (*Ibidem*).

Book launch for *Islam as Seen and Lived* by Călin Felezeu (*Islamul văzut și trait de Călin Felezeu*), Faculty of Psychology and Educational Sciences, October 16, 2012

Photo source: Bybliotek publishing house Facebook page

At the end of his two terms as dean, in 2016, professor Călin Felezeu became a member of the highest deliberation and decision-making forum within „Babeş-Bolyai” University, its Senate.

Concurrently with his teaching and management activities, the Cluj professor made his debut in the field of diplomacy, being appointed deputy director of the „Dimitrie Cantemir” Cultural Institute in Istanbul (July 2005 – March 2007), an institution that was led at the time by the historian and university professor Mihai Maxim, known for his concerns in the field of studying Romanian-Ottoman relations. Mihai Maxim was, in fact, the founding director of the institution that had been founded just a year earlier, in 2004, and, from this position, he took steps to have professor Călin Felezeu join him. His plan aimed not only to ensure the representativeness and visibility of this establishment, through the direct participation of its members in all the conferences that were held, but also to carry out research activities on documents held in the Turkish archives and which count the impressive number of over 2 million, half of which also comprise important sources for the reconstruction of Romanians’⁶ history (R. Couți, 2024, p. 71).

In Istanbul, the Cluj professor got involved in organizing a series of scientific and cultural events, some of them within the frame of the major universities in Turkey, such as Yeditepe University, Sabancı University, Mimar Sinan University, Anadolu University or Atatürk University. The event that marked him and which he would remember with enthusiasm was the conference dedicated to the prince and scholar Dimitrie Cantemir, held in partnership with the Topcapi Museum and Atatürk University, at the end of 2006 (*Idem*, p. 75).

⁶ Of the approximately one million documents that also refer to the Romanian Principalities, *“Romanian history, at least at the present time, is based on a number of documents of 1000 or so, that’s all,”* said professor Felezeu in the second interview, cited above, that he gave to journalist Romeo Couți in September 2023, two months before his death.

Călin Felezeu, November 2023

Photo taken by Raluca Felezeu

Throughout the event, all discussions amounted to considering the paramount significance of the great Romanian scholar's work, with both Turkish and Romanian researchers agreeing that contemporary Turkey owes a lot to him, as he was the first to put Turkish music on paper. Cantemir's compositions were also performed at the end of each day. „*They were absolutely sensational and so close in musicality to pre-classical pieces! Something fantastic, on the one hand you felt that there were influences coming from the 16th-17th century, but you also felt the influences of Romanian folk music, and at the same time of the oriental music*” (Idem, p. 76), professor Călin Felezeu confessed to journalist Romeo Couți, in the fall of 2023.

As deputy director of the ICR Istanbul, professor Călin Felezeu had the opportunity, on the one hand, to organize and participate in events aimed at strengthening Romanian-Turkish relations, and, on the other, to research Turkish libraries and archives, directly observing the civilization that, as he confessed, had fascinated him since his childhood. His immediate presence in the Turkish capital, he later revealed, also offered him the chance to know the depths of Islam, the Sunni kind, opened his sensitivity to its elements and, especially, to the perception of Islam's prominence in the history of the Ottoman state (M. Bența, 2012, p. 22).

The Transylvanian Principality during Ottoman Dominion, 1541-1688
(*Principatul Transilvaniei în epoca suzeranității otomane, 1541-1688*),
Bybliotek, 2013

Concerned with the medieval and pre-modern Romanian history, with Turkology and Islamology, but also with the didactics of teaching history in education, as he strongly believed in the expression „a people who do not know their past are condemned to repeat it”, Călin Felezeu became the author, co-author, editor and coordinator of over 15 specialized volumes and over 100 studies, articles, forewords to scientific works and reviews. Aside from the above cited doctoral thesis, other works are to be mentioned such as *History of the Vlachs from the Northern Balkan Peninsula* (*Istoria vlahilor din*

nordul peninsulei Balcanice, 1995), an analysis of the origin and history of these south-Danubian communities carried out together with historian Ioan Lumperdean; *Islam as Seen and Lived by Călin Felezeu* (*Islamul văzut și trăit de Călin Felezeu*, 2012), an interview book edited by the writer and journalist Marius Bența; *Contemporary Turkey between the Kemalist Heritage and the European Union* (*Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeană*, 2011), a true guide for those interested in political and

social developments in Turkey, written together with Radu Safta, former consul general of Romania in Turkey; *The Image of the Ottoman and Ottoman Civilization in Romanian Culture (Imaginea otomanului și a civilizației otomane în cultura românească*, 2012); but also *History Teaching Methodology (Metodica predării istoriei*, 1998) or *History Didactics (Didactica istoriei*, 2000, 1st edition; 2004, 2nd edition), writings that have amounted to being and that still represent today an important point of reference in the teachers professional training for the History field.

Since 2003, Călin Felezeu has been vice-president of the Association of History Teachers in Romania, formed by teachers and specialists with the aim of promoting new elements in the field of teaching and learning on the subject of History, but also to provide educational services in the field of training and editing textbook supplementary materials (Sorin Precup, *A fost constituită Asociația...*, December 13, 2003, p. 2). He also chaired the Central Organizing and Evaluation Commission of the National History Olympic Competition for almost two decades (2000-2019), counting only a few interruptions during the period when he was deputy director at the ICR Istanbul.

Călin Felezeu

Photo source: The Felezeu family photo collection

Political activity

Convinced that a citizen „must not lack decency and responsibility towards the city in which he lives” (apud Brîndușa Faur, April 26, 2000, p. 4), professor Călin Felezeu also gained recognition in politics. He was a

follower of the monarchist movement, confident that only the restoration of royalty would help increase the country's prestige. *„The politicians have betrayed us. Where politicians talk about cold calculations and percentages, His Majesty speaks about values”* he contended on the occasion of May 10, 2014 (Reștea K., *Clujul regal...*, May 10, 2014). May 10, the historian continued, is a „holy” day, it is the day *„on which the Romanian people opened a new page in history, the day that I wish to be Romania's national day. It is the day with the most significance for us, the day when the Romanian people regain their lost dignity.”* (*Ibidem*)

A great admirer of King Michael I, but also of some prominent figures on the political scene of post-communist Romania, such as Corneliu Coposu and Ion Rațiu, after 1989 he first joined the PNȚCD, the successor to the National Peasant Party from the interwar period, and a supporter of a constitutional monarchical regime. He became on its behalf a member of the Turda City Council (1996-2000), and in 2000 he also ran for mayor (Brîndușa Faur, February 14, 2000, p. 7; *Idem*, May 16, 2000, p. 4), and for the position of county councillor, respectively (Virgil Lazăr, *Interview of the week. Prof. univ. dr. Călin Felezeu...*, p. 2), succeeding in being elected on this occasion as a member of the Cluj County Council. Here he became president of the Committee for Culture, Education and Religious Cults, a position that allowed him to supervise and guide a wide range of activities carried out in schools and cultural institutions that were subordinate to the local and cults' administration: the „Transylvania” Philharmonic, the Art Museum, the Ethnographic Museum, the PUCK Puppet Theatre, the „Octavian Goga” Museum in Ciucea and the County Library (*Ibidem*).

He joined the PNL a little later, in 2011, at the invitation of the Rector of the „Babeș-Bolyai” University, prof. dr. Andrei Marga at the time. He was convinced that only political involvement is able to provide solutions. *„You can't speak, you can't criticize if you don't get involved,”* he addressed the liberals of Turda during the elections for the party's leadership structures in 2013, *„standing aside is an act of cowardice”* (*Liberalii si-au ales noua conducere...*, 31 August 2013). Moreover, on this occasion he was elected with a majority of votes, 85 out of 161 cast, as president of PNL

Turda, following an emotional speech in which he emphasized the purpose of his joining the party, which was to make available to the political organization the experience accumulated in the leadership activities he had carried out at the university and at the ICR Istanbul, and to support the principles that were to guide the political activity in his vision: „By ourselves” and „Nihil sine Deo” (*Ibidem*).

Călin Felezeu în fața statuii doctorului Ioan Rațiu, Turda, jud. Cluj

Photo source: The Felezeu family photo collection

This position allowed him to contribute to the framing and consolidation of the National Liberal Party of Turda that was undergoing a period of instability at that point. On behalf of the PNL, Călin Felezeu was a member of the Turda Local Council and the Cluj County Council

(2012-2016; 2021-2023) and he also held positions in the management structures of the companies that were under the patronage of the first.

Three hypostases of Călin Felezeu, the man

„The Crazy Teacher”⁷

From a didactical standpoint, Călin Felezeu has always emphasized the important role of History in the life of the nation. Consequently, he has always been concerned with improving the teaching of this field in school. He did so both through the didactic courses held in front of the students of the Faculty of History and Philosophy and the published scientific texts, as well as by staging some „lessons” or performances that will certainly remain in everyone's memory. The most recent, *„At the*

Călin Felezeu, February 27, 2015

Photo source: screenshot captured from Polychromatic Transylvania (Transilvania Policromă) TV program. TV producer: Andreea Ghiță, TVR Cluj, 2015

Court of Sultan Suleyman the Magnificent. A Journey in Time”, was held on February 27, 2015 at the „Aurel Manea” National Theater in Turda, in front of a hall packed with spectators of all ages. Dressed in historical costumes, tailored in Istanbul, professor Călin Felezeu, accompanied by historian Tasin Gemil and his daughter, actress Raluca Felezeu, offered a lively lesson on the history of one of the most prominent sultans of the Ottoman Empire, Suleiman the Magnificent. For approximately an hour and a half, the Turda audience enjoyed scenes that evoked the grandeur of the former empire or the customs that had to be respected in the era. The impact of the playlet was not long in coming, with the spectators

⁷ The expression belongs to the reporters from “Adevărul” journal, the Cluj edition.

captivated, applauding the performance, and the press recording delightful reports about it.

Călin Felezeu, Tasin Gemil and Raluca Felezeu, February 27, 2015

*Photo source: screenshot captured from Polychromatic Transylvania (Transilvania Policromă) TV program.
TV producer: Andreea Ghiță, TVR Cluj, 2015*

With such lessons, the Cluj professor managed to combine his passion for history with that for theater, because he loved art and was fascinated by stage life. He used to listen to radio theater every day, until late at night, and knew in detail the cast of famous plays, his favorite actor being the late Ștefan Iordache. Less well known is the fact that, when he was Deputy Director of the ICR Istanbul, Călin Felezeu himself made his stage debut, playing the role of Ianache Duduleanu in the memorable play „The Magpies” („Gaițele”, 1932) by Alexandru Kirițescu, a satire that lampooned the society of the time. In the adjoined image, we can see him at rehearsals with his stage colleagues. The show, directed by Radu Botar, took place on November 8, 2006 and was organized at the invitation of the Romanian Solidarity Association in Istanbul, with the support of the Consulate and Embassy of Romania.

During rehearsals for the „Magpies” („Gaițele”) play in Istanbul (2006).
From left, to right – sitting: Gönül Yılmaz Zainea, Călin Felezeu, George Zainea;
standing: Bianca Goană, Radu Botar.

Photo source: the Felezeu family photo collection

The playlet exhibited in the theatre hall in Turda, in 2015, was not the only lesson of this type. Since the 1980s, when he was a professor at Curtea de Argeș, with the support of a friend and colleague of his, an English teacher, he used to devise role-playing games in order to illustrate feudalism and vassalage relations to his students. In one such occasion, Călin Felezeu dressed up as a medieval lord, positioned his chair on the lectern and, holding a sword made of wood and painted in bronze, he reconstructed the medieval ritual of investiture of a vassal. „When my colleague was kneeling in front of me and making the sign of the cross,” he later

recalled, „the door opened and the school principal with the school inspector stepped in and... and a lesson came out that even former students will always remember” (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015).

The mastery and didactic skill of vividly and convincingly identifying himself with a role of historical significance was an echo of the aesthetic gift and intuition that he had previously confessed to having observed in his uncle, the talented actor Petru Felezeu. He had been particularly impressed by his uncle's methodical efforts to get into the skin of the character he played for the film *The Woman from the Great Bear* (*Femeia din Ursa Mare*, 1982): „...it's about Urca the Shepherd, a role in which he played a work team leader from the Oaș Country who, together with his comrades, would leave in the spring and return home in the fall, working in the countryside, either cutting

Petre Felezeu during filming sessions playing Mihai Urca, in *The Woman from the Great Bear* (*Femeia din Ursa Mare*, 1982)

Photo source: the Felezeu family photo collection

wood or doing the hardest jobs in agriculture or in the city. What is remarkable about this artistic achievement of his is the fact that the preparation for the role for «The Woman from the Great Bear» lasted more than a year, a period in which my uncle self-isolated, imposed on himself a strict way of life, went to a village in the Oaș Country and for a year lived exactly as people from the Oaș Country, all this in such a way that, when the filming began, he was no longer Petru Felezeu, he was Urca the Shepherd, he effectively got in the skin of the character, astonishing the directors. He told me that the same thing was done by a great British actor, Richard Harris, who, when preparing for the famous role of Oliver Cromwell, lived exactly as in the 17th century for three years, achieving the performance of uttering exactly as Oliver Cromwell.” (I. Ignat, *Un ultim omagiu...*, February 18, 2015)

In his classes, History came to life before the eyes of his students, it was relived in a surprising and vivid way. If there was one thing the teacher disliked most about this, it was for History to be seen as a boring,

dull discipline, a bland and desolate series of data about events that happened in the past, without presence or breath of life for today's world. On the contrary, he sought to revive the exact opposite, convinced that the study of History is fundamental to the awareness of one's own identity and, therefore, to the progress of a people.

Călin Felezeu together with a group of students
from the Faculty of History and Philosophy, 2000

Photo source: the Felezeu family photo collection

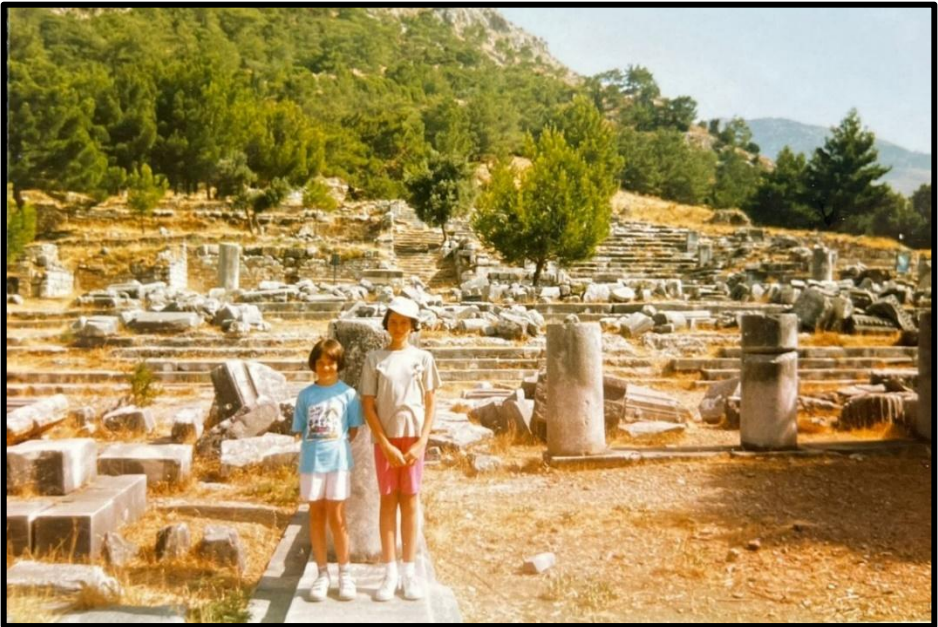
He knew instinctively that interest in this discipline could only be awakened through the most successful teaching methods and through presentations full of life and meaning. „*History means connecting to your own roots. What does a plant do without roots? It dies! History has been stigmatized over time, and students perceive it as an endless series of data, but it is something else, it is a life lesson, it is an experience of previous generations, and each generation, in turn, passes on an experience that we must take over and carry forward. Without this experience there is no progress, and without progress, society would collapse*” (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015).

Travel, adventure, knowledge

The strong fascination that the enigmatic, mysterious Eastern culture awakened in him, with its intense aromas, captivating stories and the sometimes difficult riddling customs, carried him throughout his life to the most exotic lands. For he obviously preferred Eastern spirituality and esotericism to Western pragmatism and agitation. He made his first trips outside the country even before the 1989 Revolution, in 1985, with the Inturist state company, during which he reached Uzbekistan (M. Bența, 2012, p. 21). Later, after 1990, he visited Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan, the Crimean Peninsula, but also the South-Eastern Europe area, Bosnia and Herzegovina, which was marked by the traumatic war experiences (M. Bența, 2012, p. 24). We may add to all this, of course, Turkey, a country he visited repeatedly, culminating in the period in which he was deputy director at the Romanian Cultural Institute (ICR) „Dimitrie Cantemir” Istanbul, 2005-2007 (M. Bența, 2012, p. 22). He would have the most beautiful experiences here, in the city that lay on the shores of the Bosphorus, a city so historically rich, imposing and cosmopolitan. He was seduced by the beauty and abyssal scenery of the sea, whereas contact with other religions and civilizations awakened his appetite for knowledge and exploration. *„Istanbul was always charming, warm and unexpectedly surprising. Yes, like a woman”* (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015), he confessed in an interview with the „Adevărul de Cluj” newspaper. As a historian, on the one hand, and as a Romanian and practicing Orthodox, on the other, his contact with Istanbul also gave him the opportunity to remember the calvary of the Brâncoveanu family, and to follow their last steps, from the terrible Edikule fortress, to the place of martyrdom where the prince, his five sons and his son-in-law were executed (C. Felezeu, *Mihai Viteazul and Constantin Brâncoveanu...*, August 19, 2021).

The trips to Turkey were not limited to its capital, as he had been also attracted by its numerous historical sites and vestiges that he used to visit with his family almost every year. While visiting historical sites, more than once professor Felezeu would interrupt the tourist guide's presentations and reveal little-known historical images and facts, surprising anecdotal

details to the tourists' delight who listened to him attentively. The patriotism of contemporary Turks, the pride they had while hoisting the flag and singing the national anthem every morning, before starting activities in educational institutions, seemed downright captivating to him. He compared all of it to the Janissaries' of old custom who used to sing before going into battle. It simply „froze your blood in your veins, gave you goosebumps,” as he enthusiastically expressed himself on the occasion of a cultural event (C. Felezeu, *Mihai Viteazul and Constantin Brâncoveanu...*, August 19, 2021). „That's what I want to feel too: the pride of being Romanian. When the anthem is sung, my whole soul should vibrate in me. To live this because it is my own identity. Because lately, being a patriot tends to mean being out of date.” (Florina Pop, *Why do we need history?*..., February 18, 2016)

Raluca and Ioana Felezeu. Family trip to Ephesus, 1997

Photo source: the Felezeu family photo collection

If his presence in Turkey and Central Asia, in countries such as Uzbekistan, Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan, is generally well known, things are not the same regarding his travels on the African continent. Here, on the one hand, he visited the Maghreb area, Tunisia

and Algeria, and had the opportunity to come into contact with the Berber component of Islam (M. Bența, 2012, p. 23). In 2010, however, he reached South Africa, in Cape Town, as a member of a delegation that comprised teaching staff from the „Babeș-Bolyai” University. The purpose of this trip was to initiate cooperative relations between the Cluj institution and the universities of Johannesburg, Pretoria and Cape Town.

MasterChef Călin Felezeu⁸

Modesty, extraordinary generosity and care for his fellow man inspired his hospitality and gratitude, well known to almost everyone who had the chance to meet him, or even to be served from the menus he prepared. A consummate gourmet, he loved cooking, a passion he inherited from his paternal grandfather, and when time allowed, together with his family, he would prepare intensely to impress those who crossed his threshold. He was particularly delighted with Turkish cuisine, but he was also attracted to local gastronomy: *„Every time I want to impress my guests, I cook Turda steak”,* confessed professor Felezeu (Florina Pop, *Care e legătura...*, August 10, 2015). He cooked like no other according to this recipe, and on May 1st, 2013, he demonstrated it to his fellow citizens at an event at Salina Turda (Turda Salt Mine), when he cooked over 800 portions of steak, sharing some of his secrets with the local press: *„The classic recipe is simple... You take a piece of pork, but from an 80-90 kilogram pig, and cut very large strips that include the skin, meat, and bone. «The trick is to leave the meat in brine for an hour or two, then take it out and put it in milk, where you leave it from evening until morning. Then take a cast-iron pot and put pork lard in it (preferably, lard from Mangaliță pigs). When it has melted, put the meat in. Boil it in the fat and fry it until it turns a reddish-brown color. It can be eaten hot or cold with curdled cucumbers, pickled in the sun»,,* (Florina Pop, *Care e legătura...*, August 10, 2015).

⁸ In 2019, Călin Felezeu participated in the well-known television show organized by ProTV, *MasterChef*. (Gelu Florea, *A county councilor from Turda...*, July 19, 2019).

Călin Felezeu, May 1st, 2013, Salina Turda (Turda Salt Mine)

Photo source: turdanews.net

The chef's talent was doubled by his passion for the history of gastronomy exhibited with the talent of the storyteller: *„This dish has Szekler origins, from the Szekler who lived in the villages around the city of Turda. [...] there are several variations of recipes for «Turda steaks», some use mushrooms, others zucchini... «There is also the Aiud steak which is prepared just as the Turda steak, only they eat it with stewed cabbage...»*

Being a delicacy, in the past it was cooked during fair days and it was quite expensive. «For a huge slice of Cluj bread – that big bread, weighing 4 kilograms –, the size of a tractor wheel, the price of 100 grams of Turda steak was 5.80 lei»....

Even the Jews in the area could not resist its taste and flavor and secretly ordered the dish, as they were not allowed to eat pork. «They even had a recipe with goose meat inspired by the Turda steak»..." (Ibidem).

Călin Felezeu making Turkish coffee, August 2015

Photo taken by Raluca Felezeu

He became particularly familiar with the specifics of Turkish cuisine, one of the oldest and most intensely flavoured in the world, during the years he spent in Istanbul. He enjoyed the flavour of Turkish dishes, but he also appreciated the way they were served, based on the

Călin Felezeu making Turkish coffee,
August 2015

Photo taken by Raluca Felezeu

„organic need to socialize”, an old custom, he explained, dating back to the times when Turks would wander, camp and gather around the cauldron (Florina Pop, *The Crazy Teacher...*, August 1, 2015). Among his favourite recipes, we mention Turkish lentil soup, a landmark of this cuisine, made from simple and old ingredients, the method of preparation of which the Cluj professor shared with the viewers of the TVR Cluj television station in 2012, during the

Transilvania Policromă show. He also spoke on broadcast about the history, characteristics and unique aroma of Turkish coffee, consumed since the 16th century, a symbol of the hospitality of the locals. Later, he prepared it live to share some of its secrets, but also to please his followers.

Illness and death

In the last three years of his life, the Cluj professor faced serious health problems. Even so, he remained involved in teaching and research until the last moment of his life. In the fall of 2023, for example, he gave a series of interviews to journalist Romeo Couți, helping to edit the volume *The Bosporus Black Swan. Romania, a virtual pashalik (Lebăda neagră de pe Bosfor. România, un pašalâc virtual)*, but unfortunately he would no longer live to see its launch.

Călin Felezeu together with his loyal four-legged friend, Kai,
on his house terrace, November 2023

Photo taken by Raluca Felezeu

These last years, however, were marked by suffering and the natural tendency to internalize. The Covid 19 pandemic, health problems and periodic visits to the doctor deprived him of what he loved most, traveling abroad and direct contact with the most diverse cultures. Because professor Călin Felezeu was always possessed by a strong desire for knowledge, he loved adventure and, above all, he loved people. He

really wanted to be able to reach Australia and, at the same time, to continue his „exploration” of the African continent.

But, besides these trials, there was this deep sadness brought by the untimely loss of his wife, Viorica Felezeu, who, in early July of 2022, after a long while of great suffering, had been led on her last journey. *„To a certain extent, my father felt too well what was to come,”* recalls his daughter Raluca, as, after his wife's death, until the end of 2023, a period of *„preparation”* came for him: he reunited with his youth colleagues and friends since

Viorica Felezeu
(August 24, 1960 – July 7, 2022)

Photo source: the Felezeu family photo collection

the times he taught at Curtea de Argeş, he saw again the town where he was born, Ocna de Mureş, and his mother's native lands, Salcia and Roşiorii de Vede, Teleorman County, and participated in events organized by his relatives, as a sign of farewell.

Călin Felezeu passed away from a heart attack at his home in Turda, on the afternoon of December 2, 2023. His death was received with sadness and mourned as a great loss for the academic and social Cluj circles. He would be remembered for posterity as an eminent professor and scientist, erudite, faithful, extremely generous, at the same time, modest, but also with a great sense of humour. Those who knew him professionally would never forget the comforting presence of a committed specialist, with an exceptional career in the field of higher education, who devoted his life to promoting academic and institutional excellence.

As a sign of high esteem and great homage paid to the memory of professor Călin Felezeu, the historian and diplomat Tasin Gemil dedicated him a section in his most recent publication, the work *A Tatar from Romania. Memories, Confessions, Testimonies, Evaluations of an Academic Historian, Former Deputy and Ambassador* (*Un tătar din România. Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador*), published by the Cluj University Press, in 2024. In turn, the Institute of History and Central Asian Studies dedicated him two events: the first, in February 16-18, 2024, a cultural event that remembered the Cluj-Napoca native Ibrahim Müteferrika, who was a diplomat, editor, typographer, writer and translator from the turn of the 17th-18th centuries; the second, the International Conference of Turkology held in Cluj-Napoca in December 6-7, 2024. Last but not least, the journalist Romeo Couți dedicated his book *The Black Swan on the Bosphorus* to „Prof. univ. dr. Călin Felezeu, eminent turcologist, in memoriam”. The last interview of this volume, that the journalist took with the professor in November 2023 ends as follows:

„I paused the interview. The discussion was no longer flowing naturally and I had the impression that something was wrong. I could sense he was tired. It also crossed my mind that my questions were tedious or that I had annoyed him with my approach to delicate topics related to Islam and the Romanian-Turkish relationship. (...) I was planning to raise these issues at our next meeting. Unfortunately, it never happened. A week later, after we agreed on the phone that we would meet for a new interview in the coming days, I would find out, a few hours later, that Professor Călin Felezeu was no longer with us.” (R. Couți, 2024, p. 116)

May God rest him in peace!

Bibliography and Webography

I. Books

1. Bența, Marius, *Islamul văzut și trăit de Călin Felezeu*, Bybliotek, Cluj-Napoca, 2012.
2. Couți, Romeo coord., *Lebăda neagră de pe Bosfor*, CREATOR, Brașov, 2024.
3. Spinei, Victor; Rusu, Dorina N. (coord.), *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. II, Ed. Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, pp. 204-205.
4. Gemil, Tasin, *Un tătar din România. Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador*, PUC, Cluj-Napoca, 2024.

II. Periodical Publications

1. Mircea Popa, *Cărțile clujenilor: Călin Felezeu, Ioan Lumperdean Vlahii din Nordul Peninsulei Balcanice*, in „Adevărul de Cluj”, no. 1431, July 12, 1995, p. 5.
2. Faur, Brîndușa, *Candidații PNȚCD și PD pentru posturile de primari au primit aviz favorabil*, in „Adevărul de Cluj”, no. 2815, February 14, 2000, p. 7.
3. Faur, Brîndușa, *PNȚCD Turda a ales decența unui profesor universitar*, in „Adevărul de Cluj”, no. 2877, April 26, 2000, p. 4.
4. Faur, Brîndușa, *Luptă strânsă pentru primăria municipiului de pe Arieș*, in „Adevărul de Cluj”, no. 2893, May 16, 2000, p. 4.
5. Lazăr, Virgil, *Interviul săptămânii. Prof. univ. dr. Călin Felezeu: „Comisiile de cultură pot fi mai eficiente dacă...”*, in „România Liberă”, no. 4050-4063, July 22, 2003, p. 2.
6. Precup, Sorin, *A fost constituită Asociația Profesorilor de Istorie din România*, in „Renașterea Bănățeană”, no. 4222, December 13, 2003, p. 2.

III. Webography

1. Akgün, Cengiz, *Türk Kültürünün Kıymetli Sanatçıları Romanya'da Mükemmellik Ödülüne Layık Görüldüler*, June 10, 2022. See: <https://www.kocaelikentgazetesi.com/kultur-sanat/turk-kulturununkiymetli-sanatcilari-romanya-da-mukemmellik-h11297.html>. Address accessed on December 2, 2024.

2. *Carte de citire cu Prof. univ. dr. Călin Felezeu*, producer Mihaiela Mihale Ilea, TVR Cluj, show broadcast on TVR Cluj on March 20, 2018. See: <https://www.youtube.com/watch?v=iHBpcRVPQNc>. Address accessed on November 25, 2024.
3. *Ciorbă turcească de linte*. Material made for the show Transilvania Policromă, TVR Cluj, 2012, editor Andrea Ghiță. See: <https://www.youtube.com/watch?v=FEMyoHQDkUE>. Address accessed on November 22, 2024.
4. Felezeu, Călin, *Discurs Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu, eroi ai neamului românesc*, August 19, 2021, Ionel Floașiu Cultural Palace, Câmpia-Turzii. See: <https://www.youtube.com/watch?v=Ihn20u8n09k&t=1s>. Address accessed on December 6, 2024.
5. Florea, Gelu, *Liberalii și-au ales noua conducere: Călin Felezeu este președinte! (galerie foto, video)*, August 31, 2013. See: <https://turdanews.net/liberalii-și-au-ales-noua-conducere-calin-felezeu-este-presedinte-galerie-foto-video/>. Address accessed on December 2, 2024.
6. Florea, Gelu, *Un consilier județean din Turda, participant la concursul MasterChef de la Pro TV!*, July 19, 2019. See: <https://turdanews.net/un-consilier-judetean-din-turda-participant-la-concursul-masterchef-de-la-pro-tv/>. Address accessed on November 22, 2024.
7. *Gala Premiilor de Excelență la „Transylvanian Tulips Fest 2022”*. See: <https://www.sozmedia.ro/gala-premiilor-de-excelenta-la-transylvanian-tulips-fest-2022/#>. Address accessed on November 23, 2024.
8. Ignat, Ionel, *Un ultim omagiu adus actorului Petru Felezeu (1919–2015)*, February 18, 2015. See: <https://www.turdainfo.ro/index.php/turda-96332/9372-un-ultim-omagiu-adus-actorului-petru-felezeu-1919-2015>. Address accessed on January 10, 2025.
9. *Inedit: Profesor universitar, membru al CA de la Salina Turda și președinte PNL Turda, bucatar la acțiunea O FRIPTURĂ DE TURDA PENTRU VIZITATORII SALINEI!*, May 1, 2013. See: <https://turdanews.net/inedit-profesor-universitar-membru-al-ca-de-la-salina-turda-și-presedinte-pnl-turda-bucatar-la-actiunea-o-friptura-de-turda-pentru-vizitatorii-salinei/>. Address accessed on January 10, 2025.
10. Pop, Florina, *Profesorul trăsnit, care gătește turcește și conduce o facultate, îndrăgostit de lumea otomanilor: „Istanbulul e fermecător, cald și surprinzător. Da, ca o femeie”*, in „Adevărul”, August 1, 2015. See: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/profesorul-trasnit-care-gateste-turceste-1641481.html>. Address accessed on December 2, 2024.

11. Pop, Florina, *Care e legătura dintre friptura de Turda, secui și evrei. Ingredientul secret al celei mai bune rețete de friptură, dezvăluit după mai bine de 100 de ani*, August 10, 2015. See: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/care-e-legatura-dintre-friptura-de-turda-secui-si-1643208.html>. Address accessed on December 2, 2024.
12. Pop, Florina, *De ce avem nevoie de istorie? „Când vorbim de analfabetism nu mai vorbim azi de cei care nu știu scrie și citi, ci de cei care nu se știu informa la timp”*, in „Adevărul”, February 18, 2016. See: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/de-ce-avem-nevoie-de-istorie-cand-vorbim-de-1688646.html>. Address accessed on December 2, 2024.
13. Pop, Florina, *Proiect în valoare de 90.000 de euro, câștigat de UBB. Vrea să îmbunătățească practica pedagogică*, February 22, 2016. See: <https://adevarul.ro/stiri-locale/cluj-napoca/proiect-in-valoare-de-90000-de-euro-castigat-de-1689674.html>. Address accessed on December 2, 2024.
14. *Proiect de 90.000 de euro câștigat de o facultate a UBB Cluj! Vezi pe ce vor fi cheltuiți banii...*, in „Gazeta de Cluj”, February 22, 2016. See: <https://gazetadecluj.ro/108611-2/>. Address accessed on January 15, 2025.
15. Reștea, Kristina, *Clujul regal: între coroane și jobene, de 10 Mai*, in „Actual de Cluj”, May 10, 2014. See: <https://actualdecluj.ro/clujul-intre-coroane-si-jobene-de-10-mai/>. Address accessed on December 22, 2024.

II. Bibliografie selectivă a operei științifice

1986

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Raporturile lui Mircea cel Mare cu Transilvania*, în „Argeș”, 1 decembrie 1986, 21, nr. 12, pp. 5-6.
- ❖ Recenzie la Al. Duțu, *Călătorii, imagini, constante*, Ed. Eminescu, 1985, în „Argeș”, nr. 1, 1 ianuarie 1986, pp. 11, 15.

1987

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Unitatea națională, argument suprem al participării României la Primul Război Mondial*, în „Argeș”, nr. 12, 1 decembrie 1987, p. 6.

1989

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Societatea otomană în istoriografia românească a secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea*, în CLSO, nr. 1, 1989, București, pp. 165-179.

1990

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea societății otomane în istoriografia românească a secolelor al XV-lea – al XIX-lea*, în vol. *Cultură și societate în epoca*

modernă, îngrijit de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Aurel Răduțin, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, pp. 159-167.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Nicolae Iorga – un istoric al societății otomane*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 1990, 35, nr. 2, pp. 28-38.
- ❖ Călin Felezeu, *Nicolae Iorga – 50 de ani de la moarte*, în „Argeș”, 1 noiembrie 1990, 25, nr. 11-12, p. 9.

1991

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea societății otomane în istoriografia românească a secolelor XV-XIX*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*. Profesorului Pompiliu Teodor, omagiu din partea studenților, doctoranzilor și colaboratorilor, la împlinirea vârstei de 60 de ani, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, pp. 159-160.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Transilvania în istoria poporului român*, în „Tribuna”, 1991, 3, nr. 45, pp. 1, 3.

1992

În periodice

- ❖ Pompiliu Teodor, Camil Mureșan, Liviu Ursuțiu, Nicolae Bocșan, Mircea Tomuș, Ovidiu Pecican, Ion Lungu, Nicolae Edroiu, Horia Bădescu, Felezeu Călin, *David Prodan*, în „Tribuna”, 1992, 4, nr. 10, pp. 1, 5-8.
- ❖ Călin Felezeu, *David Prodan și istoria luptei pentru emancipare națională a românilor din Transilvania*, în „Tribuna”, nr. 10, 1992, p. 8.
- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea Imperiului Otoman în cronistica moldoveană a secolului al XVI-lea*, în „Tribuna”, IV, nr. 23, 11-17 iunie 1992, p. 8.
- ❖ Călin Felezeu, *Noi studii transilvane* [Francisc Pall, Inochentie Micu-Klein (1745-1768), Bohlau Verlag Koln/Weimar Wien], în „Tribuna”, nr. 27, 1992, p. 8.

- ❖ Călin Felezeu, *Rigoare și pasiune* [David Prodan, Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări], în „Tribuna”, nr. 43, 1992, p. 8.

1993

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *O paralelă istorică. Statutul juridic al Principatului Transilvaniei și al republicii Ragusa în relațiile cu Poarta otomană*, în „Tribuna”, 1993, 5, nr. 28-29, p. 6; *Istoria Astăzi. Asociația istoricilor din Transilvania și Banat*, 1993, 1, nr. 12, pp. 149-158.
- ❖ Călin Felezeu, Bucur Marius, *Some Aspects of Inter-Confessional Relations in Transylvania*, în „Transylvanian Review”, 1993, 2, nr. 1, pp. 76-79.
- ❖ Călin Felezeu, *Dunărea – Arteră de expansiune otomană în Europa între 1353-1526*, în „Tribuna”, 1993, 5, nr. 45, p. 7.

1994

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Juridical Statue of the transylvanian Principalit in Relation with the Sublime Porte*, Bulletin of the Center for Transylvanian Studies, Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca, 1994, 56 p.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *The Principality of Transylvania and the Porte. Historiographie considerations. Magyar Historiography at the end of 19th and the Beginning of 20th Century*, în „Transylvanian Review”, 1994, 3, nr. 1, pp. 37-46.
- ❖ Călin Felezeu, *Independența administrativă a Principatului 1541-1688*, în „Studii de Istorie a Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1994, pp. 76-82.

1995

În volume

- ❖ Călin Felezeu, Ioan Lumperdean, *Valahii din Nordul Peninsulei Balcanice. Schiță istorică*, Buletinul Centrului de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, 72 p.

În periodice

- ❖ Recenzie la Pavel Chihaia, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, Ed. Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor, 1993, în „Vatra”, Târgu Mureș, anul 25, nr. 291, iunie 1995, pp. 48.

1996

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
- ❖ Călin Felezeu, *The Vlachs in the North of the Balkan Peninsula: Historical Sketch*, Ed. Galaxia, București, 1996; trad. în limba franceză *Les valaques du Nord de la Peninsule Balcanique*, Ed. Galaxia, București, 60 p.

1997

În periodice

- ❖ Recenzie la Halil Inalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300-1600*, Ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, note, completarea glosarului și indicelui de Dan Prodan, Ed. Enciclopedică, București, 1996, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. Historia, nr. 1-2, 1997, pp. 208-2012.

1998

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Pintea Viteazul între legendă și adevăr istoric*, Ed. Proema, Baia-Mare, 1998.
- ❖ Călin Felezeu, *Metodica predării istoriei*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- ❖ Călin Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Imperiul Otoman. Drepturile autonome ale Principatului și drepturile Porții*, în „Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșan”, Cluj-Napoca, 1998, pp. 130-139.

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea societății otomane în istoriografia românească a secolelor XV-XIX*, în „Identitate și alteritate. Studii de imagologie”, vol. 2, Cluj-Napoca, 1998, pp. 64-73.

1999

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Mohamed Profetul. Introducere în spiritualitatea lumii islamice*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai-Theologia Orthodoxa”, vol. 44, nr. 1-2, 1999, pp. 279-282.

2000

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Didactica Istoriei*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

2002

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Istoria Imperiului Otoman în programa școlară și în manualele de istorie*, în „Tribuna”, 2002, 1, nr. 6, pp. 16-18.

2003

În volume

- ❖ *Prefață la Deac Daniela, Turda, orașul care nu vrea să moară (Turda, the town that will not die)*, Ed. JRC, Turda, 2003, 128 p.
- ❖ Călin Felezeu, *Raporturile transilvano-otomane în istoriografie*, în *Tentația istoriei*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 387-410.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *The Reflection of the Ottoman Empire History in the Romanian School History Curriculum and Textbooks*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai-Psychologia-Paedagogia”, vol. 48, nr. 1, 2003, pp. 141-147.

2004

În volume

- ❖ Călin Felezeu Coord., *Studii și cercetări de turcologie contemporană. Omagiu profesorului Mihai Maxim*, Ed. Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, 232 p.
- ❖ Călin Felezeu, *Didactica Istoriei*, Ediția a II-a, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
- ❖ Călin Felezeu, *Images de L'Empire Ottoman dans L'Historiographie Transylvaine du XVIIIe siècle*, în *Studii și Cercetări de Turcologie Contemporană*, Ed. Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, pp. 101 – 109.

2005

În volume

- ❖ Călin Felezeu (coautor), *Istoria Transilvaniei (de la 1541 până la 1711)*, vol. 2, Institutul Cultural Român. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005, pp. 13-81.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Relații bilaterale politico-diplomatice transilvano-otomane*, în „Acta Musei Napocensis”, 39-40-II, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, pp. 139-152.

2006

În volume

- ❖ Prefață la Deac Dana, *Turda: orașul care nu vrea să moară*, vol. 2, Ed. J.R.C., 2006, 112 p.

2007

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Cadrul politic internațional (1541-1699)*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, *Istoria Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2007, pp. 45-46.

- ❖ Călin Felezeu, *Românii și Otomanii în Epoca Romantismului. Schiță Imagologică*, în Biserică, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocșan, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, pp. 531 – 538.

2008

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Reflet de l'histoire de L'Empire Ottoman dans la programme scolaire et les manuels d'histoire de l'enseignement preuniversitaire roumain*, în Tradiții, valori și perspective în științele educației, coord. Bocoș, M., Chiș, V., Albulescu, I., Stan, C., Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, pp. 248-251.
- ❖ *Prefață la Vișinescu Valentin, Turdenii și Marea Unire*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2008, 143 p.

2009

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *The International Background (1541-1699)*, în Ioan-Aurel Pop, Th. Năgler, A. Magyari (coordinators), *History of Transylvania*, vol. II (from 1541 to 1711). (Cluj-Napoca: Romanian Academy – Center for Transylvanian Studies, 2009), Ed. Presa Universitară Clujeană, pp. 15-24.
- ❖ Călin Felezeu, *Turcia în epoca contemporană*, în Pe urmele trecutului. Profesorul Nicolae Edroiu la 70 de ani, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, pp. 683-713.

2011

În volume

- ❖ Radu Gabriel Safta, Călin Felezeu, *Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeana*, Ed. CA Publishing, Cluj-Napoca, 2011, 243 p.
- ❖ Călin Felezeu, *Documente privitoare la istoria Transilvaniei în perioada 1541-1688 și valorificarea lor în cadrul lecției de istorie. Schiță metodologică*, în vol. Despre culori și desene didactice. Volum omagial Monica

Diaconu, coord. Ioana Velica și Mirona Stănescu, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, pp. 86-108.

2012

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea otomanului și a civilizației otomane în cultura românească*, Ed. Bibliotek, Cluj-Napoca, 2012, 166 p.
- ❖ *Interviu acordat jurnalistului Marius Bența, Islamul văzut și trăit de Calin Felezeu*, Ed. Bibliotek, Cluj-Napoca, 2012, 76 p.
- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea tătarilor în conștiința românească din secolele XV-XIX*, în *Moștenirea istorică a Tătarilor/The historical heritage of Tatars*, editori Tasin Gemil, N. Pienaru, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, vol. II, 2012, pp. 565-572.

În periodice

- ❖ Liliana CIASCAI, Lavinia HAIDUC, Calin FELEZEU, *How Serious Is The Problem Of Monopoly?*, în *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 62, Sayı 1, 2012, Prof. Dr. Necati MUMCU'ya Armağan.
- ❖ Călin Felezeu, *Între fanariotism și mișcarea de emancipare națională. Modelul cantemirian de abordare a imaginii Imperiului Otoman în cultura românească scrisă*, în „TABOR. Revistă de cultură și spiritualitate românească”, 6, nr. 2, pp. 47-61.

2013

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Principatul Transilvaniei în epoca suzeranității otomane 1541-1688*, Ed. Bibliotek, Cluj-Napoca, 2013, 436 p.
- ❖ Călin Felezeu, Adriana Cupcea, *O perspectivă comparativă a imaginii otomanului în manualele de istorie din România și Bosnia Herțegovina, în perioada post-comunistă*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013.
- ❖ *Cuvânt înainte la Erhan Afyoncu, Suleyman Magnificul și Sultana Harrem. Dragoste și moarte la Istanbul*, Ed. Corint, Traducere din limba turcă de Leila Unal, 2013.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Images de L'Empire Ottoman dans L'Historiographie Transylvaine du XVIIIe siècle*, în „Studia et Documenta Turcologica”, Cluj University Press, nr. 1/2013, Cluj, pp. 287-293.
- ❖ Călin Felezeu, *Principatul Transilvaniei și relațiile habsburgo-otomane în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Schimbările survenite în statutul politic*, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu. Series HISTORICA. Supliment, 2013”, LII/Sup, vol. 52, pp. 297-304.

2014

În volume

- ❖ Prefață la John Freely, *Mehmed al II-lea: cuceritorul Constantinopolului*, trad. Claudia Roxana Olteanu, Ed. Corint, 2014.

În periodice

- ❖ Călin Felezeu, *Curtea Imperială în epoca Sultanului Suleyman Magnificul între grandoare și austeritate (The Imperial Court in the time of Sultan Suleyman The Magnificent between grandeur and austerity)*, în „Caiete de antropologie istorică”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca, 2014, 13, nr. 1-2, pp. 43-52.
- ❖ Ciascai, Liliana, Haiduc, Lavinia, Felezeu, Călin, *How Science is taught in the Secondary and High School Levels in Romania?*, în „Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi”, 29(29-1), 2014, pp. 74-86.
- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea otomanului în istoriografia românească*, în „Dilema Veche”, an 11, nr. 517, 9-15 ianuarie 2014, an 11, p. 7.

2015

În volume

- ❖ Călin Felezeu, Adriana Cupcea, *The image of the Ottoman in the History Textbooks from Romania and Bosnia Herzegovina in the Postcommunist Period*, The Isis Press, Istanbul, 2015.
- ❖ Călin Felezeu, *Between phanariotism and the movement of national emancipation. The Cantemir model of approaching the image of the Ottoman Empire in the Romanian Written Culture*, în Stoica Lascu,

- Melek Fetisleam (coordonatori), *A festschrift in honor of professor Tasin Gemil on the occasion of his 70th birthday*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2015, pp. 631-654.
- ❖ Călin Felezeu, *Turcia contemporană și relațiile bilaterale cu SUA, între NATO și UE (Contemporary Turkey and the bilateral relations with the USA, between NATO and the EU)*, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, 2015, pp. 867-882.
 - ❖ Călin Felezeu, *Introducere. Construcția identitară la turcii și tătarii din Dobrogea. Un model de studiere a problemelor minorităților naționale din România*, în vol. *Turcii și tătarii din Dobrogea*, editor Adriana Cupcea, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2015, pp. 11-16.

2017

În volume

- ❖ [Traducere] Călin Felezeu, Margareta Aslan, *Sultana Kösem*, de Solmaz Kâmuran, Ed. Polirom, 2017, 320 p.
- ❖ *Postfață la Bolborici, Ana-Maria, Diplomația Uniunii Europene și criza din Orientul Mijlociu la începutul secolului al XXI-lea (European Union diplomacy and the Middle East crisis in early 21st century)*. Prefață de Vasile Vese; Postfață de Călin Felezeu, Iași, Institutul European, 2016, 332 p.
- ❖ *Prefață la Jack Weatherford, Genghis-Han și nașterea lumii moderne*, traducere din limba engleză de Alina Popescu, București, Ed. Corint, 2017.
- ❖ *Postfață la Solmaz Kâmuran, Kösem. Șerbetul puterii are gust de sânge*, trad. Margareta Aslan și Călin Felezeu, Ed. Polirom, 2017.

2018

În volume

- ❖ *Prefață la Grace Ellison Mary, O englezoaică într-un harem turcesc*, București, Ed. Corint Books, 2018, 192 p.
- ❖ Călin Felezeu, *Transylvania in International Politics in the 16th-17th Centuries*, în *The History of Transylvania*, vol. II, 1541-1711, coord. I.A.

Pop, T. Năgler, A. Magyari, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2018.

- ❖ Călin Felezeu, *Obiectivele educaționale între psihologia învățării și tehnologia învățării*, în vol. Studii de Didactica Științelor socio-umane. Confluente, Restituiri, Studii de caz, Analize, Recenzii, coord. Cosmin Prodea și Mirela Albulescu, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 161-171.

2019

În volume

- ❖ *Cuvânt înainte* la vol. 100 de ani de experiență didactică românească la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, coord. Cosmin Prodea și Mirela Albulescu, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019.

2021

În volume

- ❖ *Prefață* la Jack Weatherford, *Genghis-Han și nașterea lumii moderne*, traducere din limba engleză de Alina Popescu, Ediția a 2-a, București, Ed. Corint, 2021.

2022

În volume

- ❖ Călin Felezeu, *Relațiile Turciei cu țările din bazinul Mării Negre și Caucaz*, în vol. Relațiile româno-turce în perioada modernă, Editori: Tasin Gemil, Simona Deleanu, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2022, pp. 335-352. În limba engleză *Turkey's Relations with the Black Sea and Caucasus Countries*, pp. 353-372.

În periodice

- ❖ *Recenzie* la Tasin Gemil, *Tătarii. Relații cu otomanii și românii*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, în „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române”, Seria V, Tomul XLI, 2022, pp. 142-145.

Bibliografie postumă

2024

În volume

- ❖ *Interviu* acordat în toamna anului 2023 jurnalistului Romeo Couți, Efendi, în vol. *Lebăda neagră de pe Bosfor. România, un pașalâc virtual*, coord. Romeo Couți, Ed. CREATOR, Brașov, 2024, pp. 33-116.
- ❖ *Prefață* la John Freely, *Mehmed al II-lea: cuceritorul Constantinopolului*, trad. Claudia Roxana Olteanu, Ed. Corint, 2024.
- ❖ *Recenzie* la Tasin Gemil, *Tătarii. Relații cu otomanii și românii*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, în Tasin Gemil, *Un tătar din România. Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2024, pp. 560-565.

Participări în cadrul unor manifestări științifice naționale și internaționale. Listă selectivă

2005

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea Societății Otomane în istoriografia transilvană din secolele XVII – XVIII*, Simpozion internațional, Universitatea „Osman Gazi”, Eskişehir, Turcia, octombrie 2005.
- ❖ Călin Felezeu, *Dimitrie Cantemir Istoric al Imperiului Otoman*, Simpozion internațional, Universitatea Sabanci, Istanbul, noiembrie 2005.

2006

- ❖ Călin Felezeu, *Proiect de cercetare vizând traducerea din limba Română în limba Turcă și din limba Turcă în limba Română a unor lucrări literare și istorice reprezentative pentru cele două culturi*, Institutul Cultural Român Dimitrie Cantemir, Istanbul, septembrie 2006.
- ❖ Călin Felezeu, *Dimitrie Cantemir și Transilvania*, Simpozion internațional, Muzeul Topkapi, Istanbul, decembrie 2006.

2010

- ❖ Călin Felezeu, *Repere istoriografice asupra cercetărilor de orientalistică în România*, Conferința internațională „The Dialogue between East and West”, în colaborare cu Institutul de Orientalistică „Acad. Ziya Bunyadov” al Academiei Naționale de Științe a Republicii

Azerbaidjan, 17-18 iunie 2010, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea tătarilor în istoriografia română*, lucrare susținută la a II-a Sesiune științifică Internațională „Moștenirea Istorică a Tătarilor”, în colaborare cu Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România, Constanța, 6-9 octombrie 2010.

2011

- ❖ Călin Felezeu, *Relațiile Țărilor Române cu Hoarda de Aur*, Conferința internațională „Relațiile Hanatului Crimeei cu Principatele române (secolele XV-XVIII)” organizată de ITSCA în parteneriat cu Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România, Congresul Mondial al Tătarilor Crimeeni și Universitatea de Stat de Inginerie și Pedagogie din Simferopol (Akmeșid), 30 aprilie – 2 mai 2011.
- ❖ Călin Felezeu, *Imaginea tătarului în istoriografia românească – sec. XV-XIX*, Simpozion internațional, Simferopol, Crimeea (Ucraina), aprilie 2011.
- ❖ Călin Felezeu, *Studiul actual al cercetărilor turcologice în România*, Conferință internațională, Baku, Azerbaijan, mai 2011.
- ❖ Vasile Chiș, Călin Felezeu, *Developments in the curriculum. Curricular Experiences in the Roumain Education System*, Simpozionul internațional „Harmony of the Național and Universal Values in the Epoch of New Revival”, Așgabat, Turkmenistan, 10 septembrie 2011.
- ❖ Călin Felezeu, *Problemele Islamului în spațiul balcanic*, Simpozion internațional organizat sub egida Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice „Provocările Islamului în geo-politica actuală din Balcanii de Vest și Caucazul de Sud”, Cluj-Napoca, noiembrie 2011.
- ❖ Călin Felezeu, *Prezența genoveză în Hanatul Crimeii. Note de călătorie*, lucrare susținută la conferința organizată de către Centrul Cultural Italian, Cluj-Napoca, noiembrie 2011.

2012

- ❖ Călin Felezeu, *Prezentarea Islamului din România*, Conferință internațională organizată de Facultatea de Studii Islamice a Universității din Sarajevo, mai-iunie 2012.
- ❖ Călin Felezeu, *Martirajul Brâncovenilor: o lecție de credință*, Al XI-lea Seminar de medicina și teologie, Bistrița, 7-8 mai 2012.
- ❖ Călin Felezeu (*keynote speaker*), *Crimeea – centru nodal pe Drumul Mătășii. Rolul coloniei genoveze Caffa*, Conferința internațională „Silk Road. History and Perspectives” organizată în colaborare cu Asociația „Drumul Mătășii”, 21-23 iunie 2012.
- ❖ Călin Felezeu, *Studiile de Turcologie și Altaistică în spațiul românesc*, Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Al 55-lea Congres Internațional de Studii Altaistice la UBB, Cluj Napoca, 22-27 iulie 2012.
- ❖ Călin Felezeu, *Receptarea reformelor lui Mustafa Kemal în opera economistului Nicolae Mănescu*, lucrare susținută la Conferința bilaterală româno-turcă, Brăila-Constanța 2012.

2013

- ❖ Călin Felezeu, *Evoluția politică a Turciei actuale* [Political Development of today's Turkey], Dezbateră „Evoluții în Turcia de astăzi” [Developments in today's Turkey], UBB, Institute of Turkish and Central-Asian Studies, Cluj-Napoca, 27 iunie 2013.
- ❖ Călin Felezeu, *Moștenirea otomană în cultura românească*, International Scientific Conference „Moștenirea Culturală Turcă în Dobrogea” [The Turkish Cultural Heritage of Dobrudja], Constanța, 24-25 septembrie 2013.
- ❖ Călin Felezeu, *Raporturile transilvano-otomane în perioada Principatului Transilvaniei*, IIIrd International Scientific Conference on the Historical Heritage of Tatars, held in Eskişehir/Turkey, 9th – 11th October 2013.
- ❖ Călin Felezeu, *Dimitrie Cantemir – istoric al Imperiului Otoman*, Reverential Symposium „Dimitrie Cantemir – un principe la

răscruce de lumi” [Dimitrie Cantemir – A Prince at the Crossroads of Worlds], Cluj-Napoca, 30-31 octombrie 2013.

- ❖ Călin Felezeu, *Moștenirea otomană în cultura românească*, Conferința „Moștenirea culturală turcă în Dobrogea”, Institute of Turkish and Central Asian Studies, Constanța, octombrie 2013.

2014

- ❖ Călin Felezeu, *Palatul sultanal de la Topkapı*, „Societatea de curte și viața cotidiană în spațiul românesc (secolele 16-19). Grup de reflecție asupra istoriei politice și sociale a secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea”, Seminarul de Antropologie Istorică, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 7-8 noiembrie 2014.
- ❖ Călin Felezeu, *Impactul situației din Crimeea asupra economiei regionale*, Simpozionul Situația din Crimeea, Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice, Cluj-Napoca, 4 martie 2014.

2016

- ❖ Călin Felezeu, *Migrația ca fenomen. Contextul conflictului din Orientul Apropiat*, Simpozionul Criza migrației în Răsăritul Europei, Muzeul de Artă, 31 martie 2016.

2017

- ❖ Călin Felezeu, *Imperiul otoman și Primul Război Mondial*, Conferință ținută la invitația Ambasadei Republicii Turcia din București, 7 mai 2017.

2018

- ❖ Călin Felezeu, *Evoluția relațiilor bilaterale între România și Turcia în perioada postdecembristă*, Conferința Cercetări privind relațiile dintre România și Turcia în perioada 1878-2018, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, București, 25 septembrie 2018.

III. Discursuri

Discurs cu ocazia aniversării Unirii Principatelor Române, 24 ianuarie 2018

*Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu la Câmpia Turzii
cu ocazia zilei de 24 ianuarie 2018¹*

„Existența unui popor nu se discută, se afirmă!” Trăim ca lumea, vorbim ca lumea, ne îmbrăcăm ca lumea și tot ca lumea ne ignorăm pe noi înșine, repudiindu-ne propriile noastre valori. Astăzi pentru multă lume, din păcate, mult prea multă lume, e degradant să mai fi patriot și să te numești român. Am intrat într-o gâlceavă belicoasă și periculoasă a unor lupte fratricide care în timp ar putea avea un final trist. Mai grav, ne-am vândut pe arginți străinilor. Ne-am vândut, pe rând, pământul, pădurile, resursele, industria și, ceea ce este mai grav, ne-am vândut conștiințele. De ce atâta ură și încrâncenare față de noi înșine? De ce atâta fățarnicie și lipsă de moralitate? De ce? Pentru că atunci când o națiune se leapădă de istorie, de credință și de limbă își pierde acei stâlpi fără de care edificiul național se prăbușește. Ne găsim divizați și parcă incapabili să înțelegem pericolele care ne pândesc la tot pasul. Simt și cred că a sosit momentul zero, momentul de răscruce care să ne trezească și să ne ofere garanția că acum, în 2018, vom sărbători așa cum se cuvine Centenarul Marii Uniri. Trebuie să ne găsim istoria, tradiția, limba și obiceiurile.

¹ Transcriere după înregistrarea realizată de jurnaliștii de la Ziarul 21, Turda, publicată la data de 27 ianuarie 2018. Vezi: <https://fb.watch/wXXf3ZvkIE/>. Adresă accesată la data de 6 ianuarie 2025.

Trebuie să ne iubim și să ne respectăm valorile pentru că suntem o țară unică, mândră insulă de latinitate într-o mare slavă. Nu ne poate contesta nimeni deoarece vrând-nevrând suntem cea mai mare țară din Sud-Estul Europei cu o suprafață egală cu cea a Marii Britanii. Suntem o oază de stabilitate și mulți nu sunt împăcați cu acest lucru. Vă rog, prin urmare, dragi concetățeni și români, acum, la ceas de sărbătoare, să vă respectați, să vă regăsiți și să vă întăriți și să fiți mândri de națiunea română și de România. Numai așa vom putea răzbi, numai așa vom putea redobândi ceea ce este al nostru și aparține demnității noastre naționale. Români, treziți-vă că am dormit destul! Dumnezeu să ajute România și poporul român!

Discurs susținut la Olimpiada Națională de Istorie, 23 aprilie 2019

Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu la cea de a 42-a ediție a Olimpiadei Naționale de Istorie, 23 aprilie 2019, Drobeta Turnu Severin¹

Nevoia de istorie sau cine va scrie istoria viitorului

La mai bine de 100 de ani de la încheierea Primului Război Mondial, Europa și, prin urmare, România revin în centrul atenției. Cei care au crezut în sfârșitul istoriei s-au înșelat și observă că mulți europeni, inclusiv conaționali de ai noștri, riscă să repete cu inconștiență greșelile care au împins omenirea de două ori în catastrofă, pe vremea generațiilor străbunicilor și bunicilor noștri. Atunci, în 1918-1919, Europa imperială devenea Europa statelor naționale, cu așteptări enorme și cu gânduri bine conturate pentru o nouă ordine democratică. Destrămarea imperialismului nu a condus la pace și la democrație. Nici în noile state apărute, nici în țările învinse, nici între învingători. Statele Unite ale Americii s-au izolat, părăsind Europa, iar frustrarea celor care au pierdut războiul, aroganța și lașitatea învingătorilor, renașterea naționalismului radical și ascensiunea ideologiilor totalitare au dus la declanșarea unei noi drame, încă și mai mare decât prima. Iată, deci, la mai bine de un veac de istorie zbuciumată și de războaie devastatoare, care se doreau a fi ultimele, aceleași teme și întrebări revin privind viitorul Europei și al lumii întregi. Oare vom

¹ Transcriere după înregistrarea realizată de către jurnaliștii de la Realitatea locală, înregistrare publicată la 23 aprilie 2019. Vezi: https://youtu.be/_XY5TXpOsjk?si=G DJREKI7tIco7F9R. Adresă accesată la data de 6 ianuarie 2025.

înțelege, în sfârșit, că cine nu cunoaște istoria riscă să o repete? Oare vor înțelege mai marii acestei lumi că, izolându-se în propria carapace, riscă să lase răutățile și traumele să revină la suprafață? Va fi capabilă Uniunea Europeană să reziste vechilor demoni care aproape că au înngenuncheat-o în secolul trecut? Cine își va asuma leadership-ul european? Vor reuși țările Europei unite să rămână solidare și să propulseze în continuare proiectul european? Forțele populiste și naționaliste așteaptă la cotitură și vor cu orice preț să pună mâna pe putere și să discrediteze ideea unei Europe unite și prospere. Se pare că nori negri se așază deasupra destinelor noastre și din cauza unei anchilozări îndărătnice nu sesizăm acest lucru. Ne sunt vânturate tot felul de scenarii apocaliptice, cu unicul scop de a crea tensiuni favorabile noului populism și ultranaționalism. Să fim, prin urmare, solidari, uniți unii cu alții, să ne bazăm pe valorile fundamentale, pe produsele libertății noastre și ale asumării trecutului. Dovedind că acest model este solid și capabil să facă față provocărilor actuale. În fața presiunilor și amenințărilor din exterior și din interior, Europa și, prin ea, România, au datoria să cunoască trecutul și nevoia stringentă de a scrie istoria propriului viitor, dacă doresc să scape de traumele trecutului. Și atunci cine să se angajeze în acest apostolat, dacă nu voi, viitoarea generație de istorici europeni și români? Și, în final, parafrazându-l pe marele istoric român Vasile Pârvan, cred cu tărie că ceea ce am spus aici acum este datoria vieții voastre, dragi tineri slujitori ai muzei Clio.

Discurs cu ocazia aniversării Zilei Naționale, 1 decembrie 2019

Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu în Parohia Creștin Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” – „Turda Veche” cu ocazia zilei de 1 decembrie 2019¹

A fost 1 decembrie 1918. Un 1918 care n-a început favorabil. Ba din contră, a fost un an trist pentru români. De ce? Pentru că Rusia ieșise din război, încheiase o pace nejustă cu Germania la Brest-Litovsk, României i se impunea un tratat de pace la București în mai 1918, prin care România devenea o adevărată colonie a Germaniei.

Și totuși, orele astrale ale acestei națiuni s-au întâmplat tocmai în 1918. Pentru că, parafrazându-l pe marele istoric și gânditor român Gheorghe I. Brătianu, poporul român a fost întotdeauna o enigmă și un miracol. A fost un miracol pentru că în acest 1918 atât de dur a reușit, pe 27 martie, prin basarabeni, să spună „Nu” regimului țarist și rusesc și să se unească cu România, iar pe 28 noiembrie bucovinenii să spună „Nu” Austriei și să se unească cu România, iar tot acest edificiu să se mărească și să devină grandios prin 1 Decembrie, Alba Iulia 1918.

Niciodată astrele și bunul Dumnezeu nu s-au aplecat cu atâta dragoste și iubire asupra acestui popor. S-a întâmplat acel miracol. Pentru toți a fost o enigmă, un miracol, dar pentru poporul român a fost o bucurie.

¹ Transcriere după înregistrarea publicată pe pagina Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” – „Turda Veche” la data de 1 decembrie 2019. Vezi: <https://fb.watch/wXXqAa7dAN/>. Adresă accesată la data de 6 ianuarie 2025.

Ce a însemnat 1918? A însemnat devenirea noastră și consecințele au fost extraordinare ! Pentru că stau și mă gândesc acum... Și mă refer în primul rând la viața comunităților noastre. Se împlinesc acum 100 de ani de la înființarea Operei și Teatrului național român din Cluj. Dar mai presus de orice, și ca profesor al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj... împlinim astăzi 100 de ani de învățământ universitar românesc. Toate sunt o consecință a lui 1 decembrie 1918. Fără acest 1 decembrie 1918 astăzi poate n-am mai fi vorbit românește, nu ne-am mai fi putut ruga în bisericile noastre. N-am mai fi avut învățământ românesc. Dar iată că bunul Dumnezeu și-a aplecat privirea asupra noastră și ne-a binecuvântat. Pentru că nu este altceva decât o binecuvântare 1 decembrie 1918.

Și mă gândesc aici la ce discutam cu Părintele Rău acum o săptămână, la mine acasă, despre un articol pe care l-am scris tocmai pentru 100 de ani de învățământ românesc. Ce îi spunea mama unui mare dascăl al facultății, la care slujesc și eu. E vorba de marele Nicolae Mărgineanu. Și îi spunea mama lui: „Să-ți fie sufletul curat așa cum este cămașa curată pe care ți-o dau eu s-o îmbraci Duminica la Biserică!” Așa să avem și noi sufletul curat, dragi români, să ne rugăm și să rugăm pe bunul Dumnezeu să binecuvânteze acest popor și această țară ! Doamne Dumnezeule binecuvântează România !

Discurs cu ocazia comemorării Dictatului de la Viena, 30 august 2020

Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu în Parohia Creștin Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” – „Turda Veche” cu ocazia comemorării a 80 de ani de la Dictatul de la Viena, 30 august 2020¹

Preacucernici Părinți, Iubiți frați și Iubite surori întru Hristos,
Trebuie să vă mărturisesc că întotdeauna mi-a fost extrem, dar extrem de greu, să vorbesc despre evenimentele care s-au întâmplat acum 80 de ani. Dacă ar fi să-l parafrazez pe un scriitor și istoric austriac, care vorbea despre orele astrale ale omenirii sau ale unei nații, este vorba de istoricul Stefan Zweig, aș putea spune că dacă au existat clipe înălțătoare la fel au existat și clipe în care tot ce s-a construit pe parcursul a generații și a generații s-a surpat în mai puțin de o zi. Sau într-un an. Poate anul 1940 a fost cel mai negru an din istoria României și din istoria românilor. Pentru că tot ceea ce se construise prin trudă și jertfă în Primul Război Mondial și la 1918, începând cu iunie 1940 și până în septembrie 1940, totul s-a surpat. A fost ultimatumul sovietic din iunie, când a fost ocupată Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herței, a fost odiosul Dictat de la Viena, din 30 august 1940, când jumătate din teritoriul Transilvaniei a intrat în componența Ungariei, la fel cum a intrat în componența Ungariei și un alt teritoriu românesc cunoscut astăzi sub numele Transcarpathia. Este vorba de acea parte a Maramureșului istoric de dincolo de Tisa care

¹ Transcriere după înregistrarea publicată pe pagina Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” – „Turda Veche” la data de 30 august 2020. Vezi: <https://fb.watch/wXXCTQH1N/>. Adresă accesată la data de 6 ianuarie 2025.

ca mărime este de două ori mai mare decât Maramureșul istoric pe care îl avem noi în granițele naționale. Și ca totul să se încheie cât mai rău pentru români, la câteva zile de la Dictatul de la Viena, în septembrie 1940, s-a încheiat acordul de la Craiova prin care Bulgaria își revendica cele două județe din Sudul Dobrogei, județele Silistra și Caliacra. Cum a fost posibil ca în mai puțin de două luni de zile tot ce s-a construit să se năruiască? Cine a fost vinovat pentru tot ceea ce s-a întâmplat? Cine a fost cel care a trebuit să plătească acest preț de sânge foarte greu pe care și astăzi îl plătim, dacă ne gândim la faptul că ținuturi întregi din trupul țării nu sunt astăzi în granițele firești, în granițele naționale? Practic, imediat după Primul Război Mondial și după încheierea sistemului de păci de la Paris-Versailles, a început o politică revizionistă, iredentistă din partea Marilor Puteri sau din partea statelor care pierduseră Primul Război Mondial. A urmat un șir de acțiuni și un șir de eșecuri ale așa-zisei lumi civilizate. Pentru că toți au fost de vină. Au fost de vină Marile Puteri care au închis ochii vis-a-vis de regimurile totalitare care s-au instaurat începând cu anii '20 în toată Europa, au fost permissive vis-a-vis de ridicarea la putere a lui Mussolini în Italia, permissive la ridicarea la putere a Partidului Național Socialist, Nazist din Germania, cu venirea la putere a lui Adolf Hitler. Au fost, de asemenea, permissive vis-a-vis de presiunile pe care statele care au pierdut războiul le-au făcut asupra învingătorilor. Acel sistem politic pe care Europa civilizată a vrut să-l facă sub forma așa-zisei Ligi a Națiunilor, cu sediul la Geneva, a eșuat. Cu o singură excepție, excepția fiind acea perioadă de trei ani de zile cât a fost președinte al Ligii Națiunilor marele nostru om politic și ministru de externe, Nicolae Titulescu. Care a reușit în cei trei ani să facă ce n-au reușit Marile Puteri și, în primul rând, să ia atitudine față de politica expansionistă a Italiei asupra Libiei și, mai ales, asupra Etiopiei. Din păcate pentru Titulescu, datorită miopiei politice românești, deși s-a ajuns până la aproape semnarea acordului bilateral cu Uniunea Sovietică prin care cele două părți urmau să recunoască granițele care au fost stabilite prin sistemul păcii de la Paris Versailles, nu s-a reușit pentru că regele Carol al II-lea l-a demis pe Nicolae Titulescu astfel încât acest tratat a rămas în suspensie. Apoi au fost toate nebuniile pe care Marile Puteri le-au făcut pe parcursul anilor '30, când rând pe rând au

închis ochii la presiunile pe care Hitler le făcea: o dată, refacerea flotei de război a Germaniei, a doua, introducerea sau, mă rog, reintroducerea serviciului militar obligatoriu, reocuparea regiunii Ruhr și, apoi, cele mai scandaloase acte. Este vorba de 1938, martie, când, printr-un așa-zis referendum, are loc Anschluss-ul, adică anexarea, vedeți ghilimele de rigoare, „de bună voie” a Austriei la Reichul german. Apoi, la începutul anului 1939, anexarea Cehoslovaciei la Reich, după ce în prealabil, între 28 septembrie și 30 septembrie 1938, a avut loc primul dictat, Dictatul de la München, prin care Europa Centrală practic se închina în fața Germaniei hitleriste. Primii miniștri ai Marilor Puteri, e vorba de Chamberlain², Primul Ministru al Marii Britanii, și Daladier³, Primul Ministru al Franței, pentru așa-zisa politică de a salva pacea în Europa, au acceptat toate aceste înjosiri la care au fost supuși de către germani. Ulterior a urmat 1939, 1 septembrie, invadarea Poloniei. Și de aici s-a și făcut pasul spre izbucnirea războiului. Era clar că în aceste momente extrem de dificile prima victimă, alături de Polonia, va fi România. De ce? Pentru că, o dată, germanii nu au uitat și nu puteau să uite faptul că tezaurul polonez a fost salvat prin România și că românii și-au jertfit viața pentru ca tezaurul, Guvernul și Marele Stat Major al Armatei poloneze să treacă prin România și să ajungă la Constanța și apoi să se exileze în Anglia și în Canada, salvând astfel statalitatea, onoarea și bogăția statului polonez. Nici un gram de aur statul român nu l-a luat. Gândiți-vă la ceea ce am făcut noi în 1916, când am cedat aurul puterii de la Sankt Petersburg. Și gândiți-vă la faptul că nici măcar o treime din aurul pe care l-am predat atunci nu s-a reîntors la patria mamă. Faceți diferența și veți vedea ce înseamnă o atitudine politică corectă, ce înseamnă un spirit cu adevărat corect și un spirit de a-ți ajutara vecinul atunci când are nevoie de tine. Pentru că, așa cum scrie în Sfânta Scriptură, scrie foarte clar să-ți iubești aproapele mai mult decât pe tine însuși. Anul 1940 a fost un an greu pentru noi. Am pierdut, repet, Basarabia, Bucovina, Ținutul Herței,

² Arthur Neville Chamberlain (1869-1940), om de stat englez, prim-ministru al Marii Britanii din mai 1937, până în mai 1940 și lider al Partidului Conservator.

³ Edouard Daladier (1884-1970), politician francez de extremă stânga, prim-ministru al Franței în mai multe mandate, și, în special, între aprilie 1938 și martie 1940.

Transcarpathia, Sudul Dobrogei și, mai grav decât orice, jumătate din Transilvania. Sufletul națiunii noastre a fost înrobit și înjosit. S-a pus întotdeauna problema cum de am fost capabili să acceptăm acest lucru? Cum, spre exemplu, maghiarii după Dictatul de la Viena au reușit să ocupe acel teritoriu fără ca un soldat român să tragă măcar un cartuș? În condițiile în care în anii '30, de la Satu Mare până jos înspre Dunăre, s-a construit o linie de apărare, o linie fortificată zisă linia Carol, după modelul liniei Maginot din Franța. Am lăsat-o de izbeliște și ne-am retras. Mi-aduc aminte, acum câțiva ani, un coleg de-al meu de la Cluj, de la institut, care este mare specialist în ceea ce înseamnă Al Doilea Război Mondial și implicarea Wehrmacht-ului în operațiunile militare din Europa Centrală și de Răsărit, a descoperit o telegramă ultra-secretă prin care Hitler îl informa pe Horthy, conducătorul de atunci, regentul de atunci al Ungariei, să nu se încumete să facă atac militar asupra României, dacă România va consimți să reziste cu arma în mână la impunerea dictatului semnat la Viena în 30 august 1940. Nu s-a știut despre această telegramă. Cert este faptul că noi ne-am retras, granița a fost stabilită aici la Feleac, Turda a devenit un oraș de graniță și, în mai puțin de două luni, aproape și-a încincit populația pentru că foarte mulți refugiați din Cluj și din zonele adiacente care au intrat sub administrație maghiară au trebuit să se refugieze. Inclusiv Universitatea Ferdinand I s-a mutat de la Cluj, la Sibiu, în condiții foarte vitrege, pierzându-și o parte din continuitate și o parte din ceea ce însemna activitatea științifică și culturală depusă cu atâta abnegație în perioada interbelică. A fost un an foarte greu pentru noi și consecințele acestui an se văd și astăzi pentru că, vedeți domniile voastre, noi când am intrat în război, chipurile, am intrat ca aliați ai Germaniei. Numai ce fel de aliați și ce fel de credință a aliatului am avut noi atunci când am trecut Prutul, luptând alături de cei care ne-au impus actul din 30 august? Ce implicare morală, ce atitudine pozitivă ar fi putut avea militarul român să-și dea viața, să-și dea sângele pe câmpul de onoare pentru cei care l-au lovit pe la spate și au rupt bucăți importante din trupul țării? După întoarcerea armelor, am fost siliți să acceptăm guvernul lui dr. Petru Groza și impunerile comisarului poporului Vișinski când au venit în România. Vezi Doamne, acceptând acest lucru, din mărinimia

marii puteri de la Răsărit, Ardealul de Nord reîntra în componența de drept a statului român. Și mai este încă ceva de care eu m-am izbit de foarte multe ori și de foarte multe ori am zis Doamne cât de nedreaptă poate să fie la un moment dat istoria și evenimentele care au determinat-o? S-a vorbit și se vorbește despre Holocaust. S-a vorbit și se vorbește despre crimele împotriva evreilor. Un exemplu elocvent în acest caz este exemplul evreilor din zona Sighetului. Sighetul, alături de Rădăuți și de alte câteva orașe din Nordul Moldovei, avea populația de peste 60% din evrei. Dar Sighetul a fost sub stăpânire horthistă patru ani și ceva. Ei au fost cei care i-au trimis pe evrei în lagărele de exterminare de la Birkenau sau de la Auschwitz. Nu românii. Dar astăzi românii sunt vinovați pentru că respectivii au fost trimiși unde au fost trimiși! Asta este una dintre nedreptățile istoriei și asta este una dintre plățile pe care le facem pentru un eveniment care, repet, a fost extrem, extrem de trist pentru istoria României. Însă și evenimentele triste, cu încărcătura lor, trebuie să le ținem minte pentru că iarăși ajung la vorbele marelui nostru istoric Nicolae Iorga, *„cine nu-și cunoaște propria istorie, riscă să o repete”*. Și acum, în încheiere, vreau să spun și câteva cuvinte care nu privesc evenimentul și să rog Preacucernicii părinți să aducă o rugăciune pentru cel care a fost socrul meu, care s-a săvârșit din viață exact acum un an. Iubiți frați și iubite surori întru Hristos să nu uităm nici părțile bune, nici părțile rele, pentru că numai prin ele ne vom putea izbăvi. Ele fac parte din noi, noi facem parte din ele. Memoria este foarte bună și, cum spunea un mare istoric străin americano-englez, *„Ce este istoria? Istoria este flacăra trecutului în mâna prezentului, care luminează viitorul”*. Amin!

Discurs despre martiriul Brâncovenilor, 19 august 2021

Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu, pe 19 august 2021, la Palatul Cultural Ionel Floașiu, Câmpia Turzii, în cadrul unui eveniment organizat de Parohia Învierea Domnului și Primăria Municipiului Câmpia Turzii¹

Prea Cucernici Părinți, Doamnelor, Domnilor, Dragi tineri,

Mă bucur că astăzi voi tinerii sunteți majoritari. Și majoritatea voastră îmi dă speranțe că nimic nu este inutil, că nimic nu este în zadar și că ceea ce încercăm noi să facem astăzi aici o să intre în caseta minții voastre și o să transmiteți mai departe acest mesaj. Pentru că voi sunteți acum sarea și piperul Pământului. Voi sunteți urmașii noștri. Și prin voi ființa națională trebuie să fie tot timpul vie și de nestăvilit. Suntem membri ai Uniunii Europene, dar asta nu înseamnă că trebuie să ne uităm originile noastre, trebuie să ne uităm rădăcinile noastre. Pentru că un copac falnic, fără rădăcini, se usucă. Mi-aduc aminte cu mare plăcere că anul trecut pe vremea asta, în prezența Mitropolitului Andreicuț și a domnului primar Logigan, pe care îl salut din toată inima, pentru că, în afară de afinitățile noastre, suntem și buni prieteni, am participat la o manifestare extraordinară consacrată martiriului Sfinților Brâncoveni. Adică al lui Vodă

¹ Transcriere după înregistrarea realizată de către jurnaliștii de la Ziarul 21, Turda, înregistrare publicată la data de 24 august 2021. Vezi: <https://fb.watch/wXXvHEDPng/>. Adresă accesată la data de 6 ianuarie 2025.

Brâncoveanu, al fiilor săi Radu, Ștefan, Constantin, Mateiaș și al vrednicului de cinste Ianache Văcărescu, ginerele Măriei Sale.

Despre Brâncoveni se pot spune foarte multe și am spus foarte multe anul trecut, n-aș vrea să mă repet asupra acestor aspecte. Vreau, în schimb, să subliniez latura creștină, evlavioasă, culturală a acestui domn care a trăit în vremuri foarte tulburi. Prins între două imperii înclăștate pentru putere, după un moment cumplit pentru creștinătate, cel din 1683 care a dus la ultimul asediu, eșuat de altminteri, al Vienei, de către armata otomană condusă de marele vizir Kara Mustafa Pașa. E adevărat că acest moment a declanșat un război între Habsburgi și otomani care va lua sfârșit abia în 1699, prin Pacea de la Karlowitz. Brâncoveanu a fost prins în acest conflict. Dar a știut să se apere și să-și apere țara și cu spada, așa cum a făcut-o în marea bătălie de la Zărnești, din 1690, când a oprit înaintarea austriacă a celor doi generali, Heissler și (von) Veterani. Dar în același timp a făcut-o și cu pana, afirmându-se ca un domn cărturar, ca un bun creștin.

A fost un domn bogat. Turcii îi spuneau Altânbei, adică principele aurului și poate că această bogăție i-a adus sfârșitul atât de dramatic. Am fi înclinați să credem că numai turcii sunt de vină pentru acest lucru. E bine, dragii mei, am să vă spun că nu numai turcii sunt de vină de acest lucru. Sunt de vina și frații noștri întru Hristos, bunii noștri ortodocși greci, care de la bun început au știut să sape ca să-l dărâme pe Brâncoveanu și ca să pună mâna pe averile lui care nu erau puține la Istanbul. Vă spun ca unul care am trăit la Istanbul câțiva ani de zile și am fost directorul Institutului Cultural Român din Istanbul. Am chiar parcurs drumul martirajului său, de la cumplita fortăreață Edikule și până la locul în care și-au pierdut capetele. Brâncoveanu era un om bogat. Unde este astăzi aeroportul Atatürk, Brâncoveanu avea o imensă herghelie, cu peste 1000 de capete de cai de rasă, furnizând Porții Otomane caii de cea mai bună calitate. Șt tot acolo s-a dovedit a fi un întreprinzător, pentru că avea o grădină în care cultiva plante rare și, mai ales, plante medicinale. A fost primul din Istanbul care a reușit să facă un sistem de canalizare și de aprovizionare cu apă de la peste 30 km pentru minunata sa grădină. Avea și câteva palate la Istanbul, palate pentru care mai toți îl invidiau.

Dar vedeți dumneavoastră, el s-a dovedit a fi un om, chiar dacă foarte bogat, și foarte cumpătat. A ctitorit biserici, cele mai importante sunt cele de la Hurez, unde și-ar fi dorit să fie cripta pentru el și pentru familie, n-a fost să fie. Și, apoi, faimoasa biserică Sfântul Gheorghe Nou, unde și-a găsit odihna de veci capul Măriei sale, după martirajul de Sfântă Mărie, 1714. A ridicat palate, ca cel de la Potlogi și, mai ales, cel de la Mogoșoaia, care este inspirat după moda italiană a timpului, și moda franceză a grădinilor foarte elaborate. A ridicat pentru românii din Transilvania Biserica de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus. A sprijinit emulația nou înființatei școli de iconografie pe sticlă, care va rămâne, până la apariția celei de la Mănăstirea Nicula, un simbol pentru arta creștină naivă din Transilvania. A ctitorit, spun a ctitorit, și subliniez acest lucru, tipografii, la Buzău, la Râmnic, la Târgoviște. A publicat foarte multe cărți pentru românii din Transilvania, a sprijinit Biserica Ortodoxă română din Transilvania, cuprinsă între lupta oarbă dintre Biserica Reformată Calvină și contrareforma prin care, prin intermediul ordinului iezuit, Casa de Habsburg s-a infiltrat în Transilvania. I-a sprijinit pe acei preoți români din Transilvania care nu au acceptat unirea cu biserica Romei. Cu venirea lui Antim Ivireanul ca mitropolit al Țării Românești, Brâncoveanu s-a dovedit a fi un sprijinitor al credinței creștin ortodoxe din Peninsula Balcanică, din Orientul Apropiat și Nordul Africii. Dovadă stau relațiile cu muntele Athos, cu Patriarhia Constantinopolitană, cu Patriarhia Antiohiei, cu Patriarhia Ierusalimului, cu Patriarhia de Alexandria și, nu în ultimul rând, și subliniez acest lucru, cu extraordinara mănăstire Sfânta Ecaterina de la muntele Sinai. Și, vedeți dumneavoastră, aici pe dreapta este faimosul portret al lui Brâncoveanu care se află în custodia mănăstirii Sfânta Ecaterina de la Sinai. Nu oare noi românii avem cumva, să zic așa, o legătură de suflet cu această mănăstire? Se pare că acolo a fost un contingent de auxiliari daci, aduși de armata romană, care au rămas acolo și au fost printre primii, în primul veac creștin, care au trecut la credința creștină. Așa că nu întâmplător Brâncoveanu a sprijinit această extraordinară mănăstire. Apoi, a fost cel care a introdus tiparnița în alfabetul arab pentru creștinii din Nordul Siriei, care, din păcate, după urgia statului islamic, nu prea mai există. Iată că avem o imagine cuprinzătoare a unui domn care a ridicat pe culmi, nemaîntâlnite până atunci, și nici de atunci încolo, cultura românească. A creat, de fapt, un

stil, stilul brâncovenesc, care aproape că se suprapune la indigou cu ceea ce numim noi stilul românesc. Pentru asta a trebuit să plătească cu capul. Și, vedeți, chiar sfârșitul zilelor lui stau sub semnul creștinătății. Trebuia să primească un capudan pașa, un capugiu pașa, pardon, capudan înseamnă amiral. Un mesaj de la Sultan care a sosit în joia mare, în joia din Săptămâna Patimilor. A crezut că se va mai întâmpla ce s-a întâmplat în 1713, cu câțiva ani înainte. Din nenorocire a fost luat cumva prin surprindere și capugiul i-a pus basmaua neagră pe umărul drept, ceea ce în simbolistica otomană însemna *mazâl*, adică scoaterea din domnie, luarea sub escortă și ducerea în fața Sultanului pentru a da, el și familia sa, socoteală pentru fapte adevărate sau pentru fapte închipuie. A fost dus cu escortă până la Istanbul, n-a putut să intre în legătură cu sultanul și a fost imediat dus în teribila fortăreață a celor șapte turnuri, Edikule, cum spun turcii, a fost schingiuit și pus să mărturisească o vină care nu era a lui. Era clar că zilele lui sunt numărate, dar mesajul simbolisticii martiriului său, a fost din dorința, nu atât a sultanului Ahmed al III-lea, ci, mai ales a grecilor, a dragomanului și a corpului politic de pe lângă sultan, pentru a fi de exemplu. La martiriul său, care noi spunem că a fost undeva la intrarea pe prima poartă în Palatul Topkapî, acum unde este o çeșme, adică o fântână. Unii spun că între poarta întâi și poarta a doua, care este poarta Bab-ü Selâm, s-ar fi ridicat eșafodul și la martiriu au participat, pe lângă mulțime de oameni, tot corpul diplomatic acreditat la Istanbul. Se dorea a fi un spectacol, un spectacol prin care să se evidențieze încă o dată puterea unui imperiu care era rănit, dar care, la 1711, la Stănilești, a supraviețuit cumva miraculos pătrunderii și dorinței de victorie a țarului Petru I. Nici ziua n-a fost aleasă întâmplător. Sfântă Mărie Mare, adormirea Maicii Domnului, 15 august. Și au fost duși pe eșafod, înălțuiți, bătrânul Constantin care în acea zi împlinea 60 de ani. Pentru secolul 18, 60 de ani era ca astăzi optzeci și ceva. Fiul cel mare, Radu, a apoi al doilea fiu, Ștefan, al treilea, Constantin; toți. Radu avea undeva la 28 de ani, era proaspăt căsătorit. Ceilalți încă nu apucaseră să se căsătorească, ca să nu mai vorbim de Mateiaș, care avea undeva între 13-14 ani, deci un copil, un tânăr ca și voi cei prezenți aici în sală. Și, bineînțeles, credinciosul sfetnic Ianache Văcărescu, ginerele lui Vodă Brâncoveanu. A căzut, mai întâi, capul lui Ianache, apoi al lui Radu, apoi al lui Constantin, al lui Ștefan, pardon, apoi al lui Constantin. Și fragedul

Mateiaș s-a îndreptat plin de groază spre locul în care gealatul urma să-i reteze capul cu paloșul special pregătit pentru așa ceva. Atunci a cerut îndurare Sultanului și Sultanul i-ar fi acordat-o, dar l-a întrebat pe bătrânul său tată dacă este de acord cu acest lucru. Și atunci Vodă Brâncoveanu i-a spus să fie tare, să nu își uite credința și cine moare pentru credința lui Hristos moare cu dreptate și moare cu demnitate. Și, apoi, a căzut și capul Voievodului Constantin. Trupurile lor au fost aruncate în Marea Marmara. Abia la insistențele Doamnei Marica, și a câtorva boieri credincioși, au reușit cumva, în mare secret, să recupereze capetele și să le aducă în mare taină la București, unde au fost înmormântate, și nu se știa până după Primul Război Mondial, în Biserica Sfântul Gheorghe Nou. Atunci când s-au făcut lucrări de restaurare, au fost descoperite osemintele martirilor și, de fapt, s-a plecat de la ideea că întotdeauna, de la 1714 și până când s-au descoperit efectiv, nu erau teste ADN ca acum, s-a descoperit o candelă care se pare că ardea din clipa în care capul Voievodului a fost adus acolo. Ce mesaj vreau să vă transmit? Niciodată să nu uitați jertfa celor care au fost înainte, pentru că fără jertfa celor care au fost înainte, nouă nu ne-ar fi fost bine. Să nu uitați acest lucru, să fiți mândri de trecutul vostru și să nu aplicați acele butade oribile, ca să nu le spun tâmpite, iertați-mi expresia, nu este academică, dar nu mi-a venit alt termen în minte, să vă sfiți de trecutul vostru, că vezi doamne a vorbi despre trecutul tău, despre istorie, nu este de bonton. Sau, dacă vreți mai pe înțelesul vostru, nu este la modă. Ba este la modă și alții o fac cu disperare, așa putea spune. Vreau să mergeți în Franța. Pe mine m-au impresionat turcii. Să știți că înainte de a începe orele de curs, de la grădiniță și până la universitate, dimineața la ora 08:00, toată lumea, cu mic, cu mare, profesor, elev, student, se adunau în careu. Se ridica cu mândrie steagul național al Turciei și se cânta un imn național din tot sufletul, așa cum cântau ienicerii când mergeau la bătălie; ți se îngheța sângele în vene sau, dacă vreți, ți se făcea pielea de găină. Aveau acest sentiment național. Asta vă chem și pe domniile voastre să aveți acest sentiment național, să aveți această mândrie și să nu uitați că România și poporul român sunt eterne!

Discurs cu ocazia Centenarului Republicii Turcia, 2 noiembrie 2023

Discursul susținut de Prof. univ. dr. Călin Felezeu la recepția organizată de către ambasadorul Republicii Turcia în România, Ozgur Kivanc Altan, cu ocazia Centenarului proclamării Republicii Turcia, 2 noiembrie 2023, Hotel Radisson Blu, Cluj-Napoca¹

Mulțumesc frumos Excelența Voastră, Domnule Ambasador, Sanctitatea Voastră, Muftiul României care este prezent aici alături de noi, Domnule consul onorific, Domnule Primar. Este un moment extraordinar pentru sufletul meu. Uitându-mă la steagul Turciei și gândindu-mă la Mustafa Kemal Atatürk mi se face pielea de găină. Poate că într-o altă viață oi fi fost turc, în loc de român ! Și asta v-o spun cu toată sinceritatea. Pentru că în viața mea am fost câțiva ani de zile Director la Institutul Cultural Român din Istanbul, „Dimitrie Cantemir”, și acum, mai nou, Directorul Institutului de Turcologie de la Universitatea „Babeș-Bolyai”. Țin să precizez aici că este singura universitate din România care are acest institut. Care nu s-a făcut nici la Constanța, nici la București. S-a făcut la Cluj. Pentru că, așa cum spunea și Domnul Primar, avem o legătură extraordinară. Și mă gândesc, pentru că acum lucrez la o carte despre relațiile bilaterale româno-turce și despre personalitatea Președintelui Erdogan – poate că Domniile voastre nu știu că un clujean care s-a convertit la Islam și care se numea Ibrahim Müteferrika, în 1729 a introdus

¹ Transcriere după înregistrarea realizată de către Ambasadei Turciei în România, publicată la data de 10 decembrie 2023. Vezi: <https://fb.watch/wXXNk5JPvZ/>. Adresă accesată la data de 6 decembrie 2025.

tiparul în Imperiul Otoman. Și, măi să fie, era chiar din Cluj. Iacătă din start o asemenea relație. Pe de altă parte, relațiile dintre noi au fost când mai bune, când mai puțin bune, dar niciodată în istoria noastră și în literatura română n-o să-l vedeți pe turc privit rău de autorii români. Ba din contră. Și mă gândesc aici, în primul rând, la faimoasa nuvelă a lui Gala Galaction pe care, când eram la institutul din Istanbul am tradus-o, „*Papugii Mahmud lari*”, adică Papucii lui Mahmud. E o extraordinară nuvelă, v-o recomand. Și, să mai știe auditoriul, în octombrie s-au împlinit 145 de ani de relații diplomatice neîntrerupte, subliniez acest lucru, cu Turcia. Și când s-a încheiat acest acord? După nici măcar două luni de zile de la semnarea Păcii de la Berlin, nici măcar nu s-au uscat semnăturile pe tratatele de pace, și România cu Turcia au încheiat relații diplomatice. Într-adevăr, este meritul unei istorii pe care noi o trăim și o folosim. Și niciodată între Turcia și România nu au fost conflicte. Ba mai mult, Nicolae Titulescu spunea un lucru foarte important: „Atenție! Strâmtoarele Bosfor și Dardanele, în România, încep de la Sulina”. Prin urmare, stimați prieteni, distinși reprezentanți, relațiile dintre România și Turcia sunt ferme. Și vreau să mai adaug un lucru: Turcia a fost cel mai puternic stat care a sprijinit aderarea României la NATO. Și, când mă gândesc că acum câțiva ani, când se împlineau nouăzeci de ani de la Marea Unire, pentru prima oară în istoria României, alături de detașamentele Armatei Române, a defilat și un detașament care nu era nici francez, nici belgian, nici englez, nici american. Era un detașament al Armatei Turciei. Și pentru treaba asta eu sunt extrem, extrem de mândru. Să ocrotească Bunul Dumnezeu cele două republici care sunt extrem de apropiate și îmi doresc să fie la fel!

IV. Mesaje de condoleanțe

Profesorul Călin Felezeu a fost iubit și apreciat de către familie, colegi și prieteni, elevi și studenți și în genere de către toți cei cu care a interacționat de-a lungul vieții. Decesul său a fost receptat cu profundă tristețe, atât în țară, cât și în afara acesteia, dovadă stând numeroasele mesaje de condoleanțe publicate în presă, pe rețelele de socializare (Facebook.com) sau transmise familiei îndurerate. Redăm în rândurile de mai jos câteva astfel de exemple preluate de pe rețeaua de socializare sus-menționată.

* * *

„Un început de decembrie trist pentru întreg corpul profesoral și administrativ-secretarial al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației (FPSE). Cu profundă întristare anunțăm trecerea la cele veșnice a Colegului și Prietenului nostru, profesor univ. dr. Călin Felezeu. Cu o experiență universitară de peste 30 de ani, decan al FPSE din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca în perioada 2008-2016, profesorul Călin Felezeu și-a probat reiterativ competențele profesionale, abilitățile manageriale și, mai cu seamă, calitatea umană. O prezență tonică folositoare tuturor, o sursă credibilă de informare istorică, politică și administrativă dar, mai cu seamă, o persoană permanent deschisă la dialog. A știut cum să adauge acestor calități un bun simț al umorului, pe care l-a valorificat atent chiar și în contextele provocatoare din facultate. Bonomia lui aducea echilibru și o atmosferă colegială apreciată de toți.

Dumnezeu să-l odihnească în pace, iar familiei îndurerate să-i dăruiască mângâiere sufletească”

(Decanatul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 3 decembrie 2023)

* * *

„ Dostluğuna gönülden bağlı Prof. Felezeu’yu kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyoruz. Kendisi Cluj-Napoca’daki 29 Ekim kutlamamızda yanımızdaydı. Bu vesileyle yaptığı konuşmasını aşağıda sunuyoruz. Rahmet, minnet ve saygıyla anıyoruz.

 Suntem profund îndurerăți de pierderea domnului Prof. Felezeu. La Cluj Napoca cu ocazia aniversarii Zilei Nationale, a fost alături de noi. Va prezentăm discursul dumnealui cu acest prilej. Ii vom păstra amintirea vie, recunoștință si respectul!”

(Türkiye in Romania, București, 10 decembrie 2023)

* * *

„La plecarea în veșnicie a Profesorului Calin Felezeu, decan al Facultății de Psihologie si Științe ale Educației între anii 2008-2016, colectivul Departamentului de Psihopedagogie speciala îi va păstra o amintire vie ca Profesor luminat cu o erudiție pe care o transmitea cu pricepere si umanitate, un spirit plin de umor care împărtășea bucurie autentica si un Om de nădejde în tot ceea ce făcea cu pasiune și modestie!

Dumnezeu să îl așeze cu cei Drepti!”

(Departamentul de Psihopedagogie Specială,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 3 decembrie 2023)

* * *

„Cu adâncă durere în suflet, anunțăm trecerea în neființă a distinsului prof. univ. dr. Călin Felezeu, fost decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației. Sincere condoleanțe familiei îndurerate! Dumnezeu să-l odihnească în pace!”

(Departamentul de Științe Educației,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2 decembrie 2023)

* * *

„Consiliul Județean Cluj își exprimă profundul regret prilejuit de trecerea la cele veșnice a consilierului județean profesor universitar doctor Călin Felezeu, fost decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

Dumnezeu să îl ierte și să îl odihnească în pace! Sincere condoleanțe familiei îndurerate!”

(Consiliul Județean Cluj, 2 decembrie 2023)

* * *

„Prof.univ.dr. Călin Valentin FELEZEU (15.03.1960 – 02.12.2023)

Cu profundă tristețe anunțăm trecerea la cele veșnice a reputatului prof.univ.dr. Călin Valentin FELEZEU, directorul Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice. Turcologia din România a suferit o uriașă pierdere!

A fost autorul a zeci de volume și studii în Turcologie, Islamologie, Istoria României. Teza sa de doctorat „Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)” finalizată în 1996 este un studiu prețios ce oferă o radiografie complexă asupra raporturilor bilaterale transilvano-otomane de secol XVI-XVII. Domnia Sa a fost membru fondator al „Școlii de Turcologie românești” contemporane prin înființarea unor mecanisme socio-umane unde au fost și vor fi formați numeroși specialiști la nivel național, și unde au luat ființă numeroase proiecte academice și culturale de înaltă valoare. A fost Membru fondator al Laboratorului de Studii Turco-Osmâne în 1985, Director adjunct al Institutului Cultural „Dimitrie Cantemir” din Istanbul între anii 2005-2007, Membru fondator al Institutului de Turcologie și Studii Central Asiatice al Universității Babeș-Bolyai în 2009, Membru fondator al Asociației Turkish Multicultural Business Consortium, Director al Institutului de Turcologie și Studii Central Asiatice UBB din februarie 2023.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!”

(Institute of Turkish and Central-Asian Studies,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 3 decembrie 2023)

* * *

„Uniunea Democrată Turcă din România își exprimă profundul regret prilejuit de trecerea în neființă a renumitului turcolog, specialist în istoria Imperiului Otoman, profesor universitar dr. Călin Felezeu (1960-2023). Transmitem sincere condoleanțe familiei îndoliate!

Călin Felezeu a fost membru fondator al Laboratorului de Studii Turco-Osmâne în anul 1985, transformat în Institutul de Studii și Cercetări Turco-Osmâne a Universității din București, în 1993, precum și membru fondator al Institutului de Turcologie și Studii Central Asiatice, în anul 2009. În perioada 2005-2007, Călin Felezeu a deținut funcția de director adj. al Institutului Cultural „Dimitre Cantemir” din Istanbul, iar între anii 2007-2016 a fost decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității „Babeș Bolyai” din Cluj Napoca. Trecerea la cele veșnice a profesorului Călin Felezeu constituie o mare pierdere, atât pentru mediul academic românesc, cât și pentru puținii specialiști în turcologie din România”

(Uniunea Democrată Turcă din România, Constanța,
6 decembrie 2023)

* * *

„Bun prieten al CST, fiind și unul dintre membrii fondatori, orator minunat, îndrăgostit de otomani... istoricul Călin Felezeu ne-a părăsit astăzi, lăsându-ne amintirea unei personalități puternice și a unui om generos. Dumnezeu să îl odihnească în pace!”

(Centrul de Studii Turce, Facultatea de Istorie,
Universitatea București, 2 decembrie 2023)

* * *

„Vestea pierderii unui valoros membru al comunității academice, Prof. Univ. Dr. Călin Felezeu a adus multă tristețe comunității turdene. Acesta a fost Prodecan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației (UBB Cluj), Doctor în istorie universală, istoria Imperiului Otoman, președinte al Consiliului Științific al Institutului de Turcologie și studii Central Asiatice la UBB, unde a fost membru fondator, autor a peste 10 cărți și peste 50 de articole științifice publicate în reviste de specialitate și consilier județean în județul Cluj.

Ne vom aminti întotdeauna de Prof. Univ. Dr. Călin Felezeu nu doar ca pe un excelent profesionist, ci și ca pe un om bun, prietenos, cu un suflet nobil.

Iubirea sa pentru Turda și țară nu a fost doar o trăsătură profesională, ci și o manifestare a unui angajament profund și autentic.

În aceste momente dificile, ne exprimăm sincerele condoleanțe familiei îndurerate. Dumnezeu să îl odihnească în pace!"

(PNL Turda, 3 decembrie 2023)

* * *

„Școala închide, pentru veșnicie, între zidurile ei, bucăți din sufletele celor care au slujit-o.

„Odihnă veșnică” pentru cel care a fost dna prof. dr. Călin Valentin FELEZEU, dascăl de excepție la Liceul Silvic Curtea de Argeș (actualul Liceu Tehnologic „Regele Mihai I”) în perioada 1984-1991.

„Prețuire veșnică pentru erudiția, eleganța și profesionalismul DOMNIEI SALE!"

(Liceul Tehnologic Regele Mihai I,
Curtea de Argeș, 3 decembrie 2023)

* * *

„Prof.univ.dr. Călin FELEZEU (15.03.1960 – 02.12.2023)

Astăzi, la orele prânzului, bunul și cinstitul meu prieten Călin a plecat pentru totdeauna. Nu am apucat să ne luăm rămas bun; vorbeam la telefon de 2-3 ori pe săptămână. Vorbisem joi cu el și, ca de obicei, schimbasem vorbe frumoase și îmi spusese câteva bancuri recent auzite; el prefera pe cele cu ardeleni. Vestea pe care mi-au dat-o imediat Raluca și Ioana, fiicele lui, mi-a căzut ca un trăsnet. Ore în șir nu am reușit să accept realitatea prea crudă și deloc așteptată.

Prof. univ. dr. Călin Felezeu era un specialist în istoria și cultura turcă. A stat câțiva ani în Istanbul, ca director adj. al Institutului Cultural Român de acolo și s-a legat sufletește de Turcia și de turci. Cred că îl pot compara cu un alt ardelean de seamă, Aurel Decei, care a trăit în Turcia aproape 20 de ani. Aurel Decei iubea Turcia și pe turci, tot așa cum iubea România și pe români. El nu simțea nici o contradicție între aceste simțăminte ale sale, dimpotrivă, socotea că ele se află în perfectă armonie în inima sa. Călin Felezeu cunoștea în profunzime istoria Turciei și înțelegea sufletul poporului turc.

Profesorul Călin Felezeu este inițiatorul Institutului de Turcologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. L-am pus apoi împreună pe picioare și l-am consolidat. Era și este unicul Institut de acest gen nu numai din România, ci și din întreaga regiune central-europeană. Deși ne cunoșteam de mai mulți ani, în ultimii 14-15 ani, de când funcționează Institutul de Turcologie din Cluj, s-a sudat între noi o prietenie sinceră, bazată pe prețuire și respect reciproc. Am devenit pe deplin conștient de puternica legătură sufletească față de Călin abia când am aflat că l-am pierdut. Este al doilea prieten adevărat pe care l-am pierdut, după Doru Veliman, care a plecat în 1999. Călin fiind mult mai tânăr decât mine, credeam că eu voi fi cel care va pleca mai întâi. O clipă nu m-am gândit că soarta avea să facă altfel. Călin a căzut brusc, ca unul din copacii semeți din curtea sa de la Turda. Călin Felezeu era un ardelean mândru și demn. Nu l-am auzit vreodată să se plângă de ceva, boală sau alt necaz, deși nu l-au ocolit nicidecum. Călin era un creștin practicant cu dragoste de Dumnezeu. Se va reîntâlni acum cu iubita sa soție, Viorica, care l-a lăsat prea devreme, din nefericire. Doresc din toată inima fivelor lor, Ioana și Raluca, să aibă tăria de a înfrunta destinul prea crud și nedrept. Dumnezeu să-l odihnească! 02 decembrie 2023, Tasin Gemil"

(Tasin Gemil, istoric și fost ambasador al României în Azerbaijan și Turkmenistan, 2 decembrie 2023)

* * *

„Când o frunză cade din copac întreaga pădure e tristă! Dumnezeu să-l aibă în paza sa! Să-i fie țărâna ușoară, colegului nostru, profesor și consilier județean Călin Valentin Felezeu!”

(Alin Tișe, președintele Consiliului Județean Cluj, 2 decembrie 2023)

* * *

„A plecat cu eleganță și modestie. L-am cunoscut în urmă cu câteva luni, când am început să lucrăm împreună la o carte despre Recep Tayyip Erdoğan, președintele Turciei. A acceptat cu bucurie și entuziasm acest proiect. M-a ajutat să descopăr o lume complicată, pentru a înțelege proiectul la care lucram împreună. Mi-a spus că România are nevoie de această carte pentru a înțelege de

ce Turcia iubește acest popor. Un interlocutor perfect, un bărbat elegant, plin de înțelepciune.

Drum lin, domnule profesor Calin Felezeu."

(Romeo Couți, jurnalist TVR Cluj, 2 decembrie 2023)

* * *

„A plecat la Domnul profesorul Călin Felezeu, Efendi, cum îi plăcea să fie alintat de prieteni...

A fost un excepțional specialist al istoriei Imperiului Otoman, un pedagog în jurul căruia s-au format mulți dintre profesorii care astăzi predau istoria în școlile din Cluj și nu numai, a fost consilier județean țărănist și apoi liberal, a fost președintele celor mai multe dintre etapele naționale ale Olimpiadei de Istorie. În jurul numelui său s-au adunat multe întâmplări frumoase, știute și neștiute, ale Olimpiadei...

Dincolo de aceste simple înșiruiiri, Călin a fost un om cu suflet bun ca un copil, prietenos, blând, vesel și generos.

Dumnezeu să aibă în paza Sa sufletul tău prieten drag!"

(Hadrian Virgil Arion, inspector școlar socio-umane,
Inspectoratul Școlar Județean Cluj, 2 decembrie 2023)

* * *

„Suntem foarte triști pentru plecarea la Domnul a bunului nostru prieten, prof.univ.dr. Călin Felezeu, colegul nostru, unul dintre cei mai mari istorici ai României, profesor universitar doctor în cadrul Universității „Babeș Bolyai”, un suflet atât de bun și un caracter cinstit și cu credință în Domnul. Rămas bun, prieten drag! Condoleanțe, familiei! Nici acum nu ne vine sa credem. O mare valoare a României ne-a lăsat cu lacrimi și regrete!"

(Grațian-Florin Pârvu, Consulatul României la Solotvino, 2 decembrie 2023)

* * *

„Profesorul Calin Felezeu a fost unul dintre intelectualii autentici din mediul academic cu o erudiție scilipitoare, un turcolog de seama, de o omenie rar întâlnită și cu un suflet mare de tot! A fost unul dintre decidenții din mediul academic care a susținut cu toată puterea și priceperea Școala clujeana de psihopedagogie specială. În perioada în care a fost decan le spunea studenților de

la Psihoped UBB: sa nu uitați ca ați fost admiși la o școală fondatoare, nu la una oarecare! Dumnezeu sa îl ierte si sa îl odihnească!"

(Prof. univ. Adrian Roșan, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2 decembrie 2023)

* * *

„Dumnezeu să vă ierte și să vă odihnească, dragă Domnule Profesor Călin Felezeu, fost Decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației UBB.

A fost o bucurie să fim colegi de birou la Decanat opt ani de zile, în perioada 2008-2016. Mulțumesc pentru momentele în care ați împărtășit lecții de istorie și povești din călătoriile, cu simțul umorului specific dumneavoastră.

Condoleanțe familiei, prietenilor și colegilor.”

(Prof. univ. Alina Rusu, USAMV Cluj-Napoca, 3 decembrie 2023)

* * *

„In memoriam Călin Felezeu (15 martie 1960-2 decembrie 2023).

A trecut la cele veșnice profesorul și istoricul clujean Călin Felezeu, căruia i-am întocmit medalionul bio-bibliografic din noua enciclopedie a istoricilor români, pe care-l reproduc aici fotografic pentru a-i ilustra biografia. Nu mi-a fost profesor, dar l-am cunoscut și ne-am regăsit la câteva evenimente culturale-istorice, ultima oară la o lansare de carte a colegului și prietenului Răzvan Mihai Neagu, în 24 ianuarie 2022, la Muzeul de Istorie din Turda, unde am vorbit despre preoții Marii Uniri. La final m-a felicitat călduros strângându-mi mâna și sugerându-mi că generația mea are datoria să scrie o nouă sinteză a istoriei Bisericii românilor din Transilvania, pentru care ar trebui accesate și folosite și arhivele turcești. Binevoitor, zămbitor, amabil așa l-am cunoscut. Știu că a suferit enorm după moartea soției, Viorica, de care s-a văzut că l-a legat o dragoste puternică, sinceră, adevărată. Sper că se vor regăsi pentru că așa cum ne învață Sfântul Pavel, «dragostea nu cade niciodată».

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace în Împărăția Sa!"

(Mircea Gheorghe Abrudan, cercetător științific Institutul de Istorie
„George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, 2 decembrie 2023)

* * *

„În seara asta am aflat că Profesorul Călin Felezeu a plecat dintre noi. A fost coordonatorul tezei mele postdoctorale despre imaginea otomanilor în manualele școlare. O temă și o lume foarte dragi lui, pe care a avut generozitatea să mi le împărtășească, ca dascăl, ca om, cu profesionalism, simț critic, dar și cu umanitate, simplitate și căldură. Îi voi fi mereu recunoscătoare și regret ca nu va mai ajunge la prezentările mele viitoare, așa cum mi-a promis chiar la începutul acestei săptămâni. Drum bun și odihnă veșnică, Domnule Profesor!”

(Adriana Cupcea, cercetător științific Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2 decembrie 2023)

* * *

„Am avut onoarea și plăcerea de a-l avea Profesor în Facultatea de Istorie. Cursurile lui au marcat întotdeauna o viziune specială asupra actului de predare, asupra responsabilității profesionale a cadrului didactic. Un Om și un Profesor excepțional, de aleasă cultură și preocupat de o generoasă arie de interese în domenii variate. Anul trecut am petrecut-o pe ultimul drum pe soția sa, distinsa Profesoară Viorica Felezeu. Acum Profesorul și colegul nostru, Dl Profesor Călin Felezeu, s-a dus să-i fie alături. Dumnezeu să-l odihnească în pace!”

(Lect. univ. Elena Andreea Trif-Boia, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2 decembrie 2023)

* * *

„Astăzi, a plecat spre cerurile mai bune, pentru a istorisi, ca nimeni altul, despre timpurile trecute și prezente, profesorul universitar Călin Felezeu. O enciclopedie istorică, un pedagog excepțional, un om al cărții, un povestitor ca în „1001 de nopți”, o generozitate greu de aflat, un suflet mare, cât toată inima lui care a spus stop astăzi, un prieten cu eleganța parfumului lumilor apuse, când domnii erau domni, iar cuvântul era cuvânt... Cred că toți aveți sau ați avut un unchi bonom, empatic, optimist, volubil, generos, cald, sugubăț, uneori, dar cu eleganță, erudit și adaptabil, care este sau era o bucurie a întâlnirii pentru voi. Așa era Călin...”

Dumnezeu să te odihnească, Efendi, așa cum îi plăcea să fie alintat de prieteni și amici!”

(Ciprian Rigman, profesor de istorie la Liceul Teoretic „Liviu Rebreanu”, Turda, 2 decembrie 2023)

* * *

„A murit un om așa de fain.
Profesorul universitar, Călin Felezeu.
Cel mai mare turcolog al nostru.
Și cel mai bun povestitor de bancuri.
Când auzea un banc tare, mă suna să mi-l spună.
Râdeam de fiecare dată.
Îi era drag să mă audă râzând.
Îmi mai spunea unul.
Îi spuneam și eu unul fain, ca să râdă și el.
Ultimele bancuri ni le-am spus la sfârșit de octombrie.
Voiam să fac o Berărie Culturală cu el. Ar fi fost a treia.
După vreo două zile mi-a spus să amânăm
Am amânat!
Într-o altă viață.
Când eu voi avea mintea de pe urmă.
Să nu mai amân pe mâine.
Și să nu mă mai las încolăcit de nimicuri.
„Efendi”! Dragul meu!
Asta era vorba lui și al său supranume.
Călin a iubit cum nu am întâlnit alt bărbat să iubească.
Familia. Viața. Istoria. Veselia. Petrecerea.
Și, mai ales, pe Doamna lui.
A iubit-o așa de mult pe soția lui.
Și i-a fost dor de ea.
Așa de dor.
Că nu a mai vrut să trăiască singur.
Ei! De acum nu o să mai auzim tunete din cer, ci râsete.
Că o să le tot spună bancuri, Călin”

(Ion Novăcescu, istoric și jurnalist clujean, 2 decembrie 2023)

* * *

„De ieri, sunt din nou împreună, după Despărțirea de 1 an și 5 luni. Pe noi, prietenii, familia, colegii, elevii și studenții lor, ne-au lăsat cu amintirile și regretul că amândoi au plecat în ceruri, prea devreme...”

Călin ne-a învățat istoria pe mulți dintre noi, ne-a făcut să descoperim frumusețea Istanbulului, să înțelegem povestea din spatele faptelor, să gustăm bancurile bune, să simțim împreună aroma Crăciunului și spiritul Paștelui...

Prin personalitatea, cultura și generozitatea sa, lasă un gol imens în inimile celor care l-au cunoscut.

Drum lin, bunul nostru prieten!”

(Luci Topârceanu, profesor de istorie Colegiul Național
„Mihai Viteazul”, Turda, 3 decembrie 2023)

* * *

„Am avut onoare să îl am profesor pe domnul Călin Felezeu în anii facultății. Disparația sa ne mahneste profund pe toți cei care l-am cunoscut. El era un profesor și un mare orator, dar și un om cu alese însușiri sufletești. A transformat predarea istoriei într-o artă la cursul de metodica predării istoriei și la cursul de Istoria Imperiului Otoman. Disparație sa ne mahneste cu atât mai mult cu cât stim că mai avea atâtea de spus și în domeniul turcoligiei”.

(Rodica Ianoș Toadere, profesor de istorie la Liceul Greco-Catolic
„Inochentie Micu”, Cluj-Napoca, 3 decembrie 2023)

* * *

„Ne-a părăsit un mare Om!

Despre istoricul și Profesorul Universitar Doctor, Călin Felezeu pot spune atâtea lucruri frumoase!

Am avut bucuria să fie la lansările mele de carte, mi-a scris prefața Cântului Inimii și a fost invitatul permanent al Serilor de Suflet. Eram onorată! Discursurile domniei sale ne îmbogățeau pe toți cu fiecare ediție. Îmbrăca totul în poveste. Atât de frumos! Îmi amintesc că se făcea liniște în sală când vorbea. De fiecare dată! Și ne-a vorbit ca nimeni altul despre cafea, despre perioada interbelică, despre libertate, despre folclor și Maria Tănase, despre România, despre poezie și Mihai Eminescu.... Eram atât de încântați că era cu noi. Ochii noștri erau recunoscători! Toți.

Pentru tot.

Am învățat multe de la el pentru că era plin de generozitate, de bucuria de a dăruii și ne surprindea frumos, mereu, ca o binecuvântare.

Acum s-a făcut tăcere. Ochii privesc cerul.

Drum lin printre stele, domnule profesor! Vă purtăm în Suflet cu aleasă prețuire!

Condoleanțe familiei!"

(Lili Oniș, poetă, realizatoarea emisiunii „Seri de Suflet”,
Turda, 3 decembrie 2023)

* * *

„Ultimele zile au fost cât se poate de triste și ciudate pentru mine... din păcate s-a stins din viața cineva foarte drag mie, un om pur și simplu inspirational, și istoric și culinar în viața mea. Ca și context, eu fiind pasionat de istorie încă din copilărie, apoi câte un pic, câte un pic și gastronomic, evoluție ce s-a întâmplat nepropus în timp, OMUL acesta prin istoria lui profund studiată (scrisă doar în cărți ce poate puținii au acces, ori ar trebui să citești sute să ajungi cât mai aproape de adevăr) povestită cu atata har și simplitate, logică și bucurie de dascăl adevărat ce transmite o informație mai departe... mi-a bucurat inima și sufletul, mintea și interesul pentru adevăr. Era pur și simplu o plăcere să-l asculți și să-l privești... mai ales când vorbea despre România în raport cu Imperiul Otoman, de la diplomatie și războaie, până la cultură și bucatărie. Absolut fabulos! Sunt recunoscător că l-am cunoscut și am avut șansa să petrec timp cu el în jurul vieții și al cratitelor! Drum lin, Prof. Dr. Calin Felezeu 🍷🍷 Să nu încetați să spuneți istoria mai departe și ACOLO SUS, firește, în timp ce pe foc se face ceva bun, de inspirație românească sau turcească, ambele sunt minunate! P.S. M-am tot gândit cu ce să ilustriez gândul asta și am ales o poză cumva într-un mix de stări, gând de viață și bucurie, exact așa cum Domnului Profesor (cred eu) i-ar fi plăcut. Oricât de serioasă era o situație, el tot găsea resurse să strecoare puțin umor, puțină sare și piper, cu un tact și o diplomatie greu de egalat!"

(Dodo Mesaroș, Wild Cooking, 4 decembrie 2023)

V. Memorii, amintiri, evocări

În lumea copilăriei mele, tata a fost eroul meu mitic. El m-a învățat să visez și să-mi deschid aripile. Și undeva pe drum a devenit om

Raluca-Maria Felezeu

Cum aş putea să explic ce a însemnat tatăl meu pentru mine? Nu mi-ar ajunge o viață... încă îmi este greu să pot să îmi adun gândurile și să le cern pe o coală de hârtie.

Daddy cool e un „munte” de om, o enciclopedie umană. De multe ori îmi vine să îl sun și să-l întreb de istorie, de politică, ce cărți a mai citit, de o anume rețetă orientală pe care aş dori să o gătesc, pentru că ştiu sigur că el îmi va da răspunsul acela pe care îl aştept, sigur el ştie anii în care s-au întâmplat acele războaie, iar el îmi va explica în așa fel încât să mă facă să înţeleg. Îmi este dor să îl ascult vorbind ore în şir despre împăraţi, despre sultani, despre istoria ţării noastre, despre monarhie, despre filme şi teatru. Întotdeauna avea răspunsurile. A fost pilonul şi ancora din lumea mea. O lume pe care nu am putut să mi-o imaginez fără el. De altfel nici nu pot să fac asta, deoarece, pe tata îl aud în toate piesele de teatru radiofonic pe care obişnuiam să le ascultăm de când eram copil; îl văd în toate locurile unde mergeam împreună; îl simt în aromele mâncărilor pe care le gust în călătoriile mele şi în toate locurile pe care le vizitez.

Acolo e și el, zilnic alături de mine, parcă mă ghidează și ocrotește, cu o vorbă bună, cum mereu obișnuia să o facă.

Efendi știa să gătească. Și o făcea într-un mare stil. A învățat de la buni, mama lui. Îmi spunea că, încă de mic copil, mama lui îl chema să stea cu ea în bucătărie când gătea. De aici vine pasiunea lui pentru gătit. Doamne, și ce bune îi ieșeau mâncărurile lui! Ce gust, ce arome...! De multe ori, tata le cam improviza, de aceea nu prea le spunea celor care întrebau de anumite rețete pe care le făcea (iartă-mă, tata, că dau din casă). Alteori, mă lăsa să stau lângă el în bucătărie în timpul procesului de gătit, dar numai până într-un anumit moment, apoi îmi spunea să „părăsesc incinta”. „De ce, tata?”, îl întrebam. El: „pentru că poți să vezi doar până aici, restul e secret. E secretul bucătarului. Sunt condimentele secrete. Este «pour les connaisseurs»”.

Sunt momente în care mă trezesc râzând în hohote, aducându-mi aminte de un banc pe care îl zicea. Avea umor, îi plăceau mult bancurile și făcea haz de necaz, indiferent de context. Avea acea autoironie, nu se sfia să o folosească, mai ales când venea vorba de chestiile „tehnice”, el fiind cel mai atehnic om de pe planetă, că doar nu aveai cum să te superi pe Moncher, când îți cerea să scrii după dictare zeci și zeci de pagini. Îți spunea un banc, gătea ceva de te lingea pe degete, și uite așa uitai de dictare.

Avea un mod unic de a fi, de a gândi, atât de versatil, atât de special ca ființă. Atât de copilăros uneori, o inocență pe care rar o mai întâlnești în timpurile noastre.

O altă trăsătură pe care întotdeauna am iubit-o la tatăl meu: loialitatea. Loialitatea față de noi, familia lui, dar și față de munca lui, de universitatea lui, de studenții lui, de credința lui. Tata nu s-a abătut niciodată din a spune ceea ce gândea, fără a fi nevoit să folosească filtre sau măști. Autenticitatea felului de a fi întotdeauna m-a captivat la tata. M-a intrigat, m-a îndemnat să îmi pun întrebări, să devin și mai curioasă, să descopăr, să învăț despre alte culturi, despre alte religii. Pasiunea pe care eu o am astăzi pentru călătorii i se datorează în întregime lui.

Tata a iubit și a respirat Orientul. Cred că într-o altă viață, cu siguranță a trăit în Turcia. Atât de mult a iubit Imperiul Otoman, încât ne-a dus pe mine, pe sora mea, pe mama, chiar și pe bunici, an de an, să

descoperim Turcia pe care atât de mult o iubea. Se gândea în fiecare an cum să plănuiască excursia, ce locuri să vedem, pe ce pietre antice să călcăm. Deși aceste excursii aveau ghizi care făceau parte din călătoria organizată de agenție, bineînțeles că tata, la finalul vacanței, sfârșea prin a fi el însuși marele ghid al grupului. Avea un farmec aparte când povestea despre marile legende medievale, acel patos de neconținut care te purta, prin ochii și cuvintele lui, prin toată istoria lumii, ca și cum ai zbura pe un covor fermecat. Era atât de convingător și expresiv, încât stăteam toți cu gura căscată să îl ascultăm, iar imaginea care și acum mă face să zâmbesc este cu acei ghizi care își luau notițe în timpul discursurilor lui.

Despre tata mai cred că a fost și un mare artist într-o altă viață. Avea acea boemie din alte timpuri, un *je ne sais quoi*, asemeni unui lord. Pasiunea pentru teatru, pentru filme, un fin cunoscător al artei, al frumosului. Îmi spunea: „tu îmi urmezi visul, de aceea am vrut să te duci să faci actoria, să îți urmezi instinctul, să fii liberă să faci ce simți. Dar, să știi, eu aș fi fost un bun actor, am voce de bariton și dacă aș fi strigat pe scenă, stai liniștită, că m-ar fi auzit și oamenii de afară”.

Tata a fost prietenul meu. Nu trece o zi fără să mă gândesc la el. Tata e pretutindeni. Aș fi vrut să îmbătrânim împreună. Să mai stăm să ne uităm la filmul „Mihai Viteazul” a mia oară. Sau pur și simplu să stăm în tăcere pe terasă, așa cum de multe ori obișnuiam să facem.

Dar cel mai iubit dintre pământeni a vrut să-și facă exit-ul mai repede, așa cum a și trăit. Ca un lord, la o țigară, un film și un pahar de whisky.

See you on the other side, Daddy Cool! Te iubesc infinit!

Și tata ar fi răspuns: „Mulțumesc, știu.”

București, 11 februarie 2025

Gânduri despre tata

Ioana-Emilia Felezeu

Îmi este foarte greu să vorbesc la trecut despre tata, deși el este atât de viu în sufletul și în inima mea. Tata era un om foarte bun, cu suflet de copil, cu o sensibilitate greu de descris în cuvinte, care contrasta puternic cu aparenta lui duritate (la prima vedere) și cu fizicul lui impunător. Acest contrast îmi vine mereu în minte când mă gândesc la el.

Îmi e dor să mă sune și să îmi povestească cum se simte sau să mă întrebe cum sunt și ce să îmi pregătească de mâncare. Era cea mai elocventă expresie a iubirii și grijii lui față de mine, față de noi: să ne gătească. Așa era și cu prietenii lui – îi era drag să le gătească și să se bucure alături de ei. Și, bineînțeles, să le povestească întâmplări din călătoriile lui și bancuri.

Tata avea un simț al umorului foarte fin, era foarte hazliu, chiar și în comportament. Era o personalitate foarte complexă: serios, dar și foarte jucăuș, cu un spirit ludic aparte. Era și foarte credincios, se ruga din suflet în fiecare zi.

Aveam siguranța că orice nelămurire sau incertitudine aș avea, tata mi le spulbera, fără niciun echivoc. Era și un foarte bun cunoscător al naturii umane. Iubea oamenii; de fapt, tot ce este frumos: teatrul, filmul (în mod deosebit cel românesc), muzica, literatura și mâncarea bună. Era o adevărată enciclopedie în orice domeniu, pe care îl însuflețea atunci când îți povestea despre el.

Era uneori stângaci, mai ales în aspectele practice ale vieții, dar asta făcea parte din farmecul lui. Mama îl completa perfect. Tata era și foarte

romantic – o iubea enorm pe mama și își exprima cu toată inima sentimentele față de ea, chiar și atunci când mama nu a mai fost fizic alături de noi.

Față de noi, copiii lui, își manifesta mereu afecțiunea. Era un tată minunat. A fost și este un tată minunat.

Turda, 27 ianuarie 2025

Călin Felezeu. Așa cum l-am cunoscut

Adrian Opre, Dana Opre

2 decembrie 2023

Un început de iarnă trist. Pleca dintre noi, păstrând până la capăt sinceritatea gândurilor și căldura întâmpinărilor, colegul și prietenul nostru, prof. univ. dr. Călin Felezeu. Lăsa în urmă dorul nostru pentru momentele frumoase petrecute împreună. El a știut întotdeauna cum să creeze și să păstreze o atmosferă plăcută pentru toți cei care participau la evenimente sociale, atât cele plănuite din timp, cât și cele organizate ad-hoc. Era în firescul său de a fi și de a se raporta la ceilalți.

Experiența și reușitele sale sunt impresionante. Dascăl cu vocație pentru învățământul preuniversitar și universitar căruia i s-au oferit nenumărate contexte în care să-și exprime cu prisosință calitățile de excelent didactician. Activitatea sa managerială, extinsă și variată (decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației pentru 2 mandate, prodecan al aceleiași facultăți, director de departament, director adjunct al Institutului Cultural Român din Istanbul, coordonator al Institutului de Turcologie al UBB, și lista ar putea continua) stau mărturie unor abilități pe care le deținea. Dincolo de toate acestea, calitatea sa umană justifică regretul profund al colegilor și prietenilor trăit odată cu trecerea sa la cele veșnice. Bonomia și generozitatea i-au fost întotdeauna cartea sa de vizită. Tonusul său pozitiv era o sursă contagioasă de bună dispoziție pentru toți cei care i-au fost aproape și s-au bucurat de prietenia lui.

Un intelectual căruia i-a plăcut mult lectura, un îndrăgostit de istorie și nu numai, un însetat de cunoaștere, dar și un om altruist în împărtășirea cunoștințelor sale. Pentru noi, el a constituit o veritabilă și credibilă sursă informativă pentru a înțelege versatilitatea politică și economică a perioadei pe care o parcurgem. Toate acestea l-au făcut să fie o persoană plăcută și foarte dorită pentru dialog. A știut să adauge acestor calități și reușite un excelent simț al umorului, pe care l-a valorificat chiar și în momentele mai puțin plăcute ale exercițiului profesional, în cadrul întâlnirilor colegiale.

Iată, așadar, portretul sumar al unui coleg și prieten, dăruit de Dumnezeu să fie un dascăl autentic și, deopotrivă, un formator de dascăli. Un om care nu și-a îngropat talantul, ci, dimpotrivă, l-a îngrijit atent pentru a-l dăruia înșutit tuturor studenților și, mai cu seamă, celor dragi sufletului său. Toate acestea mă încurajează să-i adresez, în numele colegilor din Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, dar și în numele unor prieteni comuni, un mare „Mulțumesc!”.

Colegul și prietenul nostru Călin, prin atitudinile și toată purtarea sa, a dovedit că îi păsa de stările noastre emoționale și de felul în care le trăim în relație cu el. Ca atare, consider potrivit să adaug în acest volum decupaje, actualizate și adaptate acestui context, din materiale elaborate cu ceva vreme în urmă și care tratează problematica emoțiilor. Mai precis, am ales să abordez inteligența emoțională în context educațional. Ce este ea, relația acesteia cu inteligența educațională, dar și modalitățile eficiente de a o dezvolta pentru a avea generații de copii și tineri sănătoși din punct de vedere emoțional. Era și preocuparea personală a profesorului Călin Felezeu, iar competențele sale socio-emoționale probau neechivoc acest lucru.

Cluj-Napoca, 9 decembrie 2024

Coleg și prieten

Tasin Gemil

Auzisem de numele lui Călin Felezeu de la istoricii tineri care, în anii 1980', se adunaseră în jurul profesorului Mihai Maxim, cu speranța de a se forma ca specialiști în domeniul turcologiei istorice. În 1985, M. Maxim reușise să înființeze un Centru de Osmanistică, în cadrul Universității București. Aici aveau loc întruniri științifice de specialitate, la care participam și eu, din când în când. L-am cunoscut personal pe Călin Felezeu puțin mai târziu, cu ocazia decernării titlului academic de *Doctor Honoris Causa* al Universității București eminentului osmanist turc de origine tătară Halil Inalcik. Istoricii turcologi români, inclusiv tineri aspiranți, au oferit o masă în cinstea Profesorului Halil Inalcik, dacă nu mă înșel, la restaurantul Carul cu Bere. A fost o întrunire plăcută și rodnică. Marele istoric s-a simțit foarte bine și a împărtășit cu generozitate din experiența și rezultatele cercetărilor sale științifice. Cu acest prilej am avut plăcerea să-l cunosc personal pe Călin Felezeu, care mi-a făcut impresia unui tânăr pasionat de cercetarea științifică consacrată istoriei otomane. Călin Felezeu l-a invitat pe Profesorul Halil Inalcik să fie oaspete în casa sa de la Turda. Știu că, într-adevăr, ilustrul savant a fost la Turda, acasă la Călin Felezeu, și a fost ospătat cum se cuvine cu bucate ardelenesti pregătite special de Călin, care era și un bucătar priceput. Călin Felezeu l-a ospătat în casa sa și pe marele istoric tătaro-american Kemal Karpat, în 2015, cu ocazia primirii titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Călin a ținut să mă ospăteze și pe mine acasă la el, cu o mâncare faimoasă, anume pregătită,

cu prilejul inaugurării Institutului de Turcologie în cadrul Universității Babeș-Bolyai. Nu era prima și nici ultima mea vizită în casa lui din Turda, unde soția sa, dna. Viorica, și fiicele lor, Ioana și Ralu, mă primeau de fiecare dată cu multă căldură. În casa Felezeilor a fost și soția mea; i-am găzduit și noi în casa noastră din București și în cea din Constanța. Călin Felezeu era un om care își dăruia cu generozitate inima celor pe care îi îndrăgea, socotindu-i pe măsura încrederii sale. Aici ne-am întâlnit și s-a sudat între noi o prietenie sinceră, bazată pe respect și prețuire reciprocă.

Călin Felezeu a fost inițiatorul Institutului de Turcologie din UBB. Vreau să mărturisesc aici că, în acest fel, el mi-a făcut și un bine personal, dându-mi posibilitatea continuării activității științifice și didactice într-o Universitate de mare prestigiu. În acea vreme, adică în toamna anului 2008, fusesem dat afară de la Facultatea de istorie, științe politice și relații internaționale a Universității Ovidius din Constanța. Cei care puseseră mâna pe conducerea acelei facultăți nu au agreeat intenția mea de a înființa acolo un Institut de Turcologie și au hotărât să mă excludă. Mă întorsesem de curând (30 septembrie 2007) de la postul de ambasador, după aproape zece ani în serviciul diplomatic al României, succesiv în două țări. În facultatea pomenită se înființase chiar atunci secția de relații internaționale, iar eu eram și singurul conducător de doctorat în specialitatea istoria relațiilor internaționale din acea universitate. În viziunea acelor indivizi, ziși „universitari”, nu a contat nimic altceva decât dorința lor de a mă elimina, ca pe un corp străin, din facultate și chiar din universitate, ceea ce au reușit.

În schimb, Călin Felezeu și conducerea Universității Babeș-Bolyai, în frunte cu eminentul Profesor Andrei Marga, Rector atunci, m-au primit cu brațele deschise. Au fost îndeplinite destul de repede formalitățile necesare, inclusiv pentru transferul meu la UBB, împreună cu doctoranzii mei, astfel că, la 30 octombrie 2009, Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice a fost oficial inaugurat. Am primit un sediu încăpător cu dotarea necesară, chiar în clădirea centrală a Universității, deasupra Rectoratului. În cadrul și în legătură cu Institutul de Turcologie a început și s-a consolidat prietenia mea cu Călin Felezeu, prietenie care nu s-a încheiat odată cu dispariția lui neașteptată, la 2 decembrie 2023.

Călin era un om bun și cinstit în adevăratul înțeles al cuvântului. El era un creștin ortodox practicant, care respecta cuvântul Domnului.

Totodată, Călin cunoștea bine și dogma islamică, pe care nu o vedea ca una potrivnică și dușmană dogmei creștine. El era categoric împotriva celor care cultivau ura și neîmpăcarea între credincioșii de diferite religii. Dimpotrivă, el era ferm convins că toți oamenii se pot înțelege foarte bine între ei, chiar dacă se închină la altare deosebite, deoarece toate cărțile sfinte propovăduiesc viața și pacea ca cele mai mari avuții ale Omenirii. Călin Felezeu era un asiduu scrutaător al doctrinelor religioase și a aflat ceea ce era esențial și bun în fiecare din ele. Pe biroul lui de decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației se aflau permanent, așezate alături una de alta (nu suprapuse!), Biblia, Coranul și Tora. A publicat lucrări, inclusiv o carte, pentru înțelegerea corectă a credinței islamice. Am susținut împreună cu el conferințe și colocvii publice, îndeosebi în Cluj-Napoca, menite explicării fenomenelor care aveau loc atunci în Europa: imigrația musulmanilor, islamofobia, creșterile și scăderile demografice, protestele de amploare din unele țări europene, dar și din lumea islamică, îndeosebi din Turcia, perspectivele raporturilor dintre Occident și Orient etc.

Călin Felezeu era și un bun orator. Mi-a destăinuit că adeseori își înregistra mai întâi vocal ceea ce avea să scrie și să publice. Obişnuiam să stăm de vorbă pe îndelete, aproape de fiecare dată când ajungeam la UBB (cel puțin lunar), nu numai în privința activității Institutului, dar și în jurul unor chestiuni de ideologie religioasă și teme de istorie, mai cu seamă turco-otomană, tătară, islamică, balcanică, poloneză, austriacă, ungară, ucraineană, rusească ș.a., cu conexiuni în istoria românească și în actualitate. Era o plăcere să discut cu acest istoric bine informat, un om binevoitor, sincer și corect, cum rar mi-a fost dat să întâlnesc în viața mea relativ lungă. Modestia era o altă latură a personalității lui Călin Felezeu, pe care nu o afișa voit; ea se înfățișa în mod firesc, odată cu el, în orice împrejurare, fie simplă, banală, fie protocolară, solemnă. Într-un interviu din toamna anului 2023, care din păcate a fost ultima sa convorbire cu un ziarist, Călin Felezeu a mărturisit faptul că mă consideră mentorul său, ceea ce m-a onorat și mă onorează.

Profesorul Călin Felezeu era pasionat, încă din studenție, de istoria orientală, în mod deosebit de cea otomană. Și-a susținut teza de doctorat cu o temă complexă, abordată foarte puțin în istoriografia românească, anume regimul suzeranității otomane din Transilvania (1541-1688). Era primul studiu unitar românesc pe acest subiect. Mai înainte, problema

fusesse tratată de istorici maghiari și germani, desigur de pe acele poziții. Teza de doctorat a lui Călin Felezeu a devenit carte și a fost reeditată de curând, fiind o lucrare de referință în istoriografia consacrată relațiilor dintre Țările Române și Poarta otomană. Totodată, Călin Felezeu este unul dintre puținii cercetători români care s-au încumetat să abordeze și tema dificilă a imaginii otomanului și a civilizației otomane în cultura românească (sec. XV-XIX). Tema a constituit o preocupare științifică constantă a istoricului C. Felezeu, care a publicat lucrări de referință, inclusiv o carte, consacrate imaginii turcului (și a tătarului) în mentalul elitei românești din evul mediu și din epoca modernă. Profesorul Călin Felezeu a avut contribuții majore și pe tărâmul metodicii predării istoriei în școlile de toate gradele. A publicat lucrări cu caracter de manual destinat studenților și profesorilor pentru înțelegerea și predarea istoriei. Ele sunt folosite și astăzi ca instrumente didactice.

Împreună cu profesorul Călin Felezeu am participat la multe manifestări științifice și culturale pe plan național și internațional. O însemnată parte din ele a fost inițiată și organizată de Institutul de Turcologie al UBB, adeseori în cooperare cu instituții similare din țară și străinătate. Am fost împreună și în delegații academice în Turcia, Azerbaidjan, Kazahstan și Crimeea. De fiecare dată, Călin Felezeu s-a dovedit a fi nu numai un coleg și partener de valoare, ci și un prieten de nădejde. Pot să afirm că toate aceste delegații și participări la manifestări științifice în țară și peste hotare au fost pe deplin reușite, grație și prestației intelectuale a lui Călin Felezeu, inclusiv la tv, radio și presa scrisă din acele țări.

Dispariția relativ timpurie a Profesorului Călin Felezeu este o pierdere importantă pentru istoriografia de specialitate, în primul rând, dar și pentru corpul academic clujean și nu numai. Vestea morții sale a fost resimțită cu regret și în străinătate, în primul rând în Turcia, Azerbaidjan, Crimeea, Republica Tatarstan, Ungaria, Belgia, Australia, unde personalitatea sa științifică a fost cunoscută direct sau prin intermediul lucrărilor sale. Ambasadorul Turciei la București, E.S. Özgür Kıvanç Altan, a ținut să transmită personal condoleanțe, prin telefon, chiar în ziua înmormântării, în primul rând fiicelor lui Călin, Ioana și Raluca.

București, 2 ianuarie 2025

Călin Felezeu – un familist dedicat și un dascăl cu o aplecare deosebită spre întruparea tuturor celor învățate

Pr. Ioan Chirilă

Rugat de domnul Nicolae Bocșan, am mers spre Gheorgheni la Călin să fac o Sfeștanie în apartamentul pe care îl avea acolo. După slujbă ne-am oprit deplin amical la bucătărie spre a depăna amintiri. Mi-a împărtășit atunci periplul său profesoral, dar și cum a înnodat o prietenie deplină cu „profesorul” care „multora dintre noi” ne-a devenit naș, care avea mereu casa deschisă pentru cei încercați și care te sprijinea necondiționat. L-am lăudat pentru achiziția apartamentului, el însă mi-a răspuns sec: „eu rămân navetist, acesta este pentru fete, sunt la școală și ele nu pot naveta” și discuția despre cele materiale s-a încheiat aici. Am rămas cu căldura și cu extrem de deschisa manifestare a recunoștinței sale față de „rectorul Bocșan”, cel care a făcut ca prietenia noastră să fie de aici înainte fără sincope.

I-am cerut odată ajutorul lui Călin. Intrasem într-un proiect internațional de dialog Știință – Religie și îmi revenea sarcina să organizez un dialog între creștinism, islam și iudaism. Pentru iudaism puteam comunica eu, fiind profesor de Vechiul Testament. Din perspectivă creștină ortodoxă și catolică era acad. onor. Basarab Niculescu, iar pentru islam am recurs la bunăvoința lui Călin Felezeu care avuse un stagiu la Istanbul și care cu o promptitudine extraordinară mi-a comunicat: „cu multă plăcere profesore”. Am realizat dezbateră într-o sală de conferințe

de la hotelul alipit facultății sale (era decan atunci), crezând că nu va fi o audiență prea mare, dar m-am înșelat. Sala s-a umplut repede, unii stăteau în picioare pe intervaluri, chiar și presa a fost prezentă, atât cea scrisă, cât și televiziunea. A fost o seară memorabilă! Ca organizator am lansat principiile dezbaterii: căutăm convergențe, corespondențe tematice și elemente de întâlnire a celor trei religii întemeiate pe elemente ale Scripturii în poziționarea lor față de știință. Căutăm elementele care să ne conducă la eliberarea minții noastre de anumite clișee ce promovau și prelungeau imaginea antagonică existentă între religii și știință. În acest proiect noi stabilisem deja un palier de continuitate și aprofundare în cunoaștere prin asumarea nivelului epistemologic și prin completarea sa cu elementele oferite de cunoașterea prin credință sau cunoașterea mistică, receptate într-un proces completiv ce ținea atingerea lui „total thinking” și la manifestarea deplină a „omului integral”. Prezentarea profesorului Felezeu a fost o revelație. Ne-a purtat prin Quran, prin spiritualitatea islamică și, ca pedagog de profesie, a degajat câteva teme de întâlnire atât din perspectiva susținerii demersului științific, cât și din perspectiva misticii sufite.

Academicianul Basarab a fost foarte încântat de prestația sa și a dorit să mai repetăm acest gen de acțiuni, dar nu au mai fost. Am mai avut o întâlnire de acest gen cu un călugăr tibetan, dar abordarea a fost la intersecția sau din arealul psihologiei. Atunci am observat că distinsul meu prieten, „turcul meu”, era un îndrăgostit de Constantinopol, de cultura turcă, de tradiții și am remarcat că ceea ce te atinge ca și comunicare alithecă îți devine subiect de întrupare, îți devine suport al firescului propriu și se constituie ca mărturie, nu ca și o simplă transmitere de informații. Am înțeles și mai bine raportarea sa la faza argeșeană, la slujirea sa dedicată total în Facultatea de Științele Educației, pentru disciplina Istorie, l-am înșes ca un dascăl martor.

Aș mai aminti doar secvența întâlnirilor memorabile. Am fost un sprijinitor al deschiderii Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice¹ și, de aceea, am participat la unele dintre activitățile lor, unde

¹ Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice, înființat în 2009 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, este singurul din România dedicat studiului limbii și culturii turcofone. Sub conducerea lui Tasin Gemil, Institutul oferă expertiză academică și publică anual „Revista română de turcologie și studii central-asiatice”.

am cunoscut pe ilustrul turcolog Tasim Gemil² și pe reputatul profesor Kemal H. Karpat³ din SUA. Pe lângă personalitatea și implicarea celor doi în studiile dedicate otomanilor, ca și Călin de altfel, am remarcat din nou o cultură a recunoștinței pe care profesorul Felezeu o promova, o zămislea nativ. De aceea aş încheiat acest act anamnetic cu precizarea a două attribute ale sale: Călin Felezeu era un personaj ludic și euharistic, fapt pentru care era o binecuvântare să trăiești în pacea lui. Să-i dea Domnul din pacea Sa eternă!

Cluj-Napoca, 5 ianuarie 2025

² Tasin Gemil, născut în anul 1943 la Medgidia, este un istoric român specializat în relațiile româno-turco-tătare din secolele XV-XVIII. A fost deputat și Ambasador al României în Azerbaijan și Turkmenistan. A publicat lucrări importante despre istoria relațiilor otomane și politice în Europa.

³ Kemal Haşim Karpat (1923–2019) a fost un istoric turc născut în Babadag, România, specializat în Istoria Imperiului Otoman. Profesor la University of Wisconsin-Madison, acesta a publicat lucrări influente despre politică, societate și religie în contextul otoman și turc.

Călin Felezeu. Câțiva pași împreună

Mircea Breaz

Motto:

„Laelius: „Sunt departe de ideea greșită care-i chinuie de obicei pe cei mai mulți la moartea prietenilor lor. Socotesc că nimic rău nu i s-a întâmplat lui Scipio; dacă s-a întâmplat vreun rău, mie mi s-a întâmplat; iar să fii greu chinuit de propriile-ți nefericiri înseamnă să-ți iubești nu prietenul, ci pe tine însuși. (...) Dacă este adevărat că, la moarte, sufletul tuturor celor mai buni zboară nespuse de ușor de sub paza și din lanțurile corpului, ca să zic așa, cui credem noi că i-a fost mai ușor drumul spre zei decât lui Scipio?” (Cicero, De amicitia)

Mai înainte chiar de a ajunge să-i fiu prieten lui Călin Felezeu și mai apoi coleg de facultate, ne-am cunoscut ca profesori deveniți deopotrivă turdeni prin adopție și deopotrivă copleșiți de meditații în particular, ca și de avatarurile navetei Turda-Cluj, la care ne supuneam cu stoicism, pe la începutul anilor '90. Călin Felezeu lucra pe atunci în cercetare, la Cluj, unde, ulterior, avea să-și înceapă cariera universitară, iar eu la vremea aceea eram profesor de română la Liceul „Mihai Viteazul” din Turda, urmând să-mi continui activitatea în specialitate la Inspectoratul Școlar Județean din Cluj.

Ceea ce ne-a apropiat în chip neobișnuit la vremea aceea și a făcut ca mai apoi să ne prețuim a fost un fel de febră juvenilă pentru studiile de Drept care cuprinsese învățământul liceal, o adevărată modă a reușitei școlare care se răspândise în toate mediile sociale, pe la începutul anilor '90, când am ajuns să ne recomandăm unul altuia liceeni din clasele terminale, pentru meditații în particular la disciplinele de examen. Sigur

că în acei ani meditațiile înseși deveniseră la rândul lor o modă căreia i-am plătit și noi un nemeritat tribut, dar pe această cale oarecum prohibită am ajuns să ne cunoaștem mai bine și să colaborăm pentru pregătirea la istorie și la limba română a atâtor viitori actori din domeniile socio-umaniste de activitate socială.

Ce am recunoscut chiar de la început la Călin Felezeu a fost vocația unei dedicații profesionale de natură savantă, pe care o împărtășeam și o prețuiam foarte mult. Această remarcabilă dedicație se caracteriza, în principal, printr-o anumită stringență pedagogică, sprijinită pe fermitatea unei exigențe care se impunea de la sine ca necesară, dar nu constrângătoare. Era harul lui ca această stringență să fie resimțită de către învățăcei în termenii unei maniere angajante de predare-învățare, chiar dacă ea se baza în fond pe un model de enciclopedism care ar putea părea astăzi mai dificil de urmat. Dar nu și atunci. Fapt este că neobosita lui dedicație a avut darul teleologic să-i antreneze pe tineri în a-și autoimpune ca toate resursele de care dispuneau să fie mobilizate pentru învățare și puse astfel în slujba voinței de a reuși să-și atingă scopurile în plan intelectual și profesional.

Cert este că, lucrând în tandem, atât între noi, cât și între noi și elevii noștri comuni, ajunseserăm să deținem un fel de formulă a succesului, a cărei cheie era tocmai această mobilizare a elevilor în a-și depăși în permanență limitele, într-un fel de competiție co-operativă, în care-i ghidam pe elevi în direcția unei cunoașteri despre care să creadă cu adevărat că nu era nici câștigată, dar nici pierdută dinainte. Adică o cunoaștere care nu poate aparține vreodată cu adevărat nici profesorului, și nici elevilor, ci reprezintă, neîncetat, o cunoaștere de descoperit împreună.

Numai că descoperirea acestei cunoașteri la care tinerii de atunci ajungeau cu mari eforturi nu viza în sine din partea lor nici bogăția științifică a istoriei și nici aceea a limbii române, ci reprezenta numai un fel de vector purtător pentru dorința aspiranților de a câștiga un mod de viață care să le confere certitudinea că-și vor asigura, dacă nu locul pe care credeau că-l merită în lumea nouă care ni se arăta tuturor, atunci măcar un statut social respectabil în ecuația deconcertantă a vieții sociale din teribilei ani '90. Și totuși, spre mulțumirea (sau uimirea) noastră, numeroși avocați, procurori, judecători, notari publici, consilieri juridici etc. aveau

să iasă peste ani din mantalele noastre gogoliene și aveau să răzbească în lumea reazășării ierarhiilor din noua noastră viață publică.

Acelea au fost, de fapt, adevăratele noastre clase de excelență din învățământul preuniversitar, chiar dacă ele reuneau elita elevilor de liceu din zonă doar pentru a-i antrena într-un fel de cursă a căutătorilor de aur, gonind către un foarte improbabil El Dorado.

Cu toate izbânzile acelor tineri în formare, vrăjiți de mirajul beneficiilor viitoare ale studiilor de drept, deplângeam într-un fel sau altul lipsa interesului propriu-zis pentru studiul istoriei sau al limbii române. Pentru că foștii noștri elevi nu țineau de fapt să învețe istorie sau gramatică, ci numai *acea* gramatică și numai *acea* istorie care să le garanteze intrarea la Drept, limanul tuturor promisiunilor de viitor. Și era o mare pierdere în asta, pentru că învățăceii noștri de atunci se numărau printre cei mai înzestrați elevi din generația lor și ar fi ajuns, dacă nu neapărat istorici sau filologi de profesie, atunci cu siguranță specialiști respectabili în multe alte domenii de activitate, rămânând atât cetățeni responsabili pentru democrația noastră emergentă, cât și redutabili cititori sau cunoscători ai limbii române. Conveneam chiar, observându-le rezultatele, că – doar aparent paradoxal – cei mai buni „umanști” se dovedeau în cele din urmă tot... „realiști”, adică elevii claselor de real sau de informatică, de pe filiera teoretică, ca și cei veniți de pe filiere vocaționale sau tehnologice, care la sfârșitul liceului își „trădau” fără rezerve finalitățile propriilor parcursuri de studiu, pentru a se pregăti în particular să intre la Drept.

Dar se mai întâmpla uneori și contrariul. Adică să-și trădeze și această din urmă opțiune de studiu și să vireze finalmente înspre... Istorie sau Litere. Mai ales în ce privește studiul istoriei, a cărei cunoaștere – nu neapărat în caz de eșec la Drept – funcționa mereu ca o alternativă viabilă pentru accesul la specializări ale altor facultăți, academii, institute etc., între care – în primul rând – cele ale Facultății de istorie (istoria artei, arheologie, iudaistică, biblioteconomie ș.a.). Și cred că asta se datora nu numai măiestriei didactice a profesorului Călin Felezeu, ci și felului său inimitabil de a-și câștiga emuli, adăugând, mereu cu știință și întotdeauna cu umor, un imponderabil *savoir-mobiliser* de natură teleologică, la celelalte mai cunoscute componente ale psiho-pedagogiei învățării: de ordin factual, procedural sau atitudinal.

„Cunoașterea științifică nu este automat învățabilă”, remarca pertinent Mircea Mică, în cuvântul său înainte la *Didactica funcțională* (2011) a lui Michel Minder. Ca să poată fi învățată, așadar, cunoașterea produsă trebuie „reconstruită” pentru elevi, adică permanent restructurată și adaptată caracteristicilor elevilor. De aici, concluzia după care „Didactica este reconstrucția cunoașterii științifice pentru a fi învățabilă. Un proces dificil pe care puțini profesori îl fac cum se cuvine.” Călin Felezeu era unul dintre acești rari profesori, un maestru al reconstrucției disciplinare și, aș spune, un pionier *avant la lettre* al didacticii funcționale actuale, bazată pe așa-numitul „cognitivism operant” și centrată pe ideea generoasă de sprijin strategic în învățare. Din punctul lui de vedere, procesul de apropiere a cunoștințelor pe baza sprijinului strategic al profesorului-mentor presupunea întotdeauna câștigarea asentimentului și chiar a atașamentului celor care trebuiau să-și reconstruiască mereu cunoștințele, pentru a reuși. Iar adeziunea recunoscătoare a elevilor venea în primul rând din aceea că nu mai erau nevoiți să se transforme în niște autodidacți sui-generis și să se organizeze ei înșiși pentru a învăța. Tocmai această deplină angajare afectivă a elevilor făcea posibilă întâlnirea și corelarea dintre proiectul teoretic al predării (intenționate de către profesor) și proiectul practic al învățării (înfăptuite de către elevi), demers colaborativ în care noi și elevii noștri ratificam în comun presupuziții fondate pe un consens prealabil, în general tacit, dar întotdeauna activ.

În sensul realizării acestei necesare corelații, ne străduiam deopotrivă să adăugăm valorii de adevăr a cunoștințelor declarative propuse, valori de ordin pragmatic, în măsură să consolideze adeziunea elevilor și să le sporească motivația pentru reușită, cum ar fi valorile de succes al învățării și finalmente valorile de randament și rentabilitate în învățare. Așa ajungeau elevii să descopere – la morfosintaxă, de exemplu – un sens pentru sine al eforturilor de a comprima în câteva luni de pregătire ceea ce, la concurență, colegii lor de la profilul umanist învățau la clasă săptămânal, timp de patru ani, cu rubrică separată în catalog pentru limba română. Ca să nu mai vorbesc de mobilizarea necesară pentru a face față și concurenței cu liceenii care-mi fuseseră elevi și în ciclul gimnazial și care aveau un exercițiu gramatical bine calibrat de timpuriu.

Era inevitabil ca-n cele din urmă să ne tachinăm în privința căruia dintre noi îi revenea întâietatea pentru reușitele la admitere ale elevilor pe care-i meditam împreună. Era farmecul lui Călin să șarjeze chestiunea cu câte o vorbă de spirit prin care-și tranșa meritul acestor reușite, din unghiul infailibil al treptelor ascendenței divine la care numele lui pretindea (în glumă, desigur) că trimite și a cărui aureolă trebuie că se răsfrângea și asupra succeselor foștilor noștri elevi. Într-o reproducere aproximativă, una dintre replicile lui preferate era, cu unele variații, următoarea: „Monșer, asta-i scara: «Semizeu – Felezeu – Dumnezeu...!»», A se înțelege din aluzia la treptele acestei „scări ontobiologice” că toate faptele lui pedagogice erau de la bun început sortite izbânzii, câtă vreme ele se împlineau sub zodie divină...

Adevărul e că puterea mobilizatoare a intervențiilor sale educative și formative ținea de o irezistibilă maieutică a libertății de acțiune, echivalând în bună măsură și cu o deplină încurajare a libertății de opțiune intelectuală și profesională a absolvenților. Pe această cale a ajuns chiar fiul meu să-și „trădeze” opțiunea de continuare a studiilor la Facultatea de Litere, în favoarea celei de... Istorie-istoria artei, acolo unde avea într-adevăr să învețe tot ceea ce-i plăcea, urmând ca, mai târziu, să se folosească de tot ceea ce-i plăcuse acolo să învețe. În pofida acestei „deturnări”, îi voi fi mereu recunoscător lui Călin pentru tratatele și istoriile – unele, rare la vremea aceea – pe care i le-a împrumutat cu generozitate, din biblioteca personală: de la Virgil Vătășianu sau Camil Mureșanu, spre exemplu, la Theodor Mommsen, istoricul care a luat Premiul Nobel pentru... literatură.

Trebuie să recunosc pe de altă parte că, treptat, unele dintre lecturile spre care l-a îndrumat pe fiul meu m-au câștigat și pe mine. Ce-am învățat în plus din istorie de la Călin Felezeu? De multe îmi aduc aminte, dar mai ales de faptul că am început să citesc cu alți ochi marea istoriografie a Antichității. Așa am ajuns la împărații romani și la epocile lor – mai ales la Marcus Aurelius, dar și la marii filozofi și istorici din epoca neo-stoicismului roman – Seneca, Epictet sau Tacitus, a căror scară de cultivare a valorilor morale pune la loc de cinste voința în acord cu firea, rațiunea, virtutea, discernământul și demnitatea. De altfel, dincolo de farmecul ei epicureic, întreaga conduită de viață a lui Călin Felezeu se revendica de la un stoicism care pentru el era în primul rând o filozofie a înfăptuirii.

Câștigul neașteptat pentru mine venea din aceea că, prin abatere de la aceste recursuri și racursiuri spirituale, intram uneori pe făgașe de interes mai apropiate de aspirațiile sau afinitățile mele literare. Astfel, între istorici, una dintre preferințele mele de lectură avea să se îndrepte mai degrabă către enigmaticul Titus Livius, mai puțin interesat de autenticitatea faptelor povestite, decât, spre exemplu, mult mai obiectivul Tacitus, aplecat cu metodă asupra studiului izvoarelor pe care-și baza istoriile. Și asta pentru că versiunile lui Titus Livius asupra istoriei timpurii a republicii romane, infuzate de idealizare, sunt mai apropiate de ficțiunea literară decât de veridicitatea istorică, așa cum se întâmplă și în cazul marilor biografii ai Antichității – Nepos, Plutarh, Varro sau Suetoniu –, ale căror opere nu se bazează nici ele pe o abordare critică a faptelor de viață, ci mai cu seamă pe înlănțuiri evenimențiale și psihologice.

Și lui Călin Felezeu îi plăcea literatura, dar nu și literaturizarea vieții. Și-i plăcea desigur literatura de inspirație istorică, apreciind că domeniile cultural-istorice marcate de literatura de gen pot circumscrie sau deschide numeroase teritorii particulare de reflecție. Era însă mai rezervat față de tendințele de ficționalizare a istoriei prin prisma ideologizării trecutului, din rațiuni de natură protocronistă, spre exemplu, sau prin transfigurări mitice, sau din unghiul vreunui fel de senzaționalism în care el includea și excesele de pitoresc stilistic. Mai degrabă admira cultivarea literară a paradoxurilor istoriei, ca în cazul destinului enigmatic al unor personalități istorice, între care, de pildă, generalul cartaginez Hannibal, neîmpăcatul dușman al Romei. Discutam cu plăcere despre destinul literar al acestei ilustre figuri a istoriei, amintindu-ne, între altele, de *Hanibal*, poezia parabolică a lui Eugen Jebeleanu, care făcuse... istorie în anii noștri de liceu, pe când (*O, tempora!*) elevii nu confundau nici ordinea orânduirilor sociale ale omenirii și nici succesiunea istorică a curenților literare. O mai amintesc aici o dată, cu gândul la bunul meu prieten și coleg:

„Nimeni n’avea ceea ce el avea:
superba lui trufie
și elefanții
și labele lor sfărâmând vertebrele
acestor Alpi albiți de spaimă.

Călca, de-abia să se audă, peste stânci
 și s'auzea în lună, și
 nimeni nu mai văzuse trâmbițele
 de piatră undulândă ale acestor fiare.

Și n-au învins." (Eugen Jebeleanu, *Hanibal*, 1972)

Am evocat fascinanta figură a lui Hannibal, pentru umorul unei replici studiate cu care Călin Felezeu mă aborda uneori, spunând: „Ascultă, monșer, comanda la mine: „*Hannibal ante portas!*”, după expresia lui Titus Livius – mai rar „*Hannibal ad portas*”, ca la Cicero, în *Filipice* –, asta însemnând: „Pregătește-te, pericolul e pe-aproape!”. Convenția era ca eu să-i răspund „*Aștept ordonanțele!*”, reluând astfel tot în glumă replica fatală pentru protagonistul din trilogia *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda, pe care în anii aceia o predam în ultima clasă de liceu. Tâlcul acestui anecdotic joc livresc, purtat de ambele părți cu un fel de veselie cazonă, era ca eu să convin că trebuia să mai preiau la meditații încă un aspirant la Drept și că era exclus să nu-l pot primi. Așa am ajuns să fac meditații și duminica dimineața, în timpul slujbei religioase...

Și-apoi Călin Felezeu te cucerea prin aceea că se purta și vorbea la fel cum scria: fără afectare, colocvial, dar cu o dicție a ideilor imperturbabilă; interesat mereu de punctul de vedere al interlocutorului, prețuind dialogul și având darul de a-și îmbrăca ideile în cele mai simple și mai potrivite cuvinte; cu o eleganță discursivă sobră și cu o pudoare a exprimării venind din distincția unei educații din alte vremuri.

Dincolo însă de umorul tachineriei reciproce, teritoriul comun în care ne regăseam cel mai adesea era un teatru demonstrativ în care intram ca pretext pentru schimbul amical de idei. Ca în cazul pretinsei „concuranțe” dintre domeniile noastre de activitate, mai precis al disputei amicale referitoare la care dintre aceste domenii ar deține oarecum întâietatea în educație, când prima și ultima întrebare metodologică de la care porneau dialogurile noastre era inevitabil aceeași: care fundamente erau totuși „mai fundamentale”, cele ale științelor istoriei sau cele ale științelor limbii?

Câștigătoare erau desigur convorbirile noastre în sine. De obicei, luam în discuție corelațiile dintre natura istorică a limbajului și caracterele generale ale limbilor, între care cele de natură sistemică, obiectivă sau socio-umanistă. În legătură cu asta, tovarășul meu de idei aprecia că, din

punct de vedere dinamic, limba și istoria societății umane nu au același ritm de evoluție și că, din unghiul istoric al legăturii dintre însușirile fundamentale ale limbii și cele ale istoriei societății, se exercită în permanență acțiunea regularizantă a analogiei limbă-societate. Ca atare, conveneam că, din unghiul științelor limbii, cea mai importantă consecință lingvistică care decurge din această regularizare era că orice ierarhie a componentelor „vocabular”-„fonetică”-„gramatică” reflectă, într-o articulare dinamică, gradul de dependență directă a limbii de societate, în devenirea sa istorică.

Călin admitea că limba este o formă de identitate lingvistică, iar eu recunoșteam în schimb faptul că limba este și o reflecție a mediului istoric și socio-cultural, ceea ce face ca limba și istoria să se susțină și să se influențeze reciproc, într-un larg areal umanistic. De aici – chiar dacă nu cădeam întotdeauna de acord asupra ierarhiei lor –, setul de funcții întemeietoare comune istoriei și științelor limbii: funcția de mediere, de co-adaptare și de selecție naturală sau cea existențială. Mă socoteam în cele din urmă câștigat mai cu seamă atunci când zăboveam asupra funcției antropologice a istoriei limbii, atât în dimensiunea ei unificatoare, cât și în cea de diferențiere. Într-adevăr, înțelegerea funcționării limbii în plan diacronic și sincronic reprezintă un mare pas înainte în înțelegerea omului, pe de o parte, și a gândirii umane, pe de altă parte, din moment ce limba este specifică *numai* omului, dar și *tuturor* oamenilor. Pe de altă parte, să înțelegi mecanismele lingvistice ale funcționării limbajului în istoria omenirii, cu regularitățile și variabilitățile specifice comunicării în general, înseamnă finalmente să înțelegi modul aparte în care însăși specia umană a evoluat și s-a diferențiat de alte specii.

Subiectele acestea ne veneau pe atunci mai cu seamă din marea noastră admirație pentru ceea ce s-a considerat că reprezintă în psihopedagogie și lingvistică „dezbaterea secolului XX”, care a fost purtată între doi titani ai gândirii și iluștri întemeietori de școli din secolul trecut: savanții Jean Piaget, de pe pozițiile constructivismului, și Noam Chomski, părintele lingvisticii moderne, în principal de pe pozițiile ineismului. Citiserăm pasionați celebra carte *Teorii ale limbajului. Teorii ale învățării. Dezbaterile din Jean Piaget și Noam Chomski* (1988), care, pe lângă intervențiile celor doi maeștri, includea și consistente și inspirate contribuții ale discipolilor acestora, din cele două tabere. Revelatoare au

rămas până astăzi teme ca *Psihogeneza cunoștințelor și semnificația sa epistemologică*, *Limba și cunoaștere în cadrul constructivismului*, *Schemele de acțiune și învățarea limbajului* sau *Ce este înăscut și de ce*. Îmi amintesc și acum tonul dubitativ al lui Călin, când, gata parcă să treacă și el de partea ineiștilor, mă întreba uneori: „Și zici, monșer, că putem învăța orice, pentru că știm dinainte?” „Da, Căline – îi răspundeam – orice, și în primul rând limbajul...” Și-așa se pornea o nouă discuție.

În memoria celui care a fost distinsul profesor Călin Felezeu, am ales să evoc în continuare doar două momente importante dintr-un trecut comun, pe care țin să le reamintesc aici, pentru că ele se leagă deopotrivă de Turda concitadinului meu Călin Felezeu și de Clujul în care urma să fim o vreme colegi de facultate și de catedră. Cele două evenimente pe care le voi rememora marchează simbolic începuturile prieteniei și prețuirii de care m-am bucurat din partea admirabilului profesor Călin Felezeu. Prietenia lui a fost întotdeauna discretă, dar neschimbătoare, iar prețuirea lui – calmă, dar încrezătoare, amândouă având însă darul singular de a-l credita în avans pe celălalt în a-și descoperi singur temeiurile devenirii personale. Pentru mine, spiritul dedicat profesiei și noblețea firii au fost două dintre marile calități ale fizionomiei sale morale, două principii spirituale de rostuire a vieții intelectuale și sociale la înălțimea cărora am încercat mereu să mă mențin.

Se împlinesc iată 24 de ani de când, la invitația profesorului Călin Felezeu, participam la Turda – singur printre istorici... – la Simpozionul dedicat celor 400 de ani de la prima unire a Țărilor Române sub conducerea domnitorului Mihai Viteazul (mai 1600-mai 2000) și totodată sunt 20 de ani de când, tot în Turda tinereții noastre, susțineam inițiativa plină de dăruire a colegului meu de a organiza lucrările Școlii de vară cu tema „*Noi tendințe în didactică*”. *Formarea competențelor viitorilor profesori în perspectiva aderării la Declarația de la Bologna* (9-24 iulie 2004). O premieră în plan național, pe această supra-temă didactică și, totodată, un prilej de rară afirmare instituțională, la vremea aceea, o reușită datorată în mare măsură profesorului dedicat care a fost Călin Felezeu.

„Încorporare a sacrului și mitologie eroică în *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul* de Nicolae Bălcescu” a fost tema lucrării pe care am avut privilegiul de a o prezenta atunci la simpozionul de la Turda, în foaierea Teatrului municipal. Adevărul este că, fără sprijinul susținut al lui Călin

Felezeu – care mi-a validat atât alegerea temei, la confluența dintre literatură și istorie, cât și temeiurile demersului interpretativ –, n-aș fi avut niciodată curajul să mă expun judecății critice a unui formidabil conclave de istorici, patronat spiritual de un medievist de talia academicianului Camil Mureșanu. Îi voi rămâne așadar mereu recunoscător lui Călin Felezeu pentru favorizarea acelui moment inițial al viitoarei mele cariere științifice. Iar dacă rememorez acum secvența aceea luminoasă de trecut e pentru a evoca discernământul intelectual al unui istoric și, în egală măsură, spiritul critic constructiv al unui redutabil cititor al literaturii noastre premoderne.

Scopul principal al cercetării era în primul rând acela de a urmări modul în care se proiectează asupra figurii eroice a domnitorului Mihai Viteazul lumina mitică a întemeietorilor, din tripla perspectivă dată de istorismul romantic, idealismul filozofic și misticismul mesianic. Prin urmare, în susținerea ideii că, în *României sub Mihai-Voievod Viteazul*, istoria încorporează sacrul în figura principelui unificator, intenționez să evidențiez determinarea transcendentă a epopeii lui Mihai Viteazul, desfășurarea ei într-o dimensiune cronotopică sacralizată, altfel spus, în lumina mitic-eroică specifică acțiunii umane care materializează legea divină ca principiu transcendent.

Sugestia prietenului meu a fost să-mi întăresc demonstrația și din perspectiva înțelegerii capodoperei lui Nicolae Bălcescu ca o creație capitală și pentru erudiția ei, care îl reprezintă integral pe autor, atât ca istoric, cât și ca scriitor, de vreme ce întreaga sa operă era menită nu doar să reînvie trecutul, ci și să cucerească prezentul și mai ales să determine viitorul, prin mobilizarea exemplară a conștiințelor. De aceea, un alt plan al abordării acestei creații a ajuns să releve paralelismul dintre destinul revoluționarului Nicolae Bălcescu, pe de o parte, și soarta domnitorului Mihai Viteazul, pe de altă parte, locul moral de intersecție a celor două destine exemplare fiind măreția vizionară și integritatea de caracter care se oglindesc simetric în spiritul celor două personalități. Puteam înscrie astfel mai ferm opera lui Nicolae Bălcescu în aria romantismului pașoptist, situând-o totodată mai evident în descendența umanismului civic al cronicarilor și a iluminismului patriotic al Școlii Ardelene.

Lucrările Școlii de vară „*Noi tendințe în didactică.*” *Formarea competențelor viitorilor profesori în perspectiva aderării la Declarația de la*

Bologna au reprezentat pentru mine ocazia unei prime pledoarii asupra bazelor unei noi discipline didactice – *Retorica didactică*, pe care aveam s-o propun în următorii 20 de ani, ca disciplină opțională, la nivelul studiilor de licență și de masterat didactic.

M-am bucurat și atunci, și ulterior, de întreaga susținere colegului meu, care știa retorică și cunoștea rațiunile revirimentului provizoriu al retoricii ca denominator comun al tuturor disciplinelor socio-umaniste, în cea de-a doua jumătate a secolului trecut. Sprijinul său era prin urmare unul avizat și venea din înțelegerea superioară a importanței retoricii generale, ale cărei rădăcini istorice o defineau încă din antichitatea greco-romană ca știință a interacțiunii umane globale și ca artă a transferului de idei, intenții și motive, în planul intențional al cunoașterii expresive și al comunicării persuasive. Aceasta este, de altfel, principala rațiune care a permis retoricii didactice să se instituie ca o neoretică specială, definind, în exercițiul intențional al interacțiunilor comunicative din mediul educațional, diferite ansambluri teoretice și modalități practice de influențare deliberată a opiniilor, convingerilor sau comportamentelor auditoriului, atât prin acțiune directă (mecanismele discursive ale argumentației), cât și pe cale indirectă (mecanismele discursive ale persuasiunii și autopersasiunii).

Spirit cartezian, Călin era, firește, adeptul acțiunii directe asupra auditoriului, corespunzând dezvoltării istorice a retoricii în formele logice ale teoriei argumentației, utilizabilă în fața oricărei audiențe, prin solicitarea preponderentă – în vederea înțelegerii – a mecanismelor cognitive de rută centrală. Pe mine, în schimb, rațiuni de natură sociolingvistică, legate de eterogenitatea oricărui grup de ascultători, dar și unele deschideri de psihologie a cunoașterii, m-au condus în activitatea didactică la exploatarea predilectă a căii indirecte de câștigare a adeziunii interlocutorilor, apelând, pentru obținerea persuasiunii, la mecanisme afective de rută periferică, adesea clandestine, dar eficiente în ordinea influențării și a schimbării opiniilor, a modificărilor comportamentale dezirabile și a redirecționării intereselor și a motivațiilor învățării.

Cred în continuare că reconsiderarea fundamentelor comunicării persuasive, din punctul de vedere al retoricii didactice, se justifică mai mult ca oricând în condițiile educației contemporane, ca reacție adaptativă la o serie de provocări ale mediului educațional postmodern.

Acestea derivă astăzi fie din diferitele manifestări ale relativei crize actuale de motivare pentru cariera didactică, fie din tendința de diminuare treptată a monopolului asupra educației deținut de actorii tradiționali din sistem, fie din cauza diverselor efecte ale crizei educației avansate, înțeleasă încă de la sfârșitul secolului trecut în termenii unei paradoxale incapacități sistematizante sau ai unor condiționări pedagogice exagerate, de unde relativa „confiscare” a disciplinelor de studiu, prin tabuizarea conținuturilor și prea frecventa lor transformare în exerciții autoritariste.

Călin Felezeu credea că viața intelectualului în învățământ nu-l poate privi doar pe el însuși, ci ea comportă și supradeterminarea unui interes general, așa încât e de datoria fiecărui profesor să își urmeze vocația în folosul tuturor. Actorii cu vocație didactică din învățământ poartă pe umerii lor o greutate care îi poate ușor copleși: indiferent de domeniul științific de activitate, spusele educatorilor sau ale profesorilor pot fi și trebuie preluate în așa fel de către ceilalți, studenți sau elevi, încât între ceea ce declară fiecare, pe de o parte, și ceea ce fiecare înțelege și își asumă în propria viață intelectuală și în carieră, să nu survină clivaje. Acesta era pentru colegul meu cel mai bun indicator de recunoaștere a vocației profesionale, ca și de (auto)evaluare a dedicației față de aceasta.

Și apropo de vocație, îi mărturiseam uneori lui Călin regretul de a nu fi predat la universitate așa-numitele discipline *mainstream* din domeniul Literelor. Numai că mai tânărul meu prieten reflectase deja la asta în rezolvarea propriei ecuații de carieră și ținea să-mi amintească – în două formule memorabile de care-mi aduc bine aminte – cele două defecte de optică care priveau reconsiderarea raportului de tip parte-întreg dintre disciplinele de studiu fundamentale ale oricărui domeniu general de cunoaștere, pe de o parte, și didacticile corespunzătoare, pe de altă parte: era vorba fie despre greșeala de „a nu vedea pădurea de copaci”, fie invers, de „a nu vedea copacii de pădure”.

Chestiunea în cauză, credea el, era de valorizare a importanței reale a didacticilor și, în acest caz, problema consta într-adevăr în „a nu vedea pădurea de copaci”, câtă vreme toți cei chemați să predea didacticile disciplinare fac de fapt un serviciu indispensabil disciplinelor-nucleu din specialitate. Principalul său argument era că stadiul, obiectivele și finalitățile cercetărilor unor științe despre limbă, literatură, cultură și

civilizație sunt reflectate plenar de didactica limbilor materne sau moderne corespunzătoare, așa încât, în condițiile acumulării unui număr tot mai mare de cunoștințe calitativ noi, didactica limbilor respective se situează la rândul său pe un teren din ce în ce mai consolidat și mai generos în furnizarea modalităților de înțelegere a fenomenelor și a faptelor de limbă, literatură, cultură și civilizație. Ceea ce, *mutatis mutandi*, era de fapt cazul tuturor disciplinelor de învățământ, indiferent de domeniu.

Era greu să nu te cucerească știința și elocvența lui Călin Felezeu. Toate ocaziile de vorbire publică pe care verva discursivă și erudiția lui lipsită de ostentație le însuflețeau deveneau lecții pilduitoare pentru orice asistență, mai ales prin latura lor elevat sentențioasă. Și n-au fost puține prilejurile în care am asistat la cuvântările susținute de colegul meu – fie acestea intervenții la manifestări științifice, discursuri la evenimente festive sau simple alocuțiuni, în diverse împrejurări –, din care componenta sapiențială era nelipsită.

Foarte în largul lui era mai ales atunci când se adresa participanților la faza națională a olimpiadelor școlare și a concursurilor din domeniul istoriei și al științelor umaniste, când era evident că-și prețuia audiența și că în mijlocul ei se simțea ca între confrăți. La fel de inspirat și generos se arăta și atunci când îi felicita pe absolvenții facultății, în calitate de decan, încurajându-le sentimentele de demnitate, consecvență și conștiinciozitate, care să le servească drept călăuză în conduita lor profesională viitoare. În asemenea ocazii, îndemnurile lui erau formulate într-un ales registru aforistic, dar animat de o emoție solemnă și de o aleasă solidaritate pedagogică:

„Fiți voi înșivă/ însevă schimbarea pe care vreți s-o educați la ceilalți!”
 „Semănați flori în grădina vieții, fără să așteptați îngerii! Când grădina va înflori, îngerii vor veni singuri...”
 „Înfloriți mereu cu toate florile, fără rest!”
 „Să mergeți în viață acolo unde este nevoie de voi, iar voi aveți nevoie să fiți!”
 „Să vă înnoiți mereu ca oameni, dar să rămâneți neschimbați în caracter!”
 „Predați-le celorlalți ca și cum v-ați preda vouă înșivă/ însevă! Arta predării nu va întârzia să vi se dezvăluie!”
 „Nu e nimic nou sub soare, în afară de ceea ce a fost dat uitării...”

Martor sunt din nou că nu mai puțin generos era spectacolul colocvial pe care-l oferea în întâlnirile cu concitadinii săi turdeni și în primul rând cu membrii Asociației culturale turdene *Rei Culturae Fautores*,

între care se distingea și era prețuit ca „Senior al Cetății”. Nici în asemenea cercuri mai restrânse, Călin Felezeu nu făcea paradă de erudiția lui, ci doar risipă... După cum, nici între prieteni, el nu traducea simplist sentințele morale la care făcea recurs, ci dădea acelor glose foarte personale valoarea unor repere formative pe drumul edificării de sine a fiecăruia dintre noi, făcându-le să aibă și ceva din eseul filozofic, și ceva din pilda pedagogică.

Sentințele mele preferate erau variațiuni pe teme din *Manualul* lui Epictet, între care aceea despre treptele educării sinelui, în devenirea de la ignoranță la înțelepciune:

„A pune în seama altora pricinile pentru care faptele au decurs prost este propriu unui om needucat; a și le pune în seama sa înseamnă că educația a început; a nu le pune nici în seama altcuiva, nici a sinelui înseamnă că educația s-a desăvârșit.”

Imediat după această teză urma explicitarea jovială, de regulă în forma unui dicton relativ echivalent ca sens:

„Prostul dă vina pe alții, cel care începe să se lumineze dă vina pe sine, iar înțeleptul nu dă vina pe nimeni.”

Așa cum l-am cunoscut eu, Călin Felezeu era un adept al simplității reculese a vieții și, prin asta, avea ceva din vocația unui învățător, propovăduitor al împăcării cu sine. Legat de acceptarea senină a limitelor condiției umane, oratorul din el capta de la început bunăvoința ascultătorilor, apelând la un alt cunoscut adagiu din Epictet: „Din toate cele ce sunt, unele depind de noi, iar altele nu depind de noi.” După care glosa, mereu prevenitor, despre trecerea omului prin lume și împăcarea cu gândul morții. De noi, spunea, depind doar cele subiective, gândul, avântul, pornirile personale și toate câte pot fi numai ale noastre, fiind datul naturii umane, ca natură creată și pieritoare. În schimb, nu depind de noi viața, proprietatea, măririle de tot felul și toate celelalte care nu sunt ale noastre, ci ale naturii nepieritoare și pe care, la sfârșitul vieții noastre, trebuie să le înapoiem naturii creatoare, care doar ni le-a împrumutat pentru o vreme.

Față de cei apropiați – de care nu știu să se fi dezis vreodată – Călin avea o bonomie specială și o rară prezență de spirit, marcată prin replici

joviale sau glume de o dezarmantă spontaneitate, ca în episodul legat de *Orbis pictus*, capodopera lui Comenius despre care scrisesem și în revista facultății noastre. L-am întrebat odată ce crede despre enigmatică remarcă din prefața cărții, în care Comenius denunța voalat (în opinia mea) iluziile intelectualiste, spunând că „a reuși să îndepărtezi fantomele din grădinile înțelepciunii [a se înțelege: grădinile educației] ar fi un lucru de mare preț”, iar Călin, zâmbindu-mi complice, a avut imediat la îndemână răspunsul amuzat că el nu crede în asemenea fantome, dar că se teme de ele...

* * *

De-a lungul vieții mi-a plăcut să-mi imaginez o clasă de liceu ideală, în care – dincolo de vârste și deveniri – să mi-i închipui colegi de clasă pe aceia dintre foștii elevi, studenți sau chiar profesori întâlniți în carieră care mi-au rămas cei mai apropiați în amintire. Ca într-un caleidoscop afectiv, cu dispoziții schimbătoare, unde puteai vedea cum unii dintre colegi plecau, iar alții le luau locurile în clasă sau cum își schimbau câteodată locurile între ei, unii trecând mai în față, iar alții, mai în spatele clasei. Dar cei la care țineam să rămână acolo n-au plecat niciodată din clasa aceea. Își petreceau acolo timpul împreună, într-o mișcare sau într-o nemișcare solidară. Călin Felezeu se numără și el printre aceia care, odată intrați în clasa mea de liceu imaginară, n-au mai plecat niciodată de-acolo, așteptând în bancă revederi viitoare, în eternitate.

Cluj-Napoca, 31 decembrie 2024

Omul care sfințește locurile și oamenii

Maria Eliza Dulamă

Drumurile mele prin viață s-au intersectat cu cele ale domnului profesor univ. dr. Călin Felezeu începând din anul 1994, când am devenit profesor asociat la Catedra de Metodica Științelor Exacte la Facultatea de Istorie-Filosofie din Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și am preluat cursul de Metodica predării geografiei. Domnul profesor univ. dr. Călin Felezeu era șeful Catedrei de Metodica Științelor Socio-Umane, susținea cursul și seminarul de Metodica predării istoriei și se ocupa de practica pedagogică a studenților de la specializarea istorie. Fiecare catedră avea pe str. Kogălniceanu câte un birou minuscul în care erau înghesuite câte două mese și unul sau două dulapuri. În toți acei ani l-am perceput pe colegul nostru ca pe un protector al celor din catedră și mi-ar fi plăcut să fi fost și eu sub aripa-i ocrotitoare.

Amintirile cele mai relevante s-au zidit la cea de-a doua ediție a Școlii de vară „Noi tendințe în didactica științelor”, care a avut ca temă „Formarea competențelor viitorilor profesori în perspectiva aderării la Convenția de la Bologna. Această școală de vară a fost organizată în perioada 19-24 iulie din anul 2004 de către Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic din Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar domnul profesor univ. dr. Călin Felezeu a fost cel care ne-a invitat și ne-a deschis porțile Colegiului Național „Mihai Viteazu” din Turda pentru a ne desfășura activitățile într-un spațios amfiteatru cu băncile în trepte.

Când mintea derulează filmul zilelor petrecute la acea școală de vară, aduce la suprafața prezentului momente care ne-au marcat existența

prin frumusețea trăirilor. O astfel de zi, care răzbate dintre amintirile cumulate în două decenii, este cea în care colegul nostru ne-a onorat cu o invitație la cabana familiei sale. Acest moment și-a păstrat unicitatea de-a lungul timpului deoarece a fost singurul în care un coleg i-a invitat în mijlocul familiei lui pe toți participanții de la școala de vară, membrii celor două departamente de didactică.

Această zi a fost mai mult decât o excursie cu autocarul pe valea Arieșului. Peste timp, mintea mea a păstrat cu fidelitate peisajele și a șters denumirile locurilor. Plimbarea cu Google Street View spre amonte, pe malul stâng al Arieșului, dinspre localitatea Buru spre Lungești îmi arată aceleași păduri de foioase, mai înalte și mai dese decât erau la trecerea noastră. Arborii ascundeau și atunci și acum cabana de ochii călătorilor. Dar nouă ni s-a arătat atunci locul în care domnea cerul, pădurea și șoptea Arieșul. Și dincolo de porțile larg deschise, gazdele ne-au așteptat cu plăcinte coapte pe vatra cuptorului. Am învățat atunci că, în Munții Apuseni, musafirii nu sunt întâmpinați cu pâine și sare, ci cu plăcinte coapte pe vatră.

Privind în urmă, lecția de viață din acea zi a fost una despre omenie și despre iubire. Mama profesorului Felezeu, soția și cele două fiice ne-au primit cu iubire. Numai iubind omul, îi poți deschide porțile casei tale și să-l omenești ca pe cel mai prețios dintre sfinți. Și când profesorul Călin Felezeu prepară mâncarea care ajunge pe masa ta, te poți considera binecuvântat.

Pentru mine, lecția din acea zi a școlii de vară a fost despre învățare prin descoperire, plină de plăcute surprize memorabile. Am descoperit familia colegului nostru, pasiunea și priceperea lui pentru gătit, talentul lui de a fi o gazdă autentică care știe cum să facă să te simți bine, acasă. Niciunul dintre colegi nu ne-am amintit dacă preparatul principal a fost friptură la grătar ori la ceaun, dar toți ne-am amintit starea de mulțumire din acea zi pentru care îi suntem recunoscători colegului nostru și familiei sale.

Fie în acel an, fie în anul următor, participanții la școala de vară au ajuns la o lecție de istorie la castrul roman de la Turda, o lecție valoroasă în care zidurile au vorbit prin vocea unui istoric desăvârșit și cuvintele rostite au ajuns în mințile și în inimile curioșilor ascultători din cele două departamente de didactică. În memoria mea, lecția de la castrul roman de la Turda, Potaissa, la care l-am ascultat pe istoricul Călin Felezeu a intrat în ierarhia lecțiilor nemuritoare, alături de lecția trăită la mănăstirea Putna împreună cu elevii unei clase de a XII-a și de prelunga lecție din

sala tezaurului de la Muzeul de istorie din București, savurată alături de elevii altei clase de-a XII-a.

Colegul nostru a fost un ghid în spațiu și în timp. Urcușul spre castru era printre case, pe o stradă slab amenajată, iar la capătul lui se deschidea un platou larg, mai înalt, situat la aproape 400 m altitudine, numit Dealul Cetății. În 2004, cele mai multe ziduri ale castrului erau acoperite de pământ și așteptau să fie descoperite de arheologi și relevate de istorici. Fără cuvinte, zidurile erau doar ziduri, iar ruinele doar ruine. Ele au devenit importante pentru noi, privitorii, când ascultam povestea lor destăinuită de istoricul Călin Felezeu.

Atunci am înțeles încă o dată că istoria citită din cărți îți oferă reprezentarea realității la dimensiuni mult mai mici. Se micșorează atât de mult încât locurile mari devin doar timbre. Istoria ascultată și văzută *in situ* îți arată dimensiunea reală, măreață a lucrurilor, caste, cetăți, turnuri. În fața noastră, atinse de cuvintele unui istoric binecuvântat de Dumnezeu, zidurile ieșeau de sub firul ierbii, primeau dimensiuni și se înălțau spre cer. Sub îndrumarea unui istoric desăvârșit, mintea noastră completa vizual bucățile lipsă din construcții și din viața din castru și începea să înțeleagă dimensiunea civilizației romane.

Lecția de atunci, cuvintele, imaginile și emoțiile care ne-au impresionat și ne-au cucerit ocupă definitiv un loc în memoriile noastre individuale și în memoria noastră colectivă. În două decenii, peste amintirile noastre nu s-a așternut un strat de uitare și nici peste castrul roman Potaissa nu s-a așternut praful și nu a crescut sălbatic iarba. De pe multe alte ziduri a fost îndepărtat pământul și castrul începe să fie vizibil la alte dimensiuni. Și cu siguranță, pentru ceea ce vedem astăzi, un merit revine și profesorului Călin Felezeu, locuitor al orașului Turda.

Extrăgând din amintirile adunate în decenii și selectându-le pe cele definitorii pentru colegul nostru, o suită de percepții se prefigurează în fața noastră. Întotdeauna era stăpânit de calm și de bunăvoință, un excelent ascultător și un desăvârșit povestitor, un om care sfîntește locurile și le înobilează, care împărtășește celorlalți din știința și din preaplinul personalității sale. Și pe care Dumnezeu l-a chemat prea repede să-i fie aproape.

Cluj-Napoca, 20 ianuarie 2025

In memoriam **profesor universitar doctor Călin Felezeu**

Pr. Marius-Gheorghe Cocan

Motto:

„Și să nu vă potriviți cu acest veac, ci să vă schimbați prin înnoirea minții, ca să deosebiți care este voia lui Dumnezeu, ce este bun și plăcut și desăvârșit”. (Romani 12,2).

L-am întâlnit pe domnul Profesor Călin Felezeu la slujbele duminicale din Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” din Turda, biserică îmbibată de parfumul celor peste 180 de ani de slujire zilnică și martoră tăcută a unora dintre cele mai importante evenimente ale istoriei moderne a României. Stătea smerit, cu capul aplecat, în fața icoanelor Maicii Domnului și a Sfântului Ierarh Nicolae, murmurând o rugăciune care părea că nu are început sau sfârșit. Nu încerca să epateze în postura la care l-ar fi îndreptățit măreția omului de știință și a profesorului universitar, știind că singura certitudine o omului onest de știință e aceea că, la sfârșitul întregului ciclu de învățare, abia a atins marginile de studiu ale obiectului pe care a ales să-l aprofundeze. E punctul în care dragostea de carte se transformă pe nesimțite în dragoste de viață, iar viața este mereu proaspătă și incitantă, pentru că fiind vie nu poate fi pusă în șabloanele minților noastre, precum se pun exponatele biologice în borcane cu formol, ci te invită la o nuntire în care obiectul și subiectul cunoscător ajung să se identifice.

Prezența la biserică a unui intelectual de marcă poate șoca pe unii contemporani, dar pentru domnul Călin Felezeu, manifestarea crezului era firescul lucrurilor. Nu înțelegea să se ascundă făcând lucruri care nu mai erau la modă sau care ar fi putut părea depășite pentru duhul vremii. Era o persoană veche a cărei prezență aducea aminte de timpurile de care se învredniciseră cronicarii și rapsozii. Câtă vreme ținuta exterioară nu trăda identitatea interioară a omului, domnul profesor era o apariție inadecvată pentru postmoderni, fie că îl găseai la costum, pregătit de cursuri, fie că îl surprindeai în șlapi și tricou, gata de o escapadă la Durgău. Spiritul nobil răzbătea prin toți porii ființei sale. Îmi aducea aminte de un logion al profesorului de liturgică al Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca: „Măi băieți, preoția trebuie să se vadă nu doar în hainele voastre, ci până și în transpirația voastră. Să fiți asemenea părintelui Galeriu de la București. De l-ar vedea cineva doar în costum de baie și tot ar ști că este preot.” Nu fără temei, unul dintre cei prezenți la înmormântarea domnului Călin Felezeu a exclamat: A murit singurul boier al Turzii!

Comportamentul domnului profesor putea părea în ochii unora decrepit, în ochii altora putea să pară fals sau artificial, iar pentru majoritatea celor care l-au cunoscut un manierism din alte vremuri. În ochii celor pentru care faptul de a fi „de azi” este valoarea supremă, felul lui de a fi nu putea să încapă în granițele naturalismului comportamental promovat azi. Vedem promovată adeseori lipsa de cultură și de bună creștere sub masca naturaleței ancestrale, că doar umanitatea nu e decât o ramură mai cerebrată de maimuțe. Lumea pare încântată să se descopere egală în patimi mărunte. Cuvintele Poetului rămân la fel de valabile și astăzi: „Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă./ Neputând să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?/ Ei vor aplauda desigur biografia subțire/ Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare,/ C-ai fost om cum sunt și dâșii... Măgulit e fiecare.../ Dar afară de acestea, vor căta vieții tale/ Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale –/ Astea toate te apropie de dâșii... Nu lumina/ Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina,/ Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt / Într-un mod fatal legate de o mână de pământ;/ Toate micile mizerii unui suflet chinuit/ Mult mai mult îi vor atrage decât tot ce ai gândit.” (Scrisoarea I, Mihai Eminescu) În tot acest peisaj vesel ca un căscat de

plictiseală, profesorul de istorie promova cu o ludică jovialitate distincția și naturalețea înțelepciunii. În fața tuturor opiniilor actuale, el știa că a trăi frumos și a muri demn, te face părtaș la devenirea întru Ființă.

Nu vom putea uita vreodată lecțiile de patriotism și emulație față de valorile perene ale neamului, cele care, spunea domnia sa, ne vor asigura dăinuirea. Discursul lui se înălța pe piscurile raționalității, respira un ethos proaspăt și viu, cobora apoi fulgerător prin sentințe morale interpelând lașitățile ascultătorilor și îndemnând la o luare de poziție existențială. Două lucruri mi-au atras atenția în mod deosebit. Mai întâi, cunoașterea în profunzime a lucrurilor, vădită în simplitatea limbajului folosit pentru a transmite lucruri profunde și infinit nuanțate, și evitarea capcanei demitizării istoriei naționale. Vorbind despre Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir, Avram Iancu și mulți alții, fără să le ocolească „patemile”, printr-un umor cu totul străin de morbul deconstrucției, insufla tuturor venerație, respect și dragoste față de personalitățile lor covârșitoare. Se vedea în tot ceea ce făcea grija ca nu cumva virusul demitizării, pe care Steinhardt l-ar fi identificat și numit fără menajamente „ridicarea poalelor în cap”, să nu infecteze mințile tinere sau mai puțin tinere ale ascultătorilor cu un defetism care să conducă la delăsare, letargie și ură de sine. Scopul istoriei nu este acela de a aduce retroactiv strămoșii în fața forurilor actuale de judecată, ci de a învăța generațiile să iubească omenirea în efortul de naștere a valorilor materiale și spirituale în condițiile date de fiecare epocă.

Va rămâne în memorie ca o flacără vie la lumina căreia ne-am încălzit o vreme, poate prea puțină vreme. A trecut la cele veșnice așa cum a trăit, fulgerător. Spiritului lui nu i se potrivea o stingere lentă și lipsită de dramatism. A trecut pragul dintre lumi într-o totală uitare de sine, luminând cu ultimele gesturi de dragoste și purtare de grijă viața celor pe care îi iubea.

Ne rămâne testamentul lui: „Să iubiți Biserica, Istoria și Limba acestui neam!”

Turda, 10 decembrie 2024

Călin Felezeu, vecinul și prietenul meu

Pr. Ioan Aurel Rău

Există oameni cu care se intersectează viața noastră și care ne îmbogățesc, ne marchează. Lucrul acestea, din păcate, nu-l realizăm decât după ce acești oameni dispar, pleacă pentru totdeauna și lasă în urma lor un gol imens.

Un asemenea om mi-a fost dat să întâlnesc atunci când am promovat de la sat la oraș și când aveam mai mare nevoie de un prieten care să mă ajute în efortul meu de a mă adapta la noile cerințe ale urbei Turda.

Despre domnul Călin Felezeu cred că pot vorbi cel mai bine deoarece am fost vecini și prieteni mai bine de un sfert de veac.

Cine a fost Călin Felezeu în viața privată?

Fire extrovertită, jovială, deschisă, dar și sobră, când era cazul, domnul profesor știa să-și facă prieteni, să întrețină o atmosferă destinsă, presărată cu glume de bun gust, să acapareze toată atenția.

A fost un mare patriot. De câte ori mergeam la el deschidea subiecte de Istorie în primul rând; despre situația politică din țară și nu numai; despre bunul mers al Universității „Babeș-Bolyai”, despre conferințele și vizitele sale în țară și peste hotare, despre reușitele sale și aprecierile de care s-a bucurat pe unde a fost invitat. Pentru binele urbei și-a sacrificat liniștea sa și a familiei, candidând pentru funcția de Primar al orașului.

Consilier bisericesc al parohiei Ort. Turda-Veche, ales încă din anul 2002, s-a implicat atât în proiectele noastre culturale cu „Asociația Sf. Gheorghe”, al cărei membru fondator era, cât și în cele administrative ale

parohiei. A susținut înființarea unei „Tabere școlare sociale” în localitatea Valea Vadului, comuna Iara, sponsorizată de Parohie. Pentru aceasta a contribuit cu o sumă de bani, în calitate de Consilier județean, dar și personal, cu mobilier din casa sa.

Cunoscându-l din ce în ce mai bine, mi-am permis să îl invit în calitate de profesor de istorie să ne vorbească la biserică cu prilejul unor evenimente și sărbători deosebite: Ziua Națională, Constantin Brâncoveanu, Constantin cel Mare, Dimitrie Cantemir, Ștefan cel Mare. Prelegerile sale de istorie erau scurte, dar de mare interes. Căuta de fiecare dată să nu se repete, să aducă ceva nou, să ne stârnească curiozitatea. Se adresa credincioșilor vorbindu-le cum le-ar fi vorbit un preot încât la finalul cuvântării nu erai sigur dacă trebuie să aplauzi sau să îți faci cruce și să zici Amin!

Încă de la primele noastre întâlniri, după ce ne-am cunoscut mai bine, în anul jubileu 2000 am făcut împreună cu familiile noastre o excursie în Turcia unde am vizitat Bisericile Apocalipsei. Îmi spunea apăsător: „*Ca preot, trebuie să nu-ți lipsească de pe masa Sf. Altar două cărți de câpătai: Biblia și Istoria noastră*”. Iar eu îl asiguram că Biblia o am, iar câtă vreme ești în biserică și vecin cu mine, „*măria ta*”, am și Istoria de-a dreapta mea!

Se bucura mult când era apreciat și invitat, provocat la discuții. Ne întreba după discurs „*Cum a fost? Ce părere aveți?*”. Dorea să știe dacă a atins inimile noastre. Întrebările erau de prisos...

Despre studenția sa, îmi povestea cum a fost la examene, la munca în fabrică (o scurtă perioadă, în vacanțe); cum s-a cunoscut cu iubita sa colegă de facultate care i-a devenit soție, Viorica; despre profesorii săi, despre începutul activității profesionale la un liceu din Curtea de Argeș. Îmi povestea, cu regret, cum i s-a propus de către PS. Episcopul Calinic al Argeșului, pe vremea când era președintele unei comisii de examinare a elevilor seminariști, să se preoțească și ar fi primit un post de profesor de istorie la Facultatea de Teologie din capitală. Dar a refuzat la insistențele tatălui său care era notar în regimul trecut. „*Am pierdut un tren*” îmi spunea, „*cine știe unde eram acum...*”. Simțeam o undă de regret. „*Prea Sfințitul m-a căutat chiar și acasă la Turda*”, îmi spunea.

A fost ales Consilier eparhial în două mandate, în cadrul Adunării eparhiale de la Sf. Arhiepiscopie a Clujului, pe vremea vrednicului de pomenire Mitropolitul Bartolomeu. Îmi arăta referatele sale întocmite în

colaborare cu consilierul cultural și susținute în fața Adunării Eparhiale și a ÎPS Bartolomeu, de aprecierea căruia se bucura. Îmi spunea cu câtă căldură era primit la Înalt Prea Sfințitul în audiență, fiind considerat un prețios colaborator. Chiar și agapa oficială la care era invitat să participe o considera un bun prilej de a conversa, de a schimba idei cu ierarhul, cu colegii săi, profesorii de teologie de la UBB, cu Protopopii din Eparhie.

În calitate de Consilier județean m-a asigurat că va sprijini parohia noastră în derularea proiectului „Tabăra școlară socială – Valea Vadului”, lucru care s-a și concretizat printr-o sponsorizare consistentă obținută de la Consiliul județean, îndemnând și pe alți prieteni să ajute Parohia în această nobilă activitate socială. A fost prezent atât la începerea proiectului, cât și la binecuvântarea ierarhului după terminarea construcției și s-a interesat întotdeauna de activitățile pe care le desfășura sau greutățile pe care le întâmpina parohia în derularea acestui proiect.

Prietenul meu Călin nu era o fire practică. Recunoștea acest lucru. Îi plăcea să citească, să scrie cărți, să se pregătească pentru ce urma a doua zi, să-și aprofundeze cunoștințele de istorie, cu privire la noile descoperiri arheologice sau despre cultură în general. Uneori, când discutam cu el, eram copleșit și bulversat, avea cunoștințe în aproape toate domeniile. Îi plăcea să vizioneze la TV toate filmele românești, mai ales cele istorice, chiar de mai multe ori, apoi meciurile de fotbal ale Naționalei și ale echipei preferate. Știam că e meci de fotbal după vocea care îi răzbătea fie ziua, fie noaptea și putea fi recunoscută din stradă. Vara îi plăcea la plajă, la ștrand, unde se întâlnea adesea cu mulți colegi sau prieteni de la Cluj de a căror tovărășie se bucura întotdeauna.

Credincios convins, chiar dacă vorbea apreciativ și cu admirație despre specialitatea sa, turcologia și poporul turc, ținea la tradiții și la credința ortodoxă, la biserica pe care o frecventa des, mărturisindu-se în fiecare Post, împreună cu Doamna Sa, prof. Viorica și încercând să fie un creștin practicant.

Își pomenea părinții, moșii și strămoșii, vorbind cu admirație despre ei: cine au fost, ce vremuri grele au trăit și cum au răzbit, ce moștenire i-au lăsat și cum le datorează totul.

Plecarea lui dintre noi, la mai puțin de un an și jumătate de când l-a părăsit scumpa lui soție, în urma unei boli incurabile, a lăsat un gol imens în sufletul meu, al familiei sale, al prietenilor, al credincioșilor bisericii

„Rățeștilor” – biserica lui de suflet, unde „a slujit” și Domnia Sa ca profesor peste 25 de ani, folosind-o ca pe a doua catedră. Scaunul pe care se așeza a rămas gol și rece. Doar o fotografie de grup, cu plenul Consiliului Parohial, făcută cândva în vremuri bune, mai depune mărturie despre vecinul și prietenul meu: OMUL CĂLIN FELEZEU!

Peste casa de pe str. I. Moldovan, unde a locuit până de curând familia Felezeu, s-a așternut tăcerea. Uneori, când mai sunt în casa parohială, parcă aștept să-i aud vocea de bariton care mă cheamă peste gardul de beton ce ne despărțea: „*Aurel, vino până la mine! Ți-am pregătit ceva!*” Da, prietene! Vom veni și noi în curând. Dar, până atunci, mai avem câteva mărturii de dat. Și o lacrimă de vărsat, pentru sufletul tău!

Turda, 14 decembrie 2024

Dor de frumos

Lili Oniș

Unii oameni sunt făcuți să strălucească, să răspândească în jur iubire. Te uiți la ei și știi că trăiești momente magice.

Așa era prof. univ. dr. Călin Felezeu. Un Om extraordinar, care nu iubea titlurile, un Om de o mare valoare și desigur, un istoric și un profesionist desăvârșit.

Iubea mult Crăciunul și divinitatea a vrut să ne cunoaștem într-o seară de Crăciun. Aflată în vizită la domnia sa, la colindat, am descoperit că îl cunoștea bine pe tatăl meu, care în urmă cu foarte mulți ani îi prevăzuse un viitor strălucit. Se dovedise a fi adevărat și am depănat amintiri, împreună, printre colinde și Doamne cum colinda, iar în anul 2018, pe 18 decembrie, la ora 18, am avut lansarea de carte, Cântul Inimii, un volum de poezie, a cărei prefață a semnat-o. Eram atât de onorată de un asemenea gest și de prezența sa, la sărbătoarea cărții mele, încât și cerul a nins sărbătoare.

La acea lansare de carte, domnia sa ne-a vorbit despre cultura ceaiului în Orient, de întâlnirile la o cană cu ceai, unde oamenii își povesteau de ale vieții și recitau poezie.

Întâlnirile cu poeții erau o bucurie.

Ne-a plăcut atât de mult, tuturor, acea poveste și în 17 ianuarie 2019, lua ființă Seri de Suflet, un eveniment cultural de muzică și poezie, inspirat de cuvintele profesorului Călin Felezeu, eveniment care a fost și, iată, este și astăzi, un dar de suflet, pentru toți iubitorii de Artă și frumos.

Era invitatul special și permanent al Serilor, cu teme diferite și care îmbrăca totul atât de frumos în poveste.

S-au tratat pe rând, teme ca Iubirea, Iertarea, Recunoștința, Muzica, Poezia, Satul Românesc, Ia Națională și Sânzâienele, chiar în Anul satului Românesc, 2019, Acasă de Crăciun, cu colinde românești, Viața ca un dans, Dacă versul ar putea, Perioada interbelică, Libertatea, dar și Omagiu lui Ciprian Porumbescu, Omagiu Mariei Tănase și lui Mihai Eminescu.

În vara anului 2019 am ales o temă care l-a surprins. Fericirea! Ne-a vorbit atât de frumos, împreună cu psiholog Cerasela Libeg. A dăruit atunci, tuturor celor invitați, care au umplut terasa de vară, a Restaurantului Rusalca Turda, o carte cu autograf: „Principatul Transilvaniei în Epoca Suzeranității Otomane”, 1541-1688, ieșită în 2013, cu editura Bibliotek, Cluj-Napoca. Și tot atunci ne-a anunțat de participarea sa la Master Chef, în aplauzele de admirație a tuturor.

Ediția omagiu, Maria Tănase, care i-a avut invitați pe Ioan Ciceu, de la Arhiva Națională de Folclor, din Cluj-Napoca, Ansamblul folcloric Datina Turdeană, care a bătut Ciuleandra și Călușarii, în costume naționale uimitoare și pe Dan Zăhan, care a venit cu acordeonul și o carte scrisă în memoria lui Dumitru Fărcaș, unde este și scrisoarea Mariei Tănase către acesta, citită în acea seară, a fost considerată de domnul profesor, Călin Felezeu, cea mai reușită dintre Serile de Suflet.

În calitate de invitat special vorbea despre temele alese, Doamne, atât de frumos, îmbrăcând totul în poveste. Era imposibil să nu rămâi cu ceva. Îmi amintesc că se făcea liniște în sală și eram cu toții fermecați. Ne-a vorbit pe rând, despre cafea, despre libertate, despre Mihai Eminescu și Omar Khayyam, despre recunoștință și colindele și obiceiurile și tradițiile noastre, despre perioada interbelică, dar și bucuria de a sărbători chiar și în pandemie Seri de Suflet. Ne-a învățat pe toți multe lucruri, am primit mereu mesaje minunate pentru domnia sa, pe care i le trimiteam cu toată dragostea, prețuirea și admirația noastră și în sufletul meu va rămâne pentru totdeauna, omul care m-a inspirat enorm și de la care am învățat extrem de multe. Simplitatea, umanitatea, modestia, bucuria și dăruirea și înțelepciunea sa, sunt exemple extraordinare.

A și era și o gazdă nemaipomenită, împreună cu soția sa, Viorica. Își iubeau mult fetele, pe Ioana și Raluca.

Și Doamne, cum gătea. Și cum povestea! Și cum amesteca ingredientele și condimentele, șofranul și...

Amintirile scriu poveste. Povestea unui Mare Om, care a lăsat o mare moștenire. Și istoricul și profesorul Călin Felezeu a mai lăsat ceva în urmă. Iubirea. Parfumul Serilor de Suflet, cu domnia sa persistă. Oamenii îl iubeau! Toți l-am iubit!

Un zâmbet fuge mereu în urmă. Și lacrima scrie și acum... poveste...

Din lacrima cuvântului

Turda, 2 ianuarie 2025

Poem

Radu Gabriel Safta

Cu Călin
Sub luna de argint
A Cornului de Aur
Am depănat nenumărate povești
Despre mândre vremuri ale trecutului
Despre întrebări ale prezentului
Despre noi
Despre copiii noștri
Și-am ospătat bucate ardelenesti și otomane
Și-am băut licorile Vestului și Estului
Și apoi ne-am apucat și am scris și o carte împreună.
Apoi drumurile ni s-au despărțit,
Dar, măcar o dată pe an,
Tot ne întâlneam
Mai des bucurându-mă de ospitalitatea sa turdeană
Decât a reușit el să vină în savanele din
marginea pustiului Khalahari..
Dar n-a mai ajuns, tocmai hăt pe pământurile Pacificului..
Așa a fost să fie
O mare prietenie
Cu Călin

4 februarie 2025

Călin Felezeu, lordul de la Turda

Oana Bucur

Atât.

Atât și ar fi îndeajuns.

Vorba lui, Moncher și Moncherică... acea vorbă care te făcea să-i aparții, să gândești adânc la sentimentul camaraderiei, să simți că există o legătură mai subtilă între ceea ce spui și ceea ce trăiești.

Profesorul Felezeu Călin și acele momente unice și magice de pe terasa de la Turda, când câinii lui dragi care îl acompaniau leneși parcă îmblânzind, aducând în realitate discuțiile noastre care nu erau doar despre lume, ci despre cum înțelegem și cum trăim în ea.

Moncher și Moncherică nu erau doar cuvinte, erau o filozofie despre viață. Moncherul nostru Călin Felezeu, cu al său caracter profund, elegant și misterios, plin de subtilități, are un loc definitiv în prima bancă a inimii mele. Cum să nu te oprești din orice tumult și cum să nu stai să-l asculți fermecat când, cu un zâmbet jucăuș, îți povestea despre lume și viață? Această vorbă, plină de umor și înțelesuri ascunse, făcea ca orice conversație să fie mai vie, mai profundă. Ca o lecție de viață subtilă, spusă într-un mod care te obliga însă să o descoperi singur. La Turda mă simțeam deșteaptă și iubită. Eu și toți ai mei.

Și parcă și pălinca și fasolica cu afumătură pe care ne-o pregătea iscusit, se simțeau al naibii de gustoase. Pe acea terasă, pe sub copacii doamnei Viorica Felezeu, soția mult iubită a profesorului Călin Felezeu, am văzut că, în viață, ca și în fasolica cu afumătură, totul are un timp anume și o însemnătate aparte.

București, 12 februarie 2025

B. Studii și cercetări

I. Istorie și teologie

1. Familia și arta culinară la evrei în timpul lui Isus

Nicoleta Marțian^a, Sorin Marțian^b

Abstract: Our article is based on exegetical, historical and archaeological studies that explore the family and the culinary art of the Jews in the New Testament era, a period that illustrates the meeting point between two cultural environments: the Jewish and the Greco-Roman. The most frequently invoked source is the Holy Scripture, along with the Jewish-specific works showcasing the traditions of the people of Israel explained. In this sense, it is enough to glance at the biblical texts in order to find references of culinary meals, drinks, cuisine, the organization of feasts, weddings etc. Often, the image of communion around a dining table is found in the parables of Jesus, a literary genre specific to Jewish pedagogy, having a particular impact on the public.

Keywords: *family, house, kitchen, culinary art, banquet*

Introducere

Prin tratarea temei de față, aducem un omagiu profesorului Călin Felezeu, istoricului, pedagogului și pasionatului de artă culinară. Nu întâmplător, căci am putea spune că o întreagă civilizație se clădește în

^a Nicoleta Marțian este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Socio-Umane, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: nicoleta.martian@ubbcluj.ro

^b Sorin Marțian este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Cluj, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: sorin.martian@ubbcluj.ro

jurul unei mese, în mijlocul familiei. Este cazul familiei iudaice (fie din Israel, fie din *diaspora*), căreia îi datorăm mult, nu numai în privința elementelor culturale specifice preluate de europeni, ci și în privința mesajului creștin, răspândit în primul secol al erei noastre în întreaga lume greco-romană.

Articolul nostru, chiar dacă rămâne la un nivel general, se bazează pe studii exegetice, istorice și de arheologie care vorbesc despre familia și arta culinară la evrei în epoca Noului Testament, perioadă aflată la întâlnirea dintre două medii culturale: cel iudaic și cel greco-roman. Izvorul cel mai frecvent invocat este Sf. Scriptură, alături de lucrările tipic iudaice cuprinzând tradițiile explicate ale poporului lui Israel. În acest sens, este suficient să deschidem Vechiul Testament sau Noul Testament pentru a avea referințe la preparate culinare, băuturi, bucătărie, organizarea ospetelor, a nunțiilor etc. Adesea, imaginea comuniunii în jurul unei mese este întâlnită în parabolele lui Isus, gen literar specific pedagogiei iudaice, având un deosebit impact la public.

Lumea Noului Testament este cea a Imperiului Roman, din care făcea parte o mică provincie numită oficial *Iudeea* (Lc 4, 44; Fapte 10, 37). După revolta evreilor din anul 135 p.Chr., ea a căpătat numele impropriu *Siria Palestina*, iar mai apoi *Palestina* (din termenul ebraic *peleset*, adică „țara filistenilor”). Imperiul Roman lăsa cetățenii să se organizeze în mod democratic și să-și aibă cultele proprii. Intervenea puțin în treburile locale atunci când populațiile din provincii nu tulburau ordinea imperială. Evreii din *diaspora* se bucurau de un statut deosebit, care le permitea păstrarea fidelității față de propria credință și Lege. Erau dispensați de cultul datorat împăratului, cu condiția de a se ruga pentru el (Léon-Dufour, 1996, p. 44). Dacă în marile comunități din orașele renumite (Alexandria, Antiohia și Roma) evreii aveau reprezentanți în aproape toate ocupațiile și erau înstăriți, în Israel, pământul natal, situația lor economică era modestă, cu excepția aristocrației din Ierusalim și a proprietarilor de terenuri din Galileea. Populația evreiască din țară își câștiga existența din agricultură, meșteșuguri și mici afaceri. În zona Lacului Genezaret era practicat pescuitul, iar pe Valea Iordanului erau vii și livezi de smochin. Mulți locuitori și-au găsit de lucru pe șantierele marilor construcții realizate de Irod în Ierusalim sau în alte localități. Ierusalimul, fiind un

centru comercial important, a ajuns la un nivel vizibil de prosperitate (Lohse, 2010, pp. 189-190).

Familia

Familia era în Israel instituția fundamentală a poporului evreu, constituind o entitate juridică, anume o parte dintr-un trib. Toată legislația veche s-a dezvoltat pe baza acestui principiu. Cum evreii doreau să rămână fideli Legii (*Torah*), recunoscând familiei un loc determinant în societate, îi ofereau în același timp statutul de comunitate religioasă, cu sărbători care aveau în centru celebrantul principal: tatăl. O astfel de sărbătoare impusă de Lege, care avea un caracter familial, este cea a Paștilor (*Pesah*). Această legătură strânsă între membrii familiilor este reflectată în Evangheliile și în Faptele Apostolilor, unde vedem că tații de familie se convertesc la creștinism împreună cu toți ai lor (In 4, 53; Fapte 16, 34).

Solidaritatea din cadrul familiei se exprimă prin tradiția cuvântului *gô'el*, care în limba ebraică înseamnă apărător, protector al grupului (Léon-Dufour, 1996, p. 60). Toți membrii familiei sunt frați, ceilalți sunt fie apropiați, fie alți evrei, fie străini, fie sclavi, fie păgâni. Relațiile cu ceilalți sunt întotdeauna riguros delimitate de legăturile de sânge. Cercul familiei se putea lărgi uneori, în numele cutumei ospitalității. Mai târziu, în creștinism, toate barierele vor cădea, astfel încât toți membrii comunităților se vor simți frați în Isus Cristos.

Cum legăturile de sânge aveau o importanță atât de mare la evrei, căsătoria căpăta o valoare deosebită (Rops, 1961, p. 143). Ea era văzută în iudaism ca un răspuns la o poruncă divină (vezi Gen 1, 28), motiv pentru care celibatul era mai puțin întâlnit. După sfatul rabinilor, bărbații se căsătoreau la vârsta de 18-24 ani, fetele la 14 ani, iar din momentul logodnei (o înțelegere legală cu tatăl fetei) aceasta devenea validă. Părinții discutau despre *mohar* (vezi Gen 29, 15; 34, 12), adică suma de bani pe care viitorul mire trebuia să o ofere tatălui fetei, ca o compensație pentru familia sa.

La un an de la logodnă, se organiza nunta, cel mai adesea toamna, după ce se aduna recolta. Pentru familiile reunite și prietenii lor era un prilej de a se veseli alături de miri, de a asculta muzică și de a gusta mâncăruri alese. Invitații se îmbrăcau în haine de sărbătoare, iar refuzul de a participa

la nuntă era considerat o insultă. Într-una dintre parabole, Isus povestește cum un rege organizase petrecerea de nuntă pentru fiul său, refuzul manifestat de cei invitați fiind interpretat ca un refuz al frunțașilor poporului iudaic de a participa la ospățul mesianic (Mt 22, 1-14).

Ceremoniile de nuntă durau șapte zile, iar în orașe, în familiile înstărite, ele se desfășurau timp de două săptămâni, reunind toate familiile din vecinătate, invitate în locuința mirelui. De acum înainte, soțul va exercita o autoritate spirituală și legală (în greacă *oikodespotès*) asupra noului cămin constituit. Femeia trebuia să-și numească soțul *baal* („domn”) sau *adon* („stăpân”), în schimb soțul avea obligația să-și protejeze familia (Bricker et al., 2007, p. 96). Chiar dacă unii istorici insistă asupra faptului că în iudaism femeile erau considerate inferioare bărbaților (Lohse, 2010, pp. 191-192), rabinii din vechime susțineau că în fața tuturor preceptelor din Lege bărbații și femeile sunt pe același plan (Rops, 1961, p. 158). Mamele erau chiar sfătuite să cunoască bine *Torah* pentru a-și educa fiii și pentru a-și sprijini soții să-și îndeplinească îndatoririle religioase.

Casa și bucătăria

În timp ce bărbații erau ocupați cu diferite munci agricole sau activități meșteșugărești, femeile se îndeletniceau cu tot ceea ce ține de organizarea casei. De la pregătirea unor stofe sau țesături și până la coacerea pâinii sau aducerea vaselor cu apă de la puțuri, totul se desfășura în acest mic regat al familiei. În epoca neotestamentară, casele evreilor aveau o formă dreptunghiulară, fiind prevăzute cu etaj și acoperiș. Structura lor depindea mult de starea financiară a familiei care locuia acolo. Cei care își permiteau, puteau amenaja până la patru încăperi, separate între ele prin șiruri de stâlpi liberi sau legați între ei cu ziduri. Planul de bază al unei construcții israelite cuprindea adesea și o curte interioară, loc în care se desfășura viața de zi cu zi a evreului (Marțian, 2002, pp. 95-96). Acoperișurile în formă de terasă, având o suprafață plată, erau un loc de întâlnire unde, în timpul nopților calde, membrii familiei se puteau bucura de răcoare. Accesul la acoperiș se făcea cu ajutorul unei scări exterioare.

Locuințele mai modeste aveau doar o cameră, alături de anexele în care se păstrau grânele și urcioarele cu apă. Ele puteau fi întâlnite peste tot în Galileea și corespund bine indicațiilor furnizate de Evanghelii. Pentru a introduce prin acoperișul unei case un paralizat cu targa sa, a fost suficient să se îndepărteze ramurile împletite care o acopereau parțial. Când trebuia deschis plafonul unei camere, se ridicau doar câteva grinzi ușoare și câteva straturi de argilă (Mc 2, 4). Spre deosebire de cea mai mare parte a caselor sărace de la țară, locuințele celor bogați din zona urbană dădeau mărturie despre influența greco-romană în arhitectură (*domus*). La Ierusalim, casele celor înstăriți erau organizate în jurul unei curți centrale, având camere de primire și apartamente private. Construcția cuprindea un subsol (cu bazine și rezervoare de apă), un parter și un etaj. În curte erau amplasate o piscină sau urcioare cu apă pentru spălările rituale. În interior se foloseau candelabre sau lămpi cu ulei, aprinse tot timpul (Marțian, 2002, p. 98). Zidurile apăreau tencuite și înfrumusețate cu fresce, iar podelele erau confecționate din dale de piatră, chiar și la etaj.

Indiferent de statutul financiar al familiei iudaice, în spațiul care ținea loc de bucătărie se găseau un cuptor, vesela din lut ars, ustensilele de bucătărie și proviziile de hrană. Săpăturile arheologice de la Cafarnaum au scos la lumină cuptoare din perioada neotestamentară, amenajate în curțile caselor sau în spațiile parțial acoperite, pentru ca fumul să poate fi evacuat mai ușor. Cuptorul casei servea mai ales la coacerea pâinii, fiind construit din pietre aranjate în formă de cerc, pe care se ridica o placă din material refractar, adică fragmente de ceramică. Având la bază o formă inelară, cuptorul căpăta o formă conică în partea superioară (Briend, 1995, p. 42). Focul se aprindea în cuptor mai întâi cu iarbă uscată (vezi Mt 6, 30; Lc 12, 28), apoi, după ce flacăra era destul de puternică, se adăugau vreascuri și lemne pentru ardere lentă. Tot pe baza săpăturilor arheologice știm că, în timpul lui Isus, ca și în epocile anterioare, se utilizau în bucătărie vase mai mari și oale pentru fierbere cu diametrul de până la 45 cm, confecționate dintr-o pastă ceramică rezistentă la ardere, conținând mici bucăți de calcit. Pentru prepararea plăcintelor sau a prăjiturilor se folosea o plită de formă convexă, așezată pe pietrele cuptorului. Suprafața ei era mai dură și dispusă cu mici orificii pentru ardere. Pe o astfel de plită se pregăteau în vechime anumite ofrande vegetale, așa cum citim în Vechiul Testament (Lev 2, 5; 6, 14; 7, 9).

Nu departe de cuptor, într-o încăpăre acoperită a casei, se păstrau în vase de ceramică rezervele de făină, ulei și vin, produse frecvent menționate în textele Sf. Scripturi. Apa era păstrată în amfore sau burdufuri ușor de folosit. În aceste cămări se mai depozitau sarea, drojdia, grânelor și diferitele fructe uscate, pregătite pentru perioada iernii: struguri, smochine, curmale, rodii (Briend, 1995, p. 44).

În privința ustensilelor de bucătărie și a tacâmurilor nu avem foarte multe informații în textele biblice, de aceea trebuie să recurgem la datele furnizate de arheologi. În epoca neotestamentară, în familiile sărace, se utilizau cuțite, dar nu furculițe sau lingurițe. Pe post de farfurii, erau folosite niște cupe largi din metal sau simple plăcinte din pâine tare. Aristocrații se reuneau la masă în condiții de lux: veselă din argint sau aur, cuțite de diferite dimensiuni, lingurițe din fildeș sau din lemn exotic sculptat (după moda egipteană), dar și din ceramică sau os, furculițe speciale. Romanii au introdus chiar și folosirea polonicului, care permitea servirea unor mâncăruri lichide sau a sosurilor. Nu se ofereau musafirilor șervețele sau ștergare, fiecare venea cu ele de acasă (Rops, 1961, pp. 255-256).

Preparatele și arta culinară

Pâinea constituia elementul esențial al alimentației la evrei în epoca Noului Testament, mai ales în familiile modeste. O veche tradiție spunea că pâinea trebuie tratată cu respect, de aceea din pâine nu se tăiau bucăți, ci se rupeau, nu se aruncau firimiturile. Săracii mâncau pâine din orz, în timp ce bogații își permiteau pâinea din grâu. În familie, femeia pregătea pâinea din trei în trei zile, mai ales în sezonul cald. Pentru a obține făina, ea folosea o moară de mână formată din două pietre care măcinau grâul. Făina era amestecată cu apă, sare și un pic de drojdie ce provenea de la o pâine veche. Acest amestec era lăsat la dospit timp de câteva ore. Apoi era împărțit în pâinișoare care erau așezate în cuptor (Bricker et al., 2007, p. 101). Modelul acesta de preparare e amintit de Isus atunci când compară Împărăția lui Dumnezeu cu drojdia care transformă pâinea (Mt 13, 33).

Cerealele erau utilizate și în alte moduri. Din grâu se făceau pâinile nedospite (*azimele*) pentru sărbătoarea Paștilor, iar boabele de grâu coapte/prăjite constituiau o garnitură ce însoțea carnea în perioade de

călătorie sau lucrări agricole. Din făină se pregăteau prăjituri parfumate cu mentă, chimen, scorțișoară, dar și clătite cu miere, așa cum putem vedea și astăzi în Orientul Apropiat. Extrăgând amidonul prin fierbere, acesta putea fi amestecat cu miere și parfumat cu arome de trandafir, iasomie sau fistic, obținându-se niște bomboane care seamănă cu cele pe care orientalii le numesc *loukoum* (Rops, 1961, pp. 244-245).

Laptele și mierea nu lipseau de la masa evreilor, încă din timpurile străvechi. Laptele de capră era mult apreciat, în timp ce laptele de vacă se găsea mai greu. Evreii știau să obțină unt prin presarea laptelui și să prepare diferite brânzeturi. La Ierusalim exista chiar o piață de brânzeturi (*Tyropéon*), destul de renumită. Așa cum am văzut, mierea era frecvent folosită pentru pregătirea produselor de patiserie, spre deliciul copiilor. Proprietățile curative ale mierii erau cunoscute, de aceea ea avea și statut de medicament.

Cei de condiție modestă se hrăneau cu legume de toate soiurile, fie crude, fie gătite. Carnea în general era un aliment de lux. Carnea de pasăre a ajuns în Israel doar după Exil, când a și apărut obiceiul de a fi consumată, iar ouăle puteau fi întâlnite în preparatele aristocraților, după moda romană. În familiile de nivel mediu, la ocazii deosebite, evreii sacrificau un ied sau un miel, pregătind carnea la rotisor, cu un foc de lemne. Este cunoscut faptul că în Evanghelia după Luca, în celebra parabolă a fiului risipitor, tatăl îndurător organizează un banchet pentru întoarcerea fiului, tăind pentru el „vițelul cel îngrașat” (Lc 15, 11-32).

Mai mult decât carnea, peștele constituia un aliment de bază pentru evrei. Meniul cel mai des întâlnit se baza pe pâine și pește, realitate reflectată în cuvintele lui Isus: „Care om dintre voi, dacă fiul îi va cere pâine, îi va da o piatră? Sau, dacă va cere un pește, îi va da un șarpe? Așadar, dacă voi, răi cum sunteți, știți să dați daruri bune copiilor voștri, cu cât mai mult Tatăl vostru cel din ceruri va da cele bune celor care i le cer?” (Mt 7, 9-11). Tratatul *Bérakoth* spunea, potrivit tradiției iudaice, că peștele este foarte bun pentru sănătatea omului. Lacul Genezaret era o sursă bogată de pește, de asemenea se pescuia și pe malul Mării Mediterane. Adesea, peștele era uscat pentru a se păstra mai bine, un produs de acest fel devenind renumit chiar și la Roma. Cu toate aceste resurse bogate, potrivit tratatului *Sabbat*, evreii importau pește din Spania, atât de mare era cererea (Rops, 1961, p. 247). În Evangheliile, în

pericopa referitoare la înmulțirea pâinilor, apar „cinci pâini și doi pești” (Mt 14, 13-21 și par.), minunea săvârșită de Isus fiind o anticipare a Euharistiei și a ospățului mesianic (vezi Mt 8, 11-12).

Mâncarea era gătită cu ulei de măsline, mai puțin cu unt. Măslinii erau atât de prezenți în teritoriul locuit de evrei, încât uleiul devenise produs excelent pentru export. Familiile foloseau prese mici de ulei, dar pentru cantități mai mari se construiau prese sau mori speciale, puse în mișcare de animale. Uleiul de primă presă avea o calitate înaltă, fiind utilizat pentru prepararea ofrandelor liturgice sau a produselor fine de patiserie. Nu numai arta culinară se baza pe proprietățile deosebite ale uleiului de măsline, ci și medicina, Sf. Scriptură amintind că uleiul este simbolul forței și al sănătății (Lc 10, 33-34).

În privința artei culinare, nu ni s-au păstrat multe rețete scrise din epoca neotestamentară, așa cum am putea găsi la egipteni. Foarte probabil, la evrei, rețetele au fost transmise din generație în generație, pe baza tradiției orale. Unele prescripții privitoare la prepararea aluaturilor au fost păstrate și în scris, mai ales cele cu valoare religioasă și cultică. Din perspectivă religioasă, dar și din motive de sănătate, rabinii vorbeau despre câteva interdicții: aceea de a consuma carne de porc, aceea de a consuma carne de iepure și de cămilă. Este vorba despre animale considerate impure. Cert este că, așa cum se obișnuiește în cultura orientală, mâncărurile erau pregătite cu multe condimente: sare, muștar, caperă, chimen, șofran, coriandru, mentă, mărar, rosmarin, usturoi, ceapă. Piperul se aducea din India, de aceea devenise scump, iar scorțișoara era importată din Ceylon sau China.

Băuturile

Un domeniu în care prescripțiile religioase își făceau simțită prezența era cel al băuturilor. Apa curată din puțuri și fântâni, laptele, oțetul combinat cu apă (*posca* la romani), berea ușoară din orz, toate erau cunoscute la evrei, dar nimic nu se compara cu vinul din zona Palestinei, renumit pentru calitatea sa deosebită. Tratatul *Ketouboth* păstrează tradițiile privitoare la obținerea vinului, iar Sf. Scriptură vorbește despre vin în 140 de citate. De exemplu, Psalmul 104 (103) amintește „vinul care

înveselește inima omului, untdelemnul care face să strălucească fața sa și pâinea care întărește inima omului” (Ps 104/103, 15). De asemenea, în Cartea lui Ben Sirah (Ecleziasticul) este scris: „Vinul este asemenea vieții pentru oameni dacă-l bei cu măsură. Ce viață este [aceea] pentru cel lipsit de vin? El a fost creat pentru oameni spre bucurie” (Sir 31, 27).

Vinul se păstra în amfore sau în vase mai mari din ceramică. Se foloseau și burdufuri de piele de capră, noi (Mt 9, 17). Vinul era gustat după filtrare, uneori amestecat cu apă sau îndulcit cu miere. După părerea rabinului Eliézar, filtrarea vinului era permisă chiar și în zi de sabbat (Rops, 1961, p. 251). Din moment ce via era simbolul lui Israel, existau prescripții rituale în privința pregătirii vinului. Trebuia să fie *kasher*, adică prelucrat doar de mâinile evreilor. Vinul era roșu și adesea aromatizat, de diferite categorii, așa cum vedem în fragmentul care ne prezintă minunea săvârșită de Isus la nunta din Cana Galileii (In 2, 1-11). Textul biblic amintește că „erau acolo șase vase de piatră puse pentru purificarea iudeilor”. Astfel de vase, confecționate dintr-un singur bloc de piatră și fasonate la un strung, au fost descoperite în timpul săpăturilor arheologice de la Ierusalim, într-o casă mare, distrusă și arsă de romani în anul 70 p.Chr. (Hoffmeier, 2009, p. 149). Recipiente similare din piatră s-au găsit chiar în situl Khirbet Cana.

Masa în familie

Evreii luau masa în aer liber, în curtea casei, iar pe timpul iernii aceștia mâncau în interior, într-o încăpere comună sau chiar în bucătărie. Doar cei bogați, care locuiau în vile de tip roman, aveau o sală specială pentru a lua masa, *triclinium*. De obicei, nu se mânca în picioare, se foloseau fie scaunele, fie mesenii se așezau direct pe podele, cu picioarele încrucișate. După moda greco-romană, chiar și în mediile stricte iudaice a apărut obiceiul de a lua masa așezat pe un divan cu perne. Având sprijin cotul stâng, se folosea mâna dreaptă pentru a servi bucatele (vezi In 13, 23-25).

Majoritatea familiilor luau masa de două ori pe zi. Micul dejun era mai ușor, se servea și sub formă de merinde, la câmp sau alt loc de muncă, iar masa de seară era mult mai consistentă: legume, ouă, brânză, pâine, unt, vin, fructe proaspete și nuci, uneori carne de pasăre sălbatică. Mâinile

se spălau înainte de masă pentru că, mai ales în familiile modeste, mâncarea se servea dintr-o oală comună și era consumată cu ajutorul degetelor (Bricker et al., 2007, p. 101). În fiecare săptămână, cu ocazia sabatului, masa de seară era veselă și se serveau mâncăruri specifice. Se recita *kidduș*, binecuvântarea vinului. La fel se proceda și cu prilejul celor trei sărbători care atrăgeau un număr mare de pelerini la Templu: Paștile (*Pesah*), Sărbătoarea Cincizecimii (*Shavu'ot*) și Sărbătoarea Corturilor (*Sukkot*). Banchetul de Paști era chiar impus de Lege, căci sărbătoarea dura 7 zile, în acest timp comemorându-se eliberarea evreilor de sub jugul egiptean. Mai târziu, în creștinism, Paștile vor căpăta o valoare deosebită. Dacă pentru perioada pascală prescripțiile religioase erau mai stricte, pentru o cununie sau pentru sărbătoarea unui prim născut din familie banchetul era mult mai liber și vesel, cu muzică și dansuri.

Încheiere

Am încercat să schițăm câteva elemente de cultură și civilizație cu referire la familia evreiască și arta ei culinară în perioada lui Isus. Demersul nostru s-a bazat pe izvoare biblice, extrabiblice și arheologice. Reconstituirea unei epoci nu este ușoară în absența unor date complete, dar chiar și așa putem vedea valoarea deosebită a tradițiilor iudaice, tradiții preluat parțial în creștinism, uneori cu o simbolică îmbogățită și împlinită.

În funcție de posibilitățile financiare, familiile iudaice se străduiau să trăiască în deplin respect față de Lege și față de prescripțiile alimentare. Dacă într-o familie de nivel mediu un meniu conținea pește sau carne de ied, legume și plăcinte, totul însoțit de un vin de casă, la marile banchete și nunți bucatele erau mult mai alese, semn al importanței legăturii dintre membrii comunității. Poate nu atât meniul, cât atmosfera de sărbătoare era cea care menținea prietenia și unitatea dintre oameni. Nu întâmplător, la momentul unui banchet Isus a instituit Sf. Euharistie (Mt 26, 26-30 și par.; 1Cor 11, 23-26). Un astfel de banchet festiv va deveni ceremonia de bază a primilor creștini, acele întruniri fraterne (*agape*) despre care va vorbi Sf. Apostol Paul (1Cor 11, 17-22).

Bibliografie

1. Bricker, C.; Casson, L.; Flowers, C.; Murphy, W.; Walker, B.; Weisberger, B. (2007), *Iisus și epoca sa*, Reader's Digest, București.
2. Briend, J. (1995), „La cuisine aux temps bibliques”, în *Le monde de la Bible. Archéologie & Histoire*, 95(6), pp. 42-44.
3. Bulai, A.; Patrașcu, E. – traducători (2013), *Biblia*, Sapiientia, Iași.
4. Hoffmeier, J. K. (2009), *Arheologia Bibliei*, Casa Cărții, Oradea.
5. Léon-Dufour, X. (1996), *Dictionnaire du Nouveau Testament*, Seuil, Paris.
6. Lohse, E. (2010), *Mediul Noului Testament*, Sapiientia, Iași.
7. Marțian, S. (2002), „Locuințele palestinieni în epoca biblică”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, 47(4), pp. 95-101.
8. Rops, D. (1961), *La vie quotidienne en Palestine au temps de Jésus*, Hachette, Paris.

2. Purgatoriul în discuțiile unioniste de la Ferrara-Florența (1438-1439)

Pr. Ioan-Vasile Leb^a

Abstract: Purgatory is one of the „four Florentine points” discussed at the Council of Ferrara-Florence (1438-1439) between the Greeks and the Latins, in an attempt to restore Christian unity, following the Great Schism of 1054. The present study attempts to capture the main moments in the history of the discussions between the two parties as they sought to reach a consensus concerning human destiny after death. If Easterners, following Holy Scripture, teach that there is Heaven and Hell, Westerners believe that between Heaven and Hell there is also Purgatory, a place where the souls are purified by fire, before reaching Heaven. This is a late teaching of the Catholic Church, with historian Jacques Le Goff placing the use of the noun „Purgatory” only between 1150-1200. After the conquest of Constantinople by the Latins in 1204, discussions began between the latter and the Orthodox Christians who accused the conquerors of introducing into Christian teaching innovations devoid of any scriptural basis. An initial discussion took place in 1231, then another at the Council of Lyon in 1274, followed by a discussion between the Dominican friar Thomas of Lentini and two Athonite monks in 1276. The issue was resumed at the Council of Ferrara-Florence, where a confrontation took place between representatives of the two sides, with both the pope and the emperor of Constantinople present. Ultimately, a consensus was reached in which the Orthodox accepted Catholic teachings, with the stipulation that the former could not retain their own rites and customs. As known, upon

^a Ioan-Vasile Leb este preot profesor universitar doctor la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: ioan.leb@ubbcluj.ro

returning to the capital, many of the former Orthodox signatories of the Florentine documents repudiated the union made, and after the fall of Constantinople to the Turks, the question of a union between Orthodox and Catholics Christians was no longer raised. Only because of the ecumenical atmosphere of the last century it was made possible to resume discussions between the two parties, obviously on an equal footing. The Orthodox-Catholic dialogue will also have to bring about the resolution of controversial issues, although, under current conditions, it is particularly difficult to resume it.

Keywords: *Heaven, Hell, Purgatory, schism, council, Ferrara, Florence, Mark Eugenicus, Visarion, Albergati, Caesarini*

Una dintre problemele în care Biserica Apuseană și cea Răsăriteană se deosebesc este și aceea a « celui de al treilea loc », a purgatoriului. Învățătură târzie a Bisericii Apusene, Purgatoriul este, în concepția acesteia, locul dintre Rai și Iad, unde sufletele celor ce se duc acolo se curățesc prin foc, înainte de a ajunge în Rai. Deși fără sprijin în Sfânta Scriptură, această învățătură a cunoscut un timp lung de dospire în Evul Mediu, până să ajungă a fi acceptată de Biserica Apuseană. Ea va face mai târziu obiectul unei dispute dure între catolici și lutheranii din timpul Reformei, în timp ce Biserica Ortodoxă nu o acceptă. Istoria procesului de devenire și fixare a acestei învățături a fost expusă, între alții, de către Jacques Le Goff, în două volume, traduse și în limba română¹. Având în vedere spațiul de care dispunem, nu vom insista asupra acestui aspect. Amintim, însă, că istoricul francez spune limpede că „până la sfârșitul secolului al XII-lea cuvântul *purgatorium* nu există ca substantiv. Purgatoriul nu există”². Iar data apariției acestui substantiv el o pune între anii 1150-1200.³ Cel care i-a dat forma clasică a fost Toma de Aquino (1224/5–1274), ale cărui scrieri au sta apoi la baza deciziilor papale privind atât purgatoriul, cât și multe alte chestiuni teologice.

În secolul al XIII-lea, apusenii se aflau într-un intens proces de clarificare în privința purgatoriului, în timp ce răsăritenii rămâneau

¹ Jacques Le Goff, *Nașterea Purgatoriului*, trad. de Maria Carpov, Editura Meridiane, București, 1995.

² Ibidem, vol. 1, p. 22.

³ Ibidem, p. 23; Jacques Le Goff & Jean-Claude Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu occidental*, trad. de Mădălin Roșioru et alii, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 418-419.

statornici în credința veche, aceea că e posibilă răscumpărarea după moarte, și la practicarea rugăciunilor și a slujbelor pentru morți, fără a se deosebi prea mult de latini.

La anul 1204 latinii cucureau Constantinopolul, între motivații fiind și aceea a dorinței de a reface, la modul latin, unitatea Bisericii, dezbinată la 1054.⁴ La scurt timp după căderea capitalei bizantine, a avut loc o primă confruntare teologică privitoare la purgatoriu. Este vorba de controversa din anul 1231, petrecută în mănăstirea grecească din Casole, aproape de Otranto. La acea dată, Georgios Bardanes, mitropolit de Corfu (1219-1240), s-a confruntat cu unul din trimișii papei, franciscanul Bartolomeu/Barthélemy. Ierarhul grec declara că frații Minoriți „*propovăduiesc doctrina cea greșită cum că ar exista un foc purificator (πῦρ καθαρτήριο) unde sunt aduși cei ce mor după ce s-au spovedit, dar care nu au avut timp să facă penitență pentru păcatele săvârșite, și sunt spălați de păcate înainte de Judecata de Apoi, dobândind, înainte de aceasta, eliberarea de pedeapsă*”.⁵ Pentru a-și susține punctul de vedere, franciscanii făceau apel la autoritatea Sfântului Grigorie I Dialogul sau Grigorie cel Mare, papă al Romei (590-604)⁶, cinstit și de Biserica Răsăritului pentru bine cunoscuta *Liturghie a Darurilor Înainte Sfințite*, care-i poartă și numele⁷. Problema ridicată de către Bartolomeu suna cam așa: „*Vreau să aflu de la voi, grecilor, unde se duc sufletele celor care au murit fără să facă penitență și care nu au avut timp să împlinească epitiimiile poruncite de către duhovnicii lor*”. La aceasta, grecii au

⁴ Christian Gastgeber, *Die Eroberung Konstantinopels während des vierten Kreuzzuges und die Haltung von Papst Innozenz III*, în vol: Th. Nikolaou, P. Neuner, G. Wenz (ed.), *Das Schisma zwischen Ost- und Westkirche. 950 bzw. 800 Jahre danach (1054-1204)*, LIT Verlag Münster, 2004, p. 43-71.

⁵ Jacques Le Goff, *Nașterea Purgatoriului*, vol. 2, p. 170-171. Vezi și P. Roncaglia, *Georges Bardanes métropolit de Corfu et Barthélemy de l'ordre franciscain. Les discussions sur le Purgatoire (15 octobre – 17 novembre 1231)*, Roma, 1953, p. 57 ș.u.; R. J. Macrides, *Bardanes, George*. În Kazhdan, Alexander. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, (1991), p. 254–255; A.A.Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin* Traducere și note de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, Polirom, Iași, 2010, p. 534-535.

⁶ Vezi: August Franzen & Remigius Bäumer, *Istoria papilor*. Trad. de Pr. Romulus Pop, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice București, 1996, p. 85-92; Claudio Rendina, *Papii. Istorie și secrete*. Trad. Radu Gâdei, Editura BIC ALL, București, 2002, p. 155-164.

⁷ Vezi: *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București (EIMBOR), 1987, p. 245-282.

răspuns: „Sufletele morților nu se duc, de atunci, în Infernul cel veșnic, deoarece Cel ce trebuie să judece tot universul n-a sosit încă, însoțit de alaiul Lui, pentru a deosebi pe cei drepți de cei păcătoși, ci se duc în niște locuri întunecoase care arată câte ceva din caznele la care acești păcătoși trebuie supuși. Căci, după cum pentru cei drepți au fost pregătite mai multe lăcașuri în casa Tatălui, potrivit cuvântului Mântuitorului⁸, tot astfel există și diferite pedepse pentru păcătoși”. La rândul lui, latinul a răspuns: „Noi nu avem această credință, însă noi credem că există un anumit foc „purgator”, adică foc ce purifică, și că, prin acest foc, cei ce trec din lumea aceasta fără a se căi, ca hoții, preacurvarii, ucigașii și toți cei care săvârșesc păcate mărunte, suferă în acest foc (purificator) un timp oarecare și se spală de petele păcatelor lor și apoi scapă de pedeapsă”. Remarca grecului nu se lasă așteptată: „Dar, minunatul meu prieten, am spus eu, cel ce crede în asemenea lucruri și îi învață și pe alții mi se pare a fi un desăvârșit partizan al lui Origen. Intr-adevăr, Origen și cei ce-i urmează au preconizat doctrina despre sfârșitul Infernului și chiar și demonii, după câțiva ani, vor obține iertarea și vor scăpa de pedeapsa veșnică⁹. Apoi, nu ai decât să faci apel la înțelepciunea ta gândindu-te la cuvintele Evangheliei date de Dumnezeu, de vreme ce Dumnezeu spune că aceștia: cei drepți, vor învia pentru viață, pe când păcătoșii vor învia pentru judecată”¹⁰. Și apoi: „Depărtați-vă de Mine, mergeți către focul exterior și veșnic, pregătit pentru diavol și pentru îngerii săi”¹¹. Și în altă parte: „acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților”¹², și „acolo viermele nu moare și focul nu se stinge”¹³. De vreme ce Dumnezeu îndreaptă atâtea amenințări, și atât de grele, împotriva celor care pleacă din viața aceasta cu fapte rele și cu păcate ce n-au fost spălate (prin penitență), cine se va încumeta să spună că există un foc purificator și un sfârșit al pedepsei înainte de judecata

⁸ „În casa Tatălui Meu multe lăcașuri sunt. Iar de nu, oare v-aș fi spus Eu vouă că Mă duc să vă pregătesc loc?” (Ioan XIV, 2.).

⁹ Despre „apocatastază” vezi: Origen, *Despre principii*, Cartea I, cap. 6, III și Cartea III, cap. 6, III, în Origen, *Scrieri alese*, trad. Teodor Bodogae, EIMBOR, București, 1982, p. 95, 253-255; Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, EIMBOR, București, 1994, p. 28-29; Nicolae-Dragoș Kerekeș, *Origenismul în secolele III-VIII*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016, p. 52-57.

¹⁰ „Și cei ce au făcut cele bune vor ieși spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândeii” (Ioan V, 29).

¹¹ „Atunci va zice celor din stânga: Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic, care este gătit vouă și îngerilor lui” (Matei XXV, 41).

¹² Matei XIII, 50.

¹³ Marcu IX, 46.

Judecătorului? Dar dacă ar fi posibil, în vreun fel oarecare, ca cei ce pleacă din această lume, vinovați de orice păcat ar fi, să fie smulși înainte (de Judecata de Apoi) caznelor, ce l-ar fi putut împiedica pe preacredinciosul și iubitul de Dumnezeu Avraam să-l scoată din focul ce nu se stinge pe bogătașul cel fără de milă, când acesta se cerea, în cuvinte în stare să înduioșeze adânc, doar o picătură de apă de pe vârful degetului, ca să se răcorească, dar el a auzit: „Fiule, în viața ta, tu ți-ai luat lucrurile bune, și Lazăr și-a luat pe cele rele; acum, aici, el este mângâiat, iar tu ești chinuit”¹⁴. Și arăta că, între el și Lazăr cel sărac, există o prăpastie de netrecut. Dar cum fratele minorit asculta toate acestea fără să se lase convins și își astupa urechile, i-am arătat textele Sfinților Părinți, inspirate de Dumnezeu, privitoare la Sfânta Scriptură, ca, în fața autorității celui mai înalt stăpân, să renunțe la împotrivire”.¹⁵ Cum franciscanul nu voia să accepte cele spuse de către ierarhul grec, discuțiile au eșuat.

La un interval de numai câțiva ani, se va înregistra și prima definiție pontificală a purgatoriului. Și anume, cu câteva săptămâni înainte de a muri, la 6 martie 1254, papa Inocențiu al IV-lea (1243-1254)¹⁶ trimisese cardinalului Eude de Châteauroux (1190-1273), legatul său de pe lângă greci, în Cipru, o scrisoare oficială (*sub catholicae*) în care, pe un ton autoritar, le cerea grecilor să subscrie la definirea Purgatorului așa cum o propunea el:

„De vreme ce Adevărul afirmă, în Evanghelie, că, dacă cineva îl hulește pe Duhul Sfânt, păcatul nu-i va fi iertat nici pe lumea aceasta, nici pe cealaltă: prin care ne este dat a înțelege că unele greșeli sunt iertate în cealaltă lume; de vreme ce și Apostolul declară că lucrarea fiecăruia, oricare ar fi ea, va fi încercată prin foc și că, dacă arde, lucrătorul va suferi pierderea ei, însă el însuși va fi mântuit, ca prin foc; de vreme ce grecii, ei înșiși, se spune, cred într-adevăr și fără șovăială că sufletele celor care mor primind penitența fără să fi avut timp s-o împlinească, sau care mor fără păcate de moarte, dar care sunt vinovați de (păcate) mărunte sau neînsemnate, sunt spălați după moarte și pot fi ajutați de rugăciunile și slujbele Bisericii, noi, ținând seamă că grecii susțin că nu află la învățății lor nici un cuvânt propriu și nume pentru a desemna locul acestei spălări de păcate, și că, pe de altă parte, potrivit tradiției și autorității Sfinților Părinți, numele acesta este Purgatoriul, vrem ca pe viitor această expresie să fie folosită și de ei. Căci, în

¹⁴ Luca XVI, 25.

¹⁵ Le Goff, vol. 2, p. 171-172.

¹⁶ C. Rendina, p. 471-476.

focul acesta temporar, păcatele, desigur nu și crimele și păcatele capitale, care n-au fost iertate mai înainte prin penitență, ci păcatele ușoare și neînsemnate sunt spălate; dacă nu au fost iertate în timpul vieții, ele împovărează sufletul după moarte".¹⁷ Grecii, însă, se împotriveau acestui demers papal.

La distanță de 20 de ani se înregistrează un nou pas în definirea purgatoriului de către papalitate. Este vorba despre Conciliul al II-lea de la Lyon, din anul 1274¹⁸, la care a fost invitat și Toma de Aquino. Ceva mai înainte, la cererea papei Urban al IV-lea (1261-1264)¹⁹, Toma scria, în vara anului 1263, la Orvieto, lucrarea *Contra errores Graecorum* (Împotriva greșelilor grecilor), „care – spune Jacques le Goff – pentru latini, a devenit un arsenal de argumente împotriva grecilor”.²⁰ Cum situația Imperiului Bizantin era tot mai dificilă din cauza pericolului turcesc și, mai ales, pentru a evita un eventual atac al lui Carol de Anjou, împăratul Mihail al VIII-lea, cel care la 1261 elibera Constantinopolul de cruciații latini, era nevoit să accepte unirea cu Papa, la Lyon, la 6 iulie 1274²¹, și proclamată solemn, la Constantinopol, la 26 ianuarie 1275. Unirea s-a făcut în baza unei mărturisiri – simbol, a împăratului Mihail al VIII-lea, care se referea la: Sfânta Treime, întruparea lui Hristos, unicitatea Bisericii, *purgatoriul* și slujbele pentru cei morți, cele șapte Sfinte Taine, cu mențiuni speciale despre taina confirmării prin mâinile episcopului, a folosirii azimei și a transsubstanțiației de la Sfânta Liturghie, a monogamiei în cazul căsătoriei, primatul extraordinar și divin al papei, dreptul de a judeca

¹⁷ Le Goff, vol. 2, p. 173-174.

¹⁸ Vezi: V. Laurent și J. Darouzes (Ed.), *Dossier grec de l'Union de Lyon (1273-1277)*, Archives de l'Orient chrétien, 16, Paris, 1976, p. 496-501; Klaus Schatz, *Allgemeine Konzilien – Brennpunkte der Kirchengeschichte*, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich, 1997, p. 113-118; Giuseppe Alberigo (Hrsg.), *Geschichte der Konyilien. Vom Nicaenum bis zum Vaticanum II*, Fourier Verlag Wiesbaden, 1998, p. 221-225.

¹⁹ C. Rendina, p.479-482.

²⁰ Le Goff, vol. 2, p. 175. Lucrarea lui Toma era, de fapt, o luare de poziție față de lucrarea lui Niccolo de Durazzo, episcop de Crotona: *Libellus de processione spiritus sancti et de fide trinitatis contra errores Graecorum* (Pamflet împotriva greșelilor grecilor privind purcederea Sfântului Duh și Sfânta Treime), care, după ce se ocupa întâi de *filioque*, voia să demonstreze că grecii din secolul al XIII-lea nu erau credincioși nici măcar față de Sfinții Părinți ai Bisericii grecești care ar fi propovăduit aceleași învățături ca și cei latini. (Cf. Ibidem, p. 174).

²¹ Ilie Boitan, *Încercări de unire bisericească între greci și latini între 1054-1455*, Teză de doctorat, București, 2007, p. 89.

orice problemă din lume și de a acorda privilegiile celorlalte Biserici. Textul mărturisirii era, de fapt, repetarea unei formule primite de împărat de la Roma. Aceasta fusese elaborată și pretinsă de papa Clement al IV-lea (1265-1268) cu șapte ani înainte²² și reluată de papa Grigorie al X-lea (1271-1276), într-o scrisoare trimisă împăratului Mihail al VIII-lea, din 24 octombrie 1272. În privința purgatoriului, mărturisirea împăratului bizantin spunea următoarele: *„Iar pentru diferitele păcate, comise de unii din neștiință, de alții din răutate, ea (Biserica romană) spune și învață că cei ce după botez alunecă în păcate, nu trebuie rebotezați, ci urmează să ducă o adevărată pocăință pentru păcatele lor. Căci dacă cei ce se pocăiesc cu adevărat mor în stare de bunătate, dar înainte ca să fi satisfăcut cele comise sau omise prin roade vrednice de pocăință, sufletele lor se curățesc după moarte prin pedepse purgatoriale sau curățitoare, precum ne-a explicat nouă fratele Ioan, și pentru a fi izbăvite de pedepsele de acest fel le sunt de folos ofrandele credincioșilor vii, adică jertfa liturghiilor, rugăciunile și milosteniile și alte slujbe de evlavie pe care credincioșii au obiceiul să le facă, după rânduielile Bisericii. Apoi, sufletele celor care după Sfântul Botez nu s-au pătat deloc, cu nici o pată de păcat, se înalță (la cer), ca și cele care după întinarea cu negura păcatului, fie în trup, fie după ieșirea din trup, au fost curățite, așa cum s-a spus mai sus, îndată în cer sunt primite. Iar sufletele acelor care au murit în păcat de moarte sau doar în cel strămoșesc, îndată în iad se pogoară spre a fi pedepsite, totuși, cu pedepse diferite”*.²³

Această mărturisire a devenit o anexă a constituției *Cum sacrosanta* a conciliului de la Lyon, promulgată, cu ușoare modificări de redactare, la 1 noiembrie 1274. Despre purgatoriu, ea spune următoarele: *„Dar, din pricina unor greșeli, introduse de unii din neștiință și de alții din răutate, ea (Biserica romană) spune și proclamă că cei care cad în păcat după botez nu trebuie rebotezați, ci, printr-o adevărată penitență, să-și capete iertarea păcatelor. Dacă, făcând o adevărată penitență, mor în iubire înainte de a fi ispășit, prin roade vrednice ale penitenței, cele comise sau omise, sufletele lor, așa cum ne-a explicat fratele Ioan, sunt curățite după moarte și prin chinuri purgatoare sau purificatoare și, pentru ușurarea acestor chinuri, le sunt de folos faptele credincioșilor care sunt în viață, adică slujbele, rugăciunile, pomenile și celelalte fapte cucernice pe care credincioșii au obiceiul să le ofere celorlalți credincioși*

²² Ibidem, p. 90. Tot acolo și traducerea mărturisirii, la nota 415.

²³ Boitan, *Încercări...*, p. 90, nota 415.

potrivit regulilor Bisericii. Sufletele celor care, după ce au primit botezul, nu s-au întinat de nici un păcat, ca și cele care, după ce s-au întinat, au fost purificate în timp ce se aflau în trup sau, după ce s-au întinat de păcate, au fost purificate fie în timp ce se aflau în trup fie după ce au fost desprinse de trup, așa cum s-a spus mai înainte, sunt numaidecât primite în cer".²⁴ Interesantă este aici remarca lui Jacques Le Goff, care spune că textul „este mai puțin avansat decât scrisoarea lui Inocențiu al IV-lea, scrisă cu douăzeci de ani înainte. Este vorba de *poenis purgatoriis seu catharteriis*, cuvântul grecesc latinizat corespunzând cuvântului latin pe care grecii îl elenizaseră. Însă cuvântul *purgatorium*, purgatoriul, nu apare. Nu este vorba *nici de loc, nici de foc*. Retragera aceasta să provină, oare, numai de la ostilitatea grecilor, sau, poate, și de la reticența anumitor medii teologice occidentale ? Nu este imposibil”.²⁵ Este clar, însă, că textul impus la Lyon grecilor cuprindea doctrina catolică, fiind, după J. Le Goff, echivalentul unei definiții *ex cathedra* și prima proclamare a credinței în *procesul purgator*, dacă nu în purgatoriu, ca dogmă.²⁶

Este cunoscut faptul că împăratul Mihail al VIII-lea a făcut eforturi pentru a impune unirea la Constantinopol, dar fără sorti de izbândă. Întrucât rezistența cea mai mare venea de la Athos, în mai 1276, poliția imperială a făcut o descindere aici și i-a expulzat și dispersat pe călugări. Au fost prinși doi dintre ei, Nichifor și Clement, pe care împăratul i-a trimis, cu o corabie venețiană, la Sfântul Ioan din Acra. Acolo, cei doi călugări athoniți au fost predați legatului papal, dominicanul Toma de Lentini (1200-1277), cel care-l primise în ordin pe Toma de Aquino, cu vreo patruzeci de ani înainte. Legatul, care era episcop de Acra și patriarh al Ierusalimului, le-a fixat reședința în Cipru, dar a avut și o discuție cu cei doi călugări greci, în care s-a pus și chestiunea purgatoriului. Iată fragmentul păstrat:

„Latinul: *Dar despre Purgatoriu ce spuneți?*

Grecii: *Ce înseamnă Purgatoriul și din ce Scriptură ați aflat de el?*

²⁴ Le Goff, 2, p. 176.

²⁵ Ibidem, p. 176-177.

²⁶ Ibidem, p. 177.

Latinul: *Din Pavel, atunci când spune că (oamenii) sunt încercați prin foc: «Dacă lucrarea lui va fi arsă, își va pierde răsplata. Cât despre el, va fi mântuit, dar ca prin foc».*

Grecii: *Așa este, căci este pedepsit pe vecie.*

Latinul: *Iată cum spunem noi. Dacă cineva, după ce a păcătuit, s-a dus să se spovedească, a primit o penitență pentru greșeala lui și moare înainte de a fi împlinit această penitență, îngerii îi aruncă sufletul în focul cel purificator, adică în fluviul acela de foc, până ce se va fi împlinit timpul pe care nu-l împlinise din pricina morții sosite pe neașteptate. Noi spunem că, după ce se va fi împlinit timpul rămas, sufletul se duce spălat de păcate în viața cea veșnică. Voi credeți la fel? Este sau nu adevărat?*

Grecii: *Aflați că nu numai că noi nu admitem credința aceasta, ci chiar o ațurăm, cum au făcut părinții în conciliu. Potrivit vorbelor Domnului, «Vă rătăciți, fără a cunoaște nici Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu»²⁷.*

Latinul: *În ce loc se odihnesc acum sufletele celor dreți; dar cele ale păcătoșilor?*

Grecii: *După cum spune cuvântul Domnului, cei dreți ca Lazăr sunt în sânul lui Avraam, iar păcătoșii ca bogătașul nemilostiv, în focul iadului.*

Latinul: *Mulți din credincioșii de rând ai Bisericii noastre cu greu îndură acestea. Restabilirea (apocatastaza), spun ei, n-a sosit încă, și, din acest motiv, sufletele nu simt nici pedeapsa, nici odihna. Și dacă așa stau lucrurile....²⁸.*

Textul păstrat se oprește aici, însă, cu siguranță, discuția a fost mult mai lungă. Interesant este faptul că și de data aceasta este amintită greșeala origenistă privitoare la apocatastază, care fusese condamnată de Sinodul al V-lea Ecumenic, din anul 553. Și, cu toate acestea, învățătura despre purgatoriu va continua să stea pe lista chestiunilor pe care latinii voiau să le impună grecilor în cadrul discuțiilor de unire, așa cum se va întâmpla și la Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439).

După cum se știe, această problemă a fost discutată în prima parte a conciliului, la Ferrara.²⁹ Pentru urmărirea discuțiilor există materiale

²⁷ „Într-adevăr – zice Le Goff – pentru greci, față de Sfânta Scriptură, care nu vorbește de Purgatoriu, latinii nu sunt în stare să citeze decât viziuni ale unor suflete scăpate chipurile de caznele de pe lumea cealaltă. Însă adaugă ei, faptele acestea din visuri sau din văzduhuri, ce sunt povestite, sunt pline de o mulțime de lucruri năstrușnice și nu se știe ce este adevărat”. Cf. Le Goff, 2, p. 179.

²⁸ Ibidem, p. 178-179.

²⁹ Vezi: *De Purgatorio Disputationes in Concilio Florentino Habitaе*, editat de L. Petit & G. Hoffmann, Roma, 1969; Joseph Gill, *Konstanz und Basel-Florenz*, în col. „Geschichte der ökumenischen Konzilien”, (ed. G. Dumeige & H. Bacht), Band IX, Mathias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1967, p. 265-268.

abundente, *Actele grecești*³⁰ și *Syropoulos*³¹ oferind informații din culisele părții grecești, iar *Actele latine*³² furnizând în plus și informații privind partea latină. Ambele izvoare rezumă argumentele expuse de părțile respective, inclusiv textele celor cinci discursuri principale rostite atunci³³. Latinii aleseseră pentru a purta discuțiile pe cardinalii Giuliano Cesarini și Nicolo Albergati, apoi pe Andrei, Episcop de Rhodos, pe Ioan de Torquemada și pe câțiva abați, în timp ce împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul i-a desemnat, ca purtători de cuvânt din partea grecilor pe mitropoliții Marcu Eugenicul al Efesului și pe Visarion al Niceei.³⁴

În ședința a treia, după urările reciproce, Cesarini a expus principalele puncte doctrinare divergente între greci și latini: 1. Purcederea Sfântului Duh; 2. Folosirea azimelor la Euharistie; 3. *Purgatoriul* și 4. Primatul papal. A întrebat apoi cu care dintre ele să se înceapă³⁵. Grecii au amânat discutarea primului punct după deschiderea oficială a lucrărilor, iar în privința celorlalte urmau să se consulte cu

³⁰ *Que supersunt actorum graecorum Concilii Florentini*, ed. J. Gill, Romae, 1953 (A.G.).

³¹ S. Siropulo, *Memorie*, ed. R. Creyghton, cu titlul *Vera historia unionis non verae*, Hagae-Comitis, 1660. Ediția în greacă și franceză a fost realizată de V. Laurent, *Les „Mémoires” du Grand Ecclésiarque de l’Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)*, în col: „Concilium Florentinum Documenta et Scriptores”, vol. IX, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, Roma, 1971 (Mai departe, Syropoulos, p.).

³² *Andreas de Santacroce, advocatus consistorialis: Acta latina Concilii Florentini*, ed. G. Hofmann, Romae, 1955 (A.L.).

³³ Joseph Gill, S. J., *The Council of Florence*, Cambridge. At the University Press, 1959 și versiunea română: *Conciliul de la Florența*, trad. Blanka Sidonia Gorun-Kovács, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011; Luigi Chitarin, *Greci e latini al Concilio di Ferrara – Firenze (1438/1439)*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2002; Vasile Alexandru Barbulovici, *Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439). Istoria și ecleziologia unirilor*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2019; Volodymyr Pryymych, *Unionsgespräche bei den Konyilien des 15. Jahrhunderts. Kiewer Metropolit als Mittler zwischen Byzanz und Rom*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2018.

³⁴ Syropoulos, V. 6; Ivan N. Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*, trad. de Constantin Făgețean, Editura SCARA, București, 2002, p. 44; Ioan-Vasile Leb, *Mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului, apărător al Ortodoxiei în Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*, în „Glasul Bisericii”, an. XXXVIII, nr. 5-6, 1979, p. 535-543, republicat în Idem, „Teologie și Istorie. Studii de Patristică și Istorie Bisericească”, Editura Arhiepiscopala, Cluj-Napoca, 1999, p. 92-109; J. Gill, *Personalities of the Council of Florence and others Essays* Oxford, 1964.

³⁵ Syropoulos, V, 15.

împăratul. Acesta s-a oprit asupra ultimelor două³⁶, lucru adus la cunoștința latinilor de către Marcu Eugenicul, în ședința a patra.³⁷ Prin Iulian Cesarini, latinii au fost de acord să se înceapă cu discutarea problemei privind Purgatoriul.³⁸

Dezbaterile privind Purgatoriul au început la 4 iunie 1438, când cardinalul Cesarini prezenta învățătura latină astfel: „Încă din vremea Apostolilor, Biserica Romei a învățat că sufletele care pleacă din această lume curate și fără nici o prihană – adică sufletele sfinților – se duc îndată în tărâmurile fericirii. Sufletele celor care după Botez au păcătuit, dar apoi s-au pocăit cu sinceritate și și-au mărturisit păcatele, însă nu au reușit să împlinească epitimia dată lor de către părintele duhovnicesc ori să aducă roade de pocăință îndestulătoare pentru a-și ispăși păcatele, se curățesc prin focul purgatoriului, unele mai grabnic, altele mai încet, după păcatele lor; iar apoi, după curățire, pleacă spre tărâmul veșnicei fericiri. Rugăciunile preotului, liturghiile și faptele de milostenie ajută mult la curățirea lor. Sufletele celor răposați în păcat de moarte sau în păcatul strămoșesc se duc de-a dreptul întru osândă”.³⁹ Argumentația sa se baza pe citate din Sfânta Scriptură și din Părinții Bisericii, atât greci, cât și latini. Marcu al Efesului a ținut un discurs scurt și politicos, spunând că, de fapt, deosebiriile dintre cele două Biserici în privința acestei chestiuni nu erau deloc mari. A urmat o scurtă intervenție a lui Ioan de Torquemada, după care ședința s-a încheiat⁴⁰, nu înainte ca grecii să ceară discursul scris al lui Cesarini. Documentul predat grecilor de către latini după prima întâlnire începea cu o prezentare a învățăturii Bisericii romane care a fost luată aproape cuvânt cu cuvânt (*verbatim*) din mărturisirea de credință făcută în numele lui Mihail al VIII-lea Paleologul, la cel de-al doilea conciliu de la Lyon (1274): „Sufletele celor care, într-adevăr, s-au căit, vor muri în caritate înainte să plătească o penitență justă

³⁶ Syropoulos, V, 16.

³⁷ Syropoulos, V, 17.

³⁸ Syropoulos, V, 18; Gill, *The Council*, p.116; Ioan-Vasile Leb, *Teologie și Istorie. Studii de Patristică și Istorie Bisericească*, Editura Arhiecezania, Cluj-Napoca, 1999, p. 83-109; Idem, *Biserica în acțiune*, Editura LIMES, Cluj, 2001, p. 14-34.

³⁹ Syropoulos, V, 27; Ostrumov, 45; Gill, *The Council*, 118; G. Hofmann, *Erstes Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer*, în *Orientalia Christiana*, XVI (1929), p. 257-301. Traducerea greacă făcută la Ferrara, la L. Petit, *Documents relatifs au Concil de Florence. La question du Purgatoire*, în *Patrologia Orientalis*, XV, publicată și separat, n. 1, p. 25-30.

⁴⁰ Syropoulos, V, 28-29; Gill, p. 118.

a păcatelor din săvârșire sau din neglijență, sunt purificate după moarte prin purificarea pedepselor și prin sprijinul credincioșilor în viață, adică liturghii, rugăciuni, pomeni și alte acte de pietate, vor putea ușura aceste pedepse. Însă sufletele acelea care după ce au primit botezul nu s-au pătat în nici un fel de păcate și încă și acelea care după ce s-au murdărit cu păcate, dar s-au purificat, sau când au fost încă legate de corpul lor, după cum s-a spus mai înainte, după ce s-au desprins, au fost primite imediat în Cer. Dar acele suflete care lasă această viață în starea de păcat de moarte, sau doar de păcat originar, coboară imediat în Iad ca să fie pedepsite cu diferite tipuri de pedepse. Și adică, nu mai târziu de Ziua Judecății, toți oamenii se vor prezenta cu trupurile lor în fața judecății lui Hristos pentru a da socoteală de faptele lor”.⁴¹ Restul documentului conține probele primei părți a declarației, care se referă la Purgatoriu. Latinii voiau să demonstreze că există un statut intermediar și că acolo se aplică pedeapsa cu focul. Argumentele sunt luate din Sfânta Scriptură⁴², din tradiția Bisericii, din autoritatea Bisericii romane, din învățăturile părinților latini, mai ales din Fericitul Augustin și Sf. Grigorie cel Mare, și din părinții greci, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nissa, Sf. Ioan Hrisostom și Teodoret al Cyrului. Gill amintește și de o „*ratio theologica*”, adică aceea că „justiția divină pretinde ca tot răul să fie ispășit”⁴³

După ce grecii au primit textul, s-au sfătuit cu împăratul, iar acesta l-a însărcinat pe Marcu să răspundă în scris.⁴⁴ Visarion a scris și el un text, iar împăratul a hotărât ca eleganța părții introductive a acestuia să fie combinată cu puterea argumentelor din textul alcătuit de Marcu, rezultând astfel răspunsul oficial grec⁴⁵, expus în ședința din 14 iunie⁴⁶ de către mitropolitul Visarion al Niceei. „Latinii, a spus el, admit că în vremea de acum și până în ziua Judecății celei de pe urmă, sufletele răposaților se curățesc prin foc, slobozindu-se astfel de păcate; deci cel ce a păcătuit mai mult va avea parte de un mai îndelungat răstimp de curățire, pe când cel cu mai puține păcate va fi dezlegat mai curând, cu ajutorul Bisericii; dar în viața viitoare ei admit focul veșnic, nu pe cel curățitor. Astfel, latinii primesc și existența focului vremelnic și

⁴¹ Gill, *The Council*, p. 120.

⁴² Marcu XII, 46; Matei XII, 32; Corinteni III, 13-15.

⁴³ Gill, *The Council*, p. 121.

⁴⁴ Editat complet de L. Petit, *Doc.*, n. II, p. 39-60.

⁴⁵ Syropoulos. V, 30.

⁴⁶ Cuvântarea a fost editată de L. Petit, *Doc.*, n. III, p. 61-79.

a celui veșnic, numindu-l pe cel dintâi foc curățător sau purgatoriu. Pe de altă parte, grecii învață despre existența unui singur foc veșnic, înțelegând că pedepsirea vremelnică a sufletelor păcătoase înseamnă că ele se duc o vreme într-un loc de întuneric și durere, sunt pedepsite prin lipsirea de Dumnezeuasca lumină și se curățesc – adică sunt slobozite din locul acela de întuneric și jale – prin rugăciuni, Sfânta Liturghie și fapte de milostenie, iar nu prin foc. Grecii mai cred că până la unirea sufletelor cu trupurile, întrucât sufletele păcătoșilor nu suferă pedeapsa deplină, la fel și cele ale sfinților nu se bucură de fericirea deplină. Dar latinii, fiind de acord cu grecii în privința primului punct, nu-l admit pe cel de-al doilea, zicând că sufletele sfinților și-au primit deplina răsplată cerească încă de pe acum”.⁴⁷ Așadar, dacă în unele chestiuni grecii erau de acord cu latinii, neînțelegerile s-au ivit asupra modului de ispășire. În mod sigur, aceasta nu s-a realizat prin foc. Nici unul dintre învățații greci nu a vorbit și nu a transmis o astfel de părere care face legătura cu erezia lui Origen.⁴⁸

În zilele de 25 și 27 iunie, s-au ținut alte ședințe, latinii răspunzând grecilor prin Ioan de Torquemada⁴⁹ care – zice J. Gill – l-a acuzat pe Marcu al Efesului „nu fără o anumită doză de bătaie de joc, că nu avea curajul să expună deschis doctrina greacă despre Purgatoriu, fiindcă răspunsurile grecilor au fost menținute într-un plan negativ, de neacceptare a concluziilor latine, doar pentru a-și stabili propria poziție... *Actele grecești* – zice tot Gill – explică intervenția lui Torquemada prin faptul că grecii i-au satirizat pe latini și nu i-au luat în serios, participând la aceste întâlniri în mod pasiv, fără nici un angajament, căutând doar să tragă de timp până la expirarea celor patru luni de întrerupere convenite cu latinii”.⁵⁰ Siropulos spune că împăratul era cel ce nu voia să se cedeze în acest punct. Și tot Siropulos spune că înainte de 30 iunie Marcu Eugenicul a redactat un comunicat în care a expus învățătura grecilor⁵¹. S-au ținut și alte ședințe în care, din partea latinilor a vorbit Andrei de Rhodos, căruia i-a răspuns, scurt, Marcu Eugenicul.⁵²

⁴⁷ Ostrumov, 46.

⁴⁸ Gill, *The Council*, p. 119.

⁴⁹ G. Hofmann, *Zweites Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer*, în O.C., XVII (1930), p. 184-243. Traducerea greacă contemporană la L. Petit, *Doc.*, n. IV, p. 80-107.

⁵⁰ Gill, p. 119.

⁵¹ Gill, *The Council*, p. 123; L. Petit, *Doc.*, n. V, p. 108-151.

⁵² Gill, *The Council*, p. 124, L. Petit, *Doc.*, n. VI, p. 152-168.

În intervențiile lor, latinii încercau să-și dovedească învățătura despre Purgatoriu prin cuvintele din 2 Macabei 12, 42-46, unde se spune că Iuda Macabeul „a trimis în Ierusalim să aducă jertfă pentru păcat”, cugetând totodată că „sfânt și cucernic gând a fost că a făcut curățire pentru cei morți, ca să se slobozească de păcat”. De asemenea, ei mai citau cuvintele lui Iisus Hristos că „cel ce va grăi împotriva Duhului Sfânt nu va fi iertat nici în veacul acesta, nici în cel ce va să fie” (Matei 12, 32). Cel mai des citat folosit de ei era cel de la I Corinteni 3, 11-15: „că o altă temelie nu poate nimeni să pună în afara celei puse, care este Iisus Hristos. Iar dacă pe această temelie zidește cineva cu aur, cu argint, cu pietre scumpe, cu lemn, cu fân, cu paie, lucrul fiecăruia se va face cunoscut; îl va vădi Ziua; fiindcă el în foc se descoperă, și focul însuși va lămuri cum anume e lucrul fiecăruia. Dacă lucrul pe care cineva l-a zidit deasupra rămâne, acela plată va primi; dacă lucrul cuiva va fi ars, păgubit va fi; el însă se va mântui, dar așa ca prin foc”. La acestea, adăugau locuri de la Sfinții Părinți amintiți deja.⁵³

La toate acestea, ortodocșii au dat „un răspuns limpede și îndestulător”⁵⁴, arătând că textul de la Macabei, precum și cuvintele Mântuitorului, nu pot dovedi decât că unele păcate se vor ierta după moarte, dar nu se poate ști exact dacă prin osânda focului sau prin alte mijloace. Pe deasupra, ce are a face iertarea păcatelor prin foc și cu chinurile? Nu poate fi decât ori una, ori alta: fie osândă, fie iertare, și nu amândouă deodată.

Ca explicație la cuvintele Apostolului, latinii au citat tâlcuirea Sfântului Ioan Hrisostom care folosește cuvântul *foc* în înțelesul de foc veșnic, și nu de unul vremelnic sau curățitor. El explică cuvintele *lemn, fân* și *trestie* ca fapte rele, hrană pentru focul veșnic. Cuvântul *zi* înseamnă ziua Judecării de Apoi, iar cuvintele *se va mântui, însă așa ca prin foc* înseamnă păstrarea și dănuirea existenței păcătosului în vreme ce suferă osânda. Urmând o astfel de tâlcuire, ei respingeau cealaltă explicație dată de Fericitul Augustin, întemeiată pe cuvintele *se va mântui*, pe care el le-a înțeles în sensul de *fericire*, schimbând astfel înțelesul textului. „Este cât se poate de îndreptățit – scriau învățații ortodocși – să socotim că grecii trebuie să înțeleagă cuvintele grecești mai bine decât străinii. Ca atare,

⁵³ Gill, *The Council*, p. 124-125.

⁵⁴ Ostrumov, p. 47.

dacă nu putem dovedi că vreunul dintre sfinții ce vorbeau limba greacă tâlcuiesc cuvintele Apostolului, scrise în grecește, într-un alt înțeles decât cel dat de fericitul Ioan, atunci negreșit că trebuie să ne învoim cu cei mai mulți dintre acești oameni vestiți ai Bisericii... Întrucât focul în chip firesc nimicește, dar cei ce sunt osândiți la focul cel veșnic nu sunt nimiciți, Apostolul spune că ei dăinuie în foc, păstrându-și și urmându-și existența, fiind totodată arși de către foc. Spre a dovedi adevărul unei astfel de tâlcuiri a cuvintelor Apostolului (vers 11 și 15) ei fac următoarea observație: Apostolul împarte tot ceea ce este *zidit* pe numita *temelie* în două părți, fără să pomenească măcar vreodată de o a treia parte, mijlocie. Prin *aur*, *argint*, *pietre scumpe*, el înțelege virtuțile; prin *lemn*, *fân*, *trestie* ceea ce e potrivnic virtuții, adică lucrurile rele. Învățătura noastră – zic ortodocșii – ar avea poate un oarecare temei dacă el (Apostolul) ar fi împărțit lucrurile rele în două feluri, și ar fi spus că cele de un fel sunt curățite de către Dumnezeu, iar celelalte sunt vrednice de osânda veșnică. Dar El nu a făcut o asemenea împărțire, numind doar lucrurile ce-l îndreptățesc pe om la fericirea veșnică, adică virtuțile și cele ce sunt vrednice de osânda veșnică, adică păcatele. După care zice că *lucrul fiecăruia se va face cunoscut*, și spune când anume se va întâmpla aceasta, arătând către ziua cea de pe urmă, când Dumnezeu va răsplăti fiecăruia după cum i se cuvine. Căci *îl va vădi Ziua; fiindcă el în foc se descoperă* – zice el. Negreșit, aceasta este ziua celei de a doua veniri a lui Hristos, veacul viitor, numit *zi* în înțeles aparte, sau spre a o deosebi de viața de acum, care nu este decât noapte. Aceasta este ziua când El va veni întru slavă, și un râu de foc va curge dinaintea Lui (Daniil 7, 10; Ps. 50, 3 și 97, 3; 2 Petru 3, 12-15). Toate acestea ne arată că Sfântul Pavel vorbește aici de ziua cea de pe urmă și de focul veșnic gătit păcătoșilor. Acest foc – zice el – va pune la încercare lucrul fiecărui om, *în ce chip va fi*, lămurind unele lucruri și arzând altele dimpreună cu lucrătorii. Dar când fapta rea se va nimici prin foc, făcătorii răului nu se vor nimici, ci vor continua să existe în foc și vor suferi veșnic. Deci, întrucât Apostolul nu împarte aici păcatele în cele de moarte și cele ce se pot ierta, ci faptele ca atare în bune și rele; întrucât vremea acestei întâmplări e socotită de El ca fiind Ziua de Apoi, la fel ca și de către Apostolul Petru; întrucât, iarăși, el pune pe seama focului puterea de a nimici toate faptele rele, dar nu pe făptuitori – se vedește că Apostolul Pavel nu vorbește de focul curățitor care, chiar după părerea voastră, nu se întinde asupra tuturor faptelor rele, ci asupra câtorva dintre păcatele mai mici. Însă chiar și

cuvintele *dacă lucrul cuiva va fi ars, păgubit va fi* (ζημωθήται), arată că Apostolul vorbește despre chinurile veșnice; aceia *se lipsesc* de lumina Dumnezeiască, lucru ce nu se poate spune despre cei curățiți, cum ziceți voi; căci aceștia nu numai că nu se păgubesc cu nimic, ci chiar dobândesc cu îmbelșugare, slobozindu-se în curăție și neprihănire”.⁵⁵

Ca răspuns la citatele luate de către latini de la Sfântul Vasile cel Mare (din rugăciunea de la Cincizecime), de la Fpifanie, Ioan Damaschin și Dionisie Areopagitul, grecii spuneau că acestea nu puteau sprijini învățătura romană, iar mărturia lui Teodoret de Cyr ei nu au reușit nici măcar să o identifice. „Rămâne un singur Părinte – spun grecii – Grigorie, fericitul preot din Nissa, care s-ar părea că vorbește ceva mai mult în folosul vostru decât oricare dintre ceilalți Părinți. Păstrând toată cinstirea cuvenită acestui Părinte, nu ne putem împiedica a spune că și el a fost doar un om muritor, iar omul, oricât de mare ar fi treapta sfințeniei la care ar ajunge, poate oricând greși, îndeosebi în asemenea lucruri ce nu au fost cercetate mai înainte ori statornicite de către Părinți într-un Sinod de obște”. Când grecii vorbesc despre Grigorie, de cele mai multe ori își limitează cuvintele spunând: „*dacă acesta a fost gândul lui*” și încheie discuția asupra lui Grigorie astfel: „*Trebuie să avem în vedere învățătura de obște a Bisericii și să ne luăm drept legiuire Sfânta Scriptură, neluând în seamă cele scrise de fiecare în nume propriu* (ἰδία)⁵⁶

În privința mărturiilor Părinților apuseni, răsăritenii au spus că îi cunosc prea puțin, neavând nici o traducere grecească, și au încercat să-i dezvinovățească prin împrejurările în care au scris, neînțelegerea cuvintelor Apostolului (I Cor. III, 11-15), prin greutatea de a trage o concluzie generală din mai multe împrejurări (întemeiate pe vedenii) etc. Cât privește autoritatea Bisericii Romei, evidențiată de către latini, grecii au spus că ea nu are legătură cu subiectul în discuție.

În sfârșit, grecii se întemeiau în discuții pe Sfânta Scriptură și pe Sfinții Părinți și, cu precădere pe pilda săracului Lazăr, unde se pomenește de sânul lui Avraam – locul fericirii – și iad – locul osândei – fără să se spună ceva despre vreun loc de mijloc pentru osândirea păcatelor.⁵⁷

⁵⁵ Ostrumov, p. 47-50.

⁵⁶ Ostrumov, p. 51.

⁵⁷ Ibidem, p. 52; Gill, *The Council*, p. 124-125.

Neajungându-se la nici o înțelegere, problema Purgatoriului a fost reluată, fără a fi cercetată mai amănunțit, în partea ultimă a ședințelor dinainte de întocmirea decretului de unire, fiecare din părți apărându-și propria învățătură. În discuțiile despre focul material, curățitor sau purgatoriu, grecii au susținut că sufletele, fiind de natură spirituală, nu mai trec printr-un foc material sau purgatoriu. Îndată după moartea trupului, ele nu primesc fericirea sau condamnarea definitivă, deoarece nu sunt unite cu trupurile în care au conviețuit, ci numai un început de fericire sau de osândă, care va deveni definitivă după învierea morților, la Judecata Universală. Sufletele care au păcătuit în viață îndură, după moarte, suferințe morale, până la Judecata Universală⁵⁸.

În actul de unire, semnat la 5 iulie 1439 în catedrala din Florența de 115 reprezentanți latini și 33 delegați bizantini, mărturisirea privind Purgatoriul era favorabilă latinilor: *„dacă cei care se pocăiesc cu adevărat și mor în dragostea lui Dumnezeu mai înainte de a fi săvârșit roade vrednice de pocăință pentru cele ce au păcătuit, ca și pentru cele ce au omis, sufletele acestora sunt curățate după moarte prin pedepse curățitoare; ca să se ușureze ele de astfel de pedepse, le sunt folositoare ajutoarele credincioșilor vii, adică jertfele liturgice și rugăciunile și milosteniile și celelalte fapte de credință, care se obișnuiesc să se facă de către credincioși, după rânduielile Bisericii.*

Iar sufletele acelora care după ce au fost botezați nu au căzut absolut deloc în întinăciunea păcatului, ca și sufletele care după ce s-au pângărit cu întinăciunea păcatului au fost curățate, după cum s-a spus mai înainte, sunt primite îndată în cer și contemplă în mod clar pe Însuși Dumnezeu unul, întreit în Persoane, așa cum este, unul mai desăvârșit totuși decât altul, potrivit cu vrednicia vieții fiecăruia.

*Că sufletele acelora care mor în starea de păcat de moarte actual sau numai în păcatul strămoșesc coboară îndată în iad unde vor fi pedepsite cu pedepse, totuși, neegale”.*⁵⁹

Soarta acestui paragraf a fost aceeași cu cea a întregii uniri: eșec total, întrucât împăratul nu a reușit să impună unirea în imperiu, iar

⁵⁸ Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2004, p. 289.

⁵⁹ H. Denzinger & A. Schönmetzger, *Enchiridion symbolorum et declarationum de rebus fidei et morum*, Ed. XXXIII, Herder Verlag, Freiburg im Breisgau 1965, 693; N. Chifăr, *Istoria creștinismului*, II, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2008, p. 364.

căderea Constantinopolului sub turci, în anul 1453, a făcut ca nici să nu se mai discute despre unire. Totuși, ca problemă, ea va trebui discutată și în cadrul dialogului teologic ortodoxo-romano/catolic, chiar dacă epoca actuală diferă de cea din secolul al XIV-lea.

Cluj-Napoca

5 Decembrie 2024

Bibliografie

1. Giuseppe Alberigo (Hrsg.), *Geschichte der Konzilien. Vom Nicaenum bis zum Vaticanum II*, Fourier Verlag Wiesbaden, 1998.
2. Vasile Alexandru Barbulovici, *Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439). Istoria și ecleziologia unirii*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2019.
3. Ilie Boitan, *Încercări de unire bisericească între greci și latini între 1054-1455*. Teză de doctorat (dactilo.), București, 2007.
4. Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului*, vol. II, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2008.
5. Luigi Chitarin, *Greci e latini al Concilio di Ferrara-Firenze (1438-1439)*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 2002.
6. Henricus Denzinger et Adolfus Schönmetzger, *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum*, Editio XXXIII, Herder Verlag, Freiburg im Breisgau, 1965.
7. August Franzen & Remigius Bäumer, *Istoria papilor*. Trad. De Romulus Pop, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 1995.
8. Christian Gastgeber, *Die Eroberung Konstantinopels während des vierten Kreuzzuges und die Haltung von Papst Innozenz III*, în vol. Theodor Nikolaou, Peter Neuner, Gunther Wenz (ed.) *Das Schisma zwischen Ost- und Westkirche. 950 bzw. 800 Jahre danach (1054-1204)*, LIT Verlag Münster, 2004, p. 43-71.
9. Joseph Gill, *Konstanz und Basel-Florenz*, în col. „Geschichte der ökumenischen Konzilien”, (ed. G. Dumeige und H. Bacht) Band IX, Mathias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1967.
10. Joseph Gill, S.J., *The Council of Florence*, Cambridge. At the University Press, 1959. Și versiunea română, *Conciliul de la Florența*, trad. Blanka Sidonia Gorun-Kovács, Presa Universitară Clujeană, 2011.

11. Joseph Gill (ed.), *Que supersunt actorum graecorum Concilii Florentini*, Romae, 1953.
12. Joseph Gill, *Personalities of the Council of Florence and others Essays*, Oxford, 1964.
13. Jacques Le Goff, *Nașterea Purgatoriului*, vol. I-II, trad. de Maria Carpov, Editura Leridiane, București, 1995.
14. Jacques Le Goff & Jean-Claude Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu occidental*, trad. de Mădălina Roșioru et alii, Editura Polirom, Iași, 2002.
15. Mihai Himcinschi, *Purgatoriul*, în: Ștefan Buchiu și Ioan Tulcan, „Dicționar de teologie ortodoxă”, Basilica, București, 2019, p. 763.
16. Georg Hofmann (ed.), *Andreas de Santacroce, advocatus consistorialis: Acta latina Concilii Florentini*, Romae, 1955.
17. Georg Hofmann, *Erstes Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer*, în „*Orientalia Christiana*”, XVI, 1929, p. 257-302.
18. Georg Hofmann, *Zweites Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer*, în „*Orientalia Christiana*”, XVII, 1930, p. 184-243.
19. Nicolae-Dragoș Kerekeș, *Origenismul în secolele III-VIII*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016.
20. Vitalien Laurent (ed), *Les „Mémoires” du Grand Ecclésiarque de l’Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)*, în col. „*Concilium Florentinum Documenta et Scriptores*”, vol. IX, Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, Roma, 1971.
21. Vitalien Laurent și Jean Darruzes, *Dossier grec de l’Union de Lyon (1273-1277)*, Archives de l’Orient chrétien, 16, Paris, 1976.
22. Ioan-Vasile Leb, *Mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului, apărător al ortodoxiei în Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*, în „*Glasul Bisericii*”, anul XXXVIII, nr. 5-6, 1979, p. 535-543, republicat în Idem, „*Teologie și Istorie. Studii de Patristică și Istorie Bisericească*”, Editura Arhiepiscopala, Cluj-Napoca, 1999, p. 92-109.
23. Ioan-Vasile Leb, *Mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului, un model de ecumenist?* În Idem, „*Biserica în acțiune*”, Editura Limes, Cluj, 2001, p. 14-34.
24. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
25. Ruth Juliana Macrides, *Bardanes, George*, în Alexander P. Kajdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, p. 254-255.

26. Markus Mühling, *Grundinformation Eschatologie. Systematische Theologie aus der Perspektive der Hoffnung*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007.
27. Origen, *Despre principii*. Trad. Teodor Bodogae, București, 1982.
28. Ivan N. Ostrumov, *Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*. Trad. Constantin Făgețean, Editura SCARA, București, 2002.
29. Aristeides Papadakis, „Syropoulos, Sylvester”, în Alexander P. Kajdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, (online).
30. Sabine Pemsel – Maier, *Himmel – Hölle – Fegefeuer*. Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 2001.
31. Louis Petit (ed. și trad.), *Documents relatifs au Concil de Florence I. La question du Purgatoire a Ferrare*, în „*Patrologia Orientalis*” sub red. René Graffin și François Nau, Tome XV, Fascicule 1, nr. 72, Paris, 1923 și Editions Brepols, Turnhout/Belgique, 1990 (online gallica.bnf.fr).
32. Louis Petit (ed. și trad.), *Documents relatifs au Concil de Florence II. Oeuvres anticonciliaires de Marc d'Éphèse. Documents VII-XXIV*, în „*Patrologia Orientalis*” sub red. René Graffin și François Nau, Tome XVII – Fascicule 2, nr. 83, Paris, 1923 și Editions Brepols, Turnhout/Belgique, 1990 (online gallica.bnf.fr).
33. Louis Petit & Georg Hofmann (ed.), *De Purgatorio Disputationes in Concilio Florentino Habitaе*, Roma, 1969.
34. Volodymyr Pryymych, *Unionsgespräche bei den Konzilien des 15. Jahrhunderts. Kiewer Metropolitener als Mittler zwischen Byzanz und Rom*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2018.
35. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
36. Claudio Rendina, *Papii. Istorie și secrete*. Trad. Radu Gâdei, Editura ALL, București, 2002
37. Martiniano Roncaglia, *Georges Bardanes métropolitaine de Corfu et Barthélemy de l'ordre franciscain. Les discussions sur le Purgatoire (15 octobre-17 novembre 1231)*, Roma, 1953.
38. Klaus Schatz, *Allgemeine Konzilien – Brennpunkte der Kirchengeschichte*, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich, 1997.
39. Sylvester Syropoulos, *Memoriae*, ed. de R Creyton, cu titlul *Vera historia unionis non verae inter graecos et latinos: sive concilii Florentini exactissima narratio*, Hagae-Comitis, 1660.

40. A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*. Traducere și note de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazâru, Polirom, Iași, 2010.
41. Helmut Vordermayer, *Die Lehre vom Purgatorium und die Vollendung des Menschen. Ein moraltheologischer Beitrag zu einem umstrittenen Lehrstück aus der Eschatologie*, Tyrolia Verlag Innsbruck, 2006.

3. Matia Corvin și familia sa „la Otranto”: scrisori din vara anului 1480

Ioan-Aurel Pop^a, Alexandru Simon^b

Abstract: Six weeks after the start of the Ottoman siege of Rhodes (23 May 1480) and some three weeks before the Ottoman fleet appeared in front of Otranto (28 July 1480), the harbour of her father, Ferdinand of Aragon, king of Naples, Beatrice, the wife of Matthias Corvinus, king of Hungary, wrote to her sister, Eleanor, and her brother-in-law, Ercole d'Este, duke of Modena (9 July 1480), who probably received the – identical – letters of Beatrice at the same time with the news of the Ottoman siege of Italian Otranto. Queen Beatrice sent word of the recent anti-Ottoman exploits in Wallachia (late May-mid-June 1480), and then in Bulgaria, of the captains of her husband, supported by the ‘magnificent’ Stephen III, voivode of Moldavia, with whom Matthias had recently concluded peace, accepting the voivode as his vassal, still according to the same queen. Two days after the queen’s letters, on 11 July 1480, and with significantly fewer details, Matthias appended basically the same news as post-scriptum to his messages sent to the cities of Augsburg and Nürnberg, nominally under the authority of Matthias’ arch-enemy, Emperor Frederick III of Habsburg. Less than a month earlier, already informed about the siege of Rhodes, Matthias had warned his father-in-law about the imminent Ottoman attack on the Kingdom of Naples and urged him to reach an agreement with the sultan. Not too long ago, Matthias had also allowed Ottoman riders to raid the ‘Austrian lands’ of Frederick III. A question therefore arises: were the

^a Ioan-Aurel Pop este academician profesor universitar doctor, Academiei Române, București Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. E-mail: iapop@acad.ro

^b Alexandru Simon este cercetător doctor habilitat Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca. E-mail: alexandru.simon@acad.ro

messages sent by Matthias and Beatrice ‘fake-news’ aimed at covering Hungarian-Ottoman arrangements at a time when Christendom was besieged by the Turks? Inspite of apperances, the answer is largely a negative one.

Keywords: *Matthias Corvinus, Beatrice of Aragon, Mehmed II, Buda, Otranto, Rhodes, Wallachia*

În 9 iulie 1480, prin scrisori identice (ASMo, 1480; Nagy & Nyáry, 1876, nr. 288-289, pp. 436-440; Veress, 1914, nr. 226, pp. 343-344), Beatrice de Aragon, soția regelui Matia Corvin, i-a anunțat recentele victorii din Țara Românească ale căpitanilor soțului ei lui Ercole d’Este, ducele Modenei și Ferrarei și Eleonorei (Manca, 2000), soția acestuia și sora mai mare a Beatricei (Pop & Simon, 2022). Peste două zile, la 11 iulie, Matia a trimis două „comunicate regale” orașelor germane Augsburg (StAA, 1480) și Nürnberg (HHStA, 1480), în care, ca *post scriptum*-uri la lungile sale plângeri împotriva împăratului Frederic al III-lea de Habsburg, soțul Beatricei, pomenea recentele victorii din Țara Românească și din Bulgaria ale oștenilor săi (MNL-OL, 1480a și b; Nehring, 1976, nr. 107, p. 104; Simon, 2007, p. 110, nota 31). Trecuse aproape o lună și jumătate de la începerea asediului otoman al Rhodos-ului ioanit (23 mai) (Vatin, 1994, pp. 148-151). Asediul a fost un eșec, la fel cum s-a dovedit și campania din Țara Românească (ASMo 1480; în original: [...] *in le dicte parte de Transilvania, per nome chiamata la Gran Valacchia* [...]), adică din „Valahia Mare”, parte a Transilvaniei care se întindea până la Dunăre (după Beatrice în scrisorile ei din 9 iulie). Inițial, atacul date oștenii lui Matia și ai lui Ștefan al III-lea cel Mare al Moldovei, recent împăcat cu Matia, tot conform mesajelor reginei Beatrice din 9 iulie (ASMo, 1480; în original: [...] *el Magnifico Stefano vaivoda Moldavo, cum lo quale del proximo la Sua Maesta havia firmata pace et donatoli obbedientia* [...]), a părut un succes. O singură victorie, clară, a fost obținută în vara lui 1480: la Otranto, de către flota otomană.

Ginerele credincios și socrul mânios în fața sultanului

Cam pe la vremea la care scrisoarea Beatricei de Aragon trebuie să fi ajuns la curtea de la Modena (în comparație: Pop, 2019-2020), flota otomană a apărut în fața portului Otranto de la Adriatică, pe 28 iulie 1480

(Somani, 2008). După un asediu de două săptămâni, otomanii conduși de amiralul Gedik (Lowry, 2003, p. 116), cuceritorul Caffei crimeene din vara anului 1475 (Simon, 2011a), au ocupat orașul regelui Ferdinand de Aragon, tatăl Beatrice și socrul lui Matia (Dover, 2005, p. 62). Chiar dacă asediul Rhodos-ului a eșuat, otomanii fiind nevoiți să se retragă, pe 17 august, nu a trecut mult și Basarab al IV-lea Țepeluș, alungat de trupele Ungariei și Moldovei, a revenit pe tronul Țării Românești (Rezachevici, 2001, pp. 123-124), poate după ce Matia a plecat la oaste în Croația la începutul lunii septembrie (Horváth, 2011, p. 112; Pálosfalvi, 2018, pp. 273-274).

Turcii s-au menținut la Otranto până în toamna anului următor, până pe 10 septembrie 1481 (Soranzo, 1915, p. 362), la destul timp după moartea lui Mehmed al II-lea, pe 3 mai 1481 (Heywood, 2009, p. 368), și izbucnirea războiului de succesiune dintre fiii defunctului Fatih, Baiazid și Djem (Simon, 2005, pp. 14-19). În Răsărit, Matia și Ștefan au eșuat din nou să-l elimine definitiv pe Țepeluș (Nagy & Nyáry 1878, Addenda, nr. 41, pp. 360-361). Acesta avea să-și piardă viața abia vreun an mai târziu, dar nu de mâna puternicilor săi vecini creștini, ci de cea a supușilor săi, din tot mai puternica Oltenie (Pleșia, 1969, p. 53). Situația antiotomană constant proastă din Țara Românească ne reîndreaptă atenția asupra mesajelor regale ungare de la începutul lui iulie 1480, de dinainte ca otomanii să cucerească portul Otranto în august.

În a doua jumătate a lunii iunie a anului 1480, Matia îi trimisese deja un mesaj socrului său, regele Ferdinand. Matia aflase că turcii ajunseseră la Rhodos, pe 23 mai (Herzfeld, 1972). Soțul Beatricei știa și că flota lui Mehmed urma să-l atace pe Ferdinand în Apulia, parte a Principatului de Taranto, „o Țară a Galilor” pentru regatul neapoletan (Monti, 1928). Astfel, cu poate nici trei săptămâni înaintea scrisorilor trimise de Beatrice rudelor ei de la Modena (pe 9 iulie 1480) și mesajelor transmise de Matia orașelor lui Frederic (pe 11 iulie 1480), fiul lui Iancu de Hunedoara (Anderle, 1995) îl implora pe fiul – nelegitim – al lui Alfonso al V-lea (ASG, 1480) să facă pace cu sultanul, la a cărui curte, „ruda sa de sânge”, Matia (Simon, 2011b), avea numeroase surse, nu doar după spusele sale (Tárdy, 1971-1972, pp. 151-152; Salihović, 2020, pp. 33-35).

Serenissimo Principi etc. Ferdinando etc. Salutem et prosperos ad vota successus. Scripsimus nuper Maiestati Vestre, postquam certificati sumus Turcorum Imperatorem classem suam misisse in Apuliam contra Dominia

Maiestatis Vestre et eam avisatam fecimus per alias litteras nostras, ut sciret rebus suis in tempore providere; habebamus enim, uti prioribus litteris nostris significavimus, certum hominem nostrum non longe a Porta Principis Turcorum, qui nos de omnibus occurrentibus fideliter avisabat. Huic homini nostro sepius de mente Imperatoris Turcorum treugas nobis offerenti, revolventes animo displicentias illas, quibus Summus Pontifex non minus Maiestatem Vestram quam nos superioribus diebus provocavit, iniunxeramus ut tentaret de longe, utrum Turcus ipse adhuc in priore sententia de faciendis nobiscum treugis permaneret. Reversus itaque modo ad nos idem homo noster retulit, et cum testimonio litterarum Turcarum demonstravit, paratum esse Turcum ad treugas nobiscum firmandas, ita ut contentus sit etiam Maiestatem Vestram in ipsas treugas includi. Quo percepto statuimus celeriter Maiestatem Vestram de hiis reddere certiores, ut scilicet cognosceremus, an et ipsa vellet huiusmodi treugis includi, et simul requireremus eam, ut si ad huiusmodi treugas bernida [!] est, quamprimum mitteret hominem suum ad nos, qui iret nomine suo cum oratore nostro ad Turcum, vel saltem litteras mandati citissime dirigeret pro nostro oratore, ut huiusmodi treuge possent firmari antequam alia sequerentur. Nam certificati sumus sexaginta galeas nunc missas esse ad dominia maiestatis vestre, reliquam classem ivisse ad Rodum, propter quod res ista maxima indiget celeritate. Nam si Turcos, quod absit, contra Maiestatem Vestram prosperabitur, efficietur ad huiusmodi treugas faciendas insolentus; si vero infortunabitur, incipiet cogitare de vindicta, et ob hoc erit difficilior. Quamobrem optimum erit, antequam Turcus aliud moliatur, ut nos de mente sua reddat Maiestas Vestra sine mora certiores; et sive hominem suum, sive litteras mandati ad nos mittere placuerit, nos faciemus ut quamprimum treuge huiusmodi inter nos et Turcum cum inclusione Maiestatis Vestre concludentur. Quod quidem erit maxime in rem Maiestatis Vestre et etiam nostram, quia Pontifex, qui derelicta liga, in Vestram et totius Christianitatis displicentiam colligatus est, una cum suis sequacibus pedem facilius retrahet ab incepto, et de alio incipiet consilio cogitare. Datum (Fraknói, 1895, nr. 26, pp. 36-37).

Sursa s-a păstrat în cel mai cunoscut manuscris cu scrisori de la Matia (OszK, 1480; Mikó, 2019). Actul nu se găsește în miscelaneul din KMUB (disponibil acum și în MNL-OL, 1478-1482, în ordinea filelor din miscelaneu), care conținea copia/ copiile? ale unui registru/ ale unor registre din cancelaria lui Matia (intervalul acoperit de scrisorile datate este 12 iulie 1478-13 octombrie 1482). Copia/ copiile a/ au fost realizată/ realizate în timpul Războiului cel Lung (1593-1606). Copiile au fost incluse într-un

miscelaneu care a aparținut bibliotecii lui Ferdinand Hoffmann de Grünbühel († 1607), consilierul împăratului Rudolf al II-lea de Habsburg (1576-1612) la vremea întocmirii/ achiziționării miscelaneului (Nehring, 1972, pp. 86, 89). În acei ani, interesul pentru domnia lui Matia era tot mai mare în Europa Occidentală (Pop & Simon, 2023).

Acțiuni și reacții la începutul deceniului al nouălea al secolului al XV-lea

La vremea mesajului monarhului huniad către socrul său aragonez de la Napoli, oștenii lui Matia și oștenii lui Ștefan pătrunseseră în Țara Românească de vreo două-trei săptămâni, [...] *circa la festa delo Corpo de Christo* [...], în cuvintele Beatricei din 9 iulie 1480 (ASMo, 1480), adică în jurul datei de 30 mai 1480). Tot în acel timp, nu trecuse mult (poate cel mult o lună și jumătate) de când Matia îngăduise otomanilor să treacă prin părțile ungare ale Bosniei și Slavoniei pentru a prăda domeniile ereditare, Stiria și Carinthia, ale lui Frederic al III-lea (MNL-OL, 1480c), cu care Matia reintrase în conflict după campania otomană din Transilvania din toamna anului 1479 (Pálosfalvi, 274).

Poate nu întâmplător, în 9 iulie 1480, după ce Rhodos-ul fusese atacat, iar flota otomană se îndrepta spre Otranto, Sixt al IV-lea îi numea – *in esecuzione del tratatto* – atât pe Frederic al III-lea, cât și pe Matia drept *suoi aderenti e collegati*, definitivând alianța dintre Sfântul Scaun și Veneția (Predelli, 1901, nr. XVI-148, p. 233-234; nr. XVI-159, p. 236). Alianța fusese încheiată pe 16 aprilie 1480 spre marea nemulțumire a lui Ferdinand de Aragon. Peste două săptămâni, pe 30 aprilie, Mehmed a cerut Veneției să permită flotei otomane să se aprovizioneze în porturile republicii (Miklosich & Müller, 1865, nr. 18, pp. 306-309). Serenissima a evitat însă să-și asume și acest risc Tatăl Beatricei se temuse – pe bună dreptate – că Veneția va profita – și – de nevoile italiene ale Papalității pentru a ataca Neapolele prin intermediul noului aliat din Răsărit al Serenissimei, sultanul Mehmed al II-lea (Piva, 1901).

În paralel, Ștefan al III-lea al Moldovei se străduia să impună – în pofida opoziției Cracoviei Jagiellone (Horoshkevich, 1980, pp. 90-91) – alianța matrimonială moldo-moscovită. Pe 30 mai 1480, la Vilnius se știa,

de la cavalerii teutoni (vasalii și protejații lui Matia de la 1478), că Mehmed îi ceruse lui Ștefan să deschidă calea spre Polonia (Lewicki, 1894, nr. 289, p. 316). Sultanul se pregătea însă să asedieze Rhodos-ul și Otranto-ul. Cu o lună mai devreme (pe 25 aprilie), de la Cracovia sosise în Prusia știrea că Matia murise și că elita ungară decisese să-i dea coroana lui Cazimir, pentru ca – mai apoi (în august 1480) – un război între Ungaria și Polonia să pară iminent (Górski & Biskup, 1955, nr. 16, p 41; nr. 27, p. 53). La acea vreme, cel târziu din aprilie 1480, tratativele matrimoniale moldo-muscovite fuseseră reluate, după o întrerupere aparentă de vreun an (Ciobanu, 2018, pp. 88-90). În ce măsură aparenta întrerupere se datorase (ori nu) acțiunilor otomane din a doua jumătate a lui 1479 și discuțiilor ungaro-otomane și moldo-otomane din iarna anului 1479-1480 este greu de spus. Cert este că acordul dintre Ștefan al III-lea și marele cneaz Ivan al III-lea avea să ducă peste mai puțin de trei ani la tripla alianță dintre Buda, Moscova și Suceava (Hollegger, 2019, pp. 142-144).

Începuse un „joc” care – pe termen scurt și mediu – a avut multiple efecte. Printre altele, el avea să conducă la (1) „transferurile de populație” dinspre sud (din zona Bosniei) spre nord, poruncite de Matia după confruntările din vara și toamna lui 1480, „transferurile”, predominant vlahe, atingând și părțile sibiene ale Transilvaniei (Moga, 1939; Gündisch, 1991, nr. 4331, pp. 297-298; nr. 4506, p. 326; 1484; nr. 4590, p. 386; nr. 4593, p. 389; 1485; nr. 4628, p.416; nr. 4685-4686, pp. 472-473, <nr. 4687b>, p. 484), la (2) „sumețirea” răsăriteană a lui Matia și a lui Ștefan cu sprijinul Moscovei. „sumețire” ale cărei roade aveau să se vadă la finalul deceniului, dar nu fără implicarea Casei de Habsburg (Pop & Simon, 2008), și (3) la pierderea porturilor Moldovei de către Ștefan la 1484, un Ștefan dornic de mărire deopotrivă valahă și pontică la începutul anilor 1480, și obligat apoi să se reorienteze spre Transilvania „extinsă” a Beatricei de Aragon din vara anului 1480 (Simon. 2022).

„Jocuri” politice și false știri medievale?

Complexitatea „șesăturilor” de sub evenimentele de la 1480 formulează astfel și o întrebare aparent post-modernă: este posibil ca scrisorile germane și italiene ale cuplului regal de la Buda să fi fost o știre

falsă? Întrebarea este justificată de scrisoarea-avertisment trimisă – după începerea asediului otoman al Rhodos-ului (23 mai 1480) și înaintea debutului asediului otoman al Otranto-ului (28 iulie 1480) – de către Matia lui Ferdinand de Aragon, dar și de prezența lui Ștefan la Suceava, pe 27 mai 1480 (Șimanschi, Ignat & Agache, 1976, nr. 226, pp. 343-344), cu cel mult patru zile înaintea datei indicate de Beatrice de Aragon – în scrisorile trimise rudelor ei de la Modena (pe 9 iulie 1480) – pentru ofensiva ungaro-moldavă din Țara Românească (reamintim: *circa la festa delo Corpo de Christo*/ în jurul datei de 30 mai).

În scrisorile trimise lui Ercole și Eleonorei d'Este, Beatrice, după ce a pomenit împăcarea dintre Matia și Ștefan și implicarea celui din urmă în pregătirea campaniei din Țara Românească, nu a mai spus nimic despre acțiunile oștenilor domnului din Țara Românească (O explicație ar fi că Beatrice nu dorea <ca Matia> să împartă să împartă gloria capitulării „Valahiei Mari” cu Ștefan). În sfatul domnesc al lui Ștefan din 27 mai 1480, de la Suceava, au figurat toți pârcălabii marilor cetăți și porturi ale Moldovei (Cetatea Albă, Chilia, Neamț, Orhei, Roman și Suceava), hrisovul din acea zi fiind emis pentru Șteful, pârcălabul Hotinului de la hotarul cu tot mai neliștitul Cazimir al IV-lea al Poloniei, căruia îi promisese că-i va jura credință în persoană (ianuarie 1479), după care intrase rapid în negocieri cu dușmanul Cracoviei, Ivan al III-lea al Moscovei (Pilat, 2023, p. 238).

Este astfel posibil ca Ștefan, nevoit și să strângă cât mai multă oaste din cauza opoziției din primăvara acelui an 1480 a „boierilor de margine” de la Brăila, Buzău și Râmnic (Coman & Cristea, 2013), să fi intrat în Țara Românească abia după ce trupele ungare ale lui Matia trecuseră Carpații, de această dată curtea de la Buda putând spune – cu temei, altfel decât la sfârșitul anului 1476 (Gorovei, 2007, pp. 85-87) – că victoria împotriva turcilor de la sud de munți fusese obținută înainte ca domnul Moldovei să intervină. Aceasta ar fi cea mai simplă explicație în favoarea „autenticității” luptelor antiotomane din Țara Românească din vara anului 1480. În caz contrar, prea elaboratul mesaj transmis de regina Beatrice de Aragon la Modena trebuie reprivit cu toată atenția, transilvană, ungară și românească, statală și personală.

În comparație, soțul, Matia, a fost extrem de lapidar (MNL-OL, 1480a și b). A spus scris doar [...] „și <oștenii noștri> ne-au redat Țara

Valahiei în mâinile noastre” [...] (formulare identică în ambele scrisori ale regelui Ungariei către orașele Augsburg și Nürnberg) din 11 iulie 1480: [...] *und das land Walachey widerumb in unseren handen eingenomen* [...]). Nu s-a fălit ca alte dăți cu supunerea naturală a Țării Românești, și a Moldovei, față de el, și față de tatăl său (Fraknoi, 1893, nr. 147, pp. 210-213; Veress, 1914, nr. 34, pp. 37-38). Nici nu a mai abuzat de triumfalisme când a descris faptele de arme ale supușilor săi (Fraknoi, 1893, nr. 231, pp. 333-334; nr. 245, p. 355; Veress, 1914, nr. 23, p. 26; Bárány, 2013). Asemenea atitudini huniade apăreau de obicei când exista o problemă în fundal, ca de pildă, bătălia de la Baia din 1467 ori reîntronarea lui Vlad al III-lea Țepeș la 1476 (Pilat & Cristea, 2017, pp. 133-134, 173-177). Tocmai din cauza absenței exagerărilor din scrisorile lui Matia din iulie 1480, este posibil ca, într-adevăr, oastea sa fi intrat în Țara Românească în iunie 1480.

O „familie complicată”

Rămân „basmelor” Beatricei transmise la Modena: „Valahia Mare” din Transilvania, Transilvania de la Dunăre și „ungarizarea” românilor (Pop & Simon, 2021, pp. 88-89). Dacă scrisorile ei trebuiau să transmită o știre falsă (un „fake-news”), exagerările erau menite să-i dea credibilitate în Italia; ceea ce însemna că temele „denaturate” de ea, adică Transilvania, Valahia, relația dintre români și unguri, erau cunoscute la sud de Alpi (Biondo, 1927, pp. 44-45). Dacă mesajele de familie descriau realități, supradimensionarea acestora era gândită să genereze un triumf prin recursul la Transilvania, la români și la „Valahia Mare”; ceea ce, și în acest caz, ne arată că subiectele „ajustate” de soția lui Matia erau familiare corespondenților ei din Peninsula Italică (Cagni, 1969, nr. 30, pp. 156-157). În ambele variante, abordarea i-a aparținut în primul rând reginei Beatrice și mai puțin (poate chiar deloc) lui Matia. O arată însăși prezentarea făcută de Beatrice lui Ștefan: „[...] magnificul Ștefan, voievodul moldav, cu care de curând Maiestatea Sa a făcut pace și l-a luat sub ascultare [...]” (ASMo, 1480).

Când Beatrice se căsătorise cu Matia, Veneția se luptase cu Neapolele în fața papei Sixt al IV-lea pentru împărțirea banilor de cruciadă. Veneția îl sprijinea pe Ștefan, Neapolele pe Matia. Nimeni nu a câștigat (Pop & Simon, 2020). dar relația tripartită Veneția-Roma-Ștefan

rămas o rană deschisă pentru Matia, până la sfârșitul domniei (Kalous, 2020, nr. 24, pp. 97-98). La începutul lui 1479, Veneția a făcut pace cu Poarta, iar Ștefan a avut apoi – prin raporturile cu Înalta Poartă (Decei, 1945) – o atitudine îndoielnică față de Ungaria, până la campania turcă (otomano-valahă) din toamna aceluși an (Drăgan, 2007), pentru care Matia a învinovățit (și) Veneția, înainte, dar și după succesul căpitanilor regali de la Câmpul Pâinii (Pop & Simon, 2011, pp. 231-236). În iulie 1480, Beatrice a anunțat cuplului ducal de la Modena că Matia se împăcase cu Ștefan, revenit astfel sub ascultare huniadă, ceea ce era implicit o lovitură pentru Veneția, care a fost acuzată ulterior că a sprijinit desantul otoman de la Otranto-ul tatălui Beatricei (Babinger, 1978, pp. 394-395; Setton, 1978, pp. 341-342).

Matia nu ar fi riscat asemenea cuvinte. În iulie 1480, ar fi putut-o face în fața Augsburg-ului și a Nürnberg-ului, știut fiind că, la 1473, dușmanul lui Matia, împăratul Frederic al III-lea, îl socotise pe Ștefan „căpitanul său din Valahia”. Ștefan însă l-a ales, și de acea dată, pe Matia (Simon, 2016).

Din iulie 1480 (cel târziu), Beatrice, care nu avea încă copii cu Matia, și nici nu avea să aibă (Farbaky, 2012), își făcea propriile aranjamente. După cum se știe, ele nu au dus la nimic bun pentru Matia. Este tentant să legăm „dedicul” Beatricei de recunoașterea – oficial anti-otomană – din octombrie 1479 a lui Ioan Corvin (Schönherr, 1893, pp. 22-24) de către tatăl său nelegitim Matia, căreia i-a urmat, în decembrie, afirmarea de către Matia a înrudirii – „prin valahi” – dintre el și Mehmed (Iorga, 1915, nr. 73, p. 54-55). Nu înseamnă neapărat că este și greșit, întrucât, ca în cazul scrisorii sale către Ferdinand, Matia începuse să se încurce „în propriile sale ițe”.

Bibliografie

Arhive și biblioteci

1. ASG (1480). Archivio di Stato di Genova, Genova, Archivio Segreto, *Diversorum. Filze*, busta 3060 (F 40). 1479-1480, nenumerotat (15 martie 1480).
2. ASMo (1480). Archivio di Stato di Modena, Modena, Archivio Segreto Estense, Cancellaria, Carteggi con principi esteri, *Ungheria*, busta 1623. 1477-1624, nenumerotat (9 iulie 1480).

3. HHStA (1480). Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Reichshofkanzlei, *Fridericiana*, Karton 4. 1476–1480, fasc. 5/2. 1480, f. 82^r (11 iulie 1480).
4. KMUB (1593-1606). Knihovny Masarykovy Univerzity, Brno, Codices, Cod. 9. *Mikulovsky rukopis*.
5. MNL-OL (1478-1482). Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, [nr.] 292991 (12 iulie 1478-13 octombrie 1482)
6. MNL-OL (1480a și b). Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, [nr.] 258404 (11 iulie 1480).
7. MNL-OL (1480b). Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, [nr.] 293274 (11 iulie 1480).
8. MNL-OL (1480c). Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, [nr.] 253244 (6 august 1480).
9. OSzK (1480). Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Codices, Fol. Lat. 1656, f. 73^r [iunie 1480].
10. StAA (1480). Stadtarchiv Augsburg, Augsburg, Rats- und Ämterwesen, Oberste Instanzen: Rat, *Literaliensammlung* (Ratskorrespondenz), I. Abteilung, nenumerotat (11 iulie 1480).

Ediții de surse și istoriografie

1. Anderle Á. (1995). Alfonso V el Magnánimo and the Hungarian Throne. *Mediterrán Tanulmányok*, 6, 17-28.
2. Babinger F. (1978). *Mehmed the Conqueror and his Time*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
3. Bárány A. (2013). The Crusading Letters of King Matthias of Hungary. In D. Thomas D., A. Mallett (Eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History, V. 1350-1500* (pp. 566-582). Leiden – Boston: Brill.
4. Biondo F. (1927). Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem de expeditione in Thurcos. In B. Nogara (Ed.), *Scritti inediti e rari di Flavio Biondo* (pp. 31-74). Città del Vaticano: Tipografia poliglotta Vaticana.
5. Cagni G.M. (Ed.) (1969). *Vespasiano da Bisticci e il suo epistolario*, Roma: Edizioni di storia e letteratura.
6. Ciobanu M. A. (2018). La începutul relațiilor moldo-moscovite. *Analele Putnei*, 14 (1), 81-100.

7. Coman M. & Cristea O. (2013). A Late Fifteenth Century Controversy on the Moldavian-Wallachian Frontier: An Incident Analysis. In M. Rady & A. Simon (Eds.), *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia* (pp. 101-119). London: University College London, School of Slavonic and East European Studies.
8. Decei A. (1945). Tratatul de pace – *sullmâme* – încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare, la 1479. *Revista Istorică Română*, 15 (4), 465-494.
9. Dover P. M. (2005). Royal Diplomacy in Renaissance Italy: Ferrante d'Aragona (1458-1494) and his Ambassadors. *Mediterranean Studies*, 14, 57-94.
10. Drăgan I. (2007). Câmpul Pâinii (1479): o luptă de români contra românilor. In N. Edroiu, S. Andea, & Ș. Turcuș (Eds.), *Națiune și europenitate: Studii Istorice. In Honorem Magistri Camilli Mureșanu* (pp. 76-82). București: Editura Academiei Române.
11. Farbaký P. (2012). The Sterile Queen and the Illegitimate Son: Beatrice of Aragon and John Corvinus's Rivalry at Matthias Corvinus's Court. In H. Dáňová, K. Meziohoráková, & D. Prix (Eds.), *Artem ad vitam. Kniha k počtĕ Ivo Hlobila* (pp. 419-428). Praha: Artefactum, 2012.
12. Fraknói V. (1893). *Mátyás király levelei. Külügyi Osztály, I. 1458-1479*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
13. Fraknói V. (1895). *Mátyás király levelei. Külügyi Osztály, II. 1480-1490*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
14. Gorovei Șt. S. (2007). Cronologii controversate în istoria lui Ștefan cel Mare. Observații asupra izvoarelor. *Analele Putnei*, 3 (2), 75-90.
15. Górski K. & Biskup M. (1955). *Akta Stanów Prus królewskich, I. 1479-1489*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
16. Gündisch K.G. (Ed.) (1991). *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, VII. 1474-1486*. București: Editura Academiei Române.
17. Herzfeld M. (1972). New Light on the 1480 Siege of Rhodes. *The British Museum Quarterly*, 36 (3-4), 69-73.
18. Heywood C. (2009). Mehmed II. In G. Ágoston & B. Masters (Eds.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (pp. 364-368). New York, NY: Facts On File, Inc.
19. Hollegger M. (2019). Im Osten nichts Neues? Kernräume der Politik Maximilians I. In B. Dybaś & I. Tringli (Eds.), *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung* (pp. 124-148). Budapest: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences.

20. Horoshkevich A.L. (1980). *Русское государство в системе международных отношений конца XV-начала XVI в.* Москва: Наука.
21. Horváth R. (2011). *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458-1476-1490)*. Budapest: História.
22. Iorga N. (Ed.) (1915). *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV^esiècle, V. 1476-1500*. Bucarest: Edition de l'Académie Roumaine (Fonds Alina Știrbey).
23. Kalous A. (Ed.) (2020). *The Legation of Angelo Pecchinoli at the Court of the King of Hungary (1488-1490)*. Budapest – Rome: Gondolat Kiadó.
24. Lewicki A. (Ed.) (1894). *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, III. 1392-1501*. Kraków: Nakładem Akademii umiejętności.
25. Lowry H.W. (2003). *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany, NY: State University of New York Press.
26. Manca J. (2000). *Constantia et forteza: Eleonora d'Aragona's Famous Matrons. Source: Notes in the History of Art, 19 (2), 13-20*.
27. Miklosich F. & Müller I. (Eds.) (1865). *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, III*. Wien: Carolus Gerold.
28. Mikó G. (2019). A formuláskönyv és a leveleskönyv határán. Az Országos Széchényi Könyvtár Fol. Lat. 1656. számú kézírata. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 144, 83-93.
29. Moga I. (1939). Les bergers Mărgineni. Un chapitre d'histoire économique des Roumains de Transylvanie. *Revue de Transylvanie*, 5 (2), 202-223.
30. Monti G.M. (1928). *La condizione giuridica del Principato di Taranto*. Bari: Tipografia Cressati.
31. Nagy I. & Nyáry A. (1876). *Magyar diplomáciai emlékek. Mátyás király korából 1458-1490, II. [1466-1480]*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
32. Nagy I. & Nyáry A. (1876). *Magyar diplomáciai emlékek. Mátyás király korából 1458-1490, IV. [1488-1490; 1458-1490]*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
33. Nehring K. (1972). Angaben zu einer unveröffentlichten Kopie eines Registers aus der Kanzlei von Matthias Corvinus. *Levélári Közlemények*, 43 (1), 85-96.
34. Nehring K. (1976). Quellen zur ungarischen Außenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts" (I), *Levélári Közlemények*, 47 (1), 87-120.
35. Pálosfalvi T. (2018). *From Nicopolis to Mohács: A History of Hungarian-Ottoman Warfare. 1389-1526*. Leiden – Boston: Brill.

36. Pilat L. (2023). *Moldova, Sfânta Coroană și regii Jagielloni, Vasalitate, putere și gândire politică (1387-1526)*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.
37. Pilat L. & Cristea O. (2017). *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*. Leiden – Boston: Brill.
38. Piva E. (1901). L'opposizione diplomatica di Venezia alle mire di Sisto IV su Pesaro e ai tentativi di una crociata contro i Turchi. *Nuovo Ateneo Veneto*, seria a II-a, 5 (1), 4-104.
39. Pleșia D. (1969). Neagoe Basarab. Originea, familia și o scurtă privirea asupra politicii Țării Românești la începutul
40. veacului al XVI-lea (I). *Valachica*, 1, 45-60.
41. Pop I.-A. (2019-2020). The Romanians from Moldavia at the Jubilee in Rome (1475). *Il Mar Nero*, 10-11, 163-170.
42. Pop I.-A. & Simon Al. (2008). Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497). In O. Cristea & Gh. Lazăr (Eds.), *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea* (pp. 331-406). Brăila: Istros.
43. Pop I.-A. & Simon A. (2011). Documents on the Prequels and the Aftermath of the Battle of Câmpul Pâinii (Kenyérmező, Brotfeld). *Hadtörténelmi Közlemények*, 124 (1), 229-238.
44. Pop I.-A. & Simon A. (2020). Arbitrajul de la Foligno din 1476: *l'Ungaro o il Valacho?*. *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, 47, 65-80.
45. Pop I.-A. & Simon Al. (2021). Transilvania de la Dunăre: scrisorile de la Modena ale reginei Beatrice de Aragon din vara anului 1480. *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a V-a, 36, 77-92.
46. Pop I.-A. & Simon A. (2023). Un rege de război sau un rege de pace pentru țară? «Descrierea» venețiană a Ungariei de la mijlocul anilor 1490. *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a V-a, 38, 97-150.
47. Predelli R. (Ed.) (1901). *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti, V. [Registri XIV-XVII]*. Venezia: A spese della Società.
48. Rezachevici C. (2001). *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881), I. Secolele XIV-XVI*. București: Editura Enciclopedică.
49. Salihović D. (2020). *Definition, Extent, and Administration of the Hungarian Frontier toward the Ottoman Empire in the Reign of King Matthias Corvinus, 1458-1490* [teză de doctorat]. Cambridge: University of Cambridge, Magdalene College.

50. Schönherr Gy. (1893). *Hunyadi Corvin János, 1473-1504*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
51. Setton K.M. (1978). *The Papacy and Levant (1204-1571), II. The Fifteenth Century*. Philadelphia, PA: American Philosophical Society.
52. Simon A. (2005). Lumea lui Djem. Buda, Suceava și Istanbul în anii 1480. *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu*, 48, 11-43.
53. Simon A. (2007) [2005]. *Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
54. Simon A. (2011a). The Western Impact of Eastern Events: The Crusader Consequences of the Fall of Caffa. *Istros*, 18, 383-396.
55. Simon A. (2011b). La parentéle ottomane du roi Mathias Corvin. In Ch. Gastgeber, E. Mitsiou, I.-A. Pop, M. St. Popović, J. Preiser-Kapeller, & A. Simon (Eds.), *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (pp. 15-22). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
56. Simon A. (2016). Habsburgs, Jagiellonians and Crusading: The Wallachian Case in the 1470s. In A. Bárány (Ed.), *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations* (pp. 53-68). Debrecen: Debrecen University Press.
57. Simon A. (2022). Moldova în discuțiile regelui Matia Corvin cu legatul papal Angelo Pecchinoli (1489-1490). *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, 59, 1-47.
58. Somani F. (2008). La curia romana e la crisi di Otranto. In H. Huben (Ed.), *La conquista turca di Otranto (1480) tra storia e mito* (pp. 211-262). Galatina: Congedo Editore.
59. Soranzo G. (Ed.) (1915). *Cronaca di Anonimo Veronese. 1446-1488*. Venezia: Tipografia Emiliana.
60. Șimanschi L., Ignat G., & Agache D. (Eds.) (1976). *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, II. 1449-1486*. București: Editura Academiei R.S.R.
61. Veress E. (Ed.) (1914). *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, I. 1468-1540*. Budapest: Stephaneum.
62. Tárdy L. (1971-1972). Ungarns antiosmanische Bündnisse mit Staaten des Nahen Ostens und deren Vorgeschichte. *Anatolica*, 4, 139-156, la 151-152.
63. Vatin N. (1994). *L'Ordre de Saint-Jean-de Jérusalem, l'Empire ottoman et la Méditerranée orientale entre les deux sièges de Rhodes (1480-1522)*. Paris – Leuven: Peeters.

4. Matia Corvin între Ștefan cel Mare și Djem în anul 1489: Rapoarte și mesaje de la curia papală

Alexandru Simon^a

Abstract: The correspondence between Cardinal Marco Barbo and his former secretary, Giovanni Lorenzi, who had become the secretary of Pope Innocent VIII, documents the circumstances in which the protection of Stephen III of Moldavia – „as a Pontifical vassal” – was transferred from Casimir IV Jagiello, king of Poland, to Matthias Corvinus, king of Hungary. Casimir made significant efforts to prevent this transfer and also tried to interfere in the delicate matter of the Christian custody over Djem, the „renegade brother” of Sultan Bayezid II, Stephen’s suzerain and Matthias’ „business partner”. Both Barbo and Lorenzi acted surprised and claimed to know nothing of the Moldavian matter, though they were fully aware of it, according to chiefly Barbo’s messages. Both Barbo and Lorenzi were Venetians and quite loyal to the Serenissima, Stephen’s traditional protector. In this turmoil, the relation between Matthias and Djem played a key part, for all three (Bayezid included) were allegedly related by (Wallachian) blood.

Keywords: *King Matthias Corvinus, Prince Djem (Cem/ Jem), Cardinal Marco Barbo, Papacy, crusading*

^a Alexandru Simon este cercetător doctor habilitat Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca. E-mail: alexandru.simon@acad.ro

Cu toate că era fiu lui Iancu de Hunedoara (sau poate tocmai de aceea), Matia Corvin nu a avut cea mai bună relație cu Papalitatea, cu a ei influențabilă și schimbătoare curie (Fedeles, 2019). În special pe măsură ce sfârșitul lui Matia a fost socotit tot mai aproape, sănătatea regelui degradându-se aproape constant după 1485 (Domonkos, 1998, pp. 138-140), raporturile dintre Roma, sub noul papă Inocențiu al VIII-lea (1484-1492), și suveranul huniad au fost tot mai tensionate, chiar dacă nu se știe ca Matia să mai fi amenințat cu schisma, precum la 1480, în vremea pontificatului lui Sixt al IV-lea (Fraknoi, 1891, p. 284). Evoluția s-a repercutat în mod direct asupra două capitole politice foarte delicate de la acea vreme: (1) controlul asupra prințului Djem, fratele fugar al sultanului Baiazid al II-lea (Györkös, 2013), și (2) suzeranitatea asupra Moldovei, disputată între Buda și Cracovia regelui Cazimir al IV-lea Jagiello (Pilat, 2023, p. 258). Câteva noi, dar și mai vechi surse din mediul curiei romane vin să întregească complexul context (Simon, 2022).

Atacul – bosniac și moldav – al legatului pontifical

Din iarna anului 1488-1489 lângă Matia se afla legatul pontifical Angelo Pecchinoli, episcop de Orte și Civita Castellana, lipsit oficial de experiența necesară unei asemenea misiuni (Kalous, 2021). De la prima întâlnire cu regele, pe care Pecchinoli, cu o memorie antrenată (Renedo, 2020), s-a grăbit să o raporteze *verbatim*, problemele au fost evidente (30 ianuarie 1489). Matia se folosea de Ancona, revoltată împotriva Romei și pe care o luase, la 1488, sub protecția sa (Lightbown, 1964; Benelli, 2019, pp. 44, 49), pentru a pune presiune pe papă, nedispus să-i facă pe plac în toate suveranului de care, altminteri, el avea mare nevoie, de la problema cruciadei antiotomane (Housley, 2009) la situația din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană (Dücker, 2011). Dacă este să-i credem raportul, replica lui Pecchinoli a fost pe măsură, chiar dacă a atins limita uzanțelor diplomatice și mai ales sensibilitățile regelui (BAV, 1489a; BNM, 1489a).

[...] «*Et credat maiestas vestra, quod sua sanctitas nullo modo potuit animum inducere, quod maiestas vestra hoc sua sponte fecerit, sed illius animus victus est inopportunitate et petulantia Anconitanorum. Nec putet maiestas vestra, domine rex, quod domino nostro, qui est universalis pater Christi fidelium, placere possit,*

*quod urbes sue sint instrumenta, per que alius alium offendat et quod unde quies et pax oriri debet, inde scandala et bella oriantur. Pro Deo maiestas vestra induat personam domini nostri et reputet secum, quantum illi placeret, quod subditi aut vassalli sue maiestatis inconsulta illa confederationes inissent». Adhortabar maiestatem suam, quod ratione unici equo animo pateretur et quod sibi non placeret, hoc in aliis cogitare potuisset. Natura enim hoc nos iure instruxit, quod aliis non facerem, quod in nobis grave reputassemus. **Subdidi exempla de corona, quam felicitis recordationis Pius II regi Bosne donasset, quod sue maiestati fuisset gravissimum, subdidi et illius vaivode Moldaviensis, qui auxilia Venetorum contempto rege suo petiisset.** «Reputetque secum maiestas vestra, quam iusta et quam modesta sit petitio domini nostri, qui a catholico rege non nisi, quod suum est, repetit relaxari». «Quid», inquit, «vellet dominus sanctissimus?» «Petit», inquam, «domine rex, quod suis litteris declaret, quod a conventis et pactis cum Anconitanis discedat et quod ad eos scribat, quod iussu et hortatu sue sanctitatis a conventis discesserit, ac sigillum et vexillum repetat, ne videatur, quod maiestas vestra, que iustissima est, in messem, ut dicunt, alienam falcem immiserit» [...] (Kalous, 2021, nr. 24, pp. 97-98).*

Pe scurt, legatul i-a spus regelui: „ceea ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”. I-a reamintit lui Matia ce pățise cu coroana regală a Bosniei sub papa Pius al II-lea (Lovrenović, 2006, pp. 341-350) și, apoi, cu voievodul Moldovei (Ștefan, neamintit cu numele său de către legat) din cauza Veneției, sub Sixt al IV-lea, nenominalizat la rândul său (Pop & Simon, 2020). Pius al II-lea îi permise lui Ștefan Tomašević să se încoroneze rege al Bosniei, în pofida protestelor lui Matia (Filipović, 2017, pp. 153-156). Sixt îl ridicase în dregătorie de „atlet”, ținută odinioară de Iancu, și de Skanderbeg, pe Ștefan, favoritul Republicii Sfântului Marcu (Simon, 2013; Pilat & Cristea, 2017, pp. 147-154). Ambele cazuri cauzaseră conflicte creștine majore (Simon, 2004; Špoljarić, 2019). Chiar dacă *de facto* Bosnia încetase să mai existe în urma campaniei lui Mehmed al II-lea de la 1463 (Pálosfalvi, 2018, pp. 207-213), cele două subiecte erau de actualitate la 1489.

Din toamna anului 1488, Matia era dispus (Zahn, 1880, nr. 6, pp. 73-74) să lase Regatul Ungariei Casei de Habsburg, adică regelui romanilor Maximilian I, în special, și nu tatălui său, împăratul Frederic al III-lea (Wolf, 2005, pp. 245-246). Matia avea o condiție *sine qua non*: Ioan, unicul și nelegitimul său fiu să devină măcar rege al Bosniei (Kubinyi, 2008, pp. 148-149; Pop & Simon, 2021, p. 56). Cât privește Moldova, după ce Ștefan al III-lea îi jurase credință în persoană lui Cazimir al IV-lea în toamna

anului 1485 (Eskenasy, 1983), deoarece regele Ungariei nu putuse preîntâmpina cucerirea Chilie și Cetății Albe de către Baiazid al II-lea în vara anului 1484 (Cristea, 2018, pp. 208-209, 224-229, 244-245, 254-256.), Matia susținuse – în mod constant – la Roma că regele jagiellon îi furase vasalul de drept (Pilat, 2023, pp. 258-259, 263-265).

Replica – otomană „de sânge” – a lui Matia

Lui Matia nu-i stătea în fire să rămână dator (Kubinyi, 2008, pp. 178-181). S-a calmat, nu a zis nimic despre cazurile amintite și a revenit la subiectul Ancona, spunând că el vrea numai ce i se cuvine pentru sângele vărsat de tatăl său, pentru pierderea „unui frate bun” și pentru propriile sale răni. A distorsionat „un pic” (Pálosfalvi, 2015) lucrurile în legătură cu tatăl său, Iancu († 1456), și cu fratele său (vitreg?), Ladislau († 1457). A revenit în zilele sale și a vorbit despre rolul său la Otranto (1480-1481) și de ce s-ar fi întâmplat dacă Mehmed al II-lea nu murea. Regele nu a spus însă nimic despre faptul că, tocmai înaintea apariției flotei otomane la Otranto în vara anului 1480, pe baza informațiilor avute de la Poartă, Matia își avertizase socrul, pe Ferdinand de Aragon, și îi ceruse să facă pace cu sultanul (Fraknoi, 1895, nr. 26, pp. 36-37).

Matia a trecut astfel la prințul Djem (Fraknoi, 1898, pp. 17-22), transferat de pe Rhodos în Franța de cavalerii ioaniți, la care se refugiasse (Vatin, 1997, pp. 25-26, 159-160). Matia nu izbutise să-l convingă pe regele Carol al VIII-lea de Valois să i-l încredințeze pe Djem, „ruda sa” (Thuasne, 1892, pp. 169-171, 199-200, 219-221). La începutul anului 1489, tânărul rege al Franței nu părea, totuși, nici hotărât să-l transfere pe Djem în custodia papei Inocențiu al VIII-lea (Inalcik, 1979). Iar Djem rămânea – ca imagine – principala amenințare la adresa fratelui său, Baiazid al II-lea, prins într-un război foarte greu cu Egiptul Mameluc (Har-El, 1995, pp. 119-120, 147-149, 152-156). În aceste condiții, regele Matia, care trata și cu ambii sultani musulmani, Baiazid (Gemil, 1985) și Ka’itbey (Rossi, 1988, nr. 14, p. 84), și-a lansat „(contra)atacul”.

[...] *Post exactos tot labores, post tot pericula et exhaustos thesauros, que premia, quamve retributionem aut merita receperim? Hec sunt: vix sua sanctitas ad sedem apostolicam fuerat adsumptus et iam sciebat, quod diligentiam feceram pro*

habendo fratrem Turchi, quem tantopere poscebam, tunc quod ipsemet frater Turchi ad me sua manu ad hoc scripsisset, tum quod mater sua per suos oratores hoc idem a me postulasset, tum etiam, quia ille mihi iure sanguinis est coniunctus, nam soror avie mee casu a Turchis rapta nupsit avo istius Turchi, ex qua postea isti nati sunt, tum etiam quia barones et alii magnates in Turchia et per oratores eorum ac etiam per litteras me sepius sollicitaverunt, quod ego operam darem istum ad manus meas habere [...] (Kalous, 2021, nr. 24, p. 102).

După cum susțineau atât Djem, cât și mama acestuia, Çiçek Hatun (Fotić, 2011), fratele lui Baiazid era de drept al lui Matia, a cărei bunică avusese o soră, rapită de turci, care se căsătorise ulterior cu bunicul „acestui turc”, adică cu Mehmed al II-lea (Simon, 2011). Matia nu-și asuma responsabilitatea pentru înrudire din zilele lui Murad al II-lea, tatăl lui Mehmed (Beckmann, Wackernagel, & Goggiola, 1904, pp. 70-71), deși ea era creația sa (acceptată însă de partea imperială otomană), încă de când *solii* săi la *Reichstag*-ul de la Nürnberg (1479) vorbiseră despre „strămoșii valahi” ai lui Mehmed (Iorga, 1915, nr. 73, pp. 54-55). Poate, Matia se folosea și de mai vechile acuzații la adresa sa (de la 1471) că era un „bun turc”, la fel precum tatăl său, cel care-i permisesese lui Mehmed să cucerească Bizanțul la 1453 (Priebatsch, 1894, nr. 137, p. 216). Nu a fost în mod cert un subiect ușor, sigur nu pentru osmanistica maghiară (Fodor, 1998, pp. 113-114).

După întâlnirea lor din ianuarie 1489, Matia și Pecchinoli au mai discutat despre Djem, dar nu și despre Ștefan. Acesta nu a mai fost pomenit în vreunul dintre rapoartele păstrate ale legatului (Simon, 2022, pp. 11-14, 22-24). În schimb, după ce, pe 25 iunie 1489, regele Ungariei a amenințat teatral că se va alia oficial cu Baiazid, dacă Djem, sosit între timp la Roma (martie 1489) ajungea în mâini greșite (Kalous, 2021, nr. 35, p. 190), peste o lună, pe 26 iulie 1489, Cazimir al IV-lea i-a scris lui Inocențiu al VIII-lea legat de Ștefan, de Ivan al III-lea al Moscovei, dar și legat – cel puțin într-un „atașament” – de Djem (inclusiunea lui Djem în ecuație nu era cunoscută până acum în istoriografie, nefiind parte a mesajului oficial al regelui).

Intervenția – moldavă și moscovită (și otomană) – a lui Cazimir

Cazimir protesta în fața a două perspective, o exprimare modernă menită să sintetizeze întortocheata latină medievală (Sokolowski & Szujski, 1876, nr. 250, p. 294): (1) încredințarea de către suveranul pontif a Moldovei regelui Ungariei (Papacostea, 1970, pp. 534-536) și (2) acordarea de către același urmaș al Sfântului Petru a coroanei regale a Rusiei lui Ivan al III-lea al Moscovei, cuscrul lui Ștefan și aliatul lui Matia (Alef, 1966, pp. 7-8). Pentru a-și întări cauza la Roma, Cazimir a apelat la consilierul său Filippo Bunoaccorsi Callimachus (Simon, 2021), dar și la cardinalul Marco Barbo (Kalous, 2010, pp. 245-284).

Barbo „răspundea” la curia romană de Polonia, din cauza conflictelor cu cavalerii teutoni (Fletcher, 1991, pp. 4-5). „Arbitrase” acordul de la Spišská Stará Ves din 1474 (Pilat, 2007), prin care litigiul moldav dintre Matia și Cazimir fusese suspendat pe durata a doi ani, Ștefan nemaivând vreun suzeran vecin (Pop, 2019-2020). Peste doi, la recomandarea lui Barbo, solul lui Ștefan la Roma, Petru de Cristian, care pledase împotriva pretențiilor moldave ale lui Matia, a devenit episcop latin al Moldovei (Filitti, 1913, nr. 62, p. 71).

La 1489, treisprezece ani mai târziu, Marco Barbo părea să nu (mai) înțeleagă și să nu (mai) știe nimic. Aceasta se vede foarte bine în mesajele schimbate, pe 7 și pe 12 septembrie cu confidentul său, Giovanni Lorenzi, secretarul papei și un apropiat al exilului bizantin din Peninsula Italică (Orlandi, 2023, pp. 44-45).

[...] *Quod querunt de waivoda Moldavie omagiali suo etc. nescio unde capiat fundamentum, nisi ex tenore brevis cuius copia est introclusa, quod mihi dissentire non videtur a pura commendatione; interpretetur modo ut velit.*// *De duce vero Moschovie et diademate regio ac ceteris credo omnia fabulosa immo falsa.*// *Quantum attinet ad mittendos nuncios in causa deliberandi de fratre Turci etc. prout ceteris scriptum est, leges que scribuntur que prodeunt ab animo exulcerato, non tamen quod intelligam illi datam legitimam causam et quoniam mihi commendat apud Summum dominum nostrum eiusmodi excepta ecclesia Warmiensis [...]* (BAV, 1480b).

Domine Joannes amatissime, cum videamus differri adventum ad nos Excellentissimi domini Andegavensis, propterea etiam tuum, decrevimus ad te mittere exemplum litterarum Serenissimi Regis Polonie et rescriptum nostrum, simul et copiam eius; quod bene examinabis ne aliquod captiosum contineat, preter

tamen opinionem nostram vel varium seu discrepans a brevi Summi domini nostri scripto in nostro discessu ex Urbe in eiusmodi re. Quod si sic iudicares, litteras nostras retinebis donec nobis admonitis ad te rescribamus; nolumus enim in aliquo dissentire a sententia brevis illius Summi domini nostri cum etiam non cognoscamus dissentire a veritate. Et propterea quia scribimus deliberando rem de vaivoda Moldavie et duce Moschovie placet quod Summo domino nostro supplices ut per suum breve dignetur illud commentium dissolvere, et de veritate successus regem admonere [...] (BAV, 1489c).

Aceeași „nedumerire” se regăsește în răspunsul trimis de cardinal regelui Cazimir pe 15 septembrie 1489.

[...] Quantum vero attinet ad vuaivodam Moldavie, tametsi in brevi cuius copiam misit Maiestas Vostra nesciam intelligere nisi nudam commendationem, et ad ducem Moscovie etc., teneat pro certo, fabulosa esse omnia et conficta prout ex mente Sanctissimi domini nostri Maiestas Vostra percipiet; et parcat Deus illius ingenio qui talia fingit et suggerit Vostre pientissime Maiestati. Quod postremo in calce litterarum suarum Maiestas Vostra de mea in ipsam fide et pietate, de sincera mente in rebus suis innuere videtur, et cognoscere in posterum cupiat, ac ut rescribam admoneat, pro indubitato et compertissimo habeat (non enim iam septuagesimum etatis annum agens, morem et pristinum institutum mutabo) nullam rem futuram quantumcumque gravem et arduam, modo illi adiungatur honor Dei et huius Sacrosancte Sedis, quam ego consideratis premissis in exordio litterarum, non subeam, non exequar, quantulecumque mee vires fuerint, animo propensissimo et Vestra Maiestatis ac Serenissimi filii Regis Bohemie, devotissimo; quorum felicissimos successus continue exopto et votis precor. [...] (BAV, 1489d).

Nici Lorenzi, aflat la Roma, nu pare să fi vrut/ putut spune mai multe. S-a păstrat doar un mesaj sec transmis, pe 8 septembrie, de către Lorenzi cardinalului, care rezida la Palestrina, [...] *Heri vesperi accepi litteras polonicas; intelligo quid facto opus sit; ero post prandium cum oratore [...]* (BAV, 1489e). Este posibil ca acel sol misterios, cu care Lorenzi luase prânzul, să fi fost însuși Callimachus, de unde și tăcerea secretarului.

Djem între „tăcerile informate” a doi venețieni

Barbo fusese ținut la curent despre discuțiile cu Matia de către Pecchinoli, el primind inclusiv o copie a raportului pomenit din 30

ianuarie 1489 (BAV, 1489a). Pe de altă parte, Barbo căuta să-l ajute pe Cazimir, măcar în ceea ce-i privea pe fiii săi, Vladislav, co-rege al Boemiei, alături de Matia (Hoensch, 1998, pp. 221-222), și Frederic, pe care tatăl său îl dorea și prelat cardinal (Nowakowska, 2007, pp. 39-41, 45).

În aceste condiții, a fost foarte iritat, în mesajul trimis lui Lorenzi pe 7 septembrie, când, pe lângă Ștefan și Ivan, Cazimir a adus în discuție și „posesia asupra” lui Djem. Cazimir nu-l pomenise pe Djem în cunoscuta sa scrisoare către Inocențiu al VIII-lea (26 iulie 1489) și nici în scrisoarea sa din aceeași zi către Barbo, în care regele nu se referise însă nici la Ștefan, nici la Ivan (BAV, 1480f). Celelalte mesaje trimise drept „atașamente” de Cazimir (nemenționate de el în mesajul trimis lui Barbo, dar pomenite și trimise de cardinal lui Lorenzi), s-au pierdut probabil (cumva), ele nemaifiind cusute în manuscrisul Vat. Lat. 5641, în care a fost inclusă și corespondența, parte din aceasta, dintre Marco Barbo și Giovanni Lorenzi (Paschini, 1948).

După septembrie 1489, nu mai cunoaștem vreo referință la arbitrajul roman asupra Moldovei (nici măcar în corespondența semi-privată dintre Barbo și Lorenzi), ci doar constatarea cavalerilor teutoni (supușii Papalității și vasalii lui Cazimir, dar și ai lui Matia de la 1478): papa l-a încredințat pe „Valah” regelui Ungariei (Weinreich, 1870, p. 778). Conducerea ordinului teuton sigur cunoștea mai multe. Pe 16 decembrie 1488, Matia îi și scrisese lui Ivan al Moscovei că vroia să împartă cu el și cu cavalerii teutoni toate stăpânirile lituaniene ale lui Cazimir (Nehring, 1976, nr. 203, p. 119). Ivan pare să fi acceptat oferta.

În pofida faptului că, după Callimachus, în scrisoarea trimisă soției lui Ivan, Zoe (Sofia) Paleologul, la începutul lui 1490 (Garbacik, 1966, nr. 4, p. 11), „cauza valahului este slabă”, [...] *La cosa del Valacho debile* [...] în original (mesajul putea fi tradus și invers, „cauza [noastră] a Valahului este slabă”, întrucât Callimachus și Sofia îi erau ostili lui Ștefan), s-ar părea că intervenția romană a lui Cazimir al IV-lea avusese efect contrar. Includerea subiectului Djem în negocierile încercate a fost probabil „paiul care a rupt spinarea cămilei”.

Până la urmă, Carol al VIII-lea al Franței îl trimisese la Inocențiu al VIII-lea pe prinț (Horsch, 2018). Djem intrase în Roma cu mult înaintea solilor (Inalcik, 1979, p. 347). „Declarația” lui Matia privitoare la el și legăturile dintre ei, inclusă în raportul lui Pecchinoli din 25 iunie 1489, are

astfel și mai mare valoare. Monarhul huniad a amenințat (Kalous, 2021, nr. 35, p. 190) că, dacă papa, sprijinit de venețieni, îl va duce pe Djem în Imperiul Otoman, el, fiul lui Iancu și ruda lui Djem, îl va conduce pe Baiazid, ruda sa, în Italia.

Sultanul răbdător și regele muribund

Baiazid al II-lea urmărea atent evenimentele, el dispunând și o rețea impresionantă de informatori, nefiind imposibil nici ca discuțiile dintre el și papă să fi precedat solia – genoveză – trimisă de Inocențiu (un genovez la rândul său) la Baiazid în decembrie 1489 (Babinger, 1956, pp. 7-8, 11-12, 23). Deși, în mai 1489, după Matia (conform lui Pecchinoli), sultanul era „un mare bețiv” (Kalous, 2021, nr. 34, p. 155), regele Ungariei, acuzat la rândul său că era un mare băutor (Tubero, 1746, pp. 113, 117), a trebuit să admită că Baiazid știa să negocieze, în noiembrie 1489 (Kalous, 2021, nr. 40, p. 227). În schimbul unei păci durabile, îi oferise inclusiv unul dintre cele două mari porturi ale Moldovei cucerite la 1484 porturi cunoscute și drept „porturile ungurului” în imperiu (Mihăescu Lăzărescu, Tanașoca, & Teotoi, (1982), nr. LXXII-5-7, pp. 560-562; nr. LXXIII, p. 567). Precizăm că, din ambele copii păstrate – numai la Veneția – ale raportului lui Pecchinoli către papa Inocențiu al VIII-lea (BNM, 1489b și c), numele portului (Chilia mai probabil) a fost omis voit.

Bolnav, Matia a tot amânat o decizie legată de oferta lui Baiazid, cu toate că, pe 26 decembrie 1489, i-a declarat legatului că Djem nu-l mai interesa, papa putând face ce vroia cu el (Kalous, 2021, nr. 41, pp. 233-234). Regele a murit subit în aprilie 1490. La Roma începuse congresul cruciat, pe care Inocențiu al VIII-lea vroise să-l țină cu un an mai devreme (ASV, 1489). Oastea condusă de Matia și de Maximilian urma să intre în Imperiul Otoman prin Ungaria și Moldova (Simon, 2005, pp. 39-40). Baiazid a întărit astfel rapid ambele porturi cucerite de la Ștefan în urmă cu șase ani (Pienaru, 2004, p. 130, nota 26; Kiel, 2017, p. 181).

În pofida păcii avute cu Ștefan de la 1486 și a colaborării lor contra Poloniei, Cracovia obținând cu greu un armistițiu cu Poarta în martie 1489 (Czamańska, 1996, p. 146), sultanul nu avea de ce să se încreadă în voievod, Noul protector (roman) al acestuia, Matia nega că-l mai dorea pe

Djem, dar trăgăna încheierea păcii cu „Turcul”. Explicația trebuia să fie simplă. Papa aprobase trecerea lui Ștefan – de la 1486 în relații tot mai strânse cu Matia și știute de Baiazid prin spionii săi (Gemil, 1985, pp. 602-603) – sub suzeranitatea regelui Ungariei tocmai în vederea cruciadei, fie că Inocențiu al VIII-lea avea să o și poată declanșa (ceea ce a devenit imposibil prin luptele declanșate de moartea lui Matia), fie că avea să ajungă la un acord cu Baiazid (ceea ce s-a și petrecut la sfârșitul lui 1490). Djem a rămas în „custodie rom ană” (Setton, 1978, pp. 418-420), iar cruciații nu au trecut Dunărea. Nici Baiazid nu a atacat însă Regatul slăbit al Ungariei.

Bibliografie

Arhive și biblioteci

1. ASV (1489). Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Armario [nr.] XXXIX-21. *Gennaio-Marzo 1489*, f. 104^r (20 ianuarie 1489).
2. BAV (1489a). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, ff. 238^r-248^r (30 ianuarie 1489).
3. BAV (1489b). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, f. 170^r (7 septembrie 1489).
4. BAV (1489c). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, f. 83^r (12 septembrie 1489).
5. BAV (1489d). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, f. 185^r (15 septembrie 1489).
6. BAV (1489e). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, f. 78^r (<8 septembrie 1489>).
7. BAV (1489f). Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. Lat. 5641, f. 137^r (26 iulie 1489).
8. BNM (1489a). Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Cod. Lat. X-175 (=3622), ff. 127^r-136^v (30 ianuarie 1489).
9. BNM (1489b). Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Cod. Lat. X-175 (=3622), ff. 124^r-125^v (30 noiembrie 1489).
10. BNM (1489c). Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Cod. Lat. XIV-99 (=4278), ff. 20^r-22^r (30 noiembrie 1489).

Ediții de surse și istoriografie

1. Alef G. (1966). The Adoption of the Muscovite Two-Headed Eagle: A Discordant View. *Speculum*, 41 (1), 1-23.
2. Beckmann G., Wackernagel R., & Coggiola G. (Eds.) (1904). *Tagebuchaufzeichnungen, 1431-1435 und 1438. Akten der Gesandtschaft nach Avignon und Konstantinopel, 1437-1438. Brief des Enea Silvio, 1433. Tagebuch des Andrea Gatari, 1433-1435*. Basel: Helbing & Lichtenhahn.
3. Benelli F. (2019). The Arch of Trajan in Ancona and Civic Identity in the Italian Quattrocento from Ciriaco d'Ancona to the Death of Matthias Corvinus. In K. Christian, B. De Divitiis (Eds.), *Local Antiquities, Local Identities: Art, Literature and Antiquarianism in Europe, c. 1400–1700* (pp. 37-56). Manchester: Manchester University Press.
4. Cristea O. (2018). *Acest domn de la miazănoapte*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.
5. Czamańska, I. *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. „Adama Mickiewicza”.
6. Domonkos, L.S. (1998). The Medical History of a Medieval Hungarian King: Matthias Corvinus (1458-1490). In Tusor P. (Ed.), *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv* (pp. 133-147). Budapest: Dürer Nyomda és Kiadó.
7. Dücker J. (2011). Von Konfrontation und Kooperation. Matthias Corvinus und die Reichstage der Jahre 1479 bis 1481. In Ch. Gastgeber, E. Mitsiou, I.-A. Pop, M. St. Popović, J. Preiser-Kapeller, & A. Simon (Eds.), *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (pp. 23-32). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
8. Eskenasy V. (1983). Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, 20, 257-267.
9. Fedeles T. (2019). A Magyar Királyság diplomáciai képviselte a Szentszéknél Mátyás király korában. In T. Fedeles (Ed.), *Mátyás király és az Egyház* (pp. 35-54). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
10. Filitti I.C. (1913). *Din arhivele Vaticanului, I. Documente privitoare la episcopatele catolice din Principate*. București: Dimitrie C. Ionescu.

11. Fletcher S. (1991). *Fletcher, Venetian Cardinals at the Papal Court during the Pontificates of Sixtus IV and Innocent VIII: 1471-1492* [teză de doctorat]. Warwick: University of Warwick.
12. Filipović, E.O. (2017). The Key to the Gate of Christendom? The Strategic Importance of Bosnia in the Struggle against the Ottomans. In N. Housley (Ed.), *The Crusade in the Fifteenth Century: Converging and Competing Cultures* (pp. 151-168). New York: Routledge.
13. Fodor P. (1998). The View of the Turk in Hungary: The Apocalyptic Tradition and the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context. In B. Lellouche, St. Yerasimos (Eds.), *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople* (pp. 99-131). Paris–Montreal: L'Harmattan.
14. Fotić A. (2011). Majka princa Džema – srpska robinja u haremu Mehmeda Osvajača. In M. Spremić (Ed.), *Pad Srpske despotovine 1459. Godine* (pp. 321-328). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
15. Fraknoi V. (1891). *Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458-1490*. Freiburg-in-Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung.
16. Fraknoi V. (1895). *Mátyás király levelei. Külügyi Osztály, II. 1480-1490*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
17. Fraknoi V. (1898). *Pecchinoli Angelo. Pápai legátus mátyás udvaránál (1488-1490)*. Budapest: Athenaeum.
18. Garbacik J. (1966), *Materialy do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516 (Kodeks zagrzebski)*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossoliński.
19. Gemil T. (1985). Un izvor referitor la moartea lui Dmtar Jaksic – solul lui Matia Corvin la Bayezid al II-lea. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, 22 (2), 597-604.
20. Györkös A. (2013). Prince Djem et les relations franco–hongroises, 1486-1490. In I. Draskóczy, G. Farkas, I. Horváth, E. Marosi, V. Voigt (Eds.), *Matthias Rex 1458-1490: Hungary at the Dawn of the Renaissance* (pp. 1-15). Budapest: „Eötvös Loránd” University Press. [=http://renaissance.elte.hu/?page_id=369].
21. Har-El S. (1995). *Struggle for Domination in the Middle East: The Ottoman-Mamluk War, 1485-1491*, Leiden – New York – Köln: Brill.
22. Hoensch J.K. (1998). *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*, Graz – Köln – Wien: Styria.

23. Horsch, L. (2018). Prinz Cem an der Kurie (1489-1495). Ein Beitrag zur Wahrnehmung der Türken im Zeitalter der Renaissance. *Südost-Forschungen*, 77, 137-175.
24. Housley N. (2009). Matthias Corvinus and Crusading. *Transylvanian Review*, 18 (suppl. 2) 239-250.
25. Inalcik H. (1979). A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan. *Journal of Turkish Studies*, 3, 209-223.
26. Iorga N. (Ed.) (1915). *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV^esiècle*, V. 1476-1500. Bucarest: Edition de l'Académie Roumaine (Fonds Alina Știrbey).
27. Kalous A. (2010). Plenitudo potestatis in partibus? *Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450-1526)*. Brno: Matice moravská.
28. Kalous A. (Ed.) (2020). *The Legation of Angelo Pecchinoli at the Court of the King of Hungary (1488-1490)*. Budapest – Rome: Gondolat Kiadó.
29. Kiel M. (2017), The Ottoman Castle of Ram (Haram) in Serbia and the Accounts of its Construction, 1491. S. Rudić, S. Aslantaş (Eds.), *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule* (pp. 165-189). Belgrade: The Institute of History.
30. Kubinyi A. (2008). *Matthias Rex*. Budapest: Balassi Kiadó.
31. Lightbown R.W. (1964). Francesco Cinzio Benicasa. *Italian Studies*, 9, 28-55.
32. Lovrenović D., *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska, 1387-1463)*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.
33. Mihăescu H., Lăzărescu R., Tanașoca N.-Ș., & Teotoi, T. (Eds.) (1982), *Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV. *Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV*. București: Editura Academiei R.S.R.
34. Nehring K. (1976). Quellen zur ungarischen Außenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts" (I), *Levéltári Közlemények*, 47 (1), 87-120.
35. Nowakowska N. (2007). *Church and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Aldershot: Ashgate.
36. Orlandi L. (2023). *Andronikos Kallistos: A Byzantine Scholar and his Manuscripts in Italian Humanism*. Berlin – Boston: De Gruyter.
37. Papacostea Ș. (1970). De la Colomeea la Codrii Cosminului (poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea). *Romanoslavica*, 17, 525-554.

38. Paschini P. (1948). *Il carteggio fra il card. Marco Barbo e Giovanni Lorenzi (1481-1490)*. Roma: Biblioteca Apostolica Vaticana.
39. Pálosfalvi T. (2015). Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. *Századok*, 149 (3), 383-441.
40. Pálosfalvi T. (2018). *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*. Leiden – Boston: Brill.
41. Pienaru N. (2004). Moldova și Hanatul din Crimeea (1484-1492). *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 32, 125-132.
42. Pilat L. (2007). *Respublica Christiana și Moldova (1471-1474)*. *Analele Putnei*, 3 (2), 91-104.
43. Pilat L. (2023). *Moldova, Sfânta Coroană și regii jagielloni. Vasalitate, putere și gândire politică (1387-1526)*, Târgoviște: Cetatea de Scaun.
44. Pilat L. & Cristea O. (2017). *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*. Leiden – Boston: Brill.
45. Pop I.-A. (2019-2020). The Romanians from Moldavia at the Jubilee in Rome (1475). *Il Mar Nero*, 10-11, 163-170.
46. Pop I.-A. & Simon A. (2020). Arbitrajul de la Foligno din 1476: *l'Ungaro o il Valacho?*. *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, 47, 65-80.
47. Pop I.-A. & Simon A. (2021). Ioan Corvin și Ștefan cel Mare la 1490: două documente din arhivele milaneze. *Corviniana*, 14, 53-64
48. Priebatsch F. (Ed.) (1894). *Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles, 1470-1486, I. 1470-1474*. Leipzig: G. Hirzel.
49. Renedo X. (2020). James I of Aragon, Vicent Ferrer, and Francesc Eiximenis: Natural Memory and Artificial Memory. In F. Sabate (Ed.), *Memory in the Middle Ages: Approaches from South-Western Europe* (pp. 63-96). York – Leeds: Arc Press.
50. Rossi F. (Ed.) (1988). *Ambasciata straordinaria al sultano d'Egitto (1489-1490)*. Venezia: Comitato Pubblicazione delle Fonti relative alla Storia di Venezia.
51. Setton K.M. (1978). *The Papacy and Levant (1204-1571)*, II. *The Fifteenth Century*. Philadelphia, PA: American Philosophical Society.
52. Simon A. (2004). The Walls of Christendom's Gate. Hungary's Mathias Corvinus and Moldavia's Stephen the Great Politics in the Late 1400s. *Quaderni della Casa Romena*, 3, 205-224.
53. Simon A. (2005). Lumea lui Djem. Buda, Suceava și Istanbul în anii 1480. *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu*, 48, 11-43.

54. Simon A. (2011). La parentéle ottomane du roi Mathias Corvin. In Ch. Gastgeber, E. Mitsiou, I.-A. Pop, M. St. Popović, J. Preiser-Kapeller, & A. Simon (Eds.), *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (pp. 15-22). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
55. Simon A. (2013). Pellegrini ed atleti del Signore ai confini della cristianità: Skanderbeg, Stefano III di Moldavia e le loro relazioni con Roma e Venezia. *Mélanges de l'École Française de Rome-Moyen Age*, 125 (1), 71-92.
56. Simon A. (2021). Callimachus și Dracula la congresul cruciat de la Roma din anul 1490. *Banatica*, 31 (2), 81-104.
57. Simon A. (2022). „Moldova și voievodul ei în discuțiile regelui Matia Corvin cu legatul papal Angelo Pecchinoli (1489-1490). *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*. 59, 1-47.
58. Sokolowski A. & Szujski J. (Eds.) (1876). *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, I. 1384-1492*. Kraków: Nakładem Akademii umiejętności.
59. Špoljarić L. (2019). Nicholas of Modruš and his *De Bellis Gothorum*: Politics and National History in the Fifteenth-Century Adriatic. *Renaissance Quarterly*, 72 (2), 457-491.
60. Thuasne L. (1892). *Djem-Sultan, fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495), d'après les documents originaux en grande partie inédits. Etude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*. Paris: Ernest Leroux.
61. Tubero L. (1746). *Commentariorum de rebus suo tempore nimirum ab a. 1490 usque ad a. 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis libri XI*. In Schwandtner J.G. (Ed.), *Scriptores Rerum Hungaricarum*, II (pp. 107-381). Wien: Johannes-Paulus Kraus.
62. Vatin N. (1997). *Sultan Djem. Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines: Vâkî'ât-ı Sultân Cem, œuvres de Guillaume Caoursin*. Ankara: Imprimerie de la Société Turque d'Histoire.
63. Wolf S. (2005). *Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486-1493)*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau.
64. <von> Zahn J. (1880). Über ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts. *Beiträge zur Kunde Steiermärkischer Geschichtsquellen*, 17, 33-80.

5. Factorul politic în evoluția și involuția turcologiei istorice din România

Tasin Gemil^a

Abstract: The present paper is a historical synthesis of the specialized Romanian historiography of the last 150 years. The political element decisively influenced the arduous course of scientific research of the history of relations between the Romanian Principalities and the Ottoman Sublime Porte. Although it has been declared, officially as well, a „fundamental problem of Romanian historiography”, the study of these relations was subordinated from the outset to the political conditions and goals of one period or another, thus being largely ignored or falsified. To give an example, the historical Turkish-Ottoman and Tatar sources were deliberately excluded from the 45 massive volumes of the famous „Hurmuzaki” external sources collection, published between 1876 and 1942, solely with the idea of facilitating the admission of independent Romania into the symbolic European geography. During the Romanian Communist regime’s first period the motivation was linked to Turkey’s membership in NATO, which led to the exacerbation of historical hostility towards the Turks. During the Nationalist-Communist period, Turkey was accepted as a Black Sea neighbor and partner, as a result of its role in bringing Communist Romania closer to the great Western states. At that time, the most significant progress was achieved in the thorough knowledge of the history of Romanian-Ottoman relations.

Keywords: *political factor, Turcology, islamophobia, historical sources, Romania, 19th-20th centuries*

^a Tasin Gemil a fost directorul Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: tgemil@yahoo.com

Vrem, nu vrem, factorul politic are de multe ori rol decisiv în desfășurarea cercetărilor științifice, în primul rând în domeniul științelor sociale. În toate țările și în toate timpurile, scrierea istoriei a fost și este înrâurită în mod direct de politic. Așa, de pildă, istoriografia medievală, europeană și asiatică, a fost influențată permanent și fundamental de ideologia religioasă, care în acea vreme era factorul politic de bază. Islamofobia a caracterizat toate scrierile de istorie din Europa creștină a acelor vremuri, inclusiv din Țările Române, după cum anticreștinismul a călăuzit lucrările de istorie din statele musulmane, îndeosebi din Imperiul otoman. Cele două lumi, creștină și islamică, erau atunci mai mult izolate una de cealaltă, decât să se cunoască reciproc. De fapt, relațiile erau doar la nivelul elitelor, fie că erau conflictuale, fie pașnice. Rareori un negustor, călător cu treburi diplomatice/spionaj a lăsat mărturii scrise despre cele văzute în lumea musulmană. Dar și acestea reflectă în mod vădit poziții antiislamice. Pe când puținii călători musulmani în Europa creștină sunt semnalați mai târziu. Cunoscutul călător otoman Evliya Celebi, de la jumătatea secolului al XVII-lea, este un caz singular, dar și el a umblat doar în limitele Imperiului otoman, inclusiv în Țările Române. Diplomații și negustorii musulmani din Imperiul otoman ajungeau foarte rar în țările Europei apusene. Legăturile diplomatice și comerțul statului otoman cu lumea creștină erau intermediare, de regulă, de supuși creștini și evrei. Călătorii musulmani erau conduși de principiul religios islamic *fada'il-buldan*, ceea ce însemna că trebuiau să laude/admire locurile pe care le vedeau și le descriau, inclusiv din teritorii nemusulmane, pentru că toate erau creații ale bunului Dumnezeu unic¹. Așa se explică, de pildă, și viziunea invariabil pozitivă, optimistă a lui Evliya Celebi, ca și a celorlalți călători musulmani.

Dacă factorul religios a fost determinant în evoluția istoriografiei medievale, interesele politice au guvernat evoluția istoriografiei din epoca modernă, mai precis din epoca colonialismului, naționalismului și comunismului. Aici ne propunem să prezentăm pe scurt modul în care factorul politic a influențat abordarea și studierea temelor privind istoria

¹ Vezi Josef W.Meri, *The Cult of Saints among Muslims and Jews in Mediaeval Syria*, Oxford University Press, New York, 2002, p. 141-143.

relațiilor româno-otomane, în principal, și româno-tătare, în subsidiar, în istoriografia românească din epoca modernă.

Înainte chiar de proclamarea independenței naționale a României, în 1877, guvernării români s-au grăbit să acuze „vechea moștenire”, ceea ce a însemnat și micșorarea, negarea sau condamnarea influenței orientale, îndeosebi turce, în devenirea istorică a românilor. Scopul politic major al acestei atitudini era justificarea rămânerii în urmă și dorința de integrare europeană (apuseană). Mai bine zis, era vorba de aspirația conducerii de la București la conectare cu Occidentul, ceea ce, mai nou, este definită ca acceptare în *geografia simbolică europeană*². Nu conta faptul că fosta putere suzerană, Turcia, recunoscuse independența României înaintea marilor state europene, ceea ce însemna și recunoașterea oficială și de fapt a alipirii la România a vechiului teritoriu otoman Dobrogea, în care populația musulmană, tătară și turcă, era majoritară³.

În vastul program politic, de însemnătate științifică extraordinară, inițiat de Academia Română și finanțat de Guvernul României, de investigare a marilor biblioteci și arhive din lume, pentru a descoperi și aduna informații legate de istoria românilor, sursele vechi turco-osmane au fost ignorate, de la început, în mod deliberat. Printre cele 30 782 documente externe depistate în străinătate și publicate, între 1876 și 1942, în cele 45 volume ale monumentalei colecții *Hurmuzaki*, nu există nici măcar un singur fragment de sursă istorică turco-osmană sau turco-tătară. Constatarea este valabilă și pentru cele 1847 documente externe publicate, între 1962 și 1974, în patru tomuri mari ale noii serii a colecției. Dacă în cazul primei serii *Hurmuzaki* ignorarea izvoarelor orientale era motivată politic, explicația în cazul noii serii a fost exclusiv științifică și de metodologie, anume faptul că în acea vreme pornise deja lucrul pentru publicarea unei colecții speciale de izvoare orientale, în primul rând turco-osmane. România lui Ceaușescu căuta să dezvolte atunci legături cu lumea orientală, în primul rând cu Turcia și țările din Orientul Mijlociu

² *Geografia simbolică* este „ceea ce percepi că ești, dar și ceea ce alții percep despre tine că ai fi” (Dan Dungaciu, „De ce Iliescu din 1990 nu a fost Brătianu din 1866?”, *LARICS, Adevărul.ro*/23.12.2024/07:36).

³ Vezi Tasin Gemil, „Legăturile româno-turce de-a lungul veacurilor (până în 1981)”, *Moștenirea culturală turcă în Dobrogea*, eds. T.Gemil, G.Custurea, D.R.Cornea, București, 2013, p. 51-52.

și Apropiat⁴. Așadar, deplasarea atenției și către sursele istorice de factură orientală era motivată tot politic.

Ignorarea voită a surselor istorice turco-osmane nu a fost însă agreată de unele personalități politice și științifice, care au ținut să atragă atenția în mod special asupra importanței fundamentale a documentelor din arhivele turcești pentru istoria României. În ședința din 19 iunie 1889 a Adunării Deputaților, marele om politic și istoric Mihail Kogălniceanu, subliniind valoarea inestimabilă a comorilor arhivistice aflate la Istanbul, cerea guvernului, ca o măsură de maximă urgență, copierea documentelor turco-osmane referitoare la țările române⁵. Dar abia după zece ani de la acest semnal de alarmă, guvernul român a dispus angajarea a doi cunoscători de grafie și limbă turco-osmană din Turcia (Nișan Djivanian și Karakaş Efendi), pentru a cerceta arhivele de la Istanbul și de a copia documente privitoare la istoria românească. La sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost înregistrate în fondurile Bibliotecii Academiei Române 215 copii de documente vechi turcești, însoțite de traduceri în limba franceză. Copiile erau din condicile oficiale ale perioadei 1558–1788, păstrate în arhivele otomane de stat⁶. Dar niciunul din aceste documente nu a fost inclus în colecția Hurmuzaki.

Nicolae Iorga a fost primul dintre puținii istorici români care s-au interesat de aceste surse istorice, deși erau accesibile și de natură să deschidă perspective noi în cunoașterea istoriei relațiilor româno-turce⁷. Tot el a fost și cel care a pus problema necesității formării specialiștilor în studierea surselor vechi turco-osmane, prin crearea unei școli românești

⁴ Vezi Tahsin Gemil, „Cağdaş Romen Tarihçiliğinde Eski Türk Kaynaklarının Değerlendirmesi”, *Erdem*, cilt 2, sayı 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, p. 205-217.

⁵ Desbaterile Adunării Deputaților, nr. 97, p.1747.

⁶ Biblioteca Academiei Române, București, Secția manuscrise, pach. DLXXIX și urm. Acum știm precis că aceste documente au fost copiate din faimoasa colecție *Mühimme Defterleri* (Condici de probleme importante) ale Divanului imperial. Selecția acestor documente nu s-a făcut însă pe baza criteriului valorii, ci al ușurinței de citire. În urma confruntării acestor copii cu originalele din arhivă au ieșit la iveală însemnate lacune, erori de lectură și de traducere, astfel că aceste copii sunt acum practic inutilizabile.

⁷ N.Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, „Economia Națională”, 1900, p.174 și urm. Vezi și Dum. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc 1473-1868*, București, 1931, p. 3-14, 31-34.

de orientalistă, cu precădere de turcologie. Deși relațiile politice dintre România și Turcia erau tot mai bune în perioada interbelică, elita românească era încă tributară concepției antiislamice și, îndeosebi, antiturce, dominantă atunci în Europa. Această atitudine era alimentată și de campaniile potrivnice Turciei, inițiate și susținute de diasporele armene și grecești. Abia în anii 1930, guvernul României a luat în considerare unele dintre insistentele demersuri ale lui Nicolae Iorga referitoare la necesitatea studierii surselor istorice de factură orientală, în primul rând turco-otomană. A fost acordată, în 1932, prima și singura bursă de stat (până în anul 1963) pentru studii de turcologie în străinătate, bursă oferită lui Aurel Decei. După studii fecunde în Italia, Turcia, Franța și Germania, acesta s-a întors în țară ca un specialist format nu numai în turcologia istorică, ci și în iranologie. Dar el nu și-a găsit locul cuvenit într-o universitate, fiind nevoit să lucreze ca profesor în învățământul secundar, după care a ajuns atașat de presă la misiunea diplomatică românească din Turcia. Din păcate, condițiile politice ale vremii nu i-au permis lui Aurel Decei să-și folosească plenar potențialul științific. Foarte târziu, abia în ultimii ani ai vieții sale, Aurel Decei s-a putut consacra studierii surselor istorice turcești și persane. Moștenirea sa științifică este însă incomparabil mai mică decât ceea ce ar fi putut el să lase, dacă condițiile politice i-ar fi permis⁸.

Ca urmare a inițiativei ambasadorului Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver, și a susținerii lui Nicolae Iorga, în 1940 s-a înființat la Universitatea Mihăileană din Iași primul Institut de Turcologie din România. În acele vremuri grele pentru România, Turcia era singurul stat care se afla alături de ea, inclusiv ca aliat militar. Directorul noului institut a fost numit turcologul german Franz Babinger, pe care N. Iorga îl adusese în România, în 1935, pentru cercetarea surselor turco-osmane referitoare la istoria României. Acest institut a beneficiat de o susținere materială generoasă din partea guvernului României, dar a activat doar

⁸ Vezi Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman, până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 410 p.; idem, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 245 p. Aceste volume au fost publicate postum și însumează cea mai mare parte a operei științifice de specialitate a lui Aurel Decei. Dar, din păcate, primul volum este o lucrare scrisă în grabă și neterminată, ceea ce a dus la scăderea valorii ei științifice.

trei ani. În 1943, directorul lui a fost chemat sub arme în Germania și nu a mai avut posibilitatea să se mai întoarcă în România⁹. Iarăși condiții politice neprielnice au blocat o inițiativă academică de natură să confere fundament și anvergură studiilor de istorie a raporturilor Țărilor Române cu Poarta otomană.

Aceeași motivație de ordin politic a guvernat și regresul pronunțat pe care istoriografia românească – inclusiv și îndeosebi cea privind istoria relațiilor româno-turce – l-a înregistrat odată cu instalarea regimului comunist. Așa-zisa „noua istoriografie” românească, adică istoriografia îndoctrinată și politizată în întregime, a fost subordonată istoriografiei sovietice, fiind în fapt o filială a Institutului de istorie de la Moscova, cel puțin în primii 15 ani ai regimului comunist¹⁰. Într-o asemenea situație și în condițiile „războiului rece” se poate lesne înțelege de ce istoria relațiilor româno-otomane a fost fie ignorată, fie falsificată grosolan. Aceste relații au fost privite acum exclusiv prin prisma obiectivelor expansioniste ale Rusiei țariste, dar și din perspectiva temerilor pe care blocul comunist, în primul rând URSS, le avea față de Occident, îndeosebi NATO. Poziția cea mai înaintată a alianței atlantice față de URSS se afla în Turcia. În plus, având în vedere existența în România a unei comunități închegate de tătari crimeeni, NKVD (poliția politică sovietică) a adus în România și vechea ei preocupare constantă în problema tătarilor. Dușmănia față de turci și tătari a depășit astfel limitele dominației otomane în Țările Române, mergând până la vechii turcici, mai cu seamă Hoarda de Aur/Hanatul Kîpceac, față de care istoriografia țaristă și, apoi, cea sovietică au cultivat o aversiune crâncenă. De aici și exacerbară vechiului mit al luptei seculare, neîntrerupte a românilor împotriva turcilor și tătarilor, inclusiv și îndeosebi în manualele școlare. Trebuia menținut treaz spiritul combativ al întregului popor român împotriva Turciei, care era statul NATO cel mai apropiat. În același timp, prin insistența exagerată asupra dușmăniei cu turcii (turcicii) și a luptei necurmăte împotriva agresiunii milenare a acestora era cultivată ostilitatea față de turcici și era indusă

⁹ Vezi Dan Prodan, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Etude et sources historiques*, Les Edition ISIS, Istanbul, 2003, p.83-211.

¹⁰ Vezi Tahsin Gemil, „Cercetarea istoriei raporturilor româno-otomane întreprinsă în perioada totalitarismului”, *Revista Istorică*, Serie nouă, tom. IX/1998, nr.5-6, p.348-352.

ideea rolului eliberator al slavilor, în primul rând al rușilor, în istoria poporului român. Iar stăruința asupra „jugului turcesc” și a „barbariei” turcești și tătărești era menită să releve caracterul civilizator al vechilor slavi și funcția de salvator a Rusiei țariste și, prin extensie, a URSS. De altminteri, sintagma „jug turcesc” era adaptarea expresiei clasice din istoriografia rusă „*tatarskoe igo*” (jugul tătăresc), introdusă în circuit de cronicarii ruși din secolul al XVI-lea.

Aceste obiective exclusiv politico-militare și-au găsit repede interpreți și în mediul intelectual românesc. Fie din convingere, fie mai degrabă din oportunism și teamă, acești slujitori obedienți ai Moscovei și ai puterii comuniste autohtone au siluit timp de aproape două decenii istoria națională românească, scoțând-o practic din istoria Europei și din cea universală. Din păcate, printre acești servitori obedienți ai regimului de dictatură comunistă și ai Moscovei s-au aflat și unii istorici de prestigiu din perioada interbelică. Justificarea ulterioară a acestor acte de servilism prin invocarea terorii comuniste și a puterii Moscovei nu cred că rezistă, nu pentru că această teroare nu ar fi existat cu adevărat, ci pentru faptul că, în acei ani, au trăit și istorici, nu puțini la număr, care au preferat să tacă sau să trateze teme care se pretau mai puțin prostituției ideologizante. Iar alții, tot istorici aflați în România acelor timpuri, au avut chiar curajul să publice lucrări cu adevărat științifice, privind teme pe care alți istorici, tot români, se întreceau să le falsifice pentru a fi pe placul stăpânilor vremelnici ai țării. Între istoricii medievști cu demnitate exemplară trebuie să-l evocăm, cred eu, în primul rând pe regretatul Mihai Berza. Acest *senior al istoriografiei române* (calificarea aparține acad. Al. Zub) a publicat chiar în acei ani dificili, în 1957, un amplu studiu referitor la evoluția cuantumului tributului (haraci) plătit Porții otomane de Moldova și Țara Românească. Concluziile autorului, bazate pe surse europene temeinice, contrazic în mare parte afirmațiile grăbite ale medievștilor obedienți, potrivit cărora obligațiile materiale ale țărilor române față de Poarta otomană ar fi fost extrem de grele și în permanentă creștere¹¹. Aceeași acribie în documentare și măsura aprecierii disting și subcapitolele privind raporturile dintre Țările Române și Poarta otomană

¹¹ Mihai Berza, „Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, 1957, p.7-47.

din sec. XV-XVI, elaborate de Mihai Berza și publicate în vol. II al primului *Tratat de Istorie a României*, apărut în anul 1962¹². Dar, Mihai Berza și alți istorici, care s-au ocupat de istoria raporturilor româno-otomane, nu aveau acces nici la sursele istorice otomane și nici la lucrările de specialitate de factură turcă. În acea vreme, în România, singurii istorici în măsură să folosească izvoarele otomane și bibliografia în limba turcă erau Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed. Dar ei nu au fost invitați să contribuie la acest *Tratat de istorie a României*, care a apărut atunci. Nu înțeleg de ce?! Nu era încă instalat regimul naționalist-comunist. Probabil, se simțea deja suflul lui. M. Guboglu și M. A. Mehmed publicaseră deja primele instrumente de lucru de specialitate¹³ și pregăteau cele dintâi colecții de izvoare turco-osmane, cronici și documente de cancelarie traduse în limba română. Ei lucrau direct cu surse istorice turco-osmane de primă valoare, referitoare la istoria României, dar au fost în mod deliberat ignorați de colectivul redacțional al primului tratat de istorie a României. Cred că a fost un act politic deliberat, pe care știu că cei doi nu l-au trecut cu vederea niciodată. În același timp, aceeași atmosferă politică în schimbare mi-a produs și mie o traumă sufletească, pe care nu am uitat-o nici astăzi. Se știe că, într-un regim de dictatură, afirmarea independenței pe plan extern, înseamnă accentuarea politicii naționaliste pe plan intern. A doua bursă de stat pentru studii de turcologie în străinătate, după cea oferită lui Aurel Decei, în 1932, a fost cerută insistent, din 1961, de Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, special pentru mine, căci fusesem îndrumat de la început, de profesorii mei de acolo, într-o asemenea direcție și obținusem deja, prin muncă asiduă suplimentară, progrese remarcabile în acest sens. Dar organele centrale de stat au respins nominalizarea mea și au aprobat această bursă, în 1963, pentru Mihai Maxim, care atunci era dedicat arheologiei și nici nu auzise de turcologie. În recente mele cărți „Pe drumurile istoriei”, vol. I, Cluj-Napoca, 2019, p.143-163, și „Un tătar din

¹² *Istoria României*, II, eds. A. Oțetea, M. Berza, B.T. Câmpina, Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962, p.688-553; 776-791.

¹³ Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*, București, 1954; idem, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, Editura Academiei R.P. Romîne, București, 1958; idem, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960 (vol. II, 1965).

România”, Cluj-Napoca, 2024, p. 137-157, am prezentat pe larg această primă nedreptate pe care factorul politic mi-a făcut-o, dintr-o serie de altele asemănătoare de care am avut parte în regimul comunist. Din cauza factorului politic eu am fost nevoit să mă confrunt cu piedici deliberate și să mă pregătesc singur, în Iași, unde nu existau condiții prielnice pentru turcologie, ceea ce a necesitat eforturi mult mai mari din partea mea și timp mai îndelungat pentru formarea ca specialist în acest domeniu.

Până către jumătatea anilor 1960', când începe o nouă etapă în istoria țării și, ca urmare, în evoluția istoriografiei române, nu putem consemna progrese importante în cunoașterea istoriei reale a raporturilor româno-otomane, la care nu se putea ajunge însă decât pe baza izvoarelor istorice turco-osmane. Voința politică pentru un asemenea demers științific s-a manifestat deschis odată cu așa-zisa „Declarație din aprilie 1964”, prin care a fost marcată distanțarea de obediența necondiționată față de Moscova. În afirmarea noii poziții politice a României de „nesupunere”, istoriografia română a primit sarcina de a schimba pozițiile reflectoarelor îndreptate asupra scenei istoriei. De acum, lumina trebuia să cadă pe trăsăturile individualizante ale istoriei naționale și să pună în evidență locul și rolul constructiv al românilor în istoria universală. Până a se ajunge la exacerbări naționalist-șovine, la depășirea oricărei măsuri și chiar a bunului simț, această orientare decisă de puterea politică a fost relativ benefică întregii istoriografii românești, inclusiv în domeniul de specialitate avut în vedere aici. Așa, de pildă, reconsiderarea rolului boierimii române, acuzată până atunci, de pe pozițiile „luptei de clasă”, de toate relele, inclusiv și îndeosebi de „trădarea poporului” în fața puterii otomane, a permis și reconsiderarea substanțială a raporturilor cu Poarta otomană. Noua politică externă a României de deschidere și colaborare cu toate țările a fost favorabilă și extinderii legăturilor științifice internaționale. Nu discutăm aici motivele politice reale care au stat la baza noii orientări a conducerii comuniste a României din acei ani. Cert este faptul că această politică de relativă deschidere către exterior a creat, pentru un timp, condiții favorabile cercetării temeinice a dimensiunii externe a istoriei românești. Până atunci, acest aspect al problemei fusese limitat la relațiile româno-ruse, mai corect spus ruso-române, în relevarea contribuției factorului slav în evoluția întregii istorii

a românilor. Întredeschiderea porților țării, ferecate de comuniști, a înlesnit și călătoriile de documentare științifică în străinătate, contactele directe dintre istoricii români și colegii lor din alte țări. În aceste condiții, s-a schimbat și viziunea politică față de Turcia. Din inamica principală a României comuniste, ca membră NATO, Turcia era apreciată acum ca vecină la Marea Neagră și a devenit principala parteneră în inițiativele conducerii de la București pentru dezvoltarea colaborării balcanice și pentru re apropierea de statele occidentale. Drept urmare, raporturile din trecut dintre Țările Române și Poarta otomană au devenit, chiar în mod oficial, una din problemele fundamentale ale istoriografiei române. Ridicarea temei pe o asemenea poziție prioritară a reclamat desigur și susținerea documentară necesară. În mediul politic propice s-au creat și condițiile necesare deschiderii arhivelor din Turcia și pentru cercetătorii români, în 1966. România a fost a doua țară comunistă, după R. S. F. Iugoslavia, care a beneficiat de asemenea înlesniri. Puțin mai târziu, autoritățile comuniste române au inaugurat un vast program de investigare a arhivelor și bibliotecilor din străinătate, program asemănător în esență cu cel promovat în preajma și în perioada imediat următoare câștigării independenței naționale. Numai că, acum, această misiune științifică a fost încredințată exclusiv specialiștilor din România, nu celor din străinătate, cum a fost în cel inițial. Acest program științific extrem de benefic a continuat, cu unele întreruperi, până în anul 1982, când a fost și el sacrificat pe altarul achitării datoriei externe și când întreaga țară a devenit o imensă temniță, rece și întunecată.

Până la devierea politică paranoică din anii 1980, acest program științific documentar a avut efecte de cea mai mare importanță pentru știința istorică românească. În Direcția Generală a Arhivelor de Stat (DGAS), cum erau numite atunci Arhivele Naționale, s-au constituit mai multe colecții de microfilme și xerocopii aduse din străinătate, fiecare cu zeci și sute de mii de cadre de microfilm și file de xerocopii. Au fost publicate ghiduri, inventare, cataloage și volume de documente cu izvoare externe și, desigur, lucrări științifice fundamentate. Spre deosebire de programul anterior, de această dată a fost acordată însemnătatea cuvenită și surselor istorice de factură turcă. Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed au fost primii specialiști români care au

întreprins cercetări în arhivele și bibliotecile vechi din Istanbul. Atunci, în 1966, cei doi cercetători, bine cunoscuți în mediul academic de specialitate, au stat în Turcia mai bine de șase luni, ceea ce era un fapt extraordinar pentru acele timpuri¹⁴. Înainte de transpunerea în practică a acestui vast program de investigare științifică a bibliotecilor și arhivelor din străinătate, Academia Română inaugurase – prin institutul ei reprezentativ, care astăzi poartă numele lui Nicolae Iorga – un program ambițios de editare a izvoarelor externe privitoare la istoria României. Altfel spus, corpusul *Hurmuzaki* avea să fie continuat într-o formă sistematizată. În cadrul acestui program larg și divers s-a acordat, pentru prima oară, atenția necesară și izvoarelor orientale, în primul rând celor de sorginte turco-osmană.

În 1966 a apărut, la Editura Academiei Române, primul volum de extrase traduse din cronicile otomane¹⁵, iar peste un deceniu, în 1976, a fost publicat și cel dintâi volum cu vechi documente turcești traduse în limba română¹⁶. Ambele serii făceau parte din corpusul de *Izvoare orientale privind istoria României*. Din păcate, din ambele serii au apărut doar câte trei volume, deși fiecare fusese planificată a se compune din mai multe tomuri. Aici nu cred că a fost un impediment politic, ci unul de organizare, în primul rând de pregătire a specialiștilor. În acea vreme, existau doar 6 (șase) turcologi istorici români, în măsură să-și asume o asemenea responsabilitate științifică (M. Guboglu, M. A. Mehmed, A. Decei, T. Gemil, M. Maxim și V. Veliman). Aceștia erau însă răspândiți în diferite instituții și nu au putut fi concentrați la o asemenea lucrare. T. Gemil și V. Veliman au publicat separat, în 1984, două volume masive de documente turcești, pe baza unor criterii științifice compatibile pe plan internațional, în principal și cu transliterarea textului original¹⁷.

¹⁴ Vezi Mihail Guboglu, „Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria Țărilor Române”, *Revista Arhivelor*, vol.IX, 1966, nr.2, p.176-194.

¹⁵ Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol.I, Editura Academiei Române, București, 1966.

¹⁶ Mustafa A.Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol.I, Editura Academiei Române, București, 1976.

¹⁷ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984.

Deschiderea porților arhivelor din Turcia și pentru cercetătorii români, în 1966, a fost un rezultat al îmbunătățirii vădite a relațiilor dintre România și Turcia. A fost o decizie politică, care, de această dată, a avut un rol pozitiv, chiar esențial în dezvoltarea cercetărilor de specialitate. Investigațiile repetate întreprinse în arhive și biblioteci din Turcia (inclusiv de mine) au dus la constituirea importantei *Colecții de microfilme Turcia* din Arhivele Naționale, care însumează aproximativ 120 000 cadre de microfilm. Deși doar o mică parte din acest imens material documentar a fost tradusă în limba română și pusă în circuitul științific (cca.1500 documente întregi și fragmente din 50 de cronici turco-osmane), totuși cercetătorii științifici au acum la dispoziție o bază documentară solidă, de natură să așeze problema în dimensiunile ei reale. În ultima jumătate de secol, îndeosebi în anii 1970-1990, au fost obținute progrese importante în cunoașterea temeinică a raporturilor dintre Țările Române și Poarta otomană. Istoria medievală românească și-a redobândit și dimensiunea internațională, care îi fusese amputată în anii cincizeci ai veacului trecut. Raporturile româno-otomane au fost eliberate din strânsoarea cadrului îngust al raporturilor bilaterale, în care fusese sechestrată până atunci această temă. Relațiile româno-otomane au început să fie raportate la dimensiunile complexe ale raporturilor internaționale, derulate la nivel continental și intercontinental.

Din nefericire, această renaștere științifică și pe plan istoriografic nu a durat prea mult. Odată cu creșterea apăsării dictaturii și a adâncirii crizei interne, istoria națională a fost iarăși confiscată de politic și silită să servească proiectelor demențiale ale propriilor conducători și pentru a justifica neputința așa-zisului sistem economic socialist. Altfel spus, pentru lipsurile elementare de hrană, căldură și lumină ale populației, îndeosebi din anii 1980, au fost găsite vinovate asupririle din trecut ale imperiilor vecine, precum și lupta neîncetată a întregului popor român împotriva străinilor. Nu mai era decât un pas până la șovinism, care a fost ridicat la rang de principiu politic de stat. Deși unii dintre istoricii profesioniști s-au lăsat ademeniți de asemenea sunete stridente, este de remarcat faptul că mulți medievști români nu și-au trădat nici crezul și nici conștiința. Cele aproximativ 200 de lucrări științifice, mai mult sau mai puțin extinse, elaborate atât de către specialiști turcologi, cât și de alți

medieviști care au folosit în traducere sursele turco-osmane, reprezintă măsura și dovada câștigului realizat în deceniile de referință în cunoașterea temeinică a evoluției raporturilor româno-otomane.

Materialul documentar de factură turco-osmană pe care îl avem la dispoziție este totuși infim în raport cu ceea ce se află în arhivele de la Istanbul și din alte locuri în legătură cu această temă de cercetare. După estimările mele, numai în Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri (*Başbakanlık Arşivi*) din Istanbul se află aproximativ 50 000 (cincizecimii) de documente legate de istoria ținuturilor românești. O parte însemnată a acestui fond a fost adusă în Arhivele Naționale ale României, în perioada de deschidere din deceniile de dinainte, sub formă de microfilme și xerocopii. Dar, nu mai sunt specialiști în măsură să valorifice aceste surse arhivistice. Din păcate, în perioada de după căderea regimului comunist, nu au fost reluate strădaniile pentru aducerea la Arhivele Naționale a copiilor de documente din arhivele turcești, deși condițiile de lucru acolo sunt acum incomparabil mai bune decât cele dinainte. Nu s-a manifestat nici interes pentru tematica menționată, cu excepția foarte puținilor specialiști din vechea generație aflați încă în viață. După 1990 se constată iarăși o cădere științifică în domeniu, pentru care nu mai este de vină factorul politic, decât în măsura în care a deschis alte perspective economice mai ademenitoare pentru tineri, decât corvoada îndelungată a specializării în turcologia istorică. Nu am aflat de publicarea unor noi volume de documente turcești în ultimele trei-patru decenii, cu excepția celor apărute la Brăila, sub semnătura regretatului M. Maxim, cuprinzând câteva zeci de documente inedite. Turcologia istorică înseamnă, înainte de toate, cercetarea și editarea surselor istorice turco-osmane! Din câte știu, în ultimele decenii nu a fost publicat nici măcar un singur document otoman de arhivă de către vreunul dintre turcologii istorici români mai tineri.

În ciuda insistențelor, în primul rând ale lui Mihail Guboglu, la organele de partid și de stat, pentru reînființarea Institutului de Turcologie, de această dată sub egida Academiei Române, nu a fost dată aprobarea necesară. Probabil, se gândea că un asemenea demers nu ar fi în consonanță cu linia politică naționalistă promovată atunci cu îndârjire din ce în ce mai mare. Totuși, în 1985, prof. Mihai Maxim, care se bucura

de aprecierea autorităților vremii, a reușit să înființeze în cadrul Universității București un *Centru de osmanistică*. În anii din urmă, sub conducerea conf. Silvana Rachieru, acest Centru și-a lărgit aria de preocupări, căpătând și denumirea nouă de *Centrul de Studii Turce*. Deși istoria României s-a împletit cu cea a Imperiului otoman timp de 500 de ani, în programa de studii a Facultăților de istorie din Universitățile românești nu și-a găsit locul cuvenit un curs de istorie otomană. După părerea mea, ar fi necesar chiar și un curs (special) de istorie a lumii turce, în ansamblu, date fiind relațiile vechi ale românilor cu popoarele turcice și interesele actuale ale României legate de noile state turcofone.

Așa cum, pe bună dreptate, releva regretatul Profesor Călin Felezeu, *tataristica* reprezintă, alături de *osmanistica*, o latură fundamentală a turcologiei ca ramură științifică¹⁸. Relațiile directe dintre tătari (kîpceaci) și români au durat aproape opt sute de ani și au avut un rol însemnat în devenirea istorică a românilor, între secolele XI și XVIII. Cu toate acestea, problema relațiilor cu tătarii a fost rareori abordată de cercetătorii români. Și aici politicul a avut un rol principal. Dincolo de dificultățile documentare reale, problematica tătară a fost înrâurită, ca și cea otomană, de ideologia islamofobă din evul mediu, care, în acest caz, a fost mai vehementă, pentru că numele de *tatar/tartar* era asociat cu marea invazie mongolă din 1241-1242 în Europa și a fost demonizat sistematic timp de opt sute de ani. Mai mult, istoriografia imperială rusă, țaristă și sovietică, a fost pur și simplu obsedată de tătari, din cauza îndelungatei stăpâniri a acestora asupra cnezatelor rusești și a puternicei influențe tătare în istoria Rusiei. Așa cum pe bună dreptate au subliniat istorici francezi de specialitate, tonul în denigrarea internațională a tătarilor a fost dat de istoricii ruși¹⁹. Imaginea profund negativă a tătarilor în istoriografia internațională a influențat desigur și istoriografia modernă românească²⁰. Problema relațiilor cu tătarii a fost practicat ignorată în istoriografia

¹⁸ Recenzie semnată de Călin Felezeu, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române*, seria V, tom. XLI, 2022, p.142-145.

¹⁹ A.Bennigsen, P.N.Boratav, D.Disaive, Ch.Lemercier-Quelquejay, *Le khanate de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, EHESS, La Haye-Paris, 1978, p.1.

²⁰ Vezi Călin Felezeu, „Imaginea tătarilor în conștiința românească din secolele XV-XIX”, *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol.II, eds. T.Gemil și N.Pienaru, Editura Academiei Române, București, 2012, p.565-571.

românească. Până la căderea comunismului, foarte puțini istorici români au abordat teme legate de tătari. Abia după 1990, constatăm și în România un adevărat reviriment în tratarea problematicii raporturilor cu tătarii. În ultimii 34 de ani, în România au fost publicate mult, mult mai multe lucrări științifice despre tătari, decât în întreaga perioadă anterioară de câteva sute de ani. Situația este valabilă și în cazul istoriografiilor din alte țări, inclusiv din Rusia și Turcia. Așadar, abia după dispariția regimului comunist și a URSS a fost posibilă abordarea liberă a temei tătare, ceea ce înseamnă că interesele politice ale Rusiei țariste și sovietice au fost motivele principale care au dus la marginalizarea și falsificarea istoriei tătare²¹.

În 2008, efectiv, și în 2009, oficial, a început activitatea Institutului de Turcologie, din Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Inițiatorul acestui Institut a fost profesorul Călin Felezeu, care atunci era decan al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, din cadrul UBB. Așa cum continuă încă să susțină unii, Institutul de Turcologie ar fi fost mai potrivit, într-adevăr, să funcționeze în Dobrogea, decât în Ardeal. Am mai declarat că inițial am dorit să-l clădesc în Universitatea Ovidius din Constanța, pe temelia Centrului de Studii Eurasiatice, pe care îl înființasem tot eu, în 2005, la Facultatea de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale din cadrul universității constănțene. Dar cei care dețineau atunci conducerea acelei facultăți s-au opus categoric acestei inițiative. În final au reușit să mă îndepărteze chiar și din acea universitate. Respingerea Institutului de Turcologie în Dobrogea a fost desigur o atitudine politică segregaționistă, naționalist-șovină. În schimb, Conducerea Universității Babeș-Bolyai, din Cluj-Napoca, a înțeles importanța cultural-științifică a unui asemenea Institut și mi-a acordat imediat susținerea necesară. Împreună cu mult regretatul coleg și prieten Călin Felezeu am pus, relativ repede, pe picioare acest Institut.

Între multe și diverse inițiative și activități ale Institutului de Turcologie mi se pare semnificativ să mă opresc puțin asupra uneia care

²¹ Vezi Tasin Gemil, „The Tatars in Romanian Historiography”, *Ottomans-Crimea-Jochids. Studies in Honour of Mária Ivanics*, edited by István Zimonyi, Szeged, 2020, p.111-122. Idem, *Tătarii în istoriografia universală/The Tatars In World Historiography*, Presa Universitară Clujeană, 2023.

a avut loc în zilele de 26 și 27 octombrie 2010, deci la începutul drumului nostru. Era o conferință academică internațională, mai bine zis româno-turcă, organizată în colaborare cu Centrul Cultural Atatürk din Ankara. Tema adunării a fost *„Noi perspective în interacțiunea cultural-științifică dintre România și Turcia”*. În fapt, discuțiile au fost provocate de referatul *„Ce este de făcut pentru dezvoltarea turcologiei românești?”*, prezentat de mine, la începutul conferinței. Participanții, veniți de la mai multe universități din România și Turcia, precum și din instituții științifice de prestigiu, au relevat cu prioritate însemnătatea pregătirii specialiștilor în domeniu, ca o condiție fundamentală. Institutul de Turcologie s-a implicat activ în obținerea de burse de studii și de specializare în Turcia. Dar, pentru 21 burse obținute, de pildă, au fost doar 2 solicitanți, și aceștia doar pentru cursuri de limbă turcă modernă de scurtă durată! Așa cum și oferta mea de curs special de limbă și paleografie turco-osmană, afișată trei ani la rând pe avizierul Facultății de istorie-filosofie a Universității Babeș-Bolyai, nu a trezit interesul nici măcar al unui singur student. Avem și aici intervenția factorului politic, dar în mod indirect. Libertatea de opțiune și seducția Occidentului au redus mult din mirajul Orientului.

În privința formării de specialiști în paleografia turco-osmană nu am reușit nici noi, așa cum nu au reușit nici alții, din păcate. Situația în acest domeniu este mai critică acum, decât în oricare altă perioadă a istoriografiei române. Dar, sub aspectul relațiilor și în cel al imaginii am avut succes. De 15-16 ani, Institutul de Turcologie este un nume și un loc nu numai în structura științifică, didactică și culturală a UBB, ci și în viața cotidiană a marelui oraș Cluj-Napoca. Institutul de Turcologie din UBB este bine cunoscut și pe plan național, inclusiv și îndeosebi în cadrul comunității turco-tătare din Dobrogea și București. Legăturile lui științifice sunt extinse nu numai în întreaga lume turcică, ci și în toate țările unde există preocupări științifice în domeniu²². Din păcate, odată cu retragerea mea, în 2022, și dispariția Profesorului Călin Felezeu, în 2023, Institutul de Turcologie se află acum în impas de conducere și prestigiu. Este de dorit ca Rectoratul UBB să găsească cât mai repede o soluție, numind o personalitate științifică recunoscută la conducerea lui. Situația de provizorat este de natură să

²² Vezi cap. XIV, intitulat *„Institutul de Turcologie”*, în Tasin Gemil, *Un tătar din România*, Presa Universitară Clujeană, 2024, p.539-565.

dăuneze nu numai activității științifice a Institutului, ci și prestigiului lui, inclusiv al UBB, pe plan intern și internațional.

Bibliografie

1. Bennigsen, A.; Boratav, P. N.; Disaive, D.; Lemerrier-Quelquejay, P.N.D Ch., *Le khanate de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, EHESS, La Haye-Paris, 1978.
2. Berza, Mihai, „Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, 1957, p. 7-47.
3. Cemil (Gemil), Tahsin, „Cağdaş Romen Tarihçiliğinde Eski Türk Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, *Erdem*, cilt 2, sayı 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, p.205-217
4. Decei, Aurel, *Istoria Imperiului otoman, până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 410 p.
5. Decei, Aurel, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 245 p.
6. Dungaciu, Dan „De ce Iliescu din 1990 nu a fost Brătianu din 1866?”, *LARICS, Adevărul.ro*/23.12.2024/07:36.
7. Felezeu, Călin, „Imaginea tătarilor în conștiința românească din secolele XV-XIX”, *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol. II, eds. T. Gemil și N. Pienaru, Editura Academiei Române, București, 2012, p.565-571.
8. Felezeu, Călin, *Recenzie la „Tasin Gemil, Tătarii. Relații cu otomanii și românii, Presa Universitară Clujeană, 2021”*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, Seria V, Tomul XLI*, 2022, pp. 142-145.
9. Furnică, Dum. Z., *Documente privitoare la comerțul românesc 1473-1868*, București, 1931, p.3-14, 31-34.
10. Gemil, Tasin, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984;
11. Gemil, Tasin, „Cercetarea istoriei raporturilor româno-otomane întreprinsă în perioada totalitarismului”, *Revista Istorică, Serie nouă*, tom. IX/1998, nr.5-6, p. 348-352
12. Gemil, Tasin, „Legăturile româno-turce de-a lungul veacurilor (până în 1981)”, *Moștenirea culturală turcă în Dobrogea*, eds. T. Gemil, G. Custurea, D. R. Cornea, București, 2013.

13. Gemil,Tasin „The Tatars in Romanian Historiography”, *Ottomans-Crimea-Jochids. Studies in Honour of Mária Ivanics*, edited by István Zimonyi, Szeged, 2020, p.111-122.
14. Gemil, Tasin, *Tătarii în istoriografia universală/The Tatars In World Historiography*, Presa Universitară Clujeană, 2023.
15. Gemil, Tasin, *Un tătar din România*, Presa Universitară Clujeană, 2024.
16. Guboglu, Mihail, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*, București, 1954.
17. Guboglu,Mihail, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, Editura Academiei R.P. Romîne, București, 1958.
18. Guboglu, Mihail, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960 (vol. II, 1965).
19. Guboglu, Mihail, „Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria Țărilor Române”, *Revista Arhivelor*, vol. IX, 1966, nr.2, p.176-194.
20. Guboglu, Mihail-Mehmed, Mustafa A., *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol.I, Editura Academiei Române, București, 1966.
21. Iorga, N., *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, „Economia Națională”, 1900, p.174 și urm.
22. *Istoria Romîniei*, II, eds. A. Oțetea, M. Berza, B.T. Cămpina, Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962, p.688-553; 776-791.
23. Mehmed, Mustafa A., *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1976.
24. Meri, Josef W., *The Cult of Saints among Muslims and Jews in Mediaeval Syria*, Oxford University Press, New York, 2002.
25. Prodan, Dan, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Etude et sources historiques*, Les Edition ISIS, Istanbul, 2003, p. 83-211.
26. Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984.

6. Proiectul educațional al Mitropolitului Andrei Șaguna în Transilvania – Elemente structurale și contextualizare europeană –

Pr. Ioan Chirilă^a

Abstract: This study explores the educational project of Metropolitan Andrei Șaguna in 19th-century Transylvania, highlighting its structural elements and European contextualization. As the region experienced significant cultural dynamics, establishing a structured educational system became crucial for the Romanian population seeking social and cultural emancipation. Initially modest under Vasile Moga, educational reforms gained momentum under Șaguna, who systematically confronted challenges, including language barriers and administrative constraints imposed by ruling authorities. Șaguna's initiative emphasized cultural integration and the intellectual empowerment of Romanians, advocating for education reforms aligned with European pedagogical practices. He established autonomous educational structures, such as the Andreian Theological Institute in Sibiu, to foster a new intellectual elite. This project, which prioritized using the Romanian language and introducing relevant textbooks, aimed to cultivate a distinct national identity while ensuring engagement in broader European cultural and political discourse, significantly shaping Romanian education and culture in Transylvania.

Keywords: *Andrei Șaguna, education, Transylvania, cultural emancipation, pedagogical reform*

^a Ioan Chirilă este preot profesor universitar doctor la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: ioanchirila@ubbcluj.ro

Introducere

Configurația granițelor culturale ale Europei a cunoscut o dinamică aparte în perioada cuprinsă de secolele XVI-XIX. Universitățile europene și-au semănat lumina cunoștinței înspre toate laturile imperiului, fie prin deplasarea în zonele marginalii a unor grupuri etnice cu misiuni militare, care au purtat cu ele tezaurul de cultură și formație, fie prin circulația cărților sau prin circulația liberă a elementului studios. Transilvania se înscrie în fluxul lumii universitare începând cu secolul al XVI-lea, numai că acest segment cultural era cu mică adresabilitate la cei mulți din neamul românilor. Dar nu voiesc să cad într-un discurs teoretic justificativ, de genul celui care transfera responsabilitatea proprie celorlalți, ci, dimpotrivă, doresc să marchez câteva aspecte, posibil neevaluate până acum, din arealul cultural istoric transilvănean, cu precădere referindu-mă la secolul al XIX-lea.

Pentru românii transilvăneni neuniți, acest secol este perioada în care se structurează elementele constitutive ale sistemului educațional după formele actului pedagogic european. La început, în vremea lui Vasile Moga, acestea s-au realizat în chip modest, dar în vremea lui Andrei Șaguna maniera de abordare a fost mult mai sistematic. Care sunt totuși elementele care au revendicat această dinamică a actului educațional? Aș remarca în chip deosebit, pe lângă cele invocate de studiile istorice despre iluminism (Teodor, 1984) sau despre istoria învățământului românesc din Transilvania (vezi Albu, 1944; Protopopescu, 1966; Păcurariu, 1987), un factor ce se desprinde din contextul social multietnic transilvănean. Exista, în mod cert, în sânul tuturor conformațiilor etnice dorința de emancipare (mă refer aici la români și evrei, cu precădere). Emanciparea nu se putea realiza prin ștergerea automată a decalajelor sociale, economice și culturale. Ea revendica un act concret de apropiere culturală, un act de constituire faptică a unei elite intelectuale, ori acest fapt nu se putea realiza în afara unui sistem educațional coerent și corespondent celor aduse din mediul european sau a celor constituite după modelul european, de pildă Universitatea catolică clujeană. Accederea în sferele dialogului politic și cultural european nu se poate *face decât prin* asumarea unității de limbaj de către un cât mai larg segment de populație, deși numărul nu este

suficient întotdeauna. Crearea acestui segment intelectual duce cu sine la formarea structurilor autonome din cadrul cărora se afirmă egalitatea părților. În această direcție s-a orientat politica educațională a mitropolitului ortodox de la Sibiu, Andrei Șaguna.

Starea actului educațional din Transilvania între 1800-1850

La începutul secolului al XIX-lea un ordin al guvernului ardelean răpea episcopului ortodox Vasile Moga dreptul de control asupra școlilor sale confesionale și în chip samavolnic îl trecea în responsabilitatea episcopului catolic maghiar din Alba Iulia. Cu toate că episcopul român s-a opus acestei hotărâri, starea de fapt jalnică a învățământului românesc moștenită de la Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici s-a perpetuat. Vasile Moga a înțeles foarte bine faptul că nu se va putea ieși din această situație decât în măsura în care populația românească își va realiza structurile proprii de administrare. De aceea, în pastoralele din 1811, 1813 și 1815 a îndemnat poporul să-și trimită copii la școală, iar pe protopopi îi îndemna să nu recomande pentru hirotonire decât pe acei candidați care au pregătire teologică și posedă cunoștințe de limba germană pentru a fi competenți să îndeplinească și oficiul notarial. La fel va face și în pastorală din 23 februarie 1822 în care va îndemna spre a fi învățată și limba maghiară în vederea accederii românilor în sfera învățământului superior și în structurile administrative, întrucât prin articolul VIII al legii din 1830 „începând de acum între hotarele țării nu poate ocupa funcție publică cel ce nu cunoaște limba maghiară” (Păcățianu, 1903; Teodor, 1939, p. 83). Cu toate aceste măsuri, Nicolae Iorga (1908, p. 285) spune că „în Ardeal episcopul Vasile Moga nu se dovedise în stare să poată organiza la Sibiu, unde-și mutase reședința, un seminar cum trebuie pentru preoții săi [...], deși Petru Maior (1913, p. 136) este de o cu totul altă părere.

Nevoia stringentă de școli o scoate în evidență, chiar și după venirea mitropolitului Andrei Șaguna, publicația baronului Ludovic de Wohlgemuth, guvernator al Ardealului din 20 oct. 1849 prin care se aduce la cunoștință faptul că „pentru preparanți se deschid două cursuri speciale, unul la Năsăud și unul la Orlat”.

Se poate observa cu ușurință că după toate eforturile depuse de antecesorii mitropolitului Șaguna, terenul școlilor era încă bine înțelenit la venirea sa în scaun. Din această stare nu se putea ieși decât printr-o acțiune complexă de reformare radicală a sistemului educațional în conformitate cu structurile educaționale specifice ale Imperiului Autro-Ungar. Proiectul șagunian a fost în fapt mult mai complex, fiindcă avea în vedere realizarea unei educații continue și de anvergură populară.

Elementele structurale ale proiectului educațional șagunian

Ca și orice păstor de suflete, mitropolitul Șaguna vizează în primul rând redinamizarea cadrului liturgic ortodox, mediu receptat și atunci și acum ca și creuzet de restaurare morală a oricărei societăți. Astfel, primul element al proiectului său educațional trebuie să fie identificat în acțiunea sa de retipărire a cărților de cult, acțiune susținută și de un amplu corpus de pastorale cu caracter formativ moral (Tulbure, 1939, p. 45-76 și 135-240). În cadrul acestui prim element găsim două acțiuni distincte: a) retipărirea în formă și execuție tehnică mai convenabilă vechile cărți rituale, și b) traducerea în românește a lucrărilor care lipseau cu desăvârșire. Despre conținutul lor, despre acțiunile de constituire a unei tipografii proprii s-a vorbit în cadrul altor comunicări, în prezentarea rezultatelor altor cercetări. Noi dorim să marcăm faptul că prin acțiunea sa de traducere se pun bazele eliberării sferei eclesiale de exprimarea slavonă, fapt care contribuie în mod clar la coagularea structurii integrale a etnosului românesc. În sensul celor afirmate până acum vine și mărturia Bibliei lui Șaguna în care spune că limba se reinnoiește în forma în care acest act ar fi fost făcut de însuși traducătorul prim.

Al doilea element structural al programului său educațional îl identificăm în acțiunea sa susținută de întemeiere a unor noi școli românești. Rădăcinile acestei acțiuni pot fi identificate în cadrul revendicărilor pronunțate pe Câmpul Libertății de la Blaj în 3/15 mai 1848 și votate în 4/16 mai prin care se pronunța „cererea de înființare de școli românești în toate satele și orașele, cu dreptul deplin de a-și alege directori și profesori și de a sistematiza învățăturile după un plan școlar în deplină libertate de a învăța” (Barițiu, 1889, p. 123). Munca de

sistematizare de care pomeniște articolul în cauză o va efectua în chip fericit cel care observa starea de fapt a școlii transilvane spunând că „din toate popoarele Ardealului, să nu zic ale Europei, românul singur e fără școală, fără învățători și fără foi scrise în interesul lui. Ungurii, Sașii și Săcuii toți au școli în limba lor... Din 300 de mii de sași nu e unul care să nu știe citi și scrie. Dar din 2.300.000 de români câți bărbați știu citi? Iar dintre femei este măcar o mie care să știe?”, adică mitropolitul A. Șaguna. Faptul acesta este consemnat de Timotei Cipariu, într-un articol din publicația sa *Învețiatorul Poporului* care apărea la Blaj în 12 mai 1848.

În configurația acestui al doilea element sunt mai multe paliere de acțiune. Sistematizarea vizează trei niveluri sau tipuri de instituții școlare: primar, liceal și de factură universitară (în această ultimă categorie îndrăznesc să situez Institutul Teologic Andreian de la Sibiu). Celor trei niveluri li s-au alcătuit manualele corespunzătoare care urmează îndeaproape programele analitice specifice actului educațional european: diversificarea disciplinelor, impunerea limbilor de circulație și însușirea metodologiei pedagogice adecvate actului educațional european. Multe dintre manuale au fost alcătuite de către mitropolit, altele au fost realizate cu colaborarea unor personalități care înconjurau și susțineau efortul deosebit de luminare a poporului prin cultură desfășurat de acesta. De pildă, mă gândesc la *Abecedarul* lui Zaharia Boiu prin care s-a introdus definitiv grafia latină în toate școlile românești. Vedem, așadar, că avem creionat clar în proiectul actului de culturalizare și educare inițiat de mitropolit, direcția autonomizării învățământului românesc. În felul acesta s-a consfințit anularea deciziei luate în vremea lui Vasile Moga, fapt confirmat și de numirea protopopilor ca inspectori școlari, așa cum reiese din *Actelor Soborului Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal* din anul 1850. În circulara din 24 aprilie 1852, mitropolitul Șaguna va preciza dubla subordonare a învățământului românesc: subordonare față de organele statului și față de cele ale Bisericii. În baza principiului confesional, prin care învățământul se subordonează mai întâi bisericii, autoritățile politice sunt îndrumate să evite orice amestec necompetent în chestiunile interne ale școlilor confesionale. Pentru a se realiza un act educațional bun, după obținerea autonomiei școlare din 1859, mitropolitul Șaguna organizează programa și controlul școlilor prin lucrarea „*Ordinăciune Arhierească pentru rândul cel bun în școalele noastre populare*”.

Un element de noutate introdus de mitropolitul Șaguna pentru acele vremi este cel care vizează organizarea „conferințelor didactice” și elaborarea „Regulamentelor și instrucțiunilor” școlare. Toate aceste urmăreau perfecționarea învățătorilor și a profesorilor, cât și înaintarea și creșterea culturii tineretului (Tulbure, 1939, p. 113). Aici este vorba despre Normativul conferințelor învățătoarești, a instrucțiunilor pentru învățători despre didactica generală și specială la predarea cu școlarii a singuraticelor studii, a instrucțiunilor pentru directori, pentru învățătorii din școlile normale. Pastoralele și circularele școlare reflectă ca un vast caleidoscop toate momentele și aspectele de seamă ale vieții culturale ardelenesti din vremea sa.

Un loc aparte în acest proiect îl ocupă Școala Pedagogică de la Sibiu. Aici se remarcă faptul că pentru această școală mitropolitul Șaguna a alcătuit compendii istorice comparabile celor din mediul european, compendii de drept canonic, conforme dreptului canonic răsăritean și opere omiletic-catehetice și biblice de certă valoare chiar și în ziua de azi. Creșterea progresivă a duratei studiilor denotă orientarea acestei forme de învățământ spre structurile specifice învățământului academic. De nume acestei școli se leagă personalitățile unor dascăli precum Zaharia Boiu, Ioan Poescu, eruditul ucenic al lui Herbar, autor al Psihologiei Empirice recunoscută ca valoare și în mediul german, Ioan Crișan, Nicolae Cristea, Daniil Popovici Barcianu, Petru Șpan ș.a. Prin urmare, restauratorul Bisericii din Transilvania este și restauratorul școlii românești pe bazele unei pedagogii românești și creștine.

Al treilea element de referință al proiectului șagunian este cel care vizează reorganizarea Bisericii, deoarece în cuprinsul descripției acestuia doresc să unesc activitatea de autor de scrieri canonice cu cea de păstor și Tată al Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Folosesc apelativul de tată, fiindcă este utilizat de către mitropolit în întâia sa pastorală cu numărul 119 din 1848, adresată clerului și credincioșilor (Tulbure, 1939, p. 137). Desprinderea de structurile Bisericii sârbești nu a fost un act ușor de realizat. Calea urmată de mitropolitul Șaguna ne arată modul competent și forța viziunii sale strategice. Ocupându-se de înzestrarea Institutului Teologic cu cărți de studiu abordează și sfera Dreptului canonic, fapt care a stârnit și unele critici și contestări de la frații din Principate. Acest act creativ nu avea însă doar un scop pedagogic, ci și scopul de a realiza

bazele practice ale instituționalizării structurilor autonome ale Biserici (în raport cu cea sârbă). În fapt, regulamentul șagunian se regăsește și azi în Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române.

Așadar, *Elementele dreptului canonic* (1854); *Compendiul de drept canonic* (1868); *Enchiridionul* (1871) nu sunt doar manuale menite învățăceilor întru ale teologiei, ci se constituie în fundamente canonice și ghiduri practice pentru structurarea autonomă a Mitropoliei Ortodoxe Transilvane. Literatura canonică a acelei vremi fiind foarte sărăcăcioasă, mitropolitul Șaguna s-a gândit să realizeze elementele pedagogice necesare înțelegerii și aplicării vastului câmp al canoanelor Bisericii. Dar punctul de plecare al acestui proiect este colecția de „acte ale Sinoadelor Ecumenice și locale”, fapt care conferă Bisericii Române descendență și continuitate doctrinară și administrativă certă cu Biserica Răsăritului. În Compendiul său de drept canonic, mângâierea sufletului său, după cum mărturisește în predoslovie, întâlnim canoniștii cei mai reprezentativi ai răsăritului ortodox: *Pidalionul* retipărit la 1841, Th. Balzamon, Ioan Zonaras, M. Blastar, dar și reprezentativi cercetători germani din sfera arheologiei bisericești.

Concluzii

Am vrut în chip deosebit să remarcăm anvergura deosebită a formației intelectuale șaguniene. Nu ne-am propus o reconstituire istoriografică a proiectului său educațional. De aceea, pot fi constatate lipsuri în sectorialul citărilor bibliografice ale operei scrise de mitropolit. Ceea ce am urmărit cu precădere, a fost să evidențiem faptul că în viziunea sa formativ-pedagogică, mitropolitul Șaguna a avut ca model de raportare, elementul specific european. Pedagogul model la care face recurs este Hristos. A se vedea acest fapt în circulara școlară nr. 193 din 1850. El, Hristos, a îndrumat spre cunoașterea autentică toate structurile cronologice ale istoriei omenirii. De aceea, modul de receptare a revelației scrise în cazul mitropolitului Șaguna este unul pe deplin patristic, deoarece receptează Scriptura și învățăturile sale în unitatea și organicitatea elementelor constitutive. Importanța ei în actul educațional, necesitatea cunoașterii învățăturilor sale pentru oricare om poate fi receptată în amplitudinea

viziunii mitropolitului atunci când vedem că după tâlcuirea Bibliei, după Septantă, realizează Mica Biblie ilustrată. Această denotă faptul că fiecare om trebuie să tindă spre a fi cucerit de Scriptură.

Introducerea religie în școlile străine, pentru români îndeosebi, atestă faptul că mitropolitul Șaguna percepea actul educațional în sensul său de act aparținător structural revelației naturale deschise tot timpul desăvârșirii sale prin revelația supranaturală. Actul cultural este în același timp și un act cultic, de aceea el trebuie să fie în substanța sa o martirie creștină.

Când vorbim despre contextualizarea europeană a proiectului său educațional nu facem altceva decât să evidențiem elementele directe oferite de mitropolit în sensul acesta. În mod apropiat această contextualizare se realiza prin raportarea la etniile conlocuitoare, dar în plan îndepărtat suportul, structura utilizată, era de origine europeană. În configurarea programelor analitice și în structurarea învățământului modelul apropiat este Vârșețul, dar modelul însuși este mai îndepărtat: școala austriacă, care pentru arealul austro-ungar va fi determinativă până în perioada interbelică. Metodologia de elaborare a compendiilor sale menite învățământului trasilvănean este conformă cu cea utilizată în mediul german. De fapt, mitropolitul fiind un spirit enciclopedic vedea telosul actului formativ în aceeași conformație cu însăși entelehia personală.

Gândirea sistematică a mitropolitului ne îndreptățește să spunem că este însuși principiul dinamicii misionare a Bisericii neunite în cei 28 de ani de ardere continuă pentru luminarea turmei sale.

* * *

Am prezentat această temă ca omagiu adus unui profesor care și-a dedicat slujirea pregătirii profesorilor. Călin Felezeu este un exemplu de dedicare și excelență în domeniul academic, contribuind semnificativ la promovarea istoriei și culturii românești. Cu o carieră academică impunătoare, inclusiv funcții de decan și prodecan la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, domnia sa a influențat numeroși studenți și colegi. Lucrările sale, ce numără peste 18 cărți și 85 de articole științifice, reflectă o profundă înțelegere a istoriei Imperiului Otoman, fiind recunoscute pe plan internațional. Ca membru fondator al mai multor institute și asociații, Călin Felezeu a fost un promotor activ al colaborărilor internaționale în domeniul turcologiei. Expertiza sa în

paleografie turco-osmană și managementul proiectelor științifice îl fac un pilon de bază în comunitatea academică românească. Contribuțiile sale vor rămâne o sursă de inspirație pentru generațiile viitoare de cercetători.

Prin urmare, dedic acest studiu unui suflet nobil, unui izvor al prieteniei jertfelnice, unui om al încântării și îndrăgostit de „noua Roma” și de cultura otomană, care a adus prin cercetările sale lumina în acest domeniu și nu în ultimul rând unui prieten sincer, „turcului meu!”, care a dezvoltat o cercetare și despre satul meu, scriind despre Pinteza Viteazul, unei făpturi născătoare de iubire de strămoși, de familie și de neam.

Laudă ostelenilor lui și veșnică sa pomenire!

Bibliografie

1. Albu, Nicolae (1944). *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*. Blaj: Tipografia „Lumina”, Miron Roș.
2. Barițiu, George (1889). *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*. Vol. 2. Sibiu: Tipografia W. Krafft.
3. Iorga, Nicolae (1908). *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. Vol. 2. București: Ed. Minerva.
4. Maior, Petru (1913). *Istoria Bisericii Românilor*, Pesta.
5. Păcățianu, T. (1903). *Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*. Vol. 2. Sibiu: Tipografia Arhidiecezana.
6. Păcurariu, Mircea (1987). *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*. Sibiu.
7. Pompiliu, Teodor (1984). *Interferențe iluministe europene*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia.
8. Protopopescu, Lucia (1966). *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania*. București: Ed. Didactică și Pedagogică.
9. Tulbure, Gheorghe (1939). *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu.

7. Avram Iancu in Dictionaries, Encyclopedias, Curricula and Textbooks from the Old Kingdom until the Union

Sorina Paula Bolovan^a, Ioan Bolovan^b

Abstract: Until recently, instruments such as encyclopedias, dictionaries and biographies of personalities, etc., in the classical printed format, had a decisive role, especially at the level of the elites, of the opinion leaders in society. School textbooks played a huge role in creating and preserving historical memory, as well as in shaping the behaviors of individuals, at least until the twentieth century. Systematic research on the school's mission as a „creator and shaper of memory” in the Old Kingdom has showed that in the last decade of the nineteenth century, in the primary and secondary school curricula, topics about the Revolution of 1848 in Transylvania and about Avram Iancu were mandatory. When, how, and through what channels did Avram Iancu and the Romanian Revolution in Transylvania enter the public consciousness of the Romanians beyond the Carpathians? What was the general Romanian context, and also the wider geopolitical one, at the end of the nineteenth century, favoring the dissemination of Avram Iancu's image in the Romanian society of the Old Kingdom, alongside the responsible decision made by the authorities in Bucharest to cultivate the memory of the Transylvanian hero? These are just a few aspects that we intend to address in this paper, in an approach which,

^a Sorina Paula Bolovan este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: sorina.bolovan@ubbcluj.ro

^b Ioan Bolovan este profesor universitar doctor la Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: ioan.bolovan@ubbcluj.ro

far from being exhaustive, is rather intended to start a debate on a subject that is extremely topical.

Avram Iancu was gradually adopted by the Romanians in the Old Kingdom as a model of heroism, dignity and democratic vision. Around the outbreak of World War I, the issue of the Romanians in Transylvania was embraced with sympathy and responsibility by the political class, but especially by the public opinion. In Alba Iulia, on December 1, 1918, a stage in the history of the Romanian nation ended, and the astral moment of that time undoubtedly originates in the Revolution of 1848 and in the military and administrative genius of Avram Iancu. The experience of the „Prince of the Mountains” Avram Iancu in organizing the Land of the Motzen as a Romanian „republic”, where the administration and the military organization introduced by Iancu allowed the full functioning of a region in dramatic circumstances, provided a strong impetus to the generation of the Union, showing them that the Romanians were capable of ensuring the normal functioning of a province. Thus, we can better understand how it was possible to create in just a few weeks the national councils and the Romanian national guards that quickly made the preparations for the Great Assembly in Alba Iulia. The model of the national hero Avram Iancu animated and inspired the leaders of the unionist generation.

Keywords: *Romania, Transylvania, national hero Avram Iancu, Modern Time*

Ever since the revolutionary events in 1848-1849, Avram Iancu's personality has got prominent among the other leaders of the Transylvanian Romanians, his total and disinterested involvement, his empathy for the oppressed was quickly and accurately perceived firstly in the area of the Western Carpathians, and then all over Transylvania. Ever since the spring of 1848, Avram Iancu's role in organizing and leading the Moți of the Western Carpathians increased¹. It is no accident that many testimonies from the Kozma inquiry (June-july 1848) talk about the image of Iancu, the saviour, whom the masses trusted completely. For instance, Witness 158, Mihet Gheorghe from Sohodol, considers that the people obey Avram Iancu „so much that even Jesus

¹ Gelu Neamtu, „Evenimentele de la Mihalt din vara anului 1848”, in vol. *Istoria României. Pagini transilvane*, coordinated by Dan Berindei, Centrul de Studii Transilvane Publishing House, Cluj-Napoca, 1994, p. 281.

Christ would not have so many followers”². The stimuli suggesting to the crowd that Iancu would be the providential leader, the saviour whom history prompted in order to fulfil their wishes, come even from Iancu’s gestures and deeds. Iancu was always in the forefront, in the middle of the events. His honesty, courage, wisdom, and good looks made Iancu beloved and obeyed by the army of the Moți, by the tribunes and the prefects from the mountains.

School textbooks played a huge role in creating and preserving historical memory, as well as in shaping the behaviors of individuals, at least until the twentieth century. For decades, the widespread access to the press, radio, TV, more recently to the Internet with its forms of communication, etc. has eroded the privileged place of textbooks. The competition of these new public communication tools, which also feature learning applications, has caused the decline of classical textbooks.³ Of course, until recently, instruments such as encyclopedias, dictionaries and biographies of personalities, etc., in the classical printed format, also had a decisive role, especially at the level of the elites, of the opinion leaders in society. Systematic research on the school’s mission as a „creator and shaper of memory” in the Old Kingdom has showed that in the last decade of the nineteenth century, in the primary and secondary school curricula, topics about the Revolution of 1848 in Transylvania and about Avram Iancu were mandatory.⁴ When, how, and through what channels did Avram Iancu and the Romanian Revolution in Transylvania enter the public consciousness of the Romanians beyond the Carpathians? What was the general Romanian context, and also the wider geopolitical one, at the end of the nineteenth century, favoring the dissemination of Avram Iancu’s image in the Romanian society of the Old Kingdom, alongside the responsible decision made by the authorities in Bucharest to cultivate the memory of the Transylvanian hero? These are just a few aspects that we

² Cf. Gelu Neamtu, “Aspiratii daco-române reflectate în documentele unei anchete din Muntii Apuseni la 1848”, in *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, XXXIII, 1, 1988, p. 82.

³ Mirela Luminița Murgescu, *Istoria din ghiozdan. Memorie și manuale școlare în România anilor 1990*, Bucharest, Editura Do MinoR, 2004, p. 9. For more details for the modern era, see Mirela Luminița Murgescu, *Între “bunul creștin” și “bravul român”: rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A’92, 1999.

⁴ Mihai Chiper, *Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX*, Iași, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 281 sqq.

intend to address in this paper, in an approach which, far from being exhaustive, is rather intended to start a debate on a subject that is extremely topical today, when we celebrate two hundred years since the birth of the national hero Avram Iancu.

First of all, Avram Iancu entered the consciousness of a large part of the Romanian elites in Wallachia and Moldavia as early as the middle of the nineteenth century, because some of them were direct participants in at least one of the Blaj assemblies, or they later met Iancu in person in the Apuseni Mountains, during the defensive battles fought by the Transylvanian Romanians. The most relevant names in this regard are those of Nicolae Bălcescu, Cesar Bolliac, Dumitru Brătianu, Gheorghe Magheru, Alecu Russo, Gheorghe Sion, Lascăr Rosetti, Nicolae Ionescu, etc. Other Moldavian and Wallachian intellectuals and politicians learned about Avram Iancu only indirectly, through contacts and discussions with those who personally knew the leader of the Motzen (the Transylvanian Romanian inhabitants of the Apuseni Mountains), be they Transylvanians settled in the Principalities/Romania, or from among their own local elite. Then, the presence in the Principalities (and later in Romania) of many Transylvanian intellectuals, many of them close acquaintances and collaborators of Avram Iancu (August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Simion Bărnuțiu, Dionisie Pop Marțian, Ioan Maiorescu, etc.), certainly was another important channel for disseminating beyond the Carpathians various pieces of information on the Revolution of the Transylvanian Romanians, and especially on Iancu's contribution to the Revolution of 1848 and to the national cause. It is also worth mentioning that many of these Transylvanians had gained considerable prestige in the Old Kingdom, occupying high administrative or academic positions. Of course, on the occasion of Avram Iancu's death the Romanian press included several articles that in one way or another disseminated information about the Transylvanian hero (see, for example, the articles signed by Aron Crainic and Alexandru Papiu Ilarian in the newspaper *Românul* [The Romanian], the issues of September 17, 18, and 19, 1872). Thus, the moment of Avram Iancu's passing away was the occasion for a renewal of the collective memory in Romania, as in mid-September 1872 he certainly provided a topic for discussions in the political circles but also in the salons of the Wallachian and Moldavian Romanian elites. Last but

not least, on the decennial anniversaries of the Revolution of 1848 in Transylvania as well as in the Old Kingdom, the newspapers included more or less extensive articles about the events of 1848–1849, also highlighting the role of the leaders, Avram Iancu being given a place of honor.⁵ Such reports abound in the central newspapers of the Romanian capital: the demonstrators who met at 14:00 in Bucharest, set off towards *Calea Victoriei* (Victory boulevard) and sang various songs such as *Marșul lui Iancu* (Iancu's march), *Deșteaptă-te Române* (Romanians, awaken!) etc.⁶; the front page of the newspaper *Adevărul* (The truth) featured a lithograph of Avram Iancu leading his troops,⁷ etc. A leaflet called *Cîmpia Libertății* (Liberty plain) was published on May 3, 1898, as a single issue which included articles and biographies of the leaders who had played an important role in the events of 1848: Avram Iancu, Andrei Șaguna, Axente Sever, Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian, and others.⁸

Last but not least, an important role was played, at least for the elites, by the national or foreign cultural and scientific instruments created after the Revolution (encyclopedias, dictionaries, etc.) in order to establish a universal or national Pantheon. As a specialist on the memory of the Revolution of 1848 has recently observed, „stemming from personal initiatives or from political or scientific considerations, the biographies selected, processed, transcribed and ranked the information according to criteria adopted by the author in a specific historical period, most often with claims of neutrality and objectivity. The biographies gathered together in the form of brochures or dictionaries provided moments of reevaluation, as forgotten details were again brought to the public attention or vice versa... Membership in an association, the presence in a textbook or dictionary ensured the survival of the memory for the happy few”.⁹ Of course, Avram Iancu was one of the outstanding personalities

⁵ Gelu Neamțu, “3/15 mai 1848 văzut din perspectiva fiecărui deceniu de până la unire (1858 – 1918)”, in *Anuarul Institutului de Istorie “George Barițiu”*, no. XLII, 2003, p. 297.

⁶ *Epoca*, no. 754, 5 May 1898, p. 3.

⁷ *Adevărul*, no. 3161, 3 May 1898, p. 1.

⁸ *Epoca*, no. 752, May 2, 1898, p. 2. For the manner in which the semicentenary of the National Assembly in Blaj of May 3, 1848 was celebrated, see Aurelia Bunea, “1848–1898: o aniversare cu semnificație național-politică”, in *Sargetia. Acta Musei Devensis*, VIII, 1971, pp. 129–144.

⁹ Mihai Chiper, op. cit., p. 225.

of national history who could not be left out by the Romanian and foreign authors of such cultural and scientific instruments of great public impact.

Iosif Vulcan's *Panteonul român* (The Romanian Pantheon),¹⁰ published in Pest in 1869, certainly enjoyed a wide circulation in the Old Kingdom, especially since the list of personalities featured in this encyclopedic hagiographic work was opened by Prince Carol I himself, and much space was given to prominent politicians and intellectuals, both Moldavian and Wallachian: Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Anastasie Panu, Constantin A. Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru and George Hurmuzachi, Nicolae Golescu, Gheorghe Sion, Constantin/Costache Negri, Alexandru and Bogdan Petriceicu Hașdeu, Matei Millo, Vasile A. Urechia. The *Pantheon* entry on Avram Iancu focuses on his biography, on his actions in the context of the Revolution of 1848, but also on the state of the leader of the Motzen in the last years of his life. Vulcan lamented in a few sentences the situation of the hero in his twilight years. The *Pantheon* definitively and firmly established Iancu's place in the history of the Romanians in Transylvania until the Union, and the posterity saw him as „the hero of 1848, the purest patriot, the purest Romanian”. Thus, according to Iosif Vulcan, „Iancu is still alive and his memory will live forever in the hearts of the Romanian people. The plains and mountains of Transylvania will always resound with songs that celebrate his deeds, and tradition will speak with admiration, from generation to generation, to our great-grandchildren, about the Hero of the Mountains of 1848”.¹¹ This image of Avram Iancu transmitted by Iosif Vulcan's book certainly enjoyed a large audience among the elites of the Old Kingdom in the following decades, and through their agency it reached a wider public.¹²

Still on the topic of encyclopedic instruments, we must mention Gustave Vapereau's *Dictionnaire universel des contemporains contenant*

¹⁰ Iosif Vulcan, *Panteonulu romanu: portretele si biografiile celebritatilor romane*, Pest, 1869.

¹¹ Iosif Vulcan, *Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*, updated and annotated edition by Cristian Bădiliță, preface by Bishop Virgil Bercea, afterword and chronology by Ioan F. Pop, Bucharest, 2021, p. 101.

¹² See Ioan Bolovan, Floarea Pop, “La originile eroizării culte a lui Avram Iancu. Iosif Vulcan și revista *Familia*”, in *Avram Iancu – 150 de ani de la moarte. Studii și comunicări*, Coordinators Ela Cosma, Varga Attila, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, pp. 29-42.

toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers, first published in Paris in 1858, then reprinted in 1861 and even on later occasions. It is commonly known that a large part of the Wallachian and Moldavian elites were aware of the new books published in Paris, due to their knowledge of the French language and to the multiple connections with the French intellectual and political milieus.¹³ It is very likely that Vapereau used for the Romanian entries the information provided by Jean-Henri-Abdolonyme Ubicini, who had come to Bucharest in the spring of 1848, becoming secretary of the Provisional Government and then of the Ruling Lieutenancy.¹⁴ Ubicini also published a comprehensive work a few years after the Revolution (*Provinces Danubiennes et Roumaines, par MM. Chopin et A. Ubicini. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini*, Paris, MDCCCLVI) in which he also mentioned Avram Iancu, in a short but compelling paragraph: „While the bold Janko was flying the Romanian flag in the Transylvanian Carpathians and, at the head of peasants armed with scythes, was keeping at bay the triumphant army of the Hungarians, the cities and rural areas of Wallachia were languishing”.¹⁵ It is very likely that Ubicini is also the author of the Romanian biographic entries in Vapereau's *Dictionary*, as indicated in Vasile Alecsandri's autobiographical letter.¹⁶ Around the same time, another Frenchman, Elias Regnault, published a synthesis on the history of Moldavia and Wallachia (*Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855), and in chapters XII and XV he talks about the Revolution of 1848 in Transylvania and about Iancu's heroic struggle in the mountains („the national war”), without overlooking the victory of the Motzen against Hatvani in the spring of 1849. Therefore,

¹³ For temporal antecedents, see Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Bucharest, Editura Institutului Cultural Român, 2006.

¹⁴ Olimpiu Boitoș, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, Tipografia Fraternitas, 1932, p. 6 sqq.

¹⁵ *Provinces Danubiennes et Roumaines, par MM. Chopin et A. Ubicini. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini*, Paris, MDCCCLVI, p. 195.

¹⁶ Olimpiu Boitoș, op. cit., p. 9.

several French historians were aware of Avram Iancu's military exploits, his fame spreading beyond the borders of the Austrian Monarchy.

The first Romanian biography in Vapereau's *Dictionary* is that of Axente Sever, but the author provides the wrong date of birth.¹⁷ „The second volume of the Dictionary begins with Avram Iancu's biography. Of all the Romanian biographies in this dictionary, Iancu's has the most shortcomings and errors”.¹⁸ The biographies of Axente Sever and August Treboniu Laurian are also in the *Dictionary* and appear to be better documented by Ubicini, but both had lived in Wallachia and were better known by Ubicini's Wallachian friends. He did not know the date and place of Avram Iancu's birth, suggesting a village located somewhere in the vicinity of Abrud and claiming that the leader of the Motzen had intended to become a priest.¹⁹ The French author also claims that Iancu had become a lawyer in Sibiu and that he retreated to the mountains „to avoid cohabitation with foreigners”, living the life of a peasant. This is an obvious fallacy, because Iancu retreated to the mountains only in the summer of 1848, „to raise the people and prepare them for the demonstration in Blaj on May 3/15”. In the rest of the entry, the description of Avram Iancu's revolutionary actions is relatively correct, and Ubicini calls him „the King of the Mountains”.²⁰

Olimpiu Boitoș has reproduced the biography of Iancu (Ianko Abraham) as it appears in Vapereau: „The leader of the Romanian partisans, born in the vicinity of Abrud, in Transylvania, became known for the role he had in the political and military events in this country in 1848 and 1849. Raised in the hatred of the Hungarian oppressors in this region, he had first learned to conform, and was then admitted as a lawyer in Sibiu. However, to escape contact with the foreigners, he retreated into the heart of his native mountains, living the life of a peasant. After the events in Vienna and Pest of March 1848, when the question of incorporating Transylvania into Hungary was raised, Iancu became the most ardent promoter of the idea of resistance. During the great national assembly convened in Blaj by Simion Bărnuțiu, he demonstrated all the

¹⁷ Ibidem, p. 14.

¹⁸ Ibidem, p. 19.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, p. 20.

qualities that recommended him as the leader of the Romanian insurrection in Transylvania. Realizing that all efforts to reconcile with the Hungarians were impossible, he retreated with a few devoted collaborators to the mountains of his native Abrud, trying to surprise the small Hungarian communities in the area in order to obtain weapons. Then, the mountain dwellers led by him expanded their operations around Zlatna, Abrud, and Turda. After Bem's entry into Transylvania and following the loss of all positions held by General Puchner and the imperial forces, Iancu and his lieutenants, Axente and Balint, remained in the mountains, retaining their positions. Although they occupied almost all of Transylvania, the Hungarians, despite all their efforts, failed to destroy this last bastion of resistance. Defeated at Abrud in April and May 1849, Major Hatvani (p. 67) failed to vanquish the insurgents. With 6,000 soldiers and 4 cannons, Iancu managed to defeat a new Hungarian army of 18,000 men, commanded by Kemeny. The arrival of the Russian army led to the defeat of the Hungarians and the restoration of Austrian domination. To no avail, Iancu and Bărnuțiu demanded national institutions and rights. Iancu refused all personal rewards offered to him, and the King of the Mountains retired to his native village".²¹

Other works of encyclopedic character appeared towards the end of the nineteenth century, in which the national hero is featured in various hypostases. Thus, Dimitrie R. Rosetti included in his book *Dicționarul contimporanilor* (A dictionary of contemporaries, Bucharest, 1897) the same erroneous data about Iancu as Ubcini: that he studied theology, that he practiced law in Sibiu, that he retired to the mountains in order not to live with the Hungarians, and so on. On the Transylvanian side, Avram Iancu was credited as „the head of the Romanian movement in Transylvania” and he never lost the popular moniker „king of the mountains”.²² *Enciclopedia Română* (The Romanian encyclopedia), published by ASTRA with the help of dozens of intellectuals from all territories inhabited by Romanians, and which was the first encyclopedia in the Romanian language, included in its second volume, published in

²¹ Ibidem, p. 67 sqq.

²² Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, Bucharest, 1897, p. 99 sqq.

Sibiu in 1900, a sizable entry at pages 758–759, signed by Iosif Sterca-Șuluțiu.

In those years, the Romanian political circles in the Old Kingdom were showing more and more interest in the situation of the Romanians in Transylvania, especially because, since 1883, Romania had been a member of a political-military alliance that included Austria-Hungary and Germany. The contacts and consultations of the Transylvanian Romanian leaders with King Carol I and other leaders in Bucharest intensified. Also, in 1890, the *Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor* (League for the cultural unity of all Romanians) was founded in the capital of Romania, with the declared purpose of supporting the cultural-national movement of the Romanians under foreign domination. As the Great War drew near, there were more and more manifestations of support in Romania for the brothers in Transylvania and Bukovina. The Austro-Hungarian diplomats accredited in Bucharest often sent alarming messages to Vienna and Budapest about the growth in national feelings among the population of the Old Kingdom, highlighting the efforts of the cultural elites to maintain an attitude of national solidarity. Suggestive in this respect is the speech of Virgil Arion, the vice-president of the Cultural League, at the protest rally held in Bucharest on June 6, 1911, against the electoral practices of the Hungarian government intended to stop the election of Romanian deputies to the Parliament in Budapest: „We are of the same lineage as the Romanians in Hungary: we cannot separate the Romanian here from the Romanian beyond the Carpathians. We cannot tear the nation into pieces separated from one another... A nation is something alive, something perfect and harmonic, that lives, that endures, that pervades the ages”.²³ Avram Iancu ceased to be only a hero of the Motzen or of the Romanians in Transylvania, he became a unifying symbol for all Romanians on both sides of the Carpathians.

Primary and secondary education in the Old Kingdom had the undeniable merit of disseminating Avram Iancu's image to very wide categories of population, given that the law of education from the time of Alexandru Ioan Cuza, kept into force even later, provided for universal primary education. Thus, important and detailed changes took place in

²³ *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911*, Vălenii de Munte, 1911, p. 19.

the school curricula after 1891, especially in the primary schools, where the largest number of students were concentrated. The curriculum employed in rural primary schools from 1891 to 1893²⁴ contained, in the fourth and fifth grades, lessons about Tudor Vladimirescu, Grigore Ghica and Ioan Sturza, Alexandru Ghica and Mihail Sturdza, the Revolution of 1848 in Transylvania, **Avram Iancu**, the Revolution in Moldavia and Wallachia, and the Treaty of Paris. There was a significant mutation, with the inclusion of Transylvanian issues in the school curricula and textbooks, which undoubtedly reflected a new attitude of the Bucharest authorities towards the issue of the Transylvanian Romanians. Between 1893 and 1895 there was a new curriculum for primary education in the urban and rural schools for both sexes.²⁵ Only in the fourth grade, where 3 hours of History were taught per week, pupils learned about the Revolution of 1848 in Transylvania, Avram Iancu, the Revolution in Moldavia and Wallachia, the Treaty of Paris...²⁶ Significantly, it seems to us that the curriculum first included the Revolution of 1848 in Transylvania, with a clear reference to Avram Iancu, only then followed by the Revolution in the Principalities. The worsening of the Romanian situation in Hungary as a result of the memorandum movement certainly stimulated the increased emphasis in the school curricula and textbooks on the Transylvanian Revolution and on Avram Iancu. Along the same line, the fourth-grade curriculum used between 1895 and 1898 contained topics such as the Revolution of 1848 in Transylvania, Avram Iancu, the Revolution in Moldavia and Wallachia, and the Treaty of Paris. At the beginning of the twentieth century, many graduation exams for the lower and upper courses at gymnasia and high schools included subjects about the Revolution of 1848 in Transylvania.²⁷

²⁴ Programa pentru studiile din școalele primare rurale (published in *Monitorul Oficial*, no. 146, October 3, 1891), in *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decisiuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901*, collected and published under the care of Mr. C. Lascăr and I. Bibiri, Bucharest, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, 1901, p. 1033.

²⁵ Programul studiilor în școlile primare urbane și rurale de ambe sexe (published in *Monitorul Oficial*, no. 148, October 2, 1893), in *Colecțiunea legilor...*, p. 1061.

²⁶ Mihai Chiper, *Memorie și uitare...*, p. 281.

²⁷ Ibidem, p. 282 sqq.

Textbooks from the late nineteenth century also contain more and more information about the Romanians in Transylvania. Gregoriu G. Tocilescu included a chapter on the 1848 Revolution in Transylvania and on Avram Iancu in his *Manual de Istoria română pentru școalele primare și secundare* (Romanian history textbook for primary and secondary schools, 1899). The same author, in another textbook published a few years later, *Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazială și Școalele secundare de fete* (Romanian history textbook for the gymnasium fourth grades and for the secondary schools for girls, first edition, Bucharest, 1904), offers students broader information about the brethren from across the Carpathians. Subchapter 42 is entitled *The Revolution of 1848 in Transylvania. – Avram Iancu. – Austrian absolutism and the progress of Romanians under it*, Tocilescu presenting the humiliating situation of the Romanians in Transylvania at the beginning of the Revolution, the achievement of the union of Transylvania with Hungary and the danger of assimilation for the Romanians, who could no longer call on Austria for support. In the subchapter dedicated to Avram Iancu, Tocilescu writes that „in the Land of the Motzen, the Romanians bravely fought against the Hungarians. Leading them is the Brave of the Mountains, as they called Avram Iancu. This extraordinary Romanian did wondrous acts of bravery alongside his valiant followers”.²⁸ Other textbook authors also provide important data about the leaders of the Revolution of 1848 in Transylvania. Even before the mandatory inclusion in the school curricula and textbooks of information about the struggle of the Transylvanian Romanians in 1848–1849 under the leadership of Avram Iancu, the name of the hero was featured in various teaching instruments. Thus, in 1876, in the textbook published in Bucharest and entitled *Istoria nationala pentru poporū sau n mul, sapa, arma, casa  i mintea Românilor pentru tote timpurile  i locurile* (National history of the people, the implements, the weapons, the homes, and the minds of the Romanians for all times and all places), Georgiu Radu Melidon wrote on p. 81 that „the Romanians also rose up in 1848, under the leadership of Eliade in Wallachia and Iancu Avram in Transylvania, demanding freedom in their affairs. There was a lot of

²⁸ Gregoriu G. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazial   i Școalele secundare de fete*, first edition, Bucharest, 1904, p. 208.

bloodshed in Transylvania, because there the Romanians were fighting against the Hungarians in an alliance with the Germans.”

Fully asserted during the Revolution of 1848, the ties between the Romanians in Transylvania and their brothers across the Carpathians only became stronger, the War of Independence of 1877–1878 fostering a general Romanian solidarity. After several decades of such ties and contacts between the Romanians in Transylvania and those beyond the mountains, around the outbreak of World War I, public opinion in the Old Kingdom was gripped by the idea of fully supporting the ideal of national unity. The general exhibition organized in Bucharest in 1906 on the occasion of King Carol I's anniversary of four decades on the throne provided countless opportunities for effusion, for expressing feelings of national solidarity. The memoirs of a Banat resident participating in these events reveal the atmosphere of Bucharest in those years: „The column of ten abreast, bringing together all the Banat choirs, reached Victory Boulevard, passing by the Royal Palace. As it went down the street, the column was showered with flowers, a deluge accompanied by endless cheers coming from the windows and balconies of the palaces adorned with rugs and Romanian flags... The following day, at the Roman Arenas in Bucharest, under the direction of master choir leader Kiriak, a grandiose jubilee concert took place, awakening a tumultuous Romanian passion in the hearts of the Romanian brothers gathered here from all corners of Europe. The united choirs sang *Imnul Regal* (The Royal anthem), *Deșteapte-te române* (Romanians, awaken!) and *Pui de lei* (Lion cubs). It was a genuine and glorious expression of the determination to unite into a single admirable people all the Romanians in the world”.²⁹

Avram Iancu was gradually adopted by the Romanians in the Old Kingdom as a model of heroism, dignity and democratic vision. Around the outbreak of World War I, the issue of the Romanians in Transylvania was embraced with sympathy and responsibility by the political class, but especially by the public opinion.

The result is well-known: in the favorable circumstances at the end of the Great War, amid the dismantlement of the multinational empires,

²⁹ Valeriu Leu, *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*, Reșița, Muzeul Banatului Montan, 1998, p. 20.

the Transylvanian Romanians took their fate into their own hands, assisted and supported, as in previous decades, by the political elites in Bucharest (who took refuge in Iași in the autumn of 1916). In Alba Iulia, on December 1, 1918, a stage in the history of the Romanian nation ended, and the astral moment of that time undoubtedly originates in the Revolution of 1848 and in the military and administrative genius of Avram Iancu. The experience of the Prince of the Mountains in organizing the Land of the Motzen as a Romanian „republic”, where the administration and the military organization introduced by Iancu allowed the full functioning of a region in dramatic circumstances, provided a strong impetus to the generation of the Union, showing them that the Romanians were capable of ensuring the normal functioning of a province. Thus, we can better understand how it was possible to create in just a few weeks the national councils and the Romanian national guards that quickly made the preparations for the Great Assembly in Alba Iulia. The model of the national hero Avram Iancu animated and inspired the leaders of the unionist generation.

Resources

1. *Adevărul*, no. 3161, 3 May 1898.
2. Boitoș, Olimpiu, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, Tipografia Fraternitas, 1932.
3. Bolovan, Ioan, Floarea Pop, „*La originile eroizării culte a lui Avram Iancu. Iosif Vulcan și revista Familia*”, in Avram Iancu – 150 de ani de la moarte. Studii și comunicări, Coordinators Ela Cosma, Varga Attila, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023.
4. Bunea, Aurelia, „1848-1898: o aniversare cu semnificație national-politică”, in Sargetia. Acta Musei Devensis, VIII, 1971.
5. *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911*, Vălenii de Munte, 1911.
6. Chiper, Mihai, *Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.
7. *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decisiuni și dispozițiuni generale ale acestui department de la 1864-1901*, collected and

published under the care of Mr. C. Lascăr and I. Bibiri, Bucharest, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, 1901.

8. Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, Bucharest, Editura Institutului Cultural Român, 2006.
9. *Epoca*, no. 752, May 2, 1898.
10. *Epoca*, no. 754, 5 May 1898.
11. Leu, Valeriu, *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*, Reșița, Muzeul Banatului Montan, 1998.
12. Murgescu, Mirela Luminița, *Istoria din ghiozdan. Memorie și manuale școlare în România anilor 1990*, Bucharest, Editura Do MinoR, 2004.
13. Idem, *Între „bunul creștin” și „bravul român”: rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A’92, 1999.
14. Neamțu, Gelu, *„Evenimentele de la Mihalt din vara anului 1848”*, in vol. *Istoria României. Pagini transilvane*, coordinated by Dan Berindei, Centrul de Studii Transilvane Publishing House, Cluj-Napoca, 1994.
15. Idem, *„Aspirații daco-române reflectate în documentele unei anchete din Muntii Apuseni la 1848”*, in *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Historia*, XXXIII, 1, 1988.
16. Idem, *„15 mai 1848 văzut din perspectiva fiecărui deceniu de până la unire (1858 – 1918)”*, in *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, no. XLII, 2003.
17. *Provinces Danubiennes et Roumaines, par MM. Chopin et A. Ubicini. Bosnie, Serbie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini*, Paris, MDCCCLVI.
18. Rosetti, Dimitrie R., *Dicționarul contemporanilor*, Bucharest, 1897.
19. Tocilescu, Gregoriu G., *Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazială și Școalele secundare de fete, first edition*, Bucharest, 1904.
20. Vulcan, Iosif, *Panteonulu romanu: portretele si biografiile celebritatilor romane*, Pest, 1869, cu versiunea nouă editată recent: Iosif Vulcan, *Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*, updated and annotated edition by Cristian Bădiliță, preface by Bishop Virgil Bercea, afterword and chronology by Ioan F. Pop, Bucharest, 2021.

8. Activitatea parlamentară a lui Dimitrie Rallet, deputat al Ținutului Botoșani, în Divanul ad-hoc al Moldovei (septembrie/octombrie 1857–decembrie 1857/ianuarie 1858)

Dan Prodan^a

Abstract: The Decade of Unification or Unification Era (1856–1866) unfolded through several stages: the Crimean War and **the Treaty of Paris** (1855–1856); **the activity of the consultative ad-hoc Divans / Assemblies in Iași and Bucharest**, which consistently formulated and supported the „wishes” of Moldavia and Wallachia regarding the national, political, social, economic, institutional, and cultural future of these Romanian states (September / October 1857 – December 1857 / January 1858); the **Conference and Convention of Paris**, a European meeting and final document serving as a dualist and federative constitution, combining modern with regressive provisions, which defined the international status and internal organization of the Carpatho-Danubian states (May–August 1858); **the election of the same Romanian candidate**, Colonel Alexandru Ioan Cuza, **as ruling prince** in both Iași (January 5 / 17, 1859) and Bucharest (January 24 / February 5, 1859); and **the reign and modern reforms of Cuza and his collaborators** (February 1859 – February 1866).

A significant national, political, and reformist role during **the Decade of Unification or Unification Era** was played by **the consultative ad-hoc Divans**

^a Dan Prodan este profesor doctor, președintele Filialei Botoșani a SȘIR, profesor la Liceul Pedagogic „Nicolae Iorga”, Botoșani. E-mail: prodandan@yahoo.com

/ **Assemblies in Iași and Bucharest**, composed of deputies elected from each Romanian district and county, both north and south of the Milcov River. **The ad-hoc Divan / Assembly in Iași** included 85 deputies, among whom were 5 from the **Dorohoi County** and 6 from the **Botoșani County**. From the **Botoșani County** I nominate, in this case study, the **vornic** (honorific title of Minister for Internal Affairs / governor) **Dimitrie Rallet**, a deputy representing large landowners (1816?/1818?–1858).

The technical and institutional characteristics of the Moldavian deputies' consultative parliamentary activities were established by the specific articles of the **Treaty of Paris** (1856), **the sultanal Order for the convocation of the ad-hoc Divans** in Iași and Bucharest (1857), and **the Regulation** for the organization and operation of the ad-hoc Divan / Assembly in Iași (October 1857). To better understand and detail the concrete aspects of the deputies' activities in Iași, **I have proposed two additional internal documents**, which serve as „**performance criteria**” for the parliamentary contributions of Moldavian representatives: **the job description of a deputy** in the ad-hoc Divan/ Assembly in Iași, and **the individual parliamentary activity record of each deputy**.

By applying these **two documents proposed by me** for the activity of **Dimitrie Rallet**, the deputy from **Botoșani County** in the ad-hoc Divan / Assembly in Iași, I have compiled his **individual parliamentary activity record**. This record highlight the human, national, and reformist personalities of this deputy, as well as his positions and attitudes towards the Moldavian national unification movement and the modern political, social, economic, military, religious, and cultural future of Moldavia. The moderate unionist deputy **Dimitrie Rallet** has played a very important role in building and consolidating the modern, reformist political foundation of the Romanian state beyond the Carpathians. He was **the informal leader** of the deputies from **Botoșani County**, a **secretary** of the ad-hoc Divan / Assembly of Moldavia, stood out for his **unionist parliamentary activities and contributions**.

Keywords: *Unification / Decade Era, ad-hoc Divan / Assembly of Moldavia, deputy Dimitrie Rallet, Botoșani County, the job description of a deputy, the individual parliamentary activity record of a deputy, informal leader of the Moldavian deputies*

Deceniul Unirii sau Epoca Unirii (1856–1866), cum obiectiv, realist și organic a mai fost numit respectivul interval temporal, prin paleta complexă a activităților unioniste interne și externe proiectate, realizate și implementate în spațiul geografic-istoric extra-carpatic românesc, a turnat temelia nucleului statal național moldo-muntean. Acel *Deceniu de*

aur național unionist românesc a cunoscut mai multe etape evolutive, adevărate trepte ale postamentului statal modern românesc, de la etapa *Principatelor carpato-dunărene* aflate la intersecția/ interferența intereselor multiple și complexe zonale/ continentale a trei imperii expansioniste (Otoman, Ruses, Austriac) la cea a *României moldo-valahe*, vecină cu statele amintite anterior, implicate în prezervarea șubredului echilibru european, nouă entitate statală în Europa centrală-sudică, promovându-și constant și îndrăzneț propriile-i interese regionale¹.

Astfel, *Războiul din Peninsula Crimeea* (1855–1856) și *Tratatul de pace de la Paris* (18/ 30 martie 1856), ratificat de puterile semnatare la 15/ 27 aprilie 1856, au transformat Principatele Române dunărene, statutul politic și viitorul lor național, într-o *problemă europeană*²; activitățile specifice ale *Divanurilor/ Adunărilor ad-hoc*, foruri parlamentare naționale moldo-valahe cu caracter consultativ (septembrie/ octombrie 1857 – decembrie 1857/ ianuarie 1858), s-au concretizat într-o listă de „*dorinți românești*”, propuse, asumate, dezbătute intens și decizionate realist la Iași și București³; *Conferința și Convenția de la Paris* (7/ 19 august 1858) au fixat statutul internațional și principiile organizării interne ale statalităților surori carpato-dunărene⁴; puterile europene garante au fost puse în fața „*faptului împlinit*”, prin alegerea *aceluiași candidat român* la funcția de *principe domnitor* la Iași (la 5 / 17 ianuarie 1859) și la București (24 ianuarie/ 5 februarie 1859), în persoana colonelului unionist Alexandru Ioan Cuza. S-a realizat, astfel, *prima etapă a Unirii Principatelor Române* prin nominalizarea electivă a aceleiași persoane în funcțiile supreme ale celor două entități statale românești de la nord și de la sud de Milcov. A urmat apoi *unirea instituțională internă* din ianuarie 1862 și anii marilor *reforme moderne*

¹ Berindei, 1979: 272 p.; Platon, 1985: 160–178; Platon, 1974: 348 p.; Hitchins, 1998: 335–363; Berindei, 2003: 443–475; Berindei, 2015: 487–522.

² Boicu, 1975: 288 p.

³ Sturdza D.A., 1910–1911, 1911–1912: 32 p.; Berindei, 1979: 51–72; Berindei, 1959: 141–150; Berindei, 1966: 23–31; Berindei, 2003: 458–465; Berindei, 2015: 491–509; Popovici, 1959: 1–35; Gonța, 1960: 16 p.; Stan Apostol, 1983: 78–90; Platon, 1985: 171–174; Hitchins, 1998: 354–357.

⁴ Berindei, 1979: 73–78; Berindei, 2003: 465–468; Berindei, 2015: 509–512; Platon, 1985: 174–175; Hitchins, 1998: 358–359; Stan Apostol, 1983: 90–99.

implementate de către domnitorul Al.I. Cuza și colaboratorii săi unioniști (1863–1866)⁵.

Fiecare etapă a *Deceniului* sau *Epocii Unirii* a avut importanța sa istorică, în evidentă și strânsă inter-conexiune cu secvența anterioară și cu dezvoltarea ulterioară, într-o evoluție organică obiectiv și riguros determinată. *Istoriografia* românească și cea universală, prin articole, studii, monografii, sinteze, tratate, ediții de izvoare istorice specifice etc.⁶, au reconstituit „filmul istoric” al amintitelor etape și evoluții. În prezenta contribuție insist asupra *etapei activităților parlamentare consultative ale deputaților Divanului/ Adunării ad-hoc a Moldovei de la Iași* (septembrie/ octombrie 1857 – decembrie 1857/ ianuarie 1858)⁷, cu *studiul de caz* referitor la *Dimitrie Rallet, deputat al Ținutului Botoșani*.

Istoriografia activităților Divanului/ Adunării ad-hoc moldav din ultimii aproape 170 ani numără zeci de articole, studii, broșuri, subcapitole/ capitole în monografii, sinteze, tratate de istorie românească, în care au fost analizate și prezentate aspectele generale și numeroase secvențe punctuale ale activităților specifice ale instituției parlamentare consultative înființate prin prevederile art. nr. 24 al Tratatului de pace de la Paris⁸. Dar au mai rămas încă unele aspecte particulare, pe care istoricii moderniști urmează să le studieze și să le clarifice în viitor.

Unul dintre acestea este *activitatea concretă, punctuală, cotidiană a deputaților ținuturilor* în areopagul de la Iași, în perioada precizată anterior. Deși sunt aspecte și caracteristici particulare de comportament

⁵ Berindei, 1979: 79–95; Berindei, 2003: 479–485; Berindei, 2015: 523–532; Platon, 1985: 175–178; Hitchins, 1998: 359–361; Stan Valeriu, 1983: 100–150.

⁶ *Bibliografia Istorică a României*, 1970–2012: I–XIII, *passim*; *Anuarul Istoriografic al României*, *Bibliografie selectivă*, 2014–2023: I–VII, *passim*; *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 1065 p., *passim*; *Documente privind Unirea Principatelor*, 1959, 1961, 1963: I–III, *passim*; *Gândirea social-politică despre Unire* (1859), 1966: 322 p., *passim*; *Culegere de texte privind istoria modernă a României* (1848–1878), 1978: 728 p., *passim*; *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană*, 1984: I–II, 662 p. + 450 p., *passim*.

⁷ *Închiderea / dizolvarea Divanului / Adunării ad-hoc a Moldovei de la Iași* s-a realizat conform *Firmanului imperial otoman*, emis la Istanbul în ultima decadă a lunii *Cemazi-ül evvel* 1274 al *Hegirei* (9/ 21–18 / 30 decembrie 1857 d.Hr.), ajuns la Iași la începutul anului următor și aplicat de către caimacamul Nicolae Konaki-Vogoride la 13/ 25 ianuarie 1858. (*Acte și documente ...*, VII, 1892: 52–53).

⁸ Vezi *supra* notele nr. 3–4.

parlamentar ale deputatului în sala de ședințe / dezbateri din capitala Moldovei, ele nu trebuie să fie ignorate sau minimalizate de cercetători, pentru că arată adevărata personalitate, contururile caracterului, concepțiilor, conștiinței, atitudinilor, educației, influențelor de opinie etc. ale reprezentantului unei clase/ categorii socio-profesionale dintr-un ținut al Moldovei, în acest *studiu de caz* ale lui *Dimitrie Rallet, deputat de Botoșani în 1857, delegatul proprietarilor mari*⁹.

Pe baza documentelor specifice publicate și analizate, am alcătuit o *fișă a postului deputatului*¹⁰, cu 56 de articole, în care au fost explicitate drepturile și facilitățile, obligațiile și responsabilitățile complexe, diverse, ale reprezentantului ales al ținutului moldav în Divanul / Adunarea ad-hoc de la Iași. Conținutul *fișei postului deputatului* a derivat din caracteristicile organizării și funcționării instituționale interne ale Divanului ad-hoc, ale relațiilor oficiale cu instituții statale moldave centrale și locale (Guvernul Căimăcămiei, Departamentul din Lăuntru / Ministerul de Interne, autorități ținutale etc.), cu acea Comisie internațională de la București, care monitoriza activitatea specifică a Adunării ad-hoc de la Iași, comunicând cu și informând prompt ministerele de Externe ale marilor puteri europene suzerană și garante. Conform acestui document intern organizațional, prestația parlamentară oficială a deputatului, menționată în procesul-verbal al ședinței Divanului/ Adunării ad-hoc al /a Moldovei, a fost consemnată în *fișa individuală de activitate parlamentară a delegatului ținutului*, pe care am propus-o în altă contribuție¹¹, în continuarea și în completarea *fișei postului*. *Fișa individuală de activitate parlamentară* conține cerințe și specificații minimale, derivate din *Regulamentul Divanului ad-hoc al Moldovei* și din *fișa postului deputatului ținutal*. Consemnările din *fișa individuală de activitate parlamentară* a reprezentantului ținutal sunt concise, simplificate, telegrafice, stereotipe, repetitive uneori, tocmai pentru a exprima într-o singură frază atitudinea deputatului într-o problemă („chestie”) punctuală dezbătută într-o anumită secvență

⁹ *Acte și documente ...*, V, 1890: 609; *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 9, 31.

¹⁰ Prodan, 2024: 4–11 (extras, 110 p.).

¹¹ Prodan, 2024: 4; 12 (extras, 110 p.).

temporală a ședinței Divanului ad-hoc/ Comitetului specific dintr-o anumite zi a dezbaterilor. Analiza *fișei individuale de activitate parlamentară* a unui deputat trebuie conexată cu procesele-verbale ale ședințelor Adunării ad-hoc/ Comitetului specific, cu diverse contribuții istoriografice referitoare la dezbaterile forumului parlamentar consultativ de la Iași, ca etapă istorică distinctă în cadrul *Deceniului / Epocii Unirii moldo-valahe*¹².

Modelul propus și aplicat de:

**Fișa individuală de activitate parlamentară a deputatului RALLET
Dimitrie în Divanul / Adunarea ad-hoc al/a Moldovei de la Iași
(septembrie / octombrie 1857 – decembrie 1857 / ianuarie 1858)¹³**

1. Zona geografică / Unitatea Administrativ-Teritorială (UAT): Ținutul Botoșanilor;

2. Nume – prenume deputat: **RALLET Dimitrie**¹⁴;

3. Rangul / categoria socială – profesională: **vornic;**

4. Deputat – reprezentant al: **proprietarilor mari;**

5. Participare la ședințele/ lucrările/ dezbaterile Divanului/ Adunării ad-hoc al Moldovei de la Iași, ale *Comitetului* proprietarilor mari:

5.1. Prezențe: 28 ședințe ale Divanului/ Adunării ad-hoc al Moldovei + 9 ședințe ale Comitetului proprietarilor mari = **37 de ședințe;**

5.2. Absențe motivate: concediu/ învoiere/ bolnav cu documente medicale doveditoare: **2:** ședința nr. 27 din 16/ 28.12.1857 a Adunării ad-hoc al Moldovei (concediu medical)¹⁵; ședința nr. 28 din 18/ 30.12.1857 a Adunării ad-hoc al Moldovei (concediu medical)¹⁶;

5.3. Absențe nemotivate: **1;** ședința nr. 24 din 09/ 21.12.1857 a Adunării ad-hoc al Moldovei¹⁷;

5.4. Total: **40** ședințe, din care: **prezențe: 37;**

absențe motivate: 2;

absențe nemotivate: 1;

¹² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 1–531, *passim*.

¹³ Data / cronologia activităților parlamentare este exprimată în **stil vechi (iulian) / stil nou (creștin gregorian)**, conf. formulei pentru secolul al XIX-lea: **st.v. + 12 zile = st.n.**

¹⁴ Ursu, 1986: 159–166; Bejenaru, 1986: 223–226; Bejenaru, 1994: 210–212; Sibechi, 1979: 103–110; Angelescu, 1979: V–XXIX (*Prefață*).

¹⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 341.

¹⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 342.

¹⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 314, 323.

6. Participare/ implicare la activitățile ședințelor/ comisiilor Divanului/ Adunării ad-hoc al/a Moldovei, ale *Comitetului proprietarilor mari*:

6.1. Președinte / secretar / membru în comitete / comisii / subcomisii:

- *membru* în *Comisia I* de cercetare a titlurilor deputaților/ validarea deputaților din ținuturile Iași, Dorohoi, Botoșani, Neamț, Suceava, Roman, Bacău, numit în ședința nr. 2 din 23.09./ 05.10.1857¹⁸;
- *membru* în *Comisia* elaborării *Regulamentului* Adunării ad-hoc, numit în ședința nr. 3 din 27.09./ 09.10.1857¹⁹;
- *secretar permanent* al Adunării ad-hoc al Moldovei, ales în ședința nr. 6 din 04./ 16.10.1857, cu 49 de voturi *pentru*²⁰;
- *secretar* al *Comitetului* proprietarilor mari, numit în ședința nr. 6 din 04./ 16.10.1857²¹;
- *membru* al *Comisiei I* – „dezvoltarea șirului chestiilor generale moldovenești”, ale modernizării instituțiilor Moldovei, punctele 1 (I) – 6 (VI), numit în ședința nr. 10 din 18/ 30.10.1857²²;
- *secretar permanent* al Adunării ad-hoc al Moldovei, ales în ședința nr. 14 din 04./ 16.11.1857²³;
- *secretar* al *Comitetului* sătenilor/țăranilor clăcași/pontași, numit în ședința nr. 14 din 04./ 16.11. 1857²⁴;
- *secretar permanent* al Adunării ad-hoc al Moldovei, ales în ședința nr. 23 din 29.11./ 11.12.1857²⁵;
- *secretar* al *Comitetului* clerului, numit în ședința nr. 24 din 09./ 21.12.1857²⁶;
- *membru* al *Comitetului* proprietarilor mari din Adunarea ad-hoc a Moldovei, din octombrie 1857, cu mandatul de deputat validat la ședința nr. 3 din 27.09./ 09.10.1857²⁷, în ședințele căruia a propus:
 - în ședința nr. 7 din 11/ 23.12.1857 a *Comitetului* proprietarilor mari a propus „a se desființa răsplătirea prin lucru a pământului ce se dă locuitorilor de către proprietari, după Așezământul de astăzi, și a se regula definitiv de către Adunarea legiuitoare relațiile dintre proprietari

¹⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 36.

¹⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 37.

²⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 61.

²¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 61.

²² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 98.

²³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 152.

²⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 152.

²⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 313.

²⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 314.

²⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 37.

și locuitori pe principii care, fără a jigni drepturile proprietarilor, să împace și interesele locuitorilor”²⁸;

- membru al Comisiei de urgență a Adunării ad-hoc a Moldovei, numit în ședința nr. 30 din 20.12. 1857 / 01.01.1858, pentru elaborarea Adresei de mulțumire a Divanului ad-hoc al Moldovei către Puterile europene garante, pentru sprijinul acordat românilor în perioada 1855–1857²⁹;

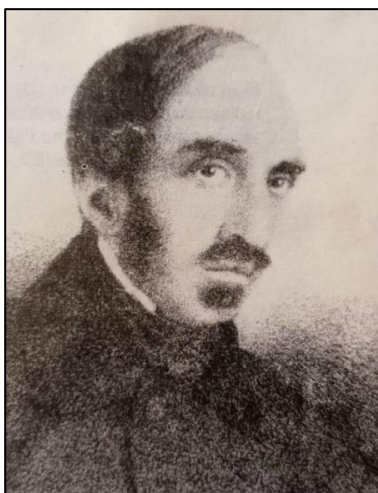

Foto 1. Dimitrie RALLET (1816?/1818? – 25.10.1858), deputat al Ținutului Botoșani, reprezen tant al Proprietarilor mari, în Divanul / Adunarea ad-hoc al / a Moldovei de la Iași (septembrie / octombrie 1857 – decembrie 1857 / ianuarie 1858).

Sursa: Wikipedia, art. RALLET Dimitrie, foto Dimitrie RALLET.

Foto 2. Insignă metalică a deputatului în cadrul Divanului ad-hoc al Moldovei din anul 1857. Pe avers, în centrul insignei au fost reprezentați cei doi delfini afrontați, simbolizând Municipiul Iași, ce susțin un scut pe care a fost reprezentat capul de bour al Moldovei, având așezată deasupra Coroana princiară, dedesubt a fost inscripționat anul 1857. În exergă este imprimată legenda: DIVANUL AD HOC / DEPUTAT. Insigna a fost realizată din metal argintat. Ea a fost un fel de „legitimăție metalică oficială de serviciu”, purtată prinsă la piept cu o agrafă specială (lipită pe revers) de către fiecare delegat ținutal, în timpul exercitării funcției.

Sursa: Wikipedia, art. Divanului ad-hoc al Moldovei, foto: Insignă metalică a deputatului în cadrul Divanului ad-hoc al Moldovei din anul 1857.

²⁸ Acte și documente..., VI, 1, 1896: 348.

²⁹ Acte și documente..., VI, 1, 1896: 428.

6.2. Raportor al comisiei/subcomisiei, autor/co-autor al raportului comisiei/subcomisiei:

- raportor al Comisiei I – „dezvoltarea șirului chestiilor generale moldovenești”, ale modernizării instituțiilor Moldovei, punctele 1 (I) – 6 (VI), numit în ședința nr. 11 din 25.10./ 06.11.1857³⁰;

7. Intervenții personale: discursuri/ cuvântări/ rapoarte/ proiecte de documente/ amendamente/ sub-amendamente/ propuneri/ întâmpinări/ susțineri etc. la subiectele/ problemele/ „chestiile” dezbaterilor Divanului/ Adunării ad-hoc/ ale Comitetului proprietarilor mari:

- în ședința nr. 5 din 03/ 15.10.1857 a votat *Regulamentul* Adunării ad-hoc a Moldovei de la Iași³¹;
- în ședințele n-le 6 din 04./ 16.10.1857 – ... – nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 ale Adunării Ad-hoc, conform prezenței, a semnat procesul-verbal al ședinței anterioare, în funcția de secretar permanent, fără modificări de redactare/ cu modificări de redactare, în urma intervenției specifice a vreunui deputat, dacă semnătura proprie nu a fost aplicată deja pe documentul rezumativ al dezbaterilor ședinței respective, din motive tehnice obiective³²;
- în ședința nr. 7 din 07/ 19.10.1857 a susținut proiectul de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, citit de vornicul Constantin Hurmuzachi, referitor la adresa de mulțumire și recunoștință către Puterile garante europene, pentru sprijinirea intereselor și „dorințelor” Principatelor Române³³;
- în ședința nr. 7 din 07/ 19.10.1857 a susținut propunerea lui M. Kogălniceanu și a unui grup de 18 deputați sprijinitori, prezentată în Adunarea ad-hoc, de identificare, formulare și asumare a *cinci „cele întâi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorinți ale țării”*³⁴;
- în ședința nr. 7 din 07/ 19.10.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc de identificare, formulare și asumare a celor „*cinci dorinți ale țării*”³⁵;
- în ședința nr. 8 din 10/ 22.10.1857 a prezentat în Adunarea ad-hoc propunerea, susținută de alți șase deputați, referitoare la numirea

³⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 98–99.

³¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 47; *Regulamentul Adunării ad-hoc a Moldovei* de la Iași, în *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 47–60.

³² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 61–498, *passim*.

³³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 62, 63.

³⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 68.

³⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 79.

unei comisii cu nouă membri deputați, cu misiunea redactării, în termen de cinci zile, a unui *proiect al propunerilor de interes general moldovenesc*, pe baza celor „*cinci dorinți ale țării*”, ulterior dezbătut și votat de Adunarea ad-hoc de la Iași, după care a fost transmis Comisiei internaționale de la București „*ca basă a viitoarei organizații a Principatelor*”³⁶;

- în ședința nr. 11 din 25.10./ 06.11.1857 a citit raportul Comisiei 1 (I), punctul 5 (V), *Libertatea cultelor religioase în limitele Capitulațiilor*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”³⁷;
- în ședința nr. 11 din 25.10./ 06.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 5 (V), *Libertatea cultelor religioase în limitele Capitulațiilor*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”³⁸;
- în ședința nr. 11 din 25.10./ 06.11.1857 a susținut raportul Comisiei 1 (I), referitor la punctul 4 (IV), *Organizarea puterii armate naționale*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”³⁹;
- în ședința nr. 11 din 25.10./ 06.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 4 (IV), *Organizarea puterii armate naționale*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁴⁰;
- în ședința nr. 12 din 29.10./ 10.11.1857 a întocmit și a prezentat un amendament, sprijinit de alți 21 deputați, la raportul Comisiei 2 (II), referitor la punctul 7 (VII), *Egalitatea înaintea legii, accesibilitatea funcțiilor, repartizarea legală a contribuțiilor financiare, serviciul militar obligatoriu*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁴¹;
- în ședința nr. 12 din 29.10./ 10.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 7 (VII), *Egalitatea înaintea legii, accesibilitatea funcțiilor, repartizarea legală a contribuțiilor financiare, serviciul militar obligatoriu*, din „șirul chestiilor generale moldovenești” și principiul: „*desființarea privilegiilor de clase*”⁴²;

³⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 82–84.

³⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 98–99; deputații implicați în activitățile referitoare la „*Șirul de chestii generale ce sunt a se desbate de către Adunare*” au folosit în scris sistemul dublei notări, cu numere indo-arabe și romane: de ex. *Comisia 2 (II)*, „*chestia nr. 4 (IV)*” etc.

³⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 120.

³⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 122.

⁴⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 126.

⁴¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 134–135, 137.

⁴² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 137; 142.

- în ședința nr. 13 din 31.10./ 12.11.1857 a susținut amendamentul lui A. Panu, sprijinit de alți 35 deputați, la raportul *Comisiei 2 (II)*, referitor la punctul 8 (VIII), *Respectul domiciliului și al libertății individuale*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁴³;
- în ședința nr. 13 din 31.10./ 12.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la punctul 8 (VIII), *Respectul domiciliului și al libertății individuale*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁴⁴;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a fost ales secretar permanent al Adunării ad-hoc, cu 78 de voturi; a fost numit secretar al *Comitetului sătenilor* al Divanului ad-hoc⁴⁵;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a prezentat raportul *Comisiei 1 (I)*, punctul 6 (VI), *Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru trebile duhovnicești ale bisericii române*; a susținut în dezbaterea Adunării ad-hoc raportul prezentat⁴⁶;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a votat amendamentul arhimandritului Melchisedec [Ștefănescu] la raportul *Comisiei 1 (I)*, punctul 6 (VI), *Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru trebile duhovnicești ale bisericii române*⁴⁷;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a votat amendamentul deputatului Dimitrie Grigoriu la raportul *Comisiei 1 (I)*, punctul 6 (VI)⁴⁸;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a sprijinit și a votat amendamentul deputatului Vasile Mălinescu la raportul *Comisiei 1 (I)*, punctul 6 (VI)⁴⁹;
- în ședința nr. 14 din 04/ 16.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 6 (VI), *Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru trebile duhovnicești ale bisericii române*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁵⁰;
- în ședința nr. 15 din 06/ 18.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 10 (X), *Despărțirea/ separarea puterii executive de cea*

⁴³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 146.

⁴⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 151.

⁴⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 152.

⁴⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 152–154.

⁴⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 158.

⁴⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 159.

⁴⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 159.

⁵⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 161.

- legislativă*, pe baza raportului *Comisiei 2 (II)* și a amendamentului deputatului Grigore Costachi, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁵¹;
- în ședința nr. 15 din 06/ 18.11.1857 a sprijinit raportul *Comisiei 1 (I)*, referitor la punctul 2 (II), *Supunerea străinilor din Principatele Române la jurisdicția țării*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁵²;
 - în ședința nr. 15 din 06/ 18.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 2 (II), *Supunerea străinilor din Principatele Române la jurisdicția țării*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁵³;
 - în ședința nr. 16 din 09/ 21.11.1857 a citit în plenul Camerei adresa președintelui Adunării ad-hoc către Guvernul Căimăcămiei Moldovei referitoare la problema blocării difuzării *Buletinului ședințelor Adunării ad-hoc* în ținuturile Moldovei, de către Ministerul de Interne/ Departamentul din Lăuntru⁵⁴;
 - în ședința nr. 16 din 09/ 21.11.1857 a votat alegerea unei *comisii speciale*, compusă din trei membri, pentru a redacta *adresa* Adunării ad-hoc a Moldovei către Comisia internațională de la București, referitoare la *problema* blocării difuzării *Buletinului ședințelor Adunării ad-hoc* în ținuturile Moldovei, de către Ministerul de Interne/ Departamentul din Lăuntru⁵⁵;
 - în ședința nr. 16 din 09/ 21.11.1857 a susținut raportul *Comisiei 1 (I)*, referitor la punctul 3 (III), *Sloboda întemeiere a legămintelor/ tratatelor comerciale ale Principatelor Române cu alte state*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁵⁶;
 - în ședința nr. 16 din 09/ 21.11.1857 a intervenit în dezbaterile Adunării ad-hoc și a declarat că membrii *Comisiei 1(I)* au acceptat amendamentul lui M. Kogălniceanu referitor la punctul 3(III) și păstrarea *considerentului/* paragrafului nr. 8 din raportul inițial al *comisiei 1(I)*⁵⁷;
 - în ședința nr. 16 din 09/ 21.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la aprobarea punctului 3 (III), *Sloboda întemeiere a legămintelor/ tratatelor*

⁵¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 182.

⁵² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 186.

⁵³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 191.

⁵⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 194–195.

⁵⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 195–196.

⁵⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 201–202.

⁵⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 202, 203.

- comerciale ale Principatelor Române cu alte state, din „șirul chestiilor generale moldovenești”*⁵⁸;
- în ședința nr. 17 din 12/ 24.11.1857 a citit în plenul Adunării ad-hoc demisia logofătului Alecu Balș ca deputat (anti-unionist!) al Proprietarilor mari din ținutul Putna, din sudul Moldovei⁵⁹;
 - în ședința nr. 17 din 12/ 24.11.1857 a votat proiectul de adresă al *Comisiei de urgență* a Adunării ad-hoc către Comisia internațională de la București, referitor la blocarea și nedifuzarea *Buletinului ședințelor Adunării ad-hoc* în ținuturile Moldovei, de către Ministerul de Interne/ Departamentul din Lăuntru⁶⁰;
 - în ședința nr. 17 din 12/ 24.11.1857 a susținut raportul *Comisiei 1 (I)*, de aprobare a punctului 1 (I), *Îndreptarea hotarelor Principatelor Române prin o comisie europeană*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁶¹;
 - în ședința nr. 17 din 12/ 24.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la raportul *Comisiei 1 (I)*, de aprobare a punctului 1 (I), *Îndreptarea hotarelor Principatelor Române prin o comisie europeană*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁶²;
 - în ședința nr. 18 din 14/ 26.11.1857 *nu a votat* proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la raportul *Comisiei 2 (II)*, de aprobare a punctului 9 (IX), *Drepturi politice pentru pământenii de orice religie creștină*, din „șirul chestiilor generale moldove-nești”⁶³;
 - în ședința nr. 18 din 14/ 26.11.1857 a votat raportul *Comisiei 2 (II)*, completat cu amendamentul deputatului Alecu Teriachiu, referitor la punctului 11 (XI), *Neatârnairea părții judecătorești de administrație în special*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁶⁴;
 - în ședința nr. 18 din 14/ 26.11.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la raportul *Comisiei 2 (II)*, completat cu amendamentul deputaților A. Teriachiu – N. Catargiu, de aprobare a punctului 11 (XI), *Neatârnairea părții*

⁵⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 207.

⁵⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 209.

⁶⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 211.

⁶¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 214.

⁶² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 215, 218.

⁶³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 251.

⁶⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 262.

- judecătorești de administrație în special, din „șirul chestiilor generale moldovenești”*⁶⁵;
- în ședința nr. 19 din 18/ 30.11.1857 a votat propunerea deputaților Dimitrie Cracte – M. Kogălniceanu referitoare la adoptarea principiului: „*respectul proprietății*”, de către membrii Adunării ad-hoc⁶⁶;
 - în ședința nr. 19 din 18/ 30.11.1857 a votat propunerea lui M. Kogălniceanu, completată cu propunerea simplificatoare a lui Anastasie Panu, referitoare la dezbaterile „*Unui nou șir de chestii de interes general*” prin metode diferențiate, după conținutul problemelor: acceptarea directă de către Adunarea ad-hoc; nediscutarea de către Divanul ad-hoc și reportarea la viitoarea adunare legislativă; trimiterea pentru analiză în comisia de urgență / comitetele claselor / categoriilor sociale și raportarea în plenul camerei legislative consultative de la Iași⁶⁷;
 - în ședința nr. 19 din 18/ 30.11.1857 a votat înscrierea în viitoarea Constituție a României a principiului: „*instrucția publică gratuită și obligatorie în toate orașele și satele*”⁶⁸;
 - în ședința nr. 20 din 20.11./ 02.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la raportul *Comisiei 2 (II)*, de aprobare a punctului 12 (XII), *Responsabilitatea miniștrilor*, din „șirul chestiilor generale moldovenești”⁶⁹;
 - în ședința nr. 20 din 20.11./ 02.12.1857 a votat adoptarea a două noi principii: „*respectul proprietății*” și „*instruirea publică gratuită și obligatorie la orașe și sate*”, în viitoarea organizare a României moderne⁷⁰;
 - în ședința nr. 21 din 23.11./ 05.12.1857 a citit în plenul Adunării ad-hoc de la Iași adresa Adunării ad-hoc a Valahiei, prin care Divanul de la București a felicitat pe deputații moldoveni pentru activitatea unionistă internă parlamentară desfășurată, pentru intensificarea spiritului Unirii Principatelor Române⁷¹;

⁶⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 263.

⁶⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 266.

⁶⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 273.

⁶⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 273–274.

⁶⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 278, 294.

⁷⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 290.

⁷¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 295–296.

- în ședința nr. 21 din 23.11./ 05.12.1857 a votat hotărârea Adunării ad-hoc de la Iași de a răspunde la Adresa de felicitare a Adunării ad-hoc de la București, citită în ședința moldavă din aceeași zi⁷²;
- în ședința nr. 21 din 23.11./ 05.12.1857 s-a abținut de la votul proiectului final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la: respingerea instituției parlamentare a Senatului, Adunare unicamerală, răspunderea ministerială, acceptând doar amendamentul deputaților M. Kogălniceanu – P. Mavrogheni și respingând amendamentul deputatului D. Grigoriu, în viitoarea organizare structurală-instituțională a statului român modern, formulată în ședința nr. 20 din 20.11./ 02.12.1857⁷³;
- în ședința nr. 21 din 23.11./ 05.12.1857 a votat amendamentul lui M. Kogălniceanu la propunerea lui C. Hurmuzachi, prin care a recomandat ca adresa de mulțumire a Adunării ad-hoc de la Iași să fie formulată pentru ziariștii și presa europeană, fără deosebire de națiune, care au sprijinit drepturile naționale, sociale, politice, instituționale moderne ale românilor în perioada 1855–1857⁷⁴;
- în ședința nr. 21 din 23.11./ 05.12.1857 a votat propunerea deputatului M. Costachi, adresată Adunării ad-hoc, de a declara închise dezbaterile referitoare la „chestiile generale moldovenești” și a deschide discuțiile în *Comitetele specifice* ale Divanului ad-hoc⁷⁵;
- în ședința nr. 22 din 26.11./ 08.12.1857 a adoptat raportul/ proiectul final de încheiere a *Comisiei de urgență* referitor la „darea / tributul Principatelor Române către Înalta Poartă”⁷⁶;
- în ședința nr. 23 din 29.11./ 11.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la problema: „darea/ tributul Principatelor Române către Înalta Poartă”⁷⁷;
- în ședința nr. 23 din 29.11./ 11.12.1857 a votat adresa de răspuns a Adunării ad-hoc de la Iași către Adunarea ad-hoc de la București, cu felicitări pentru activitatea parlamentară a uniuniștilor munteni⁷⁸;
- în ședința nr. 23 din 29.11./ 11.12.1857 a citit adresa de răspuns a Adunării ad-hoc de la Iași către Adunarea ad-hoc de la București,

⁷² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 296–297.

⁷³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 300.

⁷⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 301.

⁷⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 302.

⁷⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 307–308.

⁷⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 312.

⁷⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 313.

- cu exprimarea recunoștinței pentru dezvoltarea și consolidarea spiritului Unirii și pentru ajutorul unioniștilor munteni în exprimarea dorințelor naționale, politice, sociale, militare, instituționale, culturale, religioase, ideologice etc. ale românilor din Principatele dunărene⁷⁹;
- în ședința nr. 3 din 03/ 15.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a votat raportul *Comisiei* care a analizat propunerea lui M. Kogălniceanu referitoare la Consiliile generale ținutale și atribuțiile lor⁸⁰;
 - în ședința nr. 4 din 03/ 15.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a votat propunerea *comitetului* amintit anterior referitoare la desființarea oricăror dări și taxe la exportul materiilor prime și semi-manufacturate din Moldova⁸¹;
 - în ședința nr. 4 din 03/ 15.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a votat propunerea *comitetului* amintit anterior referitoare la Consiliile generale ale ținuturilor și atribuțiile lor⁸²;
 - în ședința nr. 4 din 03/ 15.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari*, a intervenit în dezbaterile „*propunerii locuitorilor săteni*”, în calitate de secretar al *Comitetului sătenilor*, precizând că a cunoscut problema analizată încă înainte de a fi desemnat secretar al grupului social-profesional al țăranilor clăcași⁸³;
 - în ședința nr. 24 din 9/ 21.12.1857 a susținut cu semnătură (la 5/ 17.12.1857) raportul *Comisiei specifice* referitor la problema: „Îndreptarea hotarelor Principatelor prin o comisie europeană” (cu principal autor și raportor C. Hurmuzachi)⁸⁴;
 - în ședința nr. 7 din 11/ 23.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a participat la discuțiile deputaților referitoare la propunerea lui C. Roset-Tețcanu, despre reglementarea relațiilor complexe dintre boierii/ proprietarii de moșii și locuitorii clăcași/ pontăși de la sate prin introducerea „*posesiei îndatoritoare, un alt fel de șerbire*”, respingând respectiva propunere⁸⁵;
 - în ședința nr. 7 din 11/ 23.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a respins amendamentul lui Grigore Costachi referitor la relațiile dintre proprietarii de moșii și lucrătorii agricoli, prin acordarea în

⁷⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 312–313.

⁸⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 501.

⁸¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 502.

⁸² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 503.

⁸³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 504, 505.

⁸⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 323.

⁸⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 523.

- viitor a „pământului de hrană țăranului individual”, cu învoială benevolă, ca soluție de rezolvare a problemei relațiilor sociale-agrarare între proprietarii de pământuri – lucrătorii agricoli⁸⁶;
- în ședința nr. 7 din 11/ 23.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* și-a prezentat propria propunere referitoare la problema relațiilor sociale-agrarare dintre stăpânii de moșii și lucrătorii agricoli: desființarea „răsplătirii prin lucru a pământului ce se dă locuitorilor de proprietari” (boerescul); introducerea unor principii echitabile în relațiile boieri – țărani clăcași, cu sprijinirea intereselor ambelor grupuri sociale-profesionale; viitoarea Adunare legislativă românească va dezbate și va vota o lege socială-agrară reciproc avantajoasă pentru proprietarii de moșii și lucrătorii agricoli; a votat propria propunere, completată cu amendamentele lui V. Sturdza și D. Miclescu⁸⁷;
 - în ședința nr. 7 din 11/ 23.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a votat *împotriva* raportului *Comisiei specifice*, completat cu amendamentul lui Alecu Aslan – Nicolae Catargiu, referitoare la relațiile dintre proprietarii de moșii și lucrătorii agricoli⁸⁸;
 - în ședința nr. 25 din 10/ 22.12.1857 a votat proiectul *Comisiei de urgență*, cu amendamentul lui M. Kogălniceanu – Vasile Sturdza, referitor la problema: „Îndreptarea hotarelor Principatelor prin o comisie europeană”⁸⁹;
 - în ședința nr. 26 din 13/ 25.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, referitor la problema: „Îndreptarea hotarelor Principatelor prin o comisie europeană”⁹⁰;
 - în ședința nr. 26 din 13/ 25.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc referitor la propunerea *Comitetului proprietarilor mari* despre „Înființarea de comisii generale ținutale”⁹¹;
 - în ședința nr. 26 din 13/ 25.12.1857 a votat amânarea discutării propunerii *Comitetului proprietarilor mari* referitoare la problema: „Desființarea de orice dare pe orice produse ce iese din țară”, la viitoarea Adunare legislativă românească⁹²;

⁸⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 525.

⁸⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 526–527; 528; 529.

⁸⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 530.

⁸⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 326.

⁹⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 333–334.

⁹¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 335.

⁹² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 335–336, 340–341.

- în ședința nr. 9 din 13/ 25.12.1857 a *Comitetului proprietarilor mari* a votat: procesele-verbale n-rele 7, 8, 9 din 11/ 23, 12/ 24, 13/ 25.12.1857 ale ședințelor *Comitetului proprietarilor mari*; încheierea lucrărilor *comitetului* amintit și trimiterea lucrărilor/ documentelor elaborate și finalizate la Adunarea ad-hoc de la Iași, ulterior la Comisia internațională de la București; adresa de mulțumire către președintele *comitetului*, Vasile Sturdza; adresa de mulțumire către Dimitrie A. Sturdza, redactorul proceselor-verbale ale ședințelor *Comitetului proprietarilor mari*⁹³;
- în ședința nr. 28 din 18/ 30.12.1857 a aprobat „*dorințele, interesele*” minorității *Comitetului proprietarilor mari*, exprimate la 11/ 23.12.1857, referitoare la principiile economice, sociale, de proprietate, ale relațiilor dintre proprietari și săteni, ale viitoarei organizări instituționale – structurale a Principatelor Române⁹⁴;
- în ședința nr. 29 din 19/ 31.12.1857 a votat împotriva proiectului final de încheiere/ hotărâre a majorității *Comitetului proprietarilor mari* referitor la „*dorințele, interesele*” acelu sub-grup social-economic – de proprietari⁹⁵;
- în ședința nr. 29 din 19/ 31.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a minorității *Comitetului proprietarilor mari*, referitor la „*dorințele, interesele*” acelu sub-grup social-economic – de proprietari⁹⁶;
- în ședința nr. 29 din 19/ 31.12.1857 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre („*socotința*”) a minorității *Comitetului proprietarilor mici*, referitor la „*dorințele, interesele*” acelu sub-grup social-economic – de proprietari⁹⁷;
- în ședința nr. 29 din 19/ 31.12.1857 a votat împotriva propunerii („*socotința*”) locuitorilor *săteni*, referitoare la „*dorințele, interesele*” sociale, economice, de proprietate, relațiile proprietarilor de moșii-lucrători agricoli, ale acelei clase sociale-profesionale – demografice⁹⁸;
- în ședința nr. 30 din 20.12.1857/ 01.01.1858 a votat numirea unei *comisii de urgență* pentru redactarea unei adrese de mulțumire către

⁹³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 531.

⁹⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 361.

⁹⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 422.

⁹⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 423.

⁹⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 424.

⁹⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 425.

- Puterile europene garante, pentru sprijinul acordat activităților unioniste ale românilor în perioada 1855–1857⁹⁹;
- în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, referitor la ajutorul potențial acordat de Puterile garante europene Principatelor Române, în cazul încălcării drepturilor lor recunoscute prin Capitulațiile otomano-române medievale, de către orice entitate agresoare¹⁰⁰;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, propus de *Comitetul clerului*, cu amendamente, referitor la organizarea, statutul, activitățile complexe ale Bisericii Ortodoxe din Moldova, cu instituțiile sale subordonate¹⁰¹;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat propunerea lui Petre Mavrogheni referitoare la declararea problemei *sistemului orășenesc* (construcții, dezvoltare, administrație și reforme locale) ca fiind de competența viitoarei Adunări legislative românești¹⁰²;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat propunerea lui A. Teriachiu de amânare a discutării problemei drepturilor coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei moldovenești, inițiată de deputatul Dimitrie Vasiliev Romov, pentru viitoarea Adunare legislativă românească¹⁰³;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat propunerea lui M. Costachi referitoare la *arendarea* viitoare a veniturilor Moldovei pentru maxim un an financiar¹⁰⁴;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, referitor la discutarea și elaborarea viitoarei *Legi electorale* de către Adunarea reunită a Divanurilor ad-hoc de la Iași și București, după Unirea Moldovei cu Valahia într-un singur stat românesc, pentru viitoarea legislatură a României¹⁰⁵;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat proiectul final de încheiere/ hotărâre a Adunării ad-hoc, referitor la închiderea dezbaterilor / lucrărilor Divanului ad-hoc al Moldovei de la Iași, în

⁹⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 428.

¹⁰⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 468.

¹⁰¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 470.

¹⁰² *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 486.

¹⁰³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 490.

¹⁰⁴ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 491.

¹⁰⁵ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 492.

- după-amiaza zilei de sâmbătă, 21.12.1857/ 02.01.1858, biroul Adunării având de rezolvat rapid lucrările de secretariat restante¹⁰⁶;
- în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat *adresa de mulțumire a Adunării ad-hoc a Moldovei*, propusă de vice-președintele C. Negri, pentru *întreaga activitate parlamentară a lui M. Kogălniceanu* desfășurată în cadrul Divanului ad-hoc de la Iași, în perioada 22.09./ 04.10.1857 – 21.12.1857/ 02.01.1858¹⁰⁷;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 a votat *adresa de mulțumire a Adunării ad-hoc a Moldovei*, propusă de M. Costachi, pentru *întreaga activitate parlamentară* în cadrul Divanului ad-hoc de la Iași, în perioada 22.09./ 04.10.1857 – 21.12.1857/02.01.1858, desfășurată de către: *președintele* IPSS Mitropolitul Sofronie Miclescu; *vice-președintele* Constantin Negri; *biroul și secretarii* forului parlamentar consultativ; Dimitrie A. Sturdza, redactorul proceselor-verbale ale ședințelor; *ceilalți secretari-scriitori și traducători* în limba franceză din biroul Adunării¹⁰⁸;
 - în ședința nr. 31 din 21.12.1857/02.01.1858 a votat *adresa de mulțumire-recunoștință a Adunării ad-hoc a Moldovei*, propusă de A. Panu, către *Puterile garante europene și suveranilor lor*, pentru sprijinul și ajutorul acordat românilor și cauzei naționale unioniste românești în perioada 1855-1857¹⁰⁹;
 - în ședințele n-rele 1 din 22.09./04.10.1857 – ... – nr. 31 din 21.12.1857/ 02.01.1858 ale *Adunării ad-hoc*, conform prezenței, a semnat procesul- verbal al ședinței anterioare, fără modificări de redactare/ cu modificări de redactare, în urma intervenției specifice a vreunui deputat, dacă semnătura proprie nu a fost aplicată deja pe documentul rezumativ al dezbaterilor ședinței respective, din motive tehnice obiective¹¹⁰;
 - în Ședințele n-rele 1 din 26.11./08.12.1857 – ... – nr. 9 din 13./ 25.12.1857 ale *Comitetului proprietarilor mari*, conform prezenței, a semnat procesul-verbal al ședinței anterioare, fără modificări de redactare / cu modificări de redactare, în urma intervenției specifice a vreunui deputat, dacă semnătura proprie nu a fost

¹⁰⁶ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 496.

¹⁰⁷ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 496.

¹⁰⁸ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 496.

¹⁰⁹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 496–498.

¹¹⁰ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 35–498, *passim*.

aplicată deja pe documentul rezumativ al dezbaterilor ședinței respective, din motive tehnice obiective¹¹¹;

8. Abateri, sancțiuni / pedepse: ...

Dimitrie Rallet a fost conducătorul informal incontestabil al mini-grupului parlamentar din Ținutul Botoșani, s-a situat în vârful piramidal valoric parlamentar elitist al deputaților zonali, prin gândire, planificare și acțiune, din Divanul/ Adunarea ad-hoc a Moldovei din 1857. În timpul celor trei luni (septembrie/ octombrie 1857 – decembrie 1857/ ianuarie 1858) de activitate parlamentară consultativă la Iași, el a fost prezent 37 de zile la dezbaterile Divanului ad-hoc și ale comitetelor specifice, a lipsit motivat două și nemotivat una. În intervalul temporal precizat, el a îndeplinit și a finalizat în 11 cazuri funcții și activități în diferite grupuri parlamentare de lucru, a raportat 3 încheieri/ decizii ale unor comisii și comitete, a întocmit și a prezentat în plenul Camerei și în comisii/ comitete specifice un proiect parlamentar major. În amintita perioadă, a realizat 34 de intervenții personale, tematice și / sau punctual-conjuncturale, în dezbaterile forului consultativ de la Iași, în comisiile și în comitetele sale specifice; și-a exprimat votul în 60 de proiecte și inițiative legislative concrete, în alte categorii de activități parlamentare punctiforme; a supravegheat redactarea exactă, completă și obiectivă și a semnat procesele-verbale ale celor 31 de ședințe ale Divanului / Adunării ad-hoc a Moldovei și ale celor 9 ale Comitetului proprietarilor mari, din 1857.

Pentru *D. Rallet*, prestația parlamentară pluri-direcțională din 1857, cu prelungire națională în anul următor, a fost „his finest hour” a carierei sale politice unioniste ardente, intense, dar de scurtă durată, pentru că, neglijându-și mereu propria sănătate, grav bolnav, a murit de tuberculoză, la 25 octombrie 1858, în pre-ziua sărbătorii prenumelui său, pe nedrept înainte de vreme, sincer regretat de tovarășii săi de idei, proiecte și acțiuni reformiste, modernizatoare pan-românești¹¹². *D. Rallet* nu a mai apucat să participe activ și să se bucure, sincer și mulțumit în forul interior, cum ar fi meritat pe deplin, la dubla alegere a lui Alexandru

¹¹¹ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 498–531, *passim*.

¹¹² Anghelescu, 1979: V–XXIX; Bejenaru, 1994: 210–212.

Ioan Cuza (el însuși deputat unionist de oraș din Ținutul Galați în Divanul ad-hoc al Moldovei¹¹³) pe tronurile de la Iași și București, la 5 / 17 ianuarie și, respectiv, 24 ianuarie / 5 februarie 1859.

Bibliografie

1. *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. V., X., *Acte și documente, de la 1 iulie până la 31 decembrie 1857*, București, Tipografia Carol Göbl, 1890 (infra abreviat: *Acte și documente ...*, V, 1890), p. 609;
2. *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, Volumul VI., Partea I., *Divanul ad-hoc al Moldovei din 1857*, XI. *Procese-verbale ale Adunării ad-hoc a Moldovei, de la 22 septembrie până la 21 decembrie 1857*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1896 (infra abreviat: *Acte și documente...*, VI, 1, 1896), 1065 p., *passim*;
3. *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie C. Sturdza, vol. VII., XIV., *Acte și documente din anul 1858 până la înălțarea lui Alexandru Ion I pe tronul Principatelor Unite în anul 1859*, București, Tipografia Carol Göbl, 1892 (infra abreviat: *Acte și documente ...*, VII, 1892), pp. 52–53;
4. Angelescu Mircea (1979), „Prefață. Dimitrie Ralet”, în Dimitrie Ralet, *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, Ediție îngrijită, Prefață și note de Mircea Angelescu, Editura Minerva, București, pp. V–XXIX;
5. *Anuarul Istoriografic al României, Bibliografie selectivă* (2011–2017), I, 2011, II, 2012, III, 2013, IV, 2014, V, 2015, VI, 2016, VII, 2017, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014–2023, *passim*;
6. Bejenaru Ionel (1986), „Doi revoluționari pașoptiști botoșăneni în Bucovina: Nicolae Pisoski și Dimitrie Rallet”, în Hierasus, VI, 1986, Botoșani, pp. 223–226;
7. Bejenaru Ionel (1994), „Dimitrie Rallet”, în Bejenaru I., *Dicționarul botoșănenilor*, Editura Moldova, Iași, pp. 210–212;
8. Berindei Dan (1959), „Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon”, în SCȘ.I, X, 1959, fasc. 1-2, Iași, pp. 141–150;

¹¹³ *Acte și documente...*, VI, 1, 1896: 32.

9. Berindei Dan (1966), „*Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*”, în *S.RdI*, XIX, nr. 1 / 1966, București, pp. 23–31;
10. Berindei Dan (1979), „*Adunările ad-hoc și semnificația lor*”; „*Înfăptuirea Unirii*”, în idem, *Epoca Unirii*, Editura Academiei RSR, București (272 p.), pp. 51–72; 73–78; 79–95;
11. Berindei Dan (2003), „*Mișcarea pentru Unirea Principatelor*”; „*Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în Moldova. Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza*”, în *Istoria Românilor*, tratat, vol. VII, tom I, *Constituirea României Moderne (1821–1878)*, Coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003 (974 p. + 48 pl.), pp. 443–485;
12. Berindei Dan (2015), „*Mișcarea pentru Unirea Principatelor în 1856–1858*”; „*Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în Moldova. Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza*”, în *Istoria Românilor*, tratat, vol. VII, tom I, *Constituirea României Moderne (1821–1878)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2015 (1110 p. + 48 pl.), pp. 487–532;
13. *Bibliografia Istorică a României* (1970–2012), vol. I–XIII, 1944–2010, Editura Academiei RSR / Române, București, 1970–2012, *passim*;
14. Boicu Leonid (1975), *Geneza „Chestiunii române” ca Problemă internațională*, Editura Junimea, Iași, 288 p.;
15. *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848–1878)–(1978)*, coordonatori: prof. dr. Constantin Nuțu, lect. dr. Maria Totu, Tipografia Universității din București, 728 p., *passim*;
16. *Documente privind Unirea Principatelor* (1959, 1961, 1963), coordonatori: Dan Berindei, Apostol Stan, Eleonora Alexiu, Cornelia Bodea, vol. I–III, Editura Academiei RPR, București, *passim*;
17. *Gândirea social-politică despre Unire (1859)–(1966)*, Editura Politică, București, 322 p., *passim*;
18. Gonța Alexandru I. (1960), „*Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*”, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Politică, București, 1960;
19. Hitchins Keith (1998), *Românii 1774–1866*, capitolul 7: „*Principatele Unite*”, traducere din limba engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, (407 p.), pp. 335–363;
20. Platon Gheorghe (1974), *Lupta românilor pentru unitate națională 1855–1859. Ecouri în presa europeană*, Editura Junimea, Iași, 348 p.;

21. Platon Gheorghe (1985), *Istoria modernă a României*, subcapitolul 3: „Lupta pentru crearea statului național român”, Editura Didactică și Pedagogică, București (556 p.), pp. 160–178;
22. Popovici Valerian (1959), „Probleme sociale în debaterile Divanului ad-hoc al Moldovei”, în *SCȘ.I*, X, 1959, fasc. 1–2, Iași, pp. 1–35;
23. Prodan Dan (2024), „Activitatea deputaților din Ținuturile Dorohoi și Botoșani în Divanul/ Adunarea ad-hoc al/a Moldovei (septembrie/ octombrie 1857 – decembrie 1857/ ianuarie 1858)”, în *Acta Moldaviae Septentrionalis*, XXIV, 2024, Editura Quadrata, Botoșani, extras, 110 p.;
24. *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană* (1984), vol. I, *Documente externe*, vol. II, *Texte străine*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 662 p. + 450 p., *passim*.
25. Sibechi Gh. (1979), „Un unionist uitat: Dimitrie Ralet”, în *RdI*, XXIX, nr. 1 / 1979, București, pp. 103–110;
26. Stan Apostol (1983), „Adunările ad-hoc”; „Adunările electivă”, în *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, coordonatori: Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, Editura Academiei RSR, București (495 p.), pp. 78–90; 90–99;
27. Stan Valeriu (1983), „Regimul parlamentar în anii 1859–1864. Parlamentul Statutului dezvoltător (1864–1866)”, în *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, coordonatori: Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, A. Stan, Editura Academiei RSR, București (495 p.), pp. 100–150;
28. Sturdza Dimitrie A. (1911–1912), „Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României”, în *AAR.MSI*, seria II, tom XXXIII, 1910–1911, XXXIV, 1911–1912, București, extras, 32 p.;
29. Ursu Fănică (1986), „Aspecte privind rolul maselor populare botoșănene în timpul pregătirii și alegerilor de deputați pentru Adunarea ad-hoc”, în *Hierasus*, VI, 1986, Botoșani, pp. 159–166;
30. Wikipedia, art.: *Rallet Dimitrie*, foto: *Rallet Dimitrie*;
31. Wikipedia, art.: *Divanul ad-hoc al Moldovei*, foto: *Insigna metalică a deputatului în Divanul ad-hoc al Moldovei din anul 1857*.

9. Domni ai Țărilor Române, în paginile Enciclopediei Române

Dorina Chiș-Toia^a

Abstract: The paper aims to bring up to date one of the cultural luminaries of the late 19th and early 20th centuries, Corneliu Diaconovici (1859-1923), who conquered imperishable merits that were acknowledged as such by editing the Romanian Encyclopedia, the first of its kind in our history. Printed in Sibiu, in three volumes, between 1898 and 1904, the work includes a large volume of data, gathered with the help of valuable collaborators from all parts of the country, Banat province included. We have selected from the abundant material the parts that were devoted to the hospodars Michael the Brave and Stephen the Great, for the beauty of their approach and for the undeniable charm of the literary Romanian language at the twinning of the 19th century with the 20th century. The article also seeks to express an invitation to rediscover this monumental work.

Keywords: *Corneliu Diaconovici, Romanian Encyclopedia, Romanian Principalities, Michael the Brave, Stephan the Great*

1. Corneliu Diaconovici și „Enciclopedia română”

Corneliu Diaconovici este o personalitate culturală remarcabilă. S-a născut în Banat (Bocșa), la 18 februarie 1859, și tot în Banat (Reșița) s-a

^a Dorina Chiș-Toia este conferențiar universitar doctor Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor socio-umane, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: dorina.chis@ubbcluj.ro

stins, la 17 august 1923. A colaborat la mai multe periodice române, maghiare și germane, fiind „unul dintre întemeietorii presei românești din Transilvania și Banat”¹: redactor al revistei „Viitorul” din Budapesta (1884-1885), editor și director al ziarului „Dreptatea” din Timișoara (1896), în paginile căruia încurajează discuțiile despre graiurile din Banat², director al revistei „Transilvania” din Sibiu (1896-1905).

În 1885 înființează și conduce revista de limba germană „Romänische Revue”: la Budapesta – un an, la Reșița, între 1886-1888, la Viena, 1889-1892, la Sibiu, 1893, Din 1894 a purtat titlul „*Romänische Jahrbücher*”, cu subtitlul *Politisch-literarische Monatsschrift*, și a apărut la Sibiu, avându-l ca redactor pe Peter Broșteanu. A publicat articole și studii privind istoria politică și culturală a românilor, mai ales a celor din Transilvania. Apărând vreme de mai bine de un deceniu, în limba germană, revista „Romänische Revue” a transmis în spațiul european de limbă germană „valori ale culturii și literaturii române”³. Transcriem, în continuare, câteva rânduri dintr-un articol apărut în nr. 50 al publicației „Foaia diecesană” (Caransebeș) din 30 decembrie 1890, cu referire la această revistă: „De 6 ani de zile apare această revistă lunară în limba germană cu conținut politic și literar, care are scopul, de a da informațiuni exacte publicului neromânesc din patrie și străinătate despre starea poporului nostru din Ungaria și Transilvania, precum și de a face cunoscute nisințele culturale ale întregii Românii. Importanța și necesitatea unei astfel de publicațiuni fiind pe deplin recunoscută, ne mărginim a constata numai, că „Romänische Revue” a fost foarte bine primită în cercurile inteligente din străinătate și în special din Germania și că aproape toate acele cercuri, care dorim se fie bine informate, nu numai că primesc, ci chiar aprețiază revista noastră, ear’ informațiunile

¹ Gheorghe Jurma, *Reșița literară*, Reșița, Editura TIM, 2015, p. 228.

² În articolul-program (25 decembrie 1893/6 ianuarie 1894), Corneliu Diaconovici (editor) și Valeriu Braniște (redactor responsabil) indică obiectivele publicației: „Vom căuta să dezvoltăm gustul literar în publicul nostru prin scrieri originale și traducțiuni alese, îndeosebi vom da un număr săptămânal pentru popor, în care, dezvoltând pofta de cultură și interesul pentru cauzele românești, vom căuta să îndeplinim educațiunea politică, literară și economică a poporului nostru”. (Ioan David, *Presa românească din Banat*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, p. 51)

³ *Ibidem*.

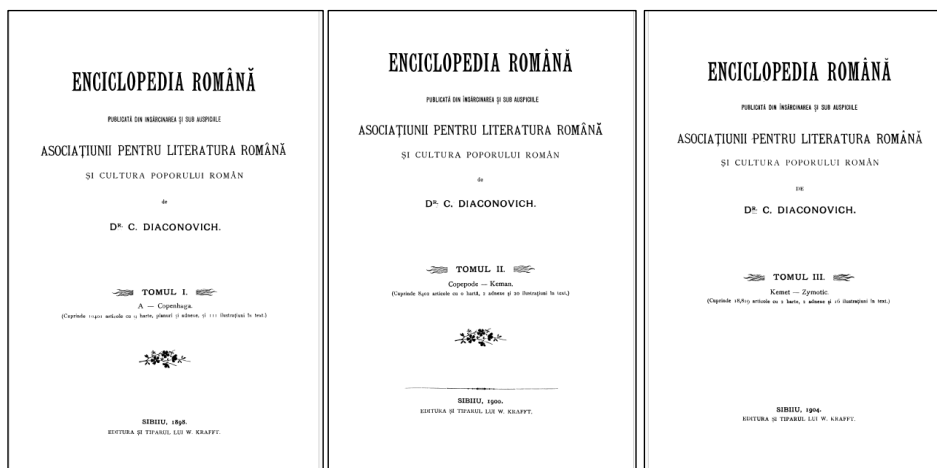
lor sânt sirguincios folosite și prelucrate în cele mai distinse organe ale presei străine și publicațiile ei găsesc răsunet nu numai în asociațiuni și prelegeri, ci chiar în salele celor mai eminente școli înalte”.

Numele lui Corneliu Diaconovici este cu precădere legat de publicarea *Enciclopediei Române*, prima de acest fel în istoria noastră (și chiar în spațiul sud-est european⁴). Arhiva elaborării și editării acesteia, inițiată în 1904 de „Astra” („Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”) se păstrează la Sibiu.

Din postura de prin secretar al „Astrei”, Corneliu Diaconovici a prezentat, în ședința Comitetului Central din ianuarie 1895, primul proiect privind editarea unei enciclopedii în scopul „lățirii științelor și artelor în cercuri cât mai largi la poporul nostru”, gândit sub forma unor lexicoane de conversațiune, care „să ne facă servicii precum lexiconurile germane ale timpului”⁵. Odată aprobat proiectul, în revista „Transilvania” a fost publicat un text convingător intitulat „Creștere și cultură”, în care erau menționate scopul enciclopediei, rolul și importanța ei națională pentru români, la apelul lansat răspunzând în jur de 200 de oameni de știință și cultură din toate provinciile românești, dintre care 172 din țară și de peste hotare, și s-au angajat să colaboreze, *fără remunerație* (s.n.). În cele din urmă s-au primit peste 60.000 de titluri de articole, dintre care au fost selectate 37.622 de texte. Să reținem că lucrarea a fost distinsă cu medalia de aur la expoziția științifică de la București, din 1903. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, enciclopedia s-a bucurat de colaborarea unor personalități ale vremii, atât din România, inclusiv din Banat, cât și din străinătate, precum Urban și Hertwik Iarnik din Cehoslovacia și Gustav Weigand din Germania. Lucrarea a apărut în trei volume: volumul I – 1898, 964 de pagini; volumul al II-lea – 1900, 959 de pagini, și volumul al III-lea – 1904, 1288 de pagini.

⁴ Nicolae Bocșan, Liana Lăpădatu, L’ASTRA et l’Académie Roumaine, *Transylvanian Review*, vol. XXV, nr. 1 (Spring 2016), p. 13.

⁵ Virgil Lazăr, *Istoria enciclopediei române editată de „Astra” în 1904*, 2012: <https://web.archive.org/web/20121108002226/http://www.romanalibera.ro/cultura/al-dine/istoria-enciclopediei-romane-editata-de-astra-in-1904-273294.html>

Între numele de referință care au contribuit, cu articolele întocmite, la realizarea lucrării îi numim pe Victor Babeș, Vicențiu Babeș, Aurel Cosma, George Dima, At. M. Marienescu, Titu Maiorescu, Iosif Popovici, C. Rădulescu-Motru, D. Onciul, Th. Speranția, Ioan Vajda-Voievod, Ștefan Velovan, A.D. Xenopol etc.

Dintre colaboratorii bănățeni îi menționăm pe Iosif Bălan, profesor la Caransebeș, care a redactat articole vizând economia, Adrian Diaconu, arhitect (Bocșa), avocatul Aurel Cosma din Timișoara, Aurel Iana, preot, și Sofroniu Liuba, învățător, ambii din Măidan (folclor), Constantin Popasu, medic (Caransebeș), Ilia Trăilă, avocat din Oravița (etnografia Banatului).

Din păcate, editarea ei nu s-a bucurat de sprijinul preconizat: „Enciclopedia Română, redactată de dl dr. Cornel Diaconovich și editată de librăria W. Kraftt, în Sibiu, după cum aflăm, este foarte slab sprijinită din partea publicului. Cu durere luăm act de această indolență română, căci întreprinderea ar merita un sprijin călduros. Tocmai primim înștiințarea că fasciculul al doilea este sub tipar și se va expedia abonaților la începutul lui decembrie...”⁶

2. Articole despre istorie

De articolele referitoare la istoria românilor au fost responsabili, între alții, din București, Floru I. S., Lăpădat Alex., Onciul Dimitrie,

⁶ „Familia”, nr. 47/1896, p. 11.

Maiorescu Titu, Ionescu-Caion, iar din țară, Aguletti Th. Avr. (Târgoviște), Broju Ioan (Sibiu), Babeș Vicențiu (Budapesta), Farkaș Traian (Beiuș).

Domnii Țărilor Române asupra cărora ne-am oprit sunt prezenți în enciclopedie în volumul III. Autorul, Floru I.S., îi consacră fiecareia dintre cei menționați spații generoase, făcând o succintă trecere în revistă a celor mai importante momente din domnia lor. Din păcate, deși vorbește despre faptele mărețe ale lui Mihai Viteazul, autorul articolului nu redă explicit actul mării uniri înfăptuite de el, lăsându-ne pe noi, cititorii, să identificăm evenimentele care au reprezentat pașii în realizarea acestui excepțional demers. Redăm integral articolele dedicate lui Mihai Viteazul și lui Ștefan cel Mare pentru frumusețea abordării și pentru farmecul incontestabil al limbii române literare de la îngemănarea veacului al XIX-lea cu cel de-al XX-lea.

2.1. Mihai Viteazul

„Mihail II, M. Viteazul (1593-1601), cea mai întreprinzătoare figură românească, omul care pentru câteva luni a ținut sceptrul Munteniei, Transilvaniei și Moldovei, învingătorul lui Sinan-Pașa la Călugăreni, eroul poporului român. Fire de calitate a lui Napoleon, nemulțămîtă cu posibilul, M. a vrut să realizeze mai mult decât se putea și, dacă ar fi realizat planul în care a căzut, ar fi proiectat altul și mai imposibil, încât soarta lui finală ar fi avut același desnodământ tragic, sucombarea eroului în lupta sa cu mersul fatal al naturei. A fost fiul nelegitim al lui Pătrașcu Vodă cel Bun și al unei Cantacuzinene, fiica vestitului Șaitan-Oglu. Născut în 1558, s-a ridicat în treptele boieresci, până la cea mai mare de Mare Ban al Craiovei (1590). Unchiul său Iani Cantacuzino, agentul țării la Constantinople, unde avea mare putere la schimbarea domnilor, îl chieamă la Constantinople pentru a-i da scaunul, dar domnul de atunci, Alexandru Bogdan, îl prinse și-l trimise la moarte, de care fu mântuit, după o tradiție, prin frica ce a simțit gâdele a omorî un astfel de om. Alexandru se liniști când 12 boieri jurară că «banul merită credință când asigură că nu e fiu de domn» (1592). Din nou prigonit, M. trecu în Transilvania, la Sigismund Bathory, dela care, luând scrisori de recomandăție, se duse la Constantinople, unde, prin stăruințele rudelor sale, ale ambasadorului englez și prin bani (400000 taleri) dați lui Sinan-Pașa și celorlalți demnitari, isbuti să cumpere tronul Munteniei. Fratele poetului Petru Cercel moșteneala dela tată o imaginație nețermurită, care ajutată prin continue succese (din boier domn, apoi

învingător al Turcilor, apoi cuceritor al Transilvaniei), tindea până în albastrul imposibilului: cucerirea Moldovei, a Poloniei, a Ungariei turcesci, a țărilor de pe malul drept al Dunării. Urmașul Cantacuzinescilor moștenea iubirea de lux, orgoliul, amintirile vechilor strămoși, cari dispuseseră de soarta imperiului de răsărit. Un astfel de caracter găsi împrejurări favorabile spre a ridica spada lui Mircea cel Mare și a lupta contra colosului turcesc. În urma luptei de la Lepante, creștinătatea concepușe credințe mari despre sine și dispreț mare pentru Turci: se credea că a sosit sfârșitul puterii musulmane și se spera că, înainte de a se sfârși sec. XVI, se va reînălța crucea pe bolta sfintei Sofii. Îndemnul pleca dela Papa și dela împărat și găsise în Transilvania un copil de 20 de ani, Sigismund Bathory, care, crescut de iesuiți, lingușit și îndoctrinat, hrănia «planuri nebune». Domnii români intrară în curentul creștin, Aron de frică să nu fie detronat de Turci, iar M. din pricina dorului de fapte mari și a jafului țerii sale. Aliat cu creștinii și în strânsă dependență de Sigismund, M., îndată ce primi ajutor dela Sigismund (15 nov. 1594), chieamă garda turcească și pe creditorii constantinopolitani cari stau în țăară spre a-și scoate singuri banii împrumutați lui M. și domnilor anteriori, pentru a li se plăti, le dete foc și-i împușcă cu tunurile (23 nov.). La 25 nov. Atacă Giurgiul, pe care nu-l putu lua, la 20 dec. Căpitani ardeleni ard Orașul de Floci. Căzură apoi în puterea lui M. cele mai multe cetăți din dreapta Dunării. Tătarii fură bătute de frații Buzesci (14 și 24 ian. 1595), iar M. risipi 6000 de Turci, pătrunse în Rusciuc, unde peri Aga ienicerilor și dete foc orașului (4 febr.). Manta și Kiraly luară Brăila și dărmăra cetatea. Turcii începură a face pregătiri mari contra țărilor rom., hotărâți de astă dată a le supune la beglerbei turci. Pe când M. era ocupat cu paza Dunării, Sigismund obține dela deputațiunea trimisă de M. la el așa condițiuni de supunere, încât domnul muntean rămânea la rolul simplu de guvernator în numele lui Sigismund care decidea că iobăgia să fie recunoscută și țăranii să nu mai aibă dreptul de a părăsi pământul ce locuiau. Marea expediție întreprinsă de Turci (aproape 100000) găsi un Termopile românesc (v. Călugăreni) și marele erou, mai fericit decât Leonida, putu vedea pe Sinan trecând Dunărea, ca fugar, fără marea armată prefăcută în fum. Acum M. putea sta de vorbă cu Sigismund care «dacă văzu pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, slobozit-a Țara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pe seama lui Mihai-Vodă». Deși expedițiuni mai mici se făcură neconținut în Turcia (21 oct. 1596 atacă Nicopole cu 12000), însă imaginația lui M. se juca acum pe alte câmpuri de acțiune. Deși fusese primit cu mare pompă de Sigismund, deși primise steag de domnie dela sultan și fusese dăruit de el cu un cal împodobit, cu sabie și buzdugan, scia

că Turcii nu-i vor uita niciodată stingerea atâtor vieți turcesci, exemplu de rescoală și puterea de a birui.

Orice încercări de pace între creștini și Turci erau ca o sabie asupra capului său, știind bine că Turcii vor cădea din nou asupra sa. Sigismund dăruie Transilvania împăratului cu mai multe condițiuni și M. cu mulțumire primi protecțiunea habsburgică în schimbul unui dar «cuvios și potrivit». Sigismund nemulțămît cu situația cea nouă veni din nou în Transilvania, dar din nou o părăsi, de astă dată în folosul vărului său, Andreiu Bathory, cardinal polonez. Polonii erau amicii Turcilor, puseră în Moldova domn pe Ieremia Movilă și așteptau numai momentul de a lovi pe M.. acesta văzându-se încungiuat de inimi, căci Andreiu negocia cu Turcii, îndemnat și de imperiali, cari voiau să smulgă Transilvania dela Andreiu, trecu munții cu armata (peste 30000) și lângă Sibiiu bătut armata cardinalului, care fu ucis de un păstor, pe când fugia prin munții Ciucului. M., căruia i se înfățișă capul însângerat al învinsului, puse să se aducă și trupul părăsit și îngropă cu cinste pe cardinal în capitala princiară a Albeii-Iulii: «fiorosul soldat fu văzut petrecând cu lumânarea în mână pe Andreiu Bathory (Iorga)». M. primi jurământul armatei și al dietei, dete jurământul său pentru respectarea privilegiilor Ardealului și anunță supunerea sa împăratului, sperând să fie recunoscut de el ca stăpânitor al țării cucerite. Acest punct nu plăcea politicei habsburgice, care însă nu se da pe față. În Moldova Ieremia cu Polonii și cu Sigismund se pregăteau să vină asupra lui, de aceea, fără să aștepte încuviințarea împăratului își trecu armata (20000) în Moldova și Ieremia bătut fuge la Hotin (18 mai 1600). În absența lui, starea lucrurilor din Transilvania devenia mai rea: Ungurii îl urau, imperialii nu se încredeau în el, Românii erau nesocotiți ca o cantitate neglijabilă. Nobilii adunați în Cluj se uniră cu generalul imperial Basta și înaintară contra lui M., care, șovăind între a lupta și între a păstra credința imperiului, fu învins de inimi și se retrase spre Muntenia, nu fără încercări de împăciuire cu Basta și cu nobilii. În același timp, Polonii conduși de Zamoisky, mare general și om politic, pătrunseră în Moldova, unde restabiliseră pe Ieremia Movilă și înaintau spre Muntenia, ca să facă domn pe fratele lui Ieremia, Simeon. La 12 oct. 1600 se începu lupta și ținu mai multe zile până în fine se termină cu înfrângerea lui M. la Teleajăn și cu risipirea armatei sale. O nouă bătălie se dete la Argeș, unde M. cu 9000 de ostași fu învins de Simeon. Atunci plecă din țară, urmat de puțini credincioși și, în ziua de 2 ian. 1601 se afla găzduit la «Cerbul de aur» în Viena. Fu primit de împărat cu atât mai bine cu cât nobilii depărtaseră pe Basta și rechemaseră pe Sigismund, fu pus în capul unei armate, ca împreună cu Basta să cucerească Ardealul, i se dete speranțe, încât steaua lui părea că se înalță din nou. Împreună cu Basta bătut la Gorăslău armata

săi îl loviri cu toporul în pletece, apoi îi tăiară capul. Nimeni n'a tras la răspundere pe omofori, iar Basta acuză pe M. de trădare și aducea ca dovezi nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

donia», iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Femina Balcanica», în care apăra drepturile Romanilor din Peninsula Balcanică și în care dovedește nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

donia», iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Femina Balcanica», în care apăra drepturile Romanilor din Peninsula Balcanică și în care dovedește nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

donia», iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Femina Balcanica», în care apăra drepturile Romanilor din Peninsula Balcanică și în care dovedește nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

donia», iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Femina Balcanica», în care apăra drepturile Romanilor din Peninsula Balcanică și în care dovedește nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

donia», iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Femina Balcanica», în care apăra drepturile Romanilor din Peninsula Balcanică și în care dovedește nise soritori, de sigur false. Inferior lui Miroca cel Mare și lui Ștefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior și în talente militare. Nopozitiv să-și fi făcut armată națională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari, însă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poezia acțiunii, și a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele său ca o spaimă Turcilor, a intrat cu triumf în Țigrovie, în Alba Iulia și în Suceava. Sfârșitul lui tragic îl scoate din rândul marilor eroi și îl ridică în rândul acelor rari inferiori, nari, pentru o clipă opresă roata lumii, ea la sfârșit să fie aruncată în vultoare. Pentru acestuia ei este eroul Rominilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga, București, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Todelescu; Iorga, Basta și M. Viteazul, 1895; Doni conforina, 1898.

3) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

4) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

5) *Mihail Racoviță*, v. Racoviță.

6) *Mihail Șușu*, v. Șușu.

7) *Mihail Ștăruș*, v. Ștăruș.

8) *Mihail*, numele mai multor împărați bizantini.

9) *M. I. Rhangabe*, 811 fu proclamat împărat, 813 detronat, † 843. *M. II*, 820–829. *M. III*, nepotul celui precedent, 842–867. *M. IV*, *P. P. Paganol*, 1034 soțul Zoi și împărat, † 1041.

10) *M. V. Kalaphates*, nepotul celui precedent, 1041 abia 1042. *M. VI*, *Siravantes*, 1054–1057.

11) *M. VII Dukas I arapinakes*, 1071–78. *M. VIII*.

12) *M. IX*, v. Paleolog.

13) *Mihail Ispoftul*, cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1450–57). Acesta e trimis de Voia și de divan, a închis țara Turcilor, plătiindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

14) *Mihail Nicolae*, mare duce rus, al 4-lea fu al împ. Nicolae, n. 1802 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Cecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernator al Caucasului; 1877 a comandat armata ca o operat în Armenia. 1881 a fost rechemat și numit președinte al consiliului de stat și director general al armatei.

15) *Mihail Obrenovici*, principe al Sârbiei, n. 1823 în Kraguevat, cel mai înțeles al principelui Miloș. S'a suit pe tron la 1859, dar luptele de partidă l-au silit 1842 să părăsească țara. S'a retras abia la 1858, când ajunsese pe tron din nou principelui Miloș; după moartea acestuia, M. O. iarăși a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sârbiei.

16) *Mihaila Rașia*, una din cele 5 fete, cari erau în școala fondată de societatea filarmonică din București (1834), dimprensă cu 50 băieți pentru învățarea artei dramatice și a muzicii, și care, după începând dela săvârșire, cum dădă directorul școlii școlii, Heliada, toți după 7 luni de cursuri ajunseser, ca și ceilalți elevi și eleve, să joace în mod plăcut.

17) *Mihaila*, Ștefan, profesor și publicist din București, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. În colaborare cu Bagav a înființat revista »Maco-

2.2. Ștefan cel Mare

„Ștefan IV cel Mare, domnul Moldovei (1457–1504), fiul lui Bogdan II. Epoca lui e cea mai strălucită în istoria Moldovei. Domnitor viteaz, care prin energia și prin geniul său militar, diplomația sa și în șiretenie neîntrecută, a asigurat independența țării față de puternicii săi vecini timp de o jumătate de veac. S-a urcat pe tron alungând în Polonia pe ucigătorul tatălui său, pe Vodă Petru III Aron, după ce l-a bătut de două ori la Joldesci și la Orbic. Și-a întărit domnia în intern. A luat îndată Chilia și împrejurimile dela Muntenia, unde era domn Vlad Țepeș, sprijinitorul lui Ștefan, ca să alunge pe Aron Petru, dar de fapt stăpâna o garnizoană de Maghiari în cetate, ținând și Maghiarii de la stăpânirea acestei cetăți. Vlad e bătut și fuge în Ardeal. Viteazul și puternicul rege ungar de pe atunci, Mateiu Corvinul, a venit cu oaste împotriva lui S., a fost bătut însă de către acesta la Baia și armata lui nimicită, iar Mateiu, rănit în luptă, a fugit îmbrăcat în costum țărănesc (1467). S. străbate în Ardeal și prădează țara, apoi se împacă cu Mateiu, primind dela acesta Ciceiu și Cetatea de Baltă. S. pune cursă pretendentului, alungatului Petru III Aron, și punând mâna

pe dânsul îl decapitează și resbună astfel moartea tatălui său. În anul următor bate hoardele de Tătari lângă Nistru. Năvălesce de două ori în Ardeal. Bate pe Radu cel Frumos, domnul Munteniei. Nimicesce (1475) armata turcească de 120000 ostași la Racova, punând în uimire întreaga Europă. Cronicarii de pe acele vremi, ba chiar Papa de la Roma spun despre S. că e «un bărbat minunat, întru nimic inferior dacilor și eroilor pe cari noi îi admirăm» etc. S. intră apoi în Muntenia, bate și alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, numit și Țepeluș Vodă, cuprinde și anexează Putna și împrejurimea. Bate pe Cazaci care, în restimp, au intrat în Moldova cu gând de a prăda. S. se temea acum de resbunarea Turcilor. Cu toată silința ce și-a dat-o spre a primi ajutor din apus, a rămas singur. Venețienii promiteau și nu dau nimic, regele Mateiu al Ungariei era plin de invidie și ură.

Poloni. La 1447, Roman III intră în Moldova, bate și ucide pe S. și ocupă tronul.

4) *Stefan IV cel Mare*, domnul Moldovei (1457—1504), fiul lui Bogdan II. Epoca lui e cea mai strălucită în istoria Moldovei. Domnitor viteaz, care prin energie și prin geniul său militar, diplomația sa și în șiretenie neîntrecută, a asigurat independența țerii față de puterile săi vecini timp de o jumătate de veac. S'a urcat pe tron alungând în Polonia pe ucigătorul tatălui său, pe Vodă Petru III Aron, după ce l-a bătut de două ori la Joldesci și la Orbic. Și-a întărit domnia în intern. A luat în dată Chilia și împrejurimile dela Muntenia, unde era domn Vlad Țepeș, sprijinitorul lui Ștefan, ca să alunge pe Aron Petru, dar de fapt stăpâna o garnisoană de Maghiari în cetate, ținând și Maghiarii la stăpânirea acestei cetăți. Vlad e bătut și fuge în Ardeal. Viteazul și puternicul rege ungar de pe atunci, Mateiu Corvinul, a venit cu oaste împotriva lui S., a fost bătut însă de către acesta la Baia și armata lui nimicită, iar Mateiu, rănit în luptă, a fugit îmbrăcat în costum țărănesc (1467). S. străbate în Ardeal și prădează țeara, apoi se împacă cu Mateiu, primind dela acesta Ciceul și Cetatea de Baltă. S. pune cursă pretendentului, alungatului Petru III Aron, și pușcând mâna pe dânsul îl decapitează și resbună astfel moartea tatălui său. În anul următor bate hoardele de Tătari lângă Nistru. Năvălesce de două ori în Ardeal. Bate pe Radu cel Frumos, domnul Munteniei. Nimicesce (1475) armata turcească de 120,000 ostași la Racova, punând în uimire întreaga Europa. Cronicarii de pe acele vremi, ba chiar papa dela Roma, spun despre S., că e «un bărbat minunat, întru nimic inferior ducilor și eroilor pe cari noi îi admirăm, etc.» S. intră apoi în Muntenia, bate și alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, numit și Țepeluș Vodă (v. ac.), cuprinde și anexează Putna și impre-

1014

Stef

jurimea. Bate pe Cazaci, cari în restimp au intrat în Moldova cu gând de a prăda. S. se temea acum de resbunarea Turcilor. Cu toată silința ce și-a dat-o spre a primi ceva ajutor din apus, a rămas singur. Venețienii promiteau și nu dau nimic, regele Mateiu al Ungariei era plin de invidie și ură. De aceea s'a folosit de strîmtorarea în care ajunsese S. și i-a stors recunoașterea de a-i fi vasal. În schimb apoi a reținut pentru sine banii trimiși lui S. de papa. S. a rămas singur, când în anul următor a venit însuși sultanul Mohamed cu 150,000 ostași ca să se resbune. S. avea abia 10,000 ostași cu cari s'a adăpostit în pădurea dela Valea Albă, la Resboieni. Lupta a fost grozavă. S. a fost înfrânt și s'a refugiat la granița Poloniei. Pierderea Turcilor a fost atât de mare, încât nu credeau că ei sînt învingători, deci chinuți fiind de foamete și ciumă, temându-se de atacul ori cursa lui S., au pornit în retragere spre Dunăre. S. s'a recules, i-a urmărit mereu, iar la Dunăre, pe când Turcii treceau, i-a atacat în câmp deschis, omorîndu-le 12,000 soldați. Turcii au scăpat cu fuga, lăsând impresia, că ar fi fost bătuti mereu în Moldova. S., împreună cu armate de ale lui Mateiu, regele Ungariei, îndată după respingerea Turcilor intră în Muntenia și alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, punând în locul lui pe vechiul Vodă, Vlad Țepeș. Dar Turcii aveau să se reîntoarcă. S. înzadar a solicitat ajutor din Veneția și dela creștini. I-au ademenit cu promisiuni. 1484 Turcii, cu ajutorul armatelor muntene, cuprind Chilia și Cetatea Albă, cheia Moldovei. S. se umilesc atunci și se închină personal regelui Poloniei, spre a-și mântui țeara. Ajutorul primit a fost ca de batjocură. Încercând deci de două ori recucerirea Chiliei (1485—86), este respins. S. nimicesce însă trei armate turcesci, cari jefuiau Moldova. Urmând pe tronul Poloniei regele Albert, iar în Ungaria fratele acestuia, Vladislav, Albert pune la cale, cu multă viclenie, o puternică expediție de cucerire a Poloniei. S. amărit de atâtea perfidie și reușite, face eforturi uriașe, nimicesce în mod îngrozitor armata polonă în codrul Cosminului, încât abia a scăpat regele cu fuga. S. năvălesce apoi în Polonia, prădează țeara și silesc pe regele la subscrierea unui tractat umilitor (1499). Dar pacea n'a durat mult. Polonii, în urma multelor intrigi și încercături, intra cu armată în Moldova. S. îi bate la Botoșani (1501). Cel de pe urmă act resboinic al lui S. a fost navalirea lui în Polonia și anexarea teritoriului numit Pocuția. După aceasta bătrânul domn, bolnav, s'a retras, a cădat la pat și a murit în 1504, după o viață plină de lupte, de învingeri și decepțiuni, și de mărire fără păreche în istoria Românilor.

De aceea s-a folosit de strîmtorarea în care ajunsese S. și i-a scos recunoașterea de a-i fi vasal. În schimb apoi a reținut pentru sine banii

trimiși lui S. de papa. S. a rămas singur când în anul următor a venit însuși sultanul Mohamed cu 150000 ostași ca să se resbune. S. avea abia 10 000 ostași cu cari s-a adăpostit în pădurea de la Valea Albă, la Resboieni. Lupta a fost grozavă. S. a fost înfrânt și s-a refugiat la granița Poloniei. Pierderea Turcilor a fost atât de mare, încât nu credeau că ei sunt învingători, deci chinuiți fiind de foamete și ciumă, temându-se de atacul ori cursa lui S. au pornit în retragere spre Dunăre. S. s-a recules, i-a urmărit mereu, iar la Dunăre, când Turcii treceau, i-a atacat în câmp deschis, omorându-le 12 000 soldați. Turcii au scăpat cu fuga, lăsând impresia că ar fi fost bătuți mereu în Moldova. S. împreună cu armate de ale lui Mateiu, regele Ungariei, îndată după respingerea Turcilor intră în Muntenia și alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, punând în locul lui pe vechiul Vodă, Vlad Țepeș. Dar Turcii aveau să se reîntoarcă. S. în zadar a solicitat ajutor din Veneția și dela creștini. L-au ademenit cu promisiuni. 1484 Turcii, cu ajutorul armatelor muntene, cuprind Chilia și Cetatea Albă, cheia Moldovei. S. se umilește atunci și se închină personal regelui Poloniei, spre a-și mântui țeara. Ajutorul primit a fost ca de batjocură. Încercând deci de două ori recucerirea Chilie (1485-86), este respins. S. nimicesce însă trei armate turcesci, cari jefuiau Moldova. Urmând pe tronul Poloniei regele Albert, iar în Ungaria fratele acestuia, Vladislav, Albert pune la cale, cu multă viclenie, o puternică expediție de cucerire a Moldovei. S., amărât de atâta perfidie și răutate, face sforțări uriașe, nimicesce în mod îngrozitor armata polonă în codrul Cosminului, încât abia a scăpat regele cu fuga. S. năvălește apoi în Polonia, prădează țeara și silește pe regele la subscrierea unui tratat umilșitor (1499). Dar pacea n-a durat mult. Polonii, în urma multor intrigi și încurcături, intră cu armată în Moldova. S. îi bate la Botoșani (1501). Cel de pe urmă act resboinic al lui S. a fost năvălirea lui în Polonia și anexarea teritoriului numit Pocuția. După aceasta, bătrânul domn, bolnav, s-a retras, a căzut la pat și a murit în 1504, după o viață plină de lupte, de învingeri și decepțiuni și de mărire fără păreche în istoria Românilor.”

Ne-am oprit la cei doi domnitori români pentru a sublinia, o dată în plus, valoarea curajoasei întreprinderi a lui Corneliu Diaconovici, intuiția în alegerea unor personalități remarcabile ale timpului în vederea întocmirii materialelor din lucrare, ale căror idei și opinii sunt și astăzi de actualitate. Parcurgerea articolelor invită la reconsiderarea acestei lucrări monumentale întocmite de Diaconovici „pătruns de convingerea că pentru noi, astăzi, mai mult decât oricând, este o necesitate neapărată de

a reuni izvoarele culturii și conștiinței noastre naționale într-un bazin comun, accesibil cercurilor celor mai largi”⁷.

Bibliografie

1. „Familia”, nr. 47/1896.
2. Bocșan, Nicolae, Liana Lăpădatu, L’ASTRA et l’Académie Roumaine, Transylvanian Review, vol. XXV, nr. 1 (Spring 2016).
3. David, Ioan, *Presa românească din Banat*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012.
4. Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia română*. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. Vol. III, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft, 1904.
5. Jurma, Gheorghe, *Reșița literară*, Reșița, Editura TIM, 2015.
6. Lazăr, Virgil, *Istoria enciclopediei române editată de „Astra” în 1904*, 2012: <https://web.archive.org/web/20121108002226/http://www.romanialibera.ro/cultura/aldine/istoria-enciclopediei-romane-editata-de-astra-in-1904-273294.html>
7. Petrica, Vasile, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura TIM, 2009.

⁷ Prefața la tomul I al Enciclopediei Române, apud Vasile Petrica, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura TIM, 2009, p. 266.

10. 1944. S.O.E. și N.K.V.D. își delimitează sferele de influență în România și în Balcani

Marian Zidaru^a

Abstract: Memorandumul încheiat de S.O.E. și N.K.V.D., în septembrie 1941, obliga cele două servicii de informații să colaboreze într-o gamă largă de domenii. Britanicii doreau să profite de „puternica rețea comunistă N.K.V.D. în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa pentru a destabiliza țările ocupate de Germania prin organizarea de sabotaje și acțiuni subversive. Rușii, pe de altă parte, nu doreau să organizeze operațiuni de sabotaj în zone îndepărtate de linia frontului, dar erau interesați să contacteze rețeaua lor de informații din Europa de Vest. Lucrarea de față își propune să lămurească anumite aspect ale colaborării dintre cele două servicii de informații în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial. Cel mai important este faptul că lucrarea pune în evidență contribuția celor două servicii la acordul de împărțire a sferelor de influență dintre Marea Britanie și Uniunea Sovietică în octombrie 1944.

Keywords: SOE, NKVD, Romania, Balkans, Turkey

Memorandumul încheiat de S.O.E. și N.K.V.D., în septembrie 1941, obliga cele două servicii de informații să colaboreze într-o gamă largă de domenii. Britanicii doreau să profite de „puternica rețea comunistă N.K.V.D. în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa pentru

^a Marian Zidariu, istoric, Universitatea „Andrei Șaguna”, Constanța.
E-mail: marian.zidaru@yahoo.com

a destabiliza țările ocupate de Germania prin organizarea de sabotaje și acțiuni subversive. Rușii, pe de altă parte, nu doreau să organizeze operațiuni de sabotaj în zone îndepărtate de linia frontului, dar erau interesați să contacteze rețeaua lor de informații din Europa de Vest.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, la inițiativa lui Maniu care colabora cu S.O.E., serviciul secret britanic în baza protocolului de colaborare cu NKVD a contactat serviciul secret sovietic pentru a vedea care este poziția acestora în privința Basarabiei. S.O.E. a analizat evoluția acestor contacte și poziția N.K.V.D. în chestiunea Basarabiei. La 3 iulie 1942 a avut loc la Londra discuția dintre S.O.E. cu N.K.V.D. privind lovitură de stat și garanția anglo-rusă cerută pentru Iuliu Maniu. A avut loc o lungă discuție privind România și posibilitățile unei revolte care ar scoate România din război și ar trece de partea Aliaților. Reprezentantul N.K.V.D. a început prin a spune că nu vede nicio diferență între politicile lui Antonescu și Maniu și că, de fapt, ceea ce doresc românii este o garanție din partea Rusiei că aceasta din urmă va da României o mare parte din teritoriul rusesc în schimbul unei promisiuni vagi că se va produce o lovitură de stat de succes. S.O.E. a prezentat argumentele obișnuite, dar era destul de clar că „amour proper” al rușilor era în joc. Ei au pornit de la presupunerea că atât Basarabia, cât și Bucovina sunt teritorii rusești, iar acest sentiment este sporit de faptul că Timoșenko s-a născut în Basarabia. De asemenea, N.K.V.D. a spus foarte clar că ei nu credeau că pierd războiul sau că au vreo perspectivă să o facă și că se vor ocupa de România într-o zi într-un mod foarte potrivit. Prin urmare, de ce ar trebui să garanteze că vor da României o mare parte din teritoriul lor în schimbul unei promisiuni foarte vagi? De asemenea, S.O.E. a apreciat că în prezent nu se poate discuta cu N.K.V.D. fără să apară eterna problemă a celui de-al doilea front. Tocmai când cineva este pe punctul de a-și expune punctul de vedere și ei par a fi încolțiți, ei spun de fapt: „România este un pește mic și inamicul principal este Germania. Tu, Anglia, trebuie să te lupți cu Germania și cel mai bun mod de a face acest lucru este să invadezi continentul european”. De asemenea, trebuie amintit că, deși veștile despre luptele din Caucaz sunt foarte critice, rușii considerau că pierderea de teritorii nu înseamnă nimic, atâta timp cât își păstrează armatele intacte și că face parte din marea lor strategie să se

retragă și să-i atragă pe germani mai departe până se epuizează. Reprezentantul S.O.E. dădea toate aceste motive pentru că era important să se aprecieze mentalitatea lor și, deși S.O.E. a prezentat cât de puternic a putut argumentele evidente că o revoltă reușită în România trebuie să fie foarte avantajoasă pentru Rusia, ei pur și simplu nu sunt pregătiți să ia în considerare garantarea a ceva. S.O.E. a replicat că trebuie să atârne un morcov în fața nasului măgarului, iar singurul lor răspuns a fost ce morcov (Marian Zidariu, 2020, 357-365).

Misiunea *Ranji*. S.O.E. a trimis echipa *Ranji* în România în 1943. Șeful misiunii, maiorul David Russell, a fost ucis, iar operatorul radio Țurcanu a scăpat și a ajuns la București. După ce a ajuns la București în toamna anului 1943, a fost adăpostit de prieteni și a început transmisiunile pentru Maniu. Contactele din poliție l-au avertizat ori de câte ori trăsăturile germane îl urmăreau, dar la 10 iulie 1944, Abwehr l-a localizat și a fost arestat de poliția română. Și-a ascuns radioul și l-a recuperat după 23 august, folosindu-l, pentru a comunica cu americanii care au trimis bombardiere să atace pozițiile germane de pe aerodromul Otopeni la 26 august 1944 (Denis Deletant, 2016, p. 210).

Misiunea „Autonomous”. Pentru a accelera negocierile, a fost trimisă în România misiunea „Autonomous” formată din Gardyne de Chastelain, Ivor Porter și Silviu Mețianu. Această misiune a eșuat și a fost capturată la câteva ore după parașutare. De comun acord cu Vasiliu, Cristescu și cu aprobarea lui Mihai Antonescu, s-a aranjat o legendă credibilă a celor trei care să fie spusă germanilor în cazul în care aceștia solicitau să participe la anchetă (Ivor Porter, 2008, p. 219).

Din ancheta celor trei, Cristescu nu a reușit să afle adevăratul scop al misiunii Autonomiei pe care, probabil, nici ofițerii britanici nu-l cunoșteau. Astăzi, se știe că britanicii au folosit contactele cu opoziția și guvernul român pentru a deruta armata germană. Operațiunea a avut numele de cod „Bodyguard” și a reușit să-i convingă pe germani să mențină trupele în Balcani pentru a permite Aliaților să debarce în Normandia (Public Record Office., United Kingdom National Archives, Kew Gardens HS 5/154, Various notes). La 2 aprilie 1944, Maniu s-a

întâlnit cu Chastelain în pădurea Andronache. Întâlnirea cu Maniu a durat mai mult de o oră și i-a dat ocazia lui Chastelain să-l preseze pe liderul țărănist să ia măsuri. Maniu i-a răspuns că planul său este complet și în câteva zile va avea loc o lovitură de stat. În raportul său despre misiunea din România, Chastelain a afirmat că nu știa cât de mult adevăr era în cuvintele lui Maniu, dar a considerat că raidul aerian anglo-american din 4 aprilie trebuie să fi distrus orice plan pe care Maniu l-ar fi putut avea (Ibidem, p. 23). Pierderile civile au fost mari, provocând un resentiment atât de mare în rândul populației, încât succesul oricărei lovituri de stat era exclus (PRO Kew Gardens HS 5/154, Cipher telegram from Moscow Archibald CLARK Kerr to major general Colin Gubbins, British embassy, Moscow. Telegram from 6th February 1944).

Schema colonelului Black. În mai 1943, Cătălin Vlădescu-Olt, viceconsulul României la Istanbul, a prezentat S.O.E. documentul cunoscut sub numele de Schema colonelului Black.

Acesta era un plan politico-militar de lovitură de stat în care unul dintre personajele principale era generalul Sănătescu, care fusese destituit de la comandă de Antonescu, din cauza criticilor aduse politicii guvernului său de a purta război pe teritoriul URSS. În acest stadiu, Sănătescu fusese introdus la Palat conform planului lui Caranfil de a infiltra oameni de încredere în poziții-cheie.

Planul cerea un oarecare sprijin aerian din partea avioanelor aliate, dar nu a primit atenția pe care o merita din partea Aliaților. potrivit „Black”, grupul era format din trei generali – Nicolescu, Protopeanu și Sănătescu – dar lipseau detalii despre ce forțe puteau conta. Aceste detalii au fost trimise la Istanbul lui Chastelain de către viceconsulul român, Victor Caranfil, și la sfârșitul lunii octombrie.

La începutul anului 1944, Vlădescu-Olt a putut furniza detalii suplimentare S.O.E.-ului. Generalii nu doreau să se predea direct rușilor, ci preferau să se predea unei forțe britanice de una sau două mii de parașutiști, comandată de un ofițer superior britanic.

Vlădescu-Olt susținea că grupul putea conta pe o jumătate de milion de soldați, care erau Memorandumul indica dorința guvernului britanic de a afla punctul de vedere al guvernului SUA (Statelor Unite) cu

privire la propunere. Departamentul de Stat a avut tendința de a pune la îndoială probabilitatea unei posibile maturități a acesteia. Memorandumul menționa că purtătorul de cuvânt al grupului era un colonel aflat la comanda unui regiment de 1.300 de soldați din București și mai adăuga că doi sau trei generali erau legați de plan. Se știa însă că mai mulți generali aflați în funcții de conducere nu puteau fi luați în considerare pentru sprijin. Ofițerii care susțineau lovitura de stat erau gata să declanșeze o revoltă imediat ce guvernul Majestății Sale ar fi fost de acord să trimită un ofițer de rang înalt cu o forță de 1.000-2.000 de parașutiști pe Frontul de Est, unde, împreună cu Comandamentul rus, ar fi primit capitularea necondiționată a armatei române: „generalii au insistat asupra prezenței unei forțe de parașutiști britanici. S.O.E. spera să ia în curând legătura cu grupul, dar memorandumul părea „embrionar”.

Informațiile britanice au fost comunicate în aceeași zi – 8 februarie – rușilor, când ambasadorul britanic Archibald Clark Kerr a lăsat o notă despre plan în cadrul unei audiențe la adjunctul lui Molotov, Dekanozov. Ambasadorul a explicat că guvernul Majestății Sale se îndoia de șansele sale de succes. doar ușor înarmați și cu câteva vehicule blindate. Cu toate acestea, guvernul său ar fi recunoscător să primească opinia guvernului sovietic cu privire la lovitura de stat. Între timp, britanicii nu vor lua nicio măsură (Public Record Office, Kew Gardens, D/GR/7 to DH/13”, 18 February, 1942, file 6/Rou/3, Kew Gardens, United Kingdom National Archives, Public Record Office, HS 5/765, fo. 1).

În raportul final al S.O.E. cu privire la operațiunea în România, se arată că lovitura de stat din 23 august 1944 a fost de fapt schema colonelului Black așa cum a fost prezentată de Vlădescu-Olt și Caranfil (Ibidem, f. 3).

Legătura S.O.E./N.K.V.D. în Iugoslavia. În martie 1944, N.K.V.D. a solicitat S.O.E. să faciliteze călătoria maiorului K.K Krassowski, membru al misiunii ruse de legătură de la Londra, la mareșalul Tito. Maiorul Krassowski a primit instrucțiuni complete de a colabora cu misiunea S.O.E. la GHQ (Cartierul General) al partizanilor. S-au acordat toate facilitățile maiorului Krassowski, care a sosit la Cartierul General al Partizanilor la 14 aprilie, fiind dotat cu W/T, pistol și muniție etc.

Rezultatul. Pe 29 iunie, colonelul Chichaev, șeful misiunii N.K.V.D. la Londra, a informat S.O.E. că maiorul Krassowski a fost rechemat de Moscova „deoarece eforturile de a stabili o legătură cu SOE în vederea colaborării au eșuat”. Brigadierul Maclean a comentat că el credea că relațiile cu maiorul Krassowski au fost foarte cordiale, dar generalul Ossipov a observat: „Poate că Krassowski a fost tipul greșit de trimis”, ceea ce Brigadierul Hill a fost de acord (Ibidem, f.4).

Misiune comună în România. La sfârșitul lui martie 1944, Londra dorea să afle părerea SAM cu privire la acordul N.K.V.D.-ului sovietic pentru o misiune S.O.E. britanică în România ocupată de ruși în cazul în care românii vor continua să lupte de partea Axei. Dacă erau de acord, Cairo dorea foarte mult să trimită o mică misiune S.O.E. de aici. S.O.E. avea în vedere o misiune formată din 2 ofițeri britanici, 1 ofițer american, 1 operator W+T (britanic) și un operator W+T american de rezervă. Londra dorea să îl trimită pe maiorul Boxshall ca lider al echipei).

În cazul unei capitulări a României, această misiune S.O.E./O.S.S. putea, fără îndoială, să se alăture misiunilor americano-britanice care ar fi trimise în România. OSS nu a fost abordat până atunci, dar s-a sugerat că ar trebui invitat să participe). Se presupunea că Londra va aborda această problemă cu ambasadorul britanic la Moscova după ce va auzi punctul de vedere al SAM (PRO Kew Gardens HS 5/154, Various notes). În viziunea S.O.E., aceste echipe urmau să coopereze cu N.K.V.D. pentru a infiltra paramilitari în România ocupată de germani, în cazul în care germanii erau retrași la linia munților Transilvaniei. În opinia S.O.E. Londra acest lucru ar avea un mare avantaj pentru agenții de recrutare și ar fi creat facilități reciproce pentru infiltrare din partea N.K.V.D. [Ibid., To Massingham for speedwell 1492(1482,) sent Istanbul 2807(2807) send to Moscow 60(60) form France 133 Following for DH].

La 14 aprilie 1944, SAM a informat că din tonul răspunsurilor rușilor la sugestiile SAM privind termenii armistițiului cu România și acceptarea de către aceștia a tuturor amendamentelor britanice, au concluzionat că rușii vor acorda britanicilor toate facilitățile similare cu cele acordate lor de britanici în Iugoslavia. Propunerea S.O.E. a fost de a trimite o misiune compusă din personal S.O.E. sau una în care S.O.E. este reprezentat. O astfel de misiune ar fi fost bine să se desfășoare în uniformă. S.O.E. a considerat că este extrem de important ca ambasadorul britanic să-l informeze de la început pe Molotov că misiunile britanice de

mai sus au fost desemnate pentru România și să ceară ca autoritățile militare ruse să fie îndrumate să le ofere tot ajutorul necesar. SAM a fost însărcinat să informeze N.K.V.D. cu privire la propunerea S.O.E. și să solicite N.K.V.D. să ia măsuri pe lângă autoritățile militare ruse din România pentru a acorda misiunii britanice cooperarea și tot sprijinul. SAM era foarte nerăbdător să lucreze îndeaproape cu S.O.E. România pentru a putea să o consilieze la toate misiunile și pe membrii acestei misiuni la Moscova (Ibid., Massingham for speedwell 1461024810 RPTD for some 105010563 rptd Istanbul 2806028062 RRTD London 987633145 Reference SAMS's signal quoted in tribe 4560645602 of 150153).

La cererea S.O.E. MIDEAST, Brigadier Hill a fost rugat în aprilie 1944 să ia în considerare probabilitatea ca autoritățile sovietice să fie de acord ca o misiune românească S.O.E./O.S.S. să meargă în România ocupată de ruși. S.O.E. MIDEAST erau nerăbdători să colaboreze cu rușii, dar considerau că includerea rușilor în primul grup ar fi îngreunat sarcina din cauza sentimentelor din România față de ruși (Ibid., Various telegrams 8.4.44. London to Cairo; Telegram from 29.4.44 Speedwell 2068 FORCE 133 3129 IMMEDIATE TO Force 133 ONLY from Foreign Office to Moscow No. 1311 D.S.40 p.m. 30th April, Immediate to Moscow only. with reference to our 3433 Concerning Romania. Cipher tel to MOSCOW 3438 1.5 SNE Repeat Force 133, 8148 CAW Cypher tel from New York. DESP 1953 2.5.44. RECD 0455 3.5.44. COM 738 Reference ZP Telegrams to Moscow 1129 and 87 RPTD Washington 3192 and 182).

La 22 aprilie 1944, generalul George Hill a avut o lungă discuție cu generalul Ossipov, care s-a desfășurat în mod cordial. Ossipov și-a manifestat îngrijorarea și ceea ce părea a fi sentimente sincere de durere față de faptul că S.O.E. și O.S.S. nu au invitat N.K.V.D. să participe la o operațiune comună.

El a întrebat de ce au fost excluși, în condițiile în care atât organizațiile britanice, cât și cele americane și-au manifestat dorința de a coopera cu N.K.V.D. În condițiile în care Armata Roșie presează în România, autoritățile ruse erau chiar mai preocupate decât britanicii și americanii să exploateze orice posibilitate de sabotaj, revoltă etc.

Ossipov a revenit apoi la lansarea inițială a agenților S.O.E. în România în decembrie 1944, cu acuzația că nu s-a consultat cu N.K.V.D. și că lansarea agenților în uniformă „părea foarte ciudată”.

El nu putea înțelege nici propunerea curentă de a trimite 18 agenți în uniformă. Dacă britanicii și americanii ar fi avut o conversație privată,

el a arătat o gelozie pe care o asociez cu iubirea între amanți. Hill a explicat că recrutarea de agenți în uniformă avea ca scop:

A) pentru a-i proteja de a fi tratați ca spioni

B) că într-o țară aflată în starea României multe persoane care simpatizează cu aliații care pot fi întâlnite aceste nopți ar ezita să dea adăpost la spioni, dar nu la soldații în uniformă

C) că atunci când se ajunge la negocieri deschise pentru o capitulare din partea României. prezența deschisă a unor ofițeri aliați în uniformă ar putea fi un avantaj.

Ossipov a observat că serviciile secrete germane controlau foarte bine România și aveau oameni peste tot în această țară, pentru germanii care observau obligatoriu această situație nu bătea la ochi? exista o înțelegere cu germanii pe această temă? Hill răspundea că întrebările acestea păreau absurde și destul de deplasate.

Hill a ridicat apoi problema furnizării personalului britanic și american a unor documente de identitate care să poată fi folosite în cazul în care se întâlnesc cu forțele sovietice care avansează în România. Ossipov a declarat că nu vede cum ar putea autoritățile ruse să elibereze astfel de documente în condițiile în care informațiile privind întreaga operațiune de care dispun sunt atât de puține. Era prea târziu, în acest stadiu, să invite N.K.V.D.-ul să atașeze câte un ofițer al său la fiecare dintre cele șase grupuri?

Hill a considerat că este îndoielnic că ar avea 18 oameni disponibili, dar ar putea avea câțiva. Existau avantaje evidente în oferta britanică care ar trebui să reducă suspiciunile lor.

La 24 aprilie, britanicii și americanii au ajuns la un acord general în următoarele direcții:

Indiferent de situația militară, ei continuă infiltrarea a șase echipe S.O.E./O.S.S. Moscova a fost informată de Foreign Office. Echipetele erau informate de ambasadorul britanic la Cairo, iar lui lui Novikov i s-au cerut scrisori de recomandare. Aceste echipe vor fi vârful de lance al activității britanice și vor încerca să recruteze agenți în România. S.O.E. Cairo atașă ofițeri și comunicații S.O.E. oricărei misiuni britanice care ar putea merge în România ocupată de ruși.

S.O.E. a continuat simultan eforturile de a pătrunde pe teritoriul ocupat de inamic prin Iugoslavia cu ajutorul lui Tito.

Cu toate acestea, se părea că rușii nu sunt dispuși să ajute aliații occidentali decât dacă li se cerea colaborarea. Din punct de vedere pur românesc, acest lucru nu era de dorit, deoarece românii, în general, ar avea tendința de a saluta personalul anglo-britanic, dar de a respinge pe ruși. Dar, dintr-un punct de vedere mai larg, perspectiva oferită pentru colaborarea cu N.K.V.D. părea foarte încurajatoare și putea oferi o bază pentru dezvoltarea colaborării în alte părți.

Pentru a evita dificultățile anterioare, S.O.E. era foarte interesat ca sovieticii să fie informați cu privire la proiectul S.O.E. S.O.E. nu a propus în acel stadiu să solicite includerea ofițerilor ruși în misiuni. Acest lucru a fost făcut deoarece S.O.E. au simțit că o astfel de includere ar îngreuna sarcina de a repeta primul contact cu colaboratorii, cunoscând mai ales din rapoartele mai recente sentimentul care exista în acea vreme în România cu privire la ruși. Odată ce grupurile de rezistență ar fi fost contactate cu succes, ar fi fost totuși de dorit în orice mod pentru S.O.E. ca ulterior să aibă colegi ruși în misiunile britanice.

Desigur, nu a existat niciun aranjament privat sau secret încheiat cu nimeni din România pentru a trimite personal în uniformă, cu atât mai puțin cu autoritățile române. Singurul motiv invocat de britanici a fost acela de a proteja personalul S.O.E. în eventualitatea capturării lor la debarcare.

Aceasta a fost practica britanică obișnuită în acest teatru de operații. Odată stabilit contactul cu grupurile de rezistență, S.O.E. a considerat că acest lucru ar putea fi un avantaj. Avantajele de a fi în uniformă în cazul unei răsturnări de situație erau evidente.

Într-o telegramă din 24 aprilie, S.O.E. Cairo scria: Era clar că necesitatea de a obține cooperarea binevoitoare a rușilor în legătură cu cele de mai sus a fost pe deplin conștientizată, dar părea că metoda de a o obține a fost una foarte nefericită. Înainte de a aborda acest subiect, ar fi trebuit să se stabilească dacă era sau nu recomandabil și fezabil, din punct de vedere britanic, să-i includă pe ruși și să se trimită în România o misiune formată din S.O.E, O.S.S și N.K.V.D, în conformitate cu politica general acceptată, de a negocia termenii de pace cu România pe o bază concertată a celor trei puteri.

În cazul în care, din anumite motive, acest lucru nu ar fi fost acceptabil, ar fi trebuit să fie clar pentru oricine cunoștea mentalitatea rusă că ideea de a-i lăsa pe ei pe dinafară nu numai că nu ar fi reușit să

aducă S.O.E. asistența pe care o căutau, dar ar fi dat naștere la suspiciuni suplimentare.

Pentru a evita acest lucru și pentru a asigura cooperarea lor, ar fi trebuit să se prezinte N.K.V.D. faptul că o misiune pur britanică era pe cale să înceapă și să se invoce termenii Cartei care prevedea asistența reciprocă în trimiterea de agenți în teritoriile ocupate de Axă, fără a obliga niciunul dintre semnatarii acordului să dezvăluie vreun detaliu cu privire la scopul acestei infiltrații.

Pe de altă parte, dacă nu ar fi existat nicio obiecție cu privire la includerea rușilor, S.O.E. ar fi trebuit, în loc să îi informeze doar să participe la operațiune și astfel să le forțeze mâna, să acorde misiunii întregul lor sprijin. Gestul britanic ar fi fost, fără îndoială, foarte apreciat dacă ar fi fost oportun și ar fi contribuit mult la îmbunătățirea relațiilor lor cu N.K.V.D. Această invitație ar fi trebuit, totuși, să vină din partea S.O.E. într-o etapă anterioară și în niciun caz din partea O.S.S.

Se pare că S.O.E. s-a lăsat din nou copleșit de evenimente și nu a reușit să profite de o situație foarte favorabilă care ar putea să nu se mai repete. Într-o telegramă din 29 aprilie, SAM a anunțat Forța 133 că N.K.V.D. nu dorea să atașeze agenți ruși la misiunile S.O.E. din România și că spera că oferta va rămâne deschisă. Pentru S.O.E. acest lucru era foarte satisfăcător. N.K.V.D. nu a fost de acord cu dorința de a prezenta o propunere satisfăcătoare.

A prezentat o speranță inutilă pentru acreditările oficiale de la ruși, în timp ce o scrisoare de aprobare de la o autoritate rusă înaltă ar fi fost de preferat să ia în considerare un document dactilografiat în limba rusă pe o hârtie oficială care descria misiunea purtătorului, împreună cu fotografia semnătura etc. (Ibid, SOE/OSS/NKVD Liaison in Romania).

La 30 aprilie 1944, Molotov a trimis o telegramă la Londra pe un ton agresiv, acuzându-i pe britanici de complot împotriva sovieticilor în România. Churchill a ripostat dur, respingând toate acuzațiile, dar la sfârșitul răspunsului său, i-a amintit premierului sovietic: „V-am mai spus că vă considerăm vioara întâi în ceea ce privește politica românească, pe baza condițiilor de capitulare asupra cărora am căzut de acord, sub rezerva preocupării mele privind compensațiile [Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, (2010) Europa în balanța forțelor – vol. III – România și proba labirintului (1939-1989) Iași. Tipo Moldova]”.

Britanicii au considerat protestul lui Molotov nefondat deoarece îl informaseră pe Novikov, reprezentantul sovietic la Cairo, despre această misiune imediat după capturarea ei de către români în decembrie 1943. Ministerul de Externe a pus veto infiltrării altor misiuni ca urmare a atitudinii adoptate de Molotov cu privire la de Chatelaine și la celelalte activități ale S.O.E. (Ibid, SOE reports from Istanbul July 20. signed by D/H44).

La 5 mai 1944, Eden i-a propus un târg ambasadorului Gusev, deoarece Grecia se afla în zona de control britanic, britanicii cereau sprijinul Moscovei pentru politica lor acolo, la fel cum Londra era dispusă să-i ajute pe sovietici cu U.R.S.S.(Uniunea Sovietică) în România. Două săptămâni mai târziu, Gusev i-a comunicat lui Eden acceptul Moscovei, cu condiția ca SUA să aprobe acest acord. Ministerul de Externe s-a opus infiltrării altor misiuni ca urmare a atitudinii adoptate de Molotov cu privire la de Chatelaine și la celelalte activități ale S.O.E. Londra a instruit Cairo să suspende trimiterea de misiuni până la clarificarea mesajului lui Molotov către primul ministru. Întrucât ambasadorul a abordat întreaga problemă la cel mai înalt nivel, a fost necesar ca SAM să manifeste între timp o mare prudență în tot ceea ce îi spune omologului său rus cu privire la misiunea S.O.E. în România. După acest incident, S.O.E. se concentrează pe extragerea echipei Autonomous. (Ibid, Cipher telegram to Moscow 10. 5. 44).

Misiunea S.O.E./N.K.V.D. la Istanbul. S.O.E. Orientul Mijlociu a propus în mai 1944 reluarea legăturii dintre S.O.E. și N.K.V.D. la Istanbul, care fusese întreruptă din motive de securitate după incidentul von Papen din 1941. Sugestia a fost primită favorabil de N.K.V.D. și a fost aprobată de Foreign Office în iunie 1944. În iulie 1944, N.K.V.D. l-a informat pe brigadierul Hill că a decis să nu numească un reprezentant la Istanbul (Ibidem, SOE report from Cairo no. 239, in 7th August 1944).

Misiunea clandestină rusă în Grecia. Incidentul descris mai jos, când o misiune rusă a aterizat clandestin în Grecia, sublinia importanța ajungerii la o înțelegere clară cu Moscova în ceea ce privește colaborarea în războiul mediteranean, în conformitate cu punctul 3 din COB (W)215.

La 23 iulie 1944, Grupul Aerian Rus a solicitat Comandamentului Forțelor Aeriene Balcanice permisiunea de a efectua un zbor de antrenament de la Bari la un punct situat în interiorul coastei, pe partea continentală a Greciei, vizavi de Corfu. Zborul a fost autorizat, dar a

trebuit să fie amânat din cauza vremii până în noaptea de 25/26 iulie, când a avut loc. Autorizația de zbor indica în mod expres că urma să fie efectuată o operațiune de aterizare sau de parașutare. Ulterior, s-a dovedit că această permisiune a fost folosită în mod abuziv, aeronava transportând un colonel rus și până la nouă alți ofițeri (număr necenzurat), inclusiv membri ai misiunii sovietice pe lângă Tito și oameni ai lui Tito, care au fost parașutați în Grecia pe unul dintre terenurile de aterizare ale S.O.E., fără știrea prealabilă a britanicilor de la Cairo sau a misiunii aliate de la Cairo sau a misiunii aliate din Grecia. ALOS în Grecia raportează sosirea acestei misiuni la ELAS GHQ. Colonelul Socolov, comandantul Grupului Aerian Rus, recunoștea că, după ce aeronava a fost deviată spre un punct din Grecia de către w/t și că ofițerul a fost parașutat în Grecia. Potrivit lui Socolov, ordinele de zbor au fost primite de la colonelul Melnikof, care este șeful interimar al Misiunii ruse la Tito. Explicația colonelului Sokolov pentru faptul că nu a raportat intenția era că nu a considerat chestiunea suficient de importantă pentru a ne interesa.

ALOS au fost instruiți să mențină o atitudine strict corectă, dar neangajantă. Colonelul Hammond de la Misiunea Aliată și colonelul West de la OSS/SO, aflați atunci în Grecia, au primit ordin să meargă la ELAS /HQ pentru a raporta toate faptele.

Acest incident este încă unul dintr-o serie de incidente cu rușii în acest teatru, și reprezintă o încălcare clară a acordurilor lor cu S.O.E. cu privire la operarea aeronavelor rusești în acest teatru (PRO, Kew Gardens, Telegram from: Freedom To AMSSC for British chiefs of staff 3rd August 1944 Signed: Wilson). S-a atras atenția N.K.V.D. să nu repete incidentul.

Concluzii

Memorandumul încheiat de S.O.E. și N.K.V.D., în septembrie 1941, obliga cele două servicii de informații să colaboreze într-o gamă largă de domenii. Britanicii doreau să profite de „puternica rețea comunistă N.K.V.D. în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în Europa pentru a destabiliza țările ocupate de Germania prin organizarea de sabotaje și acțiuni subversive. Rușii, pe de altă parte, nu doreau să organizeze operațiuni de sabotaj în zone îndepărtate de linia frontului, dar erau interesați să contacteze rețeaua lor de informații din Europa de Vest. La

sfârșitul războiului, S.O.E. a fost dezamăgit de cooperarea cu N.K.V.D. Rezultatele reale au fost că, în timp ce S.O.E. efectuat anumite servicii pentru N.K.V.D. în ceea ce privește infiltrarea de agenți pentru ei în diferite țări din Europa de Est, în număr de 25, ei nu au făcut nimic pentru S.O.E. Astfel, aceste activități au fost anulate la sfârșitul anului 1945.

În plus, au apărut suspiciuni cu privire la activitatea misiunii sovietice din Londra. Aceste suspiciuni au crescut mai ales după ce Guy Burgess și Donald Maclean au fugit la Moscova. În cele din urmă, controlul de securitate a confirmat că activitatea misiunii N.K.V.D. la Londra în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a inclus și activități de spionaj împotriva Regatului Unit. Cu toate acestea cele două servicii au jucat un rol important în privința trasării sferelor de influență. În acest sens exemplificăm cu operațiunile „Ranji”, „Autonomous”, „Schema colonelului Black”, precum și operațiunile din Grecia, Yugoslavia, și Turcia. Acordul dintre Stalin și Churchill privind procentajele de influență în România și Balcani a consfințit noua stare de fapt între puterile Occidentale și Sovietici pentru următorii 50 de ani.

Bibliografie

1. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, (2010) *Europa în balanța forțelor* – vol. III – România și proba labirintului (1939-1989) Iași. Tipo Moldova.
2. Dennis Deletant, (2016), *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War*, p. 210
3. Ivor Porter, (2008), *Operațiunea Autonomous în Romania pe vreme de război [Operation Autonomous with SOE in wartime Romania]*, Bucharest, Humanitas, p. 219.
4. Public Record Office, Kew Gardens, United Kingdom National Archives, HS 5/765. HS 5/154.
5. Zidaru, Marian, „The New Research Regarding Cooperation between S.O.E. – N.K.V.D. During WWII”, în *International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*, 26, pp. 357-365, 10.2478/kbo-2020-0104. Adresă accesată la data de 10 aprilie 2021.
6. Dennis Deletant, (2016), *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War*.

11. 'Global', 'Autochthonous' and 'New' Muslims. Perspectives on Islamophobia in Romania

Adriana Cupcea^a

Abstract: The paper discusses Islamophobia in the Romanian context in relation to the diverse structure of the Muslim community in Romania and the bipolar understanding of Muslims in Romania: the 'Autochthonous' and the Global' Muslims. It will address the type of anti-Muslim racism in Romania focusing on the one directed at 'global' Muslims, operationalised through media reports and transplanted discourses from the West and the possible impact on the Muslims living in Romania.

The second part of the paper will discuss forms of exclusion within the Muslim community and the role of politics in this sense, focusing on the interactions between the 'autochthonous' and 'new' Muslims and the confrontation between the traditional Islam and Islamic transnational actors in Romania.

The methodology is based on a qualitative approach and text analysis. The data is gathered through desk research and press analysis and is the result of successive fieldwork campaigns conducted between 2014 and 2023 among the new Muslims in the urban centres in Romania (Bucharest, Constanța, 2014), Turkish and Tatar communities (Constanța county 2014-2023) and Roma Muslims (Constanța, Medgidia Babadag, 2015 and 2023).

Keywords: Romania, 'autochthonous' Muslims, 'global' Muslims, anti-Muslim racism

^a Adriana Cupcea is a researcher at the Romanian Institute for Research on National Minorities. E-mail: adriana.tamasan@gmail.com

1. Introduction

Historically, especially in the period of the 15th–18th centuries, Central and South-eastern Europe had a long relationship with Muslims. According to Gingrich (1998, 2005), the region developed a kind of domestic Orientalism as a historical response to direct military interactions with Muslim (mostly Ottoman/Turkish) powers, which he called ‘frontier Orientalism’. The concept ‘is conceived of as a systematic set of metaphors and myths that reside in folk and public culture in those countries of Europe which have a history of interaction with neighbouring regions of the Muslim periphery. The concept primarily refers to the frontier myths about the timeless mission of a Christian homeland adjacent to the military border...’ (1998).

The Muslim ‘Other’ was therefore not one from a distant colony, like the one in the Saidian concept, but a direct threat and an invader. The battles with the Muslim ‘Other’ (the Ottoman/the Turk) were framed as a myth of ‘eternal conflict’ that became a powerful conceptual tool of nationalism and neo-nationalism. In addition, years of historical encounters with the Ottomans led to Muslim settlement in Eastern Europe and conversions to Islam, forming local Muslim communities which in time became assimilated into mainstream society. Thus, frontier Orientalism, as defined by Gingrich, makes a clear distinction between these Muslims who are ‘ours’ and ‘foreign’ ones, labelled as ‘bad’ (Gingrich: 2005). For anti-Muslim racism, these historical relations can have consequences such as the perception and representation of native Muslim populations as ‘good’ local Muslims, while others – migrant Muslims, as foreigners and ‘bad’.

Further, I will analyse these types of narratives in the Romanian case by addressing the type of anti-Muslim racism in Romania – the one directed at ‘migrants, global’ Muslims, operationalised through media reports and transplanted discourses from the West and how can impact the local small size autochthonous Muslim community. Other directions which will be analysed are the interactions between the ‘autochthonous’ and ‘new’ Muslims and the confrontation between traditional Islam –

rooted in the unique, local condition of the Muslim community's past – and Islamic transnational actors present in Romania.

The methodology is based on a qualitative approach and text analysis. The data is gathered through desk research and press analysis and is the result of successive fieldwork campaigns conducted between 2014 and 2023 among the 'new' Muslims in the urban centres in Romania (Bucharest, Constanța, 2014), Turkish and Tatar communities (Constanța county 2014-2023).

2. Islamophobia in the Romanian context

2.1. 'Autochthonous' and 'Global' Muslims

To understand Islamophobia and how it might be better defined and conceptualised in Romanian context it is necessary to consider the historical and the contemporary, as well as the settings and contexts within which phenomena become manifested. Equally important for this purpose is to understand the structure of the Muslim community in Romania.

Currently in Romania are living 58,347 Muslims (Institutul Național de Statistică s.a.), of which 71% autochthonous Muslims (Turks, Tatars, and Roma) focused demographically in Dobruja, South-eastern Romania. The most recent census, that of 2021, indicates some 19,932 Turks, 17,460 Tatars, 4,166 Roma and 9,211 Romanians (ibid.). Besides them, the Muslim community includes the new Muslims, demographically located in Romania's large urban centres (Timișoara, Cluj-Napoca and Iași) and most of them in the capital Bucharest. (around 10,000). This category includes Muslims who arrived in Romania during the communist period, who have received Romanian citizenship and are now in their second generation, Muslims who arrived after 1990 from different Islamic countries for studies or economic aims but who have meanwhile obtained Romanian citizenship and, last but not least, those who followed a different religion but have converted to Islam, becoming Muslims (Field observations 2014-2023).

Based on press analysis and on a survey applied specifically for this study¹ and not last on the analysis of online environment's reactions to Muslim topics it can be concluded that in Romania we have a bipolar understanding of Muslims. On the one hand the 'autochthonous' Muslims living in Dobruja region are perceived as the 'good' Muslims and the nucleus of the current official political discourse on Islam (e.g. *Adevărul*: 2015; *Mediafax*: 2022). On the other hand, Muslims are associated with immigrants and global Muslims (e.g. *HotNews*: 2016; *Agerpres*: 2016; *Adevărul*: 2021). They are characterized by a negative behaviour which is seen to evolve out of something inherent in the religion, rendering any Muslim immigrant a potential terrorist warring against the West, (Allen 2010: 98). Therefore, they are seen as a danger for the Christian character of the Romanian state and society because their possible presence can lead to the Islamization of Romania in the long term. The image is a uniform one, irrespective of their places of origin (Allen 2010: 98) or belonging to schools of jurisprudence and branches of Islam.

The nuances occur depending on the region. In Dobruja, one cannot speak about Islamophobia towards 'autochthonous' Muslims. Dobruja is a multicultural region, in which 18 ethnic minorities live together. Muslim Turks and Tatars are part of the local religious diversity, and they are perceived in the region as part of this regional particularism (Field observations 2014-2023). Although the main argument for the total lack of islamophobia is the historical, traditional relationship of mutual recognition, between the Romanian state and the leadership of the Muslim Cult (a prerogative and a privilege held by the historical Muslim community in Dobruja). After Dobruja became part of Romania, after the Berlin Congress of 1878, they became a religious minority within a Christian nation-state. Their status as an officially recognized religion dates back to 1928, by Law no. 54/1928 on the general Status of religious faiths (State Secretary for Religious Denominations: 2022). During the communist period, Islam was among the few religions legally recognized, according to the law on the general regime of cults in 1948, being granted in 1949 a particular functioning status (Romanian National Archives,

¹ In August-September 2023 I applied a survey for this study to 40 subjects in Cluj, Bucharest, Timișoara and Iași on the topic of Muslims and Muslims in Romania.

Fund of the Ministry of Religions – Directorate of Studies, 72/1957, f. 12.). The Muftiate is the only religious authority recognized by law in Romania and it must be mentioned that the form of Sunni Hanafi Islam in Dobruja, specific to most Muslim communities in the former Ottoman territories in the Balkans, is the form supported by the Mufti of the Muslim Cult, as local, moderate, adapted to local specificities. It is a position stated in several public statements of the Muftiate of Romania (*Adevărul*: 2009).

Also, the rejection by the Muftiate of any fundamentalist forms of Islam that began to be present in Romania after the fall of communism bestowed on them a reputation of being a model of integration and adaptation (*Mediafax* 2022) and a loyal community to the Romanian state (*Interetnica*: 2015).

In other regions like Transylvania, Moldova, Oltenia, once one goes further away from Dobruja the image of Muslims becomes blurred. According to the survey conducted on a sample of 40 people from the mentioned regions, this is because much of the population has minimal to no knowledge about Muslims in Romania and does not interact with Muslims. According to the survey I conducted, at the level of the targeted segment, the Muslims in Dobruja are of no interest, because they are perceived as a very small community in comparison to other ethnic or religious minorities. Interactions with Muslims are sporadically reported experiences. Contact with Muslim culture and Muslims occurs most often in the context of student environments in big cities, in the context of travelling abroad or in professional contexts, such as business environments or working in companies with Muslim migrant workers.²

Still according to a poll conducted by the Romanian Institute for Evaluation and Strategy (IRES) at the request of the National Council for Combating Discrimination (NCCD), more than 60% of Romanians consider Muslims as potentially dangerous, while 52% believe that immigrants should be stopped at Europe's borders. According to the same study, the scale of social distance indicates an increased tolerance

². The presence on the labour market of labour migrants from Bangladesh or Pakistan, countries with a majority Muslim population, is a socio-economic reality of recent years, observed by most respondents, but they are not perceived in religious terms, but rather in racial terms, by the majority of the population (2021 Retrospective on migration in Romania).

towards Muslims, on the 3rd place, following LGBTQ+ and immigrants. If in the case of immigrants, 39% of Romanians do not accept them as relatives, while 30% do not accept them as friends, as far as Muslims are concerned, a similar 39% Romanians do not want to be related with them, while 28% would not accept the friendship of a Muslim (IRES 2018).

Combining the qualitative and the statistical data, it can be stated that Islamophobia in Romania is not an explicitly manifested phenomenon because the Muslims living here are accounting for only 0.34% of the total population, (National Institute of Statistics: 2021), they are a numerically reduced community and in consequence they are a marginal issue on the public and political agenda.

Another feature of islamophobia in Romania is a sort of latency (Bazian 2015: 1063), which means that it is directed, as already mentioned, towards a global, immigrant, imaginary Muslim. The main vector in importing this phenomenon was the press, by reproducing internally the images and the news from the international press. The two main topics presented as a threat were the terrorist attacks and the refugees problem. The phenomenon was imported recently and gradually, after the attacks of September 11, 2001, Madrid of March 11, 2004, London of July 7, 2005, in parallel with the critique of multiculturalism, with the securitization and stigmatization of the migration problem.

And why is it a latent Islamophobia in the Romanian context? Because it is manifested, as we will further see, only under certain circumstances and under certain stimuli. For example, in 2015, the decision taken by the Romanian government to build a mosque and an Islamic educational centre in Bucharest with the financial support of the Turkish state and in collaboration with the Muftiate of Romania, has led to the first major wave of hatred towards Muslims in Romania's post-1990 history. The initial intention was to counteract in this manner the influences of radical Islam, arguing the decision to build a mega-mosque by the doubling number of Muslims in Romania's capital. The Mufti of Romania has underlined the peaceful character of Romanian Islam (Simuț 2015: 1370) and the fact that through this project 'young men will not be attracted to unauthorized mosques where radical propaganda is promoted by Muslims trained in institutions from abroad, that are

considered fundamentalist' (*Adevărul*: 2015). Still, an online, anti-Muslim campaign was initiated shortly after, supported by several media outlets and one that involved politicians, religious leaders, scientists, and the entire Romanian society in this phenomenon of antagonistic positioning towards Muslims and Islam. Soon, the first anti-Islam groups on social networks, the first public protests against Muslims and more so, the first violent Islamophobic incidents appeared in Romania.

For the first time in Romania's post-1990 history, Islamophobic manifestations could be seen in a manner that was publicly declared and aggregated manner. The groups that organised the anti-Muslim protests related to far-right parties such as United Romania Party-PRU (*Partidul România Unită*) and The New Right Party – PND (*Partidul Noua Dreaptă*), that publicly adopted an anti-immigrant position and a xenophobic rhetoric (Ruscior, Voinea: 2022). An important platform for mobilizing the anti-Muslim protests was the Facebook page, created the same year with this specific objective, 'We do not want a mega-mosque in Bucharest'. It is a group that instigated violent messages, the page managed to attract 23,000 followers and currently has around 20,000.

The height of the forms of protest and anti-Islam actions was reached in the second half of 2015, when a group of young people protested publicly on the land granted by the government for the building of the mosque, militating against its construction. The position they adopted was a radical one. In order to desecrate the land, they painted a herd of pigs in the colours of the Romanian flag, red, yellow and blue, leaving them to roam free on the ground assigned for the mosque. They also buried two pig carcasses in the ground, for the same purpose and aimed to discourage the authorities and the Muslim community from building the mosque. The entire action was then posted on Facebook (*Mediafax*: 2015).

In September 2015, the protests went into another phase, by combining Christian and national symbols, when a group of young protesters installed a stone cross on the targeted land, surrounded by an altar where young people lit candles and said prayers. The protesters invited Romanians on social networks and in media to make a pilgrimage

to this place to 'defend the Holy Cross', hoping that this would discourage the construction of the mosque. The call did not go unanswered and in the following days, the place was visited by dozens of young people and children. Hundreds of wooden crosses were also scattered on 11,000 sqm of land, dug into the ground or pinned to fences (ibid.). The protests continued the following year, one of the forms of protest recorded in April 2016 being the installation of crosses on the streets of Bucharest, with the message: 'Christians do not want mega-mosques' (*DC News*: 2016).

As a result of pressures and tensions created in the public space, in 2018 the Muftiate of Romania announced the dropping of the project to build the grand mosque due to insufficient financial resources to achieve this project. Even though the project was abandoned, it brought forward a latent, Islamophobic discourse, that instigated hatred and violence, with nationalist right accents. It was an unprecedented discourse in Romania's post-communist history. In 2016, when this topic dominated the debates about Muslims in Romania. 84.6% of Romanians were against refugees or immigrants settling in Romania while in a 2017 study, 24% of respondents were against Arabs coming to Romania, a 6% increase compared to 2015 (Bărbulescu: 2016).

After the dropping of the project, racially motivated violence and incidents directed at Muslims were not reported in the years that followed. However, the statistics are not relevant, given that many civil society organisations and international organisations have drawn attention to the fact that one of the major problems in the hate crime segment is underreporting by victims due to a lack of trust in the willingness or capability of the authorities to investigate these cases effectively.

The episode showed however that xenophobia existing in Romanian society can take the form of Islamophobia under certain stimuli. It is definitely directed against a foreign, imaginary Muslim, different from our moderate, integrated and loyal Muslims in Dobruja.

After the drop of the grand mosque project, the Islamophobia waves gradually subsided. Given the fact that since 2015 until now there have been no such incidents, the refugee crisis, combined with the poor

communication of the mosque project to the general public, has most likely been a stimulating background that has led to the unprecedented manifestation of anti-Muslim sentiments. Although the page 'We do not want a mega-mosque in Bucharest' is still active today, with about two posts a year, the number of reactions to these posts is small (a few dozen).³

The last Islamophobic manifestation in the Romanian public space is the petition 'No Muslim Invasion', launched in February 2023 on a social network, with the aim of stopping Muslim immigration to Europe, namely the granting of work permits by the Romanian government to workers from Muslim countries such as Bangladesh, Turkey, Saudi Arabia, Pakistan. The petition draws attention to the danger of the Islamisation of Europe and Romania, to the barbarism of Islamic culture and to the danger posed to Romanian society by the liberal ideological trend encouraging Muslim immigration. The petition was signed by the end of October 2023 by 49 people, which shows that Muslim immigration is not a topic of interest at the moment.⁴ However, it should be borne in mind that Muslim labour immigration in Romania is just at the beginning and Romania has not yet faced this problem. The intensification of this phenomenon in the future will show whether Romanian society – administration, public institutions, public services, ordinary citizens – are ready to integrate Muslim immigrants, beyond the strictly normative sphere.

2.2. *'Autochthonous' and 'New' Muslims*

One aspect to be discussed in relation to Islamophobia is the heterogeneous structure of the Muslim religious minority in Romania, made up of the traditional Turkish, Tatar and Roma community,

³ See <https://www.facebook.com/NuVremMegaMoscheeInBucuresti>, accessed 23 June 2023.

⁴ See https://www.petitiononline.com/nu_invaziei_musulmane_In_romania, accessed 23 June 2023.

representing 71%, and the new Muslims in the large urban centres, representing the remaining 29%.

The first ones are exponents of an Islam rooted in the unique, local condition of the Muslim community's past, based on the intense cooperation between the local religious and political institutions regarding the preservation of a symbolic, ethnic identity concentrated on regional traditions. Like the overwhelming majority of the Muslims in the Balkans, the Muslims in Dobruja belong to the Ottoman-Turkish cultural zone (Karčić, 2012: 109), and they are followers of the Hanafi madhab school of law, which is part of the Ottoman legacy as it was the official madhab in the Ottoman Empire (Merdjanova 2013: 6). The Muftiate of Romania is the representative institution of the Muslim community in Romania whose leadership belongs by historical tradition to the Turkish-Tatar community. The only variety supported by the Muftiate is the local Sunni Hanafi Islam, described as moderate, adapted to local specificities, a position affirmed in several public statements by the Mufti.

Although, the vast majority of Muslims in Romania belong to the Sunni-Hanafi School with a very small proportion belonging to the Ahmadi, Shi'i and Salafi groups, a distance may be traced between the autochthonous and the new Muslims. The main problem now is that the authority of the Muftiate among the new Muslim communities in the new cities is questionable at least. Islamic non-governmental organisations (NGOs) originating in the Gulf Arab countries, are representative of what has been called orthodox Islam.⁵ This refers specifically to forms of Islam that claim to be a purer version of the religion, based exclusively on sacred, original texts and supposedly not on culturally specific interpretation of those texts (Ghodsee 2010: 521).

⁵ Following the example of Kristen Ghodsee, I use the terminology proposed by Talal Asad, with some reservation. Ghodsee points out that the problem with this term, although it works well in an analytical opposition to traditional Islam, is that it implies a judgement that one form of Islam is more 'correct' than others, and that there is some supranational authority that makes this claim. In fact, Islam is very diverse, and it is precisely this diversity that orthodox reformers want to eliminate by claiming that their interpretation is the only correct one (Ghodsee 2010: 521)

Over the course of the past 25 years there was a constant and sinuous separation between them and the Great Mufti's Office which was marked by reciprocal accusations. On the one hand, the representatives of the NGOs accused the Great Mufti's Office and the local imams of lacking knowledge about the 'pure' Islam religion, perpetuating inventions (*bid'ah*) and traditions, local heretic customs, tolerance, and lack of proselytes in relation to the non-Muslims (Isac Alak 2015: 327). On the other hand, the Great Mufti's Office launched accusations referring to the spread of fundamentalist Islamic teachings through sermons and religious publications and mentioned the danger of infusing the tolerant character of local Hanafi with radical ideas.

Mufti Yusuf Murat has since the 2000s raised the issue of the legislative inability to oversee what is happening to immigrant Muslim communities, who came to study in the 1970s or with businesses after 1990, and of converts. More specifically, the complaints concerned certain non-governmental organisation which carry out religious activities in mosques proliferating Islamic teachings through regular sermons, lectures or published books, without the authorisation of the Muftiate (Isac Alak 2015: 324)

The most recent episode was related to the construction of a mosque in Timișoara by an Egyptian businessman, established in Romania since 1991. The Mufti of the Muslim Cult in Romania reacted by stating in a press release that, as stated in the Mufti's statute, its role is to guide and coordinate all religious activities within Muslim communities, but it has not received any request from the community in Timiș county to take steps to build an official place of worship, authorised by the Romanian state (*Ziua de Vest* 2023). On this occasion, the Mufti raised the issue of the functioning of some Muslim places of worship in big cities, which do not have the legal status of authorized mosques. At the same time, he pointed out a problem debated since the 2000s, namely the fact that some of the imams who provide religious services in these places do not have studies in Islamic theology recognized by Romanian educational institutions and therefore cannot be considered part of the Muslim clergy in Romania. The press release describes the approach taken in Timișoara as a deviation,

calling on the state authorities to support the Muftiate and take the necessary measures so that the law is respected, and the population continues to feel safe and protected (*HotNews* 2023). The episode drew attention to the articulation, from institutional positions of power on the presence of new Muslims in the urban areas in the framework of the security concept as a potential source of danger for the safety of the population, requiring the action of Romanian state in this sense.

Overall, the process of distancing between the indigenous community and the new Muslims in the big cities raises the issue of their representation and inclusion/or exclusion at the level of the representative institution and discourse about Islam in Romania, which is the prerogative of the historical community in Dobruja.

Part of the problem is also the normative definition of the national minority in the Romanian electoral legislation, according to which the national minority is the ethnic group represented in the Council of National Minorities (CMN). By strictly referring to ethnicity to define the national minority, also the new minorities established in Romania, such as Romanian citizens of Iranian or Iraqi nationality can be considered as national minorities (Nica 2017). But in practice, the presence at the CMN level is restricted to historical minorities, such as Hungarians, Turks, Tatars, Roma, Slovaks etc.

The definition is reflected in the current Romanian political discourse, which considers Turks and Tatars as historical national minorities, loyal to the Romanian state, practising a local form of Islam adapted to the Romanian social and political context. An example in this sense is the congratulatory message addressed to the Muslims in Dobruja region in April 2022, by the Romanian Prime Minister at that time, on the occasion of Ramadan, emphasizing that Muslims in Romania represent a model of moderate, European Islam, a community fully integrated into society as a whole (*Mediafax* 2022).

Local Muslims and traditional Islam are the 'good Muslims' and the 'right Islam' and the nucleus of the current official political discourse on Islam. Although Islamophobia is not present in a direct, evident form at the official level the absence, and the ignorance of the recent immigrant

minorities as part of the discourse on Islam in Romania raises the question of a form of Islamophobia through exclusion.

Conclusion

The Romanian case, as in most of the countries in Central and Eastern Europe is a relevant one for the borderland type of multiculturalism – i.e. people of migrant origin who decided to immigrate and settle down, or autochthonous ethnic minority communities who have lived there for centuries (e.g. Roma, Hungarians, Turks, Tatars). At the same time, the Romanian case confirms Gingrich's distinction between the historical Muslims who are 'our' Muslims and 'foreign' Muslims (Gingrich: 2005). My analysis shows that for anti-Muslim racism the historical relations with local Muslims can have consequences such as the perception and representation of native Muslim populations as 'good' local Muslims, while others – migrant Muslims, as foreigners and 'bad'. At the same time, our empirical results demonstrate that people with less or no contact are more prone to Islamophobic attitudes. This pattern confirmed also in the Romanian context, is characteristic of all Central and Eastern European countries as the minimal contact or the sheer absence of Muslim communities in these societies turns out to be a relevant explanation for anti-Muslim prejudice and further for islamophobia.

Bibliography

Books

1. Allen, Chris (2010), *Islamophobia*, Burlington: Ashgate, 2010.
2. Merdjanova, Ina (2013), *Rediscovering the Umma. Muslims in the Balkans Between Nationalism and Transnationalism*, Oxford: Oxford University Press.
3. State Secretary for Religious Denominations (2019), *State and Religion in Romania*, București, <http://culte.gov.ro/wp-content/uploads/2019/05/BookEN2.pdf>, accessed 15 October 2023.

Articles

1. Bazian, Hatem (2015). The Islamophobia Industry and the Demonization of Palestine: Implications for American Studies. *American Quarterly*, 67, 1057-1066.
2. Ghodsee, Kristen (2010), 'Minarets after Marx: Islam, Communist Nostalgia, and the Common Good in Postsocialist Bulgaria', *East European Politics and Societies*, 24 (4): 521.
3. Gingrich, A. (1998), 'Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe', in B. Baskar and B. Brumen (eds.), *Mediterranean Ethnological Summer School, Piran/Pirano Slovenia 1996, MESS, II*, Ljubljana: Inštitut za multikulturene raziskave, pp. 99-127.
4. Gingrich, A. (2005), 'Anthropological analyses of Islamophobia and anti-Semitism in Europe'. *American Ethnologist*, 32(4): 513-515.
5. Karčić, Fikret (2012), 'Challenges Facing the Balkan Muslims at the Beginning of the Twenty-First Century', in Zişan Furat, Ayşe and Hamit Er. (eds.), *Balkans and Islam: Encounter, Transformation, Discontinuity, Continuity*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 109.
6. Iordachi, Constantin (2002), 'Citizenship, Nation and State-Building: The Integration of Northern Dobruja into Romania (1878-1913) ', *The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies*, 1607, Pittsburg: University of Pittsburg.
7. Isac Alak, Alina (2015b), 'Types of Religious Identities within Romanian Muslim Communities'. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 14 (41): 148-173.
8. Isac Alak, Alina (2015), 'Vechiul și noul islam în România: provocări ale construcției identitare a musulmanilor autohtoni', in Adriana Cupcea (ed.), *Turcii și tătarii din Dobruja*, pp. 321-334.
9. Marushiakova, Elena, Vesselin Popov (2016), 'Identity and Language of the Roma in Central and Eastern Europe', in Tomasz Kamusella, Motochi Namaki, Catherine Gibson (eds.), *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*, New York: Palgrave Macmillan, 2016, pp. 26-57.
10. Nica, Elena Mădălina (2017), 'Organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale' (Organisations of citizens belonging to national minorities), *Universul Juridic Premium* 3, March 13, <https://lege5.ro/Gratuit/ge3dinrzhaza/organizatiile-cetatenilor-apartinand-minoritatilor-nationale>, accessed 20 June, 2023.

11. Opreșan, Ana; George, Grigore, (1999), 'The Muslim Gypsies in Romania', *ISIM Newsletter* 8: 32.
12. Simuț, Corneliu C. (2015), 'Negative Ecodomy in Romanian Politics and Religion: Anti-Muslim Attitudes in the Bucharest Mosque Scandal during the Summer of 2015', *Religions* 6, (4): 1368-1390.

Press

1. Bocai, Adina, (2015), „Muftiul Muurat Iusuf: Există o diferență de interpretare a Islamului în rândul sunitilor din România”, *Interetnica*, March 9, <http://interetnica.ro/muftiul-muurat-iusuf-exista-diferenta-de-interpretare-islamului-in-randul-sunitilor-din-romania/>, accessed 20 June, 2023.
2. Ene, Cristiana (2021), 'Saga unei familii de imigranți turci din Germania care și-a ajutat băieții să devină furnizori pentru ISIS: Mamă, trimite-mi bani' (The saga of a family of Turkish immigrants from Germany who helped their boys become ISIS suppliers: 'Mom, send me money'), *Adevărul*, June 29, https://adevarul.ro/international/europa/saga-familiei-imigranti-turci-germania-si-a-ajutat-baietii-devina-furnizori-isis-mama-trimite-mi-bani-1_60dab9325163ec427191fccb/index.html, accessed 21 June, 2023.
3. Ionescu, Sînziana (2015), 'Cea mai mare moschee din Europa creștină se ridică la București. Detaliile unui proiect uriaș, fără propagandă fundamentalistă' (The largest mosque in Christian Europe is built in Bucharest. The details of a huge project, without fundamentalist propaganda), *Adevărul*, June 10, https://adevarul.ro/locale/constanta/cea-mai-mare-moschee-europa-crestina-ridica-bucuresti-detaliile-unui-proiect-urias-propaganda-fundamentalista-1_5576fce9cfbe376e35196fc7/index.html, accessed 20 June, 2023.
4. Neagu, Alina (2016), 'Protest împotriva construirii unei moschei în București, în fața Palatului Cotroceni' (Protest against the construction of a mosque in Bucharest, in front of Cotroceni Palace), *HotNews*, April 10, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-20927488-protest-impotriva-construirii-unei-moschei-bucuresti-fata-palatului-cotroceni.htm>, accessed 23 August, 2023.
5. Neagu, Roxana (2016), <Protest macabru 'Creștinii nu vor Mega Moschee!' . Ce a apărut peste noapte în București> (Macabre protest 'Christians don't want Mega Mosque!'. What appeared overnight in Bucharest), *DC News*, April 8, https://www.dcnews.ro/protest-macabru-crestinii-nu-vor-mega-moschee-ce-a-aparut-pest-noapte-in-bucuresti_502276.html, accessed 23 August, 2023.

6. Pecheanu, Gabriel (2022), 'Musulmanii din România lăudați de premierul țării: reprezintă un autentic model, de Islam European, moderat, european' (Muslims in Romania represent a model of moderate, European Islam, a community fully integrated into society as a whole), *Mediafax*, April 1, <https://www.mediafax.ro/social/musulmanii-din-romania-laudati-de-premierul-tarii-reprezinta-un-autentic-model-de-islam-moderat-european-20700879>, accessed 20 June, 2022.
7. Ruscior, Roxana, Mihai Voinea (2022), 'Manifestație împotriva construirii Mega Moscheii la București. Mitingul a fost organizat de Noua Dreaptă' (Demonstration against the construction of the Mega Mosque in Bucharest. The rally was organized by the New Right)', *Adevărul*, July 20, https://adevarul.ro/news/eveniment/manifestatie-construirii-mega-moscheei-bucuresti-mitingul-fost-organizat-noua-dreapta-1_55ad30c0f5eaafab2cc2604e/index.html, accessed 20 June 2023.
8. (2015), „Sunt musulman și sunt mândru că trăiesc în România. Moment de reculegere ținut în memoria victimelor atentatului terorist din Franța' (I am a Muslim and I am proud to live in Romania. Moment of silence held in memory of the victims of the terrorist attack in France), *Adevărul*, January 13, <https://adevarul.ro/stiri-locale/constanta/sunt-musulman-și-sunt-mandru-ca-traiesc-in-1592330.html>, accessed 20 August, 2023.
9. (2009), „Iusuf Muurat: Libertatea religioasă de aici nu o întâlnim în alte state din UE' (Iusuf Muurat: Religious freedom here is not found in other EU states), *Adevărul*, September 4, <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/iusuf-muurat-libertatea-religioasa-de-aici-nu-o-923317.html>, accessed 14 June, 2023.
10. (2011), „Extremismul islamic din România vs modelul Dobrujan' (Islamic extremism in Romania vs Dobruja Model), *În Linie Dreaptă*, August 31, <https://inliniedreapta.net/articole/extremismul-islamic-din-romania-vs-modelul-Dobrujan/>, accessed 20 June, 2023.
11. (2021)'Imigranți musulmani acuzați de violență și hărțuire', *Info Creștin*, November 10, <https://infocrestin.com/imigranti-musulmani-acuzati-de-violenta-și-hartuire/>, accessed 20 August, 2023.
12. (2015)'Un nou protest pe terenul destinat construcției unei moschei în București' (A new protest on the land intended for the construction of a mosque in Bucharest), *Mediafax*, September 15, <http://www.mediafax.ro/social/un-nou-protest-pe-terenul-destinat-construcției-unei-moschei-in-bucuresti-foto-video-14713068>, accessed 20 June 2023.

13. Un nou protest pe terenul pentru moschee-peste 200 de oameni au înfipt acolo 500 de cruci' (A new protest on the ground for the mosque-over 200 people stuck 500 crosses there), *HotNews*, September 19, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-20437948-nou-protest-terenul-pentru-moschee-peste-200-oameni-infipt-acolo-500-cruci.htm>, accessed 20 June, 2023.
14. (2023), 'Arabii din Timișoara îngrijorează Muftiatul Cultului Musulman. Alim Sawfan nu este recunoscut ca fiind imam și nu poate construi o moschee' (The Arabs of Timișoara worry the Mufti of the Muslim Cult. Alim Sawfan is not recognized as an imam and cannot build a mosque), *Ziua de Vest*, March 17, <http://www.ziuaDEVest.ro/arabii-din-timisoara-ingrijoreaza-muftiatul-cultului-musulman-alim-sawfan-nu-este-recunoscut-ca-fiind-imam-si-nu-poate-construi-o-moschee/>, accessed 15 October, 2023.
15. (2023), 'Muftiatul Cultului Musulman din România, îngrijorat de noua moschee care ar urma să fie construită la Timișoara: Nu am primit nicio solicitare de a construi un lăcaș de cult' (The Mufti of the Muslim Cult in Romania, worried about the new mosque that would be built in Timișoara: We have not received any request to build a place of worship), *HotNews*, March 17, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-26145456-muftiatul-cultului-musulman-din-romania-ingrijorat-noua-moschee-care-urma-fie-construita-timisoara.htm>, accessed 15 October, 2023.
16. (2022), 'Musulmanii din România lăudați de premierul țării: reprezintă un autentic model, de Islam European, moderat, european' (Muslims in Romania represent a model of moderate, European Islam, a community fully integrated into society as a whole), *Mediafax*, 1 April, <https://www.mediafax.ro/social/musulmanii-din-romania-laudati-de-premierul-tarii-reprezinta-un-autentic-model-de-islam-moderat-european-20700879>, accessed 15 October, 2023.

Reports

1. 2021 Retrospective on migration in Romania, https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/2021-retrospective-migration-romania_en, accessed 15 October, 2023.

Statistics

1. Bărbulescu, Mirela (2016), 'Sondaj INSCOP: 84,6% dintre români nu sunt de acord ca refugiații/imigranții să se stabilească în România' (INSCOP Survey: 84,6% of Romanians Are against Refugees/Immigrants Settling in Romania), *Agerpres*, April 18, <https://www.agerpres.ro/social/2016/04/18/sondaj->

inscop-84-6-dintre-romani-nu-sunt-de-acord-ca-refugiatii-imigrantii-sa-se-stabileasca-in-romania-12-08-39, accessed 20 June, 2022.

2. Romanian Institute for Evaluation and Strategy (IRES) (2018), 'Sondaj de opinie la nivel național privind nivelul discriminării în România și percepțiile actuale asupra infracțiunilor motivate de ură' (National opinion poll on the level of discrimination in Romania and current perceptions of hate crimes), <https://ires.ro/articol/367/discriminare-si-discurs-al-urii-in-romania--2019>, accessed 14 June, 2023.
3. Institutul Național de Statistică (National Institute of Statistic) (2021), *Recensământul Populației și Locuințelor 2021. Rezultate definitive* (Census of Population and Housing 2021. Final Results), <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultatedefinitive/?fbclid=IwAR3JcXjZdWaeCl7TSfXc6gtJgmldd4S-T9tAW4WyuIQAgwXsE8SUddly3QQ>, accessed 24 August, 2023.

Archives

1. Romanian National Archives, Fund of the Ministry of Religions – Directorate of Studies, 72/1957, f. 12.

II. Psihologie și didactica specialității

1. Inteligența emoțională: premisă a unei adaptări eficiente la provocările vieții

Adrian Opre^a

Abstract: Human emotions designate all those psychic experiences that multifacetedly influence our functioning. They can be read on a biological, cognitive and behavioral level and always have a touch of subjectivity. A series of paradigmatic changes that psychology has undergone at the end of the 20th century have led to the reinterpretation of the concept of intelligence. Thus, general intelligence is now rather an umbrella concept that includes countless mental abilities related to different degrees with the classical meaning of this term. Moreover, in the last 20-30 years a new distinction has been established between the so-called „cold cognition” and the „hot” one. Cold cognition is related to the most intensely studied forms of intelligence (verbal, spatial), while hot cognition is related to emotionally saturated psychic experiences, the latter including emotional intelligence. The present paper proposes both a definition of the concept of emotional intelligence and a relationship with the ongoing issue of socio-emotional competences. In the second part of the paper, we will focus on the methods or programs through which these skills can be developed in children and adolescents. Through these programs, students have the chance to improve their critical thinking skills and, implicitly, to optimize their sense of self-efficacy thanks to which their own vocational path becomes clearer.

Keywords: *emotional intelligence, socio-emotional skills, psycho-educational counselling*

^a Adrian Opre este profesor universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Psihologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”.
E-mail: adrianopre@psychology.ro

Pentru copiii și tinerii de azi, școala reprezintă locul în care își petrec o mare parte din timpul lor și de aceea ea este un cadru important în care putem promova dezvoltarea socio-emoțională și sănătatea mentală. Mediul educațional are un rol foarte important în formarea identității elevilor, în dezvoltarea relațiilor interpersonale și a abilităților transferabile (Greenberg et al., 2003). Astfel, preocuparea pentru starea de bine a elevilor și tinerilor trebuie să fie o prioritate. Este nevoie de o cultură a școlii care să cuprindă activități care promovează abilitatea de gestionare a emoțiilor, reziliența, optimismul, capacitatea de a face față frustrării, o serie de competențe sociale și un concept de sine pozitiv și realist al elevilor. Toate acestea le vor permite elevilor să se înțeleagă atât pe ei înșiși, cât și alteritatea, să empatizeze, să fie toleranți și să construiască relații bune cu colegii lor și cu mediul extrașcolar. Mai mult decât atât, ele favorizează o dezvoltare care sprijină obiectivele educaționale, succesul academic și dezvoltarea personală (Durlack et al., 2011; Weare & Nind, 2014).

În acest context, dezvoltarea socială și emoțională devine extrem de importantă atât în primii ani de școală, cât și la vârsta adolescenței. Numeroase studii științifice și rapoarte recente au evidențiat efectele pe termen lung ale dezvoltării sociale și emoționale pentru reușitele academice, pentru sănătatea biologică și mentală, pentru stabilitatea financiară și chiar pentru delincvența la vârsta adultă (Opre et al., 2018). Ținând cont de toate aceste rezultate, atenția factorilor decizionali din educație a fost îndreptată tot mai mult în ultimii ani înspre identificarea unor soluții concrete prin care să poată fi valorificate maximal beneficiile oferite de aceste competențe. Mai precis, s-a urmărit elaborarea unor strategii coerente care vin în sprijinul tuturor cadrelor didactice care vor să răspundă solicitării imperioase de a dezvolta abilitățile sociale și emoționale ale liceenilor (și nu numai). Aceste solicitări pot fi regăsite, de exemplu, în Legea Educației Naționale, în Strategia Națională pentru Tineret și în rapoartele UNICEF România din 2013 (*„Situția adolescenților din România”*), 2016 (*„Dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenții din România”*) și 2018 (*„Analiza practicilor psihoeducaționale privind dezvoltarea abilităților non-cognitive la copii și adolescenți”*). Să aflăm, așadar, mai multe despre aceste competențe emoționale și rolul lor (Opre et al., 2020).

Emoțiile circumscriu acele experiențe psihice complexe ce ne amprentează multidimensional funcționarea. Ele se exprimă biologic,

cognitiv și comportamental și au întotdeauna o notă de subiectivitate. Date fiind mutațiile paradigmatiche majore ale sfârșitului de secol XX, interpretările clasice asupra conceptului de inteligență au suferit și ele o serie de modificări. În fapt, inteligența generală este acum mai degrabă un concept-umbrelă ce include nenumărate abilități mentale relaționate în grade diferite cu accepțiunea clasică a termenului. Din acest motiv, în ultimii 30 ani s-a făcut tot mai des distincție între așa numita „cogniție rece” (cold-cognition) și cea „fierbinte” (hot-cognition). Cogniția rece este relaționată cu formele cele mai intens studiate ale inteligenței (verbală, spațială), pe când cogniția fierbinte este raportată la experiențele psihice saturate emoțional. Acestea din urmă, incluzând și inteligența emoțională, sunt mult mai utile organismului în efortul său de a-și eficientiza strategiile adaptative. De altfel, este ușor de sesizat faptul că, odată ce sporește complexitatea societății contemporane, inteligența probată în context educațional pare să fie tot mai puțin suficientă pentru ca noi să ne rezolvăm problemele cotidiene. Sunt bine cunoscute cazurile a numeroși elevi/studenți geniali a căror performanță pe durata școlarizării depășește sensibil reușitele colegilor lor, dar care nu reușesc mai apoi să își valorifice potențialul, eșuând, uneori lamentabil, în plan profesional. Prestațiile lor la locul de muncă le trădează lipsa deprinderilor practice și pe a celor sociale. Pe de altă parte, nu puține sunt persoanele care, deși modest dotate intelectual, dovedesc o bună adaptare socială la o mare varietate de contexte, fiind considerați oameni de succes. Desigur, nu trebuie omis faptul că în cele două medii, educațional și social, problemele cu care ne confruntăm sunt calitativ diferite. Mediul educațional ne supune prioritar rezolvării unor probleme bine definite, adică probleme pentru care, de regulă, există un singur răspuns corect. Prin contrast, problemele vieții cotidiene sunt slab definite, ceea ce permite abordarea lor din mai multe perspective, iar pentru ele nu există niciodată o soluție perfectă. Din dorința de a depăși acest aparent paradox, cercetătorii au introdus o serie de termeni noi. Întâlnim, astfel, tot mai frecvent sintagme precum „inteligența socială”, „inteligența practică”, „inteligența emoțională” etc. Toate acestea se referă la abilități cognitive ce sunt necesare pentru a soluționa problemele cu care ne confruntăm în viața de zi cu zi: rezolvarea conflictelor de muncă,

dificultățile muncii în echipă, adaptarea la un nou context cultural/social sau la un nou loc de muncă, etc.

Există, desigur, mai multe definiții pentru „inteligența emoțională”, sintagmă foarte vehiculată în ultimele decenii. O definiție propusă de Daniel Goleman (1995), prin conținutul și accentele sale, se dovedește a fi mai apropiată de preocupările noastre. Conform acestuia, *„inteligența emoțională desemnează o capacitate de control și autocontrol al stresului și emoțiilor negative; o meta-abilitate care determină și influențează modul și eficiența cu care ne putem folosi celelalte capacități și abilități pe care le posedăm, inclusiv inteligența educațională”*. Realitatea ne demonstrează că persoanele care își cunosc și își stăpânesc bine emoțiile și care decriptează și abordează eficient emoțiile celorlalți sunt în avantaj în orice domeniu al vieții, fie că e vorba de relații sentimentale sau de respectarea regulilor nescrise ce determină reușita în diverse arii de activitate. Altfel spus, cei ce posedă capacități emoționale bine dezvoltate au mai multe șanse de a fi eficienți și mulțumiți în viață, deoarece își pot controla abilitățile mintale ce le susțin productivitatea. În schimb, cei cu puține resurse de control emoțional sunt expuși la nenumărate conflicte interne, ajungând astfel să-și submineze propriul potențial.

O problemă delicată rămâne totuși cea legată de distincția dintre inteligența educațională și inteligența emoțională. Într-o accepțiune largă, conceptul de inteligență poate fi descris drept o abilitate generală, în mare măsură moștenită, de a transforma informațiile preexistente în noi concepte și deprinderi. În majoritatea lor, teoreticienii inteligenței emoționale consideră că inteligența educațională și cea emoțională sunt două forme distincte de inteligență. Ele au, desigur, și lucruri în comun. Ambele forme de inteligență operează cu cunoștințe declarative și procedurale, și ambele aplică aceste cunoștințe într-o manieră flexibilă. Cunoștințele declarative vizează înțelegerea naturii unor situații particulare, pe când cele procedurale se referă la ceea ce trebuie realmente făcut în situații specifice. A fi flexibil în aplicarea cunoștințelor declarative și procedurale înseamnă să înțelegi ce se întâmplă într-o situație nouă și necunoscută, respectiv să știi ce trebuie făcut în asemenea situații. Ceea ce diferențiază însă explicit cele două forme de inteligență este dat de contextele și modalitățile în care ele fac apel la cunoștințe și la modul în care le aplică. Astfel, inteligența educațională, așa cum am menționat, este

implicată în mod uzual în rezolvarea problemelor bine definite, adică cele pentru care se pot specifica complet starea inițială, starea finală, precum și pașii ce trebuie urmați pentru a trece de la starea inițială la cea finală. Pentru aceste probleme, întotdeauna există o soluție care poate fi considerată cea mai bună. Prin contrast, inteligența emoțională este implicată în rezolvarea problemelor slab definite, adică acelea ce pot fi interpretate în diferite moduri și pentru care nu există o soluție optimă obiectivă. Cu toate acestea, diferite abordări pot conduce la un rezultat dezirabil. Cele mai multe dintre problemele cu care ne confruntăm sunt de natură socială și este unanim acceptat faptul că inteligența emoțională are o mult mai puternică valoare predictivă pentru succesul social decât cea conferită de inteligența educațională. O serie de cercetări a dovedit că tinerilor ce manifestă tulburări de comportament social (e.g., agresivitate, devianță criminală) le lipsesc deprinderile de monitorizare și interpretare a emoțiilor celorlalți. Ei nu sunt capabili, de exemplu, să ofere o interpretare corectă a expresiilor faciale ale partenerilor sociali, ceea ce probează absența inteligenței emoționale. De asemenea, s-a demonstrat faptul că aprecierile asupra competenței sociale (un indicator fidel al inteligenței emoționale) care provin de la prieteni, părinți, educatori și profesori sunt mult mai buni predictorii ai succesului social decât scorurile inteligenței educaționale. În baza unor asemenea descoperiri, se presupune că inteligența emoțională ar fi în măsură să prezică variabilitatea succesului social mult mai exact decât trăsăturile de personalitate. În fapt, e demn de reținut că, deși inteligența emoțională este un construct circumscris de cadrul mai larg al inteligenței, datele experimentale probează o legătură mult mai strânsă între inteligența emoțională și dimensiunile personalității decât între inteligența emoțională și cea educațională.

O altă problemă de menționat, cel puțin la fel de controversată precum cea precedentă, o reprezintă educabilitatea inteligenței. În ceea ce privește inteligența educațională, nu puține sunt vocile ce susțin puternica determinare genetică a acesteia și impactul relativ redus al învățării asupra dezvoltării ei. Nu la fel stau, însă, lucrurile atunci când ne referim la inteligența emoțională. Majoritatea celor care au investigat această abilitate susțin posibilitatea inițierii și dezvoltării deprinderilor emoționale atât la copii, cât și la adulți. Cele mai cunoscute și, deopotrivă,

mai eficiente strategii de alfabetizare emoțională sunt reprezentate de programele de Educație Rațional-Emotivă și Comportamentală (EREC).

Educația Rațional-Emotivă și Comportamentală reprezintă un program psihoeducațional de intervenție preventivă adresat elevilor (Knaus, 2004). Programul este fundamentat de principiile teoretice ale Terapiei Rațional-Emotive și Comportamentale (REBT). Asumpțiile centrale, precum și modalitățile de implementare în context educațional ale REBT, sunt expuse în capitolul introductiv al acestui volum. Un sistem EREC se caracterizează printr-o flexibilitate remarcabilă, ceea ce îi permite să fie relativ ușor de adaptat și utilizat în consilierea populațiilor de o largă diversitate. Astfel, programul și-a dovedit eficiența în consilierea adolescenților, studenților și a tinerilor în general, dar și a colectivelor de elevi supradotați sau a celor cu nevoi speciale (e.g., cu deficiență intelectuală, cu delincvență juvenilă, orfani). Un program EREC este format din secvențe modulare de educație psihologică care urmăresc dezvoltarea la elevi a unor abilități cognitive și comportamentale care să-i facă mai productivi și, în același timp, mai fericiți. La origini, a fost proiectat ca un program de optimizare a sănătății mentale prin consiliere în grup. Cu toate acestea, el poate fi la fel de eficient atunci când, după o adaptare în prealabil, este utilizat în terapia individuală a copiilor, adolescenților sau chiar a adulților. Analizând diversitatea și gravitatea problemelor cu care se confruntă elevii în școli, trebuie să fim de acord că implementarea unor asemenea programe a devenit astăzi mai necesară decât oricând.

Cutremurătoare sunt rezultatele unui sondaj efectuat asupra unui număr mare de părinți și profesori din diverse țări (Goleman, 1995) care a relevat o tendință mondială a generației actuale de copii de a avea mult mai multe probleme emoționale decât în trecut. Aceștia sunt mai singuri și mai deprimați, mai furioși și mai nestăpâniți, mai emotivi și mai înclinați să devină anxioși din orice motiv, mai impulsivi și mai agresivi. Soluția depinde de felul în care noi considerăm a fi potrivită pregătirea tinerilor pentru viață. E tot mai evident faptul că școala lasă la întâmplare educația emoțională a elevilor, supralicitanând unilateral pregătirea școlară. Prin urmare, se impune o nouă viziune în privința a ceea ce școlile pot face pentru a asigura o formare completă a elevilor care să le permită o mai bună adaptare la realitățile cotidiene.

Dacă agenții educativi sunt sensibilizați de această stringență și intenționează introducerea unui program EREC în școală, atunci ei vor

trebui să acorde o atenție deosebită posibilităților de integrare a acestuia în programa școlară. Cadrul didactic poate utiliza curriculumul școlar pentru a potența impactul secvențelor EREC și, reciproc, EREC poate fi utilizat drept o strategie de eficientizare a prestației intelectuale a elevilor în parcurgerea curriculumului școlar. Acest lucru este cu puțință deoarece EREC este compatibil cu metodele științifice. De altfel, într-o anumită măsură, programele EREC implică aplicarea principiilor științifice la viața de zi cu zi. Mai mult decât atât, pornind de la activitățile EREC ce se focalizează asupra unor asumptii, opinii sau fapte, elevii pot experimenta diverse modalități de a converti ideile extrase din curriculumul școlar în ipoteze testabile. Spre exemplu, în baza introducerii manualelor alternative, elevii se confruntă cu diverse opinii asupra aceluiași subiect. Dincolo de neajunsurile lor, aceste alternative de interpretare deschid elevilor oportunități de a-și optimiza deprinderile de gândire critică. Acest lucru este realizabil dacă elevii pornesc de la premisa că diferitele opinii ale diverșilor autori nu sunt altceva decât un set de ipoteze ce trebuie verificate, iar apoi recurg la căutarea dovezilor ce pot susține sau infirma aceste asumptii. Această strategie aplicată, într-o primă etapă, în evaluarea opiniilor celorlalți, devine treptat un instrument deosebit de util prin care elevii își pot testa propriile opinii sau credințe. Iată, așadar, cum putem eficientiza tandemul curriculum școlar – educație rațional-emoțională și comportamentală.

Toate aceste aptitudini pot fi insuflate elevilor din primii ani de școală, ba chiar încă de la grădiniță. Inițierea și dezvoltarea lor pe durata școlarizării le va acorda la maturitate elevilor implicați o șansă mai mare de a se adapta la cerințele mereu crescânde ale societății, independent de potențialul intelectual ereditar al fiecăruia. Esențiale în acest sens sunt mărturiile unor investigații neurobiologice care au demonstrat că există o reală „fereastră de oportunitate” pentru formarea obiceiurilor emoționale ale elevilor (Goleman, 1995). Moștenirea genetică îl înzestrează pe fiecare dintre noi cu o serie de emoții fundamentale care se vor regăsi în structurile temperamentale. Circuitele cerebrale, susține Goleman, posedă însă o maleabilitate extraordinară, ceea ce ne determină să reconsiderăm teza conform căreia temperamentul este un destin. Lecțiile emoționale pe care le învățăm în copilărie, acasă și la școală ne modelează circuitele emoționale, sporindu-ne sau diminuându-ne adaptabilitatea emoțională. Prin urmare, copilăria și adolescența sunt perioade optime

pentru a ne forma acele obiceiuri emoționale esențiale care își vor pune amprenta mai apoi pe întreaga existență.

În acest sens, considerăm că este oportun să menționăm aici concluziile unui reputat psihiatru, Dr. David Hamburg, președintele corporației Carnegie, care a evaluat programele de pionierat în domeniul educației raționale și comportamentale. Referindu-se la perioada învățământului primar, acesta afirmă: „Școala este o experiență crucială și definitorie care va influența masiv adolescența copiilor și, mai apoi, perioada adultă. Simțul valorii de sine la copii depinde substanțial de capacitatea acestora de a se descurca la școală. Un copil care nu reușește la școală se va considera înfrânt și va reacționa ca atare, ceea ce reprezintă o perspectivă sumbră pentru întreaga sa viață.” (Hamburg, 1992).

Dincolo de utilitatea programelor EREC în eficientizarea prestației școlare și extrașcolare, Goleman (1995) ne mai atrage atenția asupra unei presiuni morale a societății contemporane. Trăim o perioadă în care egoismul, violența și sărăcia spiritului au ajuns a fi trăsăturile definitorii ale unei societăți decadente. Subscriem și noi acestei observații și atenționăm că elevului de astăzi, îndeosebi adolescentului aflat la vârsta împlinirii caracterului, i se vorbește tot mai puțin despre suflet, despre conștiința morală, despre valori, despre ideal sau despre eroism. În curriculumul său supraîncărcat de tematica științifică (a cărei importanță nu o contestăm), educației morale i se rezervă un spațiu mult prea mic sau chiar inexistent. Întrezărim, din fericire, o șansă de a remedia acest handicap, cel puțin în parte, prin conținutul tematic al programelor de educație emoțională. Există tot mai multe dovezi care atestă că dimensiunile axiologice ale individului își au originea în capacitățile emoționale ale acestuia. Iată, așadar, un argument esențial pentru importanța inteligenței emoționale în stabilirea conexiunilor dintre sentimente și caracter. Cei care sunt sclavii impulsurilor au mult de suferit din punct de vedere moral deoarece tocmai capacitatea de a controla impulsurile este ceea ce susține clădirea caracterului. Similar, rădăcinile altruismului se regăsesc în abilitatea de a descifra corect și de a răspunde adecvat la emoțiile celorlalți; a fi indiferent la nevoile sau disperarea celuilalt echivalează cu lipsa de afecțiune. Or, susține Goleman, există două atitudini morale pe care timpurile noastre le reclamă cu stringență: autoînfrânarea și compasiunea.

Pe scurt, programele de Educație Rațional-Emotivă și Comportamentală își propun să ajute elevii în încercările lor de a-și spori productivitatea și, deopotrivă, starea de bine, independent de statutul lor economic sau de talentele particulare pe care le dețin. Altfel spus, prin programele EREC, elevii au șansa de a-și îmbunătăți abilitățile de gândire critică și, implicit, de a-și optimiza sentimentul de autoeficacitate grație căruia însuși traseul lor vocațional (și stabilitatea acestuia) se limpezește. Tuturor acestora se adaugă și utilitatea profilactic-curativă pe care educația emoțională o are într-o societate care necesită o renaștere morală.

Bibliografie

1. Durlack, J.A., Weissberg, R.P., Dymnicki, A.B., Taylor, R.D., & Schellinger, K.B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82, 405–432.
2. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence. Why It Can Matter More than IQ*. Bantam Books.
3. Greenberg, M.T., Weissberg, R.P., Utne O'Brian, M., Zins, J.E., Fredericks, L., Resnik, H., & Elias, M.J. (2003). Enhancing School-Based Prevention and Youth Development through Coordinated Social, Emotional, and Academic Learning. *American Psychologist*, 58(6-7), 466-474.
4. Hamburg, D. (1992). *Today's Children: Creating the Future for a Generation in Crisis*. Times Books.
5. Knaus, W. (2004). Rational emotive education: Trends and directions. *Romanian Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 4(1), 9-22.
6. Opre, A., Benga, O., Dumulescu, D., & Buzgar, R. (2018). *Dezvoltarea abilităților socio-emoționale în copilărie și adolescență. Instrument de lucru destinat consilierilor școlari*. Alpha MDN.
7. Opre, A., Balica, M., Buzgar, R., Dumulescu, D., & Macavei, B. (2020). *Dezvoltare socială și emoțională. Ghid de activități pentru elevii claselor IX-XII*. Editura ASCR.
8. Weare, K., & Nind, M. (2014). Promoting mental health and wellbeing in schools. In F.A. Huppert & C.L. Cooper (Eds.), *Interventions and Policies to Enhance Wellbeing*. Wiley-Blackwell.

2. Relația dintre istoria ca știință și istoria ca disciplină de studiu, în manualele din școala românească în secolele XIX și XX

Rodica Ianoș Toadere^a

Abstract: The present study aims to identify the way in which history school textbooks in the Romanian space were influenced by the level of historical research, in the 19th and 20th centuries. In order to establish the level of research from which the authors of the textbooks of the 19th and 20th centuries proceed, the main directions of research in the Romanian and European historiography of the 18th, 19th and 20th centuries are outlined. The authors of school textbooks (primarily high school textbooks are targeted) are researchers or university teachers, from the second half of the 19th century until the end of the communist period, which makes it quite simple to establish the main conclusion: the textbooks contain an abundance of information, which reflects the level of studying political history at that time. In terms of historiographic currents, the textbooks follow the historiographic school in vogue at the time: romanticism at the end of the 19th century, the critical school in the interwar period and the Marxist school in the communist period.

Keywords: *historiographical currents, school textbooks, history of education, critical school, didactic literature*

^a Rodica Ianoș Toadere este profesor doctor, absolventă a Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, profesor de istorie la Liceul Greco-Catolic „Inochentie Micu”, Cluj-Napoca

Istoria ca știință și istoria ca disciplină de studiu în învățământul preuniversitar

Restituția trecutului a fost marcată totdeauna de subiectivismul prezentului. Philippe Ariès considera că „istoria este concepută ca un dialog din care prezentul nu este niciodată absent” (Ariès, 1987, p. 262). Istoricul este o persoană care are o educație, aparține unei categorii sociale, este tributar unei mentalități, are niște interese specifice. Dar mai mult decât orice, istoricul modern îmbrățișează o ideologie, care îl conduce prin labirintul trecutului spre descoperirea adevărului. Nu este neapărat o ideologie politică, ci mai degrabă o ideologie culturală care poartă numele de școală istoriografică.

Istoria ca disciplină de studiu în învățământul preuniversitar ar trebui să derive, în mod firesc, din istoria ca știință. Am văzut că orice reconstituire a trecutului se face din perspectiva unei societăți prezente, cu un grad inevitabil de subiectivitate, chiar din partea istoricului, dar, și mai mult, a autorului de manuale. Manualul de istorie este supus, cu atât mai mult acestui dialog cu lumea contemporană deoarece orice lucrare cu un conținut didactic are o intenționalitate în raport cu prezentul, dar și cu o societate viitoare, pe care o proiectează prin intermediul educării tinerei generații. Dar manualul nu este niciodată o lucrare de avangardă, nu surprinde tendințe novatoare, ci achiziții care s-au solidificat măcar în rândul unei elite. Prin natura sa, orice manual prezintă informațiile într-o perspectivă care a trecut deja testul timpului. Deși, teoretic, toată lumea așteaptă de la manuale o deschidere spre viitor, acestea sunt mai degrabă o formă de conservare a unor tendințe din trecu.

Instituția școlară între conservatorism și avangardă

De fapt, dincolo de așteptările create în spațiul public în secolul XX, școala are mai mult un caracter conservator decât novator. Primul agent al educației, cadrul didactic, este un produs al unei epoci, și nu neapărat al celei în care activează, ci al celei în care el s-a format. Pe el l-au format

niște profesori: unii dintre ei au reprezentat în mod sigur o tendință înnoitoare în educație, iar alții, cei mai mulți, s-au opus schimbării. Avangarda este reprezentată în orice epocă și în orice domeniu, de un număr restrâns de persoane. Dar să presupunem că profesorul nostru a fost un fericit produs al unei revoluții în educație. Cu atât mai mult, el va fi mândru de spiritul înnoitor căruia i-a fost vector, așa că el se consideră agentul unei schimbări fericite toată viața. După 20 de ani de activitate, când devine un profesor experimentat, recunoscut ca atare de întreaga comunitate, o nouă avangardă intelectuală dorește să îl transforme într-un nou vector al schimbării. Profesorul, care altă dată fusese chiar el revoluționarul, devine în acest nou context un moderat, sau, cel mai adesea un opozant față de acțiunile înnoitoare. Primii care se opun schimbării sunt chiar oamenii sistemului. Și argumentul este de fiecare dată același: ceva ce este nou nu înseamnă neapărat că este mai bun, mai eficient, mai util. Și uneori noul chiar este un experiment nefericit. Nu degeaba comuniștii au început epurarea societății, cu profesorii, pentru a construi o lume nouă.

Dar, lăsând la o parte astfel de situații tragice, dacă luăm în considerare o lume mai puțin bulversată de factorul politic, constatăm că fiecare generație inițiază schimbări dramatice, dorind să opereze mici revoluții culturale. Schimbarea manualelor este cea mai frecventă formă de reformă în învățământ. Lucian Nastăș numește manualul „unul dintre cele mai fertile domenii de compromitere intelectuală” (L. Nastăș, 1999, p. 124). Manualele de fapt transformă niște informații în clișee, contribuie la crearea unor stereotipii. Manualul de istorie, mai mult decât alte manuale a exercitat o anume putere asupra colectivității, spunea Lucian Nastăș. „Această putere a provenit și din afinitatea publicului românesc față de sacralizarea trecutului național” (L. Nastăș, 1999, p. 125).

Iluminism, romantism și criticism în istoriografia secolului al XIX-lea. Impactul asupra literaturii didactice

Secolul al XVIII-lea a văzut născându-se o istorie științifică, după ce iluminismul epocii a introdus spiritul critic în analiza evenimentelor istorice, dar și abordarea trecutului din perspectivă socială și economică, nu

doar strict politică. Reținem două nume mari: Voltaire, care, în lucrarea *Secolul lui Ludovic al XVI-lea* (1751) face o adevărată frescă socială, politică și culturală a epocii studiate, și Edward Gibbon, care, în *Istoria declinului și prăbușirii Imperiului Roman* (1776-1788), face o analiză scrupuloasă a domniei tuturor împăraților romani de la Antonini la Iustinian. Putem vorbi abia acum de apariția istoricului, adică a profesionistului interesat să restituie trecutul prin analiza evenimentelor relatate.

În Transilvania, iluminismul este curentul cultural și politic ce duce la afirmarea conștiinței naționale a românilor, într-un Imperiu Austriac impregnat de acțiuni reformatoare moderate ale unor monarhi adepți ai despotismului luminat ca Maria Tereza, Iosif al II-lea sau Leopold al II-lea. Iluminismul românilor din Transilvania nu își propune organizarea societății pe bazele libertății și egalității în fața legii, întrucât curentul iluminist este limitat în acțiunile sale modernizatoare de faptul că o anumită reformare socială și chiar politică este acceptată de sus, de la nivel imperial. Autoritățile au promovat în primul rând realizarea progresului social prin intermediul culturii și al educației. În acest context ia naștere „Școala Ardeleană”, ce va marca pentru totdeauna naționalismul românesc ca fiind un naționalism ce promovează istorismul și rolul educației în formarea conștiinței naționale. Așa cum remarca istoricul Lucian Boia, principala notă distinctivă a iluminismului românesc este caracterul său național. „Pentru istoricii din Transilvania, istoria nu este o simplă preocupare științifică, ci o armă națională; prin istorie se putea stabili originea nobilă a poporului roman și caracterul său autohton în fața altor popoare” (L. Boia, 1976, p. 66). Lucian Boia a remarcat și două diferențe fundamentale între iluminismul european și cel românesc: atitudinea față de Evul Mediu și relația cu Biserica. Dacă iluminismul francez este un contestatar al societății medievale, pentru români este *epoca martoră a continuității poporului român* (L. Boia, 1976, p. 65). O altă trăsătură a iluminismului Școlii Ardelene este păstrarea legăturii cu Biserica. Deși, putem vorbi de o laicizare a culturii, nu poate fi vorba de o ruptură a acesteia de instituțiile ecleziastice. Istoricii vremii sunt greco-catolici, iar Biserica Greco-Catolică se afirmase ca luptătoare pentru drepturile sociale ale tuturor românilor.

Secolul al XIX-lea va fi profund marcat, la românii din Transilvania de spiritul luminilor, prin promovarea în continuare a rolului educației în

dezvoltarea societății dar și de o afinitate a intelectualilor pentru istorie, continuând preocupările corifeilor *Școlii Ardelene* pentru latinism, originea românilor și în general pentru istorie. Acest spirit va pătrunde rapid și la românii de dincolo de Carpați, chiar prin catalizatorii culturii, cadrele didactice. În perioada în care în Țara Românească sau Moldova nu avem nicio școală superioară de pregătire a cadrelor didactice și nici învățământ superior, devine o modă ca români din Transilvania, formați la preparandiile din Arad, Sibiu, Caransebeș, Năsăud sau Gherla să ajungă învățători în școlile din Țara Românească, uneori și în Moldova. Românii ardeleni sunt de multe ori reformatorii învățământului, prin personalități culturale formate mai întâi la școlile românilor din Transilvania și apoi la universitățile occidentale. Amintim aici doar câteva exemple ilustrative. Pedagogul Gheorghe Lazăr, care făcuse studii la Sibiu, Cluj și Viena, a înființat cea mai veche școală secundară românească, liceul Sfântul Sava din București, în 1818. Filologul și istoricul ardelean August Treboniu Laurian, care făcuse studii ca și Lazăr, la Sibiu, Cluj și Viena, a fost profesor la liceul Sfântul Sava din București, în perioada 1842-1848, iar în 1852 a venit în Moldova, la chemarea domnitorului Grigore Ghica pentru a reorganiza învățământul de aici, în calitate de inspector general al Școalelor Naționale. În 1860 revine la București ca efor al școlilor. Ioan Maiorescu, tatăl ilustrului critic literar și filosof Titu Maiorescu, cu studii la Blaj, Pesta și Viena, apoi profesor la Școala Centrală din Craiova, va fi reformator al școlilor din Oltenia din funcția de inspector al învățământului. Ștefan Velovan în perioada anilor 1877-1893 a fost profesor și director al Institutului Pedagogic din Caransebeș, iar între anii 1896-1926 a fost profesor la Școala Normală din Craiova. Vasile Grigore Borgovan, absolvent al Școlii Normale din Năsăud, ajunge în 1880, cu sprijinul lui Titu Maiorescu, profesor la Școala Normală de Institutori din București, iar între 1901 și 1912, la Liceul „Sf. Sava”. Următorii 3 ani îi petrece la Turnu Severin, ca director al Școlii Normale.

Ardelenii Aaron Florian și August Treboniu Laurian sunt profesori de istorie la Liceul „Sfântul Sava” din București unde i-au avut ca elevi pe Nicolae Bălcescu și Ion Ghica. Ei sunt și primii autori de manuale școlare de istorie din Țara Românească și Moldova. Aaron Florian va scrie un manual folosit de elevii de la *Sfântul Sava*, numit „Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești...” în 1835, iar August Treboniu Laurian va

publica primele manuale de istorie pentru învățământul primar din Moldova, în 1856 și 1857. August Treboniu Laurian este, nu doar un autor de manuale școlare, ci și un istoric de referință după publicarea, la Iași, a *Istoriei Românilor*, în 1853. Influențele Școlii Ardelene se pot observa nu doar în opera sa, tributară curentului latinist, ci și prin preocuparea de a publica *Hronica românilor* a lui Șincai, la Iași, în 1853. Alexandru Zub remarcă faptul că Laurian a anexat pur și simplu istoria romană la istoria românilor (Al. Zub, 1981, p.148).

Romantismul aduce în istoriografia din prima jumătate a secolului al XIX-lea european, o analiză a factorului social în desfășurarea evenimentelor trecutului, prin istorici ca Jules Michelet sau Augustin Thierry. Romanticii au fost ulterior contestați pentru interpretarea subiectivă a evenimentelor, pentru generalizări pornind de la fapte izolate și singulare, pentru susținerea unor opinii neverificate de surse, pentru consultarea aleatorie a surselor. Dar operele lor au un ritm alert, aducând o istorie romanțată, care oferă cititorilor răspunsuri pentru majoritatea întrebărilor, astfel că și-au găsit întotdeauna un public fidel.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea contribuie la profesionalizarea istoriei, întrucât istoria ajunge la statutul de disciplină distinctă în stemul științelor. Leopold von Ranke, profesor la Universitatea Humboldt din Berlin începând cu 1825, dar a cărui celebritate depășește granițele germane după 1835, a schimbat statutul istoriei. El creează o școală ce pune în centrul activității istoricului cercetarea scrupuloasă a izvoarelor scrise. Istoriografia iluministă sau cea romantică erau mai aproape de literatură sau filosofie, decât de știință. **Școala critică sau școala pozitivistă**, bazată pe analiza scrupuloasă a izvoarelor istorice are ca scop redarea cât mai exactă a evenimentelor, așa cum apar ele în sursele istorice se numește. Adepții școlii critice considerau că adevărul istoric nu poate fi altul decât cel înscris în desfășurarea evenimentelor politice, cu cât restituția acestora era mai exactă, cu atât erau mai aproape de „realitatea, așa cum a fost”. Școala critică a exclus tradițiile, legendele și alte surse de informare considerate nesigure, orice speculație filosofică sau teologică în explicarea evenimentelor trecutului. Istoricul pozitivist este pus doar în slujba adevărului, pe care îl caută în sursele scrise, scrupulos inventariate și supuse unei minuțioase analize critice.

Francezii, după înfrângerea din războiul franco-prusac din 1870-1871, și-au propus o revoluție a învățământului lor, luând ca model școala învingătorilor. Și în scrierea istoriei, au dorit să urmeze școala critică germană. În 1876 se lansează, la Paris, publicația *Revue historique*, sub conducerea lui Gabriel Monod, care pune bazele școlii critice în Franța, numită aici școala metodică sau pozitivistă. Un rol important în evoluția culturii franceze în secolului al XIX-lea l-a avut lucrarea lui August Comte, *Cours de philosophie positive* (1830-1842), în care se expune ideea conform căreia umanitatea a trecut prin trei vârste: vârsta teologică, vârsta metafizică sau abstractă și vârsta pozitivă sau științifică. În secolul al XIX-lea, susținea Comte, oamenii au ajuns la vârsta științifică, în care unicul fundament al cunoașterii este observarea faptelor concrete verificate de experiență. Datorită impactului uriaș pe care opera lui Comte l-a avut în cultura franceză, istoria critică a mai fost numită, în Franța, istorie pozitivistă. Unul dintre cofondatorii pozitivismului istoric francez a fost Ernest Lavisse, autorul istoriei oficiale a Franței în perioada primelor două decenii ale secolului XX, manualele elaborate de el cunoscând o notorietate până în zilele noastre (ultima reeditare fiind din 2016!). *Revu historique*, celebra revistă care apare neîntrerupt din 1876, marchează debutul notorietății școlii istoriografice franceze.

După 1848 se afirmă o pleiadă de istorici români care vor fi în primul rând tributari romantismului, dar vor fi influențați și de școala critică. Șirul este deschis de Nicolae Bălcescu, cel care a oferit o nouă interpretare a istoriei lui Mihai Viteazul, făcându-l un erou al unui naționalism unificator *avant la lettre*. Mihail Kogălniceanu, Laurian și Bălcescu sunt preocupați și de restituția unor izvoare istorice: cronicile moldovene și muntene sunt editate de cei trei (Al. Zub, 1981, p.142), iar mai sus am menționat de publicarea primei ediții a *Hronicii* lui Șincai.

Analizând istoriografia românească postpașoptistă, Alexandru Zub a remarcat preocuparea istoricilor pentru evocarea unor personalități marcante, pe care le oferă societății ca modele de urmat. George Barițiu reînvie figura lui Iancu de Hunedoara și Avram Iancu, Aaron Florian, Kogălniceanu, Bălcescu și Aricescu îl elogiază pe Tudor Vladimirescu, Hașdeu pe Ioan Vodă, Bălcescu pe Mihai Viteazul, Aaron pe Vlad Țepeș. „Majoritatea istoricilor români din epocă țin de mișcarea romantică (...) aceasta n-a împiedicat, desigur, contaminări venite din direcția

pozitivismului, a naturalismului sau a istoriei civilizației, mai ales prin Hașdeu și Odobescu”, remarcă Al. Zub (Al. Zub, 1981, p.191).

În excelenta lucrare *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, 1999, Mirela-Luminița Murgescu face o analiză a trecerii manualelor de la discursul tradițional, în care școala trebuie să creeze oameni de omenie, buni creștini, la cel în care scopul școlii este de a crea cetățeni bravi, capabili să se sacrifice pentru binele patriei. Manualele de istorie au avut aici un rol esențial în crearea unei mentalități.

La sfârșitul secolului al XIX-lea se afirmă cu putere școala critică și în România, prin personalități marcante ca Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, Constantin Giurescu și Dimitrie Onciul. Alexandru Zub remarcă însă că aceste personalități nu sunt neapărat reprezentanții puri ai unui curent. Ilustrativi sunt Hașdeu și Iorga. În persoana lui B. P. Hașdeu este o combinație unică de romantism și criticism (Al. Zub, 2000, p.102). Iorga este „spirit avântat, de o creativitate de tip romantic, ambiționând să cuprindă multiple domenii, să ia în stăpânire spații și durate mari, el se revendică totuși, în prima etapă, de la pozitivism” (Al. Zub, 2000, p.103).

Lucian Boia a apreciat „opera imensă, de multe ori contradictorie, greu de caracterizat în câteva cuvinte” a lui Nicolae Iorga. „Concluziile sale, rod al unor cercetări îndelungate, pornind aproape întotdeauna de la izvor, chiar și în cazul celor mai largi sinteze, nu pot fi preluate fără o atentă critică. Atenția primordială acordată documentului îl apropie pe Iorga de școala lui Onciul și Bogdan. Îndrăzneala în interpretarea acestuia, în căutarea spiritului său ascuns, îl duce însă mult mai departe. De aici rezultă multe concluzii originale, unele fertile, dar altele discutabile sau de-a dreptul de neacceptat. Iorga nu este în general un spirit al secolului 'XX' (L. Boia, 1976, p. 267).

În lucrarea sa, *Generație și schimbare în istoriografia română*, Lucian Nastasă se apleacă asupra conflictului dintre reprezentanții școlii critice și ai generației mai vechi de istorici, romanticii. Vârful de lance al atacului este reprezentat de Nicolae Iorga, cel care îl acuză pe Grigore Tocilescu, autorul celui mai popular manual de istorie, de faptul că nu a produs nicio idee originală. Ioan Bogdan se alătură și el lui Nicolae Iorga, acuzând școala veche de românocentrism, dorind să orienteze și manualele spre o nouă direcție, europocentrismul.

Școala critică, numită în mod obișnuit și în țara noastră școala pozitivistă, a rămas până astăzi un model privind analiza surselor scrise. Dar, în secolul XX i s-au adus și ei multe reproșuri: istoria pozitivistă este doar o istorie politică, celelalte aspecte ale trecutului fiind abandonate, istoricul pozitivist nu este preocupat de analiza evenimentelor, ci doar de redarea lor cu scrupulozitate, exact așa cum apar în surse, și, chiar mai important, istoria critică nu ne oferă răspunsuri pentru perioadele sau pentru evenimentele pentru care nu există surse scrise.

Istoriografia secolului XX și impactul ei asupra literaturii didactice

În secolul XX, francezii au revoluționat scrisul istoric, creând alte școli istoriografice cum au fost L' Ecole des Annales, *La Nouvelle histoire*, *L'histoire culturelle*. Acestea au încercat să ofere o relatare a trecutului complexă, bazată pe analize pluridisciplinare, fiind în dispută cu adepții școlii critice.

În 1929, doi profesori ai Universității Sorbona, Marc Bloch și Lucien Febvre, fondează revista *Annales*, care și-a continuat existența până astăzi. În acel moment, numele complet era *Annales d'histoire économique et sociale*, dorind să evidențieze, prin opoziție la *Revue historique*, orientarea cercetării istorice dinspre viața politică, spre viața economică și socială. **Școala Analelor** a arătat cum faptul politic nu constituie decât o mică parte a istoriei omenirii. Economicul, socialul, psihologia colectivă sunt mai reprezentative pentru o comunitate decât viața politică, schimbând viziunea asupra istoriei ca totalitate: de la totalitatea actelor politice, la totalitatea activităților umane. *Școala Analelor* s-a bazat pe studii interdisciplinare, transformând economia și sociologia în științe auxiliare ale istoriei.

Deși în perioada interbelică se simte și la noi influența *Școlii Analelor*, școala critică a rămas orientarea dominantă, datorită personalității covârșitoare a lui Iorga, dar și datorită altor istorici implicați în mod serios în analiza izvoarelor: Constantin Giurescu, Alexandru Lapedatu, Petre Panaitescu. Dar, așa cum s-a întâmplat și în secolul al XIX-lea, majoritatea istoricilor suferă influențe din partea *Școlii noi*, cum o numește Lucian

Boia. Îi amintim aici chiar pe Panaitescu și Giurescu, ale căror preocupări se extind spre zona istoriei economice, sociale sau culturale.

Cel mai de seamă reprezentant al *Școlii noi* este Gheorghe Brătianu. O lucrare originală a lui Brătianu este *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, publicată în 1945. Este discutată aici problema foarte interesantă a valorii tradiției pentru studiile istorice. G. Brătianu consideră că tradiția merită a fi luată mai mult în seamă decât crezuseră reprezentanții școlii critice (Boia, 1976, p. 338). Trebuie amintită aici și emblematica lucrare „Marea Neagră”, care a fost tipărită postum. Așa cum va face Fernand Braudel mai târziu, Gheorghe Brătianu reușește un decupaj spațial interesant, nerespectând tradiția consacrată, a țărilor și popoarelor. Moartea tragică a autorului în 1953, ca deținut politic în penitenciarul de la Sighet, va duce la apariția cărții postum.

Școala Analelor își continuă existența în Franța, după Al Doilea Război Mondial, creând noi direcții de cercetare. Un reprezentant important al acestui curent istoriografic a fost Fernand Braudel, devenit celebru ca urmare a publicarea lucrării sale, *Mediterrana și lumea mediteraneană în timpul lui Filip al II-lea* (1949). El face cunoscut conceptul său privind cercetarea istoriei în durată lungă, dincolo de decupajele temporale și spațiale tradiționale. *Mediterrana* demonstrează faptul că istoria nu trebuie scrisă din perspectiva istoriei naționale, că există zone geografice care pot, ele însele să fie centrul unei narațiuni istorice.

La începutul anilor '70, a treia generație de istorici ai *Școlii Analelor* creează o direcție care a primit numele *La Nouvelle histoire*, avându-i ca reprezentanți pe Jacques Le Goff și Pierre Norrat. *Noua istorie* a aprofundat cercetările începute de *Școala Analelor*, orientându-se spre istoria mentalităților. Această școală istoriografică a demonstrat importanța oricăror mărturii despre trecut, inclusiv cele considerate până atunci irelevante din punct de vedere istoric. O noutate metodologică adusă de reprezentanții acestei școli a fost introducerea istoriei cantitative. Înseriind toate mărturiile, privind din perspectiva duratei lungi, reprezentanții *noii istorii* au încercat să reconstituie ceea ce este fundamental, incontestabil și reprezentativ pentru o societatea sau o epocă: mentalitatea. Nu era nevoie să se cunoască toate evenimentele unei epoci (care oricum nu pot fi recuperate), căci atitudinea în fața vieții în toate formele ei de manifestare, cu alte cuvinte, mentalitatea, este cel mai

complex adevăr despre o societate prezentă sau trecută. Printre temele introduse de *La Nouvelle histoire* se găsesc: climatul, inconștientul, miturile, cartea, bucătăria, opinia publică, sărbătorile etc.

După optimismul *Noii istorii* a urmat, după cum remarca Roger Chartier, o perioadă de îndoieli și interogații: pierderea încrederii în certitudinea cuantificării, abandonul decupajelor clasice (geografice, în primul rând), punerea în chestiune a noțiunilor („mentalități”, „cultură populară”), a categoriilor (clase sociale, socioprofesionale), a modelelor de interpretare (structuralist, marxist, demografic etc.) (R. Chartier, 1998, p. 8).

Așa s-a născut *microistoria*, care a demonstrat că un document excepțional poate fi mai important decât o serie statistică. Unul dintre inițiatorii microistoriei este Emmanuel Le Roy Ladurie. În lucrarea *Montaillou, sat occitan* (1975), el reușește să reconstituie în cele mai mici detalii viața cotidiană a oamenilor din satul Montaillou în perioada 1318-1325, beneficiind de o sursă istorică de excepție: însemnările inchișitorului Jacques Fournier, viitorul papă Benedict al XII-lea, despre ereticii catari din acest sat. Lucrarea sa devine și un model de analiză pentru antropologia istorică.

Și tot ca o reacție a gradului de generalizare prea mare al istoriei mentalităților, a apărut *istoria culturală*, care optează pentru pluralitatea percepțiilor umane asupra realității. Spre exemplu, istoricul Roger Chartier, unul dintre inițiatorii direcției istoriografice amintite, a publicat lucrarea *Lecturi și cititori în Franța Vechiului Regim* (1987), scoțând la lumină un univers al cărții neluat în seamă până atunci: în spatele unei cărți se află un autor care a scris într-un anumit context, vizând un anumit public, o editură cu o anumită politică de editare și de difuzare a lucrărilor, și, nu în ultimul rând, lucrătorii tipografi. Astfel, pornind de la drumul deschis de Roger Chartier, istoria cărții ne oferă mărturii diverse despre societatea care a produs-o sau despre schimbarea semnificației operelor literare în funcție de publicul care o receptează. Dar istoria culturală s-a dovedit foarte fecundă și pentru renașterea domeniului istoriei politice, trecând de la ideologie și acțiune politică la transmiterea și receptarea mesajului de către public sau la istoria simbolurilor politice. Istoria culturală ne demonstrează că istoria nu este făcută doar de către personalități, ci și de către oamenii mărunți, că valorile nu sunt cele

promovate de personalitățile culturale, ci suferă modificări în procesele de transmitere și receptare.

În ce măsură aceste metamorfoze ale Școlii Analelor au influențat scrierea istoriei în afara granițelor Franței? În primul rând, Revista *Annales* este recunoscută ca o „Mecca” a scrisului istoric, orice istoric considerându-se fericit să ajungă în paginile acestei reviste. Impactul metodologic al acestei școli a fost uriaș: istoria nu prea se mai scrie astăzi fără un recurs la pluridisciplinaritate. Cel puțin analizele sociologice și economice sunt parte integrantă a lucrărilor de istorie politică, chiar și în spațiul anglo-saxon, unde ruptura de școala critică nu a fost atât de evidentă. În plus, în anii '60, se creează și în Marea Britanie, S.U.A., Canada, Germania curentul *Social history*, fiind publicată și o revistă aferentă, la Oxford, începând cu 1967, *The Journal of Social History*. Un istoric reprezentativ al acestei școli este Petre Burke, autorul lucrărilor *Sociologie și istorie* (1980), *Istorie și teorie socială* (1991), *Renașterea europeană: centre și periferii* (1998). În Marea Britanie, dar mai ales în S.U.A., scrierea istoriei a fost influențată de o noua disciplină, politologia. Englezii și americanii au pornit și o direcție numită *gender study* (studiile de gen), foarte fecundă în istorie prin cercetarea mișcării feministe, dar și a statutului femeilor de-a lungul timpului. Mai târziu s-a extins la cercetarea minorităților.

Școala istoriografică marxistă se afirmă în secolul XX ca foarte importantă nu doar în spațiul comunist, ci și în lumea occidentală. Karl Marx, în lucrările sale fundamentale *Manifestul Partidului Comunist* (1848) și *Capitalul* (1867) a expus două idei care au fost preluate de mulți istorici: determinismul economic și lupta de clasă. Marx era de părere că viața economică determină, în orice epocă și în orice societate, viața politică, socială și culturală, iar istoria, în opinia sa, nu este nimic altceva decât o luptă de clasă între asupriți și asupritori.

Totuși, istoriografia marxistă nu este egală ca valoare. Adepții ei se poate împărți în două categorii: istoricii care au scris în regimurile totalitare comuniste și istoricii marxiști care au scris în țările democratice. Istoriografi marxistă din regimurile totalitare a luat marxismul ca pe o dogmă, creând producții care nu rezistă prea bine trecerii timpului, datorită aplicării rigide a modelului luptei de clasă sau a determinismului economic, indiferent de spațiu și de timp. În schimb, marxismul cultural,

spre deosebire de cel ideologic, s-a dovedit a fi foarte fecund în lumea occidentală, fiind folosit acolo unde structura creată de Marx se plia destul de bine realităților trecute. Mulți istorici francezi, englezi, germani sau americani au fost marxiști, sau au preluat anumite idei economice sau sociologice ale lui Marx, dar ei nu au abandonat cauza căutării cu bună credință a adevărului în istorie, structurile marxiste ajutându-i să pună ordine în tematica foarte complexă abordată. Cel mai elocvent exemplu este cel al lui Eric Hobsbawm, istoric englez adept declarat al marxismului, considerat unul dintre cei mai mari istorici ai secolului XX. El a publicat o analiză complexă a lumii occidentale (în perioada 1962-1987) în volumele *Era Revoluției: 1789-1848*, *Era Capitalului: 1848-1875*, *Era Imperiului: 1875-1914*. Aceasta este una dintre cele mai citite sinteze istorice, beneficiind și de faptul că modelul marxist se pliază mai ales pe secolul al XIX-lea. Dar lucrarea sa este de o profunzime a analizelor care depășește cu mult rigiditatea specifică marxismului pur.

Istoriografia românească în perioada comunistă se poate împărți și ea în mai multe direcții. Anii '50 nu reprezintă altceva decât lucrări dogmatice, nici măcar marxiste, ci aservite intereselor Uniunii Sovietice. Anii '60-'80 au cunoscut opere foarte diferite ca valoare. O istoriografie rigidă, dogmatică, aservită partidului, a coexistat cu o istoriografie de mare valoare, care a reușit chiar un dialog cultural în spiritul noilor curente istoriografice europene. Marile centre universitare românești și institutele de cercetare au beneficiat de aportul unor istorici interbelici care și-au putut continua activitatea, după încheierea „obsedantului deceniu”, iar în anii '70 au început să se traducă lucrări importante ale reprezentanților *Școlii Analelor*.

Ce s-a întâmplat cu manualele școlare în această perioadă?

Dacă facem abstracție de obsedantul deceniu al comunismului, vom constata că manualele secolului XX sunt redactate de specialiști, reflectând până la un punct nivelul cercetării istorice din perioada în care manualul a fost scris.

Am luat ca exemplu câteva manuale de istoria românilor, reprezentative pentru învățământul liceal de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, până la căderea regimului comunist. Am analizat o singură lecție, evocarea personalității istorice a lui Mircea cel Bătrân, pentru a vedea în mod obiectiv ce se schimbă în abordarea esențială a

unui subiect istoric, dincolo de ideologia regimului politic. L-am ales pe Mircea cel Bătrân deoarece nu este o personalitate acaparată de vreun regim politic în scopuri propagandistice.

Manualul lui Grigore Tocilescu (am consultat o ediție din 1886), foarte celebru până la începutul secolului XX, a reprezentat școala romantică, după părerea reprezentanților școlii critice. Textul are un suflu romantic al reconstituirii evenimentului istoric, dar bogăția informațiilor istorice ne îndeamnă să îl tratăm ca pe un manual de istorie pozitivistă. Manualul începe cu dacia și se încheie cu anul 1593, având 270 de pagini. Lecția despre Mircea cel Bătrân are 20 de pagini și cuprinde, probabil, toate informațiile de care dispuneau cercetătorii la vremea aceea despre voievod.

Manualul de istorie scris de Petre Panaitescu pentru elevii din ultimul an de liceu, tipărit în 1942, începe cu preistoria și se încheie cu adoptarea Constituției din 1923, având 325 de pagini. Domnia lui Mircea cel Bătrân este prezentată într-un număr de 19 pagini. Informația este complexă, cu explicații ale titulaturii domnitorului, cu detalii asupra evenimentelor internaționale în care se implică Mircea, cu explicarea cauzalității, într-o bună tradiție a școlii critice. Textul este redactat într-un limbaj simplu, accesibil elevilor.

Manualul de clasa a XII-a din 1971, coordonat de Constantin Daicoviciu, are un colectiv de redacție alcătuit din mai mulți profesori universitari și cercetători (între care Miron Constantinescu și Ștefan Pascu) și un profesor de liceu. Manualul începe cu preistoria (care are 60 de pagini!), încheindu-se cu regimul comunist, având un total de 451 de pagini. Și acest manual este scris în buna tradiție a pozitivismului: Mircea cel Bătrân este evocat în 24 de pagini, în cadrul lecției sunt comentate unele surse istorice, altele sunt așezate la final, se insistă pe aspectele de cauzalitate. Strict în lecția despre Mircea cel Bătrân nu se simte vreo influență din partea ideologiei comuniste. Limbajul este în mare parte accesibil, dar textul este destul de greoi, datorită bogăției informației.

Același colectiv de redacție este autorul unei ediții din 1978 a manualului, de data aceasta coordonator este Ștefan Pascu (schimbarea coordonatorului a fost impusă de decesul lui Constantin Daicoviciu dar și a lui Miron Constantinescu). Manualul are 395 de pagini. Textul este în parte modificat față de ediția din 1971, probabil cu scopul de a scurta cartea, dar și de a mai introduce informații de actualitate din perioada lui

Nicolae Ceaușescu. Textul despre Mircea cel Bătrân este parțial modificat. Episodul cu Vlad Uzurpatorul este eliminat, dar, cu toate că textul este mai scurt, pierde din coerență. Deoarece unele explicații care ușurau lectura au fost scoase. A rămas din veche ediție și o referire la Vlad Uzurpatorul, care probabil a fost uitată, deoarece personajul nu apare în momentul intrării pe scena istoriei, iar acea informație singulară produce o nedumerire legitimă.

* * *

Se impun acum câteva concluzii de final în urma scurtei noastre incursiuni în istoriografia românească a secolelor XIX și XX. Manualele de istorie pentru liceu au fost redactate, până la căderea regimului comunist, de către istorici, ținând cont de stadiul cercetării istoriei politice la momentul scrierii manualelor. Chiar dacă aparțin școlii romantice, școlii critice sau școlii marxiste, manualele urmăresc să cuprindă aproape toate informațiile cunoscute despre evenimentele abordate. Deși limbajul este în principiu accesibil, avalanșa de informații face ca studiul istoriei în ansamblul ei să necesite mult timp și multă răbdare. Manualul este însă un instrument foarte util în cunoașterea istoriei politice. Deși școlile istoriografice se înmulțesc, începând cu perioada interbelică, impactul lor este nul în textul manualelor. În perioada comunistă, evenimentele sociale (răscoale, revoluții) sunt privilegiate în raport chiar și cu politicul, iar analiza cauzală se orientează spre aspectele economice, în buna tradiție a marxismului. Un subiect neutru, ca domnia lui Mircea cel Bătrân, nu a suferit diferențe mari de abordare de la 1886 până la 1978. Evident că subiectele sensibile din perioada contemporană sunt tratate într-o manieră ideologizantă în fiecare epocă.

Manualele sunt destul de monotone și greoaie în toată această perioadă studiată, deoarece autorii își propun să aducă în fața publicului de elevi cam tot ce se cunoaște despre un subiect de istorie politică.

Pe măsură ce înaintăm în secolul XX, distanța față de stadiul cercetării la nivelul istoriografiei occidentale crește. Cercetările de istoria civilizației, istoria mentalităților etc. au adus multă culoare în reconstituirea trecutului, ca urmare a *Școlii Analelor* și *Noii istorii*. Manualele nu surprind modificările mentale și instituționale ale epocilor studiate, menținând elevul într-o zonă destul de cenușie a politicului.

Totuși, bogăția informațiilor politice ar trebui să îl ajute pe elev să facă o regresie mai ușoară în trecut.

Bibliografie

1. Ariès, Ph. (1997). *Timpul istoriei*. Meridiane.
2. Boia, L. (1976). *Evoluția istoriografiei române*. Presa Universității București.
3. Chartier, R (1998). *Au bord de la falaise : l'histoire entre certitudes et inquiétude*. Albin Michel.
4. Daicoviciu, C. et al. (1971). *Istoria României. Manual pentru clasa a XII-a A*. Editura Didactică și Pedagogică.
5. Nastasă, L. (1999). *Generație și schimbare în istoriografia română (Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*. Presa Universitară Clujeană.
6. Panaitescu, P.P. (1990). *Istoria românilor*. Editura Didactică și Pedagogică.
7. Pascu, Șt. et al. (1978). *Istoria României. Manual pentru clasa a XII-a A*. Editura Didactică și Pedagogică.
8. Tocilescu, Gr. (1886). *Manual de istoria română pentru secolele primare și secundare de ambe sexe*, Editura Librăriei Socecu.
9. Veyne, P. (1999). *Cum se scrie istoria*. Meridiane.
10. Zub, Al. (1981). *A scrie și a face istorie (Istoriografia românească postpașoptistă)*. Junimea.
11. Zub, Al. (2000). *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română pașoptistă*. Editura Enciclopedică.

3. Propunerea unor activități didactice pentru fixarea cunoștințelor referitoare la reforma religioasă, bazate pe o resursă inedită: muzica

Cătălina-Tatiana Țogorean^a

Abstract: This paper proposes a model of learning activities which support knowledge consolidation and competency practice, through the exploration of historically relevant song lyrics. More precisely, it provides discovery learning tasks, for both the 6th and the 9th grades – who study the Protestant and the Catholic Reformation at the History course, according to the Romanian National Curriculum – based on the well-known religious songs Amazing Grace and Ave Maria. Furthermore, it aims to argue the various advantages of such a teaching-learning approach: it frames a more attractive, more engaging learning process; it ensures a memory booster tool as well as an opportunity for independent, critical thinking; besides, it offers a culturally rich experience and promotes cultural awareness.

Keywords: *teaching History through music, songs as primary sources, competency based learning, discovery learning, Protestant and Catholic Reformation*

^a Cătălina-Tatiana Țogorean este absolventă a Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” și profesor de istorie la Liceul de Informatică „Tiberiu Popoviciu”. E-mail: catalinatatiana.togorean@tpopoviciu.ro

♪ Argument

Reforma protestantă, inițiată de Martin Luther în secolul al XVI-lea, împreună cu replica Bisericii Catolice – cunoscută sub numele de Contrareformă sau Reformă catolică – au avut un rol decisiv în nașterea lumii moderne. Impactul celor două mișcări de reformare a bisericii depășește cadrul teologiei și pe acela al practicilor religioase, transformând profund cultura, societatea, economia și politica. Totodată, îndeosebi Reforma protestantă a insuflat noi valori și atitudini, atât în relația omului cu divinitatea, cât și în relațiile interumane. Această moștenire nu mai este de mult apanajul Europei Occidentale, fiind parte integrantă a principiilor democratice larg răspândite în lumea contemporană.

Așadar, Reforma religioasă reprezintă un fenomen crucial, fără de care nu pot fi înțelese istoria modernă și cea contemporană. Totodată, abordarea acestei tematici are un cert potențial formativ, prin prisma problematicei de ordin axiologic pe care o implică. În acest caz, misiunea profesorului de istorie este pe cât de importantă, pe atât de dificilă, mai ales că subiectul este unul sensibil, care poate suscita polemici sau răscoli emoții și sentimente identitare.

Conținuturile referitoare la Reforma protestantă și Contrareformă fac parte din programele școlare pentru disciplina istorie, corespunzătoare claselor a VI-a și a IX-a. În vederea învățării temeinice a acestor conținuturi, prezentul articol propune câte o activitate de învățare – pentru fixarea și sistematizarea cunoștințelor – destinată fiecărui nivel de studiu, bazată pe analiza a două cântece bine-cunoscute. Conținutul teologic protestant – răscumpărarea prin har și credință, ideea predestinării – este rezumat exemplar în imnul *Amazing Grace*, ale cărui versuri au fost compuse la sfârșitul secolului al XVIII-lea de poetul și clericul anglican John Newton, pentru a celebra convertirea sa la o viață creștină autentică, o dată cu renunțarea la comerțul cu sclavi. Pe de altă parte, învățătura catolică referitoare la cultul sfinților și la puterea intercesiunii lor – apărută și menținută în ciuda criticilor venite dinspre protestantism – este exprimată de una dintre cele mai cunoscute rugăciuni creștine, *Ave Maria*, cântată pe muzica compusă de Franz Schubert în 1825.

Prin activitatea lui Martin Luther, muzica devine un element central al rugăciunii congregației protestante, favorizând participarea activă a fiecărui membru, interiorizarea unui mesaj pedagogic transmis în limba vernaculară, respectiv nașterea unui sentiment de apartenență (MacGregor, 2020, p. 142-143). La rândul său, Biserica catolică post-tridentină reevaluează importanța muzicii, exploatându-i potențialul de a contribui la crearea unei atmosfere inefabile în lăcașurile de cult – de uimire și reverență în fața sacralului – și accentuând însemnătatea mesajului, menit să popularizeze în mediul laic principiile reafirmate ale doctrinei catolice (O'Regan, 2009). Așadar, muzica cu caracter religios reprezintă o sursă deosebit de oportună pentru înțelegerea Reformei și a Contrareformei, iar conținutul didactic elementar al mesajului pe care îl transmite favorizează utilizarea sa la clasă.

Predarea și învățarea istoriei cu ajutorul muzicii prezintă numeroase beneficii, motiv pentru care cântecele cu semnificație istorică constituie excelente surse complementare, integrarea lor în demersul didactic potențând învățarea. În primul rând, ascultarea muzicii dinamizează ora de curs și atrage atenția elevilor, atât prin prisma insolitului asocierii dintre istorie și muzică, cât și datorită faptului că muzica reprezintă un limbaj universal, care stârnește emoții și creează un sentiment de familiaritate. Dincolo de obiectivul captării atenției, analiza versurilor sprijină dezvoltarea competenței de înțelegere a textului citit și, punând la dispoziție texte mai accesibile decât cele din manuale, oferă o modalitate de a lupta contra analfabetismului funcțional. Mai mult decât atât, lectura critică a versurilor muzicale îi poate antrena și pe elevii capabili de performanță, înlesnind predarea diferențiată: cântecele, în calitatea lor de surse complementare și neoficiale, sunt totuși surse primare, care, prin accesibilitatea lor, au capacitatea de a-i iniția pe elevii dornici în domeniul cercetării istoriei. În altă ordine de idei, stimularea auditivă, prin intermediul muzicii, intensifică procesul de învățare, stabilind premisa unei învățări multimodale, prin angajarea mai multor sisteme senzoriale.

Audițiile muzicale la ora de istorie creează o punte transdisciplinară și le conferă elevilor o experiență culturală care îi ajută să se raporteze mai profund și mai personal la informațiile despre trecut. În plus, muzica se armonizează cu literatura sau filmul, astfel că, printr-o contextualizare

adecvată, aceasta oferă o excelentă comprimare a istoriei ideilor. Astfel, prin alegerea unor fragmente muzicale relevante, elevii pot avea parte de o experiență culturală cuprinzătoare, chiar și într-un timp limitat. În plus, caracterul transdisciplinar al demersului asigură un transfer mai ușor al cunoștințelor, oferind un punct de pornire pentru aplicarea lor în viața cotidiană.

În ciuda tuturor acestor avantaje, resursele muzicale nu au aceeași audiență în rândul cadrelor didactice care predau istorie precum cele literare, vizuale sau cinematografice. De altfel, aceeași reticență o întâlnim și la nivelul comunității științifice, puțini cercetători din domeniul istoriei manifestând interes față de acest tip de sursă primară (Piñeiro Blanca, 2004, p. 155). Probabil acesta este și motivul pentru care majoritatea profesorilor din învățământul preuniversitar preferă, pe lângă sursele fundamentale (pe care le găsesc în manuale și creștomatii), izvoarele pe care le-au consacrat curentele istoriografice mai recente (memorialistica, fotografia, mărturiile de istorie orală), toate aceste preferințe manifestându-se în detrimentul muzicii.

♪ Considerații teoretice și metodologice

Încă de la începutul carierei mele didactice, am recurs la audierea unor cântece relevante din punct de vedere istoric, dublată de analiza versurilor lor. Această practică are o motivație personală – muzica a fost dintotdeauna una dintre pasiunile mele – dar și profesională – dorința de a fi autentică în fața elevilor mei, dar și scopul de a le arăta că istoria nu se rezumă la cronologie sau la faptele marilor personalități, ci se hrănește din tot ceea ce este omenesc. De altfel, lucrarea metodico-științifice pentru obținerea gradului didactic I, la care lucrez în momentul de față, propune activități de predare-învățare a istoriei cu ajutorul muzicii.

Fără îndoială, mai există profesori de istorie care propun, fie și ocazional, ascultarea unor fragmente muzicale relevante din punctul de vedere al disciplinei noastre și discută semnificația acestora în contextul fenomenului care le-a produs sau pe care îl reflectă. Personal, cunosc câțiva. Utilizarea unor noi resurse didactice a fost accelerată de consecințele tehnologice ale pandemiei de COVID-19, în urma căreia

majoritatea sălilor de clasă sunt dotate cu computere conectate la Internet, iar profesorii s-au obișnuit să utilizeze instrumente multimedia. Am convingerea că, în ultimii ani, muzica a răsunat mai des în cabinetele de istorie. Pe de altă parte, studiile pe care le-am identificat pe această temă – relativ restrânse cantitativ și preponderent aplicative – mi-au dat de înțeles că demersul didactic antemenționat este, în ceea ce privește disciplina istorie, unul mai degrabă empiric, nesistematic. Prin urmare, se poate deduce că, dintre profesorii care utilizează muzica în procesul de predare-învățare a istoriei, cei mai mulți o fac într-o manieră periferică, deci potențialul acestui tip de sursă rămâne în mare măsură neexplorat.

Integrării muzicii în activitatea de predare-învățare a unor discipline de cultură generală i s-au consacrat numeroase studii și cercetări. De pildă, în învățarea elementelor de limbă și comunicare, au fost evidențiate avantajele predării limbii engleze cu ajutorul muzicii, atât în rândul adulților și al vorbitorilor de limbă engleză ca o limbă modernă, cât și în rândul copiilor care învață engleza ca limbă maternă (Guglielmino, 1986; Paquette și Rieg, 2008). Chiar și în domeniul matematicii, muzica poate fi integrată cu succes în activitatea didactică de la clasele primare (An, Capraro și Tillman, 2013). Independent de o disciplină anume, a fost examinat potențialul muzicii în educație, ca element de context sau motivațional precum și pentru stimularea cognitivă: Fallin și Tower (2014) evidențiază îmbunătățirea performanțelor cognitive ale elevilor din ciclul primar care au învățat cu ajutorul muzicii; Nguyen și Grahm (2017) demonstrează că muzica poate eficientiza pregătirea elevilor pentru lecție; iar Dunlap și Lowenthal (2010) subliniază conexiunea socială pe care muzica are capacitatea să o formeze, chiar și în cadrul învățământului online.

În ceea ce privește utilizarea muzicii în predarea-învățarea istoriei, o abordare sistematică este cea a profesorilor americani Anthony Pellegrino și Christopher Dean Lee (Pellegrino și Lee, 2012). Autorii reflectează asupra relației dintre muzică și studiile sociale și propun analiza semnificației istorice, politice sau sociale a anumitor cântece – privite drept contribuții culturale relevante pentru trecut, prezent și viitor –, în condițiile în care acestea nu și-au găsit încă un loc incontestabil în sala de clasă. În plan aplicativ, lucrarea conține modele de analiză (în acest caz, elevii cunosc deja contextul cântecului), de investigație (prin care elevii

sunt invitați să descopere semnificația istorică a cântecului) și de dezvoltare creativă (prin care elevilor li se solicită să compună cântecele pornind de la evenimentele/ fenomenele istorice studiate). În ceea ce privește tematica, autorii propun subiecte de relevanță actuală: din programa de istorie, aleg lupta pentru egalitate rasială din Statele Unite ale Americii, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar din domeniul studiilor sociale – problemele socio-economice ale clasei muncitoare.

Din punct de vedere metodologic, se disting trei concepții referitoare la utilizarea muzicii în predarea și învățarea istoriei: ca instrument de stimulare a interesului; ca o modalitate de a accentua însemnătatea pe care elevii o atribuie unor fenomene istorice, prin valorizarea relației afective a acestora cu muzica; respectiv prin analiza sistematică a cântecelor considerate ca surse primare, cu scopul de a înțelege contextul în care acestea au fost elaborate și difuzate (Pereira Soares, 2017). Posibilitatea utilizării la clasă a muzicii ca sursă primară – capabilă să le ofere elevilor o perspectivă mai profundă asupra fenomenelor istorice și să favorizeze participarea activă a acestora – a fost remarcată de cercetători din domeniul științelor educației încă din ultimele decenii ale secolului trecut (Chilcoat, 1986; Palmer, 1998). De altfel, promovarea acestui tip de sursă se regăsește și în cadrul unor studii generale de didactica istoriei. Într-o lucrare motivantă, Frederick Drake și Lynn Nelson propun utilizarea la clasă a surselor primare (printre care amintesc și cântecele) și analiza lor „detectivistică”, corelată cu gândirea critică și rezolvarea de probleme, cu scopul de a-i activa pe elevi în cadrul orelor de istorie (Drake și Nelson, 2005).

Metodologia curenteii lucrări – și implicit a activităților de învățare – îmbină trei dintre tendințele pe care le-am regăsit în studiile citate anterior. Ea pornește de la premisa conform căreia cântecele cu semnificație istorică reprezintă surse primare (Pereira Soares, 2017, p. 89 sqq), permițând o apropiere nemijlocită față de trecut și posibilitatea ca elevii să își elaboreze cunoștințele, nu doar să le preia din diversele surse secundare. În ceea ce privește capacitatea elevilor, aceștia sunt invitați să desfășoare un demers inductiv, prin care să acorde semnificație istorică cântecelor propuse (Pellegrino și Lee, 2012, pp. 22-24). În cazul particular al activităților de învățare referitoare la Reforma religioasă, elevilor li se va solicita să recunoască principiile protestantismului, respectiv ale

catolicismului post-tridentin și să decidă cărei confesiuni i se asociază fiecare cântec. Așa cum sugerau Drake și Nelson (2005), această abordare deservește obiective esențiale din sfera educației bazate pe competențe, precum exersarea gândirii critice și a rezolvării de probleme, prin alegerea unor materiale stimulative și prin utilizarea unor metode și procedee adecvate.

♪ Activități de învățare

În continuare, voi detalia planul a două activități de învățare prin descoperire, bazate pe analiza cântecelor religioase *Amazing Grace* și *Ave Maria*. Chiar dacă au la bază aceeași resursă, cele două activități se diferențiază prin gradul de autonomie acordată elevilor, în funcție de particularitățile cognitive ale vârstei acestora: activitatea propusă la clasa a IX-a le oferă elevilor posibilitatea de a-și organiza singuri informațiile și de a reflecta asupra relațiilor dintre ele, pe când cea propusă la clasa a VI-a presupune în mai mare măsură intervenția clarificatoare și îndrumătoare a profesorului. Ambele activități sunt destinate fixării și sistematizării cunoștințelor, favorizând totodată dezvoltarea competențelor.

Înainte de activitatea propriu-zisă, sunt audiate cele două cântece, pentru crearea atmosferei de lucru și captarea atenției elevilor, contribuind totodată la sensibilizarea față de valorile culturale. Pentru imnul *Amazing Grace*, recomand interpretarea formației Il Divo, iar pentru liedul *Ave Maria*, pe aceea a tenorului italian Andrea Bocelli. Întrucât elevilor li se solicită să facă un raționament inductiv, semnificația cântecelor le va fi dezvăluită abia la finalul exercițiului, în etapa de verificare. În paralel, elevii primesc versurile celor două cântece, în original și în traducere în limba română (vezi anexa 1), acestea constituind resursa didactică de la care pornește activitatea.

a) Activitate de învățare pentru clasa a IX-a

Lucrând individual sau în perechi, elevii primesc sarcina să identifice care dintre cele două cântece reflectă spiritul protestantismului, respectiv al catolicismului. După luarea acestei decizii, elevilor li se solicită să realizeze o diagramă Venn, prin care să compare confesiunile

protestante, pe de o parte și confesiunea catolică post-tridentină, pe de altă parte (vezi anexa 2).

În cadrul comparației, elevilor li se cere să menționeze cel puțin câte patru caracteristici ale protestantismului, respectiv ale catolicismului, dintre care minim două din fiecare categorie să provină din sursele date. În al doilea rând, elevii au de precizat cel puțin două asemănări între Biserica catolică și noile biserici ale Reformei. Standardul minim de performanță este în așa fel formulat încât să fie accesibil tuturor elevilor, permițându-le totodată celor capabili de performanță să elaboreze un răspuns mai complex, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. Pentru alcătuirea diagramei Venn sunt alocate aproximativ 15 minute.

Apropo de elevii capabili de performanță – sau de cei dornici să își îmbogățească cunoștințele –, acestora li se poate recomanda următoarea temă: Citiți versiunea ortodoxă a rugăciunii închinată Fecioarei Maria și redactați un eseu de aproximativ 10 rânduri, prin care să o comparați cu cea catolică.

Activitatea de învățare prezentată mai sus sprijină formarea următoarelor competențe generale, specificate în Programa școlară pentru clasa a IX-a, disciplina istorie (2004) și în Reperele metodologice pentru aplicarea curriculumului la clasa a IX-a (2021): formarea imaginii pozitive despre sine și despre ceilalți; utilizarea surselor istorice, a metodelor și tehnicilor adecvate istoriei pentru rezolvarea de probleme; iar prin prisma tipului de sursă utilizată, sensibilizarea față de valorile estetice ale culturii. Din acestea derivă mai multe competențe specifice:

- 3.1. Recunoașterea asemănărilor și diferențelor dintre grupuri;
- 5.1. Înțelegerea mesajului surselor istorice scrise;
- 5.2. Formularea de concluzii relative la sursele istorice;
- 5.4. Realizarea de analize comparative referitoare la spații și perioade istorice;
- 5.6. Investigarea unui fapt istoric (competență corelată exercițiului suplimentar).

În plus, activitatea poate promova toleranța religioasă, prin expunerea la valorile culturale perene produse la nivelul fiecăreia dintre taberele implicate într-un conflict confesional, precum și prin determinarea asemănărilor dintre acestea.

b) Activitate de învățare pentru clasa a VI-a

La clasa a VI-a, elevii primesc, împreună cu versurile, o fișă de lucru (vezi anexa 3). Mai întâi, li se cere să asocieze o serie de noțiuni – cultul sfinților, mântuirea prin har, mântuirea prin credință, utilizarea limbii latine în Biserică, predestinare – cu versuri/ fragmente relevante din oricare dintre cele două texte și să indice dacă respectiva noțiune este caracteristică Bisericilor protestante sau Bisericii catolice. Apoi sunt invitați să decidă care dintre cele două cântece exprimă principiile protestantismului și care pe acelea ale catolicismului.

Recomand ca activitatea să fie individuală și să îi fie alocate 10-12 minute.

Acest exercițiu favorizează formarea competențelor menționate în Programa școlară pentru disciplina istorie, clasele V-VIII (2017), precum utilizarea critică și reflexivă a limbajului de specialitate și a surselor istorice, respectiv folosirea autonomă și responsabilă a instrumentelor necesare învățării permanente. Acestor competențe generale le corespund următoarele competențe specifice:

2.2. Utilizarea gândirii critice în analiza surselor de informare, întrucât activitatea propune analiza de surse scrise pe baza unor cerințe;

4.2. Asumarea critică a unui set de valori recunoscute social, prin identificarea ideilor și valorilor umane în versurile muzicale propuse și compararea ideilor și valorilor umane din cele două surse, contribuind astfel și la încurajarea toleranței și multiculturalismului.

♪ Concluzii

În încheiere, aș dori să revin de la particular la general, pentru a reitera principalele avantaje ale învățării istoriei cu ajutorul muzicii. În primul rând, permite profesorului să promoveze învățarea prin descoperire și analiza surselor primare, încurajând exersarea competențelor: gândirea independentă și critică ori folosirea autonomă a instrumentelor necesare învățării permanente. Prin caracterul lor subiectiv, sursele propuse umanizează istoria și invită la reflecție. Astfel,

acestea au potențialul de a-i împrieteni pe elevi cu istoria și de a transforma această disciplină într-una agreabilă, la care să învețe cu plăcere și interes. Dincolo de caracterul interesant și plăcut al lecțiilor, această abordare susține învățarea multimodală și crește astfel eficiența actului didactic. Nu în ultimul rând, demersul transdisciplinar favorizează sensibilizarea culturală, precum și îmbogățirea culturii generale. În plus, spre deosebire de filmele artistice sau documentare și cărți, muzica reprezintă o sursă alternativă mai puțin cronofagă, astfel că utilizarea ei la clasă nu comportă riscul de a monopoliza întreaga oră sau chiar mai multe ore de curs.

Muzica – în calitate de sursă primară – are în mod evident un caracter complementar și e necesară coroborarea sa cu alte mijloace de învățământ în vederea transmiterii adecvate a informațiilor istorice și dezvoltării competențelor cuprinse în programa școlară. De aceea, pledez pentru realizarea unui echilibru între o abordare formală, bazată pe surse clasice și pe metode consacrate și o abordare inovativă, care valorifică surse inedite și activități transdisciplinare.

Nu în ultimul rând, sper ca acest articol să încurajeze cadrele didactice care îl vor parcurge să organizeze activități de învățare similare și să valorifice potențialul extraordinar al muzicii ca izvor primar și ca resursă didactică.

♪ Bibliografie

1. An, S., Capraro, M. M, Tillman, D. A. (2013). „Elementary teachers integrate music activities into regular mathematics lessons: Effects on students' mathematical abilities”. *Journal for Learning through the Arts*, 9(1), 21p.
2. Chilcoat, G. W. (1986). „An Approach to Historical Method in the Secondary Classroom: Popular Music as Documents-A Contemporary View of America”, *The Social Studies Teacher*, 8(1), 1-5.
3. Drake, F. D., Nelson, L. R. (2005). *Engagement in Teaching History: Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, Pearson/Merrill/Prentice Hall.
4. Dunlap, J. C., Lowenthal, P. R. (2010). „Hot for teacher: Using digital music to enhance students' experience in online courses”. *TechTrends*, 54(4), 58-73.

5. Fallin, J., Tower, M. G. (2014). *Using music to enhance student learning: A practical guide for elementary classroom teachers*. New York: Routledge.
6. Guglielmino, L. M. (1986). „The affective edge: Using songs and music in ESL instruction”. *Adult Literacy and Basic Education*, 10(1), 19-26.
7. MacGregor, N. (2020). *Trăind cu zeii. Despre credințe și popoare* (capitolul „Puterea muzicii”). București: Litera.
8. Nadelson L. et al (2020). „Using Music in Instruction to Teach Non-Music Content: Teachers’ Perceptions and Practices from across the Curriculum”. *American Research Journal of Humanities & Social Science*, 3(4), 2020, 15-29.
9. Nguyen, T., Grahn, J. A. (2017). „Mind your music: The effects of music-induced mood and arousal across different memory tasks”. *Psychomusicology: Music, Mind and Brain*, 27(2), 81-94.
10. O'Regan, N. (2009). „Church Reform and Devotional Music in Sixteenth-Century Rome: The Influence of Lay Confraternities”. în Brunton A., Treherne M.(eds), *Forms of Faith in Sixteenth-Century Italy. Catholic Christendom, 1300–1700* (pp. 215-232). Aldershot: Ashgate Publishing.
11. Palmer, J. (1998). „Using Songs as Original Sources in History and Government Classes”. *The Clearing House. A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 71(4), 221-223.
12. Paquette, K. R., Rieg, S. A. (2008). „Using music to support the literacy development of young English language learners”. *Early Childhood Education Journal*, 36(3), 227-232.
13. Pellegrino, A. L., Dean, C. (2012). *Let the Music Play! Harnessing the Power of Music for History and Social Studies Classrooms*. Charlotte: Information Age Publishing.
14. Pereira Soares, O. (2017). „A música nas aulas de história: o debate teórico sobre as metodologias de ensino”. *Revista História Hoje*, 6 (11), 2017, 78–99.
15. Piñeiro Blanca, J. (2004). „La música como fuente para el análisis histórico del siglo XX”. *Historia Actual Online*, 5 (Otoño), 155-169. <https://historia-actual.org/Publicaciones/index.php/hao/article/view/70/68>.

Resurse oficiale:

1. Programa școlară pentru disciplina istorie, clasele V-VIII. București, 2017;
2. Programa școlară pentru clasa a IX-a, disciplina istorie. București, 2004;
3. Repere metodologice pentru aplicarea curriculumului la clasa a IX-a în anul școlar 2021-2022, disciplina istorie. București, 2021.

Referințe audio-video:

1. Andrea Bocelli. „Ave Maria”. YouTube, videoclip încărcat pe canalul Dreamer100Pre, pe 11.07.2009. <https://www.youtube.com/watch?v=pwp1CH5R-w4>;
2. Il Divo. „Amazing Grace”. YouTube, videoclip încărcat pe canalul Il Divo Official, pe 25.10.2009. <https://www.youtube.com/watch?v=GYMLMj-SibU>.

Anexe

♪ Anexa 1: Versurile celor două cântece în versiunea originală și traduse în limba română (traducerea autoarei)

Amazing Grace (fragment)

Amazing grace, how sweet the
sound,
That saved a wretch like me.
I once was lost, but now I'm found,
Was blind, but now I see.

'Twas grace that taught my heart to
fear,
And grace my fears relieved.
How precious did that grace appear
The hour I first believed.

Through many dangers, toils and
snares,
I have already come;
'Tis grace hath brought me safe thus
far,
And grace will lead me home.

The Lord has promised good to me,
His Word my hope secures.
He will my shield and portion be,
As long as life endures.

Uimitorul har

Uimitorul har, ce sunet duios,
Care a salvat un nemernic ca mine.
Eram pierdut, dar acum m-am
regăsit,
Eram orb, dar acum pot vedea.

Harul mi-a învățat inima să se teamă
Și harul m-a scăpat de frici.
Cât de minunat a apărut acest har
În clipa în care am crezut pentru
prima dată.

Prin multe pericole, chinuri și
capcane
Am trecut deja;
Harul m-a dus în siguranță atât de
departe
Și harul mă va conduce acasă.

Domnul mi-a făgăduit binele,
Cuvântul Său îmi întărește speranța.
Îmi va fi scut și zestre,
Câtă vreme voi trăi.

Ave Maria

Ave Maria, gratia plena,
Maria, gratia plena, Maria, gratia plena,
Ave, Ave, Dominus, Dominus tecum.
Benedicta tu in mulieribus; et benedictus,
Benedictus fructus, fructus ventris, ventris
tui, Jesus.
Ave Maria!

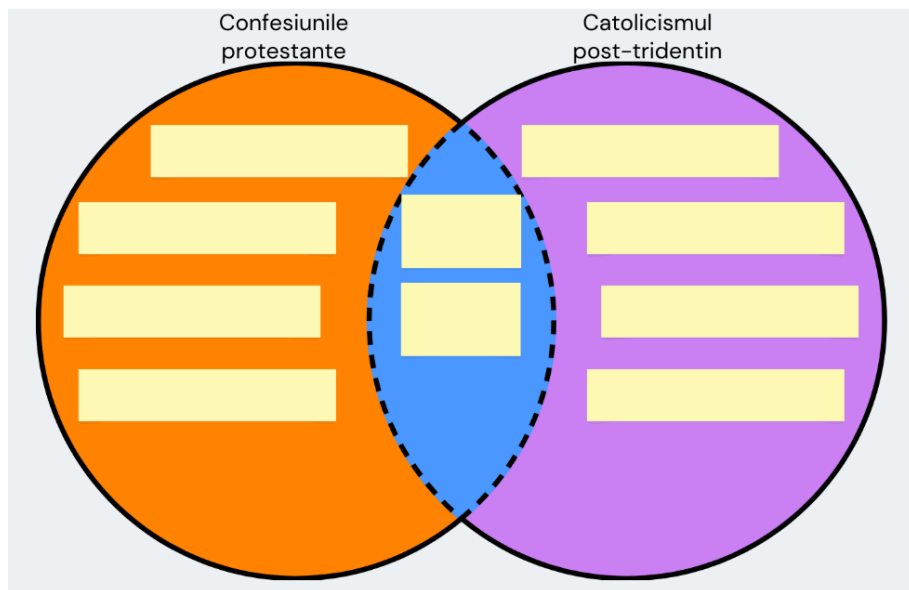
Ave Maria, Mater Dei,
Ora pro nobis peccatoribus, ora, ora pro
nobis,
Ora, ora pro nobis, peccatoribus,
Nunc et in hora mortis, in hora mortis
nostrae,
In hora mortis, mortis nostrae, in hora
mortis nostrae.
Ave Maria!

Bucură-te, Marie

Bucură-te, Marie, cea plină de
har,
Bucură-te, Domnul este cu tine.
Binecuvântată ești tu între femei
Și binecuvântat este rodul
pânteceleui tău, Iisus!
Bucură-te, Marie!

Bucură-te, Marie, Maica lui
Dumnezeu,
Roagă-te pentru noi, păcătoșii,
Acum și în ceasul morții
noastre.
Bucură-te, Marie!

♪ Anexa 2: Diagrama Venn (din cadrul activității de învățare pentru clasa a IX-a)

♪ Anexa 3: Fișa de lucru pentru clasa a VI-a

1. Citește cu atenție versurile cântecelor religioase audiate. Notează în spațiile libere câte un vers/fragment relevant, care corespunde fiecăreia dintre noțiunile de mai jos. Bifează apoi caseta potrivită, pentru a indica dacă noțiunea este caracteristică Bisericilor protestante sau Bisericii catolice.

- cultul sfinților

Text relevant:

☐ Bisericile protestante

☐ Biserica catolică

- mântuirea prin har

Text relevant:

☐ Bisericile protestante

☐ Biserica catolică

- mântuirea prin credință

Text relevant:

☐ Bisericile protestante

☐ Biserica catolică

- utilizarea limbii latine în Biserică

Text relevant:

☐ Bisericile protestante

☐ Biserica catolică

- predestinare

Text relevant:

☐ Bisericile protestante

☐ Biserica catolică

2. Decide care dintre cântece reflectă principiile Reformei protestante și care afirmă principiile Bisericii catolice.

Reforma protestantă:

Biserica catolică:

4. We're Learning Trigonometry (I) – Trigonometric Identities

Teodor Dumitru Vălcan^a

Abstract: In this first work with this generic name „LET'S LEARN TRIGONOMETRY” we aim to present a series of ways to learn Trigonometry as effectively as possible, techniques for solving exercises and problems with such knowledge. We will not insist here on the ways of introducing fundamental trigonometric notions/ functions; we will assume these to be known, but we will insist on the techniques of their application in solving exercises and problems. To begin with, we will present a list of trigonometric formulas that must be known by any solver of mathematical exercises and problems, formulas that are gradually introduced in the classroom. Then we will present examples of two categories of trigonometric identities, valid in any triangle or in the general way. We will prove some of these identities, and we leave the proof of the other part to the attentive reader interested in these matters.

Keywords: *Trigonometry, trigonometric functions, trigonometric formulas, identities, proof*

Preliminaries

In general, many actions are involved in the learning activities, which, being repeated, are consolidated, automated, becoming skills. Skills facilitate the development of intellectual and other activities.

^a Teodor Dumitru Vălcan este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail teodorvalcan@gmail.com

Skills are „*modes of action that have become automated components of the activity through practice.*” (Al. Roșca, 1975). Being initially a conscious action, through exercise, skills become automatic due to repetition and learning, occupying approximately 50% of human activities (U. Șchiopu, 1997).

In the formation of intellectual skills that initially have a sensory and motor character, it is necessary to go through the following stages:

- a) *Guidance and familiarization with the action* through verbal explanation accompanied by proof;
- b) *Analytical learning*, given by exercise, which does not mean a simple repetition of an operation and contributes to the improvement of the action;
- c) *Organization and systematization of the elements of the action*, which favors reporting mistakes through control and self-control;
- d) *Synthesizing and integrating operations*, in a unitary action, by directing attention to the whole and not to the details;
- e) *Improving skills*, through selective updates of some operations and trying to combine them in new configurations.

Intellectual work requires certain techniques that are indispensable for its development with high efficiency. Familiarizing students with such techniques means teaching them how to learn from a pedagogical point of view. The technique of intellectual work „*represents a set of prescriptions regarding the hygiene, organization and methodology of intellectual work, developed in order to reduce the effort and increase the yield of this work*”. (C. Popescu, 2011).

Teaching-learning methods and techniques of intellectual work cannot be done independently and in parallel with teaching-learning knowledge. Their formation involves the processing of information by the learner. No matter how hard we try to teach the students a work technique, we will only succeed by applying that technique to the acquisition of a certain informational content. Teaching-learning these techniques cannot be achieved by memorizing knowledge, practice is indispensable.

Mathematics is composed of intellectual and psychomotor skills and verbal information. There are notions that need to be memorized or stored, but the rest is made up of a set of intellectual skills, starting with

simple notions and expanding in complexity to rules of order, hierarchically higher and used in solving exercises and problems.

Mathematics is full of rules that build upon each other in a cumulative manner. The rules can also be learned by using the discovery method, in solving exercises and problems.

The formation of the skills to solve Trigonometry exercises and problems requires not only the knowledge of the fundamental notions about trigonometric functions, about the basic trigonometric formulas, their proving techniques and the explanation of their underlying principles, but also the formation of algorithms and algorithmic sequences, so that they constitute working tools for students in learning Trigonometry and Mathematics, in general.

Within the complex of objectives involved in teaching-learning Mathematics, in general, Trigonometry, in particular, starting with the secondary school cycle, solving exercises and problems represents a complex activity with a character of superior analysis and synthesis. It combines understanding with the application of algorithms, with inventiveness and creativity based on the mastery of mathematical knowledge as well as the skills to apply them.

In order to acquire intellectual skills, students must consciously participate, through independent work, in the „discovery” of mathematical truths, theoretically necessary, to solve exercises or problems.

The student's automated mental actions, involved in solving exercises and problems, must have sufficient mobility to restructure in relation to the requirements of the new situation, to come under conscious control.

The enrichment and systematization of mathematical knowledge is a condition for developing the flexibility of mathematical thinking. The careful analysis of the data of the problem, depending on the imposed requirement, leads to the avoidance of situations in which the student loses sight of the question and tries to solve it only on the basis of the data in the statement. Creativity is achieved by educating thinking, but an important role belongs to motivational factors. The mark or qualification received for an answer or for a correct solution to an exercise or a problem

and the satisfaction of the student to have solved an exercise or a problem by himself are components of creativity that must be taken into account in teaching practice.

In grades VII–VIII, fundamental trigonometric notions are formed, with which the student will operate throughout his life and on which a mathematical learning system is built. The evolution of the child's thinking, the character of the acquired knowledge and the way in which he conceives the mathematical activity, are considerably influenced by the mathematical activities.

From the results obtained by students at national assessments or at Olympiads and competitions, from student assessments at courses, seminars or exams and from the assessments of Mathematics teachers at various exams (qualification, final or second degree), it is found that there are gaps in the knowledge of trigonometric notions and / or in their application in solving exercises and problems, both those of Trigonometry and those of other mathematical sub-branches or those exercises and problems from other school subjects, but which require a process of mathematical modeling, where they intervene such knowledge.

That's why, in this first work with this generic name „*WE'RE LEARNING TRIGONOMETRY*” we propose to present a series of ways to learn Trigonometry as effectively as possible, techniques for solving exercises and problems with such knowledge.

We will not insist here on ways to introduce fundamental trigonometric notions / functions; we will assume these to be known, but we will insist on the techniques of their application in solving exercises and problems.

To begin with, we present a list of trigonometric formulas that must be known by any solver of mathematical exercises and problems, formulas that are gradually introduced in the classroom. The proof of these formulas is immediate and can be found in any 9th Grade Geometry textbook – so we leave it to the careful reader interested in these matters. Here is their list:

1) $\sin(x+2 \times k \times p)=\sin x$;	(1.1)	7) $\operatorname{tg}(-x)=-\operatorname{tg} x$;	(1.7)	
2) $\cos(x+2 \times k \times p)=\cos x$;	(1.2)	8) $\operatorname{ctg}(-x)=-\operatorname{ctg} x$;	(1.8)	
3) $\operatorname{tg}(x+k \times p)=\operatorname{tg} x$;	(1.3)	9) $\sin ^2 x+\cos ^2 x=1$;	(1.9)	
4) $\operatorname{ctg}(x+k \times p)=\operatorname{ctg} x$;	(1.4)	10) $\sin (x+y)=\sin x \times \cos y+\cos x \times \sin y$;	(1.10)	
5) $\sin (-x)=-\sin x$;	(1.5)	11) $\sin (x-y)=\sin x \times \cos y-\cos x \times \sin y$;	(1.11)	
6) $\cos (-x)=\cos x$;	(1.6)	12) $\sin (2 \times x)=2 \times \sin x \times \cos x$;	(1.12)	
13) $\sin (x+y+z)=\sin x \times \cos y \times \cos z+\cos x \times \sin y \times \cos z+\cos x \times \cos y \times \sin z-\sin x \times \sin y \times \sin z$;				(1.13)
14) $\sin (3 \times x)=3 \times \sin x-4 \times \sin ^3 x$;	(1.14)	16) $\cos (x-y)=\cos x \times \cos y+\sin x \times \sin y$;	(1.16)	
15) $\cos (x+y)=\cos x \times \cos y-\sin x \times \sin y$;	(1.15)	17) $\cos (2 \times x)=\cos ^2 x-\sin ^2 x$;	(1.17)	
17 ϕ) $\cos (2 \times x)=2 \times \cos ^2 x-1$;	(1.17 ϕ)	17 ^{2}) $\cos (2 \times x)=1-2 \times \sin ^2 x$;	(1.17 ^{2})	
18) $\sin x=\pm \sqrt{\frac{1-\cos (2 \cdot x)}{2}}$;	(1.18)	20) $\operatorname{tg} x=\pm \sqrt{\frac{1-\cos (2 \cdot x)}{1+\cos (2 \cdot x)}}$;	(1.20)	
19) $\cos x=\pm \sqrt{\frac{1+\cos (2 \cdot x)}{2}}$;	(1.19)	21) $\operatorname{ctg} x=\pm \sqrt{\frac{1+\cos (2 \cdot x)}{1-\cos (2 \cdot x)}}$;	(1.21)	
22) $\cos (x+y+z)=\cos x \times \cos y \times \cos z-\sin x \times \sin y \times \cos z-\sin x \times \cos y \times \sin z-\cos x \times \sin y \times \sin z$;				(1.22)
23) $\cos (3 \times x)=4 \times \cos ^3 x-3 \times \cos x$;				(1.23)
24) $\operatorname{tg}(x+y)=\frac{\operatorname{tg} x+\operatorname{tg} y}{1-\operatorname{tg} x \cdot \operatorname{tg} y}$;	(1.24)	25) $\operatorname{tg}(2 \times x)=\frac{2 \cdot \operatorname{tg} x}{1-\operatorname{tg}^2 x}$;	(1.25)	
26) $\operatorname{tg}(x+y+z)=\frac{\operatorname{tg} x+\operatorname{tg} y+\operatorname{tg} z-\operatorname{tg} x \cdot \operatorname{tg} y \cdot \operatorname{tg} z}{1-\operatorname{tg} x \cdot \operatorname{tg} y-\operatorname{tg} y \cdot \operatorname{tg} z-\operatorname{tg} x \cdot \operatorname{tg} z}$;				(1.26)
27) $\operatorname{tg}(3 \times x)=\frac{3 \cdot \operatorname{tg} x-\operatorname{tg}^3 x}{1-3 \cdot \operatorname{tg}^2 x}$;	(1.27)	29) $\operatorname{ctg}(x+y)=\frac{\operatorname{ctg} x \cdot \operatorname{ctg} y-1}{\operatorname{ctg} x+\operatorname{ctg} y}$;	(1.29)	
28) $\operatorname{tg}(x-y)=\frac{\operatorname{tg} x-\operatorname{tg} y}{1+\operatorname{tg} x \cdot \operatorname{tg} y}$;	(1.28)	30) $\operatorname{ctg}(2 \times x)=\frac{\operatorname{ctg}^2 x-1}{2 \cdot \operatorname{ctg} x}$;	(1.30)	
31) $\operatorname{ctg}(x+y+z)=\frac{\operatorname{ctg} x \cdot \operatorname{ctg} y \cdot \operatorname{ctg} z-\operatorname{ctg} x-\operatorname{ctg} y-\operatorname{ctg} z}{\operatorname{ctg} x \cdot \operatorname{ctg} y+\operatorname{ctg} y \cdot \operatorname{ctg} z+\operatorname{ctg} x \cdot \operatorname{ctg} z-1}$;				(1.31)
32) $\operatorname{ctg}(3 \times x)=\frac{\operatorname{ctg}^3 x-3 \cdot \operatorname{ctg} x}{3 \cdot \operatorname{ctg}^2 x-1}$;	(1.32)	33) $\operatorname{ctg}(x-y)=\frac{\operatorname{ctg} x \cdot \operatorname{ctg} y+1}{\operatorname{ctg} y-\operatorname{ctg} x}$;	(1.33)	
34) $\sin \left(\frac{\pi}{2}-x\right)=\cos x$;	(1.34)	36) $\operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{2}-x\right)=\operatorname{ctg} x$;	(1.36)	
35) $\cos \left(\frac{\pi}{2}-x\right)=\sin x$;	(1.35)	37) $\operatorname{ctg}\left(\frac{\pi}{2}-x\right)=\operatorname{tg} x$;	(1.37)	
38) $\sin (p-x)=\sin x$;	(1.38)	40) $\operatorname{tg}(p-x)=-\operatorname{tg} x$;	(1.40)	
39) $\cos (p-x)=-\cos x$;	(1.39)	41) $\operatorname{ctg}(p-x)=-\operatorname{ctg} x$;	(1.41)	
42) $\operatorname{tg}_2 \frac{x}{2}=\frac{\sin x}{1-\cos x}$;	(1.42)	43) $\operatorname{ctg}_2 \frac{x}{2}=\frac{1-\cos x}{\sin x}$;	(1.43)	
44) $\sin x=\frac{2 \cdot \operatorname{tg} \frac{x}{2}}{1+\operatorname{tg}^2 \frac{x}{2}}$;	(1.44)	46) $\operatorname{tg} x=\frac{2 \cdot \operatorname{tg} \frac{x}{2}}{1-\operatorname{tg}^2 \frac{x}{2}}$;	(1.46)	
45) $\cos x=\frac{1-\operatorname{tg}^2 \frac{x}{2}}{1+\operatorname{tg}^2 \frac{x}{2}}$;	(1.45)	47) $\operatorname{ctg} x=\frac{1-\operatorname{tg}^2 \frac{x}{2}}{2 \cdot \operatorname{tg} \frac{x}{2}}$;	(1.47)	
48) $\sin x+\sin y=2 \times \sin \frac{x+y}{2} \times \cos \frac{x-y}{2}$;	(1.48)	50) $\cos x+\cos y=2 \times \cos \frac{x+y}{2} \times \cos \frac{x-y}{2}$;	(1.50)	
49) $\sin x-\sin y=2 \times \sin \frac{x-y}{2} \times \cos \frac{x+y}{2}$;	(1.49)	51) $\cos x-\cos y=-2 \times \sin \frac{x+y}{2} \times \sin \frac{x-y}{2}$;	(1.51)	
52) $\operatorname{tg} x+\operatorname{tg} y=\frac{\sin (x+y)}{\cos x \cdot \cos y}$;	(1.52)	54) $\operatorname{ctg} x+\operatorname{ctg} y=\frac{\sin (x+y)}{\sin x \cdot \sin y}$;	(1.54)	
53) $\operatorname{tg} x-\operatorname{tg} y=\frac{\sin (x-y)}{\cos x \cdot \cos y}$;	(1.53)	55) $\operatorname{ctg} x-\operatorname{ctg} y=\frac{\sin (y-x)}{\sin x \cdot \sin y}$;	(1.55)	
56) $\sin x \times \cos y=\frac{\sin (x+y)+\sin (x-y)}{2}$;	(1.56)	57) $\sin x \times \sin y=\frac{\cos (x-y)-\cos (x+y)}{2}$;	(1.57)	
58) $\cos x \times \cos y=\frac{\cos (x+y)+\cos (x-y)}{2}$;			(1.58)	

59) $\operatorname{tg} x \times \operatorname{tg} y = 1 - \frac{\operatorname{tg} x + \operatorname{tg} y}{\operatorname{tg}(x+y)}$, (1.59)	59¢) $\operatorname{tg} x \times \operatorname{tg} y = \frac{\operatorname{tg} x + \operatorname{tg} y}{\operatorname{tg}(x+y)} - 1$; (1.59¢)
60) $\operatorname{ctg} x \times \operatorname{ctg} y = (\operatorname{ctg} x + \operatorname{ctg} y) \times \operatorname{ctg}(x+y) + 1$; (1.60)	60¢) $\operatorname{ctg} x \times \operatorname{ctg} y = (\operatorname{ctg} x + \operatorname{ctg} y) \times \operatorname{ctg}(x+y) + 1$. (1.60¢)

We note that we have presented, above, formulas concerning the periodicity of trigonometric functions, reduction to the first quadrant, formulas for the sum, difference, half, double and triple of an angle / argument and formulas relating to the transformation of sums into products and products into sums.

Of course, we cannot say that we have included all the trigonometric formulas in this list, but whenever, in solving an exercise or problem, we will need a new trigonometric formula, which is not in the list above, we will present it and prove.

School textbooks, collections of exercises and problems, specialized magazines and a multitude of websites, show us the existence of a multitude of types of exercises and problems in solving which trigonometric knowledge must be applied. Of these, the vast majority are identities or inequalities, conditional or not, valid for any real argument(s) or only in some geometric polygons (triangle, quadrilateral, pentagon, hexagon, etc.).

Trigonometric identities in a triangle

In this paragraph we will present a series of valid trigonometric identities in any triangle ABC, and their proof is based on the equalities (1.1)–(1.60¢). The notations being the known ones:

$$1) \quad \sin A + \sin B + \sin C = 4 \times \cos \frac{A}{2} \times \cos \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \quad (2.1)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \sin A + \sin B + \sin C &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} + \sin \left[\pi - (A+B) \right] \\ &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} + 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A+B}{2} \\ &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \left[\cos \frac{A-B}{2} + \cos \frac{A+B}{2} \right] \\ &= 2 \times \sin \left(\frac{\pi}{2} - \frac{C}{2} \right) \times 2 \times \cos \frac{A}{2} \times \cos \frac{B}{2} = 4 \times \cos \frac{A}{2} \times \cos \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \end{aligned}$$

$$2) \quad \cos A + \cos B + \cos C = 1 + 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} \times \sin \frac{C}{2}. \quad (2.2)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \cos A + \cos B + \cos C &= 2 \times \cos \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} + \cos [p - (A+B)] \\ &= 2 \times \cos \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} + 1 - 2 \times \cos^2 \frac{A+B}{2} \\ &= 2 \times \cos \frac{A+B}{2} \times \left[\cos \frac{A-B}{2} - \cos \frac{A+B}{2} \right] + 1 \\ &= 2 \times \sin \left(\frac{\pi}{2} - \frac{C}{2} \right) \times 2 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} + 1 = 1 + 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} \times \sin \frac{C}{2}. \end{aligned}$$

$$3) \quad \sin A + \sin B - \sin C = 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \quad (2.3)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \sin A + \sin B - \sin C &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} - \sin [p - (A+B)] \\ &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A-B}{2} - 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \cos \frac{A+B}{2} \\ &= 2 \times \sin \frac{A+B}{2} \times \left[\cos \frac{A-B}{2} - \cos \frac{A+B}{2} \right] \\ &= 2 \times \sin \left(\frac{\pi}{2} - \frac{C}{2} \right) \times 2 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} = 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \sin \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \end{aligned}$$

$$4) \quad \cos A - \cos B - \cos C = 1 - 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \cos \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \quad (2.4)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \cos A - \cos B - \cos C &= \cos A - 2 \times \cos \frac{B+C}{2} \times \cos \frac{B-C}{2} = 1 - 2 \times \sin^2 \frac{A}{2} - 2 \times \cos \frac{B+C}{2} \times \cos \frac{B-C}{2} \\ &= 1 - 2 \times \sin \frac{A}{2} \times \left[\cos \frac{B+C}{2} + \cos \frac{B-C}{2} \right] = 1 - 2 \times \sin \frac{A}{2} \times 2 \times \cos \frac{B}{2} \times \sin \frac{C}{2} \\ &= 1 - 4 \times \sin \frac{A}{2} \times \cos \frac{B}{2} \times \cos \frac{C}{2}. \end{aligned}$$

$$5) \quad \cos(2 \times A) + \cos(2 \times B) + \cos(2 \times C) + 1 + 4 \times \cos A \times \cos B \times \cos C = 0. \quad (2.5)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \cos(2 \times A) + \cos(2 \times B) + \cos(2 \times C) &= \cos(2 \times A) + 2 \times \cos(B+C) \times \cos(B-C) \\ &= -1 + 2 \times \cos^2 A + 2 \times \cos(B+C) \times \cos(B-C) \\ &= -1 + 2 \times \cos(B+C) \times [\cos(B+C) + \cos(B-C)] \\ &= -1 - 2 \times \cos A \times 2 \times \cos B \times \cos C = -1 - 4 \times \cos A \times \cos B \times \cos C. \end{aligned}$$

$$6) \quad \sin(2 \times A) + \sin(2 \times B) + \sin(2 \times C) = 4 \times \sin A \times \sin B \times \sin C. \quad (2.6)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \sin(2 \times A) + \sin(2 \times B) + \sin(2 \times C) &= \sin(2 \times A) + 2 \times \sin(B+C) \times \cos(B-C) \\ &= 2 \times \sin A \times \cos A + 2 \times \sin A \times \cos(B-C) \\ &= 2 \times \sin A \times [-\cos(B+C) + \cos(B-C)] = 2 \times \sin A \times 2 \times \sin B \times \sin C \end{aligned}$$

$$=4 \times \sin A \times \sin B \times \sin C.$$

$$7) \quad \sin(2 \times A) + \sin(2 \times B) - \sin(2 \times C) = 4 \times \cos A \times \cos B \times \sin C. \quad (2.7)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \sin(2 \times A) + \sin(2 \times B) - \sin(2 \times C) &= \sin(2 \times A) + 2 \times \sin(B-C) \times \cos(B+C) = 2 \times \sin A \times \cos A - \\ &2 \times \sin(B-C) \times \cos A \\ &= 2 \times \cos A \times [\sin(B+C) - \sin(B-C)] = 2 \times \cos A \times 2 \times \cos B \times \sin C \\ &= 4 \times \cos A \times \cos B \times \sin C. \end{aligned}$$

$$8) \quad \cos(2 \times A) - \cos(2 \times B) - \cos(2 \times C) = 4 \times \cos A \times \sin B \times \sin C - 1. \quad (2.8)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \cos(2 \times A) - \cos(2 \times B) - \cos(2 \times C) &= \cos(2 \times A) - 2 \times \cos(B+C) \times \cos(B-C) \\ &= -1 + 2 \times \cos^2 A - 2 \times \cos(B+C) \times \cos(B-C) \\ &= -1 + 2 \times \cos(B+C) \times [\cos(B+C) - \cos(B-C)] \\ &= -1 + 2 \times \cos A \times 2 \times \sin B \times \sin C = -1 + 4 \times \cos A \times \sin B \times \sin C. \end{aligned}$$

$$9) \quad \frac{\sin A + \sin B}{\cos A + \cos B} = \operatorname{ctg} \frac{C}{2}. \quad (2.9)$$

Proof: We have the equalities:

$$\frac{\sin A + \sin B}{\cos A + \cos B} = \frac{2 \cdot \sin \frac{A+B}{2} \cdot \cos \frac{A-B}{2}}{2 \cdot \cos \frac{A+B}{2} \cdot \cos \frac{A-B}{2}} = \frac{\sin\left(\frac{\pi}{2} - \frac{C}{2}\right)}{\cos\left(\frac{\pi}{2} - \frac{C}{2}\right)} = \frac{\cos \frac{C}{2}}{\sin \frac{C}{2}} = \operatorname{ctg} \frac{C}{2}.$$

$$10) \quad \operatorname{tg} A + \operatorname{tg} B + \operatorname{tg} C = \operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B \times \operatorname{tg} C. \quad (2.10)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{tg} A + \operatorname{tg} B + \operatorname{tg} C &= \frac{\sin(A+B)}{\cos A \cdot \cos B} + \frac{\sin C}{\cos C} = \frac{\sin C}{\cos A \cdot \cos B} + \frac{\sin C}{\cos C} = \sin C \times \left(\frac{1}{\cos A \cdot \cos B} + \frac{1}{\cos C} \right) \\ &= \sin C \times \left(\frac{\cos C + \cos A \cdot \cos B}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \right) = \sin C \times \left[\frac{-\cos(A+B) + \cos A \cdot \cos B}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \right] \\ &= \sin C \times \frac{-\cos A \cdot \cos B + \sin A \cdot \sin B + \cos A \cdot \cos B}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} = \operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B \times \operatorname{tg} C. \end{aligned}$$

$$11) \quad \operatorname{ctg} A + \operatorname{ctg} B + \operatorname{ctg} C = \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B \times \operatorname{ctg} C + \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C}. \quad (2.11)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg} A + \operatorname{ctg} B + \operatorname{ctg} C &= \frac{\sin(A+B)}{\sin A \cdot \sin B} + \frac{\cos C}{\sin C} = \frac{\sin^2 C + \sin A \cdot \sin B \cdot \cos C}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \\ &= \frac{1 - \cos^2 C + \sin A \cdot \sin B \cdot \cos C}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} = \frac{1 + \cos C \cdot [\cos(A+B) + \sin B \cdot \cos C]}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \\ &= \frac{1 + \cos A \cdot \cos B \cdot \cos C}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} = \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B \times \operatorname{ctg} C + \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C}. \end{aligned}$$

$$12) \quad \operatorname{tg} A + \operatorname{tg} B - \operatorname{ctg} C = \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} - \operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B \times \operatorname{ctg} C. \quad (2.12)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{tg} A + \operatorname{tg} B - \operatorname{ctg} C &= \frac{\sin(A+B)}{\cos A \cdot \cos B} \cdot \frac{\cos C}{\sin C} - \frac{\sin C}{\cos A \cdot \cos B} \cdot \frac{\cos C}{\sin C} \\ &= \frac{\sin^2 C - \cos A \cdot \cos B \cdot \cos C}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} = \frac{1 - \cos^2 C - \cos A \cdot \cos B \cdot \cos C}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} \\ &= \frac{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} \cdot \frac{1 - \cos C \cdot (\cos C + \cos A \cdot \cos B)}{1 - \cos C \cdot (\cos A \cdot \cos B - \cos(A+B))} \\ &= \frac{1 - \cos C \cdot (\cos A \cdot \cos B - \cos A \cdot \cos B + \sin A \cdot \sin B)}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} \\ &= \frac{1 - \cos C \cdot \sin A \cdot \sin B}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} = \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \sin C} - \operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B \times \operatorname{ctg} C. \end{aligned}$$

$$13) \quad \operatorname{ctg} A + \operatorname{ctg} B - \operatorname{tg} C + \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B \times \operatorname{tg} C = 0. \quad (2.13)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg} A + \operatorname{ctg} B - \operatorname{tg} C &= \frac{\sin(A+B)}{\sin A \cdot \sin B} \cdot \frac{\sin C}{\cos C} - \frac{\sin C \cdot (\cos C - \sin A \cdot \sin B)}{\sin A \cdot \sin B \cdot \cos C} \\ &= \frac{-\sin C \cdot [\cos(A+B) + \sin A \cdot \sin B]}{\sin A \cdot \sin B \cdot \cos C} \\ &= \frac{-\sin C \cdot (\cos A \cdot \cos B - \sin A \cdot \sin B + \sin A \cdot \sin B)}{\sin A \cdot \sin B \cdot \cos C} \\ &= \frac{-\sin C \cdot \cos A \cdot \cos B}{\sin A \cdot \sin B \cdot \cos C} = -\operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B \times \operatorname{tg} C. \end{aligned}$$

$$14) \quad \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{C}{2}} = \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} \times \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} \times \operatorname{ctg}_{\frac{C}{2}}. \quad (2.14)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{C}{2}} &= \frac{\sin \frac{A+B}{2}}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2}} + \frac{\cos \frac{C}{2}}{\sin \frac{C}{2}} = \frac{\cos \frac{C}{2} \cdot (\sin \frac{C}{2} + \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \sin \frac{C}{2}} \\ &= \frac{\cos \frac{C}{2} \cdot (\cos \frac{A+B}{2} + \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \sin \frac{C}{2}} \\ &= \frac{\cos \frac{C}{2} \cdot (\cos \frac{A}{2} \cdot \cos \frac{B}{2} - \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} + \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \sin \frac{C}{2}} \\ &= \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} \times \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} \times \operatorname{ctg}_{\frac{C}{2}}. \end{aligned}$$

$$15) \quad \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} - \operatorname{tg}_{\frac{C}{2}} = \frac{1}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \cos \frac{C}{2}} - \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} \times \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} \times \operatorname{tg}_{\frac{C}{2}}. \quad (2.15)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg}_{\frac{A}{2}} + \operatorname{ctg}_{\frac{B}{2}} - \operatorname{tg}_{\frac{C}{2}} &= \frac{\sin \frac{A+B}{2}}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2}} - \frac{\sin \frac{C}{2}}{\cos \frac{C}{2}} = \frac{\cos^2 \frac{C}{2} \cdot \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \sin \frac{C}{2}}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \cos \frac{C}{2}} \\ &= \frac{1 - \sin^2 \frac{C}{2} \cdot \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \sin \frac{C}{2}}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \cos \frac{C}{2}} = \frac{1 - \sin \frac{C}{2} \cdot (\sin \frac{C}{2} + \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \cos \frac{C}{2}} \\ &= \frac{1 - \sin \frac{C}{2} \cdot (\cos \frac{A+B}{2} + \sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cdot \sin \frac{B}{2} \cdot \cos \frac{C}{2}} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
&= \frac{1 - \sin \frac{C}{2} (\cos \frac{A}{2} \cos \frac{B}{2} - \sin \frac{A}{2} \sin \frac{B}{2} + \sin \frac{A}{2} \sin \frac{B}{2})}{\sin \frac{A}{2} \sin \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} \\
&= \frac{1}{\sin \frac{A}{2} \sin \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} - \operatorname{ctg} \frac{A}{2} \times \operatorname{ctg} \frac{B}{2} \times \operatorname{tg} \frac{C}{2}.
\end{aligned}$$

$$16) \operatorname{Ctg} \frac{A}{2} - \operatorname{tg} \frac{B}{2} - \operatorname{tg} \frac{C}{2} = \operatorname{ctg} \frac{A}{2} \times \operatorname{tg} \frac{B}{2} \times \operatorname{tg} \frac{C}{2}. \quad (2.16)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned}
\operatorname{Ctg} \frac{A}{2} - \operatorname{tg} \frac{B}{2} - \operatorname{tg} \frac{C}{2} &= \frac{\cos \frac{A}{2}}{\sin \frac{A}{2}} - \frac{\sin \frac{B+C}{2}}{\cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} = \frac{\cos \frac{A}{2} (\cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2} - \sin \frac{A}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} \\
&= \frac{\cos \frac{A}{2} (\cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2} - \cos \frac{B+C}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} \\
&= \frac{\cos \frac{A}{2} (\cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2} - \cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2} + \sin \frac{B}{2} \sin \frac{C}{2})}{\sin \frac{A}{2} \cos \frac{B}{2} \cos \frac{C}{2}} = \operatorname{ctg} \frac{A}{2} \times \operatorname{tg} \frac{B}{2} \times \operatorname{tg} \frac{C}{2}.
\end{aligned}$$

$$17) \frac{\cos A}{\sin B \cdot \sin C} + \frac{\cos B}{\sin A \cdot \sin C} + \frac{\cos C}{\sin A \cdot \sin B} = 2. \quad (2.17)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned}
&\frac{\cos A}{\sin B \cdot \sin C} + \frac{\cos B}{\sin A \cdot \sin C} + \frac{\cos C}{\sin A \cdot \sin B} = \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times \frac{\sin(2 \cdot A) + \sin(2 \cdot B) + \sin(2 \cdot C)}{2} \\
&= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times \frac{4 \cdot \sin A \cdot \sin B \cdot \sin C}{2} \\
&= 2. \text{ (See identity (2.6), above!)}
\end{aligned}$$

$$18) \operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B + \operatorname{tg} B \times \operatorname{tg} C + \operatorname{tg} C \times \operatorname{tg} A = 1 + \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C}. \quad (2.18)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned}
\operatorname{tg} A \times \operatorname{tg} B + \operatorname{tg} B \times \operatorname{tg} C + \operatorname{tg} C \times \operatorname{tg} A &= \frac{\sin A \cdot \sin B}{\cos A \cdot \cos B} + \frac{\sin B \cdot \sin C}{\cos B \cdot \cos C} + \frac{\sin C \cdot \sin A}{\cos C \cdot \cos A} \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times (\sin A \times \sin B \times \cos C + \sin B \times \sin C \times \cos A \\
&\quad + \sin C \times \sin A \times \cos B) \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [\sin A \times (\sin B \times \cos C + \sin C \times \cos B) \\
&\quad + \sin B \times \sin C \times \cos A] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [\sin A \times \sin(B+C) + \sin B \times \sin C \times \cos A] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [\sin^2 A + \sin B \times \sin C \times \cos A] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [1 - \cos^2 A + \sin B \times \sin C \times \cos A] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [1 + \cos A \times (\sin B \times \sin C - \cos A)] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [1 + \cos A \times (\sin B \times \sin C + \cos(B+C))] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times [1 + \cos A \times (\sin B \times \sin C + \cos B \times \cos C - \sin B \times \sin C)] \\
&= \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} \times (1 + \cos A \times \cos B \times \cos C) = 1 + \frac{1}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C}.
\end{aligned}$$

$$19) \quad \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B + \operatorname{ctg} B \times \operatorname{ctg} C + \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} C = 1. \quad (2.19)$$

Proof: We have the equalities:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg} A \times \operatorname{ctg} B + \operatorname{ctg} B \times \operatorname{ctg} C + \operatorname{ctg} C \times \operatorname{ctg} A &= \frac{\cos A \cdot \cos B}{\sin A \cdot \sin B} + \frac{\cos B \cdot \cos C}{\sin B \cdot \sin C} + \frac{\cos C \cdot \cos A}{\sin C \cdot \sin A} \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times (\cos A \times \cos B \times \sin C + \cos B \times \cos C \times \sin A \\ &\quad + \cos C \times \cos A \times \sin B) \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times [\cos A \times (\cos B \times \sin C + \sin B \times \cos C) \\ &\quad + \cos B \times \cos C \times \sin A] \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times [\cos A \times \sin(B+C) + \cos B \times \cos C \times \sin A] \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times [\sin A \times \cos A + \cos B \times \cos C \times \sin A] \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times [\sin A \times (-\cos(B+C) + \cos B \times \cos C)] \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times [\sin A \times (- \\ &\quad \cos B \times \cos C + \sin B \times \sin C + \cos B \times \cos C)] \\ &= \frac{1}{\sin A \cdot \sin B \cdot \sin C} \times (\sin A \times \sin B \times \sin C) = 1. \end{aligned}$$

Otherwise: See identity (2.10), where we replace $\operatorname{tg} x$ with $\frac{1}{\operatorname{ctg} x}$.

Analogously, the following identities are proved. We leave this to the careful reader interested in these matters.

$$20) \quad \sin(4 \times A) + \sin(4 \times B) + \sin(4 \times C) + 4 \times \sin(2 \times A) \times \sin(2 \times B) \times \sin(2 \times C) = 0. \quad (2.20)$$

$$21) \quad \cos(4 \times A) + \cos(4 \times B) + \cos(4 \times C) = 4 \times \cos(2 \times A) \times \cos(2 \times B) \times \cos(2 \times C) - 1. \quad (2.21)$$

$$22) \quad \sin^2 A + \sin^2 B + \sin^2 C = 2 \times (1 + \cos A \times \cos B \times \cos C). \quad (2.22)$$

$$23) \quad \cos^2 A + \cos^2 B + \cos^2 C = 1 - 2 \times \cos A \times \cos B \times \cos C. \quad (2.23)$$

$$24) \quad \sin^2 A + \sin^2 B - \sin^2 C = 2 \times \sin A \times \sin B \times \cos C. \quad (2.24)$$

$$25) \quad \cos^2 A + \cos^2 B - \cos^2 C = 1 - 2 \times \sin A \times \sin B \times \cos C. \quad (2.25)$$

$$26) \quad \sin^4 A + \sin^4 B + \sin^4 C = \frac{3}{2} + 2 \times \cos A \times \cos B \times \cos C + \frac{1}{2} \times \cos(2 \times A) \times \cos(2 \times B) \times \cos(2 \times C). \quad (2.26)$$

$$27) \quad \cos^4 A + \cos^4 B + \cos^4 C = \frac{1}{2} - 2 \times \cos A \times \cos B \times \cos C + \frac{1}{2} \times \cos(2 \times A) \times \cos(2 \times B) \times \cos(2 \times C). \quad (2.27)$$

$$28) \quad \cos^2(2 \times A) + \cos^2(2 \times B) + \cos^2(2 \times C) = 1 + 2 \times \cos(2 \times A) \times \cos(2 \times B) \times \cos(2 \times C). \quad (2.28)$$

Another category of identities occurs for any real argument, provided of course that the functions, respectively the expressions that intervene in that identity, exist. For example:

$$29) \cos(x+y+z)+\cos(-x+y+z)+\cos(x-y+z)+\cos(x+y-z)=4\times\cos x\times\cos y\times\cos z. \quad (2.29)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned} &\cos(x+y+z)+\cos(-x+y+z)+\cos(x-y+z)+\cos(x+y-z)= \\ &2\times\cos(y+z)\times\cos x+2\times\cos(y-z)\times\cos x=2\times\cos x\times[\cos(y+z)+\cos(y- \\ &z)]=4\times\cos x\times\cos y\times\cos z. \end{aligned}$$

$$30) \frac{3-4\cdot\cos(2\cdot x)+\cos(4\cdot x)}{3+4\cdot\cos(2\cdot x)+\cos(4\cdot x)}=\operatorname{tg}^4 x. \quad (2.30)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned} &\frac{3-4\cdot\cos(2\cdot x)+2\cdot\cos^2(2\cdot x)-1}{3+4\cdot\cos(2\cdot x)+2\cdot\cos^2(2\cdot x)-1}=\frac{2-4\cdot\cos(2\cdot x)+2\cdot\cos^2(2\cdot x)}{2+4\cdot\cos(2\cdot x)+2\cdot\cos^2(2\cdot x)} \\ &=\frac{1-2\cdot\cos(2\cdot x)+\cos^2(2\cdot x)}{1+2\cdot\cos(2\cdot x)+\cos^2(2\cdot x)} \\ &=\left[\frac{1-\cos(2\cdot x)}{1+\cos(2\cdot x)}\right]^2=\left[\frac{2\cdot\sin^2 x}{2\cdot\cos^2 x}\right]^2=\operatorname{tg}^4 x. \end{aligned}$$

$$31) \frac{1}{1+\sin x}+\frac{1}{1+\cos x}+\frac{1}{1+\operatorname{tg} x}+\frac{1}{1+\operatorname{ctg} x}+\frac{1}{1+\sec x}+\frac{1}{1+\operatorname{cosec} x}=3. \quad (2.31)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned} &\frac{1}{1+\sin x}+\frac{1}{1+\cos x}+\frac{1}{1+\operatorname{tg} x}+\frac{1}{1+\operatorname{ctg} x}+\frac{1}{1+\sec x}+\frac{1}{1+\operatorname{cosec} x}= \\ &\frac{1}{1+\sin x}+\frac{1}{1+\cos x}+\frac{1}{1+\frac{\sin x}{\cos x}}+\frac{1}{1+\frac{\cos x}{\sin x}}+\frac{1}{1+\frac{1}{\cos x}}+\frac{1}{1+\frac{1}{\sin x}}= \\ &\frac{1}{1+\sin x}+\frac{1}{1+\cos x}+\frac{\cos x}{\sin x+\cos x}+\frac{\sin x}{\sin x+\cos x}+\frac{\cos x}{1+\cos x}+\frac{\sin x}{1+\sin x}= \\ &\frac{1+\sin x}{1+\sin x}+\frac{1+\cos x}{1+\cos x}+\frac{\sin x+\cos x}{\sin x+\cos x}=3. \end{aligned}$$

$$32) \frac{\operatorname{tg}^2(2\cdot x)-\operatorname{tg}^2 x}{1-\operatorname{tg}^2 x\cdot\operatorname{tg}^2(2\cdot x)}=\operatorname{tg} x\times\operatorname{tg}(3\times x). \quad (2.32)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned} &\frac{\operatorname{tg}^2(2\cdot x)-\operatorname{tg}^2 x}{1-\operatorname{tg}^2 x\cdot\operatorname{tg}^2(2\cdot x)}=\frac{[\operatorname{tg}(2\cdot x)-\operatorname{tg} x]\cdot[\operatorname{tg}(2\cdot x)+\operatorname{tg} x]}{[1-\operatorname{tg} x\cdot\operatorname{tg}(2\cdot x)]\cdot[1+\operatorname{tg} x\cdot\operatorname{tg}(2\cdot x)]} \\ &=\frac{\operatorname{tg}(2\cdot x)-\operatorname{tg} x}{1+\operatorname{tg}(2\cdot x)\cdot\operatorname{tg} x}\times\frac{\operatorname{tg}(2\cdot x)+\operatorname{tg} x}{1-\operatorname{tg}(2\cdot x)\cdot\operatorname{tg} x}=\operatorname{tg} x\times\operatorname{tg}(3\times x). \end{aligned}$$

$$33) \frac{\sin x}{1+\cos x}+\frac{\cos x}{1+\sin x}+\frac{(1-\sin x)\cdot(1-\cos x)}{\sin x\cdot\cos x}=1. \quad (2.33)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned}
& \frac{\sin x}{1+\cos x} + \frac{\cos x}{1+\sin x} + \frac{(1-\sin x) \cdot (1-\cos x)}{\sin x \cdot \cos x} = \\
& \frac{2 \cdot \sin^2 \frac{x}{2} \cos^2 \frac{x}{2} + \cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2} + 1 - \sin x}{2 \cdot \cos^2 \frac{x}{2} \left(\cos^2 \frac{x}{2} + \sin^2 \frac{x}{2} \right) + \cos x} \cdot \frac{(1-\sin x) \cdot (1-\cos x)}{\sin x \cdot \cos x} = \\
& \operatorname{Tg}_2^x + \frac{\cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2}}{\cos^2 \frac{x}{2} + \sin^2 \frac{x}{2}} + \frac{\left(\cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2} \right)^2}{\cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2}} \times \frac{2 \cdot \sin^2 \frac{x}{2}}{2 \cdot \sin^2 \frac{x}{2} \cos^2 \frac{x}{2}} \\
& = \operatorname{Tg}_2^x + \frac{\cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2}}{\cos^2 \frac{x}{2} + \sin^2 \frac{x}{2}} + \frac{\cos^2 \frac{x}{2} - \sin^2 \frac{x}{2}}{\cos^2 \frac{x}{2} + \sin^2 \frac{x}{2}} \times \operatorname{Tg}_2^x = \operatorname{Tg}_2^x + \frac{1 - \operatorname{Tg}_2^x}{1 + \operatorname{Tg}_2^x} + \frac{1 - \operatorname{Tg}_2^x}{1 + \operatorname{Tg}_2^x} \times \operatorname{Tg}_2^x \\
& = \operatorname{Tg}_2^x + \frac{1 - \operatorname{Tg}_2^x}{1 + \operatorname{Tg}_2^x} \times \left(1 + \operatorname{Tg}_2^x \right) = \operatorname{Tg}_2^x + 1 - \operatorname{Tg}_2^x = 1.
\end{aligned}$$

$$34) \quad \frac{\sin^4 x + \cos^4 x - 1}{\sin^6 x + \cos^6 x - 1} = \frac{2}{3}. \quad (2.34)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned}
\frac{\sin^4 x + \cos^4 x - 1}{\sin^6 x + \cos^6 x - 1} &= \frac{(\sin^2 x + \cos^2 x)^2 - 2 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x - 1}{(\sin^2 x + \cos^2 x) \cdot (\sin^4 x - 2 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x + \cos^4 x) - 1} \\
&= \frac{1 - 2 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x - 1}{\sin^4 x - 2 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x + \cos^4 x - 1} = \frac{2 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x}{1 - 3 \cdot \sin^2 x \cdot \cos^2 x - 1} = \frac{2}{3}.
\end{aligned}$$

$$35) \quad \frac{(\sin x - \sin y)^2 + (\cos x - \cos y)^2}{(\sin x + \sin y)^2 + (\cos x + \cos y)^2} = \operatorname{Tg}_2^{\frac{x-y}{2}}. \quad (2.35)$$

Proof: According to the statement, the following equalities hold:

$$\begin{aligned}
& \frac{(\sin x - \sin y)^2 + (\cos x - \cos y)^2}{(\sin x + \sin y)^2 + (\cos x + \cos y)^2} = \\
& \frac{\sin^2 x - 2 \cdot \sin x \cdot \sin y + \sin^2 y + \cos^2 x - 2 \cdot \cos x \cdot \cos y + \cos^2 y}{\sin^2 x + 2 \cdot \sin x \cdot \sin y + \sin^2 y + \cos^2 x + 2 \cdot \cos x \cdot \cos y + \cos^2 y} = \\
& \frac{2 - 2 \cdot (\sin x \cdot \sin y + \cos x \cdot \cos y)}{2 + 2 \cdot (\sin x \cdot \sin y + \cos x \cdot \cos y)} = \frac{1 - \cos(x+y)}{1 + \cos(x+y)} = \frac{2 \cdot \sin^2 \frac{x-y}{2}}{2 \cdot \cos^2 \frac{x-y}{2}} = \operatorname{Tg}_2^{\frac{x-y}{2}}.
\end{aligned}$$

Otherwise: In each parenthesis the algebraic sums are transformed and then raised to the second power. Thus, we obtain that:

$$\begin{aligned}
\frac{(\sin x - \sin y)^2 + (\cos x - \cos y)^2}{(\sin x + \sin y)^2 + (\cos x + \cos y)^2} &= \frac{4 \cdot \sin^2 \frac{x-y}{2} \cos^2 \frac{x+y}{2} + 4 \cdot \sin^2 \frac{x+y}{2} \cos^2 \frac{x-y}{2}}{4 \cdot \sin^2 \frac{x+y}{2} \cos^2 \frac{x-y}{2} + 4 \cdot \cos^2 \frac{x+y}{2} \sin^2 \frac{x-y}{2}} \\
&= \frac{\sin^2 \frac{x-y}{2} \left(\cos^2 \frac{x+y}{2} + \sin^2 \frac{x+y}{2} \right)}{\cos^2 \frac{x-y}{2} \left(\sin^2 \frac{x+y}{2} + \cos^2 \frac{x+y}{2} \right)} = \operatorname{Tg}_2^{\frac{x-y}{2}}.
\end{aligned}$$

$$36) \quad \frac{\sin(2 \cdot x)}{1 + \cos(2 \cdot x)} \times \frac{\cos x}{1 + \cos x} \times \frac{\cos^2 \frac{x}{2}}{1 + \cos^2 \frac{x}{2}} \times \frac{\cos^4 \frac{x}{4}}{1 + \cos^4 \frac{x}{4}} = \operatorname{Tg}_8^x. \quad (2.36)$$

Proof: First, we note that equality is immediately verified:

$$\frac{\sin y}{1 + \cos y} = \frac{\sin \frac{y}{2}}{\cos^2 \frac{y}{2}}.$$

Now, according to the above statement and equality, the following equalities hold:

$$\begin{aligned}
& \frac{\sin(2 \cdot x)}{1+\cos(2 \cdot x)} \times \frac{\cos x}{1+\cos x} \times \frac{\cos \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} = \frac{\sin x}{\cos x} \times \frac{\cos x}{1+\cos x} \times \frac{\cos \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \\
& = \frac{\sin x}{1+\cos x} \times \frac{\cos \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \\
& = \frac{\sin \frac{x}{2}}{\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \\
& = \frac{\sin \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \\
& = \frac{\sin \frac{x}{4}}{\cos \frac{x}{4}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} = \frac{\sin \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \\
& = \frac{\sin \frac{x}{8}}{\cos \frac{x}{8}} = \operatorname{tg} \frac{x}{8}.
\end{aligned}$$

This equality, above, can be generalized as follows:

$$\frac{\sin(2 \cdot x)}{1+\cos(2 \cdot x)} \times \frac{\cos x}{1+\cos x} \times \frac{\cos \frac{x}{2}}{1+\cos \frac{x}{2}} \times \frac{\cos \frac{x}{4}}{1+\cos \frac{x}{4}} \times \dots \times \frac{\cos \frac{x}{2^n}}{1+\cos \frac{x}{2^n}} = \operatorname{tg} \frac{x}{2^n}.$$

$$37) \quad \frac{1}{\sin(2 \cdot x)} + \frac{1}{\sin(2^2 \cdot x)} + \dots + \frac{1}{\sin(2^n \cdot x)} + \frac{1}{\sin(2^{n+1} \cdot x)} = \operatorname{ctgx} - \operatorname{ctg}(2^{n+1}x). \quad (2.37)$$

Proof: First we will show that:

$$\frac{1}{\sin(2 \cdot x)} = \operatorname{ctgx} - \operatorname{ctg}(2x).$$

Indeed,

$$\begin{aligned}
\operatorname{ctgx} - \operatorname{ctg}(2x) &= \frac{\cos x}{\sin x} - \frac{\cos(2x)}{\sin(2x)} = \frac{\cos x}{\sin x} - \frac{2 \cdot \cos^2 x - 1}{2 \cdot \sin x \cdot \cos x} = \frac{2 \cdot \cos^2 x - 2 \cdot \cos^2 x + 1}{2 \cdot \sin x \cdot \cos x} \\
&= \frac{1}{2 \cdot \sin x \cdot \cos x} = \frac{1}{\sin(2x)}.
\end{aligned}$$

According to the above statement and equality, we have the equalities:

$$\begin{aligned}
& \frac{1}{\sin(2 \cdot x)} + \frac{1}{\sin(2^2 \cdot x)} + \dots + \frac{1}{\sin(2^n \cdot x)} + \frac{1}{\sin(2^{n+1} \cdot x)} = \\
& = [\operatorname{ctgx} - \operatorname{ctg}(2x)] + [\operatorname{ctg}(2x) - \operatorname{ctg}(2^2x)] + \dots + [\operatorname{ctg}(2^{n-1}x) - \\
& \quad \operatorname{ctg}(2^nx)] + [\operatorname{ctg}(2^nx) - \operatorname{ctg}(2^{n+1}x)] \\
& = \operatorname{ctgx} - \operatorname{ctg}(2^{n+1}x).
\end{aligned}$$

$$38) \quad \cos x + \cos(3x) + \cos(5x) + \dots + \cos[(2n-1)x] = \frac{\sin(2nx)}{2 \cdot \sin x}. \quad (2.38)$$

Hint: Equality is used:

$$2 \cdot \sin x \cdot \cos[(2n-1)x] = \sin(2nx) - \sin[(2n-2)x].$$

Otherwise: The method of mathematical induction is used.

Conclusions and recommendations

Of course, upon a more careful analysis of the ways of proving the identities above, as well as those proposed for proof, we will notice that all these proofs are made, exclusively, on the basis of the identities (1.1) – (1.60), from the first paragraph. Knowing them is, therefore, absolutely necessary in solving such exercises.

On the other hand, we note that we have presented here examples of conditional identities, valid only in a triangle, and unconditional identities. We cannot under any circumstances claim to have exhausted all these types of identities. Some of them interfere with Mathematical Analysis exercises; for example:

If $\alpha \in (0, \pi)$ and $n \in \mathbb{N}^*$, then the following equalities hold:

$$39) \quad \cos \frac{\alpha}{2} \times \cos \frac{\alpha}{2^2} \times \cos \frac{\alpha}{2^3} \times \dots \times \cos \frac{\alpha}{2^n} = \frac{1}{2^n} \times \frac{\sin \alpha}{\sin \frac{\alpha}{2^n}}; \quad (3.1)$$

$$40) \quad \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\cos \frac{\alpha}{2} \cdot \cos \frac{\alpha}{2^2} \cdot \cos \frac{\alpha}{2^3} \cdot \dots \cdot \cos \frac{\alpha}{2^n} \right) = \frac{\sin \alpha}{\alpha} \quad (3.2)$$

We deduce, from here, that the following equalities also hold:

$$41) \quad \sqrt{\frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{2}}} \cdot \sqrt{\frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{2}}} \cdot \sqrt{\frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{2}}} \cdot \dots = \frac{2}{\pi}; \quad (3.3)$$

$$42) \quad \frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{4}} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{2}} \cdot \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{4}} \times \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{2}} \cdot \sqrt{\frac{1}{2} + \frac{1}{4}} \times \dots = \frac{3 \cdot \sqrt{3}}{4 \cdot \pi}. \quad (3.4)$$

Proof: 38) Equality (3.1) is immediately verified by mathematical induction.

39) Equality (3.2) results from equality (3.1), by passing to the limit when $n \rightarrow \infty$.

40) Equality (3.3) results from equality (ii), for $\alpha = \frac{\pi}{4}$.

41) Equality (3.4) results from equality (ii), for $\alpha = \frac{\pi}{3}$.

Other trigonometric identities interfere with Algebra exercises; for example:

If $n \in \mathbb{N}^*$ and $x_1, x_2, \dots, x_n \in \mathbb{R}$, then the following equality holds:

$$43) \begin{pmatrix} \cos x_1 & \sin x_1 \\ -\sin x_1 & \cos x_1 \end{pmatrix} \times \dots \times \begin{pmatrix} \cos x_n & \sin x_n \\ -\sin x_n & \cos x_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \cos(x_1 + \dots + x_n) & \sin(x_1 + \dots + x_n) \\ -\sin(x_1 + \dots + x_n) & \cos(x_1 + \dots + x_n) \end{pmatrix}. \quad (3.5)$$

In particular, for every $n \in \mathbb{N}^*$ and $x \in \mathbb{R}$, the following equality holds:

$$44) \begin{pmatrix} \cos x & \sin x \\ -\sin x & \cos x \end{pmatrix}^n = \begin{pmatrix} \cos(n \cdot x) & \sin(n \cdot x) \\ -\sin(n \cdot x) & \cos(n \cdot x) \end{pmatrix}. \quad (3.6)$$

Hint: Equalities (3.5) and (3.6) are proved by the method of mathematical induction.

References

1. Andrica, D., Jecan, E., Magdaş, C. M., (2019), *Geometrie – teme şi probleme pentru grupele de excelenţă (Geometry – homework and problems for excellence groups)*, Editura Paralela 45, Piteşti.
2. Coţa, A. & colectiv, *Matematică, Manual pentru clasa a IX-a. Geometrie şi trigonometrie (Mathematics, Textbook for class IX-a. Geometry and trigonometry)*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982.
3. Găzdaru, P., Bădescu, D. & Găzdaru, S., *Matematică, Trigonometrie. Exerciţii şi probleme (Mathematics, Trigonometry. Exercises and problems)*, Editura Colosseum, Bucureşti, 1995.
4. Popescu, C., (2011), *Tehnica muncii intelectuale (The technique of intellectual work)*, Editura ARS DOCENDI, Bucureşti.
5. Roşca, Al., (1976), *Psihologie generală (General Psychology)*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
6. Şchiopu, U., (1997), *Psihologia copilului (Psychology of the child)*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
7. Țigănilă, Gh. & Dumitru, M. I., (1979), *Culegere de probleme de matematici (Collection of mathematical problems)*, Editura Scrisul românesc, Craiova.
8. Vălcan, D., (2013), *Didactica Matematicii (Didactics of Mathematics)*, Editura Matrix Rom, Bucureşti.

5. Clasificarea sarcinilor de lucru matematice în scopul atingerii tuturor nivelelor taxonomice ale gândirii

Adrian Magdaș^a, Ioana Magdaș^b, Suzan Khatib^{c*}

Abstract: In the context of learning mathematics, solving exercises and problems is the main activity. In this chapter, a theoretical presentation of the concepts of exercise and problem in mathematics is made and a model for classifying mathematical tasks according to the nature of the cognitive processes and the difficulty of solving is presented. This classification is also intended to reach all taxonomic levels of thought. At the same time, this classification is exemplified for a mathematical activity based on a problem with a practical context.

Keywords: *problem, exercise, taxonomic levels, Mathematics*

^a Adrian Magdaș este profesor doctor la Colegiul Național „Emil Racoviță”, Cluj-Napoca. E-mail: amagdas@yahoo.com

^b Ioana Magdaș este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: ioana.magdas@ubbcluj.ro

^c Suzan Khatib este doctorand la Școala Doctorală „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: suzan.khatib@ubbcluj.ro

* Autorii au contribuții egale în elaborarea acestui capitol.

Introducere

Odată cu trecerea la societățile bazate pe informații și cunoaștere și cu noile provocări economice, există o creștere a cererii de abilități și competențe precum creativitatea, rezolvarea de probleme și gândirea critică (Treacy, 2021 citat în European Commission/EACEA/Eurydice, 2022, p. 22). În contextul învățării matematice, rezolvarea exercițiilor și problemelor reprezintă activitatea principală. În prezent, în sistemele educaționale din Europa, se pune un mare accent pe rezolvarea de probleme cu context cotidian din domenii ca: finanțe, arhitectură, gătit sau bricolaj (European Commission/EACEA/Eurydice, 2022, p. 80).

În acest capitol vom face o prezentare teoretică a conceptelor de exercițiu și problemă în matematică, modalități de clasificare a acestora în scopul identificării tipurilor de sarcini didactice care stau la baza proiectării și realizării activităților didactice matematice.

Delimitări conceptuale

Noțiunea de problemă, în sens larg, se referă la orice dificultate de natură teoretică sau practică care are nevoie de o soluționare, problema de matematică fiind o problemă care poate fi reprezentată și rezolvată utilizând cunoștințe matematice. Elementele constitutive ale unei probleme de matematică sunt: datele problemei (ipoteza problemei) și cerințele problemei (concluzia problemei). Acestea apar în enunțul problemei și au un grad diferit de formalizare, de la probleme foarte bine formalizate deci cu exprimare matematică clară și precisă până la probleme formulate cu enunț din viața cotidiană sau de la alte discipline și care sunt mai vagi din punct de vedere matematic (Magdaș, 2022, p. 170). Raynal, & Rieunier (2005, p. 295, citat în Căprioară, 2014) rezolvarea problemelor reprezintă o activitate intelectuală superioară, privită de majoritatea experților drept cel mai complex nivel de activități cognitive care mobilizează, în același timp, toate facultățile intelectuale ale individului: memorie, percepție, raționament, conceptualizare, limbaj și implică în egală măsură emoții, motivație, încredere în sine și capacitatea de a controla situația. Ca urmare, pentru rezolvarea unei probleme

interacționează factori emoționali, de experiență și cognitivi (Bair et al, 2000, p. 14 citat în Căprioară, 2014).

Exercițiul matematic reprezintă o sarcină didactică a cărei rezolvare se bazează pe efectuarea în mod repetat și conștient a unor acțiuni intelectuale cu scopul fixării unor abilități și al formării unor tehnici de lucru (Ionescu & Chiș, 1992, citat în Magdaș, 2022, p. 171).

Magdaș (2022, p. 172) prezintă mai multe clasificări ale problemelor de aritmetică, care pot fi extinse la problemele de matematică în general. Clasificarea poate fi făcută după: conținuturile matematice vizate, gradul de formalizare, metoda de rezolvare, ceea ce se cere, scop. Aceste clasificări nu sunt însă foarte utile profesorilor de matematică întrucât nu dau sugestii foarte precise de selectare a problemelor în cadrul unei unități de învățare.

În literatura de specialitate, diferența dintre exercițiu și problemă este percepută fiind mai degrabă de dificultate și complexitate, însă delimitarea nu poate fi făcută exclusiv în acest sens. De aceea, o clasificare mai potrivită ar fi una ținând cont de tipurile de raționamente necesare în rezolvarea unei probleme de matematică.

În Figura 1 (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 173), am prezentat un model de clasificare a sarcinilor matematice după natura proceselor cognitive și dificultatea rezolvării.

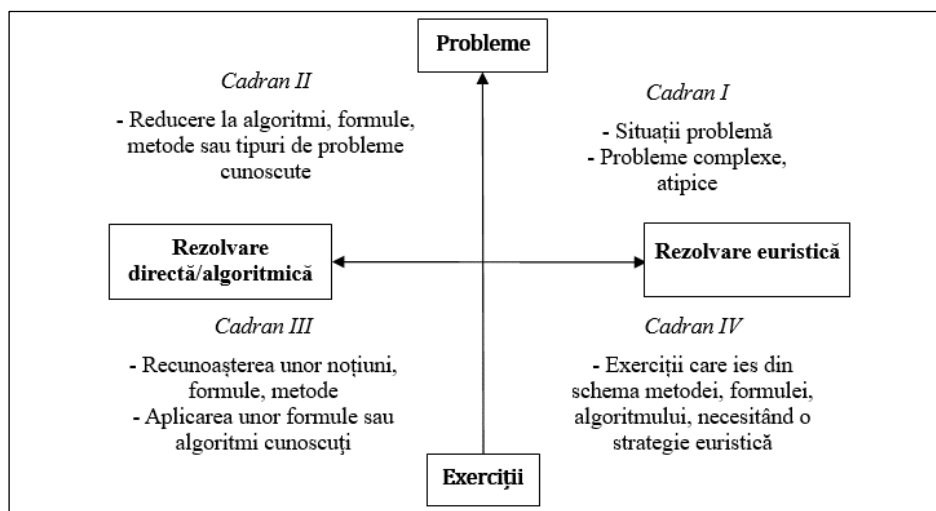

Figura 1. Model de clasificare a sarcinilor didactice matematice (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 173)

Rezolvarea directă se referă în principal la aplicarea unor definiții sau formule matematice, în timp ce rezolvarea algoritmică se referă la aplicarea unor strategii sau procedee de lucru învățate anterior.

Rezolvarea euristică a unei sarcini de lucru utilizează gândirea euristică care este „un tip de gândire care se bazează pe operații originale, creative, pe descoperirea de noi soluții, în care ordinea operațiilor și determinarea traseelor rezolutive nu sunt prestabilite, iar aplicarea ideilor nu conduce cu certitudine la obținerea rezultatului corect” (Bocoș et al., 2016, p. 314).

Se observă în Figura 1 corelațiile care se pot face între tipurile de sarcini didactice de la exerciții până la probleme (reprezentate pe axa verticală) și metodele de rezolvare de la cea directă/algoritmică până la cea euristică (reprezentate pe axa orizontală). S-au obținut astfel patru cadrane, pentru care am identificat tipurile de sarcini didactice corespunzătoare.

Pentru a identifica tipurile de gândire necesare pentru rezolvarea sarcinilor de lucru din fiecare cadran în parte vom porni de la două taxonomii.

Taxonomia lui Bloom revizuită pentru domeniul cognitiv constă din șase nivele taxonomice: *Reamintire*, *Înțelegere*, *Aplicare*, *Analiză*, *Evaluare* și *Creare*. Aceste nivele taxonomice formează o ierarhie de la capacitățile de ordin inferior la cele de ordin superior. Posesia cunoștințelor și capacităților corespunzătoare unui nivel taxonomic presupune posesia celor de precizate la nivelurile inferioare (Andersen & Krathwohl, 2001).

La matematică, înainte de aplicare e posibil să aibă loc o scurtă etapă de analiză care constă în selectarea dintre cunoștințele disponibile a celor adecvate pentru rezolvare, la fel cum înainte de creare e posibil să fie nevoie de o etapă de evaluare. Putem astfel considera nivelele de analiză și evaluare ca nivele intermediare, rezolvarea propriu zisă accesând nivelele cognitive de aplicare sau creare.

Domeniile cognitive TIMSS 2023 au trei componente/nivele. Primul nivel, *Cunoașterea*, acoperă fapte, concepte și proceduri pe care elevii trebuie să le știe. Cel de al doilea nivel, *Aplicarea*, se centrează pe abilitatea elevilor de aplicare a cunoștințelor și înțelegerea conceptelor într-o

varietate de situații. Cea de a treia componentă, *Raționamentul*, implică gândirea logică și sistematică de care elevii au nevoie pentru a genera și justifica soluții la probleme, pentru a face inferențe și pentru a trata relații complexe între diferite obiecte matematice (Mullis et al., 2021).

Pe baza acestor considerente, în Tabelul 1 sunt prezentate corelațiile care se pot face între sarcinile didactice din fiecare cadran cu domeniile cognitive ale taxonomiei lui Bloom revizuită (Andersen & Krathwohl, 2001) și cu domeniile cognitive TIMSS 2023 pentru matematică (Mullis et al., 2021). În Tabelul 1, domeniile cognitive corespunzătoare taxonomiei lui Bloom sunt puse în ordinea în care ele sunt parcurse de gândirea elevului pentru rezolvarea sarcinii de lucru.

Tabel 1. Corelații între tipurile de sarcini didactice matematice și nivelele taxonomice Bloom revizuite

Sarcini didactice matematice	Domeniile cognitive ale taxonomiei lui Bloom revizuită (Anderson și Krathwohl, 2001)	Domenii cognitive TIMSS 2023 la Matematică (Mullis et al., 2021)
Cadran I	Evaluare Creare	Raționament
Cadran II	Evaluare Aplicare	Aplicare
Cadran III	Reamintire Înțelegere Analiză Aplicare	Cunoaștere
Cadran IV	Reamintire Înțelegere Analiză Creare	Raționament

Exemplificarea unei activități matematice bazate pe sarcini didactice formulate la nivelul tuturor domeniilor cognitive

În cele ce urmează vom prezenta o activitate de matematică care permite formularea de sarcini didactice care accesează toate nivelele cognitive ale gândirii elevilor.

Clasa: a VII-a

Disciplina: Matematică

Lecția: Probleme cu conținut practic

Tipul lecției: Lecție de fixare a cunoștințelor

Obiective operaționale: Pe parcursul lecției elevul va fi capabil:

- O1. Să analizeze o fotografie pe baza căreia au de rezolvat mai multe sarcini matematice.
- O2. Să identifice semnificația variabilelor dintr-o formulă de calcul dată corespunzătoare unei situații practice/cotidiene.
- O3. Să identifice modalitatea de verificare a formulei de calcul date.
- O4. Să calculeze diferite valori utilizând formula dată.
- O5. Să evalueze corect condițiile de aplicare ale formulei.
- O6. Să realizeze o fotografie a unei situații cotidiene pe baza unor cerințe specifice formulate de profesor.
- O7. Să realizeze un poster pe baza fotografiei realizate care să răspundă unor cerințe formulate de profesor.

Strategia didactică:

- Metode: problematizare, conversație frontală, modelare.
- Mijloace de învățământ: fotografie, tablă, caiete.
- Forma de organizare: frontală.

Evaluare: observația curentă

Desfășurarea activității:

Se dă spre rezolvare elevilor următoarea problemă – prelucrare după un item PISA:

În imagine (Figura 2, fără ca segmentul (AB) să fie marcat pe desen) apar urmele lăsate de un om care umblă. S-a constatat că pentru bărbați formula $\frac{n}{p} = 140$ stabilește o relație aproximativă între n și p , unde n este numărul de pași parcurși de o persoană într-un minut, iar p reprezintă pasul în metri.

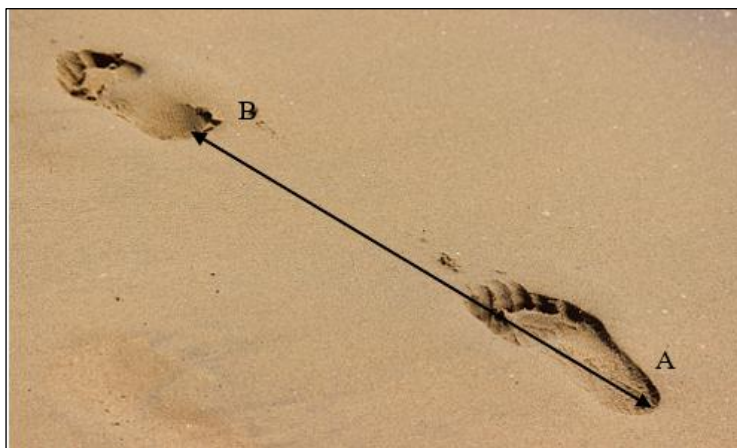

Figura 2. Imaginea pentru problemă

Profesorul adresează întrebări de înțelegere a imaginii:

- Ce vedeți în poză? (Răspuns așteptat: urmele de tălpi ale unui om pe nisip)
- De ce credeți că sunt urmele lăsate de un singur om? (Răspuns așteptat: se observă că urmele tălpilor se succed astfel: drept, stâng etc. și urmele pașilor par a avea aceeași dimensiune)

Profesorul adresează întrebări de analiză a imaginii:

- Cum măsurăm pasul? (Răspuns așteptat: distanța două urme de pași)
- Cum reprezentăm pasul pe desen? (Răspuns așteptat: măsurăm distanța de la extremitatea tălpii până la extremitatea tălpii următoare) Elevii desenează pe imagine segmentul (AB) a cărui lungime reprezintă pasul.

Profesorul adresează întrebări de analiză a formulei:

- În formula dată, ce fel de relație există între p și distanța parcursă într-un timp dat: de proporționalitate directă sau inversă? (Răspuns așteptat: proporționalitatea este directă pentru că dacă lungimea pasului crește atunci și distanța parcursă crește).

Profesorul adresează întrebări de evaluare a formulei:

- Cum puteți verifica dacă formula este valabilă și pentru voi? (Răspuns așteptat: numărăm pașii pe care îi facem într-un minut, măsurăm distanța parcursă și apoi calculăm raportul.)

Profesorul adresează sarcini de lucru care vizează înțelegerea și aplicarea formulei (Cadran III):

- Dacă Dan face 70 de pași pe minut află care este lungimea pașilor lui. (Răspuns așteptat: $70/p = 140$, de unde $70 = 140p$, deci $p = 0,5 \text{ m} = 50 \text{ cm}$).
- Dacă Mircea are lungimea pasului de 70 cm, câți pași va face într-un minut? (Răspuns așteptat: $n/0,7 = 140$, de unde $n = 140 \cdot 0,7 = 98$ de pași).

Profesorul adresează sarcini de lucru care vizează analiza în aplicarea formulei (Cadran IV):

- Este posibil ca o persoană să facă 280 de pași pe minut? (Răspuns așteptat: $280/p = 140$, de unde $280 = 140p$, deci $p = 2 \text{ m}$. Pasul obținut e prea mare, nu există persoane care să aibă pasul de 2 m.).
- Dacă Maria are lungimea pasului de 60 cm, câți pași va face într-un minut? (Răspuns așteptat: formula dată este valabilă doar pentru bărbați, deci nu o putem aplica în acest caz).

Profesorul adresează o sarcină de lucru care vizează evaluarea modului în care se poate aplica formula (Cadran II):

- Vasile știe că lungimea pașilor lui este de 0,80 m. Calculează viteza mersului lui Vasile în metri pe minut și kilometri pe oră. (Răspuns așteptat: mai întâi trebuie să aflăm numărul de pași, iar apoi utilizăm formula de calcul a vitezei care este raportul dintre distanță și timp. Avem $n/0,8 = 140$, de unde se obține $n = 112$, de unde se obține distanța parcursă de Vasile într-un minut ca fiind $0,8 \cdot 112 = 89,6$ m. Deci viteza este de 89,6 m/min sau 5,38 km/oră).

Profesorul adresează o sarcină de lucru care vizează crearea/realizarea unei fotografii în scopul realizării unui proiect practic (Cadran II):

- Să presupunem că doriți să măsurați înălțimea unui obiect (stâlp, copac, clădire etc.) dar nu puteți să-l măsurați direct. Cum puteți proceda pentru a rezolva această situație?
- Realizați un poster în care să puneți o fotografie care să prezinte o astfel de situație și să prezentați rezolvarea problemei.

Desfășurarea activității:

- Elevii analizează problema, realizează un desen și propun soluții.
- În urma discuției, elevii identifică modul de rezolvare a problemei practice prin triumphiuri asemenea.
- Elevii realizează proiectul în grupe de câte 2: realizează o fotografie conform cerinței, realizează măsurători, fac calcule și obțin rezultatele.
- După 2 săptămâni elevii prezintă posterele.

Concluzii

În această lucrare am prezentat un model de clasificare a sarcinilor de lucru matematice pe care profesorul trebuie să le aibă în vedere pentru atingerea tuturor nivelelor taxonomice ale gândirii. Totodată am exemplificat această clasificare pentru o activitate matematică bazată pe o problemă cu context practic.

Bibliografie

1. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R., (editors), Airasian, P. W., Cruikshank, K. A., Mayer, R. E., Pintrich, P. R., Raths, J., & Wittrock, M. C. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*, Longman.
2. Bair, J., Haesbroeck, G., & Haesbroeck, J.-J. (2000). *Formation mathématique par la résolution de problèmes*. Bruxelles: De Boeck & Larcier.
3. Bocoș, M-D. (coord.), Răduț-Taciu, R., & Stan, C. (2016). *Dicționar praxiologic de pedagogie, Volumul II (E-H)*. Paralela 45.
4. Căprioară, D. (2014). Problem Solving – Purpose And Means Of Learning Mathematics In School. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 191 (2015) 1859 – 1864.
5. European Commission / EACEA / Eurydice. (2022). *Increasing achievement and motivation in mathematics and science learning in schools*. Eurydice report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
6. Ionescu, M., Chiș, V. (1992). *Strategii de predare și învățare*. Editura Științifică.
7. Magdaș, I. (2022). *Didactica matematicii pentru învățământul primar și preșcolar. Fundamente teoretice și aplicative*. Ediția a III-a revizuită. Presa Universitară Clujeană.
8. Mullis, I., Martin, M., & von Davier, M. (2021). *Timss 2023 Assessment Frameworks*. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
9. Raynal, F., & Rieunier, A. (2005). *Pédagogie: dictionnaire des concepts clés. Apprentissage, formation, psychologie cognitive*. 5e édition. Paris: ESF éditeur.
10. Treacy, P. (2021). A conceptual framework for integrating mathematics and science in the secondary classroom. *SN Social Sciences*, 1, 150(2021), <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00166-x>.

6. Alfabetizarea vizuală în studiul matematicii și științelor prin utilizarea organizatorilor grafici

**Ioana Magdaș^a, Lavinia Șuteu^b, Mădălina Cristea^c,
Mariana Maier^d, Liliana Ciascai^e, Suzan Khatib^{f*}**

Abstract: This chapter addresses the topic of visual literacy in math and science learning through graphic organizers. The first part of the chapter presents both the main theoretical perspectives on graphic organizers and the results of studies that analyze the impact of graphic organizers on student

^a Ioana Magdaș este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: ioana.magdas@ubbcluj.ro

^b Lavinia Șuteu este asistent cercetător doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: lavinia.haiduc@ubbcluj.ro

^c Mădălina Cristea este doctorand la Școala Doctorală „Didactica. Tradiție. Dezvoltare. Inovație”, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: madalina.cristea@ubbcluj.ro

^d Mariana Maier este lector universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: mariana.dindelegan@ubbcluj.ro

^e Liliana Ciascai este profesor universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte & Director Școala Doctorală „Didactica. Tradiție. Dezvoltare. Inovație”, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: liliana.ciascai@ubbcluj.ro

^f Suzan Khatib este doctorand la Școala Doctorală „Didactica. Tradiție. Dezvoltare. Inovație”, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: suzan.khatib@ubbcluj.ro

* Autorii au contribuții egale în elaborarea acestui capitol.

performance in mathematics and natural sciences. Thus, research highlights the important role of graphic organizers in deep learning, being considered effective tools in the didactic approach (teaching-learning-evaluation). In the second part of this work, we exemplify a series of graphic organizers on topics related to the three fields: natural sciences, mathematics and computer science. The examples described in the second part of the paper illustrate the usefulness of graphic organizers in the information processing process, from organizing, synthesizing, relating and comparing various concepts or processes, to making complex predictions and analyses. The flexibility or degree of adaptability of graphic organizers, as well as their attractiveness, make them extremely effective tools in learning various contents.

Keywords: *graphic organizers, Math, science, Computer science*

Introducere

Alfabetizarea vizuală, la fel ca alfabetizarea științifică, încurajează elevii să privească lumea din jurul lor și astfel să identifice aspecte, detalii și tipare. Diferența între cele două o face modul de comunicare a cunoștințelor, vizual respectiv lingvistic sau practic/experimental. Alfabetizarea vizuală include un sistem de abilități transferabile (de gândire, de interpretare, de analiză, perceptive etc.) și poate fi aplicată la orice disciplină (Simons, 2009).

Alfabetizarea vizuală încorporează gândirea vizuală. Karr (2011, pp. 188), definește gândirea vizuală ca un proces de gândire de ordin superior obiectivat în identificarea, clasificarea și generarea de imagini. În practică, gândirea vizuală stă la baza unor strategii de predare, numite în literatură strategii de gândire vizuală (VTS). O astfel de strategie este bazată pe investigație (inquiry), este adaptabilă la toate nivelurile școlare și, de asemenea, este eficientă în diferite profesii artistice, tehnice ori medicale (Elkins, 2009; Smolkowski et al., 2020). Meritele acestei strategii, arată Smolkowski et al. (2020), constau în optimizarea înțelegerii, încurajarea gândirii critice încă din școala elementară, consolidarea abilităților de observare și evaluare și nu în ultimul rând, materiale de învățare mai prietenoase. De asemenea, arată Capello & Walker (2019, p. 17), referindu-se la alfabetizarea vizuală, anxietatea se reduce la

confruntarea cu textele vizuale. Aceste teste sunt bogate în imagini din categorii diverse: desene, fotografii, ilustrații, organizatori grafici, picturi, infografică, hărți (ibid. p.9). Deoarece textele vizuale includ atât imagini cât și cuvinte (scrise și citite) iar realizarea lor implică activități practice (manuale) adresabilitatea lor este mare, dacă luăm în considerare stilurile de învățare vizual, auditiv și kinestezic.

Smolkowski et al. (2020) leagă organizatorii grafici de VTS. Organizatorii vizuali sunt construcții grafice, cel mai adesea scheme sau desene folosite pentru a reprezenta informații și/sau cunoștințe, a le organiza sau structura și a explicita relațiile dintre ele. Tabelele, diagramele, graficele și rețelele sunt toate organizatori vizuali. Scopul utilizării organizatorilor vizuali îl reprezintă dezvoltarea abilităților de nivel înalt ale gândirii, dezvoltarea gândirii critice și memorarea (MLD). Profunzimea învățării în cazul folosirii organizatorilor grafici este superioară strategiilor bazate pe lectură, explicație, comunicare de cunoștințe, luare de notițe, execuție a unor sarcini.

Organizatorii vizuali sprijină procesarea de informații la niveluri superioare: înțelegere, aplicare, analiză, sinteză și evaluare. Ca urmare, manualele școlare includ, din ce în ce mai mult, organizatori grafici. Acest lucru se datorează și faptului că organizatorii grafici pot lua diverse forme, fiind astfel foarte atractivi. Aceștia pot avea forme precum ciorchine, copac, soare, floare (forma diverselor obiecte), scară, piramidă (structuri ierarhice), sau cerc, roată, diagramă ciclică, pânză de păianjen (structuri ciclice) (Ciascai, 2008).

În acest capitol vom prezenta aspectele teoretice care stau la baza realizării organizatorilor grafici și vom face o prezentare a unor organizatori grafici utilizați în studiul matematicii și al științelor.

Fundamentare teoretică

Caracteristicile de bază ale organizatorilor grafici menționați de Kathuria (2019) sunt următorii: constructivist, inovativ, experimental, variat, colaborativ, integrativ și bazat pe anchetă.

Etapele de realizare a unui organizator grafic, sunt următoarele:

- Selecția informațiilor importante din cuprinsul temei: concepte cheie și relațiile dintre ele.
- Analiza cunoștințelor pentru a determina organizarea sau structura cunoștințelor și identificarea tipului de organizator grafic potrivit a fi utilizat. Spre exemplu, criteriile de selecție sau decizie asupra organizatorului pot fi: (i) elemente componente: definiția, atribute, concepte, structură, proces, secvență, obiecte concrete, imagini vizuale; (ii) proceduri/abilități de gândire: clasificare, analiză, comparație, contrastare; (iii) relații: cauză/efect, cronologie, relații spațiale etc. (Johnson, 1990).
- Proiectarea organizatorului grafic în situația în care acesta nu este prestabilit sau analiza celui selectat ca potrivit pentru informațiile necesar a fi incluse.
- Realizarea proiectului și/sau completarea organizatorului grafic cu informațiile selectate.
- Evaluarea organizatorului grafic în grup sau individual și prezentarea lui respectiv argumentarea informațiilor conținute.
- Revizuirea conținutului organizatorului grafic dacă acest lucru e necesar sau înlocuirea organizatorului grafic cu un altul, mai potrivit.

Deoarece cantitatea de informație prezentă în viața de zi cu zi este într-o continuă creștere și cercetătorii și practicienii sunt din ce în ce mai creativi, numărul organizatorilor grafici este de asemenea în creștere (Kathuria, 2019). Astfel, există o mare varietate de organizatori grafici, structurați în categorii în funcție de rolul lor în învățare (Tabelul 1).

Tabelul 1. Categorii și exemple de organizatori grafici
(preluare și adaptare după McKnight, 2010, pp. V-VII)

Categoria de organizatori	Exemple
Organizatori grafici pentru brainstorming și producerea de idei	Brainstorming carusel, Brainstorming ABC, Compară-Contrastează, Osul de pește, Păianjenul, Diagrama Y, Fața de masă KWL/KWS/KWHL/KWLT/KWLE, etc.
Organizatori grafici pentru dezvoltarea vocabularului	Organizator de vocabular (în 6 coloane), Arborele, Floarea, Detectivul/Detectorul de cuvinte, Vapoare din cuvinte, Zidul cuvintelor, Puzzle, Balanța cuvintelor, Steaua cuvintelor.

Categoria de organizatori	Exemple
Organizatori grafici pentru luare de notițe și abilități de studiu	Notițe pe trei coloane, Rezumat, Organizator grafic jurnalistic, Note de bord de poveste (în trei cadre sau 6 cadre), Note de schiță, Traseul întrebărilor, Semn de carte, Cele cinci simțuri, Portofoliu de monitorizare, Portofoliu de evaluare.
Organizatori grafici pentru explorarea sau analiza unor atribute, identificarea de relații cauzale, secvențiere sau etapizare	T Note, Y Note, Diagrama Venn, Osul de pește, Podul, Ciclul, Spirala, Harta ierarhică.
Organizatori grafici pentru înțelegerea citirii	Cele cinci întrebări (5Ws), Floarea întrebărilor, Citește-Gândește-Conectează, Citire și Conexiuni, Sondaj-Întrebare-Citire-Recitare-Recenzie (SQ3R), Sondaj-Întrebare-Citire-Recitare-Revizuire-Reflecție (SQ4R), Întrebare-Răspuns-Relație (QAR), Strategii de remediere.
Organizatori grafici pentru scriere	Scriere persuasivă, Organizator de revizuire a scrisului, Ce se întâmplă?, Lanț de evenimente, Harta poveștii, Diagramă de anchetă, Talonul de intrare, Talonul de ieșire, Lista de verificare a scriitorului.

O altă categorizare a organizatorilor grafici este cea oferită de Gallavan și Kottler (2007). Aceștia stabilesc opt categorii de organizatori grafici (Tabelul 2).

Tabelul 2. Opt categorii de organizatori grafici (Gallavan și Kottler, 2007)

Categoria de organizatori	Exemple
Organizatori grafici pentru formularea de predicții (anticipare)	Potrivii a fi utilizați la începutul unei unități de învățare sau lecții pentru identifica cunoștințele anterioare ale elevilor, generarea de întrebări și predicții (de exemplu organizator grafic pe Știu-Vreau să știu – Am învățat).
Organizatori grafici pentru identificarea unor regularități (patternuri)	Acest tip de organizatori grafici permit elevilor și cadrelor didactice să sesizeze relația dintre diverse idei și modul de apariție a anumitor regularități. Arată sau ilustrează o secvențiere, ordine, efect. Permit identificarea vizuală a relațiilor de tip cauză – efect (organizator grafic de tip piramidă, scară, lanț, linie temporală).
Organizatori grafici pentru gruparea și organizarea informației	Permit identificarea de tipuri, categorii și clasificări–în funcție de operațiile realizate asupra informațiilor: categorizare, clasificare, diferențiere, grupare, etichetare, plasare, ordonare, sortare, sistematizare (organizator grafic de tip copac, tabel etc).

Categoria de organizatori	Exemple
Organizatori grafici pentru compararea și contrastarea informației	Acești organizatori grafici arată similaritățile și diferențele dintre diverse categorii de obiecte și informații, permițând compararea acestora (diagrama Venn).
Organizatori grafici pentru relaționare și argumentare	Permit înțelegerea relațiilor inductive și deductive sau altfel spus, identificarea relațiilor parte – întreg și întreg – parte. Acest tip de organizatori grafici permit analiza, asocierea, deducerea, divizarea, generarea, inferarea, segmentarea.
Organizatori grafici pentru identificare și extindere	Presupun utilizarea diverselor forme (stea, bec etc) care ajută studenții să extindă, să extrapoleze ideile înspre alte situații și contexte, încurajând utilizarea abilităților de gândire creativă.
Organizatori grafici pentru estimare și evaluare	Acest tip de organizatori grafici permit diferențierea diverselor perspective despre aceeași temă (T note, Y note). Permit așadar analizarea unei teme din perspective diferite.
Organizatori grafici pentru inter-relaționare și creare	Permit dezvoltarea unor noi tipuri de organizatori grafici, sau integrarea organizatorilor grafici existenți.

Avantajele utilizării organizatorilor grafici pentru procesul de învățare (Ayverdy, et al., 2003; Irwin-DeVitis et al., 1999) sunt:

- i. Evidențiază cunoștințele esențiale referitoare la o temă de studiu: conceptele cheie și relațiile dintre ele.
- ii. Focusează discuțiile, analizele etc. asupra cunoștințelor importante.
- iii. Prezintă cunoștințele temei sub o formă concisă și structurată.
- iv. Stochează cunoștințele în rețele (la fel cum mintea umană organizează informațiile).
- v. Contribuie la mai buna construcție și înțelegere a conceptelor.
- vi. Realizează conexiunea cunoașterii anterioare cu cea nouă.
- vii. Facilitează elevilor dezvoltarea gândirii în proiect.
- viii. Au rolul de instrumente de învățare și evaluare, atractive pentru elev dacă sunt potrivit alese și adaptate vârstei lui.
- ix. Sunt eficienți pentru învățare indiferent de nivelul cunoștințelor elevilor.
- x. Pot fi realizați atât în grup cât și individual. Prin intermediul muncii în grup se negociază și co-construiesc semnificațiile cunoștințelor incluse în organizator iar prin muncă individuală se dezvoltă mai ale perseverența în sarcină.

- xi. Proiectarea și realizarea organizatorilor grafici dezvoltă abilitățile reflectivă, gândirea critică și creativitatea elevilor, mai ales în situațiile în care organizatorul grafic nu e prestabilit sau suportă adaptări.
- xii. Organizatorii grafici reprezintă alternative promițătoare de evaluare, mai ales în situațiile în care evaluarea nu se limitează la produs (organizatorul grafic) ci vizează și procesul (etapele de construire a organizatorului grafic).

Deși prezintă o serie de avantaje, menționate anterior, organizatorii grafici nu determină întotdeauna performanța elevilor. Spre exemplu, Nillson și Mayer (2002) au arătat că organizatorii grafici nu au fost eficienți în integrarea informațiilor obținute în urma navigării unui website. De asemenea, aceștia încurajează testarea eficienței organizatorilor grafici în diferite sarcini de învățare și între două categorii importante de persoane: novici și experți.

Institutul de cercetări avansate în educație (IARE – The Institute for the Advancement of Research in Education) (2003) prezintă o revizuire a cercetărilor care au utilizat și testat eficiența organizatorilor grafici în procesul educațional. Analizând 29 de studii care au utilizat un design de cercetare cvasi-experimental, au ajuns la concluzia că organizatorii grafici au efecte importante asupra unor variabile esențiale în procesul de instruire, la discipline diferite, categorii de vârstă diferite și tipuri diferite de studenți (studenți tipici și studenți cu cerințe educaționale speciale). Altfel spus, organizatorii grafici și-au dovedit eficiența într-o serie de cercetări bazate pe evidențe (evidence-based) (Tabelul 3).

Tabelul 3. Impactul organizatorilor grafici în studiile bazate pe evidențe (evidence-based) (IARE, 2003)

Domeniul	Exemple
Înțelegerea lecturii	Includerea informațiilor esențiale într-un organizator grafic permite elevilor să înțeleagă mai bine textul. Organizatorii grafici au impact pozitiv asupra scorurilor la testele de vocabular, de evaluarea a abilităților de scriere și de înțelegere a citirii.
Performanța școlară	Cei care utilizează organizatorii grafici în procesul de învățare au performanță școlară mai ridicată comparativ cu cei care nu utilizează aceste instrumente vizuale. Creșterile în performanță se mențin și în cazul studenților cu dizabilități.

Domeniul	Exemple
Abilități de gândire și învățare	Reprezentarea informațiilor sub forma organizatorilor grafici permite organizarea ideilor, identificarea relațiilor dintre concepte și categorizarea conceptelor. Astfel, dezvoltă abilitățile de gândire critică și de ordin superior,
Retenția și reactualizarea informației	Facilitează retenția informației și reactualizarea acesteia. Organizatorii grafici permit transferul retenției și reactualizării în contexte noi.
Promovarea principiilor teoriei codării duale, teoriei schemelor sau teoriei sarcinii cognitive.	- Teoria codării duale: organizatorii grafici permit codarea vizuală a informației, pentru a fi facilitată retenția și reactualizarea. - Teoria schemelor: organizatorii grafici permit crearea unor scheme complexe în care cunoștințele anterioare sunt relaționate celor noi. - Teoria sarcinii cognitive: organizatorii grafici ajută la reducerea încărcăturii cognitive, permițând utilizarea altor resurse în procesul de învățare (precum ML – memoria de lucru).

Eficiența utilizării organizatorilor grafici în domeniul instruirii elevilor a fost demonstrată și de Kools și van de Wiel (2006). Aceștia au arătat că utilizarea sistematică a organizatorilor grafici în cazul înțelegerii textelor științifice lungi, conduce la o îmbunătățire semnificativă a performanței elevilor nu doar în retenție ci și în înțelegerea în profunzime a textului. Utilizarea organizatorilor grafici s-a dovedit a fi eficientă și în cazul predării-învățării științelor fizicii. Un studiu condus de Tandog și Bucayong (2019) arată, printr-un design cvasi-experimental, că elevii care au învățat științe pe baza organizatorilor grafici nu au avut doar performanță mai ridicată la științe comparativ cu cei care au învățat științe prin metode clasice, ci au fost mai motivați să se implice în învățare. Într-un alt studiu, Opara și Lami (2020) arată că organizatorii grafici determină o performanță mai ridicată în domeniul fizicii și chimiei, comparativ cu metodele convenționale. Mai mult, aceștia arată că utilizarea organizatorilor grafici nu îmbunătățesc doar performanța la științe ci reduc și discrepanța de gen relaționată performanței la științe.

Organizatori grafici din domeniul Științelor naturii

Organizatorul grafic din Figura 1 este o combinație între organizatorii grafici ierarhic și ciclic. El descrie etapele unui demers de cercetare cu două grupe/loturi (experimental și de control) și care implică identificarea de variabile și formularea de ipoteze.

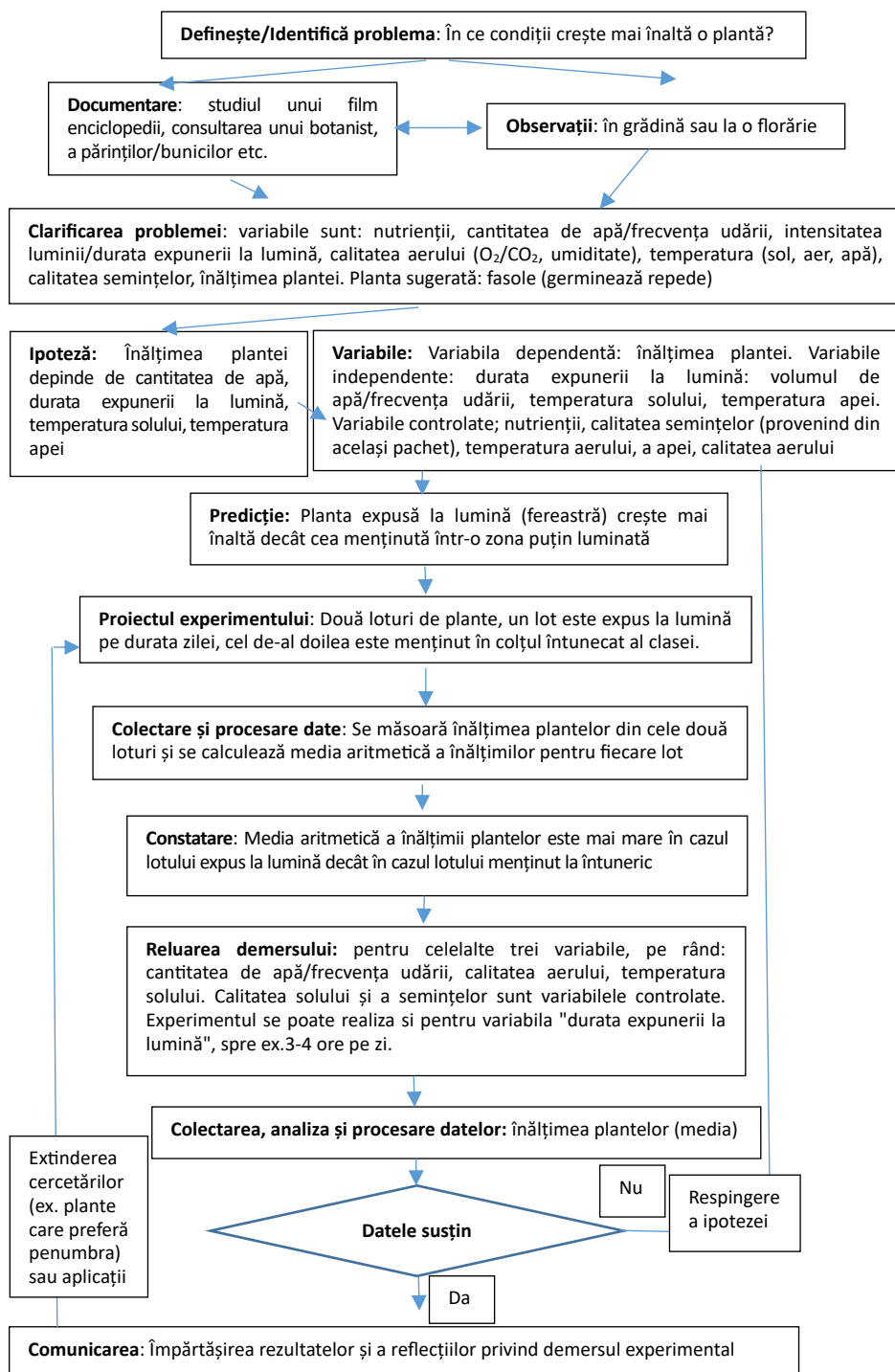

Figura 1. Organizator grafic de tip ierarhic-ciclic

Organizatorul grafic prezentat în Figura 2, denumit Știu-Vreau să știu-Am învățat (engl. KWL), este centrat pe utilizarea întrebărilor și a unui demers etapizat pentru producerea noilor cunoștințe. În coloana *Știu* elevii își notează toate cunoștințele și convingerile referitoare la tema „Cazurile de plutire”, întâlnite în experiența lor de viață. În continuare ei trebuie să noteze întrebările pe care le au cu referire la tema dată (*Mă întreb*). Cele două coloane sunt completate individual de elevi după care, în pereche sau grup își împărtășesc cunoștințele inițiale și întrebările. Dacă o întrebare se regăsește la ambii elevi dintr-o pereche sau la toți membrii grupului ea va fi comunicată profesorului. Dacă unul din elevi are o întrebare și un coleg îi poate răspunde, întrebarea nu va mai fi comunicată profesorului. Rubrica *Am învățat* este completată pe parcursul desfășurării lecției. La finalul activității de învățare elevii reflectează și discută demersul învățării. Completarea coloanei *Vreau să mai învăț* poate reprezenta tema de casă.

Știu	Mă întreb	Am învățat	Cum am învățat?	Vreau să mai învăț
• Corăbiile plutesc la suprafața apei, submarinele plutesc în interiorul apei și comoara piraților se scufundă	• De ce plutesc vapoarele și nu se scufundă deși sunt foarte grele	• Definiția forței arhimedice; Enunțul legii lui Arhimede	• Experimental: folosind cilindrii lui Arhimede și un dinamometru	• Cum funcționează submarinul?

Figura 2. Organizator grafic din categoria brainstorming, producere de idei, formulare predicții

Organizatorul exemplificat în Figura 2 poate fi utilizat la începutul unei unități de învățare sau începutul unei lecții pentru a identifica cunoștințele anterioare ale elevilor. Deoarece pornește de la ceea ce elevii cunosc deja, promovează învățarea în profunzime, elevii având oportunitatea, prin intermediul acestui organizator grafic să stabilească conexiuni între ceea ce știu deja și informațiile nou achiziționate.

Organizatorul grafic din Figura 3 structurează tema digestiei prezentând transformările suferite de hrană în corp. Aceste transformări pot fi preponderent de natură mecanică (propulsia, digestia mecanică și

eliminarea). Etape importante sunt digestia chimică și absorbția, care sunt fenomene din domeniul științelor fizicii.

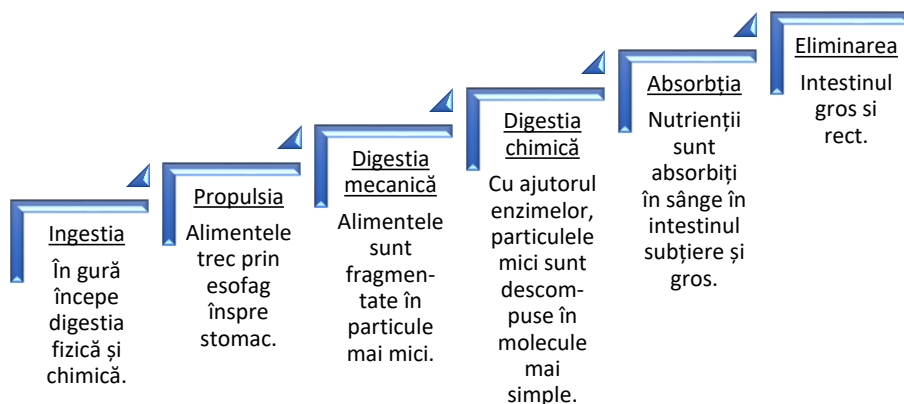

Figura 3. Organizator grafic de tip identificare patternuri (secvențiere / etapizare): tema digestia

Organizatorul de tip secvențiere ilustrat mai sus permite delimitarea clară a fiecărei etape implicate în procesul digestiei, permițând totodată elevilor să identifice relația dintre etapele acestui proces. De asemenea, un elev care are competențele interpretării unui astfel de organizator grafic va putea formula predicții, afirmații de tip cauză-efect, precum „dacă există anomalii ale intestinului subțire sau gros atunci vor apărea o serie de tulburări digestive”.

Un alt exemplu de organizator de tip secvențiere sau etapizare este prezentat în Figura 4, ilustrând ciclul de viață al fluturului.

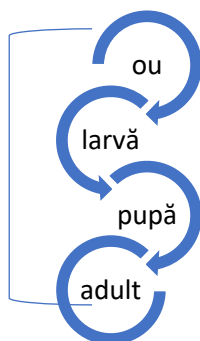

Figura 4. Organizator grafic de tip relaționare și argumentare: Ciclul de viață al fluturului

Ciclul de viață al fluturului (Figura 4) este de tip secvențiere/etapizare și indică transformările suferite de la stadiul de ou până la cel de fluture adult. Cele patru etape ale ciclului sunt: ou, larvă (omidă), pupă (crisolidă) și adult. Ciclul începe atunci când fluturile femelă depune ouăle pe o plantă gazdă. Ouăle sunt mici, au coaja tare și sunt depuse fie individual fie grupat. Ecluziunea ouălor poate dura, în funcție de condițiile de mediu și de specie, de la câteva zile la câteva săptămâni. Când ouăle eclozează larvele (omizile) încep să se hrănească cu planta gazdă. Omizile trec prin mai multe stadii de creștere în cursul cărora își pierd exoscheletul și se măresc în dimensiuni. Omidă complet dezvoltată formează o crisolidă și intră în stadiul de pupă, ca apoi să se metamorfozeze într-un fluture adult. Stadiul de pupă poate dura de la câteva săptămâni la câteva luni, în funcție de condițiile de mediu și specie. Când stadiul de pupă este complet fluturile adult iese din crisolidă. El are aripi complet dezvoltate și poate zbura. Se hrănește cu nectarul din flori. Procesul se numește metamorfoza completă și poate fi întâlnit și la albine și furnici.

După împerechere fluturile depune ouă și începe ciclul de viață al unui nou fluture. Durata de viață a unui fluture adult poate varia de la câteva săptămâni la câteva luni, în funcție de condițiile de mediu și specie (<https://buy-butterflies.com/ro/ciclul-de-viata-al-unui-fluture/>).

Organizatorul grafic din Figura 5 este unul de tip grupare și organizare de informații și implică stabilirea aplicațiilor ce derivă dintr-un element teoretic.

În cazul exemplificat în Figura 5, aflarea răspunsului la cele două probleme permite depășirea concepției conform căreia vedem mărul ca și cum o rază de lumină pornește din ochiul nostru și ajunge la un punct al mărului. În realitate, lumina soarelui cade pe obiect (mărul) care o împrășteie în toate direcțiile, inclusiv în ochiul observatorului. Cu această rază de lumină (prelungirea ei și normala la suprafață) se construiește imaginea punctului obiectului. La fel se explică și vederea păsării aflate pe creanga copacul de la observatorul aflat sub suprafața apei.

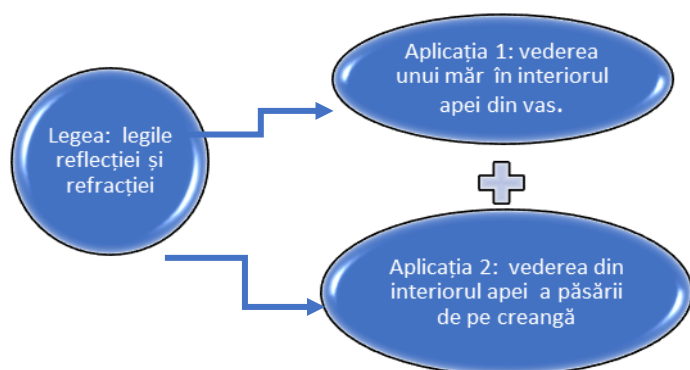

Figura 5. Organizator grafic tip grupare și organizare de informații

Organizatul grafic din Figura 6 este de tip comparare-contrastare și are ca scop identificarea asemănărilor și deosebirilor dintre câine și pisică.

	
Deosebiri	
– dieta carnivoră, porții mici, frecvență mare, intoleranțe alimentare frecvente. – corp proiectat pentru sărituri și cățărare, agil; – gheare rabatabile; – memorie bună (16 ore); – vânător solitar; – miaună; – singuratică; – mai puțin afectuoasă; – dependență față de stăpân.	– dieta omnivoră, porții mai mari, frecvență redusă; – corp proiectat pentru mișcare pe sol și alergare; – gheare mici folosite la mișcare; – memorie scurtă (5 minute); – animal de haită; – latră; – social; – afectuoși; – independență față de stăpân.
Asemănări	
– pot fi antrenați (pisicile mai greu, câinii mai ușor); – au nevoie de îngrijire (mai multă pisicile decât câinii); – comunicarea e fundamentată pe limbajului corpului; – au instincte teritoriale.	

Figura 6. Organizator grafic tip comparare: Pisica și câinele

Organizatorul grafic din Figura 7 este tot de tip comparare-contrastare și analizează avantajele și dezavantajele oferite de o casă construită din lemn.

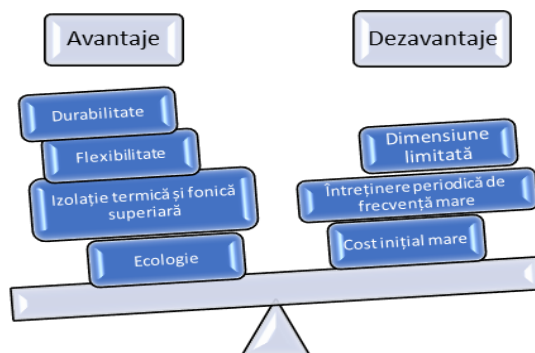

Figura 7. Organizator grafic tip comparare-contrastare: Casa de lemn
(<https://www.proiectari.md/construcții-din-lemn-eleganta-și-durabilitate/>)

Așa cum se poate constata din figura avantajele sunt mai numeroase și înclină balanța în favoarea lor. Astfel, casele de lemn sunt construcții flexibile, ușor de modificat sau înlocuit elemente componente, mult mai rezistente la deplasări de teren sau cutremure, mult mai ușoare și durabile în timp decât locuințele din piatră sau beton. Izolația e superioară și, principalul lor avantaj e că sprijină dezvoltarea durabilă. Principalul dezavantaj al caselor de lemn este faptul că necesită lucrări de întreținere frecvente.

Un alt exemplu de organizator grafic de tip comparare-contrastare este ilustrat în Figura 8.

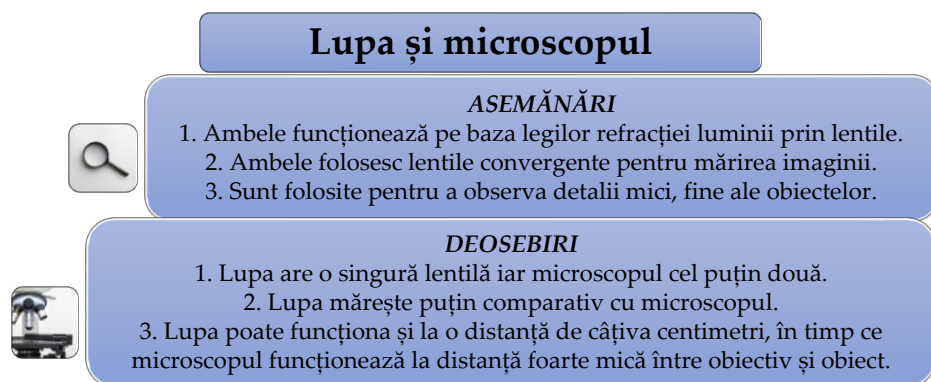

Figura 8. Organizator grafic tip comparare-contrastare: Lupa și microscopul

Organizatorul grafic prezentat în Figura 8 delimitează clar asemănările și deosebirile dintre cei doi termeni. Atractivitatea acestora poate fi îmbunătățită prin introducerea de imagini sau culori diferite. De asemenea, organizatorul grafic ilustrat mai sus poate fi folosit atât ca instrument în demersul de predare, cât și ca instrument de învățare-evaluare. În organizatorul grafic se pot insera spații libere pentru ca elevii să introducă alte idei, complementare celor oferite de profesor.

Spre deosebire de organizatorii grafici de tip secvențiere sau etapizare, cei de tip identificare și extindere/aplicare permit extrapolarea informațiilor și cunoștințelor la situații și contexte diferite de cele în care au fost învățate. Un astfel de organizator este prezentat în Figura 9, la tema Reflexia și refracția luminii.

Figura 9 descrie fenomenele reflexiei și refracției. Reflexia luminii se definește ca fenomenul de schimbare a direcției de propagare a luminii la suprafața de separare a două medii (optice), lumina întorcându-se în mediul de proveniență. Legile reflexiei sunt: Legea a I-a: Raza incidentă, normala și raza reflectată sunt coplanare (aparțin aceluiași plan); Legea a II-a: Unghiul de incidență (i) este egal cu unghiul de reflexie (r). Refracția este fenomenul de schimbare a direcției de propagare a luminii la suprafața de separare a două medii transparente diferite (cu indici de refracție diferiți). Legea I a refracției spune că: Raza incidentă (SI), normala la suprafața de separare (NI) și raza refractată (IR') sunt coplanare. Legea a II-a, în formă matematică, este următoarea: $n = \sin i / \sin r$ unde n este indicele de refracție relativ al mediului 2 față de mediul 1 și (i) și (r) sunt unghiurile de incidență și refracție. Ambele fenomene explică elemente din construcția și funcționarea dispozitivelor indicate în organizatorul grafic din Figura 9. Oglinda auto rutiera este convexa, are vedere panoramică. Lupa e o lentilă convergentă, care focalizează razele de lumină. Proverbul „Apele limpezi sunt adânci” ne previne că, în apele limpezi, vedem fundul apei mai sus decât este în realitate (mai aproape de observatorul care privește spre apă). O pasăre pe o creangă, atunci când e privită din apă, pare a fi la o distanță mai mare decât este în realitate (mai departe de observatorul din apă).

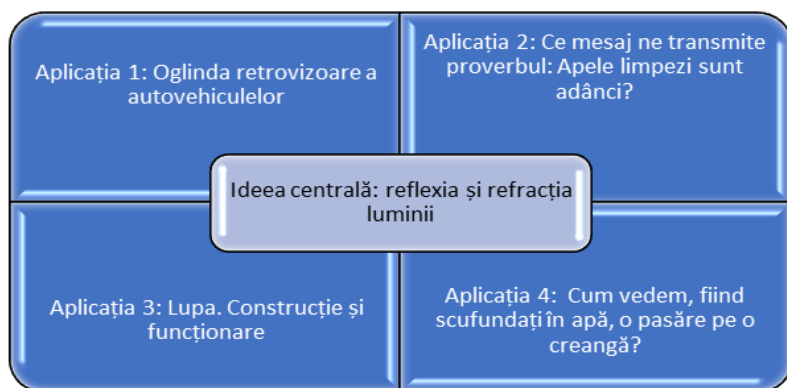

Figura 9. Organizator grafic de tip identificare și extindere/aplicare:
Reflexia și refracția luminii

Figura 10 descrie un organizator grafic de tip estimare-evaluare.

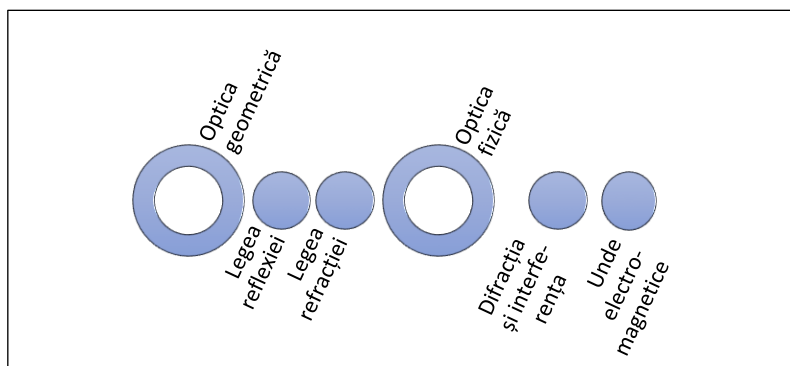

Figura 10. Organizator grafic tip estimare și evaluare

Organizatorii grafici de tip evaluare – estimare permit diferențierea diverselor perspective despre aceeași temă și analizarea acestora din perspective diferite. Așadar, analiza organizatorului grafic din Figura 10 relevă existența perspectivelor diferite pe tema opticii. Astfel, în cadrul opticii geometrice s-au dezvoltat legea reflexiei și refracției iar cea fizică a dus la concepte precum difracția, interferența și undele electromagnetice.

Figura 11 prezintă relațiile simbiotice între organisme sau specii diferite. Mutualismul este un tip comun de interacțiune ecologică între două sau mai multe specii prin care fiecare specie are un beneficiu net. Spre exemplu, albină colectează nectarul florii și transportă cu corpul său polen spre alte flori transferându-l acestora și astfel le polenizează.

Comensalismul este o forma de relație între două specii în care una din specii folosește resturile de hrană ale celeilalte sau are alte beneficii din partea celeilalte specii.

Figura 11. Organizator grafic tip inter-relaționare și creare

Spre exemplu, anumite specii de pești și păsări realizează curățarea animalelor mai mari, precum rechinii, țestoasele și hipopotamii, prin îndepărtarea paraziților, pielii moarte și resturilor și beneficiind astfel de hrană, transport sau protecție. Parazitismul este un alt tip de interacțiune între specii. Parazitul este o specie care trăiește, fiind adaptat structural la acest mod de viață, pe suprafața exterioară sau în interiorul altui organism gazdă. Exemple: agenții malariei, păduchii, țânțarii, teniile, vâscul etc.

Organizatori grafici din domeniul Didacticii Matematicii

În acest subcapitol vom prezenta câți organizatori grafici pentru Didactica Matematicii.

În Figura 12 (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 15) este prezentat un organizator grafic de tip arbore orizontal în scopul grupării și organizării informației. În realizarea acestui organizator grafic s-a pornit de la tema centrală „Conținuturile noționale matematice studiate în învățământul preșcolar și primar”. Au fost apoi identificate conceptele cheie largi care corespund domeniilor matematicii și anume: „Aritmetică”, „Geometrie” și „Aplicații ale matematicii” care apoi au fost detaliate prin concepte matematice specifice. Au fost evidențiate cunoștințele esențiale ale temei centrale precum și relațiile dintre acestea într-o formă concise și structurată. Se observă faptul că rezolvarea de probleme este conectată de toate celelalte

concepte, întrucât atât textul problemelor cât și raționamentele necesare rezolvării solicită cunoștințe referitoare la toate celelalte concepte.

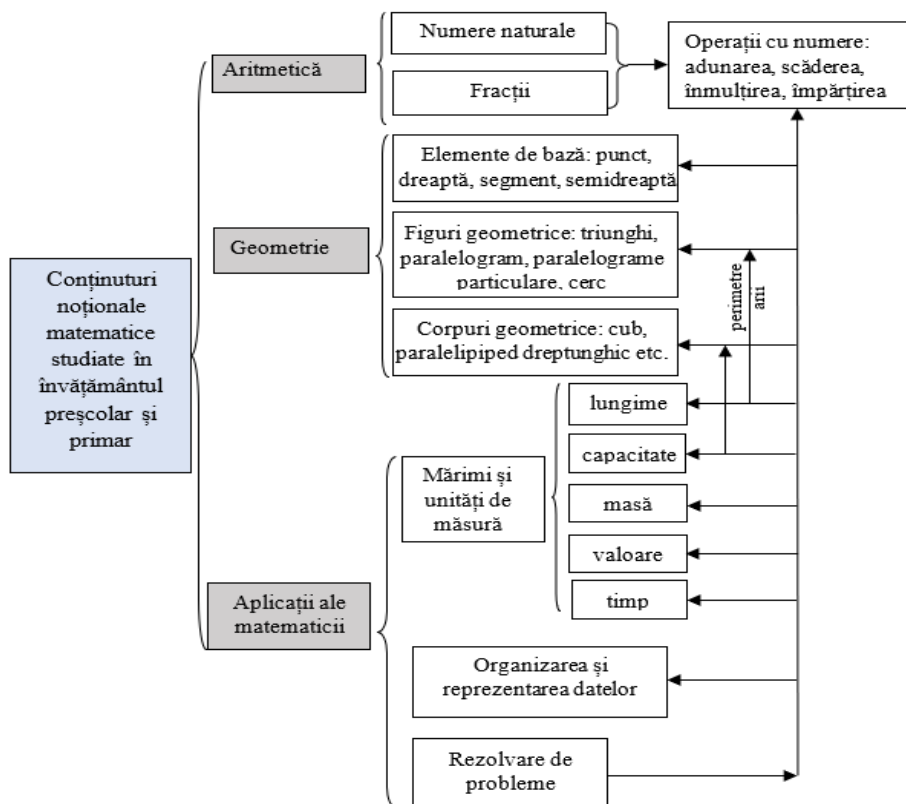

Figura 12. Organizator grafic pentru conținuturile noționale matematice (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 15)

În Figura 13 (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 47) este prezentat un organizator grafic de interrelaționare pentru conceptul de număr natural. El este de tip ciorchine combinat cu o schemă sistemică. Conceptul de număr natural este un concept matematic care se studiază în spirală, prin reveniri cantitative și calitative pe mai multe intervale numerice începând de la grădiniță și continuând cu învățământul primar. În însușirea conceptului de număr natural conlucrează patru caracteristici/aspecte care sunt scrise în căsuțele gri și sunt următoarele: exprimare verbală, aspect cardinal, aspect ordinal și reprezentare scrisă. În diagramă se vede cum aceste aspecte sunt legate între ele printr-o linie curbă închisă care are rolul de a evidenția faptul că învățarea numerației, la fiecare interval în parte, se

face prin corelarea tuturor celor patru caracteristici menționate. Un aspect care trebuie menționat este acela că pentru introducerea numerelor naturale nu se pornește întotdeauna de la același aspect, punctul de pornire depinde de intervalul în care se găsesc numerele naturale care se studiază. Celelalte aspecte menționate în căsuțele dreptunghiulare albe sunt concepte care derivă din cele patru aspecte principale.

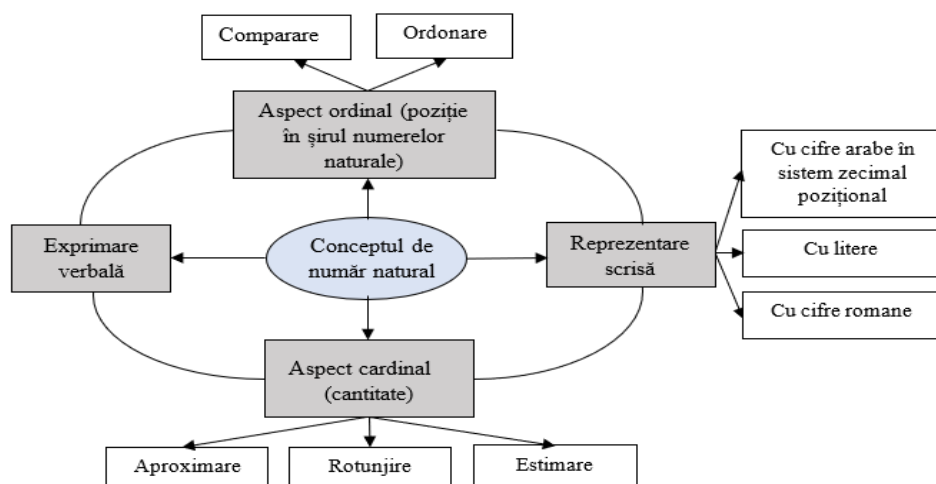

Figura 13. Organizator grafic pentru formarea conceptului de număr natural (prelucrare după Magdaș, 2022, p. 47)

Numerele naturale de la 0 sau 1 până la 10, atât în învățământul preșcolar cât și la clasa pregătitoare, numerele se introduc individual, în ordine crescătoare, însușirea fiecărui număr făcându-se prin activități care corelează aceste patru aspecte. În învățământul preșcolar, pentru intervalul 1-10, punctul de pornire al demersului didactic îl constituie aspectul cardinal (utilizând mulțimi echipotente) și aspectul ordinal (prin relația cu predecesorul său), urmat de exprimarea verbală, după care se introduce semnul grafic (cifra) deci reprezentarea scrisă (Magdaș, 2022, p. 48). La clasa pregătitoare, pentru intervalul 0–10 în demersul didactic se pornește de la aspectul cardinal perceput prin compunerea numărului din predecesorul său și încă o unitate, iar apoi de compunerea sa din două numere mai mici. Urmează exprimarea verbală, scrisă și introducerea relației de ordine pe N (Magdaș, 2022, p. 52).

Numerele naturale de la 11 la 19 se studiază global, nu se introduc număr după număr în ordine crescătoare ca la intervalul 0-10. Punctul de

pornire al demersului didactic îl constituie exprimarea verbală, elevii sesizând prezența în fiecare denumire a unei cantități (număr de la 1 la 9), urmată de cuvântul „spre” și numeralul „zece”. Ca urmare a doua caracteristică identificată este numărul ca și cantitate (aspectul cardinal) urmată de reprezentarea scrisă (cu ajutorul cifrelor). Aspectul ordinal va fi abordat abia după profesorul s-a asigurat că au fost înțelese celelalte trei aspecte pentru mai multe numere (Magdaș, 2022, p. 54).

Numerele mai mari decât 20 se introduc global, punctul de pornire al demersului didactic îl constituie aspectul cardinal prin observarea cantității care corespunde unor grupe de obiecte, pe baza căreia elevii vor descoperi exprimarea verbală și scrisă a numărului. Aspectul ordinal va fi abordat abia după profesorul s-a asigurat că au fost înțelese celelalte trei aspecte pentru mai multe numere (Magdaș, 2022).

În Figura 14 (Magdaș, 2015, p. 59) este prezentat un organizator grafic de relaționare și argumentare care reprezintă modul de gândire pentru introducerea unui concept C' analog conceptului C . El este o schemă secvențială care prezintă procesul gândirii analoage care se desfășoară pornind de la conceptul C definit prin proprietățile $P_1, P_2, \dots, P_n$. Acestea se transpun prin analogie la noua situație în proprietățile $PA_1, PA_2, \dots, PA_n$ la care uneori se adaugă alte proprietăți $PN_1, PN_2, \dots, PN_k$ cu ajutorul cărora se va da definiția noului concept C' .

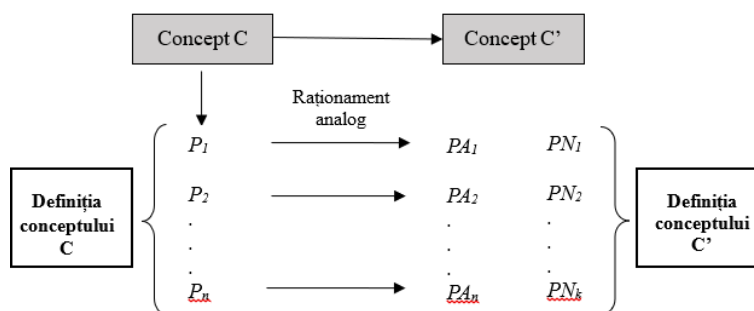

Figura 14. Organizator grafic pentru definirea unui concept prin analogie (prelucrare după Magdaș, 2015, p. 59)

În Figura 15 (adaptare după Magdaș, 2022, p. 37) este prezentat un organizator grafic de înțelegere a modului în care trebuie să se desfășoare demersul didactic de formare a unui concept matematic. El are forma unei scheme circulare în care sunt prezentate două procese ciclic având cinci mai multe etape. Procesului ciclic din partea dreaptă (încercuit cu

albastru) are patru etape care corespund unei abordări intradisciplinare a matematicii ce pune accent pe utilizarea și aplicarea conceptului în interiorul matematicii. Procesul ciclic din partea stângă (încercuit cu verde) are cinci etape care corespund unei abordări interdisciplinare. Integrarea se face fie în etapa inițială de introducere a unui concept, fie în etapa de extindere, când conceptul se aplică în alte contexte din viața cotidiană sau la alte discipline.

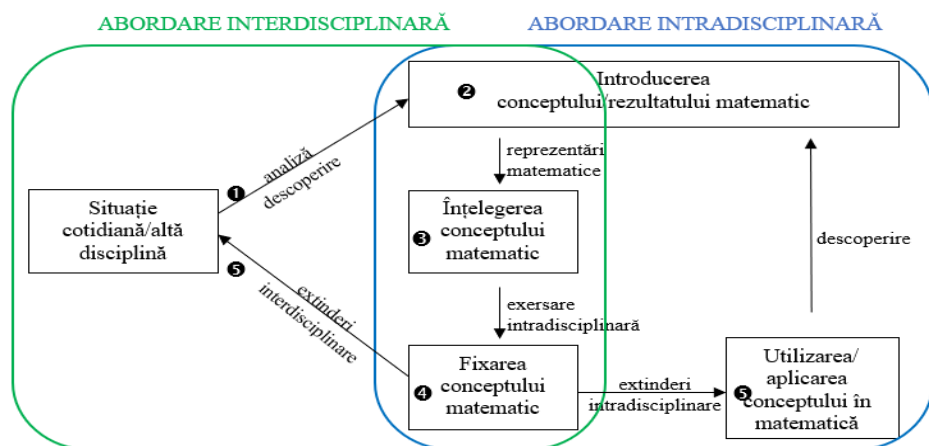

Figura 15. Organizator grafic pentru demersul didactic general de formare a unui concept matematic (adaptare după Magdaș, 2022, p. 37)

Aplicații digitale pentru elaborarea de organizatori grafici cu exemplificări la disciplinele informatice

În era digitalizării accelerate, aplicarea tehnologiilor moderne în educație și alte domenii a devenit esențială pentru optimizarea proceselor creative și analitice. Printre acestea, aplicațiile digitale destinate elaborării organizatorilor grafici ocupă un loc central, oferind utilizatorilor instrumente versatile pentru vizualizarea și structurarea informațiilor. Aceste instrumente facilitează procesul de organizare a ideilor, sintetizarea datelor complexe și comunicarea vizuală eficientă, fiind utile atât în mediul educațional, cât și în cel profesional.

Dintre aplicațiile digitale colaborative dedicate elaborării de organizatori grafici, menționăm: *Canva* (Canva, 2024), *Coggle* (Coggle, 2024),

Lucid (Lucid, 2024), *MindMeister* (Mindmeister, 2024), *Miro* (Miro, 2024), *Padlet* (Padlet, 2024), *Xmind* (Xmind, 2024), *MindOnMap* (MindOnMap, 2024) etc. Utilizarea acestor aplicații prezintă **avantaje**, precum:

- **Colaborare în timp real:** aplicații precum *Miro*, *MindMeister*, *Padlet* și *Lucidchart* permit utilizatorilor să lucreze simultan pe același proiect, ceea ce încurajează schimbul de idei și luarea deciziilor rapide. Astfel, într-un proiect de brainstorming, mai mulți membri pot contribui la dezvoltarea unei hărți mentale, fiecare adăugând idei și comentarii în timp real.
- **Accesibilitate multiplatformă:** aceste instrumente sunt accesibile pe diferite dispozitive (computer, tabletă, smartphone), oferind flexibilitate în utilizare. Astfel, profesorii și elevii pot începe o schemă grafică pe un laptop și să o finalizeze ulterior pe o tabletă sau smartphone.
- **Stocare și distribuire ușoară:** aplicațiile salvează proiectele direct în cloud sau oferă posibilitatea distribuirii facile prin linkuri. Astfel, un proiect grafic poate fi partajat printr-un simplu link, iar colaboratorii pot adăuga modificări fără a trimite fișiere prin e-mail
- **Interfață intuitivă și șabloane predefinite:** aceste aplicații oferă șabloane care economisesc timp și reduc curba de învățare pentru utilizatori. Astfel, crearea unui grafic despre teme complexe devine mai accesibilă prin șabloanele predefinite.
- **Versatilitate și personalizare:** aplicațiile oferă unelte avansate de personalizare, permițând adaptarea organizatorului grafic la nevoile specifice ale utilizatorilor.
- **Utilizarea într-un mediu educațional:** aceste instrumente facilitează învățarea colaborativă și dezvoltarea gândirii critice. De exemplu, profesorii pot utiliza Padlet pentru a crea panouri interactive, unde elevii contribuie cu idei despre o temă anume.
- **Integrare cu alte aplicații și software:** majoritatea acestor aplicații permit integrarea cu platforme de management al proiectelor sau de stocare în cloud. De exemplu, organizatorii grafici creați în Draw.io pot fi integrați direct în Google Docs pentru a fi utilizați în documente.
- **Eficiență și economie de timp:** toate aplicațiile oferă funcții rapide de modificare, partajare și colaborare, reducând semnificativ timpul necesar pentru realizarea unui proiect complex. De exemplu, cu

Xmind, structura unui raport poate fi creată rapid și adaptată pe măsură ce proiectul evoluează.

- **Stimularea creativității:** aplicații precum Canva și Miro oferă o gamă variată de culori, forme și elemente vizuale, ajutând la crearea unor grafice atractive. Astfel, elevii pot folosi aplicațiile pentru a transforma teoria într-un grafic interactiv.
- **Cost redus sau accesibilitate gratuită:** Multe dintre aceste aplicații oferă planuri gratuite sau cu costuri reduse, fiind ideale pentru utilizatorii individuali sau instituțiile educaționale. Astfel, școlile le pot implementa fără investiții semnificative în software dedicat.

În cele ce urmează, sunt prezentate două platforme dedicate elaborării de organizatori grafici, cu exemple pentru domeniul informatic.

Lucid (www.lucid.app) este o platformă software care facilitează colaborarea vizuală, utilizată pentru crearea de diagrame, fluxuri de lucru, prototipuri etc. Este cunoscută mai ales pentru două produse principale: *Lucidchart* și *Lucidspark*, care sunt adaptate pentru echipe, profesioniști și companii.

- **Lucidchart** este un instrument avansat pentru crearea de diagrame și vizualizări de date. Este utilizat în principal pentru documentarea proceselor, proiectarea sistemelor și colaborarea în timp real. Această aplicație permite crearea de diagrame și schițe profesionale, precum: diagrame de flux, organigrame, hărți de procese și arhitecturi software. Totodată, oferă și posibilitatea de a adăuga forme personalizate și conectări automate. În privința integrării de date reale, aplicația permite conectarea la surse externe de date precum Google Sheets, Excel sau baze de date pentru a genera diagrame dinamice, precum și vizualizarea relațiilor dintre date prin diagrame interactive.
- **Lucidspark** este un instrument de colaborare pentru brainstorming și generarea de idei, asemănător cu o tablă albă digitală. Acesta poate fi utilizat ca spațiu virtual pentru brainstorming, întrucât oferă o tablă albă digitală unde echipele pot desena, adăuga post-it-uri, imagini și alte elemente vizuale, suportând organizarea ideilor sub formă de hărți mentale, categorii și diagrame simple. Aplicația oferă instrumente de colaborare în timp real, cum ar fi adăugarea de comentarii și votarea ideilor, iar utilizatorii pot lucra simultan pe aceeași tablă, cu identificarea clară a contribuțiilor individuale.

Lucid se remarcă prin faptul că permite echipelor să treacă ușor de la planificare și brainstorming (cu Lucidspark) la execuție și documentare (cu Lucidchart), oferind un ecosistem complet de colaborare vizuală.

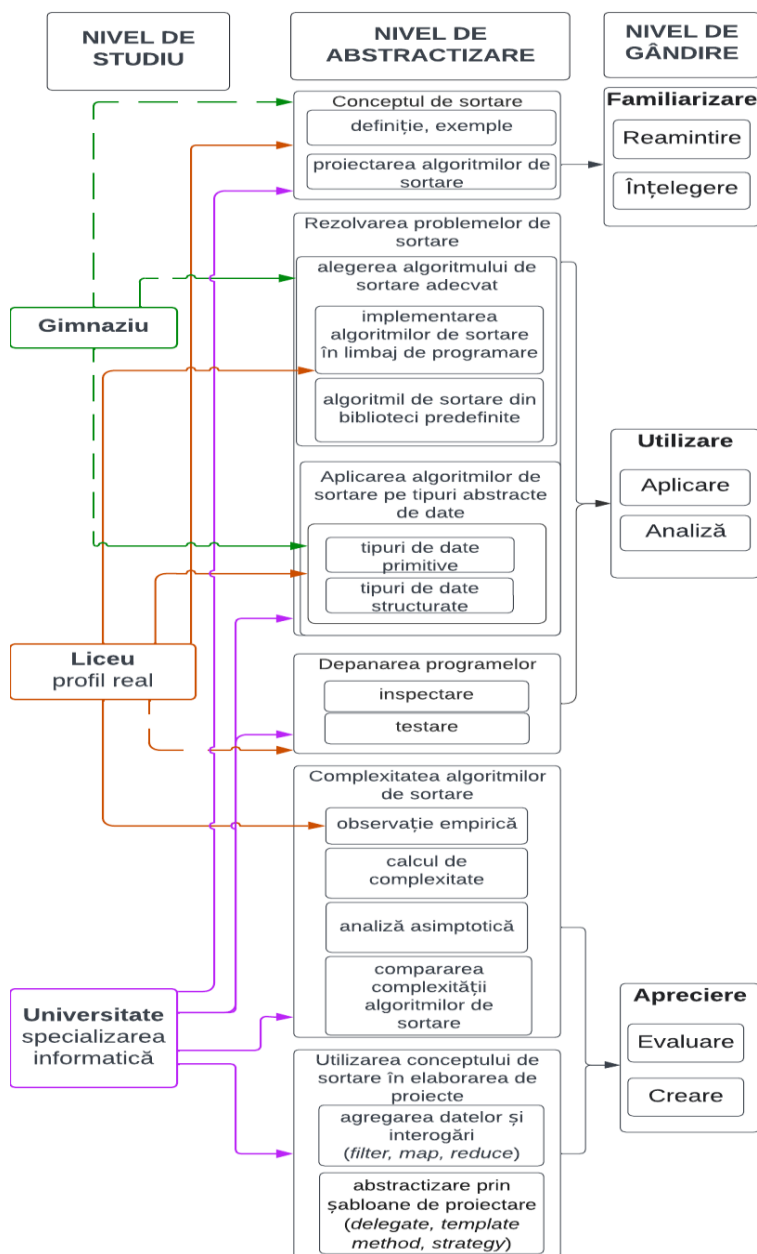

Figura 16. Conceptul de sortare în curriculumul din România, în relație cu nivelurile de abstractizare și nivelurile de gândire TBR și AMC (Maier, Șerban & Moisin, 2022)

În Figura 16 este prezentată o diagramă realizată pe platforma Lucidchart. Diagrama prezintă abordarea algoritmilor de sortare în curriculumul din România, în relație cu nivelurile de gândire din taxonomia lui Bloom revizuită (TBR) și cu nivelurile propuse de Asociația pentru Mașini de Calcul (AMC) și a fost prezentată în (Maier, Șerban & Moisin, 2022).

Diagrama are în vedere trei categorii esențiale: nivelurile de studiu (din punctul de vedere al curriculumului din România), nivelurile de abstractizare ale conceptului de sortare și nivelurile de gândire TBR (Krathwohl, 2002), respectiv AMC (Computer Science Curricula 2013: Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science, 2013). În cele ce urmează, prezentăm o scurtă interpretare a Figurii 16.

Din cauză că algoritmii de sortare nu sunt obligatorii la nivel de gimnaziu, unii elevi se familiarizează cu ei la școală (în cazul în care profesorii prezintă definiția sortării, exemplifică sortarea sau proiectează algoritmi cunoscuți de sortare), o mică parte din elevi se obișnuiesc cu algoritmii de sortare la grupele de excelență (implementează câțiva algoritmi iterativi de sortare, utilizează algoritmi de sortare din biblioteci predefinite, compară algoritmii de sortare învățați), dar majoritatea elevilor nu au nici cunoștințe despre algoritmii de sortare și nici disponibilitatea de a-i învăța. În Figura 16, gimnaziul se regăsește pe primul nivel de studiu și săgețile care pornesc de la acesta sunt întrerupte pentru a exprima opționalitatea nivelurilor de abstractizare atinse. În cazul în care se ajunge la acestea, elevii ating primele trei niveluri ale TBR și o mică parte din cel de-al patrulea (sau, dacă facem referire la ACM: nivelul *Familiarizare* și puțin din nivelul *Utilizare*).

Conform curriculumului pentru liceu (OM 5009/09.09.2009), algoritmii de sortare sunt predați la clasele de la filiera teoretică și vocațională, profil real. Elevii de la specializarea *Matematică-Informatică, intensiv informatică* învață algoritmii de sortare în clasa a IX-a (abordarea iterativă: selecție, metoda bulelor, inserție, numărare) și în clasa a X-a (abordarea recursivă: *MergeSort* și *QuickSort*), specializare unde sunt dedicate patru ore pe săptămână pentru studiul informaticii. Elevii de la specializările *Matematică-Informatică* și *Științe ale Naturii* învață algoritmii de sortare doar în clasa a X-a, având în vedere că la aceste specializări

informatica are alocată doar o oră pe săptămână. Profesorii care predau la clase cu specializarea *Matematică-Informatică* pot să predea algoritmi recursivi de sortare elevilor de clasa a XI-a atunci când parcurg unitatea de învățare „Divide et Impera”, dar sortarea nu este un subiect obligatoriu la clasa a XI-a.

Unii dintre elevii ajunși la liceu au cunoștințe și abilități legate de algoritmi de sortare, dar cei mai mulți nu au, așa că noțiunile sunt predate pentru marea majoritate, adică profesorii iau de la început conceptul de sortare, în funcție de nivelul cognitiv al elevilor. Primele două etape din RBT (*Amintire* și *Înțelegere*) sunt acoperite rapid, iar următoarele două niveluri (*Aplicare* și *Analiză*) sunt explorate intens prin activități precum: implementarea algoritmilor de sortare în limbaj de programare, rezolvarea problemelor care necesită algoritmi de sortare, aplicarea algoritmilor de sortare pe diferite date – primitive sau structurate, aplicarea diferitelor criterii de sortare a datelor, alegerea algoritmilor de sortare adecvați pentru rezolvarea problemelor etc. Deoarece majoritatea orelor de informatică se desfășoară în laborator, elevii au posibilitatea să își depaneze programele, prin inspectarea și testarea muncii proprii sau a colegilor de clasă. Această activitate nu este obligatorie în programa de liceu, dar vine de la sine și este facilitată de statutul și cerințele orelor de informatică. Elevii de la clasele de *informatică intensivă* au cunoștințe superficiale despre complexitatea algoritmilor, așa că fac observații empirice legate de complexitatea algoritmilor de sortare, atingând o mică parte de la nivelul *Evaluare* al TBR. Totodată, acești elevi discută principii de proiectare a algoritmilor, cum ar fi: principiile unice responsabilități, substituția Liskov, aspecte legate de lizibilitatea codului, proiectarea arhitecturii pentru aplicații de dimensiuni mici și medii și concepte legate de testare. În Figura 16, nivelul liceal apare ca al doilea nivel de studiu. Nivelurile obligatorii de abstractizare sunt corelate cu săgeți continue, iar nivelul „Depanarea programelor” este corelat cu săgeata întreruptă deoarece nu apare explicit în programa școlară, dar unii elevi reușesc să-l atingă.

La specializarea *Informatică* de la nivel universitar, conceptul de sortare este predat într-o abordare de învățare ciclică la cursuri obligatorii. Astfel, algoritmi de sortare se predau la nivel avansat, în cadrul dezvoltării unor proiecte software ca sarcini de laborator și

acoperind aspecte de la toate nivelurile de gândire TBR, bazându-se pe ultimele două niveluri: *Evaluare* și *Creare*. Problema sortării este acum legată de cea a căutării într-un set de date mari, iar elementele sunt obiecte din viața cotidiană. Aceasta implică definirea unei funcții *delegate* pentru compararea obiectelor, abstractizarea, generalizarea și utilizarea acestor abstractizări pentru a rezolva o problemă reală. Pentru abstractizare și generalizare, la acest nivel de studiu sunt utilizate șabloane de proiectare. Prin utilizarea conceptului de sortare în dezvoltarea de aplicații complexe care procesează un volum mare de date, interogările sunt definite pentru a obține rapoarte prin agregarea datelor folosind filtrare, mapare, reducere și grupare. Aceste abstractizări îi ajută pe studenți să înțeleagă la un nivel avansat nu numai conceptul de sortare în sine, ci și utilitatea lui în rezolvarea problemelor din viața cotidiană, astfel încât toate nivelurile RBT și ACM sunt atinse. În Figura 16, nivelul universitar este al treilea nivel de studiu și este legat de toate nivelurile de abstractizare, cu săgeți continue, deoarece toate aspectele sunt obligatorii în această etapă.

MindOnMap (www.web.mindonmap.com) este o aplicație digitală concepută pentru crearea și gestionarea hărților mentale, hărților conceptuale și altor diagrame vizuale. Este o soluție intuitivă și versatilă destinată atât utilizatorilor individuali, cât și echipelor care doresc să organizeze idei, să planifice proiecte sau să colaboreze. Aplicația se poate descărca și instala pe calculatorul personal sau se poate utiliza online. Aceasta permite structurarea ideilor sub formă de diagrame ramificate, pornind de la un concept central și oferind posibilitatea de a adăuga subteme, note și legături între noduri. Pentru a adapta harta la preferințele utilizatorului, există opțiuni atât pentru schimbarea culorilor, fonturilor, formelor și stilurilor liniilor, cât și pentru alegerea unor teme sau șabloane predefinite.

Dintre facilitățile importante, amintim organizarea informațiilor prin cronologii, diagrame de organizare sau alte structuri vizuale. Aceste facilități oferă suport pentru brainstorming și luarea de decizii într-un mod structurat.

În domeniul educațional, aplicația este utilă pentru crearea de rezumate, structuri pentru lecții, proiecte școlare sau aplicarea metodei ciorchinului. Prin utilizarea aplicației se încurajează gândirea creativă și se facilitează brainstormingul.

În domeniul planificării personale, aplicația facilitează organizarea sarcinilor zilnice sau a obiectivelor pe termen lung.

Figura 17 prezintă o hartă mentală cu tema centrală „Graf orientat (digraf)” realizată pe platforma MindOnMap. Această hartă mentală are patru subiecte: *Elemente*, *Reprezentare*, *Parcurs* și *Tipuri*. Fiecare subiect este detaliat prin cuvinte-cheie sau sintagme reprezentative, iar conexiunile dintre unii termeni sunt reprezentate prin săgeți.

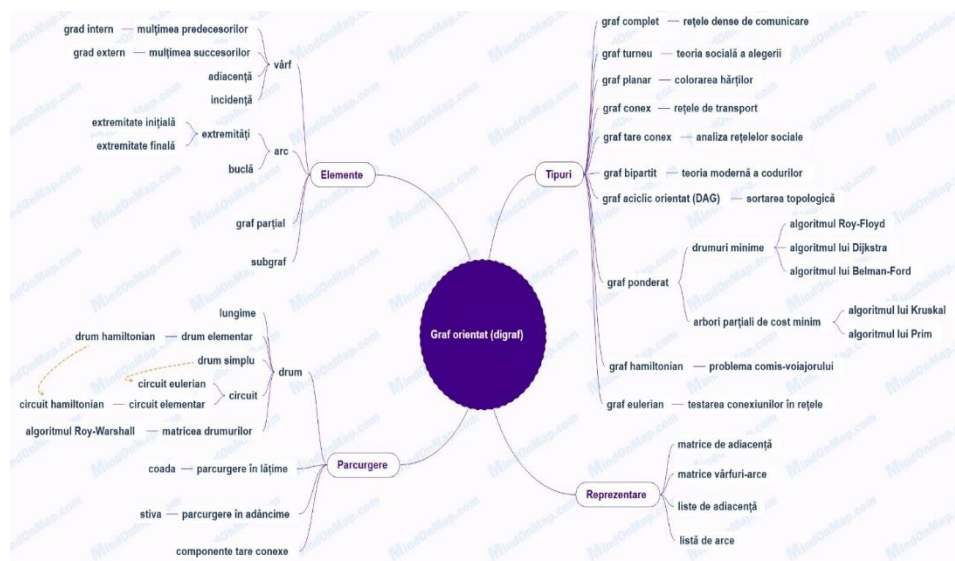

Figura 17. Harta mentală cu tema centrală „Graf orientat (digraf)” realizată pe platforma MindOnMap

Concluzii

În această lucrare am abordat tema alfabetizării vizuale în studiul matematicii și științelor prin intermediul organizatorilor grafici. Prima parte a capitolului prezintă atât principalele perspective teoretice asupra organizatorilor grafici cât și rezultate ale studiilor care analizează impactul organizatorilor grafici asupra performanței elevilor la matematică și științele naturii. Astfel, cercetările evidențiază rolul important al organizatorilor grafici în învățarea în profunzime, fiind considerați instrumente eficiente în demersul didactic (de predare-

învățare-evaluare). În a doua parte a lucrării de față am exemplificat o serie de organizatori grafici pe teme relaționate celor trei domenii: științele naturii, matematică și informatică. Exemplele descrise în partea a doua a lucrării ilustrează utilitatea organizatorilor grafici în procesul de prelucrare a informațiilor, de la organizarea, sintetizarea, relaționarea și compararea diverselor concepte sau procese, la realizarea de predicții și analize complexe. Flexibilitatea sau gradul de adaptare al organizatorilor grafici, precum și atractivitatea acestora, fac din ei instrumente extrem de eficiente în învățarea diverselor conținuturi.

Bibliografie

1. Association for Computing Machinery (AMCM), & IEEE Computer Society (2013). *Computer Science Curricula 2013: Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science*. Online: https://www.acm.org/binaries/content/assets/education/cs2013_web_final.pdf
2. Ayverdi, L., Nakibogly, C., & Oz Aydin, S. (2014). Usage of graphic organizers in science and technology lessons. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 4264–4269. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.929>
3. Capello, M. & Walker, N. T. (2019). Get the Picture: Visual Literacy in Content-Area Instruction. Shell Education.
4. Ciascai, L. (2008). Utilizarea organizatorilor grafici în activitățile de formare. În Anca, M.D., Dulamă, M.E., Bucilă, F., & Ilovan, O.R. (2008). *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei*. Presa Universitară Clujeană.
5. Elkins, J. (Ed.) (2009). Introduction. The Concept of Visual Literacy, and Its Limitations. In J. Elkins, (Ed.), *Visual Literacy* (pp. 1-9). Routledge.
6. Gallavan, N. P., & Kottler, E. (2007). Eight Types of Graphic Organizers for Empowering Social Studies Students and Teachers. *The Social Studies*, 98(3), 117–128. <https://doi.org/10.3200/tsss.98.3.117-128>
7. IARE (The Institute for the Advancement of Research in Education). (2003). *Graphic organizers: a review of scientifically based research*. Inspiration Software.
8. Irwin-DeVitis, L., D'Angelo Bromley, K. & Modlo, M. (1999). *50 Graphic Organizers for Reading, Writing & More: Reproducible Templates, Student Samples, and Easy Strategies to Support Every Learner*. Scholastic Professional Books.

9. Johnson, L.L. (1990). Learning across the curriculum with creative graphing. In *The Reading Teacher*, International Reading Association.
10. Kathuria, S. (2019). Graphic Organisers: The Use of Mind Maps and Concept Maps for Indexing of Concepts in Science Education. *Journal of Teacher Education and Research*, 14(2), 17-23.
11. Karr, G. (2011). The use of storyboarding and oral storytelling as pre-writing activities to enhance fluency and description in elementary students' narrative writing. In P. Gouzouasis (Ed.), *Pedagogy in a New Tonality. Teacher Inquiries on Creative Tactics, Strategies, Graphics Organizers, and Visual Journals in the K-12 Classroom* (pp. 185-202). SENSE.
12. Kools, M., van de Wiel, M. W. J., Ruiter, R. A. C., Crüts, A., & Kok, G. (2006). The Effect of Graphic Organizers on Subjective and Objective Comprehension of a Health Education Text. *Health Education & Behavior*, 33(6), 760-772. <https://doi.org/10.1177/1090198106288950>
13. Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory Into Practice*, 212-218.
14. Magdaș, I. (2015). Analogical Reasoning in Geometry Education. *Acta Didactica Napocensia*, 8(1), 57-66.
15. Magdaș, I. (2022). *Didactica matematicii pentru învățământul primar și preșcolar. Fundamente teoretice și aplicative*. Ediția a III-a revizuită. Presa Universitară Clujeană.
16. Maier, M., Șerban, C., & Moisin, A. (2022). Mining Sorting Concept across Curriculum Levels. A Cyclic Learning Based Approach. *The 4th International Workshop on Education through Advanced Software Engineering and Artificial Intelligence*, (pp. 10-17).
17. McKnight, K.S. (2010). *The Teacher's Big Book of Graphic Organizers. 100 Reproducible Organizers That Help Kids with Reading, Writing, and the Content Areas*. Jossey-Bass.
18. Ministerul Educației Naționale. (2009). OM 5009/09.09.2009, *Programe școlare Informatică*.
19. Nillson, R.M., & Mayer, R.E. (2002). The effects of graphic organizers giving cues to the structure of a hypertext document on users' navigation strategies and performance. *International Journal of Human-Computer Studies*, 57, 1-26.
20. Opara, M.F., & Lami, A. (2020). Graphic organizers and students' achievement in physics and chemistry: integrating technology in science classroom. *Global Scientific Journals*, 8(3), 247-259.

21. Simons, J. (2009). From Visual Literacy to Image Competence. In Elkins, J. (Ed.) (2009), *Visual Literacy* (pp. 77-90). Routledge.
22. Smolkowski, K., Strycker, L., Anderson, L., Marconi, P. & Abia-Smith, L. (2020). The Visual Thinking Strategies Approach to Teaching Argument Writing: A Professional Development Model. *The Elementary School Journal*. 121. 000-000. <https://doi.org.10.1086/709984>.
23. Tandog, V.O., & Bucayong, C.O. (2019). Graphic organizer: a learning tool in teaching physical science. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 5(1), 379-393.

Surse web

Canva. (2024). https://www.canva.com/ro_ro/

Coggle. (2024). <https://coggle.it/>

Lucid. (2024). www.lucid.app

Mindmeister. (2024). www.mindmeister.com

MindOnMap. (2024). <https://www.mindonmap.com/>

Miro. (2024). <https://miro.com/>

Padlet. (2024). <https://padlet.com/>

Xmind. (2024). <https://xmind.app/>

7. Crearea resurselor educaționale deschise pentru învățământul primar. Aplicații la disciplina istorie

Daniela Pahome^a

Abstract: Open Educational Resources [OER] are essential tools for modernizing education. These resources encompass a variety of materials, ranging from curriculum documents and course supports to multimedia resources and interactive applications. In Romania, the „CRED – Curriculum relevant, educație deschisă pentru toți [Relevant Curriculum, Open Education for All] project produced thousands of OER for school subjects, contributing to competence-based education. Specifically, for the History subject, OERs support teaching through diverse platforms such as LIVRESQ, Google Classroom, or Genially, which facilitate the creation of customized and interactive resources. LIVRESQ is a SaaS platform that enables all content creators in the educational field to develop e-Learning courses and interactive lessons compliant with international standards. Creating OER requires advanced technical skills and rigorous planning, while challenges include technical difficulties and misconceptions about the quality of free resources. OER are essential for promoting accessible and personalized education, paving the way for an inclusive and innovative learning environment.

Keywords: *Open Educational Resources, E-learning, digital competence, multimedia, The Alpha Generation*

^a Daniela Pahome este profesor la Școala Gimnazială Nr. 4 Moreni, jud. Dâmbovița. E-mail: pahome.daniela@gmail.com

Introducere

Resursele educaționale deschise [RED] au devenit, într-un timp relativ scurt, un pilon al modernizării educației, transformând radical procesul de învățământ (Grosseck et al., 2020). RED se bazează pe ideea că informația este un bun comun, iar tehnologia facilitează crearea și distribuirea resurselor educaționale pe care oricine le poate accesa, utiliza și adapta (Wiley et al., 2014). Aceste resurse au potențialul de a crea un mediu de învățare accesibil, oferind tuturor șansa de a se dezvolta la potențialul lor maxim (Ilovan, 2019, 2020a, 2020b; Ilovan & Muntean, 2021; Zhang et al., 2020).

Conceptul, beneficiile și provocările RED

Termenul „RED” a fost definit inițial în cadrul Forumului UNESCO privind cursurile deschise (2002) și ulterior actualizat în Recomandarea UNESCO (2019). Conform acesteia, RED reprezintă „materiale didactice și de cercetare, în orice format și pe orice suport, care fie se află în domeniul public, fie sunt protejate de drepturi de autor, dar distribuite sub o licență deschisă ce permite accesul gratuit, reutilizarea, adaptarea și redistribuirea de către alte persoane” (Huang et al., 2020, p. 11).

RED includ următoarele permisiuni esențiale: reutilizarea conținutului în forma sa originală; adaptarea, ajustarea sau modificarea conținutului inițial; combinarea conținutului original sau revizuit cu alte materiale pentru a crea ceva nou; redistribuirea copiilor conținutului original sau remixurilor realizate (Connell & Connell, 2020; Wiley, 2010).

Aceste resurse cuprind o colecție vastă de materiale, inclusiv lucrări tipărite (documente de proiectare, suporturi de curs, fișe de lucru) și resurse digitale (materiale audio-video, aplicații multimedia, podcast-uri) (Hylén et al, 2012; Stracke et al., 2019). Ele sunt disponibile pe platforme din întreaga lume: OER Commons (permite accesarea unor instrumente didactice potrivite pentru învățământul preuniversitar și a unor resurse specializate pentru învățământul superior), Multimedia Educational Resource for Learning and Online Teaching (colecții de resurse imagini,

videoclipuri, simulări, articole, prezentări), OpenLearn (animații și documentare, interviuri cu experți în diferite domenii).

RED oferă numeroase beneficii pentru societate și pentru sistemele de învățământ: adaptarea metodelor de predare pentru a răspunde diversității nevoilor educaționale și îmbunătățirea autonomiei în învățare (Hylén et al., 2012), eficiență în economisirea timpului necesar pregătirii materialelor de învățare și reducerea costurilor pentru achiziția de materiale educaționale (Blackall & Hegarty, 2011). Printre provocările asociate cu utilizarea RED se numără: dificultatea descoperirii resurselor relevante (Kalz et al., 2008), absența abilităților tehnice ale profesorilor (Dulamă & Pahome, 2021; Minguillón & Rodríguez, 2010), preconcepția că fiind gratuite, pot fi de calitate inferioară (Wiley et al., 2014).

RED realizate în România în cadrul proiectului CRED

În perioada 2017-2021, Ministerul Educației, în parteneriat cu Institutul de Științe ale Educației (ISE) și 8 Case ale Corpului Didactic (CCD) – Botoșani, Brașov, București, Buzău, Cluj, Olt, Teleorman, Timiș – a implementat proiectul „CRED – Curriculum relevant, educație deschisă pentru toți”. Unul dintre obiectivele centrale ale proiectului a fost realizarea de RED pentru toate disciplinele incluse în programele școlare din învățământul primar și gimnazial (Ministerul Educației, n.d.).

Într-un efort de a moderniza procesul de învățare, experți de la ISE și CCD, împreună cu profesorii formați sub îndrumarea acestora, au creat 7.200 de RED. Acestea au fost încărcate pe platforma CRED, creată special pentru acest proiect (Resurse educaționale deschise CRED, n.d.). RED din CRED sprijină implementarea unui curriculum centrat pe competențe. Ele pot fi adaptate la o gamă largă de situații de învățare, de la activități individuale și autonome până la lecții frontale interactive. RED sunt distribuite sub licențe care permit redistribuirea și modificarea lor în funcție de nevoile individuale sau instituționale (Institutul de Științe ale Educației, 2018).

Analiza RED aflate pe platforma CRED evidențiază o diversitate de materiale digitale: prezentări, videoclipuri, exerciții, jocuri didactice. Acestea resurse sunt organizate într-o structură modulară, care permite o

navigare intuitivă și o accesare rapidă a conținutului pentru fiecare disciplină de învățământ și nivel de studiu. Pentru realizarea lor, profesorii au optat pentru platforme educaționale diverse: Google Classroom (pentru crearea și distribuirea instrumentelor de evaluare), Moodle (pentru monitorizarea progresului fiecărui elev), Genially (pentru crearea de prezentări interactive, infografice, postere digitale, jocuri) sau Edmodo (pentru comunicarea unor anunțuri) (Figura 1).

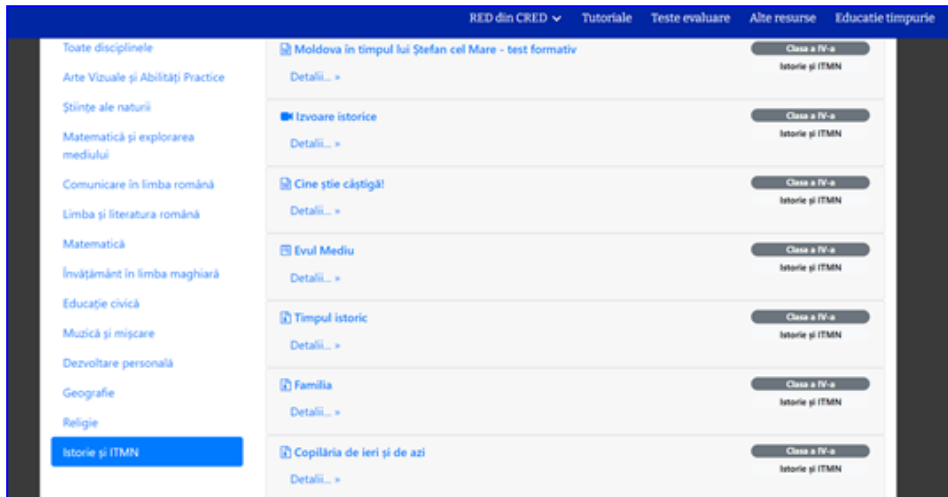

Figura 1. Materiale realizate cu ajutorul a diverse platforme și aplicații
(Sursa: Resurse educaționale deschise CRED, n.d.)

RED pentru disciplina Istorie – clasa a IV-a acoperă o serie de conținuturi din programa școlară (MEN, 2014; Resurse educaționale deschise CRED, n.d.):

- Teme legate de cronologie: „Ce este istoria?”(distingerea între faptele istorice și evenimentele cotidiene), „Timpul și spațiul istoric (I)”, „Timpul și spațiul istoric (II)” (măsurarea timpului istoric și reprezentarea spațiului geografic pe hărțile istorice);
- Teme legate de istoria locală și personală: „Comunitatea locală”(investigarea toponimului localității natale, enumerarea unor clădiri și monumente istorice din comunitate), „Copilăria de ieri și de azi”(comparații între viața copiilor din trecut și cea din prezent, descrierea unor obiceiuri, jocuri);
- Teme legate de istoria națională: „Figuri legendare de voievozi și domnitori români”: (contribuțiile lor la apărarea și dezvoltarea

teritoriilor), „Alexandru Ioan Cuza și Unirea” (rolul lui Alexandru Ioan Cuza în Unirea Principatelor), „Eroi ai Primului Război Mondial” (eroi care s-au luptat în Primul Război Mondial și au contribuit la Marea Unire), „Carol I și Independența” (rolul lui Carol I în obținerea Independenței);

- Teme legate de patrimoniul istoric: „Castele și cetăți martore ale evenimentelor istorice” (Catelul Bran și Cetatea Alba-Iulia), „Construcții religioase și ctitorii lor” (Mănăstirea Voroneț, Bisericile de lemn din Maramureș și rolul lor cultural), „Monumente și locuri istorice incluse în patrimoniul UNESCO” (monumente și locuri istorice din Sighișoara), „Vizită virtuală la muzeu” (tururi virtuale pentru a vizualiza artefacte din diferite perioade istorice);
- Teme legate de personalități marcante ale istoriei: „Călători și călătorii”, „Exploratori ai secolului al XX-lea” (analiza expedițiilor științifice, geografice sau a explorărilor spațiale, impactul rezultatelor expedițiilor asupra vieții oamenilor, personalități).

RED de tip test evaluează cunoștințelor elevilor referitoare la diferite perioade și evenimente istorice din istoria noastră, de la relația dintre daci și romani până la evenimente recente precum Primul Război Mondial și Marea Unire (Resurse educaționale deschise CRED, n.d.).

Tabelul 1 oferă o imagine de ansamblu asupra distribuției RED găzduite pe platforma CRED pentru disciplina Istorie, în funcție de platforma de realizare aleasă de profesorii creatori de RED și tipul de lecție pentru care au fost realizate. Datele reflectă interesul practicienilor de a crea instrumente digitale pentru a crea experiențe de învățare autentice pentru elevi.

Tabelul 1. Distribuția RED pe platforme și tipuri de Lecții

Platforma de realizare a RED	Tip RED					Tipul lecției	
	site	proiect	joc	videoclip	test	mixtă	evaluare
Aplicații Google	1	-		-	7	1	7
Genially	-	16	3	-	1	16	4
YouTube	-	-	-	5	-	5	-
LIVRESQ		3				3	

(Sursa: Resurse educaționale deschise CRED, n.d.)

RED-urile acoperă o gamă de activități și jocuri interactive, până la videoclipuri și teste. Această diversitate le permite profesorilor utilizatori să adapteze predarea la stilurile de învățare ale elevilor și să creeze activități variate și interesante. Într-o lecție de predare, RED au rolul de instrument de susținere a predării, profesorul fiind cel care selectează sau adaptează RED-urile pentru a facilita înțelegerea unor concepte complexe. În activitățile de învățare, RED au rolul de resursă de învățare autonomă, elevii selectează și utilizează RED-urile în funcție de propriile nevoi de învățare și de ritm (Connell & Connell, 2020).

Pentru a maximiza impactul resurselor educaționale deschise asupra învățării, este esențial ca profesorii să construiască un eșafodaj conceptual solid, care să permită implementarea unor experiențe de învățare autentice, personalizate și angajante, în acord cu principiile pedagogice moderne (Cucoș, 2013). În timp ce competențele didactice ale profesorului sunt cruciale pentru a transforma o resursă didactică într-un catalizator pentru învățare activă (Tardy, 1993), potențialul tehnologic al Generației Alpha (McCrindle & Fell, 2020) deschide noi perspective pentru utilizarea creativă a resurselor digitale în educație.

Realizarea de RED pentru Istorie pe platforma LIVRESQ

LIVRESQ este o platformă specializată în crearea de RED. Deși utilizarea sa este mai puțin frecventă în comparație cu alte platforme precum Genially sau Google Aplicații, LIVRESQ oferă un set specific de caracteristici care o fac potrivită pentru conținuturile de învățare din domeniul Istoriei. Toate proiectele realizate în LIVRESQ pot fi utilizate pe orice calculator, tabletă sau smartphone.

Pentru a crea RED pe platforma LIVRESQ, realizatorii parcurg următoarele etape:

1. Decid pentru cine este destinată RED (elevi, studenți, adulți), consultă documentele curriculare în vederea stabilirii tipului de cunoștințe pe care trebuie să dobândească educabilii și schițează secțiunile resursei.

2. Se accesează platforma LIVRESQ (Figura 2) și se creează un cont pe această platformă (Figura 3); se alege un plan gratuit sau plătit, în funcție de caracteristicile suplimentare ale realizatorului de RED.

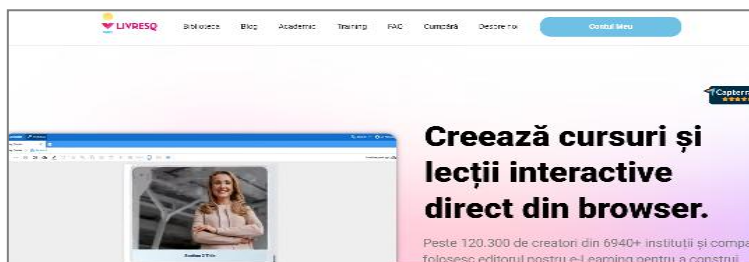

Figura 2. Accesarea platformei LIVRESQ

Figura 3. Crearea contului

3. Realizatorul de RED se autentifică în contul personal, accesează „Tabloul de bord” și apasă pe opțiunea „Creează un proiect nou” (Figura 4). Se alege un șablon din biblioteca LIVRESQ (prezentare, test, modul interactiv) (Figura 5).

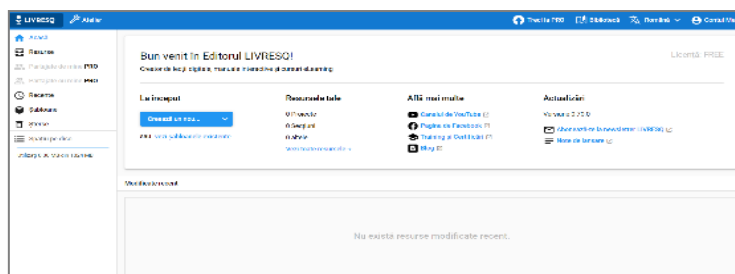

Figura 4. Accesarea Tabloului de bord

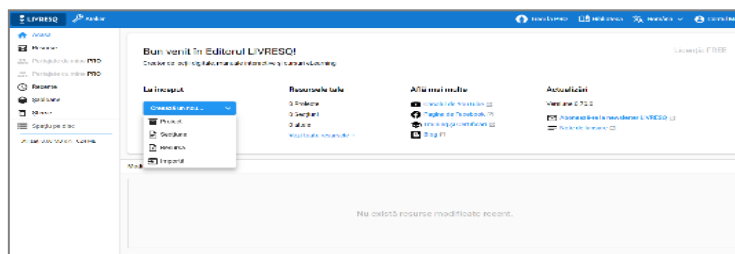

Figura 5. Selectarea șablonului

Apoi, se editează proiectul în șablonul selectat (Figura 6), conform schiței de la etapa 1(Figura 7).

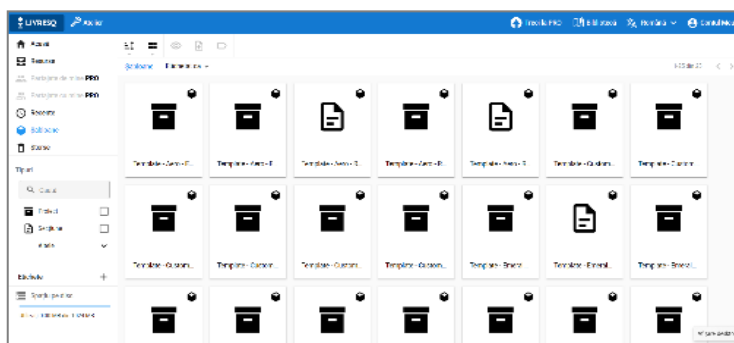

Figura 6. Editarea șablonului

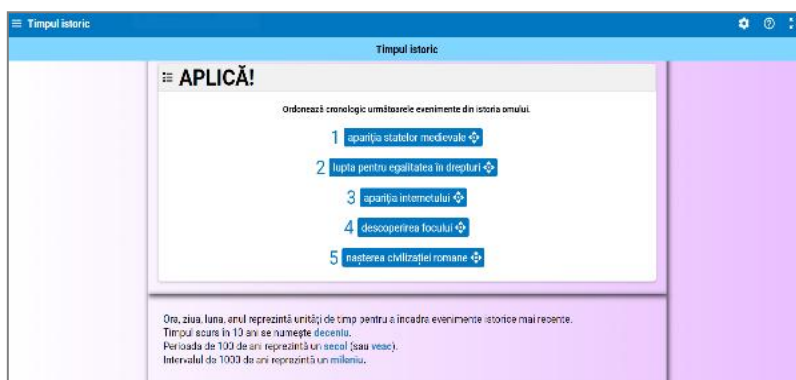
Figura 7. Editarea conținutului

4. Se completează tema proiectului și organizează conținutul în pagini logice, fiecare pagină reprezentând o secțiune a proiectului (Figura 8). În această etapă se efectuează mai multe operații:

- se împarte fiecare pagină în secțiuni mai mici pentru a structura informația;
- se introduce text;
- se încorporează imagini relevante pentru ilustrarea conceptelor;
- se adaugă fișiere audio pentru explicații suplimentare/se integrează videoclipuri;
- se folosesc elemente interactive precum quiz-uri cu întrebări cu răspuns multiplu, adevărat/fals sau potriviri, drag and drop pentru a ordona evenimente, asocierea unor concepte cu definițiile corecte,

sau completarea unor spații libere și hotspots, prin adăugarea unor puncte interactive pe imagini în vederea afișării unor informații suplimentare;

- se personalizează șablonul ales, prin adăugarea unui fundal și prin configurarea temei – culori, fonturi, stiluri.

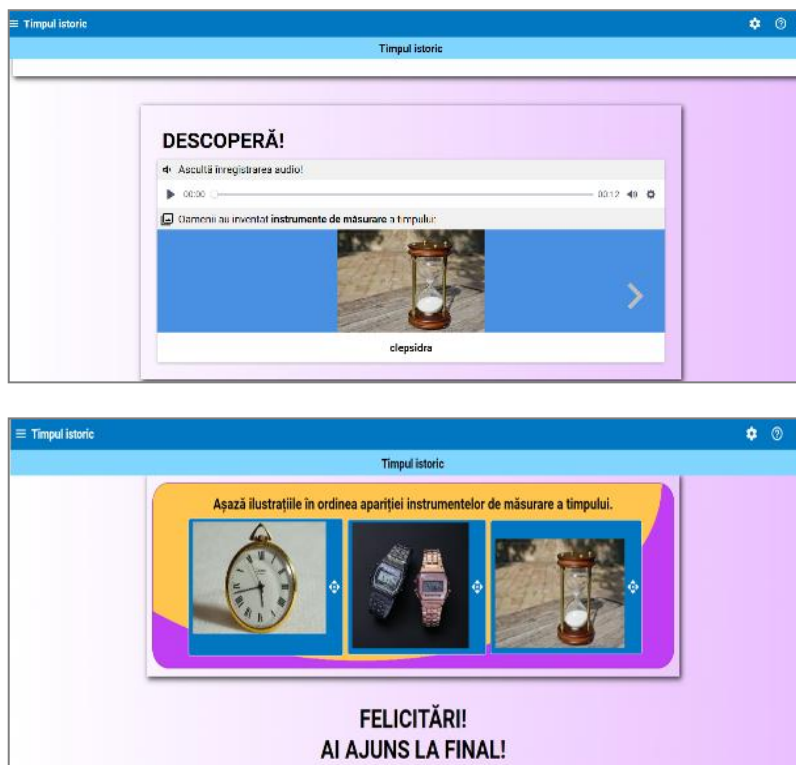

Figura 8. Exemple de pagini editate (Sursa: Morariu, n.d)

4. Se configurează proiectul prin stabilirea setărilor privind vizibilitatea publică sau privată a proiectului (Figura 9). Dacă proiectul trebuie integrat într-un LMS (Learning Management System), creatorul de RED configurează exportul conform standardului SCORM.

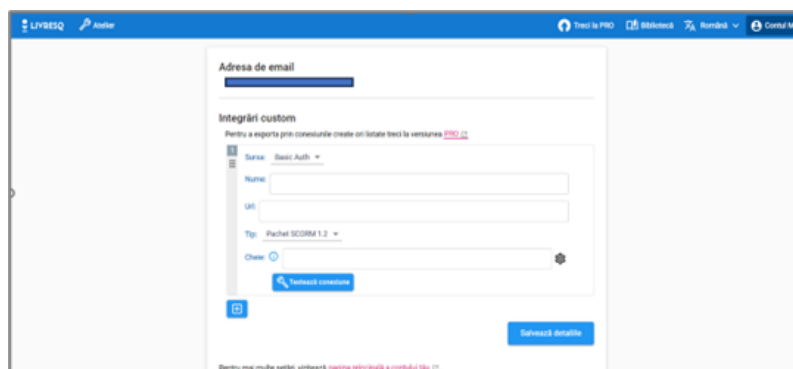

Figura 9. Stabilirea setărilor proiectului

5. Testarea resursei realizate prin utilizarea funcției „Preview” (Figura 10) și corectarea eventualele greșeli de conținut, formatare sau funcționare prin revenirea în editor și efectuarea modificărilor necesare.

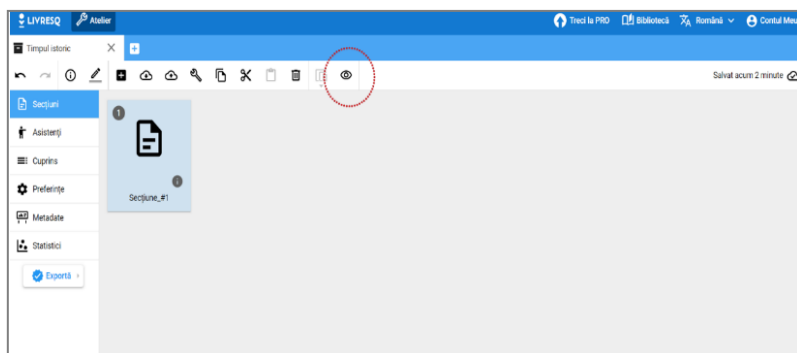

Figura 10. Utilizarea funcției „Preview”

6. După verificarea conținutului, se apasă pe opțiunea „Publică” și se alege opțiunile de partajare: publică sau limitată (Figura 11).

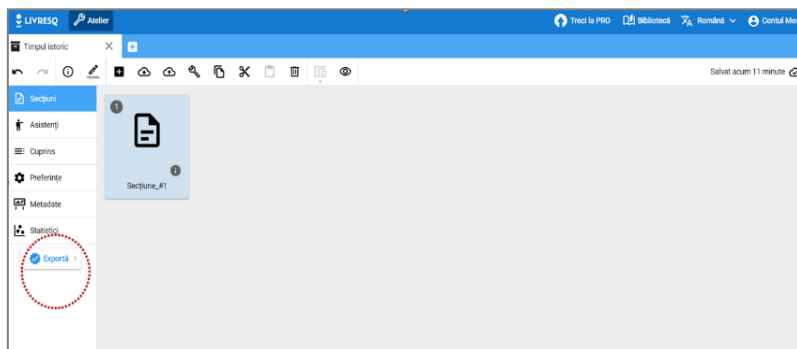

Figura 11. Exportarea RED

7. Distribuirea RED printr-un link sau în format PDF/Print, dacă utilizatorul are nevoie de o variantă statică a proiectului.

Exemple de RED-uri care pot fi realizate pe platforma LIVRESQ pentru disciplina Istorie: cărți digitale cu hărți interactive; jocuri de tip quiz sau puzzle; prezentări cu diapozitive și animații; cronologii pentru a vizualiza succesiunea evenimentelor istorice.

Platforma le permite creatorilor de RED să personalizeze conținutul învățării, în funcție de nevoile și interesele elevilor. Elevii pot explora conținutul într-un mod non-liniar, accesând informații suplimentare,

vizualizând imagini, ascultând audio sau urmărind videoclipuri, beneficiind de o experiență de învățare multisenzorială.

Interfața LIVRESQ este mai complexă decât a altor platforme, necesitând o perioadă de adaptare pentru utilizatori. Crearea de RED necesită competențe tehnice avansate, iar publicarea lor implică unele costuri suplimentare. Pentru a maximiza beneficiile oferite de LIVRESQ, se recomandă combinarea cu alte platforme sau aplicații și oferirea de suport tehnic pentru identificarea de resurse relevante.

Concluzii

RED s-au dovedit a fi instrumente valoroase în modernizarea procesului de învățământ. Flexibilitatea și accesibilitatea acestora le fac ideale pentru crearea unor experiențe de învățare personalizate și interactive.

Proiectul CRED a demonstrat că este posibil să se dezvolte și să se integreze la scară largă RED de înaltă calitate, contribuind semnificativ la îmbunătățirea predării în diverse discipline, în special pentru Istorie.

Platforma LIVRESQ oferă profesorilor instrumentele necesare pentru a crea și personaliza conținut educațional, însă este important să se țină cont de aspectele tehnice și pedagogice implicate în acest proces.

Bibliografie

1. Blackall, L., & Hegarty, B. (2011). *Open education practices: A user guide for organizations/models of open education*.
2. http://en.wikibooks.org/wiki/Open_Education_Practices:_A_User_Guide_for_Organisations
3. Connell, M., & Connell, J. (2020). *Critical evaluation of quality criteria and quality instruments in OER repositories for the encouragement of effective teacher engagement*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25608.038>
4. Cucos, C. (2013). *Manualul digital – perspectiva pedagogică*. În: constantincucos.ro. Online: www.constantincucos.ro/2013/05/manualul-digital-perspectiva-pedagogica
5. Dulamă, M. E & Pahome, D. (2021). Activități didactice desfășurate online. Avantaje și dezavantaje În M. E. Dulamă (Coord). *E-learning în România. Provocări și oportunități* (pp. 19-34). Presa Universitară Clujeană.

6. Grosseck, G., Andone, D. & Holotescu, C., (2020). Ghid pentru aplicarea Practicilor Educaționale Deschise în timpul pandemiei de coronavirus. Utilizarea Resurselor Educaționale Deschise în conformitate cu Recomandările UNESCO. https://www.researchgate.net/publication/343212044_Ghid_pentru_aplicarea_Practicilor_Educaționale_Deschise_in_timpul_pandemiei_de_coronavirus_Utilizarea_Resurselor_Educaționale_Deschise_in_conformitate_cu_Recomandarile_UNESCO
7. Huang, R., Liu, D., Tili, A., Knyazeva, S., Chang, T. W., Zhang, X., Burgos, D., Jemni, M., Zhang, M., Zhuang, R., & Holotescu, C. (2020). Ghid pentru aplicarea Practicilor Educaționale Deschise în timpul pandemiei de coronavirus. Utilizarea Resurselor Educaționale Deschise în conformitate cu Recomandările UNESCO, traducere și adaptare: Grosseck, G., Andone, D. & Holotescu, C., Beijing: Smart Learning Institute of Beijing Normal University.
8. Hylén, J. et al. (2012). Open Educational Resources: Analysis of Responses to the OECD Country Questionnaire. In *OECD Education Working Papers*, 76. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k990rjhtvltv-en>
9. Ilovan, O.-R. (2019). Studying the Urban Landscape at University: Web-based Research and Visual Imagery. În Vlada, M., Albeanu, G., Istrate, O., Adăscăliței, A. (eds.), *Proceedings of the 14th International Conference on Virtual Learning, ICVL 2019* (pp. 70-78). Editura Universității București.
10. Ilovan, O.-R. (2020a). Capitolul 1. Introducere. În Dulamă, M.E. (ed.), *De la teorie spre practică în evaluarea on-line* (pp. 9-11). Presa Universitară Clujeană.
11. Ilovan, O.-R. (2020b). Feedforward for University Geographical Online Education during the COVID-19 Pandemic. În Vlada, M., Albeanu, G., Adăscăliței, A., Popovici, M. (eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Virtual Learning (ICVL-2020)* (pp. 76-85). Editura Universității București.
12. Ilovan, O.-R., & Muntean, A.-D. (2021). Contextul învățării în mediul online. În M. E. Dulamă (Coord). *E-learning în România. Provocări și oportunități* (pp. 9-18). Presa Universitară Clujeană.
13. Institutul de Științe ale Educației (2018). *Resurse educaționale deschise: definire, practici și nevoi de dezvoltare*. <https://www.ise.ro/wp-content/uploads/2018/06/Resurse-educationale-deschise-definire-practici-și-nevoie-de-dezvoltare.pdf>
14. Kalz, M., Drachsler, H., van Bruggen, J., & Hummel, H. (2008). Way finding services for open educational practices. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 3 (2), 24–28. <https://www.learntechlib.org/p/45334/>
15. McCrindle, M., & Fell, A. (2020). *Understanding Generation Alpha*. McCrindle Research Pty Ltd. <https://generationalalpha.com/wpcontent/uploads/2020/02/Understanding-Generation-Alpha-McCrindle.pdf>

16. MEN. (2014). *Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a. Anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 5003 / 02.12.2014*. București. https://rocnee.eu/images/rocnee/fisiere/programe_scolare/Inv%20primar/O MEN%205003_ED.CIVICA_ISTORIE_GEOGRAFIE.pdf
17. Minguillón, J., Rodríguez, M.E., Conesa, J. (2010). Extending Learning Objects by Means of Social Networking. In: Luo, X., Spaniol, M., Wang, L., Li, Q., Nejd, W., Zhang, W. (eds) *Advances in Web-Based Learning – ICWL 2010*. ICWL 2010. Lecture Notes in Computer Science, vol 6483 (pp. 220–229). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-17407-0_23
18. Ministerul Educației (n.d.). Proiectul CRED – Curriculum Relevant, Educație deschisă pentru toți. CRED-Curriculum relevant, educație deschisă pentru toți. (n.d.). Cod SMIS 2014+: 118327. Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020. <https://www.educared.ro/eu-sunt-cred/despre-proiectul-cred/>
19. Morariu, C. G. (n.d.). *Timpul istoric*. <https://view.livresq.com/view/6169f569867253000c91d9c5/#>
20. Resurse educaționale deschise CRED. (n.d.). *Resurse digitale primar*. <https://digital.educared.ro/red-din-cred/red-primar>
21. Stracke, Christian M.; Downes, Stephen; Conole, Grainne; Burgos, Daniel; Nascimbeni, Fabio, *Are MOOCs Open Educational Resources? A literature review on history, definitions and typologies of OER and MOOCs*. <https://openpraxis.org/articles/10.5944/openpraxis.11.4.1010>
22. Stracke, C. M., Downes, S., Conole, G., Burgos, D., & Nascimbeni, F. (2019). Are MOOCs Open Educational Resources? A Literature Review on History, Definitions and Typologies of OER and MOOCs. *Open Praxis*, 11(4), 331-341.
23. Tardy, M. (1993). La transposition didactique. In J. Houssaye (Ed.), *La pédagogie: une encyclopédie pour aujourd'hui*. E.S.F.
24. Wiley, D. (2010). Openness as catalyst for an educational reformation. *Educause Review*, 45 (4), 14–20. <https://er.educause.edu/articles/2010/8/openness-aș-catalyst-for-an-educational-reformation>
25. Wiley, D., Bliss, T.J., McEwen, M. (2014). Open Educational Resources: A Review of the Literature. In: Spector, J., Merrill, M., Elen, J., Bishop, M. (eds) *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (781-789). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3185-5_63
26. Zhang, X., Tlili, A., Nascimbeni, F. et al. (2020). Accessibility within open educational resources and practices for disabled learners: a systematic literature review. *Smart Learning Environments*, 7, 1. DOI <https://doi.org/10.1186/s40561-019-0113-2>

8. Adaptarea învățământului primar la specificul elevilor din generația Alpha

Ana-Simona Ilie^a, Paula Maria Buda^{b*}

Abstract. The first part of the chapter presents the concept of generation and the main events to which individuals belonging to the 20th and 21st century generations were exposed. A large space is given to the analysis of the context in which Generation Alpha emerged: exposure to technology, to many electronic devices and to a large volume of information as a result of their use. As a result of exposure to a highly digitalized environment, individuals from Generation Alpha manifest certain characteristics appreciated in studies as positive (for example, the speed of information processing), but also some negative characteristics (for example, rapid loss of attention, dependence on technology). At the end of the chapter, attention is drawn to the current reporting of individuals from Generation Alpha and adults to several categories of needs: the need for knowledge, the need for affection, the need for relationships and group, the need for independence and self-determination, the need for fulfillment.

Keywords: *multimedia, digital literacy, digital competence, digital natives, Generation Glass*

^a Ana-Simona Ilie este doctorand la Universitatea „Babeș-Bolyai”, profesor pentru învățământ primar la Liceul Tehnologic „Gh. Ruseț Roznovanu”, Roznov, județul Neamț. E-mail: iadrian@yahoo.com

^b Paula Maria Buda este doctorand la Universitatea „Babeș-Bolyai”, profesor pentru învățământ primar, la Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu”, Chiuza, județul Bistrița-Năsăud. E-mail: rpaulamaria@yahoo.com

* Autorii au contribuții egale în elaborarea acestui capitol.

Locul generației Alpha în cronologia generațiilor din secolele XX și XXI

Denumirea de generație este atribuită în literatură unei cohorte de indivizi care au experimentat aceleași evenimente istorice, din aceeași perioadă de timp și locație și au fost influențate de acestea (Manheim, 1952; Ryder, 1965). În secolul XX, în studiile științifice, pe baza acestei definiții, au fost stabilite astfel mai multe generații: Generația GI (Marea Generație) (1901–1924), Generația Tăcută sau a Tăcuților (*Silents*) (1925–1945), Generația *Baby Boomers* (1946–1964), Generația X (1965–1980), Generația Y sau Milenialii (*Millennials*) (1981–1996), Generația Z sau iGenerația (*iGeneration*) (1997–2010), Generația Alpha (2010–2025) (Amrit, 2020; McCrindle & Wolfinger, 2009). Din analiza acestei enumerări, se observă că Generația Alpha este a doua generație din secolul XXI (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

Indivizii din fiecare dintre aceste generații au trăit anumite evenimente care i-au influențat și sunt asociați cu acestea: cei din Generația GI sau generația *swing* au fost adolescenți în timpul mării recesiuni economice și au luptat în al doilea război mondial; cei din Generația Tăcută au fost prea tineri pentru a participa la cel de-al doilea război mondial; cei din Generația *Baby Boomers* s-au născut după cel de-al doilea război mondial, pe parcursul unui bum economic, au fost copii hippie care au crescut cu muzică rock'n-roll, au protestat pentru drepturi civile și împotriva războiului din Vietnam; cei din Generația X sau Generația MTV, denumiți și *baby busters*, au experimentat epidemia de SIDA și căderea zidului Berlinului; cei din Generația Y sau Milenialii au trăit ziua de 11 septembrie, au fost influențați de războaiele care au urmat și de ascensiunea Internetului, au o dependență de tehnologie; cei din Generația Z sau iGenerația (*iGeneration*) s-au născut cu internetul, sunt dependenți de tehnologie și par individualiști (Raphelson, 2014). Datorită adaptării tinerilor din generațiile actuale la tehnologia informațiilor și a comunicării, ei au fost denumiți în literatură ca fiind „nativi digitali” (Prensky, 2001).

Contextul existenței generației Alfa

Denumirea de „Generația Alfa” a fost utilizată prima dată în literatură în anul 2005 de către Mark McCrindle pentru a descrie cohorta care a urmat după Generația Z (Sterbenz, 2015) și care include persoanele care s-au născut în anul 2010 și după acest an (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

Educația generației Alpha este influențată, în primul rând, de progresele tehnologice (Höfrová et al, 2024; Romero, 2017). Cei din Generația Alpha s-au născut într-o societate extrem de digitalizată, au beneficiat de multe dispozitive electronice de mici dimensiuni, portabile (*gadgets*) (smartphone-uri, laptop-uri, iPad-uri etc), au fost expuși de mici la tehnologie, informații, marketing și influențe externe ale tehnologiei comunicării și informațiilor mai mult decât generațiile anterioare, iar atenția lor a fost și este captată mult timp de ecranele dispozitivelor electronice care au fost plasate în fața lor pentru divertisment și cu scop educațional (McCrindle & Fell, 2020). Generația Alpha este puternic influențată de platformele de social media, de „inundarea” constantă cu informații și de faptul că au acces mai rapid la acestea (Nagy și Kölcsey, 2017). În unele studii se evidențiază interesul lor de a experimenta diverse forme de comunicare și de a practica arta povestirii (*storytelling*) pe platformele de socializare prin realizarea unor povestiri (*Instagram stories*, *TikTok stories*) (Tacu, 2022).

Datorită conexiunii lor cu tehnologia, generația Alpha a fost denumită „generația cu fir” (*wired generation*), „generația conectată” (*generation connected*), „generația de sticlă” (*generation glass*), iar membrii ei sunt denumiți nativi digitali, „*screenagers*” (Tootell et al., 2014). Eticheta de *screenagers* este atribuită adolescenților sau celor cu vârsta până la 20 de ani care au aptitudini pentru folosirea computerelor și petrec mult timp pe internet. Ei folosesc cu abilitate ecranele tactile (*touchscreen*) ale telefoanelor, tabletelor, laptop-urilor, tablelor digitale (*smart board*).

Expunerea copiilor și a adolescenților din generația Alpha la tehnologie, la medii virtuale și activități în online a fost amplificată de faptul că, pe parcursul pandemiei de Covid'19, ei au fost obligați să efectueze activități didactice virtuale împreună cu profesorii lor (Ilovan, 2019, 2020a, 2020b; Ilovan & Muntean, 2021). Profesorii și elevii din învățământul primar din România și-au adaptat modul de lucru și au

învățat să desfășoare activități didactice pe Google Classroom (Ilie, 2021c), pe platforma de videoconferințe Zoom (Ilie, 2021b), pe platforma de videoconferințe Google Meet (Ilie, 2021a). Pentru a oferi elevilor materiale multimedia adecvate pentru activitățile didactice online, profesorii din învățământul primar din România au învățat să utilizeze facilitățile oferite de platforma Wand.education (Vereș, 2021a), de platforma Edpuzzle (Vereș, 2021b), au creat jocuri educaționale sau teste cu ajutorul aplicației Mentimeter (Ilie, 2020) și pe platforma Kahoot! (Vereș, 2020).

Profesorii cu care interacționează în prezent elevii din generația Alpha fac parte din Generația Z și din Generația Y. Părinții lor, care fac parte, de asemenea, din Generația Z și din Generația Y, au fost obligați pe parcursul pandemiei să utilizeze dispozitive electronice mobile (smartphone-uri, tablete, laptop-uri) pentru a accesa informațiile din clasă (Nadeak, 2020) și să-și asume un rol mai important în educația lor pe parcursul derulării programului de învățământ la distanță, îndrumându-i mai mult decât îi îndrumau în timpul desfășurării activităților didactice față în față (Ziatdinov & Cilliers, 2021).

Copiii din generația Alpha din România beneficiază de manuale digitale și de auxiliare curriculare digitale. Deoarece folosirea manualelor digitale în activitatea didactică depinde de opiniile profesorilor despre acestea, au fost cercetate percepțiile profesorilor din învățământul primar despre manualele digitale (Magdaș et al., 2017), despre pregătirea lor pentru utilizarea acestor manuale (Dulamă et al., 2017b), despre activitățile multimedia incluse în manualele de „Matematică și explorarea mediului” (Buzilă et al., 2017; Ilovan et al., 2018a). Într-un studiu s-a analizat modul de utilizare a lecției dintr-un manual digital într-o activitate bazată pe învățare prin descoperire (Buda et al., 2020).

În prezent, accesul facil la surse din internet, permite folosirea filmelor, a fotografiilor și a altor materiale disponibile gratuit. În studiile în care au fost implicați elevii din învățământul primar din România se constată că ei au fost implicați în activități didactice în care vizionat filme despre dezvoltarea plantelor (Ilie & Cristea, 2020), despre caracteristicile unui mamifer și mediul său de viață (Ilie et al., 2023), despre caracteristicile spațiale ale unei așezări rurale (Ilie et al., 2020a), despre

relațiile dintre organisme și mediul în care trăiesc (Ilie et al., 2020b). În alte cercetări realizate cu elevii din învățământul primar din România au fost investigate efectele vizionării unor filme de animație asupra cunoștințelor lor despre structura sistemului solar (Vereș & Magdaș, 2020), despre formarea anotimpurilor (Vereș et al., 2020), despre producerea circuitului apei în natură (Vereș et al., 2021), despre formarea reprezentărilor la științe (Vereș, 2024).

Profesorii și elevii din multe școli din România dispun de table digitale (*smart board*) în fiecare clasă. Dacă înainte de pandemia de Covid'19, existau puține table digitale în școli și profesorii aveau unele dificultăți în folosirea lor (Magdaș et al., 2019; Zoltan et al., 2019), în prezent, se constată că ei le folosesc cu ușurință și valorifică manualele digitale și auxiliarele digitate oferite de diferite edituri, lecțiile multimedia create de ei sau de alți profesori pe diferite platforme (Livresq, Wand.education), testele realizate pe platforma Kahoot! (Pahome, 2024a, c), fotografii, texte și desene (Pahome, 2024a, b).

Shapiro (2021) susține că părinții și profesorii au fost antrenați după principiile specifice societății industriale (respect pentru autoritate și ierarhii, desfășurarea liniară a proceselor și evenimentelor, rutina) și că tiparele comportamentale ale părinților și profesorilor nu mai sunt eficiente. Voinea (2023) remarcă faptul că părinții și, în special, profesorii depun efort pentru a se adapta la nevoile elevilor din generații diferite. În prezent, în România, ca urmare a aplicării prevederilor din art. 15 din „Statutul elevului”, elevilor le este interzisă utilizarea telefoanelor mobile sau a oricăror alte echipamente de comunicații electronice pe parcursul desfășurării orelor de curs, a activităților educaționale desfășurate în afara unităților de învățământ, cu excepția a trei situații: în care acestea sunt utilizate cu scop educativ, cu acordul profesorului; în timpul pauzelor; în spații autorizate explicit în regulamentul intern al unei unități de învățământ (Ministerul Educației, 2024, p. 9). Prin aplicarea acestei hotărâri se diminuează intervalul de timp în care elevii sunt expuși la dispozitivele electronice și la informațiile distribuite prin intermediul acestora.

În funcție de aspectele investigate, în studii recente se constată percepții diferite asupra celor din Generația Alfa. Profesorii din învățământul primar din România au percepția că elevii lor petrec mult

timp pentru a juca jocuri pe calculator și telefon și că vizionează rar filme cu teme din științe (filme de animație, videoclipuri, filme documentare) (Vereș et al., 2024). Ei au percepția că elevii din clasele lor utilizează aplicațiile digitale rar (Google Maps, tururile virtuale, Google Earth, Google Street) și foarte rar (Chatter Pix, CapCut, Padlet, Storybird, Loom etc.) (Vereș et al., 2024).

Elevii din învățământul primar din România fac parte cronologic din Generația Alfa, dar unii dintre ei nu au fost atât de mult influențați de tehnologia comunicării și informației din cauza lipsei accesului la internet și a dispozitivelor electronice, a restricțiilor impuse în familie, a unor caracteristici și preferințe individuale, a rarei utilizării în activitățile didactice a materialelor multimedia prin intermediul mijloacelor electronice. Cu toate că multe studii descriu condițiile la care au fost și sunt expuși cei din Generația Alfa, totuși nu se poate afirma că toți cei care s-au născut după anul 2010 au fost expuși acestor condiții și că au aceleași caracteristici ca efect al acestei expuneri.

Caracteristicile Generației Alfa

În raport cu tehnologia, cei din Generația Alfa sunt mai rapizi și aprofundează tehnologia mai mult decât cei din generațiile anterioare (McCrindle & Fell, 2020), dar, ca efect negativ, se constată dependența de tehnologie (Apaydin & Kaya, 2020). Ei se adaptează rapid și ușor la diverse dispozitive electronice și aplicații și utilizează sursele disponibile de inteligență artificială (Chilariu, 2023). Cercetătorii presupun că este puțin probabil ca indivizii din Generația Alfa să folosească mijloace pe care le-au folosit generațiile anterioare (obiecte de material plastic de unică folosință, portofele, radioul) și să desfășoare activități în același mod ca generațiile anterioare (susținerea unui examen scris; setarea unui ceas analogic cu alarmă) (McCrindle & Fell, 2020). În general, se poate afirma că au competență digitală, adică au „abilitatea de a utiliza instrumente digitale” (Erstad, 2010b).

În raport cu utilizarea multimedia din diverse surse, folosind dispozitivele electronice, în studii se constată că generația Alfa este captată mult timp de jocurile bazate pe aplicații. Generația Alfa este mai

deschisă decât Generația Z către cunoaștere și generalitatea lucrurilor (Apaydin & Kaya, 2020), manifestă niveluri înalte de percepție (Apaydin & Kaya, 2020). Punctele forte ale Generației Alpha sunt curiozitatea, adaptabilitatea, creativitatea, abilitățile digitale (McCrindle & Fell, 2020). Contactul cu un volum mare de informații și accesul rapid la ele determină schimbarea stilurilor de învățare ale indivizilor din această generație și inovarea metodelor de predare (Nagy & Kölcsey, 2017). În alte studii se constată inteligența numerică ridicată și folosirea eficientă a numerelor, meticulozitatea și emoția celor din Generația Alpha (Apaydin & Kaya, 2020).

Cu toate că indivizii din această generație depind de tehnologie, se observă o lipsă de alfabetizare digitală (McCrindle & Fell, 2020), adică a capacității lor de a utiliza tehnologiile informaționale și de comunicare cu scopul de a găsi, evalua, crea și comunica informații (Tacu, 2022). Alfabetizare digitală este analizată în literatură ca practică socială și se sugerează ca educatorii să conecteze sarcinile de alfabetizare digitală, din școală cu practicile zilnice ale elevilor și cu „fondurile de cunoștințe” existente (Moll et al., 1992). Din perspectiva procesului cognitiv se recomandă educatorilor să construiască noi abilități care pot fi aplicate tehnologiilor digitale într-un mod funcțional (Pangrazio et al., 2020). Alfabetizarea digitală include mai multe categorii de componente: abilități funcționale; comunicare; e-securitate; abilitatea de a găsi și selecta informații; colaborare; înțelegere culturală și socială; gândire critică și evaluare; creativitate (Hugue & Payton, 2010; Tacu, 2022).

Procesul de alfabetizare digitală implică dezvoltarea unor abilități tehnice și a unor abilități cognitive și studiile arată că, la indivizii din generația Alpha, se constată deficiențe în dezvoltarea abilităților cognitive (Tacu, 2022). Ei își concentrează atenția în intervale mai scurte de timp (McCrindle & Fell, 2020) și sunt mai predispuși la distragerea atenției (Apaydin & Kaya, 2020). Generația Alpha se așteaptă ca metodele vizuale, sonore și kinestezice să fie utilizate în managementul clasei, prin urmare aceste metode reprezintă factori cruciali care ar trebui să fie luați în considerare în crearea mediului de predare-învățare (Apaydin & Kaya, 2020). Pe de altă parte, Generația Alpha ar trebui să lucreze pentru a-și îmbunătăți abilitățile de gândire critică și abilitățile de conducere (McCrindle & Fell, 2020). Referindu-se la studenți, unele studii sugerează

că universitățile ar trebui să dezvolte o serie de abilități care ar fi cruciale în lumea modernă, inclusiv gândirea critică, rezolvarea problemelor, lucrul în echipă și abilitățile de comunicare (Romero, 2017).

În studiile realizate la nivel mondial, se evidențiază unele caracteristici negative sau vulnerabilități ale Generației Alpha: pare să nu fie preocupată de reguli și de confidențialitate; ne limitarea la granițe și la trăirea în prezent (Nagy & Kölcsey, 2017); lipsă de formare socială (McCrindle & Fell, 2020); inteligență socială limitată; tendința spre egocentrism și spre violență (Apaydin & Kaya, 2020).

Relația dintre alte generații și generația Alpha

Părinții celor din generația Alpha conștientizează că ei ar avea nevoie în viitor de o serie de abilități, în special, de alfabetizare financiară, competențe sociale, abilități antreprenoriale, inovație și ingeniozitate (McCrindle & Fell, 2020). Chilaru (2023) observă că tinerii și copiii nu sunt capabili să comunice cu cei de vârsta lor și cu adulții, pe care îi percep ca fiind demodați. Ca urmare a imensului flux de informații la care sunt expuși, a unor cerințe exagerate, a unor lipsuri elementare, a unor inversiuni de valori, copiii se pot simți neînțeleși, se retrag în sine, izolându-se de ceilalți (Chilaru, 2023), inclusiv de prieteni. Pentru asigurarea unei dezvoltări sănătoase a copiilor, se sugerează crearea unor contexte nonviolente în care copiii au posibilitatea să exerseze exprimarea sinelui, să își exprime gândurile, emoțiile și problemele, să manifeste empatie față de propria persoană și față de alte persoane (Chilaru, 2023). Chilaru (2023) atenționează asupra raportării, în prezent, a adulților la câteva categorii de nevoi: nevoia de cunoaștere, nevoia de afecțiune, nevoia de relații și de grup, nevoia de independență și autodeterminare, nevoia de împlinire.

În privința *nevoii de cunoaștere*, în acord cu sugestiile Tatiane Chilaru (2023), subliniem importanța învățării unor proceduri de căutare a informațiilor de calitate (corecte, cu caracter științific) și din mai multe surse, a unor metode de analiză critică sau de evaluare a informațiilor identificate în diverse surse web sau tipărite, înainte de formarea unor convingeri, precum și exersarea unor strategii de discutare a informației

și chiar de dezbatere a unor informații contradictorii cu adulți de „încredere” (părinți, profesori, experți într-un anumit domeniu).

În învățământul primar, elevii pot învăța să argumenteze prin folosirea unor tehnici de argumentare (Tabelul T; Argumente pe cartonașe; Argumente – Contraargumente; Argumente pentru și argumente contra) (Dulamă, 2008), iar gândirea critică o pot exersa în contextul poveștilor și a povestirilor în care evaluează acțiunile și caracteristicile personajelor (Dulamă, 2007a), precum și prin evaluarea unor informații folosind analiza SWOT (Dulamă, 2004), linia valorilor și a altor tehnici interactive sau prin analizarea conținutului reprezentat în materiale vizuale (Dulamă, 2007b, 2008; Dulamă & Ilovan, 2006).

În privința *nevoii de independență și autodeterminare*, elevii din învățământul primar ar trebui să învețe acasă și la școală să își construiască un sistem de valori în spiritul binelui, a respectului, corectitudinii și a demnității, să își asume responsabilitatea pentru acțiunile proprii, să își recunoască greșelile pentru a le putea corecta. Elevii ar trebui să învețe în medii formale și nonformale că satisfacerea nevoii de independență nu înseamnă a face tot ce își imaginează, tot ce doresc sau tot ce fac alții, ci raportarea devenirii lor la un model de comportament prefigurat pe asumarea unui sistem de valori. Compararea unor modele de comportament al personajelor din povești (fata moșului și fata babei; vulpea și ursul păcălit; Scufița Roșie și lupul; cei trei iezi și lupul etc.) le oferă copiilor repere pentru evaluarea corectă a unor situații cu care se confruntă în viața de zi cu zi. Elevii ar trebui să învețe, de asemenea, importanța autodeterminării în momentul în care ei decid să învețe lecțiile și să își facă temele pentru a doua zi, să manifeste un comportament pașnic sau violent ca urmare a observării și imitării acțiunilor unor personaje din filme sau din realitate.

În privința *nevoii de împlinire*, elevii din învățământul primar ar trebui să învețe de la părinți, de la profesori și colegi, citind cărți sau vizionând filme, să își propună să obțină satisfacții săvârșind acțiuni specifice rolului de elev: a finaliza corect tema („lucru bine făcut”); a realiza o pictură frumoasă sau un colaj; a rezolva corect exercițiul sau problema; a ajuta un coleg pentru a înțelege un conținut; a cânta, a povesti sau a recita frumos; a realiza un produs multimedia folosind diverse aplicații. Prin apel la empatie, elevii ar trebui să reflecteze asupra

situațiilor în care ar putea provoca suferință altor persoane doar din dorința lor de evidențiere sau de împlinire.

În privința *nevoii de relații și de grup*, în învățământul primar, elevii ar trebui să învețe să discearnă între prieteni virtuali și prieteni reali, între prieteni adulți și prieteni copii, între prieteni autentici și „prieteni” falși, între oamenii care fac bine și cei care fac rău sau se prefac că fac bine. Ei ar trebui să învețe să identifice trăsăturile proprii de personalitate, precum și trăsăturile pe care le admiră la alte persoane și să discearnă între valoare și nonvaloare. În momentul în care ei aleg un prieten sau sunt considerați de către alte persoane ca prieteni, elevii ar trebui să conștientizeze punctele lor comune (interese, idealuri, obiective, preferințe, trăsături de personalitate etc.) și să evalueze ce nevoi le satisface acea prietenie (de a fi util pentru altă persoană sau de a primi sprijin; de a nu fi singur; de a împărtăși trăiri, experiențe). Din dorința de a fi acceptați sau apreciați în anumite grupuri sau de a nu fi marginalizați, unii copii, ca răspuns la provocări lansate pe TikTok sau în diverse grupuri din realitate, pot fi în situația de a săvârși fapte care reprezintă un risc pentru sănătatea sau viața lor și a altora. Elevii ar trebui să învețe să anticipeze și să evalueze riscurile la care se expun în aceste situații și consecințele faptelor lor. Unii copii au tendința de a nu respecta regulile sau restricțiile pe baza cărora funcționează o comunitate (de exemplu, clasa, familia), prin urmare ei ar trebui să învețe importanța respectării lor de către toți membrii unei societăți.

Concluzii

În final, se evidențiază importanța adaptării părinților și a profesorilor din învățământul primar la caracteristicile elevilor din generația Alpha spre câteva direcții principale: construirea unor medii de învățare formale și nonformale, bazate pe multimedia; sprijinirea pentru valorificarea optimă a resurselor multimedia în învățarea unor conținuturi, în dezvoltarea unor capacități, abilități și competențe (competența digitală, gândirea critică, gândirea creativă); limitarea accesului la dispozitive electronice și la anumite surse care pot avea efecte negative asupra lor.

Bibliografie

1. Amrit, K.J. (2020). *Understanding Generation Alpha*. <https://osf.io/d2e8g/download>.
2. Apaydin, Ç., & Kaya, F. (2020). An analysis of the preschool teachers' views on alpha generation. *European Journal of Education Studies*, 6(11), 123-141.
3. Buda, P.-M., Buda, I.-I., Ilovan, O.-R., Dulamă, M.E., Horvath, C., Ivan, R. (2020). *Learning through Discovery in the Online Environment. Examples, Principles, Advantages, and Difficulties*. A Case Study on Renewable Energy. In Vlada, M., Albeanu, G., Adascalitei, A., Popovici, M. (Eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Virtual Learning (ICVL-2020)* (pp. 125-133). Editura Universității. WOS:000676171700012.
4. Buzilă, S. R., Ciascai, L., Dulamă, M. E., Ilovan, O. R., & Kosinszki, S. A. (2017). Interactive Multimedia Learning Activities (IMLA) in a Digital Textbook. In Vlada, M. (Ed.), *Proceedings of the 12th International Conference on Virtual Clearing* (pp. 224-229). Editura Universității. WOS:000419928200030.
5. Chilaru, T. (2023). Comunicarea și menținerea relațiilor pozitive cu generația Alpha. In Briceag, S. (coord.), *Asistența psihologică la etapa contemporană: realități și perspective. Materialele Conferinței Științifice cu participare Internațională* (pp. 109-113). Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.
6. Dulamă, M.E. & Ilovan, O.-R. (2006). Developing Critical Thinking Using Specific Regional Geography Maps. *Studia Universitas Babeș-Bolyai, Geographia*, LI, 1, 137-146.
7. Dulamă, M.E. (2004). Dezvoltarea gândirii critice prin analiza SWOT. *Didactica Pro*, 3(25), 60-65.
8. Dulamă, M.E. (2007a). Educația pentru valori prin intermediul povestirilor. *Didactica Pro*, 3-4(43-44), 84-89.
9. Dulamă, M.E. (2007b). Utilizarea diagramelor pentru dezvoltarea gândirii critice la geografie. În Bernat, S.E. Chiș, V., Jucan, D.A. (Eds.), *Predarea de calitate pentru învățarea de calitate: Educarea gândirii critice. Quality Teaching for Quality Learning: Education for Critical Thinking* (pp. 127-138). Presa Universitară Clujeană.
10. Dulamă, M.E. (2008). *Metodologii didactice activizante. Teorie și practică*. Clusium.
11. Dulamă, M.E. (2008). Semnificația gândirii critice din perspectiva constructivismului. În Anca, M.D. Dulamă, M.E., Bucilă, F., Ilovan, R.-O. (Eds.), *Tendențe actuale în predarea și învățarea geografiei. Contemporary trends in teaching and learning geography*, vol 5 (pp. 70-79). Presa Universitară Clujeană.
12. Dulamă, M.E., Buzilă, S.-R., Ilovan, O.-R. & Kosinszki, S.-A. (2017b). How Well Prepared Are the Primary Grades in Romania to Use Digital Textbooks? *Romanian Review of Geographical Education*, 2, 48-57.

13. Erstad O (2010). Weaving the context of digital literacy. In: Ludvigsen S Lund A Rasmussen I & Sæljø R (Eds.) *Learning Across Sites – new tools infrastructures and practices*. Routledge.
14. Hague, C. & Payton, S. (2010) Futurelab Digital literacy across the curriculum. Vezi: https://www.nfer.ac.uk/media/jnhety2n/digital_literacy_across_the_curriculum.pdf
15. Höfrová, A., Balidemaj, V., & Small, M. A. (2024). A systematic literature review of education for Generation Alpha. *Discover Education*, 3(1), 125.
16. Ilie, A. S. & Cristea, M. (2020). The educational film used in the study of plant development according to the environment. *Romanian Review of Geographical Education*, IX(1), 66-81. <http://dx.doi.org/10.23741/RRGE120204>
17. Ilie, A.-S., Buda, P.M., & Pahome, D. (2023). Watching movies and discovery learning. *Romanian Review of Geographical Education*, 12(1-2). DOI: 10.23741/RRGE20235
18. Ilie, A.-S., Dulamă, M.E., Ilovan, O.-R. & Kosinszki, S.-A. (2020a). The Educational Film In Studying The Rural Settlements Of Romania. In I. Albulescu, & N. Stan (Eds.), *Education, Reflection, Development – ERD 2020*, 104, pp. 259-267. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.03.02.28>
19. Ilie, A.-S., Magdaş, I., Dulamă, M.E., Răcăşan, B.S., Ilovan, O.-R., Magdaş, I. (2020b). Educational Films in Understanding the Relations of Organisms with Their Living Environment. In Vlada, M., Albeanu, G., Adascalitei, A., Popovici, M. (Eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Virtual Learning (ICVL-2020)* (pp. 94-100). Editura Universităţii. WOS: 000676171700009.
20. Ilie, S. (2020). Cap. 9. Utilizarea aplicaţiei Mentimeter [Using the Mentimeter app]. In Dulamă, M.E. (Ed.). *De la teorie spre practică în evaluarea on-line* [From theory to practice in online assessment] (pp. 165-180). Presa Universitară Clujeană.
21. Ilie, S. (2021a). Cap. 5 Platforma de videoconferinţe Google Meet [Google Meet video conferencing platform]. In Dulamă M.E. (Ed.) *E-learning în România. Provocări şi oportunităţi* [E-learning in Romania. Challenges and opportunities] (pp. 93-104). Presa Universitară Clujeană.
22. Ilie, S. (2021b). Cap. 6 Platforma de videoconferinţe Zoom [Zoom video conferencing platform]. In Dulamă M.E. (Ed.) *E-learning în România. Provocări şi oportunităţi* [E-learning in Romania. Challenges and opportunities] (pp. 105-118). Presa Universitară Clujeană.
23. Ilie, S. (2021c). Cap. 7 Google Classroom. In Dulamă M.E. (Ed.) (2021). *E-learning în România. Provocări şi oportunităţi* [E-learning in Romania. Challenges and opportunities] (pp. 119-148). Presa Universitară Clujeană.

24. Ilovan, O.-R. (2019). Studying the Urban Landscape at University: Web-based Research and Visual Imagery. În Vlada, M., Albeanu, G., Istrate, O., Adăscăliței, A. (eds.), *Proceedings of the 14th International Conference on Virtual Learning, ICVL 2019* (pp. 70-78). Editura Universității București.
25. Ilovan, O.-R. (2020a). Capitolul 1. Introducere. În Dulamă, M.E. (ed.), *De la teorie spre practică în evaluarea on-line* (pp. 9-11). Presa Universitară Clujeană.
26. Ilovan, O.-R. (2020b). Feedforward for University Geographical Online Education during the COVID-19 Pandemic. În Vlada, M., Albeanu, G., Adăscăliței, A., Popovici, M. (eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Virtual Learning (ICVL-2020)* (pp. 76-85). Editura Universității București.
27. Ilovan, O.-R., & Muntean, A.-D. (2021). Contextul învățării în mediul online. În M. E. Dulamă (Coord). *E-learning în România. Provocări și oportunități* (pp. 9-18). Presa Universitară Clujeană.
28. Ilovan, O.-R., Buzilă, S.-R., Dulamă, M.E. & Buzilă, L. (2018a). *Study on the Features of Geography/Sciences Interactive Multimedia Learning Activities (IMLA) in a Digital Textbook. Romanian Review of Geographical Education*, 1, 20-30.
29. Magdaș, I. C., Zoltan, R. A. G., & Dulamă, M. E. (2019). Modalities of using the smart board in elearning to Mathematics and Environmental Exploration. In *Proceedings of the 14th International Conference on Virtual Learning* (pp. 93-101).
30. Magdaș, I., Buzilă, S. R., Dulamă, M. E., Ilovan, O. R., & Buzilă, L. (2017, October). Primary grades teachers' perceptions on a Mathematics and Environmental Exploration digital textbook. In Vlada M., (Ed.), *Proceedings of the 12th International Conference on Virtual Clearing* (pp. 218-223). Editura Universității. WOS:000419928200029
31. Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
32. McCrindle, M., & Fell, A. (2020). *Understanding Generation Alpha*. McCrindle Research Pty Ltd. <https://generationalalpha.com/wpcontent/uploads/2020/02/Understanding-Generation-Alpha-McCrindle.pdf>
33. McCrindle, M., & Wolfinger, E. (2009). The ABC of XYZ: Understanding the global generations. *The ABC of XYZ*. University of New South Wales Press LTD.
34. Ministerul Educației (2024). Ordin privind aprobarea statutului elevului. *Monitorul oficial al României, partea I*, Nr. 795/12.VIII.2024. București.
35. Moll LC, Amanti C, Neff D, et al. (1992). Funds of Knowledge for Teaching: Using a Qualitative Approach to Connect Homes and Classrooms. *Theory into Practice*, 31(2), 132–141.
36. Nadeak, B. (2020). The effectiveness of distance learning using social media during the pandemic period of COVID-19: A case in Universitas Kristen

- Indonesia. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(7), 1764-1772.
37. Nagy, Á. & Kölcsey, A. (2017). Generation Alpha: Marketing or Science. *Acta Educationis Generalis*, 7(1) 107-115.
 38. Pahome, D. (2023a). *Formarea reprezentărilor în învățământul primar, la științe* [Formation of Representations in Primary Science Education]. Presa Universitară Clujeană.
 39. Pahome, D. (2023b). Observation sheet – an essential tool for facilitating learning. *Romanian Review of Geographical Education*, XI(1), 7-29.
 40. Pahome, D. (2023c). Pădurea de foioase din România. Activități de învățare pentru copii [Deciduous forest in Romania. Learning activities for children]. Presa Universitară Clujeană.
 41. Pangrazio, L., Godhe, A. L., & Ledesma, A. G. L. (2020). What is digital literacy? A comparative review of publications across three language contexts. *E-learning and Digital Media*, 17(6), 442-459.
 42. Prenksy, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9 (5), 1-6.
 43. Raphelson, S. (2014). *From GIs To Gen Z (Or Is It iGen?): How Generations Get Nicknames*. NPR, <https://www.npr.org/2014/10/06/349316543/don-t-label-me-origins-of-generational-names-and-why-we-use-them>.
 44. Romero Jr, A. (2017). *Colleges need to prepare for Generation Alpha*. Baruch College. Publications and research, https://academicworks.cuny.edu/bb_pubs/172/
 45. Ryder, N. B. (1965). The cohort as a concept in the study of social change. *American Sociological Review*, 30, 843–861.
 46. Shapiro, J. (2021). *Noua copilărie. Cum să creștem copiii în lumea digitală*. Editura Humanitas.
 47. Sterbenz, C. (2015). *Here's who comes after Generation Z and they'll be the most transformative age group ever*. Business Insider, <https://www.businessinsider.com/generation-alpha-2014-7-2>.
 48. Tacu, M. (2022). Alfabetizarea digitală și securitatea cibernetică. In Hanganu, A. (Ed.) *Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare” dedicată Zilei internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare*. (pp. 132-134). Universitatea de Stat din Moldova.
 49. Tootell, H., Freeman, M., & Freeman, A. (2014). Generation Alpha at the intersection of technology, play and motivation. In *2014 47th Hawaii international conference on system sciences* (pp. 82-90). IEEE.

50. Vereș, S. & Magdaș, I.C. (2020). The Use of Animation Film in Forming Representations about the Planet Earth and the Solar System. *Romanian Review of Geographical Education*, 1, 38-59. <http://dx.doi.org/10.23741/RRGE120203>.
51. Vereș, S. (2020). Cap. 8. Utilizarea platformei Kahoot! [Using the Kahoot!]. In Dulamă, M.E. (Ed.). *De la teorie spre practică în evaluarea on-line* [From theory to practice in online assessment] (pp. 145-163). Presa Universitară Clujeană.
52. Vereș, S. (2021a). Cap. 8 Platforma Wand.education [The Wand.education platform]. In Dulamă M.E.. (Ed.) *E-learning în România. Provocări și oportunități* [E-learning in Romania. Challenges and opportunities] (pp. 149-164). Presa Universitară Clujeană.
53. Vereș, S. (2021b). Cap. 9 Platforma Edpuzzle [The Edpuzzle platform]. In Dulamă M.E. (Ed.) *E-learning în România. Provocări și oportunități* [E-learning in Romania. Challenges and opportunities] (pp. 165-184). Presa Universitară Clujeană.
54. Vereș, S. (2024). *Utilizarea filmelor de animație în învățământul primar, la științe. Teză de doctorat* [The use of animated films in primary education, in science]. Presa Universitară Clujeană.
55. Vereș, S., Dulamă, M. E., & Magdaș, I. (2021). The use of animation film for studying the water circuit in nature. In *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 104, 146–158. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.03.02.16>.
56. Vereș, S., Ilie, A. S., & Buda, P. M. (2024). Use of films, platforms, and educational applications in primary education. *Romanian Review of Geographical Education*, 13(1-2), 46-67.
57. Vereș, S., Magdaș, I. Dulamă, M.E., Ilovan, O.-R., Toderaș, A. (2020). The Use of Animation Film in Studying Some Natural Phenomena and Forming Representations. In Vlada, M., Albeanu, G., Adascalitei, A., Popovici, M. (Eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Virtual Learning (ICVL-2020)* (pp. 94-100). Editura Universității. WOS: 000676171700008.
58. Voinea, M. (2023). Reshaping teacher-student relations in the digitised society. *Journal of Pedagogy*, 2, 161-173.
59. Ziatdinov, R. & Cilliers, J. (2021). Generation Alpha: Understanding the Next Cohort of University Students. *European Journal of Contemporary Education*, 10(3), 783-789.
60. Zoltan, R.A.G., Magdaș, I.C. & Dulamă, M.E. (2019). Using smart board in pre-university education in Romania. In Vlada M. (Ed.). *Proceeding of the 14th International Conference on Virtual Learning* (pp. 86-92). Editura Universității. WOS:000506084800009.

9. Revista și excursia școlară – context pentru documentare și scriere creativă

Hadrian-Vasile Conțiu^a, Andreea Conțiu^{b*}

Abstract: This study highlights the necessity and effects of documenting and creating a magazine, which precede practical applications (the tourist route through a historic urban center, visiting a natural history museum) and attending a symphonic concert (as part of a thematic interdisciplinary trip to Vienna, from November 7-10, 2024, integrated into an international educational project). These activities validate prior knowledge to which new information, concepts, or procedures will be related, as well as help in collecting, selecting, and structuring information for future stages. The study involved 43 students aged 16-18, of both genders, from nine classes (10th to 12th grade) at the „Al. Papiu Ilarian” National College in Târgu-Mureș. To achieve the research objectives, students were engaged in project-based learning. The students went through multiple stages, with this study detailing the documentation and magazine creation phase. The necessity of involving students in practical experiences is emphasized for developing critical thinking and scientific skills.

Keywords: *project, trip, journal, article, cross-curricular skills*

^a Hadrian-Vasile Conțiu este lector universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: hadrian.contiu@ubbcluj.ro

^b Andreea Conțiu este profesor doctor la Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian”, Tg. Mureș; Profesor asociat dr., Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: andreea.contiu@ubbcluj.ro

* Cei doi autori au contribuții egale la realizarea acestui capitol.

Introducere

Proiectul este o investiție de resurse pe o perioadă determinată, cu o anumită constrângere temporală, având ca scop realizarea unui obiectiv sau a unui set de obiective precise, care se realizează printr-un set de activități care conduc la obținerea unor rezultate (Project Management Institute, 2000). Noțiunea de „proiect” provine din latinescul *projectum* (de la verbul *proicere* – „a arunca ceva înainte”), semnificând inițial ceva ce precedă un eveniment („ceva ce vine înainte ca altceva să se întâmple”) și evoluând pentru a desemna un obiectiv concret (Project Management Institute, 2009). Conceptul de *proiect* face referire la anumite demersuri specifice și unice, bazate pe o structurare metodică și progresivă, cu obiective clar stabilite, realizate cu resurse limitate și constrângeri specifice (European Commission, 2002). Proiectul ar trebui să respecte principiile fundamentale ale cercetării științifice, rolul profesorului coordonator fiind acela de a facilita înțelegerea și aplicarea acestora de către participanți (Resnik, 2005; Ciascai, 2007; Ilovan, 2007; Ilovan et al., 2016, 2018c; Conțiu, 2009; Hobai, 2024). În lucrările din domeniul științele educației sunt descrise diferite tipuri de proiecte care pot fi realizate de către elevi și studenți cu scopul de a dobândi cunoștințe și de a-și dezvolta competențe: proiecte de tip constructiv, proiecte de tip problemă, proiecte de tip învățare (Glava, 2003), proiecte de compilație, proiecte de argumentare, proiecte de analiză (Glava & Glava, 2005).

Înțelegerea spațiului și peisajului urban necesită un ansamblu de competențe specifice geografiei, care se dezvoltă prin exerciții, într-un interval mare de timp (Dulamă, 2010a, 2010b; Ilovan et al., 2018a, 2018b). Pe parcursul activităților didactice, elevii și studenții își pot forma competențele de a explora, a prezenta și reprezenta spațiul urban (Ursu et al., 2019), competența de a elabora planuri turistice (Osaci-Costache et al., 2013), competența de a reprezenta spațiul urban și de a construi peisaje virtuale (Dulamă et al., 2012, 2013, 2020). Realizarea unor proiecte de către echipe de elevi oferă contexte pentru formarea și dezvoltarea unor competențe specifice geografiei, pentru dobândirea prin învățare activă a unui volum mare de cunoștințe din domeniul geografie (Dulamă, 2004; Dulamă, 2008a, 2008b; Paraschiv, 2007; Sanislai et al., 2016).

Experiența proiectelor de cercetare realizate cu elevii ne-au dovedit că tinerețea, avântul și calitatea lor sunt argumente pentru a le oferi

prilejul de a se exprima. Implicarea elevilor în astfel de activități le lărgeste orizonturile și le adâncește cunoașterea – premise în aflarea celor mai bune soluții pentru o dezvoltare durabilă (Conțiu, 2009). Această cercetare a pornit de la constatarea că elevii învață temeinic și rețin mai ușor atunci când desfășoară activități educative non-formale în care se implică, aplică și contextualizează cunoștințele dobândite la clasă (Conțiu, 2009, Conțiu & Conțiu, 2009, 2016).

Scopul acestui studiu este de a investiga efectele asupra cunoștințelor și competențelor elevilor a documentării ghidate de profesor prin intermediul unor indicații și cerințe referitoare la alcătuirea unei reviste pe o anumită temă (un număr special al revistei *Geographia*, anul XXII, nr. 2/2024, dedicat capitalei Austriei) pentru validarea cunoștințelor prealabile de care vor fi relaționate noile informații, concepte sau proceduri, pentru a culege, selecta și structura informațiile în vederea valorificării lor în etape ulterioare. Pentru realizarea scopului studiului au fost stabilite două întrebări de cercetare:

1. Care este eficiența documentării și a scrierii creative în contextul unei excursii școlare în ceea ce privește culegerea, selectarea și structurarea informațiilor în vederea valorificării lor în etape ulterioare?
2. Care este eficiența alcătuirii unui reviste pe baza unor cerințe și criterii stabilite de profesor, în documentarea pentru o anumită temă studiată?

Metodă

Participanți. La studiu au participat 43 de elevi cu vârsta de 16-18 ani, de ambele genuri, din 9 clase (X-XII) de la Colegiul National „Al. Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș. Elevii provin din șase clase cu profil real (specializările: „științele naturii bilingv engleză”, „științele naturii intensiv engleză”, „științele naturii” și „matematică-informatică intensiv informatică”) și trei clase profil umanist (specializările: „științe sociale intensiv engleză” și „științe sociale intensiv germană”). Selecția elevilor s-a făcut pe baza următoarelor criterii: apartenența la una dintre clasele din norma didactică de predare a celor doi autori ai studiului; apartenența la Clubul *GeoArt* (înființat și coordonat de cei doi autori); participarea la *excursia tematică cu caracter interdisciplinar*. Elevii participanți în proiect au

fost împărțiți în opt grupe ($G^A, G^B, G^C, G^D, G^E, G^F, G^G, G^H$) eterogene ca gen, nivel de competență în geografie, clasă, dar omogene ca vârstă (16-18 ani). Prin opțiunea liberă a participanților, s-au format cinci grupe de către cinci elevi (G^A, G^C, G^F, G^G, G^H) și trei grupe de câte șase elevi (G^B, G^D, G^E).

Procedura. Cercetarea a fost realizată în lunile octombrie și noiembrie ale anului 2024, în contextul proiectării, realizării și coordonării *excursiei tematice cu caracter interdisciplinar*. Excursia a fost organizată la Viena, în perioada 7-10 noiembrie 2024, în cadrul unui *proiect educațional internațional*, prilejuit de concertul Filarmonicii de Stat din Târgu Mureș la *Wiener Musikverein* („Sala de Aur”, Viena) și a *acordului de parteneriat* cu Asociația pentru Dezvoltare Comunitară *Iunona*, organizatorul evenimentului (încheiat cu scopul responsabilizării elevilor în ceea ce privește valorile spirituale și culturale europene, precum și implicarea ca cetățeni activi ai comunității, alături de valorificarea aptitudinilor artistice și îmbunătățirea competențelor de comunicare în limbile engleză, germană și maghiară).

Pentru realizarea obiectivelor cercetării, elevii au fost implicați într-o activitate de învățare bazată pe proiect. Elevii au parcurs mai multe etape: (1) etapa de documentare și realizare a revistei; (2) etapa aplicațiilor practice (traseul turistic prin centrul istoric și vizitarea muzeului de istorie naturală); (3) participarea la concertul simfonic; (4) etapa de completare a fișei de lucru. Etapa de documentare a elevilor s-a realizat în cadrul lecțiilor de *geografie* la Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș și în afara lor, fiind încheiată prin realizarea unui număr special al revistei *Geographia*. Această etapă are trei subetape.

Subetapa 1. *Discutarea cu elevii a sarcinii, a obiectivelor și cerințelor.* Pentru *etapa de documentare și realizare a proiectului*, obiectivele sunt următoarele: identificarea lacunelor și conștientizarea calității cunoștințelor anterioare proprii despre capitala Austriei, Viena și despre spațiul urban, muzeal și cultural; alcătuirea unei reviste pentru o anumită temă de cercetare. Elevii au primit sarcina de a scrie, în grupuri mici și/sau individual, articole care să alcătuiască o revistă dedicată excursiei tematice cu caracter interdisciplinar și care să constituie apoi un ghid util pentru participanți. Pentru a realiza acest proiect, elevii vor parcurge etapa de documentare pe baza unei bibliografii recomandate de profesor, vor scrie articolele conform unor indicații și cerințe. O elevă din clasa a

X-a, specializarea „Științe sociale intensiv engleză”, profil umanist, care are responsabilitatea de redactor coordonator, va colecta toate articolele, le va edita și le va aranja în revistă, împreună cu un consiliu editorial, format din alți trei elevi din clasa a X-a, specializarea „Științele naturii intensiv engleză”, profil real. Elevii împreună cu cei doi profesori coordonatori vor publica numărul special 2/2024, anul XXII, al revistei *Geographia*. Cerințele sunt menționate în anexa 1.

Sarcina a fost formulată astfel: Formați echipe de câte cinci sau șase elevi. Fiecare echipă se va documenta pe baza bibliografiei recomandate de către profesori, va desemna unul sau mai mulți membri care vor scrie unul sau mai multe articole conform unor cerințe elaborate de către profesori (Anexa 1). Veți respecta *cerințe legate de tehnoredactarea articolelor* (poziția, tipul și dimensiunea fontului în ceea ce privește *titlul, numele și prenumele autorului/autorilor, corpusul efectiv al articolului, bibliografia* – lista tuturor cărților, articolelor, studiilor, site-urilor accesate și studiate, în conformitate cu standardele APA, ediția a 7-a –, îndeplinirea cerințelor legate de *setările paginii și fotografiile atașate*) (tabelul 1). Veți respecta *cerințe legate de conținutul și structura revistei* (coperta, față și spate; menționarea pe prima copertă a ediției a numărului și anului publicării; redarea pe ultima copertă a siglei și motto-ului Clubului *GeoArt*; precizarea pe prima pagină a celor doi profesori, în calitate de coordonatori, a colectivului redacțional și editorialul semnat de redactorul coordonator; articolele grupate în trei secțiuni). În elaborarea articolelor elevii trebuie să fie atenți la indicatorii din grila de evaluare (Tabelul 1). Bibliografia articolelor trebuie să includă lista tuturor cărților, articolelor, studiilor, site-urilor accesate și studiate, menționate în conformitate cu standardele APA, ediția a 7-a.

Structura revistei cuprinde trei părți: I. Caracteristici geografice ale Austriei (poziția geografică și vecinii, particularitățile reliefului, trăsăturile climatice, hidrografia, populația și așezările, economia); II. O scurtă istorie a Vienei; III. Principalele obiective turistice ale Vienei (Centrul istoric, Palatul Imperial Hofburg, Curtea de la Viena, Palatul Schönbrunn, Grădina Zoologică, Primăria din Viena, Muzeul de Istorie Naturală, Muzeul de Artă, Opera din Viena și sala de concerte Muzikverein, Catedrala Sf. Ștefan, strada Kärntner, Parcul Prater). 5 echipe (G^A , G^B , G^D , G^F , G^G) vor scrie articole despre caracteristicile geografice ale Austriei, o echipă (G^A) va alcătui o scurtă istorie a Vienei,

iar 6 echipe (G^A , G^B , G^C , G^E , G^F , G^H) vor scrie articole despre principalele obiective turistice ale Vienei. Redactorul coordonator și consiliul editorial, alături de cei doi profesori, vor verifica și corecta articolele, iar ulterior vor edita și tipări revista.

Subetapa 2. *Constituirea grupelor*. Elevii au format grupele (eterogene ca gen și clase): cinci grupe de câte cinci elevi (G^A , G^C , G^F , G^E , G^H) și trei grupe de șase elevi (G^B , G^D , G^E). Fiecare grup și-a organizat activitatea, a distribuit sarcinile în mod independent, s-a documentat și și-a desemnat membrul sau membrii care vor scrie articole în conformitate cu cerințele enunțate și bibliografia recomandată de către profesori.

Subetapa 3. *Realizarea și prezentarea articolelor*. Grupele s-au documentat în conformitate cu bibliografia oferită de profesori și au realizat articolele despre caracteristicile geografice ale Austriei, o scurtă istorie a capitalei și despre principalele obiective turistice ale Vienei. Elevii au prezentat pe scurt, în fața clasei, în timpul unei lecții de geografie, rezultatele cercetării. După fiecare prezentare, elevii au discutat cu profesorul despre strategiile de documentare utilizate și rezultatele obținute.

Instrumente. Datele cercetării au fost colectate printr-o grilă de evaluare a articolelor. *Grila de evaluare a articolelor* (tabelul 2) cuprinde cerințe legate de tehnoredactare în ceea ce privește *titlul, numele și prenumele autorului/autorilor, corpusul efectiv al articolului, bibliografia, setările paginii și fotografiile atașate*.

Tabelul 1. Cerințe referitoare la tehnoredactarea articolelor

<i>Categorii/ componente</i>	<i>Cerințe legate de tehnoredactare</i>
<i>Titlul articolului</i>	TNR, 14, Centered, în partea de sus a paginii
<i>Numele autorului/ autorilor</i>	TNR 12, Centered, la un rând sub titlu
<i>Corpusul articolului</i>	TNR 11, Justified, la două rânduri sub numele autorului/autorilor, fără fotografii
<i>Bibliografia</i>	TNR 11, Justified, la un rând sub corpusul articolului; se recomandă utilizarea standardelor APA (ediția a 7-a)
<i>Respectarea setărilor paginii</i>	A4, Layout/ Margins: Normal (Top: 2,54 cm; Bottom: 2,54 cm; Left: 2,54 cm; Right: 2,54 cm); Indentation (Left, Right): 0; Special/ First line: 1,27 cm; Spacing (Before, After): 0; Line spacing: Single.
<i>Anexe fotografii</i>	Format JPEG sau PDF, cu precizarea sursei

Rezultate și discuții

În ceea ce privește *cerințele legate de tehnoredactarea articolelor*, se remarcă faptul că au fost respectate de majoritatea autorilor. Toți elevii au respectat întocmai cerințele legate de tipul și dimensiunea fontului, respectiv poziția titlului articolului și al numelui autorului/autorilor. 7 echipe (87,5%) au respectat cerințele legate de tipul și dimensiunea fontului utilizat pentru redactarea corpului articolului, precum și setările paginii. 6 echipe (75%) au respectat în totalitate cerințele legate de scrierea bibliografiei (tipul și dimensiunea fontului, standardele APA7), iar 2 echipe (25%) au respectat doar parțial (neținând cont de standardele APA7 recomandate). Toți elevii au trimis fotografiile care însoțesc articolele în forma și formatul solicitat, însă fără a menționa corespunzător sursa acestora. Ulterior, sursele fotografiilor au fost precizate doar la bibliografie.

Tabelul 2. Grila de evaluare a cerințelor legate de tehnoredactarea articolelor

Categorii/ componente	G ^A (3*)	G ^B (5*)	G ^C (2*)	G ^D (1*)	G ^E (5*)	G ^F (4*)	G ^G (1*)	G ^H (4*)	Total	
									Nr.	%
Titlul articolului	x	x	x	x	x	x	x	x	8	100
Numele autorului/autorilor	x	x	x	x	x	x	x	x	8	100
Corpusul articolului	x	x	x	x	x	x	-	x	7	87.5
Bibliografia	x	x	x	x	-	x	-	x	6	75
Respectarea setărilor paginii	x	x	x	x	x	x	-	x	7	87.5
Anexe fotografii	x	x	x	x	x	x	x	x	8	100

* nr. membrilor desemnați ai grupelor care au scris articole în nr. 2/2024, anul XXII, al revistei *Geographia*; x = există; – lipsește

În legătură cu *elementele de conținut ale revistei*, toți elevii, membri ai celor opt grupe, autori ai articolelor, au fost menționați în *colectivul de redacție* al revistei. *Editorialul* a fost scris și semnat de redactorul coordonator (membră a echipei G^B). Membri ai 4 echipe (50%) au scris

articole despre *Caracteristicile geografice ale Austriei* cu titlurile: „*Viena – aspecte geografice*” (2 membri, echipa G^B), „*Clima Austriei*” (un membru, echipa G^C), „*Hidrografia Austriei. Un peisaj acvatic pitoresc*” (un membru, echipa G^F), „*Economia Austriei*” (2 membri, echipa G^D). Informațiile prezentate sunt redactate succint, cu claritate și sunt însoțite de fotografii adecvate. Nu au fost abordate unele teme menționate în sarcina de lucru, precum „*Particularitățile reliefului*” (sarcină ce revenea echipei G^A; articolul nu a fost finalizat), iar aspecte privind „*Poziția geografică și vecinii*”, respectiv „*Populația și așezările*”, au fost grupate de echipa G^B alături de alte elemente generale (precum cultura sau educația) în articolul cu titlul „*Viena – aspecte geografice*”. Toți autorii au utilizat exclusiv resurse web, ignorând celelalte recomandări primite de la profesori (titluri de articole și cărți, menționate în bibliografia recomandată). Nu s-au utilizat citări în text.

O echipă (12,5%) a scris un articol cu titlul „*O scurtă istorie a Vienei*” (un membru, echipa G^A), reușind să surprindă, într-un spațiu restrâns, principalele repere istorice care au jalonat devenirea acestui oraș. Lipsesc referințele critice în text, iar la bibliografie sunt incluse doar resurse web.

6 echipe (75%) au prezentat în articolele scrise *principalele obiective turistice ale Vienei*: „*Centrul vechi al Vienei*” (3 membri, echipa G^E), „*Palatul Imperial Hofburg*” (2 membri, echipa G^H), „*Curtea de la Viena*” (2 membri, echipa G^F), „*Schönbrunn, o moștenire culturală fascinantă*” (un membru, echipa G^B), „*Grădina Zoologică*” (3 membri, G^E), „*Primăria din Viena*” (2 membri, echipa G^H), „*Muzeul de Științe ale Naturii din Viena*” (un membru, echipa G^B), „*Muzeul de Artă din Viena. O bijuterie culturală a Europei*” (un membru, echipa G^F), „*Muzikverein*” (un membru, G^B), „*Catedrala Sf. Ștefan*” (2 membri, echipa G^A), „*Strada Kärntner*” (2 membri, echipa G^A), „*Parcul Prater*” (2 membri, echipa G^C). Cu excepția unui membru al echipei G^B, care a scris despre celebra „*Sală de Aur*” unde se ține faimosul Concert de Anul Nou, neamintind (și) despre Opera din Viena (conform cerinței), echipele au respectat indicațiile primite de la profesor în legătură cu temele abordate în articole. 7 echipe (87,5%) au utilizat doar resurse web, iar o echipă (un membru, G^F) a consultat, menționând la bibliografie și alte categorii (articole, cărți). Lipsesc referințele critice în text. Articolele scrise de elevi sunt bine structurate, prezentând într-o

formă atrăgătoare (ilustrativ, dar și ca limbaj) principalele atracții turistice vieneze și particularitățile lor, precum și multe curiozități.

Coperta față și coperta spate (figura 1) au fost realizate de redactorul coordonator împreună cu consiliul editorial, membri ai echipei G^B (care nu a fost menționat nominal în revistă). Design-ul îi aparține redactorului coordonator. Au fost respectate toate cerințele referitoare la: ediție, număr, anul publicării (coperta față), sigla și motto (coperta spate). Articolele au fost verificate și corectate de redactorul coordonator împreună cu consiliul editorial, precum și de cei doi profesori. Revista a fost tipărită color, având 20 de pagini, format A5, în 50 de exemplare color, și s-a distribuit participanților gratuit (2 exemplare au fost donate bibliotecilor Colegiului și Județeană Mureș). Fondurile necesare s-au obținut prin reciclarea hârtiei (activitate lunară a Clubului *GeoArt*). Revista a constituit apoi un ghid util pe parcursul excursiei la Viena.

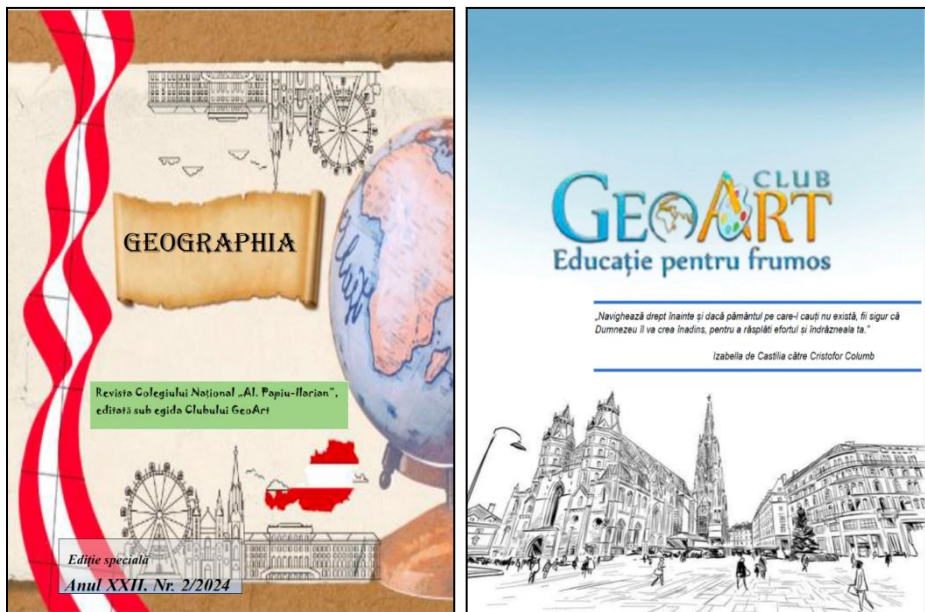

Figura 1. Coperta față și coperta spate a revistei *Geographia*, anul XXII, nr. 2/2024

(autor: eleva Irina Suciu, clasa a X-a, redactor coordonator)

Prin documentarea bazată pe bibliografia recomandată de profesori și scrierea articolelor, elevii și-au îmbogățit calitativ și cantitativ cunoștințele legate de caracteristicile geografice ale Austriei, istoria Vienei

și principalele atracții turistice ale capitale dunărene și s-au sensibilizat în legătură cu valorile culturale și spirituale europene. Participarea la activitățile integrate unui proiect educațional internațional îi orientează spre calitatea de cetățeni activi, membri ai comunității, deschiși spre o dezvoltare durabilă. Excursia școlară favorizează conștientizarea activităților de grup ca suport al prieteniei și al intensificării relațiilor interculturale, dar și încurajează vorbirea și înțelegerea unor limbi de circulație internațională, precum limbile engleză și germană. De asemenea, contribuie la conștientizarea importanței și implementarea valorilor educației vizual-estetice, la dobândirea unui comportament atent, tolerant, civilizat, la dobândirea unor sentimente de înțelegere și respect față de toți oamenii indiferent față de poziția socială, etnie, limbă, orientarea religioasă sau politică.

Concluzii

Documentarea elevilor și realizarea unui reviste, ca preambul al excursiei tematice cu caracter interdisciplinar din cadrul unui proiect educațional internațional, oferă șansa realizării legăturii dintre teorie și practică, dar și a contextualizării învățării, a dobândirii de noi cunoștințe, deprinderi sau abilități, a completării corpusului experiențelor valoroase pentru dezvoltarea personală și profesională.

Rezultatele cercetării arată că scrierea articolelor și alcătuirea unei reviste pe baza unei documentări riguroase și a parcurgerii bibliografiei recomandate de profesor, reprezintă o modalitate inedită de acumulare de noi informații și dezvoltare de noi competențe. Discuțiile elevilor în grupuri și împreună cu profesorul (în timpul liber și la școală, în orele de *geografie*, respectiv în cadrul întâlnirilor săptămânale ale Clubului *GeoArt*), au contribuit la clarificarea conceptelor, la completarea cunoștințelor și la corectarea unor reprezentări greșite despre Austria în general, dar și despre Viena, în special.

Analiza modului de realizare de către elevi a articolelor pe care le-au inclus în revistă relevă că acest proces a avut eficiență în dezvoltarea competenței de documentare la elevi atât în bibliotecile tradiționale, cât și

pe internet. Ca urmare a etapelor parcurse în identificarea surselor referitoare la tematica revistei, elevii au conștientizat importanța documentării în acumularea informațiilor din diverse domenii și a organizării datelor pe baza unor criterii și a unor cerințe.

Bibliografie

1. Ciascai, L. (2007). Utilizarea cercetării-acțiune în practica profesională [The Use of Action Research in Professional Practice]. In M.E. Dulamă, F. Bucilă & O.-R. Ilovan (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 3, pp. 46-5). Editura Clusium.
2. Conțiu, A., & Conțiu H.V. (2016). Valorificarea informației geografice din literatură prin implicarea activă a elevilor în situații creative inedite de învățare [The Use of Geographical Information from Literature – an Opportunity to Enhance the Relationship between Students and Unique Creative Learning Situations]. In M.E. Dulamă, O.-R. Ilovan, H.-V. Conțiu & A. Conțiu (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 15, pp.88-110). Editura Presa Universitară Clujeană.
3. Conțiu, H.V. (2009). Proiectul „Târgu Mureș – un oraș ecologic”. Un model de educație prin geografie [The Project „Târgu Mureș – an Ecological City”. A Model of Education Through Geography]. In M.E. Dulamă, F. Bucilă & O.-R. Ilovan (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 8, pp. 40-50). Editura Presa Universitară Clujeană.
4. Conțiu, H.V., & Conțiu, A. (2009). Aplicații biogeografice cu elevii. Studiu de caz: arborii vechi și fauna lor saproxilică din bazinul Târnavei [Biogeographical Applications with Students. Case Study: Old Trees and Their Saproxylic Fauna in the Târnava Basin]. In M.E. Dulamă, F. Bucilă & O.-R. Ilovan (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 8, pp. 209-214). Editura Presa Universitară Clujeană.
5. Dulamă, M.E. (2004). *Modelul învățării depline a geografiei. Teorii și practici didactice* [The Model of Comprehensive Geography Learning: Theories and Teaching Practices. Editura Clusium.
6. Dulamă, M.E. (2008a). *Metodologie didactică. Teorie și aplicații* (ediția a 2-a) [Didactic Methodology: Theory and Applications, 2nd edition]. Clusium.

7. Dulamă, M.E. (2008b). *Metodologii didactice activizante. Teorie și practică* [Activating Didactic Methodologies: Theory and Practice]. Clusium.
8. Dulamă, M.E. (2010a). *Formarea competențelor elevilor prin studierea localității de domiciliu. Teorie și aplicații* [Developing Students' Competencies through the Study of Their Local Community: Theory and Applications]. Presa Universitară Clujeană.
9. Dulamă, M.E. (2010b). *Fundamente despre competențe. Teorie și aplicații* [Foundations of Competencies: Theory and Applications]. Presa Universitară Clujeană.
10. Dulamă, M.E., Ilovan, O.-R., Conțiu, A., & Conțiu H.-V. (2013). Reprezentarea spațiului urban din perspectiva orașului ideal [Representing Urban Space from the Perspective of the Ideal City]. In M.E. Dulamă, O.-R. Ilovan, G. Osaci-Costache, & H.-V. Conțiu (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary trends in teaching and learning geography* (Vol. 12, pp. 151-168). Presa Universitară Clujeană.
11. Dulamă, M.E., Ilovan, O.-R., Conțiu, A., & Conțiu, H.-V. (2012). Representing urban space according to the features of the ideal city. *Romanian Review of Geographical Education*, 1, 43-61. <http://doi.org/10.23741/RRGE120124>
12. Dulamă, M.E., Ursu, C.-D., Ilovan, O.-R., Răcășan, B.S., Andronache, D., & Rus, G.-M. (2020). Representing Urban Space: Constructing Virtual Landscapes and Developing Competences. In V. Chiș, (Ed.), *7th Edition of Education Reflection Development International Conference 2019, European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (85, pp. 694-703). <http://doi.org/10.15405/epsbs.2020.06.72>
13. European Commission, Europe AidCo-operation Office (2002). *Project Cycle Management (Handbook)*. PARTICIP GmbH.
14. Glava, A. (2003). Câteva considerații despre metoda proiectelor. În Chiș V., Stan, C., Bocoș M., *Omagiu profesorului Miron Ionescu. Studii și reflecții despre educație*. Presa Universitara Clujeana.
15. Glava, A. & Glava, C. (2005). Metoda proiectelor de investigație în predarea și învățarea geografiei. In M.E. Dulamă, O.-R. Ilovan & F. Bucilă (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 2, pp. 277-282). Editura Clusium.
16. Hobai, R. (2024). Erasmus+ Programme – Context for Developing Student's Competences. *Romanian Review of Geographical Education*, XIII(1-2), 35-45. DOI: <http://doi.org/10.23741/RRGE20243>
17. Ilovan, O.-R. (2007). Etica în cercetarea științifică [Ethics in Scientific Research]. In M.E. Dulamă, F. Bucilă & O.-R. Ilovan (Eds.), *Tendințe actuale în*

predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography (Vol. 3, pp. 11-17). Editura Clusium.

18. Ilovan, O.-R., Adorean, E.-C., Gligor, V., Marosi, Z., Voicu, C.-G, Dulamă, M.E., & Nicula, S.-Al (2018a). Inhabitants' perceptions of the central squares and quality of life in Cluj-Napoca, Romania. *Territorial Identity and Development*, 3(2), 104-133. DOI: <http://doi.org/10.23740/TID220185>
19. Ilovan, O.-R., Dulamă, M.E., Boțan, C.N., Ciascai, L., Fonogea, S.-F., & Rus, G.M. (2018b). Meaningful learning: case studies on the territorial identity of historical urban centres. In V. Chis & I. Albulescu (Eds.), *5th International Conference „Education, Reflection, Development”, The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences* (pp. 413-421). DOI: <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2018.06.49>. WOS:000449456600048
20. Ilovan, O.-R., Dulamă, M.E., Boțan, C.N., Magdaș, I., & Vana, V.M. (2016). Quality in Geographical Research? Territorial Planning Students' Online Research Methods. In V. Chis & I. Albulescu (Eds.), *4th International Conference „Education, Reflection, Development”* (pp. 211-216). Vezi: <http://www.futureacademy.org.uk/publication/EpSBS/ERD2016FutureAcademy>. <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.12.28>. WOS:000392266100028.
21. Ilovan, O.-R., Kosinszki, S.-A., Dulamă, M.E., & Marian, M. (2018c). Usefulness of Web Sources in Geography Bibliographical Research and Learning. In M. Vlada (Ed.). *Proceeding of the 13th International Conference on Virtual Learning* (pp 272-277). Editura Universității.
22. Osaci-Costache, G., Dulamă, M.E., Alexandru, D., & Voitovici, M.-R. (2013). Forming and assessing the competence to elaborate touristic plans. *PedActa*, 3(2), 97-114.
23. Paraschiv, V. (2007). Strategii didactice bazate pe activitatea practică la geografie [Teaching Strategies Based on Practical Activities in Geography.]. In M.E. Dulamă, F. Bucilă & O.-R. Ilovan (Eds.), *Tendințe actuale în predarea și învățarea geografiei/ Contemporary Trends in Teaching and Learning Geography* (Vol. 3, pp. 239-245). Editura Clusium.
24. Project Management Institute (2000). *A Guid to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*. Newtown Square, Pennsylvania, USA.
25. Project Management Institute (2009). *A Guid to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide, Fourth Edition)*. Newtown Square, Pennsylvania, USA.
26. Sanislai, D., Dulamă, M.E., Ilovan, O.-R., & Vana V.M. (2016). The urban identity of romanian cities represented in students' posters. *Romanian Review of Geographical Education*, 2, 34-45. <http://dx.doi.org/10.23741/RRGE220163>.

27. Ursu, C.-D., Dulamă, M.E., & Chiș, O. (2019). The competences to explore, present and represent the urban space. In V. Chiș & I. Albulescu (Ed.), *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS, vol LXIII-ERD 2018, Future Academy 2019, e-ISSN: 2357-1330, 6th International Conference „Education, Reflection, Development”* (pp. 349-357). <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.06.43>. WOS:000481933700043.

ANEXA 1. Revista *Geographia* (anul XXII, nr. 2/2024) – cerințe legate de tehnoredactarea articolelor și elemente de conținut ale revistei

A. Cerințe legate de tehnoredactarea articolelor

1. *Titlul articolului* (TNR, 14, Centered, în partea de sus a paginii).
2. *Numele autorului/autorilor* (TNR 12, Centered, la un rând sub titlu).
3. *Corpusul articolului* (TNR 11, Justified, la două rânduri sub numele autorului/autorilor, fără fotografii)
4. *Bibliografia* (lista tuturor cărților, articolelor, studiilor, site-urilor studiate/accesate) (TNR 11, Justified, la un rând sub corpusul articolului; se recomandă utilizarea standardelor APA (7th edition). [https://www.cogitatio press.com/doc/APA%20Style%20Guide%20\(7th%20ed.\).pdf](https://www.cogitatio press.com/doc/APA%20Style%20Guide%20(7th%20ed.).pdf).
5. *Setări ale paginii*: A4, Layout/ Margins: Normal (Top: 2,54 cm; Bottom: 2,54 cm; Left: 2,54 cm; Right: 2,54 cm); Indentation (Left, Right): 0; Special/ First line: 1,27 cm; Spacing (Before, After): 0; Line spacing: Single.
6. *Fotografiile* se vor trimite separat pe adresa de e-mail a Clubului *GeoArt*, în format JPEG sau PDF, fiind menționată sursa.

B. Elemente de conținut ale revistei

1. Coperta (față și spate), cu menționarea ediției, numărului, anului publicării, respectiv a siglei și motto-ului Clubului *GeoArt*
2. Colectivul redacțional al revistei
3. Editorial, semnat de redactorul coordonator
4. Caracteristici geografice ale Austriei
5. O scurtă istorie a Vienei
6. Prezentarea principalelor obiective turistice ale Vienei

10. Rolul educației muzeale în predarea istoriei în învățământul primar

Elena Andreea Trif-Boia^a

Abstract: Over time, museums have fulfilled several functions: collecting and preserving cultural assets, protecting and restoring museum heritage, researching cultural assets and, more recently, enhancing museum heritage for educational purposes. In the last decades of the previous century and during the current one, this last perspective has seen continuous progress all over the world, but in the Anglo-Saxon world, Great Britain and the United States of America especially, states that have emphasized cooperation between museums and school institutions, thus favoring the increase of the former's educational impact.

The present paper analyzes the role of museum education in teaching History in primary school. From a structural point of view, we will capture the museum education's impact on students' learning activities, the types of activities carried out at the museum, the stages needed for preparing such visits and the specific didactic approaches.

Keywords: *Museum education, History, primary education, heritage, Didactics*

Teoria pedagogiei muzeale își are originea în *gândirea iluministă* a secolului al XVIII-lea, care a generat entuziasm pentru egalitatea de șanse

^a Elena Andreea Trif-Boia este lector universitar doctor la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor socio-umane, Universitatea „Babeș-Bolyai”. E-mail: boia_andreea@yahoo.com

în învățare, și în tendințele *educației noi*, de la începutul veacului XX (Veress, L.; Codrea, V. A., 2021, p. 12), educație ce propunea dobândirea de cunoștințe și în afara spațiului școlii.

Mediul anglo-saxon, în special Statele Unite ale Americii, a constituit un teren propice de propagare a ideilor privind rolul educațional al muzeelor. În lucrarea *Școala și comunitatea* (1900), John Dewey, el însuși mare admirator al acestor așezăminte culturale, a subliniat importanța lor în educație. În centrul clădirii școlii, afirma Dewey, ar trebui organizat un muzeu care împreună cu biblioteca, laboratorul și atelierul să asigure copiilor dobândirea de cunoștințe prin activități practice (*Ibidem*). De-a lungul timpului, această idee re apare în scrierile sale. După ce a vizitat Turcia, în vara anului 1924, la invitația lui Mustafa Kemal Atatürk, primul președinte și fondator al Republicii Turce, Dewey s-a arătat impresionat de activitatea arheologică de acolo și a cerut ca la Universitatea din Constantinopol să fie înființat și un departament de arheologie care să dețină legături strânse cu un muzeu atât pentru expunerea vestigiilor, cât și pentru educație (George E. Hein, 2004, p. 419).

În vreme ce John Dewey pleda pentru integrarea experiențelor de viață și a activităților educaționale în școli, educația muzeală se dezvoltă ca o componentă activă a muzeelor de dincolo de Atlantic (George E. Hein, 2004, p. 421).

Img. 1. Lecție la muzeu, 1960 (Stedelijk Museum Amsterdam)

Sursa: *Wikipedia.org*

Pe 16 decembrie 1899 se deschide Brooklyn Children's Museum, instituție ce se extinde într-un ritm foarte rapid. Dacă inițial acesta oferea vizitatorilor săi două săli de expoziții și o bibliotecă, 9 ani mai târziu, în 1908, numărul sălilor de expoziție avea să ajungă la 12, oferind celor care îi treceau pragul șansa de a explora subiecte de interes pentru istoria, geografia, arta, botanica și biologia Statelor Unite ale Americii (*A Guide to the Records...*, 2019, p. 3). Concomitent, John Cotton Dana (1856-1929), director de bibliotecă și, ulterior, de muzeu, se remarcă în spațiul public prin articole ce condamnă caracterul elitist al acestor instituții culturale și recomandă înființarea unor muzee școlare care să ofere sprijin în activitățile de învățare. Muzeele, aprecia el, trebuie să se afle în sprijinul comunității (George E. Hein, 2004, p. 422), să fie relevante pentru viața de zi cu zi a cetățenilor.

Totuși, atenția acordată rolului educativ al muzeelor a sporit abia după cel de Al Doilea Război Mondial, o dată cu redeschiderea acestor instituții. Muzeele au început atunci să conceapă programe educaționale destinate școlilor, excursia școlară fiind forma cel mai des întâlnită. Tot acum se conturează și profesia de pedagog muzeal, prima mențiune a acesteia fiind prezentă în lucrarea lui Coleman Laurence Vali, scriitor american, devenit în 1943 director al Asociației Americane a Muzeelor, *Manual for Small Museums*, 1927 (George E. Hein, *Museum Education*, p. 344).

Pe tema rolului muzeelor în educație au fost realizate în ultimele decenii o serie de studii atât la noi în țară, cât și pe plan internațional. Majoritatea au scos în evidență valențele formative ale lecțiilor susținute la muzeu și au subliniat necesitatea colaborării între profesori și pedagogi muzeali în scopul identificării competențelor din programele școlare ale disciplinelor care pot fi formate și dezvoltate prin activități specifice acestor instituții. Printre avantajele menționate figurează promovarea memoriei colective, a valorilor naționale și internaționale, cunoașterea patrimoniului, dar și conștientizarea necesității protejării și promovării acestuia, dezvoltarea abilității de a înțelege și a aprecia cum a fost viața oamenilor care au trăit în timpuri și locuri diferite. Din punct de vedere didactic, educația muzeală promovează *învățarea autentică*, deoarece sunt expuse obiecte din lumea reală, conectând astfel prezentul cu trecutul

(Woodward), permite realizarea unor activități interactive și interdisciplinare, dezvoltă memoria și gândirea critică, presupune mișcare și favorizează mai multe stiluri de învățare (Prabhas Kumar Singh, pp. 73-74; Marcus, Alan S.; Stoddard, Jeremy D.; Woodward, Walter W. pp. 7-11; Veress, László; Codrea, Vlad A., 2021; Osama Abd El Wareath, 2022; Kelly Lynda, 2011; Eilean Hooper-Greenhill, 2007, C. Cucoș, 2013). Nu în ultimul rând, prin activitățile practice promovate în cadrul atelierelor educaționale (realizarea unor piese ceramice inspirate de obiectele expozițiilor, decorarea unor obiecte ceramice, demonstrarea unor ocupații din trecut etc.) se dezvoltă creativitatea participanților, curiozitatea și dorința lor de a învăța pe tot parcursul vieții.

Redăm mai jos o analiză comparativă între mediul de educație formal și cel muzeal, analiză publicată de către Laura Căpiță, Carol Căpiță și Mihai Stamatescu într-o lucrare ce detalia avantajele educației non-formale în cadrul disciplinei Istorie. Prin intermediul ei, autorii amintiți atrag atenția asupra faptului că opțiunea pentru educație informală sau non formală reprezintă până la urmă și un set de valori educaționale: dacă dorim să punem accent pe achiziție de cunoștințe, îl vom promova pe cel dintâi, dacă, în schimb, dorim să punem accent pe formare de competențe și atitudini, vom desfășura activități axate pe dimensiunea experimentală, cum este și vizita la muzeu (L. Căpiță, C. Căpiță, M. Stamatescu, 2007, p. 69).

Tabel 1. Contexte educaționale (L. Căpiță, C. Căpiță, M. Stamatescu, 2007, p. 70)

Elemente componente	Clasa	Muzeul
Organizarea spațiului	Deseori impersonal	Personalizat
Obiectivele de învățare	Definite clar	Definite ad-hoc, conform intereselor sau holistice
Sursele de informare	Modele, substitute	Autentice, puternic contextualizate
Motivația învățării	Intrinsecă/extrinsecă	Intrinsecă
Schemele cognitive	Legate de situații teoretice deja elaborate	În curs de formare
Interactivitate	Verbalizată	Potențial acțională, sigur vizuală

Despre impactul pozitiv al educației muzeale ne vorbește și un studiu desfășurat în Marea Britanie, în perioada 2003-2005. În cadrul acestuia au participat 3.172 de profesori și 56.810 elevi (Hooper-Greenhill, Eilean, 2007, pp. 76-77). Aproximativ 80% dintre elevi au avut vârsta cuprinsă între 5 și 11 ani, restul între 11 și 18 ani. Activitățile muzeale au fost realizate în funcție de conținuturile programei școlare, în procent de aproximativ 90%, iar cca 70% dintre acestea au vizat teme de Istorie sau cu caracter interdisciplinar (70% teme de Istorie în cadrul RR1, desfășurat în perioada iulie 2003 – februarie 2004; 51% teme de Istorie și 27 % teme interdisciplinare în cadrul RR2, desfășurat în intervalul iulie 2004 – februarie 2005). În cadrul investigației au fost evaluate 5 categorii de rezultate ale elevilor: 1. Bucurie, inspirație, creativitate; 2. Cunoaștere și înțelegere; 3. Aptitudini; 4. Atitudini și valori; 5. Acțiune, comportament, progresie (Hooper-Greenhill, Eilean, 2007). Concluziile studiului nu sunt deloc surprinzătoare: cea mai mare parte a profesorilor și a elevilor, peste 90%, și-au manifestat entuziasmul pentru aceste activități ce au presupus ateliere de lucru și sesiuni de învățare activă. De pildă, 99% dintre profesori au considerat că elevii s-au bucurat și că au fost inspirați de vizita efectuată la muzeu. În procente la fel de ridicate au răspuns și că astfel de vizite i-au ajutat pe elevii lor să obțină noi date și informații, să dobândească abilități sau să și le îmbunătățească pe cele deja avute, să aibă o atitudine pozitivă față de învățare, să înțeleagă mai ușor tematicile expuse (Hooper-Greenhill, Eilean, 2007, pp. 119-134).

La rândul său, un studiu realizat în Norvegia, de această dată pe copii cu vârsta cuprinsă între 5 și 6 ani, subliniază rolul important al educației muzeale în dobândirea cunoștințelor istorice, muzeele oferindu-le elevilor șansa de a observa și investiga mici detalii, de a atinge și a mirosi, cu alte cuvinte o abordare concretă și vie a învățării (Skjæveland, Y., 2017, pp. 16-17). Istoria tangibilă, perceptibilă, susțineau autorii studiului, poate fi un mijloc de depășire a scepticismului inspirat de Piaget cu privire la învățarea ei în copilăria timpurie (Skjæveland, Y., 2017, pp. 16-17).

Img. 2. Elevi de liceu în vizită la Muzeul de Istorie a Transilvaniei (2024)

Există mai multe tipuri de activități pe care le putem desfășura la muzeu:

- a. *Tururile ghidate* – interactive, realizate fie de către muzeografi, fie de către cadrele didactice, pe baza unei pregătiri prealabile; în cadrul acestora sunt prezentate colecțiile muzeului, integral sau parțial, în funcție de scopul vizitei, de timpul alocat acesteia.
- b. *Atelierele tematice* – îmbină expunerile teoretice cu activitățile practice, favorizând mai multe stiluri de învățare. Oferim exemplul unui atelier de olărit în care, mai întâi, elevii pot afla informații legate de istoricul artei olăritului, despre modul de preparare a lutului sau tehnicile de decorare a vaselor, pentru ca, ulterior, să se implice în activități practice de confecționare a unor vase după modelul celor tradiționale.
- c. *Lecții interactive* – sunt realizate în genere de către profesori și presupun realizarea unor activități în conformitate cu conținuturile și competențele expuse în programele școlare.

Potrivit profesorului Călin Felezeu, vizitele și excursiile realizate la muzee, situri arheologice, pot fi clasificate și în funcție de criteriile instructive, demonstrative sau aplicative, în:

- a. *Preliminare* – cu scopul de a-i introduce pe elevi în tematica lecțiilor de istorie ce urmează a fi predate.

- b. *Curente* – organizate în timpul parcurgerii unor lecții de istorie, având un rol „*ilustrativ, aplicativ și demonstrativ*” (C. Felezeu, 2000, p. 336).
- c. *Finale* – organizate la finalul unui modul, al unui an școlar, având un rol ilustrativ și aplicativ.
- d. *Documentare* – în vederea redactării unor referate ce urmează a fi prezentate în cadrul cercurilor de istorie (*Idem*, pp. 335-336).

Organizarea unei vizite la muzeu implică parcurgerea mai multor etape (C. Felezeu, 2000, pp. 336-337; L. Căpiță; C. Căpiță; M. Stamatescu, 2007, pp. 76-77). Avem, mai întâi, *momentul de pregătire* a activității. În cadrul acestuia profesorul se documentează la fața locului și analizează materialul documentar oferit pentru a identifica informațiile ce trebuie accesate de către elevi.

Img. 3. Elevi de liceu în vizită la Muzeul Farmaciei, Cluj-Napoca (2024)

Totodată, stabilește durata vizitei, traseul și decide modalitățile în care elevii vor înregistra cunoștințele (audio, notițe, desen). Nu în ultimul rând, își va proiecta activitățile și își va pregăti resursele didactice necesare desfășurării vizitei. Etapa presupune și o pregătire prealabilă a elevilor astfel încât aceștia să știe ce reprezintă o astfel de instituție și care este rolul ei, să cunoască acele conținuturi ce le sunt necesare înțelegerii materialelor cu care vor intra în contact la muzeu și, totodată, să se

familiarizeze cu regulile ce trebuie respectate în timpul vizitei. Tot acum li se pot prezenta pliante ale instituției sau câteva detalii legate de colecțiile ce urmează a fi parcurse. Cea de a doua etapă este cea a *vizitei propriu-zise* care implică respectarea a ceea ce a fost stabilit în etapa precedentă, cu asigurarea disciplinei elevilor, urmărirea îndrumărilor oferite de către ghizi, luarea de notițe etc.. Iar ultima este destinată *activităților post-muzeale* care pot viza sesiuni de analiză și reflecție pe marginea activităților desfășurate, realizarea unor postere care să conțină imagini ale unor exponate, organizarea unor expoziții de fotografii, desene, prezentări video etc. menite să le fixeze informațiile nou dobândite.

Din punctul de vedere al metodelor utilizate, vizita la muzeu poate implica strategii specifice disciplinei Istorie, bazate pe povestire, explicație, descriere, conversație, problematizări, demonstrații, studii de caz, jocuri de rol, dezbateri, comparații etc., adaptate nivelului de vârstă al elevilor, dar și particularităților conținutului ce urmează a fi abordat. Totodată, în scopul realizării unor activități interactive și captivante, pot fie organizate discuții ghidate, activități practice sau demersuri de îmbină jocul cu activitățile de cercetare și explorare.

Micul arheolog – o activitate în care elevii sunt puși în situația de a descoperi copii ale unor exponate, cu instrumentele specifice arheologilor, pe șantier improvizate; ulterior, activitatea implică analiza detaliată a acestor surse (materiale, culoare, dimensiuni, informații scrise/desene, destinație, vechime etc.); scopul activității este, așadar, de a-i ajuta pe elevi să descopere traseul unor obiecte arheologice de la momentul descoperirii lor, până la expunerea lor în cadrul colecțiilor muzeului și poate fi extrem de utilă în lecțiile introductive în care îi învățăm pe elevi ce este Istoria, care sunt sursele cu care operează istoricii, cum se scrie aceasta etc.. Competențe care pot fi formate: 2.1. *Identificarea de surse istorice utilizând o varietate de instrumente, inclusiv tehnologiile de informare și comunicare*; 2.2. *Aplicarea unor procedee simple de analiză a surselor pentru a identifica informații variate despre trecut* (Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a, 2014).

Detectivul în muzeu – elevii primesc fișe de lucru cu indicii, care pot fi descrieri succinte ale unor exponate din cadrul muzeului/

reprezentări grafice ale acestora, și au ca sarcină să le identifice în cadrul expozițiilor vizitate; în următoarea etapă activitatea continuă cu o analiză detaliată a obiectelor descoperite (caracteristici, destinație) și a perioadei în care au fost confecționate. O lecție precum *Copilăria de ieri, copilăria de azi*, Istorie, clasa a IV-a, de pildă, se poate desfășura în cadrul unui muzeu etnografic. Aici, elevii pot primi o fișă cu indicii care să îi conducă la descoperirea unor jucării ce au aparținut copiilor din vremurile trecute, pentru ca ulterior activitatea să continue cu un istoric al copilăriei, cu o analiză a vieții oamenilor, a obiceiurilor și a tradițiilor care s-au transmis până în prezent. Totodată, se pot desprinde asemănările și deosebirile dintre copilăria de astăzi și cea din trecut. Competențe care pot fi formate prin această activitate: 2.1. *Identificarea de surse istorice utilizând o varietate de instrumente, inclusiv tehnologiile de informare și comunicare*; 2.3. *Identificarea, pe baza surselor, a cauzelor, a consecințelor și a elementelor care s-au schimbat sau nu într-o anumită perioadă de timp*; 4.1. *Determinarea semnificației unor evenimente din trecut și din prezent (Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a, 2014).*

Dramatizarea – vizitele ghidate pot fi urmate de dramatizări ale unor evenimente, povești sau legende istorice cunoscute. Spre exemplu, dramatizarea unei ședințe a Divanului ad-hoc desfășurată la Iași, în anul 1857, a fost realizată de către elevii unei școli generale din București (Cerghit, p. 272). La fel de bine, vizitarea unei expoziții muzeale despre Unirea de la 1859, personalitatea și reformele realizate de către Al. Ioan Cuza, poate fi urmată de dramatizarea unor povești cunoscute precum *Moș Ioan Roată și Unirea, Ocaua lui Cuza, Dreptatea lui Cuza*. În fine, pot fi utilizate și dramatizări teatrale care, deși se petrec în afara cadrului muzeal propriu-zis, folosesc elemente de recuzită specifice evocării scenice a împrejurărilor în care s-au petrecut evenimente istorice semnificative, aducând în fața elevilor reprezentări vii ale trecutului și contextelor acestuia. Merită menționată, în acest sens, reprezentarea teatrală realizată în anul 2015 de către regretatul Profesor Călin Felezeu împreună cu Profesorul Tasin Gemil și fiica Raluca Felezeu pe scena Teatrului de la Turda având ca subiect epoca lui Soliman Magnificul și curtea acestuia de la Istanbul. Mai mult decât atât, există și așa-numita

metodă a teatrului muzeal ce presupune organizarea de reprezentații dramatice în cadrul propriu-zis al muzeelor cu ajutorul unor actori sau, în lipsa acestora, cu ajutorul angajaților instituției. Aceste activități vizează implicarea intelectuală și emoțională a elevilor astfel că informațiile sunt reținute mai ușor și asigură receptarea și înțelegerea mai rapidă a mesajelor transmise (Al. Zbucă, 2009, p. 10) deoarece sunt forme accesibile, iar, în plus, elevii „*nu simt constrângerile pe care le asociază în general cu programele educaționale de orice fel*” (Idem, p. 13). Competențe care pot fi formate prin această activitate: 3.2. *Utilizarea corectă a termenilor istorici accesibili în situații de comunicare orală și scrisă*; 3.3. *Exprimarea propriilor idei referitoare la valoarea/importanța unor evenimente semnificative din istoria personală/locală/națională/europeană* (Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a, 2014).

În ultimii ani, evoluția tehnologiei a îmbogățit experiențele din cadrul muzeelor, transformându-le în spații de învățare mult mai accesibile, dar, în același timp, interactive și captivante. Realitatea virtuală (VR), de pildă, a oferit posibilitatea realizării unor tururi virtuale de la distanță, lucru care s-a dovedit extrem de benefic, în special în perioada pandemiei Covid-19. Totodată, alături de tehnologia realității augmentate (AR), a permis reconstituirea unor așezări, a unor amplasamente geografice sau a unor evenimente istorice, a oferit posibilitatea manipulării unor obiecte, făcând experiențele de învățare mai vii, facilitând transmiterea de informații, dar și înțelegerea contextului istoric în care s-au produs evenimentele parcurse. British Museum, de pildă, încă din anul 2015 a oferit celor interesați posibilitatea de a explora virtual o casă din epoca bronzului, cu obiecte 3D din colecțiile proprii, brățări din aur și un pumnal din bronz (Joseph Ingram, *Museums, Virtual Reality...*). În prezent, muzeul dă vizitatorilor posibilitatea de a explora de la distanță colecțiile sale și, totodată, de a interacționa cu exponatele într-un mod captivant. Muzeul Louvre, pe de altă parte, a lansat *Mona Lisa: Beyond the Glass*, o experiență bazată pe tehnologia VR ce permite celor interesați să exploreze detaliile faimoasei opere de artă, dar și să învețe lucruri noi despre istoricul și tehnica în care a fost produsă (*The Mona Lisa in virtual reality...*, 2021). Nu în ultimul rând, amintim expoziția *Istorie din trecut*.

Călătorie virtuală în peisaje dispărute, deschisă în cadrul Muzeului Național de Istorie a României ce îmbină experiențele clasice, cu cele bazate pe noile tehnologii, realitatea virtuală (VR) și realitatea augmentată (AR), pentru a explora necropola de incinerare de la Cîrna, din epoca bronzului, și cetatea bizantină de la Nufăru (*Istории din trecut...*, MNIR).

Concluzii

Utilizarea resurselor muzeului în predarea conținuturilor specifice disciplinei Istorie în învățământul primar prezintă o serie de beneficii pentru elevi. În primul rând, există un avantaj de ordin psihologic, vizita la muzeu „*nu este școală*” (L. Căpiță; C. Căpiță; M. Stamatescu, 2007, p. 69), implică deplasare, deci mișcare, și, totodată, elevii pot avea o atitudine deschisă, bazată pe interacțiune. Pe de altă parte, oportunitatea de a vedea obiecte și, acolo unde se poate, de a le manipula reprezintă și o invitație la reflecție pentru elevi, la efectuarea unor comparații cu obiectele utilizate în viața modernă de zi cu zi. Istoria devine astfel „palpabilă” și relevantă din perspectiva vieții contemporane. Sub raport didactic, vizita la muzeu are un potențial formativ și constituie o modalitate eficientă de dezvoltare a interesului elevilor pentru disciplina Istorie: oferă contact direct cu obiecte ce au aparținut oamenilor din trecut, presupune participare activă și abordare interdisciplinară a conținuturilor. Nu în ultimul rând, amintim și dimensiunea civică, identitară și multiculturală: îi ajută pe copii să aprecieze moștenirea culturală locală, națională, dar, totodată, promovează și respectul pentru celelalte culturi.

Totuși, dincolo de avantajele expuse mai sus, etapa de pregătire a activităților muzeale vine cu o serie de provocări pentru cadrele didactice: organizarea acestora este uneori greoaie, presupune costuri suplimentare, ceea ce nu îi avantajează pe elevii din mediile defavorizate, și, totodată, implică o birocrație excesivă. Se adaugă, apoi, lipsa unei colaborări eficiente între muzeografi și cadre didactice astfel încât unele expoziții/activități/ateliere să poată fi valorificate din perspectiva competențelor și a conținuturilor din Programa școlară de Istorie. Parte din aceste neajunsuri pot fi, însă, atenuate prin realizarea unor parteneriate între

instituțiile de învățământ și cele muzeale, colaborări care să „amplifice valoarea rezultatelor educaționale” și să aducă „soluții reale provocărilor cu care se confruntă educația azi” (A. Zbucă, L. Ivan, 2021, p. 278).

Bibliografie

1. *A Guide to the Records of the Brooklyn Children's Museum, 1881-2011*, 2019, p. 3. Vezi: <https://www.brooklynkids.org/wp-content/uploads/2022/01/Finding-Aid-Records-BCM-02.pdf>. Adresă accesată în 15.11.2024.
2. Căpiță, Laura; Căpiță, Carol; Stamatescu (2007): Mihai, *Educație non-formală comunicare și istorie*, PIR.
3. Cerghit, Ioan (2006): *Metode de învățământ*, Ed. a IV-a, Polirom, Iași.
4. Cucos, Constantin, *Pedagogia muzeală – statut, obiective, valențe practice*, 3 noiembrie 2013. Vezi: <https://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice>. Adresă accesată pe 15.11.2024.
5. Felezeu Călin (2000): *Didactica istoriei*, Cluj-Napoca, PUC.
6. Hein, George E. (2004): *John Dewey And Museum Education*, în *CURATOR*, 47/4, octombrie 2004, pp. 413-427.
7. *Idem*, *Museum Education*, pp. 340-352. Vezi: <http://www.george-hein.com/downloads/MuseumEdBlackwellHein.pdf>. Adresă accesată pe 22 decembrie 2024.
8. Hooper-Greenhill, Eilean (2007): *Museums and Education Purpose, Pedagogy, Performance*, Routledge.
9. Ingram, Joseph, *Museums, Virtual Reality, and Historical Context*. Vezi: <https://gwu-museum-studies.github.io/Museum-Digital-Practice-2022/essays/essay-14/>. Adresă accesată la data de 22 decembrie 2024.
10. *Istории din trecut. Călătorie virtuală în peisaje dispărute*. Vezi: <https://www.mnir.ro/exhibition/istorii-din-trecut-calatorie-virtuala-in-peisaje-disparute/>. Adresă accesată la data de 22 decembrie 2024.
11. Kelly Lynda, *Student Learning in Museums: What Do We Know?*, The Sovereign Hill Museums Association, June 2011. <https://musdigi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/09/student-learning-in-museums-col-lr.pdf>. Adresă accesată în 16.11.2024.
12. Marcus, Alan S.; Stoddard, Jeremy D.; Woodward, Walter W. (2012): *Teaching History with Museums*, Routledge.

13. MaStandrea, Stefano; Maricchiolo, Fridanna (2015): *The Role of the Museum in the Education of Young Adults Motivation, Emotion and Learning*, RomaTrE-Press.
14. Osama Abd El Wareath (2022): *The role of educational museums in the development of education*, International Journal of Humanities And Language Research, Vol. 5, Issue 1, pp 36-48.
15. Prabhas Kumar Singh, *Museum and Education*, OHRJ, Vol. XLVII, No.1, pp. 69-82.
16. *Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a*, OMEN nr. 5003/02.12.2014, București.
17. Sayyidan, Ayse *Teaching History with Museums*, în International Journal of Social Science, Innovation and Educational Technologies (Online). Vol: 3 Issue: 12 pp: 234-242.
18. Skjæveland, Yngve (2017): *Learning history in early childhood: Teaching methods and children's understanding*, în Contemporary Issues in Early Childhood, 18(1), pp. 8-22. <https://doi.org/10.1177/1463949117692262>.
19. Trif-Boia, Elena Andreea (2021): *The Study Topic of History in the Romanian Primary Education Curriculum*, IJAEDU, în International E-Journal of Advances in Education, 7, 21, pp. 216–221.
20. *The Mona Lisa in virtual reality in your own home*, 23 february 2021. Vezi: <https://www.louvre.fr/en/explore/life-at-the-museum/the-mona-lisa-in-virtual-reality-in-your-own-home>. Adresă accesată pe 22 decembrie 2024.
21. Veress, László; Codrea, Vlad A. (2021): *Utilizarea pedagogiei muzeale în predarea geografiei: motivația în predarea disciplinei de studiu*, în Pedagogie muzeală VII, pp. 7–22
22. Zbucnea, Alexandra; Ivan, Loredana (2021): *Patrimoniul muzeal transformat în resursă didactică*, în DOBROART. Anuarul Muzeului de Artă Tulcea, nr. 5, pp. 277-292.
23. Zbucnea, Alexandra; Ivan, Loredana; Bem Neamu, Raluca; Mastan, Bruno (2009): *Teatrul muzeal: perspective și experiențe*, București, Tritonic.

C. Memorialistică

Câteva amintiri și reflexii privind ultimele decenii ale Imperiului Otoman – consemnate diaristic din partea unui fost ministru al Junilor-Turci (N. Batzaria)

Stoica Lascu^a

Sunt cunoscute, în lumea slujitorilor lui Clio, traiectele vieții unuia dintre cei mai reprezentativi români balcanici (născut la Crușova, în Macedonia otomană – azi orășel în Republica Macedonia de Nord) Nicolae Bațaria (1874-1952) – profesor, inspector al Școlilor și Bisericilor Românești din Macedonia; publicist (și autor de cărți) în dialectul matern și în limba literară; militant național-cultural de prim-rang al românismului balcanic; senator din partea Partidului „Uniune și Progres” (Junii-Turci; stabilit după 1915 în Țară (unde va fi, o vreme, și parlamentar, din partea Partidului Naționalist-Democrat-Iorga¹), profesând cu mult angajament ziaristica (la „Adevărul” și „Dimineața”,

^a Stoica Lascu este profesor universitar doctor la Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius”, Constanța. E-mail: lascust@gmail.com

¹ Marele nostru istoric se va referi deseori, laudativ, la „fostul meu elev Nicolae Batzaria, ajuns ministru al junilor turci” – N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*. Ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva (Seria „Memorialistică”), București, 1972, p. 438.

respectiv – din 1936 – la „Universul”), memorialistica² și scrierea de bucăți literare dedicate, cu precădere, copiilor.

Autor foarte prolific – în plan publicistic, cu o prezență aproape săptămânală în paginile presei, din 1920 până în 1944 (la care se adaugă scrierile în diferite reviste și ziare aromânești, parte fondate de el, de până la Războaiele Balcanice) și editorial –, N. Batzaria (cum se va grafia în răstimpul amintit) va oferi cititorilor, în anii '20-'30, și numeroase articole memorialistice a căror substanță/variante se regăsesc și în cele două cunoscute volume cu titluri și tematică adecvate³.

Câteva dintre acestea – parte dintr-un volum tematic aflat în preparare – le grupăm în materialul de față (fără a fi însoțite, aici – cu o excepție – de note/comentarii⁴).

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Amintiri dintr'o țară care nu seamănă cu România

Țara despre care e vorba este Turcia, o țară – evident – mult mai înapoiată decât România.

² A se vedea studiul mai vechi, datorat unui nativ tătar dobrogean, stabilit în Turcia și S.U.A., cunoscut istoric – Kemal H. Karpat [1923-2019], *The Memoirs of N. Batzaria: The Young Turks and Nationalism*, în „International Journal of Middle East Studies” [Cambridge University Press], Vol. 6, No. 3., July, 1975, pp. 276-299.

³ N. Batzaria, *Din lumea Islamului. Turcia Junilor-Turci*. Cu o prefață de N. Iorga, Editura „Ancora”, Alcalay & Calafeteanu, București, f.a. [1923] /314 pp./: „Român macedonean, student al Universității din București, profesor în mica sa patrie balcanică, membru al corpului didactic de acolo, scriitor de merit, vioiu și spiritual, ale cărui calități au fost relevate îndată după publicarea celor d'întâi schițe în «Sămănătorul», d. Batzaria a intrat în comitetul pentru «Unire și Progres», primind riscuri grave, dar având norocul de a vedea victoria unei cauze care pentru el însemna și puțința de liberă dezvoltare a neamului său și de a se împărtăși la interesanta încercare de a înnoi Turcia prin turci” – Prefață, pp. V-VI); Idem, *În închisorile turcești*, Editura Alcalay & Calafeteanu, București, 1928 /198 pp./.

⁴ Unele dintre acestea – cu referire la personaje și procese istorice invocate de N. Batzaria –, se regăsesc în volumul documentar – *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912-1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012 /508 pp./: Note, pp. 368-482 (volum apărut, într-o formă mai restrânsă, și în albaneză – Stojka Lasku, *Pavarësia e Shqipërisë në perceptimin e opinionit publik rumun (1912-1914)*. Përkthim nga Irina Nanushi dhe Gresa Nanushi, Botimet Dudaj ([Koleksionin] Të tjerë-non fiction), Tiranë, 2023 /370 pp./).

Cum să nu fie mai înapoiată, când, de pildă, în Constituția ei nu există nici un articol, nici o dispoziție, care să oprească pe cineva de a-și da, pe drept sau pe nedrept, titlul de „prinț” sau alt titlu de nobleță – și cu toate acestea, nimeni, dar absolut nimeni nu s’a gândit vreodată să-și lungească numele, înzestrându-l cu asemenea titluri?

Închipuiți-vă că pe vremea, nu tocmai îndepărtată, când și țara aceea era o monarhie – și încă o monarhie care se întindea de la golful persic până la Marea Adriatică, până și moștenitorului tronului și celorlalți prinți din familia imperială nu li se dădea decât modestul titlu de „Efendi”, titlu pe care îl poartă cu aceleași drepturi orice muritor, care știe să scrie și să citească.

Oameni înapoiți și pace.

În aceeași ordine de idei să mai cităm un fapt. Cică regimul absolutist crează și adâncește prăpastia între diferitele clase sociale. De o parte este o protipendadă, care binevoind a arunca din când în când câte o privire plictisită asupra mulțimii ce furnică în josul piramidei sociale, crede despre ea însăși că are în vine un sânge de o culoare cu totul altul decât cea roșie. De partea cealaltă stă obștea muritorilor, cărora nu le poți întinde mânat decât doar atunci când e vorba să te iei ceva.

Sute de ani populațiile fostei Împărății otomane au fost ținute sub un riguros regim absolutist. Regimul acesta crease o clasă de conducători, o pleiadă de oameni cari, punându-se în fruntea unor oștiri fanatizate, cucureau țări întregi și supuneau atotputerniciei padișahului de la Stambul popoare de milioane.

Totuși, la oamenii aceia sau la urmașii lor, te puteai duce oricând, tu, un simplu număr la cifra popularei, și totdeauna erai sigur că vei avea parte de o primire din care era isgonită orice preocupare de a marca vreo deosebire, orice gând de ai vedea în tine o ființă inferioară, care trebuie ținută la distanță și căreia nu-i poți întinde mâna.

Iar dacă se întâmpla să-l găsești la masă pe personagiul la care te-ai dus, să știi că-i făceai o adevărată supărare, dacă nu primeai invitația de a te așeza lângă dânsul și de a lua masa cu dânsul.

Încă odată, oameni înapoiți și pace.

E adevărat că nu se vorbea de democrație, de idei și de moravuri democratice, dar nu se vorbea nici de aristocrație și nici de idei și apucături aristocratice, deoarece cum să vorbești de lucruri cari nu există?

Nu exista nici un fel de aristocrație, fie ea de naștere, fie dobândită pe alte căi și prin alte mijloace. Așa fiind, toată lumea era democrată, fără să simtă nevoia de a o spune și chiar fără să o știe.

Se știa una și bună: că Dumnezeu ne-a creat pe toți de o potrivă și că ar însemna să-i stricăm opera, încercându-ne să facem deosebiri și să creăm categorii și clase, acolo unde El nu le-a creat și nu le-a vrut.

Așa gândeau oamenii din acea țară hotărât înapoiată și la fel se purtau în viața de toate zilele.

*

Într-o astfel de țară a avut și subsemnatul parte de marea plăcere de a îi ministru o bucată de vreme. Cu altă ocazie voi arăta, poate, cum de s'a produs neașteptatul eveniment, lămurind unele împrejurări demne de reținut și arătând totodată ce condițiuni au trebuit să întrunească fericiții muritori, pentru ca să fie înălțați la rangul de Excelențe ministeriale și să devie sfetnicii Maiestății Sale Imperiale.

Deocamdată ținem să lămurim că încă din prima zi a intrării în funcțiune am avut dovezi noi despre starea de înapoiere a Turciei.

În alte țări, de pildă, trecătorii de pe stradă, îndată ce văd la poarta unei case postat un sergent, înțeleg că 'n casa aceea se adăpostește o Excelență ministerială.

Așa ceva nu s'a întâmplat cu noi, membrii înaltului guvern imperial. Cică sergenții aveau altă destinație: aceea de a păzi ordinea publică, de a urmări și prinde pe hoți și pe pungași.

Dar la casa unui ministru se duc cu noaptea în cap tot felul de oameni. Se duc prietenii, al căror număr devine dintr'odată legiune, se duc admiratorii, cărora gurile rele le zic lingușitori, se duc oamenii cari au de propus afaceri foarte importante pentru stat – și foarte productive pentru dânșii, nu uită să adauge gurile rele.

Cine să-i primească și să-i conducă? La această întrebare turcii răspundeau în naivitatea lor: „Dacă n'ai acasă personal de serviciu suficient, tocmește-ți încă un servitor, care să-ți facă treaba aceasta – bine înțeles, plătindu-l din buzunarul tău”.

Să ceri unui ministru să dea ceva din buzunarul lui! Ce naivi și mai cu seamă ce înapoiati!

*

Și dacă ar fi fost numai atât!

În alte țări, de la care turcii în îngustimea minții lor se încăpățânează să nu ia pildă și învățătură, statul, iar dacă statul uită cumva, ministrul însuși are grija să-și pue la dispoziție mijloacele de locomoție necesare. Uneori face în această privință dovada unei remarcabile dărnicii. Se îngrijește, bunăoară, să aibă un automobil cât mai elegant pentru propria sa persoană, un al doilea pentru onorata sa familie, un al treilea automobil pentru prietenii săi, un al patrulea pentru ocaziuni neprevăzute.

Vin apoi secretarii generali, directorii generali, inspectorii generali și alți demnitari mai mult sau mai puțin generali.

Este oare demn și omenesc să-i lași să meargă pe jos? Unde mai pui că oamenii aceștia au tot felul de nevoi, au familii, au cumpărături de făcut la piață, au de vizitat în zilele de sărbători și câte o dată și în zilele de lucru, câte o proprietate la țară, cumpărată, bine înțeles, din micile lor economii.

Statul e dator să se gândească la dâșii și să le pue la îndemână cele mai iuți și mai confortabile mijloace de locomoție. Așa cer dreptatea socială și prestigiul statului.

Turcii însă, niște înapoiați incurabili, nu aveau măcar noțiunea unei astfel de dreptăți și nici o grije de „prestigiul statului”.

„Dacă ministrul, ziceau ei, nu consimte să meargă pe jos sau, eventual, cu tramvaiul, și dacă are familie sau prieteni pe cari vrea să-i plimbe, n’are decât să-și facă rost pe propria sa socoteală de o mașină, de o trăsură sau de orice mijloc de locomoție îi place mai bine. De aia îi dă statul leafă”.

Să se mai zică apoi de turci că ar fi și un element de progres și civilizație!

„De aia îi dă statul leafă!”

Par’că unui ministru i se dă leafa, ca să o cheltuiască pentru nevoile sale personale sau pentru a face față demnității ce ocupă. Oricum, scriitorul acestor rânduri fusese nevoit să-și facă socoteala următoare: Ca senator aveam 10 mii de plăști pe lună și nu duceam nici o grijă, nu eram amenințat de nici o primejdie și nu eram pus la vreo muncă istovitoare. Cât despre răspundere, puteam spune că n’aveam nici una.

Ca ministru mi se dau 15 mii de plăști pe lună, dar deosebirea de 5 mii în plus trebuie să o dau toată pentru plata trăsurii, care să mă ducă zilnic dela locuința mea la ministerul respectiv. Va să zică, nici un câștig din punctul de vedere material.

Prin urmare, plăcerea de a fi ministru era oarecum micșorată de această primă considerațiune de ordin economico-financiar. Dar atât în această privință, cât și în multe altele mă așteptau surprize, cari au întunecat cu desăvârșire plăcerea de a fi Excelență ministerială. Despre ele va fi vorba într'un articol viitor.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.346, 23 iunie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Emoții și primejdii

Noradunghian Efendi, un armean foarte cult, autor de importante lucrări juridice și om înzestrat cu un remarcabil simț diplomatic, scăzut însă printr'o lipsă de curaj fizică, povestea odată următoarea întâmplare autentică:

„Mă găseam la *Cetinge*, unde fusesem trimis de guvernul otoman, cu misiunea de ai aplană un incident de graniță turco-muntenegrean. Era unul din acele numeroase incidente, cari izbucneau ori de câte ori guvernul sau mai bine zis suveranul Muntenegrului constata că cei de la Constantinopol uită sau întârzie să facă un gest de dărnicie sub forma unui cadou, care să cimenteze și mai strâns prietenia dintre imperiul otoman și minusculul regat dela Marea Adriatică.

Discutam în chestiunea noului incident cu ministrul de externe al acesteia și la un moment dat discuția deveni aprinsă.

Ministrul muntenegrean recurse atunci la un argument suprem și care, în credința sa, era cel mai convingător cu putință. Anume, scoase din sertarul biroului ministerial un revolver de proporții respectabile și zise: „Iată cum ne veți sili să vă dovedim că noi avem dreptate!” Din parte-mi am pus lângă revolverul ministrului un toc de scris și i-am răspuns: «Iar noi ne vom apăra cu arma aceasta, care este mult mai puternică!»

*

Noradunghian Efendi, căruia turcii îi ziceau de preferință după numele lui de botez *Gabriel Efendi* și care fusese ministru de externe – un foarte distins ministru de externe – în guvernul căruia i-a luat succesiunea în guvernul din care a făcut parte și scriitorul acestor rânduri, a recunoscut, desigur, cât de mult s'a înșelat, închipuindu-și că în anume țări din Balcani arma unui ministru este un biet toc de scris sau, eventual, puterea de convingere a cuvântului.

A trebuit să o recunoască, după loviturile ce a primit la fizic și în modul cel mai simțitor și mai dureros.

Despre întâmplarea aceasta, care stă în strânsă legătură cu modul cum am luat noi puterea, are să fie vorba într'un articol viitor.

Deocamdată să scoatem în evidență unele fapte, cari arată că nu în toate țările și nu în orice împrejurări, „plăcerea de a fi ministru” este chiar o adevărată plăcere.

Încă în dimineața ce a urmat nopții în care luasem puterea și formasem guvernul, un coleg al meu, m'a întrebat: „Ce revolver porți?” ca și cum mi-ar fi zis: „Ce număr de ghete porți?” În răspunsul meu că nu port niciun fel de revolver, el a văzut mai întâi o glumă, pentru ca, după ce s'a convins de adevărul spuselor mele, să vadă o mare și neiertată imprudență.

„Apoi nu știi, prietene, îmi atrase băgarea de seamă colegul meu, că suntem pândiți și urmăriți la tot pasul de către adversarii noștri, pe cari i-am dat jos dela putere? E adevărat, că pe mulți dintr'înșii i-am închis, pe unii i-am împușcat și pe alții i-am spânzurat, totuși au rămas destui, cari caută să-și răzbune împotriva noastră, plătindu-ne cu aceeași monedă. Un revolver este, prin urmare, obiectul de care nu trebuie să te desparți nici ziua, nici noaptea”.

O recomandăție, utilă, dar deschizând totodată, o perspectivă, căreia numai frumoasă nu i se putea zice că este.

Un ministru, scriind cu o mână o rezoluție pe cererea vreunui cetățean, iar cu mâna cealaltă ținând strâns revolverul! Un ministru, gândindu-se, pe de o parte, la înaltele trebi ale statului, dar în același timp căutând să ghicească, dacă printre persoanele ce veneau în audiență, nu erau și dintre acelea cari voiau să facă o țintă din capul sau din pieptul Excelenței Sale!

Încă odată, perspectiva era frumoasă și plăcerea de a fi ministru străbătută de emoții de tot momentul.

*

Notăm aci una din puternicile ei emoții prin cari am trecut într’o zicând eram strânși la Sublima Poartă. Discutam în plin consiliu de miniștri o chestie, care ne pusesse în mare încurcătură.

Anume, în luna ianuarie 1913, când venisem la putere, eram încă în plin războiu baltanic, numai că, după îndemnul și mai ales după intervențiile Marilor Puteri, guvernul care ne precedase încheiase un armistițiu cu statele balcanice (exceptând Grecia), cu cari eram în război. Așa că ne instalasem la guvern într’un moment când beligeranții stăteau față în față, fără să-și găurească unul altuia pielea.

Tratatul de armistițiu expira peste trei săptămâni din ziua venirii noastre la putere și într’însul era o clauză că dacă nu cerem prelungirea lui cu 24 de ore mai înainte de termenul de expirare, se reiau operațiile războinice.

Noi, guvernul cel nou, eram hotărâți să cerem nu numai prelungirea armistițiului, ci, folosindu-ne de răgazul acesta, să ajungem la încheierea unui tratat definitiv de pace. Șeful nostru, Marele Vizir mareșalul *Mahmud Șefchet Pașa*, era foarte pesimist în ce privește rezultatul final al războiului și, deaceia, lucra din răzputeri pentru încheierea păcii. „N’avem ce face, zicea el. Trebuie să mărturisim că bulgarii, cari au fost ciobanii și robii noștri de ieri, ne-au bătut și ne-au culcat la pământ”.

Însă, eram urmăriți parcă de o fatalitate. Absorbiți de diferite alte chestiuni, s’a uitat de data la care expira armistițiul, așa că nu s’a îndeplinit la termenul reglementar formalitatea de a se cere prelungirea lui.

Cel ce și-a dat osteneala să ne reamintească amănuntul acesta, a fost *generalul Savof*, comandantul-șef al armatelor bulgare. În adevăr, într’o după amiază ne pomenim din partea sa cu o telegramă, trimisă din orașul Demotica din Tracia, unde își avea cartierul general. N’am reținut în memorie textul acestei telegrame, redactată în limba franceză. Îmi aduc însă bine aminte că într’însa generalul bulgar ne făcea cunoscut că deoarece noi n’am cerut la timp prelungirea armistițiului, el e socotit ca denunțat și că, în consecință, 24 de ore dela expedierea telegrameire încep ostilitățile.

Vă închipuiți lesne că nu mică și nu plăcută a fost surpriza noastră. Unii dintre noi eram cu adevărat consternați.

„Cum dracu am uitat de armistițiu și de prelungire?” exclama Marele Vizir, în prada unei neobișnuite agitații.

Decât, asupra ceea ce se făcuse sau, cum era în cazul de față, asupra ceea ce nu se făcuse, nu mai era chip de revenit. Bulgarii – căci în fond aceștia erau singurii dușmani cari trăgeau în cumpănă – nu se săturaseră încă de lupte și de vărsare de sânge omenesc, eram deci forțați să ne batem și noi, apărându-ne atâta cât era cu putință.

Oricum, buclucașa telegramă ne pusese în mare încurcătură. Enervați, fumam una după alta un număr nesfârșit de țigări și sorbeam un număr aproape tot așa de mare de cafele.

*

Tocmai când eram în toiul discuției, vedem ridicându-se nouri groși de fum în dreptul ferestrelor sălii în care eram strânși în consiliu, pe când de jos, de sub noi, au ajuns până la urechile noastre strigăte și zgomot de lucruri răsturnate.

„Foc! Au dat foc Sublimei Porți!” se auzi speriat glasul unui coleg.

Și ce ne-a fost dat să vedem? Șeful nostru, Marele Vizir, mareșalul Mahmud Șefchet Pașa, socotit drept un fulger de război, drept militar care nu știe ce e frica, sări, mai sprinten ca o căprioară, cu toți cei șazeci și mai bine de ani ce-l purta în spinare, și o sbughi pe ușa fară. Fusesse cuprins subit de panică, de care mai târziu nu-i plăcea să-i pomenesci.

Firește, noi ceilalți a trebuit să ne urmăm șeful. Nu știu dacă am făcut aceasta din spirit de datorie și de solidaritate sau din pricină că fusesem cuprinși de acelaș sentiment, care făcu ca în câteva secunde să ne pomenim cu toții curtea Sublimei Porți.

Acolo s'a lămurit totul. Nu fusese nici un complot și nici un dușman nu venise să pue foc și să ne ardă de vii. Însă, un soldat din garda destinată consiliului de miniștri, aruncase din nebagare de seamă un chibrit aprins pe o saltea de pae, care luase foc. Începutul de incendiu a fost stins repede, în tot cazul mult mai repede decât emoția prin care am trecut.

Se vădea, prin urmare, că plăcere al de a fi ministru devenea din ce în ce mai discutabilă.

Dar cu atâta nu s'au încheiat amintirile în legătură cu chestiunea aceasta.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.350, 28 iunie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Regim constituțional cum nu e altul

Se crede în genere că junii-turci sunt aceia cari, cu forța armelor, au făcut din Turcia absolutistă a lui Abdul Hamid un stat cu regim constituțional. Junii-turci sunt convinși ei înșiși de lucrul acesta.

Adevărul istoric ne obligă, însă, să aducem acestei credințe o mică rectificare. Adevărul acesta glăsuiește în felul următor: În anul 1876, Abdul Hamid, proaspăt urcat pe tron, a crezut că poate îndepărta gravele primejdii ce amenințau Turcia din partea unor vecini mai mici și a altor vecini mai mari, dând și el împărăției otomane un pact fundamental. Cu elaborarea acestui pact a fost însărcinat *Midhat Pașa*, un administrator excelent și un mare om politic turc din vremea aceea.

Midhat Pașa, care mai era și un bărbat însuflețit de sentimente liberale, a redactat în câteva zile un text de Constituție, imitată în bună parte după Constituția belgiană.

S'au făcut alegeri și s'a întrunit la Constantinopol primul parlament de când exista Turcia.

Socotim că nu e lipsit de interes să relevăm aicea că cronica vremii n'a înregistrat nici un fel de violențe și de călcări de lege la alegerile acelea. Nu se menționează nici furt de urne, nici măsluire de voturi, nici cumpărări de convingeri civice, precum de asemenea nu găsim nici o urmă despre existența unor grupuri de cetățeni, cari în zelul lor patriotic asigură funcționarea înțeleaptă a regimului constituțional prin tăria pumnului sau a ciomagului.

Hotărât, turcii au fost și au rămas în toate privințele oameni înapoiți, incapabili de a se ridica la înălțimea progreselor săvârșite în această privință de alte popoare.

*

Și așa, oamenii au ales pe cine au vrut, în cine au avut încredere și în chipul acesta s'a întrunit la Constantinopol primul parlament turcesc.

Printre cei aleși era, însă, și un biet turc din Anatolia, om a cărui primă grijă era să-și facă zilnic cele cinci rugăciuni reglementare, rămânând ca a doua sa grijă să fie observarea cât mai strictă a preceptelor din Coran.

Și cum, între altele, Coranul sfătuiește pe credincioși să fie cât mai modești, deputatul nostru era cu totul desbrăcat de ceea ce am putea numi cu un neologism „suficiență”.

Se știa om fără multă știință de carte, fără vreo deosebită pricepere în ce privește felul cum trebuiesc orânduie trebile obștești și avea mai ales meritul – un merit destul de rar – de a-și recunoaște sincer și fățiș lipsurile acestea.

De aceea, se adresă într-o zi lui Midhat Pașa, care ocupa demnitatea de mare vizir, și-l întrebă: „Dar pentru ce ne-ați adus pe noi aici? Ce avem de făcut?”

— Ca să faceți legi pentru împărăție și să ne arătați nouă miniștrilor cum trebuie să guvernăm, îi răspunse Midhat Pașa cu o ușoară nuanță de ironie.

Deputatul turc era nedumerit. „Cum am să fac legi eu, care abia știu să citesc și cum eu, care până acum nu eșisem din orașelul meu din Anatolia, am să te învăț pe Alteța Ta (marilor viziri li se zicea *Alteță*) în ce fel trebuie să cârmuești țara? Recunosc cu mâna pe conștiință că nu înțeleg rostul nostru în Adunarea a care ne-ați chemat”.

Midhat Pașa – așa glăsuește cronica vremii – fu plăcut impresionat de sinceritatea interlocutorului său. De aceea, scoțând din buzunar o batistă albă, o desfășură înaintea deputatului și-i zise: „Ascultă, ca să-ți lămuresc în puține cuvinte care e rostul tău și, în genere, al Adunării deputaților. Eu am să vii înaintea voastră cu batista aceasta și am să vă spun: Priviți, nu-i așa că batista ce vedeți este albă?”

— Albă, veți răspunde și voi, însă – veți adăuga – sunt pe dânsa și câteva pete negre. La urma urmelor, batista va rămânea tot albă, așa cum am spus eu din capul locului, dar veți avea și voi satisfacția că ați spus ceva și că v'ați făcut, prin urmare, datoria”.

Deputatul turc clătină din cap și după un răstimp de gândire, zise: „Dacă am fost aduși numai pentru atâta lucru, e păcat de drumul ce am făcut până aici și e de două ori păcat de banii ce ni-i dă statul”.

*

Cele de mai sus se petreceau în Turcia de acum 50 de ani. Sunt însă țări – bine înțeles, printre ele nu figurează România –, în cari deputații din zilele noastre n’au nici atâta sinceritate de convingeri și nici atâta umbră de independență, câtă admitea Midhat Pașa pentru bunul și adorabilul deputat din Anatolia.

Sunt în zilele noastre parlamente în cari deputații majorității (gurile rele susțin că ar fi deputații aleși de guvern, iar nu de majoritatea națiunii) nu găsesc pe batista desfășurată înaintea lor de către guvern nici cea mai microscopică pată neagră. Deputații aceștia nu se plâng de oboseala drumului ce au făcut de acasă la ei și sunt încredințați că diurnele ce primesc sunt o infimă răsplată a muncii și trudei lor în serviciul națiunii.

...Dar să ne întoarcem la turcii noștri și să justificăm supratitlul ce am dat schițelor noastre.

Trei luni după funcționarea parlamentului în condițiunile ce am arătat, Abdul Hamid găsisese că acest parlament își permitea mai mult decât i se cuvine, că deputații se cam amestecă unde nu le fierbe oala și vorbesc mai mult decât trebuie să vorbească un fidel și ascultător supus al Maiestății Sale. De aceea, într-o bună dimineață apare un decret, adică o *iradea imperială*, prin care e dizolvată Adunarea deputaților, menținându-se însă Senatul, ai cărui membri erau numiți pe viață.

Cât despre Midhat Pașa, el e arestat, trimis în surghiun la *Iemen*, închis și nu mult după aceea otrăvit în închisoare.

Iată cum a gustat omul acesta, de al cărui nume sunt legate și unele drumuri și șosele din Dobrogea de pe vremea turcilor, „plăcerea de a fi ministru”.

Și de plăceri asemănătoare au avut parte și alții dintre colegii săi.

*

Ce s’a făcut, însă, cu Constituția lui Midhat Pașa și cu viitoarele alegeri de deputați? Alegeri nu s’au făcut decât vreo... 32 de ani mai târziu,

atunci când junii-turci luaseră puterea. Constituția, însă, s'a păstrat – s'a păstrat intactă și neschimbată.

Abdul Hamid a spus: „Turcia continuă să rămâne un stat constituțional. Ca dovadă, în fruntea paginilor «Almanahului oficial» va fi publicat în fiecare an textul Constituției. Amân pentru mai târziu, când poporul va fi copt și format, alegerile de deputați, dar mențin Senatul. Numai că, nefiind Cameră, prin forța lucrurilor Senatul nu se poate întruni și nu poate să ție singur ședință”.

Și așa s'a și făcut. Știutorii de carte turcească puteau ceti în fiecare an textul Constituției, mângâindu-se cu ideea că, cel puțin pe hârtia Turcia era un stat constituțional. De asemenea, când senatorii aveau la cumințenie o notă bună și când în tezaurul imperial se întâmpla minunea să fie ceva sume disponibile, mai primeau și ei câte o leafă, două pe an.

Vedeți ce ipocrizie sau mai bine zis ce flagrantă contrazicere. Să spui și din gură și în scris că ești stat constituțional și să nu aplici niciodată Constituția, având cinismul de a declara că poporul nu e încă format și copt.

Comparați starea de lucruri din Turcia de acum 50 de ani cu starea de lucruri de astăzi din România și veți vedea ce enormă deosebire, ce contrast izbitor!

Aicea nimeni nu se gândește la suspendarea sau măcar la escamotarea libertăților constituționale, iar cele de sus nu cad niciodată în sacrilegiul de a săvârși cel mai mic atentat la drepturile și libertățile cetățenești.

Alte țări și alte moravuri.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.350, 28 iunie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Cum se poate lua puterea?

Aflam și noi la Constantinopol de prin ziarele străine de modul cum un partid politic vine la putere și guvernează țara. Știam, de pildă, că în ziua în care un guvern, fie că pierduse încrederea opiniei publice, fie din

alte motive serioase, se retrăgea de la putere, suveranul țării aceleia nu simțea vreo greutate deosebită în găsirea și alegerea succesorului. Se adresa partidului cel mai puternic, adică partidului care avea un număr mai mare de reprezentanți în parlament.

Faptul că partidul acela putea avea idei mai înaintate sau mai înapoiate era un amănunt, care nu trăgea în cumpăna hotărârii suveranului. Împrejurarea că înspre aceste partid și nu spre altul mergea încrederea majorității poporului, constituia un element decisiv în ce privește regularea succesiunii la putere.

Iată cam ce știam noi cei cari trăiam în înapoiața țară a Turciei despre funcționarea regimului constituțional și despre exercitarea prerogativelor suveranului. Cele văzute și constatate personal mai târziu în alte țări ne-au încredințat de temeinicia informațiilor noastre.

*

Dreptatea cere să mărturisim că și noi eram hotărâți să fie ținem de aceste reguli și principii. Hotărârea noastră era susținută de legitima ambiție de a nu rămânea mai prejos de alte state și popoare, mai ales față de state mult mai noi decât Turcia și față de popoare ca o vreme îndelungată fuseseră mai mult sau mai puțin supuse puterii turcești.

„Priviți, ziceau unii din prietenii noștri, la frumosul exemplu ce ni-l dă, bunăoară, România”. Un stat relativ nou și făcându-și un punct de onoare din respectul scrupulos al libertăților constituționale și din aplicarea cinstită și nepărtinitoare a legilor. Să căutăm să ajungem și noi la aceeași înălțime”.

Și am fi făcut-o, dacă situația era normală și dacă împrejurările nu ne zoreau să procedăm cam turcește.

*

Să povestim faptele, pentru ca să se înțeleagă mai lămurit despre ce este vorba. Era în primele zile ale lui ianuarie din anul 1913. Anul 1912 se încheiase pentru împărăția otomană în condițiuni cu adevărat dezaastroase. Armatele turcești fuseseră bătute de aliații balcanici, foștii supuși ai sultanilor de odinioară, pe toate câmpurile de luptă. Drumul spre Constantinopol părea deschis pentru oștile fostului țar *Ferdinand*,

tezaurul statului săcătuit cu desăvârșire, iar Europa puțin binevoitoare – o parte din ea chiar ostilă față de Turcia.

La putere era guvernul prezidat de bătrânul *Chiamil Pașa*, adversar partidului junilor-turci, dar om căruia i se crease o dublă reputație: reputația de a fi un diplomat iscusit (la credința aceasta contribuia și faptul că Chiamil Pașa era tăcut din fire) și mai ales reputația de a se bucura de o mare trecere în Anglia, date fiind sentimentele sale anglofile. Nu era chiar mic numărul naivilor cari stăteau în nedumerire, nepricepând cum se face că Anglia nu trage sabia din teacă și nu pornește la război împotriva dușmanilor Turciei – aceasta de hatârul lui Chiamil Pașa și de dragul bărbii lui.

Marea Britanie, însă, nu mișcase nici un deget și din nici o parte nu se întrezărea speranța că se va întinde și Turciei vreo mână de ajutor.

Într-o asemenea situație puțin trandafirie, Chiamil Pașa se adresase statelor cu cari Turcia se găsea în război cerând un armistițiu și-l obținuse.

Numai că-l obținuse în condițiuni foarte defavorabile pentru Turcia. Bunăoară, Adrianopolul se găsea încă în mâinile turcilor, fiind apărat cu îndârjire de către generalul *Sucri Pașa*. Totuși, potrivit stipulațiunilor din tratatul de armistițiu, bulgarii aveau dreptul să se folosească de linia ferată, care trecea pe la Adrianopol, deci prin partea ocupată de turci pentru a-și putea transporta muniții și provizii pentru armatele lor, pe când armatei turcești de la Adrianopol – o armată care suferea cumplit de lipsa de alimente – nu i se permitea să aducă de afară din oraș măcar un codru de pâine.

Condițiile acestui armistițiu au fost picătura, care a făcut să se verse paharul indignării ce clocotea în junii turci. Și fără faptul acesta, aveau destule și puternice motive să fie revoltați de modul cum guvernul lui Chiamil Pașa purtase războiul.

Se petrecuseră lucruri cărora nu le găsești pereche în alte țări. Se săvârșise, de exemplu, crima de a îndepărta de la conducerea armatelor generali recunoscuți ca destoinici, înlocuindu-se prin generali a căror calitate proeminentă era aceea de a fi știut să câștige grațiile guvernului sau, în tot cazul, ale celor mai puternici din guvern.

Chiar cu câteva zile mai înainte de a se începe războiul – și se cunoștea precis intenția aliaților balcanici de a porni la războiu – se

demobilizaseră vreo sută de mii din cei mai buni soldați, cari fuseseră concentrați pentru manevre în apropierea granițelor bulgărești.

Când a izbucnit războiul, soldații aceștia nu erau la regimentele respective, dar nici acasă la ei nu puteau fi găsiți, căci nu sosiseră încă, ci rătăceau împrăștiați prin văile și câmpiile Anatoliei.

Nu mai vorbim de goana dezlănțuită împotriva ofițerilor, bănuieți că ar avea simpatie pentru partidul june-turc, de ordine cari se contraziceau, de lipsa de informații în ce privește numărul și mișcările forțelor inamice, de lipsa unui serviciu sistematic de aprovizionare a trupelor, de lamentabilele condițiuni în cari funcționa foarte redusul serviciu medical.

Cităm numai că victoria hotărâtoare dela *Lule-Burgas*, câștigată de bulgari, se datorește în cea mai mare parte faptului că soldații turci, cari erau în focul luptei, fuseseră lăsați *patru zile fără să li se distribue nici o hrană*. În vremea aceasta, îndărătul frontului, o depărtare de câțiva kilometri, erau numeroase vagoane încărcate cu alimente de a căror existență comandamentul turc nu și-a adus aminte decât după ce bulgarii au pus mâna pe ele.

Într'un cuvânt se petrecuseră cu felul de a conduce războiul lucruri cum nu s'au mai văzut în vreo altă țară și la vreo altă armată.

*

Partidul june-turc a hotărât atunci să ia puterea, ca să încerce să îndrepte ce se mai putea îndrepta din atât de nenorocita situație. Dar puterea ori ți-o dă suveranul, ori o capeți prin alegeri.

În împrejurările în cari se găsea atunci Turcia de alegeri nici nu putea fi vorba. Aproape întreaga Turcie Europeană era ocupată de dușmani, iar mai toți bărbații valizi din Anatolia se găseau sub arme pe diferitele fronturi.

De asemenea, era slabă nădejdea de a obține puterea din mâinile sultanului.

Răposatul întru Alah *Mahomed Reșad*, care ocupa scaunul împărătesc, ocolea cu tot dinadinsul orice gest care l-ar fi putut supăra și i-ar fi stricat liniștea imperială. Dacă se găsea la putere un guvern, n'avea decât să rămâie mai departe. La ce bun să-l schimbi și să-ți faci necazuri cu aducerea și constituirea altui guvern? Că guvernul pierduse războiul? Dar dacă așa stătea scris în cartea destinului!

Așa fiind, junilor-turci nu le rămânea alt drum de a veni la putere, decât acela care trece prin revoluție. Ceea ce au și făcut, precum se va vedea în articolul nostru viitor.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.356, 5 iulie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Cum s'a luat turcește puterea

Era într-o zi de Joi, 4 ianuarie (dacă memoria nu mă înșală în privința datei), anul 1913. Pentru ziua aceea comitetul juno-turc hotărâse să ia puterea pe cale revoluționară, ne mai fiind alt drum, și alt mijloc.

Și așa, pe la orele 5 după amiază, grupuri, grupuri de oameni înarmați și având în fruntea lor hogi și ulemale, au pornit din diferite direcțiuni ale Stambulului, dându-și întâlnire în curtea Sublimei Porți. Un fel de comandant al acestor revoluționari era Enver Pașa.

Dar la Sublima Poartă era o gardă destul de numeroasă de soldați. Soldații aceștia aveau, bineînțeles, puști, iar primul și ultimul gând al purtătorului de pușcă e, ca la caz de nevoie, să facă uz de ea. E drept că uneori nu-i permiți sportul de a purta o pușcă decât ca să ai ce remite aceluia sau acelor, cari te-ar ataca, amenințându-te cu moartea.

Însă soldații, cari stăteau de gardă la Sublima Poartă, n'au făcut nici una, nici alta. N'au tras în revoluționari, dar nici nu le-au predat puștile, ci s'au mărginit să le întoarcă cu țevile spre pământ și să asculte cu atenție cuvântările hogilor și ulemalelor... În discursuri înflăcărâte, aceștia dovedeau, sprijinindu-se pe nenumărate precepte din Coran, că guvernul lui *Chiamil Pașa* s'a făcut vinovat de trădare, că a vândut dușmanilor împărăția și că, prin urmare, el trebuie alungat dela putere și pedepsit cu cea mai necruțătoare severitate. Ba mai dovedeau că batjocorise și călcase în picioare cele mai sfinte principii ale religiei lui Mahomet.

*

Seară, o seară de iarnă blândă, cum sunt în genere iernile în frumosul și mărețul Stambul, se lăsa senină și nepăsătoare de patimile și svârcolirile omenești. Agitația printre revoluționarii din curtea și din jurul Sublimei Porți mergea crescând – și la fel și vociferările. În aceeași vreme, în sala cea mare din interiorul Sublimei Porți se ținea, grav și potolit, consiliul de miniștri, prezidat de însuși Chiamil Pașa.

„Ce-i cu zgomotul de afară?” se întrebară miniștrii, cari nici nu bănuiau că în ceasurile acelea li se hotăra soarta.

Și întrerupând un moment dezbaterile, ministrul de război ieși din sala de consiliu, ca să vadă ce se petrece afară și, de ar fi cazul, să ia măsurile de rigoare în dubla sa calitate de ministru de război și de comandant șef al armatelor turcești de pe fronturile de luptă.

Eși, iar doi din aghiotanții săi mergeau după dânsul. Dar eși, fără să se mai întoarcă la colegii săi din sala consiliului de miniștri. Câteva gloanțe, pornite din mulțimea din curte, îl izbiră în cap și în piept și-l făcură să se prăbușească mort la pământ.

Așa s'a sfârșit ministrul de război *Nazim Pașa* și o soartă la fel au avut și cei doi aghiotanți ai săi. Și dintre revoluționari au fost doi răniți și trei morți.

*

După schimbul de focuri de armă și după sângele vărsat, s'a dat semnalul de asalt, adică revoluționarii, conduși de Enver Pașa, au pătruns în localul Sublimei Porți. Atunci a încercat și *Gabriel Noradunghian*, cultul, moderatul, dar foarte plăpândul ministru de externe, plăcerea de a fi ministru. Neștiind proporțiile luate de mișcarea revoluționară, scopul urmărit de dânsa și mai ales starea de extremă agitație a revoluționarilor, și-a închipuit că poate liniști spiritele cu sfaturi înțelepte și cu cuvinte de blândețe.

Și-a dat seama, numai că, din nenorocire, era prea târziu pentru dânsul, momentul fiind rău ales, pentru a face să biruiască moderațiunea și calmul. În Gabriel Noradunghian nu s'au tras cu focuri de armă, în schimb a fost ciomăgit în lege.

Între acestea, Enver Pașa năvăli în sala consiliului de miniștri și porunci marelui vizir Chiamil Pașa să meargă cu el la palatul imperial, ca să prezinte numaidecât sultanului demisia guvernului remițând totodată

și pecetea împărăției. Această pecete se încredința demnitarului, care era numit mare vizir, fiind un fel de investiție.

Chiamil Pașa nu încercă nici o împotrivire așa că pe la orele 9 seara el demisionase, iar mareșalul *Şefchet Pașa* fusese însărcinat cu alcătuirea noului guvern – un guvern cu un caracter pronunțat june-turc și din care a făcut parte și scriitorul acestor rânduri.

*

Tot ce am povestit până aci, sunt lucruri pe cari le-am aflat câteva ore mai târziu. N'am fost martor și cu atât mai puțin actor la revoluția al cărei rezultat a fost venirea noastră la putere.

Auzisem încă de cu seară că la Stambul e agitație și mișcare, că se trag focuri de armă, că sunt chiar morți și răniți, dar veștile acestea nu erau de natură să excite un sentiment de o curiozitate deosebită. Mișcări și agitații aveau loc cam des la Stambul, iar puștile și revolverele nu sunt făcute decât ca să tragi cu ele. Prin urmare, nu era ceva care să iasă din comun și să te facă să n'ai răbdare până a doua zi, când s'ar fi aflat totul pe îndelete și în amănunte.

Dar cam pe la miezul nopții, dintr'un automobil, care se opri la poarta locuinței mele, se dădură jos doi ofițeri, cari mă rugară să merg cu dâșii la Sublima Poartă, unde mă așteaptă mareșalul Mahmud *Şefchet Pașa*. Pe drum, am aflat pe scurt dela ofițerii aceștia – unul dintr'înșii era frate cu mareșalul – despre cele întâmplate și despre numirea lui Mahmud *Şefchet Pașa* ca mare vizir.

N'am să pot uita niciodată felul cum mi-am făcut intrarea la Sublima Poartă, drumul pe care a trebuit să merg, pentru a gusta și eu câtăva vreme din plăcerea de a fi ministru.

Cadavrele celor omorâți cu câteva ceasuri mai înainte zăceau încă la locul unde căzuseră, pete mari de sânge se vedeau pe jos, iar semi-întinericul pe coridoarele Sublimei Porți dădea totului o înfățișare din cele mai sinistre.

În sala mare a consiliului de miniștri stătea mareșalul Mahmud *Şefchet Pașa*, ținând capul plecat în jos și având aerul foarte abătut. Alături de el, doi, trei din nouii mei colegi de ministru, pe a căror figură nu se citea, de asemenea, vreun sentiment de satisfacție pentru biruința câștigată asupra adversarilor noștri politici.

— „Dar unde sunt miniștrii demisionați?” l-am întrebat eu pe noul mare vizir.

— „În odaia de alături, și-i vom ține închiși vreo două, trei zile, până ce se potolesc lucrurile. Dacă vrei, du-te să-i vezi”, mi-a spus el.

Nu m’am dus, dar am fost chemat de către Gabriel Noradunghian, care aflase de prezența mea și cu care eram colegi de senat și în raporturi de prietenie.

Iar Gabriel Noradunghian m-a rugat să intervin pe lângă marele vizir ca să i se dea drumul, simțindu-se foarte rău de pe urma loviturilor ce primise. O intervenție care a avut succes. În aceeași noapte noi am alcătuit guvernul în condițiuni despre cari va fi vorba într’un viitor articol.

• „Adevărul”, 40, nr. 13.359, 8 iulie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Cum se formează un guvern

În cursul acestor amintiri am avut de câteva ori ocazia să marchez deosebirea de concepții sau, mai bine zis, starea de înapoiere a lumii politice turcești, pe care am cunoscut-o. Două exemple car urmează, vor evidenția și mai lămurit punctul acesta.

Precum am arătat în articolul precedent, *Enver Bei* (mai târziu *Enver Pașa*) a fost acela care s-a pus în fruntea mișcării revoluționare din după amiaza zilei de 4 ianuarie 1913 și a răsturnat dela putere pe guvernul lui *Chiamil Pașa*. De asemenea lui Talaat – și el mai întâi *Talaat Bei*, iar după ce a fost numit mare vizir *Talaat Pașa* – îi revine un merit deosebit în reușita mișcării, care a adus din nou pe junii-turci la putere.

Ce era, așadar, mai firesc și mai logic decât faptul ca ei să intre în guvernul ce s’a format și chiar să joace într’însul rolul de căpetenie? Oricare din ei doi ar fi putut deveni numaidecât mare vizir sau ar fi putut lua oricare minister i-ar fi convenit. Ei, însă, niște naivi și nepricepuți, s’au dat la o parte, n’au acceptat nici un portofoliu ministerial, nelăcomindu-se măcar la un subsecretariat de stat. ... Adică aci o lămurire, care dovedește încă odată gradul de înapoiere al turcilor. Turcii n’au cunoscut

instituțiunea subsecretariatelor și nici pe aceea a miniștrilor fără portofolii.

Ministru fără portofoliu însemna, după concepția lor simplistă, un ministru care nu dă nimic și primește în schimb mult, care n'aduce nici un serviciu real, dar sugerează din mai multe guri și sub mai multe forme din bugetul statului.

*

Oricum, Talaat și Enver au dat dovada unei dezinteresări, care putea fi calificată cu drept cuvânt o naivitate de copii. Să lupți din rășputeri, să-ți pui chiar viața în primejde, ca să răstorni guvernul, iar după ce l-ai răsturnat, să nu te folosești de succesul tău, să te dai înlături, lăsând ca alții să se așeze în atât de confortabilele fotolii ministeriale.

Și știau doar și ei că în alte țări – și chiar în țări vecine cu Turcia – servicii mult mai puțin însemnate și din cari era exclusă orice primejdie, constituiau un titlu suficient pentru a te ridica până la demnitatea de Excelență ministerială. Însă, și asupra acestei chestiuni, turcii noștri procedau cam turcește.

Tot aci relevăm un amănunt, care caracterizează o mentalitate cu totul alta. Într'un guvern june-turc, care fusese la putere cu vreo doi, trei ani mai înainte de evenimentele ce povestim, Talaat ocupa locul de ministru de interne. Se relevase ca un ministru priceput, tot continuând a rămânea – așa cum a fost până la sfârșitul vieții sale – cel mai simpatizat și mai popular din întreaga organizație jună-turcă.

Iată însă că tocmai când situația sa ca ministru era mai consolidată, Talaat își dă demisia și se retrage din guvern.

Motivul? Nu i se ajungea leafa de ministru, omul făcea datorii, pe cari nu știa cum are să le poată plăti. Un ministru care face datorii! Oameni naivi – naivi și înapoiți.

*

Al doilea exemplu, doveditor de o mentalitate deosebită, îl găsim în condițiunile în cari în acea noapte de 4 spre 5 ianuarie s'a alcătuit guvernul nostru, guvernul prezidat de mareșalul Mahmud Șefchet Pașa.

Se puneau înainte diferite nume de personalități politice mai mult sau mai puțin marcante pentru ocuparea portofoliilor respective.

Alegerea nu era tocmai ușoară, îndeosebi pentru faptul că oamenii nu se înghesuiau și nu căutau să-și valorifice ceva drepturi reale sau închipuite. Nu se manifesta în nimeni vreo dorință vie de a pune mâna pe un portofoliu ministerial.

Un alt motiv, care făcea ca numărul candidaților să sufere o scădere provenea din faptul că unii dintr'înșii se dăduseră anterior, prin graiu sau prin scris, la oarecare atacuri și critici la adresa partidului june-turc sau a unora din membrii lui mai de frunte.

„Cum pot sta alături și cum pot lucra împreună oameni cari până mai ieri au avut unii despre alții păreri nu tocmai favorabile sau cari au schimbat între dâșii cuvinte destul de grele?” Așa judecau, în puțina lor pricepere în ale politicii, aceia cari în noaptea de 4 spre 5 ianuarie formau guvernul june-turc.

Ei nu știau că în alte țări – precât știm, România nu face parte din ele – astăzi îl acoperi pe unul de toate păcatele, pentru ca mâine să-l speli și să legi frăție cu dânsul, astăzi îl înfierezi ca un trădător și vândut tuturilor străinilor de pe mapamond, pentru ca mâine să-l proclami drept patriotul cel mai dezinteresat și mai pudic.

Ei nu știau că *politica* este, între altele, arta de a strânge la un loc oameni, cari până în ajun s'au ocărit și s'au urât de moarte, că din politică sunt izgonite, ca un bagaj inutil și împovărător, orice considerațiuni de consecvență și orice scrupule de morală.

În simplitatea minții lor se țineau de vechia lor zicătoare că „vechii prieteni nu se fac dușmani”, însă cu corolarul că nici „vechii dușmani nu se fac prieteni”, că adică un om despre care ai fost convins că e un ticălos, rămâne ca altare, indiferent de necesitățile momentului sau de noua situație ce se creează. Iar unui astfel de om nu i se poate întinde mâna și nu se poate lucra cu dânsul.

*

Alcătuirea noului guvern s'a izbit și de o altă dificultate, în afară de considerațiunea arătată mai sus.

Se făcuse miezul nopții, iar la o oră ca aceasta turcii, în genere, călătoresc în lumea visurilor, ținându-se de prejudecata că noaptea e făcută să dormi și ziua să muncești. Ba chiar ani dearândul trenurile din Anatolia se opreau odată cu lăsatul serii, reluându-și a doua zi mersul –

și aceasta pentru cuvântul că doar strigoii umblă noaptea pe drumuri, pe când oamenii dorm liniștiți pe la casele lor. Așa fiind, nu erau tocmai lesne de găsit aceia cărora urma să li se încredințeze câte un portofoliu ministerial. Se ajunsese chiar ca principalele condițiuni pentru a fi apt pentru locul de ministru să fie următoarele două: întâi, să ți se știe adresa și, a doua, să fii în noaptea aceea la Constantinopol și acasă.

Bunăoară, marele vizir propusese pentru departamentul agriculturii – i se zicea de obicei *ministerul pădurilor* – pe un anume *Gelal Bei*.

„E om cum se cade și e absolventul unei școli de silvicultură”. Apoi întorcându-se spre noi cei de față, ne întrebă: „Cine știe unde șade cu casa Gelal Bei?” I s’a găsit adresa, din fericire, omul era acasă, adică dormind dus, așa că automobilul marelui vizirat – unicul automobil al întregului guvern – l’a putut aduce peste o jumătate de oră la Sublima Poartă, unde i s’a comunicat că este înălțat la rangul de Excelență ministerială.

Țin minte că am contribuit și eu cu ceva la complectarea guvernului. Era anume nevoie de încă un ministru, creștin, iar eu știam unde șade distinsul meu prieten *Oskan Efendi*, un armean de o cultură solidă de o putere de muncă neîntrecută decât de o corectitudine și o conștiințiozitate cu adevărat exemplare.

Pe la orele unu după miezul nopții Oskan Efendi, trezit din somn, a fost adus la Sublima Poartă și însărcinat cu departamentul poștelor și telegrafului, unde a înfăptuit reforme și îmbunătățiri remarcabile.

În chipul acesta, la orele de noapte guvernul era format, așa că Europa nu putea spune că în Turcia ar fi o stare de anarhie.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.366, 16 iulie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Cât de înapoiți sunt turcii

Un prieten cu adevărat binevoitor – această rassă de oameni încă n’a dispărut cu totul – îmi atrage atenția că din articolul meu precedent ar reeși că turcii sunt mai înapoiți decât și-ar fi putut închipui un străin, necunoscător de starea de lucruri de acolo.

„Unde, în care țară s’a mai pomenit, îmi spune el, ca programul guvernului să nu fie făcut de guvernul însuși, ci de o persoană de afară? Ce valoare mai poate avea un astfel de program fabricat după comandă. Și ce temei se poate pune pe dânsul?”

Avem de dat bunului nostru prieten două răspunsuri. Întâiul e că din câte articole am scris până acum sub titlul de mai sus, n’am căutat să ascundem în nici unul că turcii ni’ar fi în urma altor state și popoare în ce privește modul de guvernare și mai ales modul de aplicare a legilor și libertăților constituționale.

Am citat eu însumi fapte și dovezi de starea lor înapoiată. Am destăinuit, de pildă, că nu numai secretarii generali sau particulari, directorii, subdirectorii, inspectorii generali sau speciali ai diferitelor ministere, ci nici miniștrii măcar – cât de excelente erau ei – n’aveau la dispoziție din partea statului niciun automobil sau vreun vehicul de altă natură. Dacă le plăcea să meargă pe sus, nu aveau decât să-și bage mâna în buzunar și să-și plătească luxul acela cu mijloace proprii și personale.

Așadar, am recunoscut și eu că turcii sunt oameni înapoiți.

Am adus în această privință și alte dovezi tot atât de convingătoare, dacă nu chiar și mai convingătoare. Bunăoară, faptul că la turci vedeai foști miniștri săraci, că întâlneai chiar miniștri cari se retrăgeau din această demnitate, fiindcă nu li se ajungea leafa.

Al doilea răspuns al nostru este privitor la modul de elaborare a programului de guvernământ sau, mai bine zis, la programul însuși.

Firește că e o dovadă de înapoiere faptul că guvernul își comanda afară programul, în loc să și-l redacteze singur. Totuși bine că-l comanda la aceeași persoană, așa că se lăsa opiniei publice liniștitoare impresie că guvernul nou venit nu va face decât să continue și să desvolte opera guvernelor precedente și că, prin urmare, țara va fi la adăpost de zguduirii și de schimbări profunde.

*

În această chestiune a programului să ne îngăduie binevoitorul nostru prieten să emitem și noi o părere. O fi părerea această turcească sau românească, nu prea știm, mai ales că e un amănunt fără o deosebită importanță.

Lucru de căpetenie în chestiunea unui program de guvernământ nu e cum este făcut și de cine e făcut, ci cum și cât se aplică dintr'însul. În aceeași ordine de idei, mai spunem că – aceste spuse nu sunt ale noastre – un program n'are nici o valoare prin el însuși, ci prețuește atâta cât prețuesc persoanele cari și l-au însușit.

Se știe, de altfel, că nu e tocmai greu să elaborezi un program ideal de frumos. Îl poți găsi gata făcut în lucrări speciale, mai găsești în publicațiile respective sute și mii de programe elaborate de guvernele diferitelor țări. La nevoie mai sunt și meșteri ai condeiului, ca să-ți facă unul, care să nu lase nimic de dorit

Greutatea și partea principală stă, precum am spus, în aplicarea lui, în priceperea și sinceritatea de cari dai dovadă cu această ocaziune.

Nu în întregime, dar dacă s'ar fi înfăptuit fie și pe sfert toate promisiunile și angajamentele cuprinse în programele guvernelor, pământul ar fi fost prefăcut de mult într'un raiu fermecător.

Orice guvern – nu vorbim de guvernele din Țara Românească – promite în ziua venirii sale la putere că va lucra așa, încât să curgă lapte și miere. În loc de lapte și miere, curg însă biruri și nevoi și tot felul de necazuri.

Traiul, în loc de a fi o desfătare continuă, devine un chin împovăraător.

Cauza este, întâiu, că guvernele au obiceiul să promită mai mult de cât pot da și mai au obiceiul și mai rău de a uita și ceea ce pot înfăptui.

Și fiindcă suntem asupra acestui punct, să-mi dai voe, prietino, să-ți povestesc o întâmplare autentică – din Turcia, firește.

*

La guvernatorul unei provincii turcești s'au dus cu jalba în proțap notabilii provinciei aceleia. Cereau înlocuirea inginerului șef al provinciei, pe motivul că bagă în buzunar bună parte din sumele destinate ntru construirea și întreținerea serelor și podurilor.

— Cum, mănâncă toți banii? întrebă guvernatorul.

— Nu-i mănâncă toți, îi răspunsă notabilii, dar aproape o jumătate din suma strânsă din prestație reține pentru dânsul.

— Dar cu jumătatea cealaltă ce face? ținu să știe guvernatorul.

— O întrebuițează la construitul podurilor și șoselelor.

Știi care a fost răspunsul guvernatorului? Iată-l: „Nu mă așteptam să am un funcționar așa de corect și de sobru, care se mulțumește să fure numai 50% din banii ce-i trec prin mână. Să știți că am să-l felicit oficial și am să propun decorarea și avansarea lui”.

Și după un răstimp de tăcere, guvernatorul adaugă cu un aer de tristețe: „Dacă o jumătate din cheltuelile ce face statul ar merge la adevărata lor destinație, țara noastră ar fi fost prefăcută astăzi într'un raiu pământesc. Nenorocirea este că de cele mai multe ori se fură sau se risipește fără folos 90%, fără să ai siguranța că restul de 10% se va întrebuința cu socoteală și acolo unde este adevărată nevoie”.

*

Vezi, prietene, cum era odinioară în Turcia. „Țară înapoiată”, vei spune din nou, iar eu nu te voi contrazice.

Îmi voi permite numai să-ți observ că sunt și alte țări cari, în ce privește nepotriveala dintre vorbă și faptă a conducătorilor lor, n'ar putea arunca prima piatră asupra Turciei. Se cunosc, bunăoară, țări – nu-mi cere să dau nume – unde guvernele declară și se jură pe toți sfinții raiului că pentru ele nu-i nimic mai sfânt decât aplicarea strictă a legilor și respectul scrupulos al drepturilor și libertăților cetățenești. Faptele săvârșite, sunt, însă, tocmai contrariul de ceea ce cuprind declarațiile și jurămintele lor.

Ai auzit, poate, de țări, unde cetățenii sunt bătuți la alegeri⁵, fiindcă nu votează cu guvernul, de țări unde alegătorii una pun în urne și cu totul altceva ese dintr'ânsele. Și în loc de a mărturisi, măcar cu jumătate gură, păcatul săvârșit, aceleași guverne declară și se jură că totul s'a petrecut în cea mai perfectă regulă și cea mai complectă libertate.

Turcii, înapoiți cum sunt ei, nu erau capabili de astfel de acrobații, susținând că e zi și lumină, atunci când toată lumea își dă seama că e noapte și întunec de nepătruns.

⁵ xxx *Abuzuri electorale. Cum am fost molestați, arestați și jefuiți în județul Buzău*, în „Adevărul”, 40, nr. 13.353, 1 iulie 1927, p. 4. Este vorba despre participarea sa la campania pentru alegerile parlamentare din iulie 1927, în județul Buzău – N. Batzaria trimite în acest sens o lungă scrisoare redacției. În următoarele numere, el revine cu mai multe amănunte.

Și mai sunt țări – n'aș putea spune pe unde sunt ele – unde se zice că înfunzi pușcăria, dacă te prinde că ai furat o găină, dar n'ai nici o supărare dacă te pricepi să furi dintr'odată mai multe milioane.

Ba se mai susține că ar fi țări – de un lucru ce pare greu de crezut – unde cei cari muncesc toată viața o muncă cinstită, sfârșesc prin a muri săraci, pe când mulți cari nu muncesc, ci știu numai „să se învâртеască”, duc o viață de lux și mor lăsând moștenitorilor averi de milioane.

Crezi tu, oare, că ar fi cu puțință așa ceva? Mie unuia nu-mi vine să cred, mai ales că în acea țară turcească în care mi-a fost dat să trăiesc o vreme așa de îndelungată, n'am văzut întâmplări du-se astfel de ciudățenii.

...Da, da, ai dreptate. Turcii sunt un popor înapoiat, prin urmare, nu dela dâșii avem ceva de învățat sau ceva exemple de imitat.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.377, 29 iulie 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Când a căzut orașul Adrianopol

Menționasem într'unul din primele articole, publicate sub titlul de mai sus, că noi, membrii guvernului otoman, care luasem puterea în condițiunile ce am arătat, preocupați de alte griji importante, uitasem să cerem la timp – așa cum aveam intenția – prelungirea armistițiului încheiat cu beligeranții balcanici de guvernul ce ne precedase. Ostilitățile se reluasera, prin urmare, pe toate fronturile, armatele turcești încercând o nouă serie de înfrângeri grave.

Îmi aduc aminte că *Enver Pașa*, despre care nu se poate spune dacă era mai mult priceput sau norocos, plănuise și chiar executase o diversiune îndrăzneță, dar care n'ar fi putut avea sorți de izbândă, decât dacă dușmanul – în specie, comandamentul bulgar – nu prindea de veste din vreme.

Anume, pe vreo trei vapoare de transportat pasageri au fost imbarcate, chipurile, în cel mai mare secret, trupe, cari, debarcând pe coasta Mării de Marmara, în apropiere de portul *Rodorto*, urmau să atace

pe bulgari prin surprindere și să-i silească la o retragere, care ar fi avut drept rezultat degajarea Adrianopolului.

Bulgarii, însă, erau așa de surprinși, că ei știau, mai înainte de a fi pornit vapoarele cu trupe dela Constantinopol, nu numai ținta urmărită, ci și efectivul trupelor turcești. Așa fiind, diversiunea încercată de Enver Pașa a dat greș cu pierderi dureroase pentru forțele trimise.

*

Soarta *Adrianopolului*, strâns din ce în ce mai tare de bulgari, era acum pecetluită. Se împlineau nouă luni de când trupele turcești dintr'însul nu mai aveau putința de a fi aprovizionate și ajutate de afară. Comandantul acestor trupe, bătrânul general *Şucri Paşa*, un turc de treabă și un mahometan îi cucernic, dar militar ale cărui calități de strateg au fost cam exagerate, n'avea alt drum și alt mijloc de comunicație cu restul împărăției decât telegrafia fără fir, ținea de câteva ori pe zi în curent guvernul dela Constantinopol cu situația din orașul asediat.

Îmi revin și acum în memorie unele din comunicările sale telegrafice. Într'un rând comunica, de pildă, că sarea e pe sfârșite. I s'a răspuns – marele vizir era acela care găsea soluțiile – să întrebuințeze în loc de sare saramura din putinile cu brânză, din care spunea că posedă cantități destul de mari.

Într'o altă comunicare telegrafică cerea autorizația să omoare caii, ne mai având nutreț. „Să-i tăiați și să-i mâncați”, a fost răspunsul dictat de marele vizir.

În sfârșit într'o duminică seara târziu sosește dela dânsul alarmanta comunicare cum că bulgarii, după ce nouă luni de zile așteptaseră zadarnic pentru ca Adrianopolul să capituleze prin foame, porniseră la asalt, începând cu forturile de la răsăritul orașului, forturi cari – după cum spunea *Şucri Paşa* – fiind cele mai slabe n'au să poată rezista multe zile. A doua zi, luni, anunță că forturile atacate au căzut și că dușmanul a dezlănțuit un asalt general. Mărturisea că n'o să poată opune o rezistență lungă, dar că își vai face datoria.

Datoria și-a făcut-o, dar Adrianopolul n'a putut fi scăpat. Bulgarii au pus mâna pe dânsul, făcând prizoniere toate trupele, capturând vreo șase sute de tunuri și o bogată pradă de război,

Aci evocarea unor fapte, pe cari le socotim destul de interesante. Primul e referitor la chestiunea cum am aflat noi, guvernul, de căderea Adrianopolului.

După primirea, în ziua de marți (a treia zi dela începerea asaltului) a unei comunicări telegrafice disperate din partea lui Șucri Pașa, i s'a răspuns că în momentul când va vedea că orice apărare e imposibilă, să arunce mai întâiu în aer instalația de telegrafie fără fir, pentru ca dușmanul să nu se poată servi de dânsa și să ne inducă eventual în eroare, să facă la fel cu munițiile și să distrugă tunurile sau să le pună măcar în neputință de a fi utilizate de dușman. În seara zilei de marți, noi miniștrii, în așteptarea dintr'un moment într'altul de comunicări din partea lui Șucri Pașa, am luat masa împreună chiar la Sublima Poartă, masa servindu-ni-se dela palatul *Enderum* dela Stambul, palat unde erau instalate vreo sută și ceva de femei și fete – cele mai multe fete – provenind din haremul fostului sultan Abdul Hamid, care, precum se știe, fusese detronat cu câțiva ani mai înainte.

Urma să fie, desigur, o masă tristă, dacă un gest de nepricepere al bătrânului *Șeih-ul-Islam* nu descreșea frunțile și nu înveselea adunarea.

Anume, la *dessert* ni se servise banane, iar șeih-ul-islamul care, pe semne, nu gustase până atunci din acest fruct exotic, n'așteptă să vadă cum îl mănâncă ceilalți, ci, fără a-l curați de coate, îl și puse în gură.

Zadarnicele încercări de a rupe banana cu dinții săi rari și slăbiți îi provocă marelui vizir un acces de râs, care deveni general.

Ne-am despărțit târziu în seara de marți, cu cuvânt de ordine ca a doua zi miercuri să ne întrunim în consiliu de miniștri cât mai de vreme.

Îmi aduc aminte că atunci când m'am dus, n'am găsit în sala consiliului decât pe bătrânul șeih-ul-Islam, venit cel dintâiu, și care stătea pe gânduri la fereastră, privind cu ochi ce n'aveau aerul să vadă minunata panoramă a Cornului-de-Aur.

Cu prilejul acesta veneratul șeih-ul-Islam mi-a destăinuit că fusese frământat toată noaptea de un gând și că „ai săi de acasă” (în această expresiune, obicinuită la turci, se cuprinde în primul rând nevasta sau nevestele) n'au putut să-l lămurească.

Importanta chestiune care-l frământase, lipsindu-l de binefacerile somnului, era aceea de a ști dacă merii înfloresc înaintea cireșilor sau

cireșii înaintea merilor. Nespus de mare mi-a fost regretul, spunându-i că sunt absolut ignorant în materie.

*

Câteva minute mai târziu consilul de miniștri era în complexul său, prezidat de marele vizir din a cărui figură răvășită se putea înțelege lesne că și el fusese frământat peste noapte de gânduri, dar cu totul diferite de acelea din domeniul horticulturii.

„Până în momentul acesta – erau orele 9 și jumătate de dimineață – n’am primit nici o veste dela Șucri Pașa”, ne comunică el adăugând că a dat ordine direcției telegrafelor să întrebe Adrianopolul și să ceară informații asupra situațiunii.

După aproape o jumătate de oră de o așteptare emoționantă, el se face cunoscut din partea direcției telegrafului că „Adrianopolul nu răspunde”.

Era semn că Adrianopolul căzuse și că Șucri Pașa nu uitase să distrugă instalația de telegrafie fără fir.

Confirmarea directă a căderii Adrianopolului am avut-o însă tocmai în spre seara aceleiași zile și chiar pe calea cea mai indirectă cu putință.

Anume, censura ne-a trimis la consiliul de miniștri de după amiază o telegramă expediată de jurnalul „Le Matin” din Paris corespondentului său la Constantinopol. Textul telegramei glăsuia precum urmează: „*Adrianople tombée, télégraphiez impression Constantinople*”.

Impresia produsă de acest eveniment asupra opiniei publice dela Constantinopol era așa de mare, că nimeni n’avea încă nici o cunoștință asupra faptului și că guvernul însuși afla din telegrama de mai sus că marele oraș din Tracia căzuse în mâinile dușmanului.

Două zile lucrul a fost ținut ascuns, pentru ca să fie vreme de pregătire a opiniei publice.

*

Un alt fapt, care merită osteneala să fie relevat, este următorul:

După căderea Adrianopolului a fost discuție și chiar ceartă între sârbi și bulgari cu privire la partea de contribuție a fiecăruia din acești doi foști aliați de o clipă. Sârbii pretindeau că ei ar fi pătruns cei dintâi în oraș

și că artileria lor ar fi hotărît victoria pe când bulgarii tăgăduiau cu încăpățănare aceste afirmațiuni.

Lăsând punctul acesta în suspensie, mai ales că asupra lui nu putem emite vreo părere autorizată, ținem mai întâi să reproducem, în legătură cu căderea Adrianopolului o anecdotă a cărei autenticitate cică ar fi garantată.

Anume, cel dintâi ofițer, care a dat ochi cu Șucri Pașa, i-a strigat: „Orașul a căzut, așadar, predă-mi sabia!”

Întâmplarea însă a făcut ca Șucri Pașa să nu fi avut în momentul acela sabia la el. De aceea, ceru unui ofițer din anturajul său o sabie și remițând-o ofițerului bulgar, îi zise: „Poftim, dacă ții neapărat să ai o sabie”.

Dar ceea ce ținem să scoatem în evidență cu tot dinadinsul este faptul că trupele sârbești cari, după relatările oficiale sârbești, au dat dovezi de neîntrecut eroism la asaltul împotriva cetății Adrianopol, nu erau altele decât regimentele din Timoc, alcătuite în proporție de cel puțin 90 la sută din românii, din frații noștri din valea Timocului.

Atât în războaiele balcanice, cât și în războiul mondial regimentele din Timoc au fost mereu pe prima linie de luptă și s’au ales mereu cu mari laude pentru nedezmîntita lor vitejie.

S’au ales cu laude, dar fără nici un fel de drepturi – nici măcar dreptul de a se ruga lui Dumnezeu în graiul părintesc.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.381, 3 august 1927: 1, 2.

PLĂCEREA DE A FI MINISTRU

Un incident de graniță destul de comic

Tocmai în zilele când războiul cu aliații balcanici luase o întorsătură din cele mai nefavorabile pentru împărăția otomană, în acele zile când, în așteptarea unui asalt suprem asupra Constantinopolului, ne pregăteam bagajele și discutam dacă reședința guvernului trebuie mutată la *Brusa* sau la *Conia*, s’a mai ivit o chestiune de pe urma căreia am avut destule supărări, fără să lipsească însă și incidentele comice.

Chestiunea aceasta a constat din diferendul de graniță *turco-persan*.

Mai înainte de a arăta pricina acestui incident, Țiu de folos să lămuresc faptul că nimic nu era mai vag și totodată mai mișcător decât granița dintre cele două împărății, dintre împărăția peste care domnea *Padișahii* turci și împărăția *Șahilor* persani. (Vedeți, *șah* e echivalent cu împărat, dar *padișah* înseamnă acela care este peste șah, un fel de împărat al împărățiilor.)

E adevărat că pe vremuri și îndeosebi după războiul româno-ruso-turc din 1877-78, comisiuni speciale fixaseră granița dintre Turcia și Persia, punând și semnele ce se obișnuiesc în asemenea împrejurări.

Decât, ceea ce făcuseră comisiunile de delimitare, desfăceau mereu neastâmpărății curzi, popor înapoiat, refractar oricărei discipline și puțin accesibili unei vieți de un stat oarecum civilizat. Și răul era că de ambele părți ale graniței în chestiune trăiau triburi de *curzi*, ducând o viață nomadă și independentă în sensul că nu înțelegeau să se supună nici unei obligațiuni, impusă de statul respectiv.

Mijlocul întrebuintat de dâșii pentru a se sustrage acestor obligațiuni era foarte simplu și destul de eficace. Când, de pildă, autoritățile statului turc voiau să-i constrângă pe curzii aflători pe teritoriul turcesc la plata unor biruri, cu toate că aceste biruri erau foarte neînsemnate, curzii dărau toate pichetele din partea locului, mutau din loc, ducându-le cât mai în interiorul Turciei, pietrele de graniță și după aceia pretindeau că ei se află în teritoriul persan și că, prin urmare, nu sunt supuși turci. La fel, dar în sens invers, procedau și curzii dinspre Persia, ori de câte ori erau sâcâți de statul persan.

*

În timpul războiului balcanic se petrecuse însă ceva, care nu semăna cu procedeele de mai sus și care nu putea fi trecut cu vederea. Anume, guvernul persan, încurajat pe sub mână de ruși și profitând de starea de zăpăceală și de slăbiciune în care se găsea atunci Turcia, ocupase cu trupe persane, mai mult sau mai puțin regulate, niște înălțimi cari se aflau incontestabil pe teritoriul turcesc și cărora li se atribuiau o deosebită importanță strategică.

De aci diferend, schimb de note și în sfârșit, alcătuirea la Constantinopol a unei comisiuni mixte turco-persane, care să studieze cazul și să găsească un mod de aplanarea incidentului.

*

Dacă chestiunea ar fi rămas să fie rezolvată direct între Turcia și Persia, fără amestecul ocult al altor state, adică al Rusiei, turcii ar fi putut lesne să-i convingă pe persani de dreptatea cauzei lor. Oricât de slăbită și de greu încercată era pe vremea aceia Turcia, totuși ar fi putut găsi vreo două regimente, cu cari ar fi reocupat repede înălțimile luate de persani și ar fi domolit orice spirit de agresiune și orice veleități de cucerire a guvernului de la *Teheran*.

În adevăr, Persia căreia turcii îi ziceau „împărăția măreției vorbelor goale”, avea de toate, avea adică o mulțime de generali, o armată întreață de *hani*, avea o droaie de militari purtând titluri pompoase și răsunătoare cum e, de pildă, „*Pieptul împărăției*”, „*Stâlpul Persiei*” etc., dar îi lipsea un singur lucru: *soldații*.

Când întrebai pe un persan ce armată poate mobiliza Persia în caz de război, omul îți răspundea fără jenă și fără să bănuiască măcar că exagerează *trei milioane de soldați*. Îi dădea și explicația faptului. În Persia, îți lămură el, serviciul militar e de 40 de ani, începând pentru fiecare persan la vârsta de 20 de ani și încheindu-se deci la 60 de ani. Aceasta dădea un total de trei milioane de soldați.

Numai că erau un fel de soldați *sui generis*. Nu făceau niciodată serviciul militar, nu primeau nici o instrucție militară, n’apartineau nici unei unități constituite și organizate, ci continuau să șadă pe la casele lor, căutându-și nesupărați de treabă. Guvernul persan îi socotea însă ca soldați, evaluând numărul lor la trei milioane.

Toate bune, numai că la mobilizare nu răspundeau nici trei mii dintr’înșii.

Artileria persană nu se prezintă în condițiuni mai bune, constând din câteva tunuri dăruite pe vremuri de împărăteasa *Ecaterina II-a* a Rusiei.

Tunurile acestea erau puse pe cămile cari erau dresate ca la un semnal dat să se culce, când aproape inexistenții artileriști persani urmau să tragă – ceea ce, de altfel, se întâmpla foarte rar.

Cât despre căi de comunicație, Persia n’avea decât drumurile lui Dumnezeu, pe cari mergeau cu pasul lor încet și chibzuit caravane întregi de măgari – aceștia cei drept, de o rasă foarte bună. Așa se prezintă Persia din punctul de vedere al puterii militare.

*

Dar fiindcă sunt asupra acestui punct, cred că nu e de prisos să ilustrez afirmațiunile de mai sus printr'un fapt concret, pe care îl rețin dela fostul meu coleg de Senat – Alah să-l aibă la dreapta sa – și senatul turcesc și colegul acesta, care răspundea la numele de *Abd-ul-Kader-Efendi* (a nu se confunda cu vestitul pe vremuri șef algerian cu acelaș nume), era curd, șeful curzilor și stăpânea în țara curzilor nu mai puțin de 90 de moșii.

„Răposatul meu tată, îmi povestea el, nu fusese mulțumit de modul cum a fost delimitată granița turco-persană prin tratatul dela Berlin din 1878 și aceasta pentru motivul că mai multe din moșiile noastre treceau în teritoriul persan. De aceea, tatăl meu a făcut cunoscut că el nu se supune stipulațiunilor acestui tratat și a declarat război Persiei.

În câteva zile a înaintat în fruntea curzilor săi până aproape de capitala Teheran, pe care ar fi putut-o lua, dacă Rusia nu intervenea de grabă la Constantinopol și sultanul nu trimetea armată, ca să-l constrângă să se întoarcă îndărăt”.

Faptul acesta, ilustrează, credem, destul de bine halul de slăbiciune și de dezorganizare a Persiei.

În timpul războaielor balcanice Persia nu era mai de temut din punctul de vedere militar. Însă, gestul ei îndrăzneț de a ocupa un teritoriu turcesc se explică prin faptul că îndărătul ei stătea Rusia, care făcuse dintr'ânsa o vasală și care nu-și ascundea intenția de a-i sări în ajutor, la caz de ar fi atacată.

De aceea, nu se putea recurge la căi și mijloace de violență, căci atâta ne-ar mai fi trebuit: să ne mai atragem și dușmănia fățișe a Rusiei și să ne încurcăm într'un război cu dânsa.

*

Iată de ce, când membrii turci ai comisiunii făceau vreo propunere delegații persani nu o acceptau, dar nici nu o respingeau, ci se mărgineau să spue că vor răspunde a doua zi. De acolo plecau și se duceau să supună ambasadorului Rusiei propunerea turcilor.

Ambasadorul o examina, bine înțeles din punctul de vedere al intereselor rusești, propunea modificări și în sensul acesta dădea persanilor instrucțiunile necesare.

Ziua următoare, când comisiunea mixtă se strângea din nou, membrii persani veneau cu modificările dictate în ajun de ambasadorul Rusiei. Turcii făceau contra-propuneri. Ca și de rândul trecut, persanii nu le acceptau și nici nu le respingeau. „Vom răspunde mâine”, repetau ei cuvântul lor ele ordine.

Din nou întâlnire cu ambasadorul rus, alte modificări și alte instrucțiuni.

Așa fiind, chestiunea amenința să se perpetueze. I-a pus însă capăt marele vizir care, nervos din fire, era un om foarte expeditiv. A dizolvat comisiunea mixtă, i-a trimis la plimbare pe membri persani, „niște păpuși caraghioase”, cum le zicea el, și s’a dus să trateze direct cu ambasadorul Rusiei, cu care a sfârșit să ajungă la o înțelegere.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.401, 26 august 1927: 1, 2.

AMINTIRI DIN VREMURI APUSE

Despre comitagii și comitetele revoluționare macedonene

Am desfășurat înaintea mea o serie de fotografii, trimise mai acum câteva zile de o „Asociație internațională a studenților macedoneni” de pe la diferitele Facultăți din Europa.

Originari, ce-i drept, din Macedonia, studenții aceștia sunt de felul lor bulgari, cari luptă pentru cauza Macedoniei autonome. Să-i credem pe cuvânt și să nu le facem proces de intenții. Fotografiile de cari am pomenit reprezintă pe șefii de bande macedonene, mai toți oameni omorâți în ciocnirile ce le-au avut pe vremuri cu detașamentele de soldați turci. Cei mai mulți dintre ânși au pierit în revoluția macedoneană din vara anului 1903, așa numita revoluție dela *Ilinden*, adică din ziua Sfântului Ilie.

Mă uit la fotografiile acestea și se trezesc în mine amintiri peste cari s’a așternut aproape un sfert de veac. În deosebi mă opresc asupra două din ele, fiindcă reprezintă oameni pe cari îi cunoscusem de aproape.

Iată, unul cu o barba bogată și cu o figură distinsă. E fostul profesor *Damian Gruer*, născut într-un sat bulgăresc din împrejurimile Bitollei.

Pe Gruer acesta l-am cunoscut în închisoarea din Bitolia, unde fusese pus de autoritățile turcești din pricina activității lui revoluționare. Prezentându-se bine ca fizic, era om de curaj și de acțiune, avea o cultură aleasă și, pe deasupra, un minunat talent oratoric. Om făcut ca să miște și să câștige masele populare.

Din închisoarea unde își ispășea, fără să se căiască de dânsa, vina fața de statul turcesc, Damian Gruet continua să fie inspiratorul și îndrumătorul comitetelor revoluționare macedonene. De cuvântul lui se ținea seamă și sfatul lui era totdeauna urmat.

*

Mă opresc însă cu un sentiment de adevărată înduioșare asupra celei de a doua fotografie, fiindcă ea reprezintă pe un om pe care l-am cunoscut de aproape – acum se poate spune – mi-a fost chiar prieten. E fotografia lui Pitu Guli, român macedonean, născut în aceeași comună [Crușova] cu scriitorul acestor rânduri, a lui Pitu Guli, din care bulgarii, au făcut – și cu drept cuvânt – unul din cei mai de seamă eroi ai revoluției macedonene din anul 1903.

Acest Pitu Guli, fire neastâmpărată și om de un curaj nebun, care n'a șovăit nici în fața celor mai mari primejdii, era un tânăr de abia 18 ani, când s'a înrolat într-o bandă revoluționară macedoneană, adică așa cum se spune în genere, într-o bandă de comitagii. Banda aceasta e parte distrusă, parte făcută prizonieră de puterile turcești.

Pitu Guli cade și el în mâinile turcilor cari îl condamnă la deportare pe viață într-o localitate din țara curzilor dela granița persană. De acolo evadează, străbate pe jos Asia Mică și Anatolia în toată lungimea lor și se refugiază în Bulgaria.

Din când în când, îl vezi că devine om așezat și se strică de o treabă oarecare, dar temperamentul lui de revoluționar nu-i dă astâmpăr și biruește gândurile și pornirile lui de cumișenie. Ia din nou „drumul codrului” și devine șef de bandă, un șef iubit de populația asuprită, admirat până la fanatism de „băeții” de sub a sa ascultare și foarte temut de puterile turcești trimise împotriva lui.

În această calitate, ia parte la revoluția din anul 1903 și este cel dintâiu care intră în comuna sa natală *Crușova*, liberând-o de turci și arborând la cele patru puncte cardinale steagul roșu al revoluției.

Un steag care a fâlfâit vreo douăsprezece zile, deoarece turcii, venind cu batalioane numeroase și având și câteva baterii de artilerie, recuceresc comuna cocoțată în creștetul unor munți înalți și pun pe fugă pe cei vreo mie de revoluționari, cari o ocupaseră. Îi pun pe fugă pe toți afară de Pitu Guli, care ajutat de 20 de tineri, mai toți români din comuna aceea, ține piept o zi întreagă împotriva turcilor, cari năvăliseră în număr de mai multe mii. Se luptă, până ce el și cu toți băeții de sub ordinele sale sunt răpuși și ciuruiți de gloanțele soldaților și bașbozucilor turci. Amintirea acestei isprăvi a fost proslăvită în cântece cari se aud și astăzi în gura poporului din Macedonia.

*

Rog, sa nu mi se ia în nume de rău că m'am oprit cam mult asupra unor oameni despre cari se va spune că, la urma urmelor, n'au fost decât niște comitagii de rând. Ar fi o apreciere nedreaptă, fiindcă ar însemna să judecăm cu judecata noastră de astăzi lucruri și situații cari, în vremea și în țara în care se desfășurau, erau concepute și judecate cu totul într'altfel.

Comitagii (noi le ziceam *comiți*, nu comitagii) nu erau pentru vremurile și împrejurările de atunci niște bandiți, niște răufăcători cari trebuiau exterminați. În ochii populației, care tânjea după libertate creștină, comitagii treceau drept liberatori, iar șefii lor, drept eroi și vestitorii unor vremuri bune și fericite.

Chiar cu primejdia ca a doua zi să fi arestat, schingiuit de turci și aruncat pentru ani de zile în închisorile turcești, îi primeai bucuros pe comitagii la casa ta, îi adăposteau, îi ascundeai și îngrijeai de răniții și de bolnavii lor. Era o datorie de creștin și o dovadă că apreciezi și tu libertatea pentru a cărei dobândire ei luptau și mureau.

Unde mai pui că puteai număra pe degete pe tinerii cari, împlinind vârsta de douăzeci de ani, nu s'ar fi grăbit să se înscrie într'un comitet revoluționar, fapt din care își făceau o adevărată fală și care le servea drept certificat de curaj și vitejie.

În afară de aceasta, un sentiment de nepărtinire îmi impune să mărturisesc aci că, în genere, purtarea comitagiilor față de populația creștină era destul de corectă. Nu atacau pe trecători, nu năvăleau în casele oamenilor, nu furau și nu jefuiau.

Grija lor de competență era ca pe de o parte să trezească în masele populației dela sate spiritul de revoltă împotriva turcilor, să le organizeze

în scopul acesta, să le înarmeze, iar, pe de altă parte, să omoare și să extermine pe câți mai mulți turci (cuvântul *turc* nu trebuie luat aci în înțelesul etnic). Mai ales pe turcii de pe urma cărora țăranii creștini sufereau neajunsuri și vexațiuni. În categoria aceasta intrau pândarii turci, dijmuitorii, percepatorii, proprietarii de moșii etc.

*

În legătură cu cele scrise mai sus, să mi se permită evocarea amintirii despre o întâmplare personală. Într-o vară, mergeam cu o brișcă dela Bitolia la *Chicea* sau *Cârciova*, un orașel dela granița Albaniei. Când brișca suia un deal m'am dat jos, mai ales că fiindu-mi sete, mi s'a spus de cărauș că pot găsi apă la un izvor în pădurea care mărginea șoseaua.

Am intrat în pădure, dar nici nu făcusem câțiva pași, că aud un glas strigându-mi: „*Stoi!* (adică „*stai*” în dialectul bulgăresc din Macedonia).

Firește, m'am oprit și am văzut apărând dintre arbori un vlăjgan înarmat până în dinți, cu părul vâlvoi și cu o barbă prin care se vedea că nu prea umblă pieptenele. Vlăjganul acesta era un comitagi, care m'a poftit – nu pot spune pe un ton politicos – să-l însoțesc până la șeful său, care era cu restul bandei tocmai la izvorul unde mergeam eu însumi, ca să-mi potolesc setea. Acolo am avut cea mai neașteptată surpriză. Anume, șeful bandei, cum m'a zărit, s'a sculat de jos și repezindu-se la mine, m'a cuprins în brație și m'a ținut așa câteva momente. „Nu mă recunoști?” mă întrebă el cu un aer prietenesc în care intra însă și o nuanță de mustrare.

După ce i-am fixat bine și am răscolit în amintirile mele, am exclamat: „*Petre!*”

Era Petre A..., care până câteva luni în urmă, funcționase ca director al școlii bulgare din comuna mea natală, unde ne cunoscusem și ne împrietenisem, pentru ca el să schimbe după aceea cariera de învățător pentru aceea de șef de bandă.

Însă, n'a avut parte să se bucure multă vreme de ea, căci vreo trei, patru luni mai târziu am aflat ca fusese omorât într-o ciocnire cu un detașament de soldați turci.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.536, 4 februarie 1927: 1, 2.

AMINTIRI DIN VREMILE APUSE

Câteva zile prin închisorile turcești

Stau la îndoială și mă întreb: Trebuie oare să zic „*prin* închisorile turcești” sau „*în* închisorile turcești?” Căci de fapt este vorba de zilele petrecute în aceste închisori fără voia și consimțământul meu, iar nici de cum de zile consacrate cercetărei libere a închisorilor turcești în scop de studii cu caracter social sau umanitar.

Însă, deoarece întâmplarea sau norocul meu au vroit ca vremea petrecută în aceste închisori – trei la număr – să fie de scurtă durată, reducându-se la câteva zile, am crezut că e mai bine să o socotesc drept o trecere prin acele instituții de stat, instituții al căror număr și a căror frecvență pot servi de un criteriu foarte just al situației interne și al gradului de liniște și propășire a statului acela.

Iar în Turcia, în vremea în care au avut loc cele ce povestesc în rândurile de față, închisorile erau multe și mai ales bine populate – ba chiar suprapopulate. Musafiriilor erau în proporție de cel puțin 80 la sută, intelectuali și alți cetățeni, unii dovediți, cei mai mulți acuzați din senin pentru gânduri subversive față de împărăția turcească și îndeosebi față de respectul și fidelitatea ce datorau augustei sale Majestăți sultanul.

Cititorii din țară, obișnuiți cu libertățile publice și crescuți în respectul acestor libertăți, cu greu vor pricepe cum e cu puțință ca un om, ca un cetățean să fie închis, lipsit de libertatea sa, ba deseori maltratată numai pe bănuiala că nu e însuflețit de gânduri și sentimente tocmai ortodoxe față de stat sau – și mai precis – față de regimul aceluia stat.

Aceiași cititori vor da neîncredători din cap, când le voi spune că cei mai prigoniți – prigoane ce mergeau uneori până la suprimarea lor fizică – erau oamenii acuzați pe drept sau pe nedrept de a avea asupra sistemului de funcționare a statului alte idei decât acelea impuse de conducătorii acestui stat. Și vor deveni și mai neîncredători, când vor adăuga că erau atâția slujbași, mai mari și mai mărunți, cari furau ca în codru din banii publici, fără să aibă cea mai mică neplăcere și că vedeai plimbându-se pe străzi liberi și nesupărați de nimeni, destui criminali de drept comun sau indivizi cari săvârșiseră tot felul de găinării.

Repetăm că se va concepe cu greu aci în țară – într’o țară liberă și unde e asigurată domnia legilor – puțința unor asemenea lucruri și situații. Vorba ceea: „Sătulul nu crede celui flămând”.

*

Însă în Turcia absolutistă, în Turcia lui *Abdul Hamid* cel de tristă memorie, lucrurile se petreceau pe dos de cum se petrec în statele cu o organizație modernă, cu o concepție de civilizație și întemeiate pe respectul libertății. Vedeai acolo miniștri, guvernatori generali, și alte diferite pașale strângând în câțiva ani averi considerabile... din micile economii făcute din leafa lor.

Nimeni nu-i supăra, nimeni nu le cerea socoteală. Din potrivă, ei erau cei mai bine văzuți, ei erau cei înconjurați de tot respectul și copleșiți de toate favorurile. Și tot ei erau cei cari predicau morala și dădeau – aceasta în mod gratuit – lecții de patriotism.

Mai vedeai în aceiași Turcie hamidiană că drumurile erau nesigure, așa că bieții călători erau amenințați în tot momentul să fie atacați, jefuiți sau chiar omorâți, că birurile plătite de contribuabili și celelalte încasări ale statului nu erau întrebuințate pentru lucrări de folos obștesc sau pentru îmbunătățiri, cari să mai scoată țara din starea ei primitivă, ci în cea mai mare parte dispăreau în buzunarele fără fund ale mai marilor împărăției, oameni a căror lăcomie nu cunoștea nici o limită.

*

În din mod cu totul deosebit, erai socotit ca bun de ștreang atunci când întruneai în persoana ta calitatea de intelectual – adică de om cu ocupații de natură intelectuală – cu aceea de macedonean, de locuitor al țării care era pepinieră de revoluționari. Iar dacă, pe, lângă această calitate, nenorocitul acela mai era și bulgar de origină, vinovăția lui nici n’avea nevoie de a fi cercetată.

Deseori însă, dacă nu chiar cele mai multe ori, erau folosite către oamenii administrației turcești ca un pretext, fie pentru a descărca pornirile lor de ură împotriva creștinilor oarecum mai răsăriți, fie pentru a-i mai ușura de ceva sume de bani. Intrați în închisoare învinuiți de crime odioase și o zi după aceea puteai să eși ușor la pungă, dar curat și inocent ca un mieluşel. Ciudăţenii turceşti!

Și subsemnatul a avut parte de o asemenea cinste, căci nu e fără interes să o spun, în vremile și împrejurările de atunci a sta în pușcărie nu numai că nu era de loc dezonorant, ci, din potrivă, constituia un titlu de fală, un certificat de bună purtare, de virtuți civice. Nu ca aici în țară unde nu ești închis decât pentru vină bine vădită.

*

Și așa, în vara anului 1902 – Doamne, cum mai trec anii! – răspunzând invitației unui prieten, părăsisem orașul *Bitolia*, căldurile și frigurile malarice ale acestui oraș, ca să petrec câteva zile la dânsul în micul orașel *Cârciova* dintre Albania și Macedonia.

Drumul de aproape o zi și jumătate a fost străbătut cu bine. Zic „cu bine”, deoarece n’am avut vreo neplăcere de pe urma involuntarei întâlniri cu o bandă de comitajii bulgari, adăpostiți într’o pădure dela marginea drumului și unde mă abătusem în căutarea unui izvor cu apă. Ba chiar întâlnirea aceasta a fost prilej de îmbrățișări și alte manifestații de prietenie cu șeful bandei, care cu câțeva vreme mai înainte fusese directorul școlii bulgărești din comuna mea natală, unde îi făcusem cunoștință.

Nu trecuse însă nici o oră de la sosirea mea la *Cârciova*, că un agent de poliție vine să mă poftască din partea *caimacamului* (ceva corespunzător unui subprefect), care dorește să mă vadă fără întârziere.

Atenția aceasta nu prevedea nimic bun. Totuși, nu puteam să refuz invitația, căci altfel aș fi fost luat pe sus, ceea ce nu totdeauna e plăcut. M’am dus și mi-a găsit din capul locului o vină dublă: aceea de a fi macedonean și de a fi profesor. A regretat chiar că n’a putut să-mi arunce încă o vină foarte grea: aceea de a fi bulgar.

În schimb, mi-a găsit altele, aproape tot atât de grave și cari puteau fi rezumate într’una singură: nu semănăm cu dânsul, mai ales la fizic.

Așa, eu eram subțirel și oarecum înalt, pe când el era scurt și îndesat. Eu eram un tânăr care abia trecusem de douăzeci de ani, pe când el cobora dealul vieții. Eu – vedeți, vina mea se lămurea din ce în ce mai bine – n’aveam barbă, pe când el purta o respectabilă barbă de patriarh. În sfârșit, element care trebuia să tragă greu de tot în cumpăna vinovăției mele, eu nu știam turcește, pe când el vorbea turcește cu un pronunțat accent grecesc, de felul lui *caimacamul* fiind grec mahomedan din insula *Creta*.

Și m'a închis. Se putea oare să nu fiu închis după atâtea dovezi de culpabilitate? Mai întâiu fost aruncat într'un beciu subteran, unde credeam că sunt osândit să-mi iau rămas bun dela viață.

Era un beciu întunecos, umed, cu un aer omorător și unde o mulțime de nenorociți, azvârliti acolo cine știe de când, tușeau de o tuse rău prevestitoare, gemeau sau se zvârcoleau în dureri. Bine că n'am fost ținut mult acolo, căci după câteva ceasuri am avut parte de un gest de mărinimie al caimacamului. Anume, a dat poruncă să fiu scos din beciul acela, care era cel mai lugubru cimitir ce se poate închipui și să fiu transportat într'o odaie dela etajul întâiu al închisoarei.

I-am mulțumit atunci și îi reînoesc și astăzi mulțumirile mele pentru favoarea ce mi-a arătat.

În adevăr, din șederea mea de câteva zile în odaia pomenită continui să păstrez amintiri din cele mai plăcute, ba chiar și regretul de a nu fi putut prelungi această ședere. Vorbesc serios, foarte serios.

Nu numai că noua mea locuință era o odaie mare, luminoasă, curat întreținută și bine aerisită, dar norocul meu cel bun m'a făcut să dau acolo peste tovarăși de închisoare de o bunătate la amintirea căreia mă simt încă mișcat.

Erau vreo zece mahomedani bulgari dintr'o regiune de unde sunt destui și aici la București, de unde sunt, de pildă, și harnicii și credincioșii portari ai ziarelor noastre.

Oameni relativ cu dare de mână și cu multă trecere printre coreligionarii lor, fuseseră închiși pentru că, fiind antreprenorii dijmei, nu ar fi achitat anumite sume, ceeace ei tăgăduiau cu toată energia.

Plătiseră, dar nu li se dăduse chitanțe de achitare, ceeace numai într'un regim turcesc putea fi cu puțință. Ce bine că în celelalte țări, afară de Turcia, asemenea găinării nici nu se concep măcar!

Și acum bieții dijmuitori stăteau închiși, însă instalați cât se poate de confortabil – cu așternut și plăpumi dela ei de acasă, cu tot felul de mâncări, gătite și trimise tot de la casele lor, cu servitori la dispoziție, printre cari însuși gardianul odăii, un om care nu știa cum să le dovedească mai bine respectul și devotamentul lui. Sunt convins că le-ar fi dat chiar bucuros drumul.

„Ești musafirul nostru!”, mi-au declarat ei, după ce mă pitisem și eu într'un colț al odăii ocupate de dâșșii. Și au trimis vorbă să aducă de acasă

dela ei așternut, perne și o plapomă de mătase pentru mine, au dat servitorului lor poruncă să mă trateze ca și pe dâșii, iar cât despre mâncare, era dela sine înțeles că eram invitatul lor.

*

Închisoarea înceta deci de a fi un chin sau măcar o neplăcere. Cu totul din potrivă. Eram mulțumit de soarta mea, mai ales că îmi dădea puțință să cunosc o lume și o societate ce îmi fusese până atunci închisă și străină.

Buclușul caimacam mi-a stricat însă toată plăcerea. Mi-a trimis mai întâi o vorbă să-i dau zece lire turcești, ca să-mi dea drumul. L-am refuzat cu indignare, mai ales că nici nu posedam o asemenea avere.

A lăsat la cinci lire. Acelaș refuz categoric din parte-mi, care nu eram dispus să părăsesc închisoarea nici pe gratis.

Îndârjit de repetatul meu refuz, caimacamul după ce în zadar a așteptat cinci zile să viu la sentimente mai bune, a poruncit să fiu ridicat de acolo și trimis sub escorta a doi jandarmi la Bitolia, adică la închisoarea de la Bitolia, unde am ajuns după peripeții vrednice de povestit.

- „Adevărul”, 40, nr. 13.629, 28 mai 1928: 1, 2.

AMINTIRI DIN VREMILE APUSE

Când te împrietenеști cu jandarmii

Și așa, lucru de necrezut, totuși adevărat, am părăsit cu o vădită părere de rău confortabila închisoare de la Cârciova și mai ales atât de simpatica și prietenoasa societate a amfitrionilor mei. Decât caimacamul, nemângâiat că nu mă putuse „ciupi” cu câteva lire turcești, poruncise să fiu trimis sub escorta a doi jandarmi călări la închisoarea din Bitolia, iar porunca lui trebuia executată.

De altfel, nu numai în Turcia din vremea aceea, dar și în țările celelalte țări unde domnește o legalitate desăvârșită, nu e tocmai lesne să

te împotrivești ordinului unui reprezentant al autorității, chiar când acest ordin ar însemna o flagrantă încălcare a legilor.

Firește, scriu aceste rânduri fără nici o aluzie răutăcioasă. Ba pentru o înlăturare a vreunei interpretări greșite, socot chiar de folos să precizez că nu poate fi vorba de a face aluzie la România unde, din fericire, orice ordin emanat de la o autoritate publică, oricare ar fi ea, nu poate fi decât o aplicare strictă și scrupuloasă a legilor.

Dar mai sunt pe fața pământului țări cu regim constituțional, însă în cari, la fel ca în Turcia hamidiană, legile sunt aplicate mai ales în ce privește sancțiunile și pedepsele cuprinse într'însele, dar sunt nesocotite, când e vorba și de garantarea drepturilor și a libertăților individului. În aceste țări domnește concepția că deținătorul unei părți, fie ea cât de mică, din puterea statului este mai presus de lege și că voința sau capriciile sale sunt singurul element de care trebuie să se țină seamă.

La asemenea țări m-am gândit, când am scris rândurile de mai sus, iar nici de cum la Țara Românească.

După aceste lămuriri, cari, cred, împrăștie orice bănuială asupra ortodoxiei sentimentelor și gândurilor mele, mă întorc la povestea începută.

Caimacamul, purtător al unei bărbi respectabile, care în timpul verii îi putea servi și de evantaliu, a poruncit, încruntând din sprincene, ca să fiu trimis din închisoarea de la Cârciova în închisoarea dela Bitolia, iar porunca sa trebuia neapărat executată.

Numai că am găsit în mine atâta putere de rezistență, ca să nu o îndeplinesc aidoma. Anume, m'am împotrivit să fac drumul – un drum de o zi și jumătate – pe jos, așa cum hotărâse el. Din fericire pentru mine, a cedat asupra acestui punct, îngăduindu-mi să merg și eu călare, ca și cei doi jandarmi cari mă escortau – bineînțeles, de cal trebuind să-mi fac rost prin propriile mele mijloace.

Prietenul care mă invitase la Cârciova și care era dezolat de neplăcerile ce mi se întâmplaseră, se grăbi să-mi ofere calul său, care era mult mai bine și mai prezentabil decât caii bătrâni și obosiți ai celor doi jandarmi.

La plecare și până la o distanță de câțiva kilometri am fost petrecut de compatrioții mei stabiliți la Cârciova, precum și de mulți locuitori ai orașului. Era o manifestație, nu atât de prietenie sau simpatie pentru

mine, cât mai cu seamă de ostilitate împotriva caimacamului, detestat de întreaga populație pentru apucăturile lui.

Rămas cu sau, mai exact, între cei doi jandarmi, m'am pus să-i studiez, căutând în deosebi să le găsesc părțile slabe, de car m-aș fi putut folosi pentru a-mi ușura întru câțva situația.

Știam, fără să-mi spună ei, că amândoi erau albanezi mahomedani, deoarece printre rândurile acestora se recrutau mai toți jandarmii din Turcia europeană. Însă, mare mi-a fost surpriza, prefăcută apoi într-o îndreptățită bucurie, când din conversația începută cu dânsii, am constatat că unul din ei era albanez cu sentimente naționaliste, adică albanez care dorea pieirea Turciei și crearea sau, mai bine zis, reînvierea unei Albanii independente. Nu se sfia chiar să declare el, jandarm în slujba statului turcesc, că e gata să dea o mână de ajutor, jertfindu-și la nevoie viața pentru înfăptuirea idealului său patriotic.

Deocamdată, ardea de dorința de a pune mâna – ceea ce în vremea aceea (e vorba de fapte petrecute în anul 1902) nu era tocmai ușor – pe o carte albaneză, care să scrie despre isprăvile eroilor din trecutul poporului albanez.

Când i-am promis că de îndată ce voi fi liber la Bitolia, voi căuta să-i satisfac dorința aceasta, viteazul, dar față de statul turc, puțin ortodoxul jandarm nu mai știa cum să-mi exprime sentimentele sale de recunoștință anticipată.

Opri calul, ceea ce făcu și camaradul său și apoi îmi zise cu accentul unui om hotărât: „Vrei să fii liber numaidecât? Foarte lesne. Uite, aci în desagi am dosarul afacerii tale. Îl rupem și-i dăm foc. După aceea, te însoțim, ca doi prieteni, până la localitatea Demir-Hisar, unde vom poposi la noapte, iar mâine ne despărțim: d-ta iei drumul spre Bitolia, eu cu camaradul meu ne întoarcem la Cârciova.

— Dar ce va spune caimacamul? l-am întrebat eu.

— Dă-l încolo de caimacam, că e un stricat și un ticălos!”

N'am avut curajul să primesc această propunere, oricât de ispititoare se înfățișa ea. Știam că n'am nimic pe conștiință, că nu săvârșisem nici o abatere dela legi și de la necondiționata fidelitate ce datoram Maiestății Sale imperiale și statului turcesc. De aceea, nu-mi surâdea perspectiva de a trece drept un fel de evadat și de a fi mereu cu frica în sân.

*

În zadar încerca bravul jandarm să mă convingă, spunându-mi că prin nimicirea dosarului dispare orice urmă de acte privitoare la arestarea mea și în zadar îmi spunea că mă înșel închipuindu-mi că autoritățile de la Bitolia au să-mi dea numaidecât drumul.

„Se poate să stai în închisoare și șase luni și chiar un an întreg, fără ca domnii de la Bitolia să te întrebe de ce ai fost închis sau să-și dea osteneala să arunce o privire asupra dosarului tău. De aceea, hai mai bine să-l rupem de pe acum”.

Așa căuta să mă înduplece jandarmul. Totuș, n’am primit.

Am ajuns însă la o altă transacție. Întâiu, drumul până la localitatea Demir-Hisar, unde trebuia să ajungem pe înserate, să-l facem în felul următor: în loc să călăresc între ei doi, ceea ce arăta calitatea mea de arestat, jandarmii să meargă înainte, iar eu să stau la urmă la o oarecare distanță de dânșii. Așa obicinuiau să fie escortați în călătoriile lor înalții funcționari ai statului. Deci, din arestat, deveniam în ochii drumeților ce ne întâlneau, un demnitar simandicos.

Al doilea. La Demir-Hisar, jandarmii aveau ordin să mă predea mudirului (funcționar administrativ imediat inferior caimacanului), care, după ce m’ar fi ținut în închisoarea de acolo atâta cât i-ar fi plăcut, m’ar fi dat pe mâinile altor jandarmi, cari să mă ducă la Bitolia. Ne-am înțeles însă cu jandarmii mei ca la Demi-Hisar să tragem la un han, fără să-l vestim pe mudir despre sosirea noastră, iar a doua zi să-i fiu predat în momentul în care vom vedea că pleacă jandarmii spre Bitolia. În chipul acesta scăpăm de neplăcerile unei a doua închisori.

*

Până să sosim la Demir-Hisar, s’a petrecut însă ceva, care merită să fie povestit. Anume, tocmai când să pătrundem într’o vale închisă de două șiruri de dealuri împădurite, auzim numeroase și bine nutrite focuri de pușcă și ajung până la urechile noastre țipete și urlete de oameni. Ne-am oprit, am descălecat, iar cei doi jandarmi s’au culcat lipindu-și urechile de pământ.

„Cred că e o luptă între două bande albaneze”, zise jandarmul care îmi arăta atâta prietenie șicare era mai dezghețat și mai sprinten decât

camaradul său. După aceea, îmi mai zise: „Ține tu caii noștri și așteaptă-ne aicea. Noi doi mergem să vedem ce se întâmplă și cum putem trece fără primejdie”.

Cei doi jandarmi, ținând în mână puștile încărcate, s’au afundat și încurând au pierit în pădure, iar eu am rămas să-i aștept și să le păzesc caii.

Mă găseam într’o situație cât se poate de ciudată. Un arestat, descris de bărbosul caimacam ca Dumnezeu știe ce revoluționar primejdios, lăsat singur pe drum, păzind caii jandarmilor cari îl escortau și mai având grije de dosarul arestării sale!

Și dacă jandarmii se încurcau în luptă și-și găseau moartea? Ce mă făceam? Să pornesc singur la Bitolia și prezintându-mă autorităților de acolo să le predau caii și să le înmânez și dosarul în baza căruia să fiu trimis la închisoare?

Acum râd de ciudățenia situației mele, în momentele acelea însă numai de râs nu-mi ardea, mai ales că vremea trecea, iar cei doi jandarmi nu se mai iveau.

În sfârșit, după aproape o oră am observat că împușcăturile încetează. Nu după mult, s’au întors și jandarmii mei teferi și neatinși.

„Încalecă și să pornim, îmi ziseră ei, fiindcă drumul ni s’a deschis, așa că putem trece fără teamă”.

La întrebarea mea ce a fost cu împușcăturile și în ce a constat intervenția lor, ei mi-au lămurit că era o încăerare obișnuită între membrii și prietenii a două familii albaneze dușmane. Aveau de mult o răzbunare a sângelui, iar acum, întâlnindu-se, s-au luat la bătae. Rugați de cei doi jandarmi, au consimțit la un armistițiu de o jumătate de oră, adică vremea necesară pentru ca să putem trece prin valea prefăcută de beligeranți în teatru de luptă. După aceasta ar fi continuat să-și găurească pielea cu o îndârjire îndoită.

„Dar nu i-ați oprit cu totul dela luptă și nu le-ați spus să se împrăștie?” – i-am întrebat pe jandarmi.

„Cu ce drept să ne amestecăm noi în trebile oamenilor?” mi-a răspuns ei, mirați că le-am putut face o asemenea întrebare.

Aveau dreptate. De unde până unde să intervii un jandarm între oameni, cari vor să se împuște și să se căsăpească? Ce, aceasta e treaba lui? Mi-am dat seamă de nesocotința mea și le-am cerut iertare.

*

Între acestea soarele apusese trimițând o ultimă salutare acelui peisagiu de un romantism impunător. Dar și noi am atins primul popas din ziua aceea: hanul de la Demir-Hisar, cel mai bun han, din două câte erau în total.

Era așa de curat în interiorul lui, că trebuia să-ți ștergi picioarele la ieșire, nu la intrare. De aceea, am socotit cei doi jandarmi și eu, că e mai bine să ne culcăm afară pe iarba verde și sub cerul înstelat.

Sufla un vânt ușor, care aducea miros sănătos de fân cosit proaspăt, se auzea susurul unui râu ce curgea, prin apropiere și se mai auzea cum caii rupeau cu poftă iarbă verde. O noapte frumoasă, urmată însă de zile mai puțin frumoase, precum se va vedea în articolul ce urmează.

• „Adevărul”, 40, nr. 13.636, 5 iunie 1927: 1, 2.

Când s'a făcut o schimbare la tron

-

*Amintiri din vremea înlocuirii lui Abdul Hamid
prin fratele său Mahomed-Reșad*

În cele ce urmează, povestesc lucruri văzute și trăite, lucruri la cari, prin forța împrejurărilor, am luat și eu oarecum parte.

În calitatea mea de membru al parlamentului otoman, am contribuit prin votul meu și am participat chiar la discuția iscată în jurul chestiunii despre care va fi vorba.

Era la începutul verei din anul 1909. Cu un an mai înainte, junii-turci făcuseră revoluția, biruiseră și impuseseră sultanului Abdul-Hamid regimul constituțional.

Se opriseră însă la jumătatea drumului și lăsaseră pe Abdul-Hamid să domnească mai departe, de acum încolo ca suveran constituțional. Credeau în jurămintele lui și în declarațiile lui de dragoste pentru noul regim de libertate. O credință pe care Sultanul Roșu a avut grija să o risipească.

În adevăr, nouă luni după întemeierea regimului liberal, sultanul, care ofta după vechea stare de lucruri, provoacă la Constantinopol o

mişcare reacționară. În primele zile, mulți juni-turci – mai ales ofițeri – sunt măcelăriți, ceilalți scapă prin fugă, refugiindu-se în Macedonia.

În Macedonia, mareșalul *Mahmud Şefchet Paşa*, secondat de *Enver Paşa*, se pune în fruntea armatei liberale, întărită cu mai multe mii de voluntari, în majoritatea lor creștini, și pornește la recucerirea Constantinopolului și restabilirea regimului constituțional.

Armata aceasta înaintază, aproape fără să întâmpine rezistență, până la San-Stefano, frumosul și pitorescul foburg de pe țărmul Mării de Marmara.

La San-Stefano ne refugiasem noi, senatorii și deputații juni-turci, constituiți în Adunare Națională. La această Adunare a venit într-o zi și *Mahmud Şefchet-Paşa*, devenit câțiva ani mai târziu Mare Vizir în guvernul din care a făcut parte și scriitorul acestor rânduri. Acest mareșal, de felul său un arab *pur sang* din Bagdad, uscățiv, vioiu, sprinten, evident bun militar, dar mai ales diplomat care știe să-și ascundă gândul, a căutat, în cuvântarea ținută, să se lepede de intenția ce i se atribuia, de a detrona pe Abdul Hamid și cu atât mai puțin de a-i cere socoteală pentru purtarea lui sau de a-i face vreo supărare.

Cele ce s-au petrecut două sau trei zile mai târziu, au dovedit tocmai contrariul. Au dovedit adică încă odată că omului cuvântul îi este dat, ca să-și ascundă gândul. Abdul Hamid a fost detronat și trimis în surghiun la *Salonic*.

Un surghiun, ce-i drept, nu chiar așa neplăcut și insuportabil. Instalat într-o vilă frumoasă și înconjurată de o grădină destul de întinsă, sultanul detronat i s'a dat voie să-și ia o parte din *haremul* său, compus din nu mai puțin de 300 de femei, dintre cari multe fete între 16-20 de ani.

Cumpătat și oarecum bătrân – avea vârsta de 70 de ani [se născuse în 1842; + 1918] – s'a mulțumit să nu ia cu el decât 11 din favoritele sale. Câteva luni mai târziu, una din ele l'a făcut – nu mai știu pentru a câta oară – tată.

Detronarea lui Abdul-Hamid, de altfel, ca și a oricărui sultan, n'a fost o operație simplă și ușoară. Aceasta din cauză că sultanul întrunea în persoana sa două calități, două funcțiuni bine distincte.

Era, precum se știe, *suveran temporal*, așa cum sunt în genere suveranii creștini, dar mai era și *calif*, cuvânt care înseamnă succesor, adică *succesor* al proorocului Mahomet, deci șef religios al tuturor musulmanilor de pe pământ.

Era o formalitate simplă aceea de a-i lua calitatea de suveran temporal, pe când era mai complicată operația de a-l desbrăca de funcțiunea de calif.

De asemenea, nu se putea face lucrul pe jumătate. Să-l detronezi adică pe cel dintâiu și să-l lași mai departe la locul său pe cel de al doilea. Procedând în felul acesta, ar fi însemnat ca în realitate să nu faci nimic sau aproape nimic. Fiind una și aceeași persoană, califul ar fi înlocuit și întregit pe sultanul temporal.

Se găsea însă și în Turcia mijlocul de a ajunge la o înțelegere cu Dumnezeu, chiar când lui Dumnezeu îi se spune *Allah*.

O hotărâre a Adunării Naționale? Nu, atâta nu era de ajuns din punctul de vedere strict legal. Printr'un vot, Adunarea Națională putea – ceea ce, de altfel, a și făcut – să detroneze pe sultan, adică pe suveranul temporal. Rămânea însă *califul*, a cărui soartă nu putea depinde de votul unei adunări, care n'avea caracter religios și din care făceau parte atâtea elemente nemusulmane (senatori și deputați creștini și evrei).

*

Însă, precum am spus, tot s'a găsit mijlocul pentru ca Abdul-Hamid să-și piardă și calitatea de șef religios.

Era anume în Turcia sultanilor un înalt demnitar religios cu titlul de *Fetva-emini*, ceea ce, printr'o traducere liberă, ar însemna „dătător de decrete religioase”.

Lui Fetva-emini i s'a adresat guvernul, punându-i întrebări cam în felul acesta: „Un calif, care a călcat sfintele prescripții ale Coranului, merită să mai ocupe această demnitate? Un calif care a săvârșit abuzuri și nelegiuiri, poate să mai stea în locul său?”

Răspunsul la asemenea întrebări nu se dădea altfel decât prin da sau nu. Acest răspuns constituia ceea ce se numește *fetva*, adică decret religios.

Bine înțeles, la întrebările, așa cum erau formulate, Fetva-emini nu putea să răspundă decât prin *nu*.

Interesant de notat este că nici în întrebările puse și nici în răspunsurile date, nu s'a pomenit vreun nume. Par'că n'ar fi fost vorba de Abdul-Hamid, ci, așa, de simple discuții și lămuriri cu caracter academic.

Numai atâta că răspunsurile obținute, potrivindu-se cu cazul real și precis al lui Abdul-Hamid, i s'au aplicat lui – și aceasta fără nici o întârziere. În felul acesta și-a pierdut el dubla sa calitate de sultan și de

calif. În seara aceleiași zile, însoțit de micul și modestul harem de 11 femei și păzit de o puternică escortă june-turcă, a fost trimis să-și ispășească păcatele în frumoasa vilă de la Salonic. Nu i-a fost dat să-și închee acolo zilele câte mai avea de trăit pe pământ, deoarece survenind, între timp, războiul balcanic, a fost trimis în orașul *Brusa* din Anatolia, de unde s'a dus pe lumea cealaltă, ca să dea lui Allah socoteală de multele și grelele păcate săvârșite în viața pământească.

A murit la *Brusa*, unde cu multe veacuri înainte căutase un adăpost și își încheiase o viață glorioasă, dar inferoră vestitul și pe atunci pribeagul *Anibal* al cartaginezilor.

Se știe doar că orașul turcesc *Brusa* de astăzi este vechia *Prusia*, capitala *Bitiniei* de odinioară.

Este însă puțin probabil ca Abdul-Hamid, a cărui cultură intelectuală era mai puțin decât elementară, să fi avut cunoștință de faptul că mormântul său nu va fi departe de mormântul necruțătorului și temutului dușman al romanilor.

*

Încheiu aceste rânduri cu încă o amintire. După ce Constantinopolul a fost recucerit de turci, s'a întors acolo și Adunarea Națională.

Prima chestiune pusă în dezbaterea ei, a fost detronarea lui Abdul-Hamid. De fapt, n'a fost nici o discuție, nu s'au produs nici un fel de declarații, ci s'a trecut îndată la vot. N'a fost un vot secret cu bile și nici cu apel nominal.

Președintele a spus numai: „Cine este pentru detronare, să se ridice în picioare”.

Erau, printre senatori și deputați, destui cari nu vroiau jertfirea lui Abdul-Hamid. Însă, dacă e adevărat că „frica păzește pepenii”, tot frica îi silește uneori pe oameni să facă lucruri pe cari nu le aprobă în conștiința lor.

Șovăind o clipă, privind în jurul lor în căutarea de alți tovarăși de idei și de curaj și negăsindu-i, partizanii fostului sultan s'au ridicat și ei în picioare și așa președintele a putut să proclame că hotărârea Adunării Naționale a fost luată cu unanimitate de voturi.

● „Adevărul”, 40, nr. 14.250, 13 iunie 1930: 3.

Anexe

Lista autorilor

I-au adus ultimul omagiu:

BOLOVAN IOAN (n. 11 august 1962, Pâncota, Arad) prof. univ. la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie și membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Specializat în istoria modernă și contemporană a României, istoria populației și demografie istorică, istoria graniței militare austriece. Este Co-președintele părții române în Comisia mixtă de istorie româno-maghiară și Comisia mixtă privind relațiile româno-ruse și Tezaurul României. Președinte al International Commission for Historical Demography (ICHHD) între 2015-2022. A publicat (individual sau colectiv) 29 de cărți, a editat și coordonat peste 40 de volume, precum și peste 250 de studii și articole în reviste de specialitate și volume colective din țară și străinătate.

* * *

BOLOVAN SORINA PAULA (n. 17 august 1963) conf. univ. la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Psihologie și Științele Educației (din ianuarie 2024, director al Departamentului de Didactica Științelor Socio-Umane). Specializată în istoria modernă a Transilvaniei în sec. XIX-XX și demografie istorică, metodică predării istoriei, educație multi și interculturală, procesarea didactică a conținutului științific. Este din ianuarie 2024 directorul Departamentului de Didactica Științelor Socio-Umane. A publicat (individual sau colectiv) și a editat peste 20 de volume, precum și peste 100 de studii și articole în reviste de specialitate și volume colective din țară și străinătate. În anul 2001 a obținut Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române, iar în 2010 Premiul pentru domeniul Istorie al revistei Journal for the Study of Religions & Ideologies. A fost director al Grantului „Oportunități de valorizare a patrimoniului cultural transilvănean în predarea istoriei și religiei în învățământul preuniversitar într-o Românie europeană”, finanțat între 2009-2011 de către CNCISIS.

* * *

BREAZ MIRCEA-CONSTANTIN (n. 11 noiembrie 1957, Sebeș, Alba) este absolvent al Facultății de Filologie (1981), Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. A predat limba și literatura română la Școala „I. Opriș” și la C.N. „Mihai Viteazul” din Turda (1981-1994) și la C.N. „G. Coșbuc” din Cluj-Napoca (2001-2003). A fost Inspector școlar de specialitate, Inspector școlar general adjunct și Inspector școlar general interimar la I.Ș.J. Cluj (1994-2001). A fost lector dr. și conf. dr. (2003-2023) la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației (domenii de competență – PIPP: didactica limbii române, limba română și literatura română pentru copii) și la Facultatea de Litere Cluj-Napoca (domenii de competență – DPPD: didactica limbilor clasice și moderne, retorica didactică, practica pedagogică).

* * *

BUCUR OANA (n. 20 februarie 1976, Buzău)
A studiat la Facultatea de Arte „Geo Saizescu” din cadrul Universității Hyperion, București. În prezent este director de casting la Oana Bucur Casting Agency. De-a lungul timpului a realizat castingul la multe proiecte din țară, dar și internaționale, lungmetraje și scurtmetraje, printre care se numără și filme precum *Periferic* (2010, regia Bogdan George Apetri), *Capace* (2017, regia Sorin Marin) sau *Kazimir* (2014, regia Dorian Boguță).

* * *

BUDA PAULA-MARIA (n. 24 ianuarie 1995, Dej, Cluj) este profesor pentru învățământul primar și student doctorand. A absolvit Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației în 2017, specializarea Pedagogia Învățământului Primar și Preșcolar ca șef de promoție. Din anul 2019 este student doctorand în domeniul Științe ale Educației și autor a diverse articole de specialitate.

* * *

CHIRILĂ IOAN (n. 7 februarie 1962, Măgoaja, Cluj) este preot profesor universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A studiat teologia la Cluj-Napoca și Sibiu, limba ebraică biblică la Universitatea din Budapesta și a fost bursier al Universității din Tel Aviv (Israel). Domeniul său de cercetare este constituit de teologia Vechiului Testament, hermeneutică și exegeză scripturistică, literatură iudaică, iudaism, arheologie biblică și limba ebraică biblică, dialog interreligios, dialog știință–religie, etică, bioetică, etica discursului și istorie modernă.

Este autor a 27 de volume, a peste 200 de studii de specialitate și a mai bine de 250 de texte scurte de popularizare, de prezentare sau de analiză. Părintele Ioan Chirilă a deținut funcția de decan al Facultății de Teologie și a fost președinte al Senatului Universității „Babeș-Bolyai” două mandate.

* * *

CHIȘ-TOIA DORINA (n. 3 septembrie 1964, Reșița, Caraș-Severin) este absolventă a Facultății de Filologie (1991), Universitatea de Vest din Timișoara. A fost învățătoare la Școala Generală Nr. 2 Steierdorf (1982-1985), la Școala Generală Nr. 12 (1985-1988) și la Școala Generală Nr. 10 (1988-2005) din Reșița. Cadru didactic la Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița: lector univ. dr. (2005-2014) și conferențiar univ. dr. (din 2014). Începând cu anul 2020 este conferențiar univ. dr. la Departamentul de Didactica Științelor Socio-Umane al Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (Centrul Universitar al UBB din Reșița). Domenii de competență – PIPP: Limba și literatura română, Literatura pentru copii, Didactica limbii și literaturii române și a domeniului „Limba și comunicare”, Limba franceză.

* * *

CIASCAI LILIANA (n. 5 decembrie 1959, Cluj-Napoca) licențiată în Fizică, doctorat în Pedagogie, este prof. univ. dr. la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte și Director al Școlii Doctorale „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”. Este autoare a 84 de cărți și capitole de cărți dintre care 11 volume de unic autor, peste 60 articole, Editor șef la revista „Acta Didactica Napocensia” (adn.teaching.ro), membru în comitetul organizatoric și participantă la numeroase conferințe. Domenii de competență: Didactica fizicii, Didactica științelor naturii, Didactică profesională, Management de proiect, Management educațional, Educația tehnologică, Educația STEM, Strategii de instruire și evaluare, Învățarea bazată

pe investigație (IBL), Analiza nevoilor de formare (ANF), Formarea profesorilor de fizică.

* * *

COCAN MARIUS GHEORGHE (n. 12 mai 1977, Câmpia-Turzii, Cluj) este preot ortodox român. A absolvit Seminarul Teologic Ortodox Român Cluj-Napoca în 1996, iar apoi Facultatea de Teologie Ortodoxă Română Cluj-Napoca în 2000, continuând cu Studii Aprofundate în cadrul aceleiași facultăți, în anul 2001. A fost hirotonit diacon pe 25 aprilie 1999, în Parohia Ortodoxă Lunca Ampoiței de către IPS Andrei Andreicuț al Alba Iuliei, iar pe 1 mai 1999, a fost hirotonit preot în Catedrala Arhiepiscopală Alba Iulia, tot de către IPS Andrei Andreicuț al Alba Iuliei. În cariera sa pastorală, a slujit inițial la Parohia Ortodoxă Cecălaca-Filia Botez, iar din 1 septembrie 2004 este preot paroh la Parohia Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” Turda Veche, unde își continuă activitatea religioasă și comunitară.

* * *

CONȚIU ANDREEA (n. 16 septembrie 1977, Cluj-Napoca, Cluj) este profesor titular de geografie la Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian” din Târgu Mureș (din 2004) și cadru didactic asociat al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației (începând cu anul universitar 2020-2021). Este Doctor în geografie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Geografie (2010), fiind autoare, coautoare, editoare și coordonatoare a mai multor cărți și studii de specialitate, domeniile sale predilecte de cercetare fiind științele educației, didactica geografiei, didactica domeniului științe, didactica educației tehnologice, metode calitative de cercetare, fenomene geografice de risc și geografie regională. A debutat în domeniul literar, publicând de asemenea un volum de versuri (2008) și un roman (2022). A participat la numeroase manifestări științifice interne și internaționale.

* * *

CONȚIU HADRIAN-VASILE (n. 27 aprilie 1977, Râciu, jud. Mureș) este doctor în Geografie (2006) și în Teologie (2016) al Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Este lector univ. dr. la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; din 2000, profesor de geografie la Colegiul National „Al. Papiu Ilarian” din Tg. Mureș. Este autor, coautor, editor și coordonator al unui număr de 10 cărți de specialitate, precum și autor a două volume

de versuri. A participat la numeroase manifestări științifice interne și internaționale, publicând până în prezent peste 80 de studii în volumele acestora sau în reviste de specialitate, domeniile sale predilecte de cercetare fiind științele educației, didactica geografiei, hidrologie urbană, metode calitative de cercetare, geografie regională și geografia turismului.

* * *

CRISTEA MĂDĂLINA (n. 17 iulie 1984, Bacău), Drd., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Școala Doctorală „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”. Studii: Licență în Relații Internaționale și Studii Europene și în Psihologie; Masterat în domeniile: Științe ale Educației, Psihologia sănătății și Tehnici psihologice pentru controlul comportamentului și dezvoltarea potențialului uman. Activitate științifică și profesională: editor al unui volum, autor a 4 capitole de cărți, 2 articole publicate în jurnale indexate WOS, 7 articole publicate în jurnale sau volume BDI, recenzor la revista „Acta Didactica Napocensia”, evaluator în PNRR pentru reducerea abandonului școlar și dotarea unităților de învățământ preuniversitar. Domenii de competență: Metacogniție; Integrarea Cunoștințelor Tehnologice, Pedagogice și de Conținut (TPACK); Învățare în mediul virtual, Educație interculturală; Managementul proiectelor educaționale; Psihologia educației, Formarea cadrelor didactice.

* * *

CUPCEA ADRIANA (n. 15 martie 1982, Cluj-Napoca, Cluj) este cercetătoare la Institutul pentru Studierea Minorităților Naționale din Cluj-Napoca. Domeniile sale de interes științific includ studiul minorităților musulmane din Balcani, cu un accent special pe România, analiza fenomenului islamofobiei și politica de stat înrudit a Turciei față de comunitățile din Balcani. Din 2020, contribuie la *Yearbook of Muslims in Europe* (Brill), iar din 2021 este autoare pentru *European Islamophobia Report* (EIR). În prezent, coordonează proiectul de cercetare: „An Invisible Minority. The Turkish Muslim Roma in Dobruja (Romania)”, finanțat de Gerda Henkel Foundation.

* * *

DULAMĂ MARIA ELIZA (n. 8 septembrie 1956, Șimleul-Silvaniei, Sălaj) este absolventă a Facultății de Biologie-Geologie-Geografie, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și autoare a numeroase cărți din domeniul didactica geografiei și a altor articole științifice din domeniul științelor educației, intrate în fluxul cercetărilor realizate la nivel mondial și citate de către autori din diverse țări. Este profesor universitar dr. la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și conducător de doctorate la Școala Doctorală „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”.

* * *

FELEZEU IOANA-EMILIA (n. 11 mai 1985, Turda, Cluj). Este absolventă a Colegiului Național „Mihai Viteazul” din Turda, profilul Uman, secția bilingv-engleză. Studiile universitare le-a urmat în cadrul Facultății de Drept a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. În prezent este consilier juridic.

* * *

FELEZEU RALUCA-MARIA (n. 13 aprilie 1989, Turda, Cluj). A urmat studiile Facultății de Teatru și Televiziune în cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Ulterior, a fost admisă la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, secția Psihopedagogie specială unde și-a susținut și disertația de masterat în domeniul psihologiei clinice. În prezent locuiește la București, este actriță și are activități în domeniul psihoterapiei și al terapiilor alternative.

* * *

GEMIL TASIN (n. 21 septembrie 1943, Medgidia, Constanța) este istoric, fost deputat român în legislatura 1992-1996, ales în județul Constanța pe listele partidului Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România. A fost ambasador al României în Azerbaidjan (1998-2003) și Turkmenistan (2004-2007). Este absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Al. Ioan Cuza”, Iași, și autor al mai multor cărți și articole științifice publicate în volume și reviste de specialitate. A fost director al Institutului de Turcologie și Studii Central Asiatice din Cluj Napoca și a condus câteva asociații științifice și culturale, între care amintim „Asociația Cultural-Științifică România-Turcia”, „Asociația Oamenilor de Știință și Cultură Turco-Tătari din România”. Domeniile sale predilecte de cercetare sunt istoria relațiilor româno-otomano-tătare, istoria, cultura și situația actuală a popoarelor din lumea turcică.

* * *

IANOS TOADERE RODICA (n. 9 august 1978, Filiași, Dolj) este profesor la Liceul Greco-Catolic „Inochentie Micu” din Cluj-Napoca. A absolvita Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai (2001), iar în 2010 a obținut

doctoratul cu teza *Educația în învățământul primar românesc din Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea (1850-1870)*. A fost bursier Erasmus – Socrates la Université de Nice „Sophia Antipolis”, finalizând studiile cu diploma *Module européen: Langues et Cultures de l’Europe Méditerranéenne* (2002). Este autoarea mai multor articole și studii având ca teme de cercetare istoria învățământului în Franța și Transilvania, istoria pedagogiei, istoriografia învățământului și a lucrării *Istoria românilor. Compendiu pentru examenul de bacalaureat*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

* * *

ILIE ANA-SIMONA (n. 21 ianuarie 1978, Roznov) este profesor pentru învățământul primar și director la Liceul „Gh. Ruset Roznovanu”, din orașul Roznov, județul Neamț. Expertă în educație, mentor și profesor metodist, membră în comisii de specialitate pentru învățământul primar, doctorandă în cadrul Școlii Doctorale „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca este autoare de cărți și articole științifice în domeniul științelor educației, cu predilecție despre utilizarea filmelor educaționale în învățământul primar.

* * *

KHATIB SUZAN (n. 16 aprilie 1986, Palestina), Licență în Predarea Matematicii și Informaticii, Masterat în Științe ale Educației, este Drd. la Școala Doctorală „Didactică. Tradiție, Dezvoltare, Inovație”, Universitatea „Babeș-Bolyai”. Activitate științifică și profesională: 1 articol de specialitate indexat ERIH+, susținere de activități didactice în domeniul didacticii matematicii pentru învățământul primar și gimnazial în Palestina și didactica disciplinelor informatice pentru începători în Palestina. Formarea profesorilor în vederea îmbunătățirii practicilor educaționale în cadrul proiectului Model Schools

Network, în colaborare cu USAID, Amideast și Universitatea Al-Quds în Palestina. Cercetare aplicată în predarea matematicii și motivarea elevilor în Palestina. Domenii de competență: Predarea matematicii, Predarea informaticii de bază, Formarea profesorilor.

* * *

LASCU STOICA (n. 18 iunie 1951, Râmnicu de Jos, Constanța) este istoric român, membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România, președinte de onoare al Filialei Constanța a Societății de Științe Istorice din România. Din 1992 este președinte-fondator al Asociației Aromâne din Dobrogea „Picuraru de la Pind”, calitate din care a militat pentru respectarea adevărului științific privind etnogeneza și istoria ramurii balcanice a poporului român. Autor de cărți (aproape 20), studii și articole (peste 340) publicate în reviste și volume de specialitate, din țară și străinătate. Publicistică istorică și social-culturală, omagierea lui N. Iorga, a altor iluștri și devotați slujitori ai lui Clio. Domenii de activitate: dobrogenistică, balcanistică (cu precădere, albanistica), aromânistică, istoria modernă-contemporană a României. Muzeograf la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța (1975-2003), cadru didactic (lect., conf., prof.) la Facultatea de Istorie și Științe Politice a Universității „Ovidius” din Constanța (1992-2017).

* * *

LEB IOAN-VASILE (n. 30 ianuarie 1953, Mihăileni, Sibiu) este absolvent al Institutului Teologic Universitar din Sibiu (1976). A făcut studii doctorale la Institutul Teologic Universitar din București (1976-1977) și la Facultatea de Teologie Evanghelică a Universității „Karl-Ruprecht” din Heidelberg, unde a obținut titlul de Doctor în Teologie (1981), cu teza: *Die Entwicklung der orthodox – altkatholischen Beziehungen bilateral und im Rahmen der Ökumenischen Bewegung*, nostrificată la Institutul Teologic Universitar din București (1989). A fost profesor la Seminarul Teologic din Caransebeș (1982), asistent și lector universitar la Sibiu (1982-1989), profesor suplinitor și prorector la Institutul Teologic Universitar din Cluj-Napoca, apoi conferențiar la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

(1991-1999) și profesor titular de Istorie Bisericească Universală (1999-2019), iar apoi, până azi, profesor asociat la Facultatea de Teologie Ortodoxă, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”. Între anii 2000-2004 a fost decanul acestei facultăți. Între anii 2000-2011 a fost profesor asociat al Institutului Catolic din Paris, în programul interuniversitar european „Socrates-Gratianus”, iar din 2005, până în prezent este profesor asociat (Lehrbeauftragter für Historische Theologie) la Institutul Teologic Ortodox din cadrul Universității „Ludwig-Maximilian” din München. Membru al unor asociații interne și internaționale, ca: „Südost-Europa Gesellschaft din München (din 2006), „Societas Leibnitiana Berolinensis” – Leibniz-Societät Berlin (din 2004) ș.a. Istoric și teolog, specialist în istoria bisericească universală, istoria relațiilor ecumenice între Biserica veche-catolică și Biserica ortodoxă, istoria creștinismului american etc. Autor, coautor și editor, coordonator și traducător al mai multor volume la nivel național și internațional.

* * *

MAGDAȘ ADRIAN (n. 17 august 1969, Dej, Cluj), licențiat în Matematică, Master în Management Curricular și Doctorat în Matematică, este profesor doctor în domeniul matematică la Colegiul Național „Emil Racoviță”, Cluj-Napoca. Activitate științifică și profesională: 1 carte de unic autor, coautor la 9 cărți de matematică pentru învățământul preuniversitar, 4 articole științifice indexate WoS, 3 articole indexate ERIH+, 1 articol indexat Scopus, participări la conferințe și proiecte. Domenii de competență: Matematică, Didactica matematicii, Management organizațional.

* * *

MAGDAȘ IOANA (n. 5 aprilie 1970, Cluj-Napoca, Cluj) licență și doctorat în Matematică, conf. univ. dr. la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte, Universitatea „Babeș-Bolyai”. Este autoare a 35 de cărți și capitole de cărți dintre care 6 cărți de unic autor, peste 100 de articole, Editor șef la revista „Acta Didactica Napocensia” (adn.teaching.ro), membru în comitetul editorial al revistelor „Studia Universitatis Babeș-Bolyai Psychologia-

Paedagogia”, „Romanian Review of Geographical Education”, membru în comitetul organizatoric și participantă la conferințe naționale și internaționale. Domenii de competență: Didactica matematicii, Didactica disciplinelor informatice, Integrarea NTIC în instruire, Educația STEM, Formarea profesorilor de matematică și informatică.

* * *

MAIER MARIANA (n. 13 august 1984, Tășnad, Satu Mare), lect. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor Exacte. Studii: licență în Matematică și Informatică, doctorat în Informatică. Activitate științifică și profesională: 7 articole științifice indexate WoS, 1 articol științific indexat Erih+, membru în proiectul de cercetare „WeaMyL – Enhancing the performance and reliability of national weather warning systems by use

of deep learning techniques applied on radar, satellite and ground meteorological observations” în perioada 2021-2023. Domenii de competență: Educational Data Mining, Didactica disciplinelor informatice, Integrarea TIC în instruire, Formarea profesorilor de informatică, Didactica matematicii pentru învățământul primar și preșcolar.

* * *

MARȚIAN NICOLETA-SIMONA (n. 1 iulie 1970, Bistrița, Bistrița Năsăud), conf. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul Didactica Științelor Socio-Umane. Licențiată în teologie și asistență socială (Universitatea „Babeș-Bolyai”), master în teologie (Institutul „Lumen Vitae”, Universitatea Catolică Louvain), doctor în istorie, specializarea: istoria educației în Antichitate (Universitatea „Babeș-Bolyai”). Domenii de cercetare: pedagogie religioasă, didactica specialității teologie greco-catolică, școala și comunitatea.

* * *

MARȚIAN SORIN (n. 13 septembrie 1972, Cluj-Napoca, Cluj), conf. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Cluj-Napoca. Licențiat în teologie (Universitatea „Babeș-Bolyai”), master în teologie (Institutul „Lumen Vitae”, Universitatea Catolică Louvain), doctor în istorie, specializarea: istoria Bisericii (Universitatea „Babeș-Bolyai”). Domenii de cercetare: teologie biblică – Noul Testament, critică biblică.

* * *

ONIȘ LILI (n. 3 septembrie 1969, Turda, Cluj) poetă, autoare a patru volume de poezii, *Iubirea în Căutarea Adevărului*, *Cântul Inimii*, *Mă Scrie Poezie* și *Poezioare pentru inimioare*, jurnalistă la TurdaNews și realizatoarea emisiunii *Seri de Suflet*, un proiect de suflet inspirat de Prof. univ. dr. Călin Felezeu.

* * *

OPRE ADRIAN (n. 31 ianuarie 1967, Hunedoara) este prof. univ. la Departamentul de Psihologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Domeniile sale de competență sunt: psihologia cognitivă, psihologia personalității, consilierea psiho-educatională, psihologia religiei și „copingul” religios. Este psiholog principal și supervisor în consiliere și psihoterapie cognitiv-comportamentală. În ultimii 20 ani preocupările lui Adrian Opre s-au focalizat, prioritar, asupra proiectării programelor de dezvoltare a competențelor socio-emoționale și morale la copii și adolescenți, respectiv cele de formare profesională a cadrelor didactice și a consilierilor școlari. A coordonat elaborarea

și testarea mai multor instrumente suport pentru programele de intervenție preventiv-curativă sau de dezvoltare a competențelor non-cognitive. Instrumentele sunt adresate cadrelor didactice și psihologilor care lucrează cu copii și adolescenți și sunt concretizate prin ghiduri practice precum SELF kit, DASECA, ROSE, etc. A asumat în calitate de coordonator al partenerului UBB colaborarea cu Ministerul Educației, Patriarhia Română, World Vision România și UNICEF în proiecte naționale precum Proiectul pentru învățământul rural, ROSE, Alege școala, Școala după școală, Competențe non-cognitive la elevi etc. A publicat cca. 100 articole științifice și este autor sau coautor a peste 20 cărți și capitole în volume colective.

* * *

OPRE DANA (n. 12 februarie 1975) este conferențiar doctor la Departamentul de Științe ale Educației și director al Centrului de Inovare în Predare și Învățare, Universitatea „Babeș-Bolyai”, România. Cercetarea ei se axează pe domeniul pedagogiei universitare, respectiv pe învățarea multimedia. Domeniile de expertiză didactică: psihologia educației, formarea psihoeducațională în organizații, aplicațiile științelor cognitive în educație. A lucrat ca expert în proiectarea, dezvoltarea și testarea strategiilor de predare-învățare-evaluare bazate pe tehnologia digitală. Rezultatele cercetării sale au fost publicate ca prim autor sau coautor în reviste științifice relevante, peste 30 de articole (10 ISI); a publicat 3 cărți (primul/autor principal) și peste 10 capitole de carte. În ultimii 15 ani, Dana Opre a fost implicată, în calitate de coordonator și/sau expert, în peste 10 proiecte naționale și internaționale de cercetare și dezvoltare, dintre care cele mai relevante sunt: „In service blended learning” pentru personalul academic; Îmbunătățirea predării prin utilizarea infrastructurii digitale moderne, cum ar fi platforme educaționale, software modern, roboți virtuali, abilități de comunicare pentru nativii digitali; Proiect pentru învățământ secundar românesc și pentru prevenirea abandonului școlar și universitar-expert; Elaborarea și implementarea programelor de formare și consiliere pentru părinți în Educația Preșcolară Incluzivă etc.

* * *

PAHOME DANIELA (n. 18 aprilie 1974, Roman, Neamț) are o experiență academică vastă, fiind licențiată în Pedagogie (1999) și doctor în domeniile Management (2018) și Științe ale Educației (2023). Stagiile de perfecționare desfășurate în Franța, Italia, Letonia și Spania i-au consolidat expertiza în domeniul evaluării în învățământul preuniversitar. Este membră în trei rețele academice și face parte din două colective editoriale de prestigiu. A publicat 5 cărți ca autor unic și 3 volume în colaborare. Contribuția academică este completată cu 50 de lucrări prezentate la conferințe internaționale și 15 articole publicate în reviste de specialitate.

* * *

POP IOAN-AUREL (n. 1 ianuarie 1955, Sântioana, Țaga, Cluj) Acad. prof. univ. dr. (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca – Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca). Președintele Academiei Române. Domenii de specialitate: istoria medievală a românilor, paleografie latină medievală. Cercetări în arhivele și bibliotecile din Budapesta, Milano, Roma, Veneția sau Viena. Publicații recente: *Hunedoreștii: o familie europeană* (Cluj-Napoca, 2020), *Prezentul din trecut: istoria pe care nu o înveți la școală* (București, 2023), *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania* (Iași, 2024).

* * *

PRODAN DAN (n. 11 aprilie 1961 la Curtești, Botoșani) a urmat studii universitare de istorie-filozofie (licență, 1981–1985) la Facultatea de Istorie-Filozofie a Universității din București și post-universitare de doctorat (1992-1996) la Facultatea de Istorie a aceleiași universități. Doctor în istorie la Universitatea din București (1999) cu teza *Preocupări de turcologie în România în prima jumătate a secolului XX. Studiu de caz: Franz Babinger* (1999), coordonator științific Prof. univ. dr. Mihai Maxim. În prezent este

profesor titular de istorie la Liceul Pedagogic „Nicolae Iorga” Botoșani. A publicat 2 cărți de autor, 2 cărți co-autor, 10 cărți prefăcător, un periodic de specialitate – redactor coordonator, 5 periodice locale – redactor, traducător, recenzor de carte; peste 90 de articole și studii de specialitate. Domenii de competență: istorie modernă, turcologie contemporană, relații româno-otomano/turce. A fost inclus în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc (ERSIR)*, vol. IV (O-R), Coord.: Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Ed. Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2021, p. 300 (voce „PRODAN C. Gheorghe-Dănuț (Dan)” de Petronel Zahariuc).

* * *

PRODEA COSMIN CLAUDIU IOAN (n. 20 noiembrie 1972, Sibiu, Jud. Sibiu) este absolvent al Facultății de Educație fizică și Sport (1995), Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, și al Facultății de Drept „Simion Bărnuțiu” (2001), Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu. Din 2007 este doctor în Psihologie. A predat educație fizică și sport la Școala Generală nr. 13 din Sibiu (1995-1998). A fost preparator (1998-2000), asistent (2000-2003) și lector (2003-2012) în cadrul Departamentului de Didactica Științelor Socio-Umane, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Din 2012 este conferențiar la aceeași instituție și predă discipline precum Didactica Educației fizice, Practică pedagogică, Instruirea asistată de calculator și Managementul clasei de elevi pe domeniul educației fizice și sportive, Metodica activităților de loisir la diferite categorii de vârstă (DPPD), Didactica educației fizice și psihomotorii – nivel învățământ primar și preșcolar (PIPP), Activități motrice adaptate, Educația fizică în școlile speciale (FEFS). În perioada 2012-2024 a fost director al Departamentului de Didactica Științelor Socio-umane din cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”. Este coordonator al diferitelor programe de formare continuă, granturi sau școli de vară naționale și internaționale ale Universității „Babeș-Bolyai” și autor sau coautor a 7 cărți și a peste 30 de articole/studii științifice publicate în reviste științifice și volume de specialitate. A participat la numeroase simpozioane și workshop-uri naționale și a fost coordonator de simpozion național de educație fizică pentru învățământul preuniversitar. Este membru în Comisia centrală a Olimpiadei Naționale de

Pregătire Sportivă Teoretică și îndrumător a peste 100 de lucrări de licență, a peste 50 de lucrări de disertație și a peste 100 de lucrări pentru obținerea gradului didactic I în învățământul preuniversitar.

* * *

RĂU IOAN AUREL (n. 2 august 1958, Milaș, județul Bistrița-Năsăud) este preot ortodox roman. După absolvirea școlii generale din satul natal, a urmat cursurile Seminarului Teologic Ortodox din Cluj-Napoca și ale Institutului Teologic de grad Universitar Sibiu, instituție pe care a absolvit-o în anul 1983. Și-a început activitatea pastorală în satul natal, iar din 1997 slujește ca preot la Parohia Ortodoxă Turda Veche, Protopopiatul Turda, județul Cluj. Implicat în multiple activități culturale și social-filantropice, a avut un mare sprijin din partea regretatului profesor Călin Felezeu, cu care a fost vecin, prieten de familie și rudă prin alianță.

* * *

SAFTA GABRIEL RADU (n. 14 Iulie 1959, București). Este licențiat în Inginerie Hidroenergetică al Universității Tehnice Construcții București (1979-1984), deține un Master în Administrarea Afacerilor obținut la Academia Studii Economice – INDE din București și CNAM Paris (1993-1996) și Doctorate în Relații Internaționale și Studii Europene obținut la Universitatea „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca (2010), respectiv în Hidraulică la Universitatea Tehnică de Construcții București (1998). Între anii 2009-2016 Radu Gabriel Safta a fost Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României în Africa de Sud cu acreditare adițională în Namibia, Botswana și Mozambic. Anterior a deținut funcția de Consul General în Toronto-Canada (1998-2002) și în Istanbul-Turcia (2004-2009) cu acreditare adițională la Organizația de Cooperare Economică a Mării Negre – OCEMN. În prezent este Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României în Australia.

* * *

SIMON ALEXANDRU (n. 18 mart. 1979, Cluj-Napoca, Cluj) CS I dr. habil. (Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca). Domenii de specialitate: cruciada târzie, geopolitică medievală. Cercetări în arhivele și bibliotecile din Barcelona, Milano, Nürnberg, Roma sau Viena. Publicații recente: *In the World of Vlad: The Lives and Times of a Warlord* (Berlin, 2021), (editor) *Oameni și biserici* (Cluj-Napoca, 2022).

* * *

ȘUTEU LAVINIA (n. 19 mai 1985, Cluj-Napoca), asist. cercet. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentul de Didactica Științelor. Studii: Licență în Antropologie, Psihologie și Pedagogia Învățământului Primar și Preșcolar, studii doctorale în domeniul Științele Educației. Activitate științifică și profesională: 1 volum publicat ca editor, 5 capitole cărți, 6 articole publicate în jurnale sau conferințe WOS, 17 articole publicate în jurnale sau volume BDI, recenzor jurnale Acta Didactica Napocensia, Red Journal, Studia Psy Paed; recenzor conferințe naționale și internaționale (IHE 2010, ICEduTech 2020, ICEduTech 2022). Domenii de competență: Didactica științelor naturii, Educația STEM/STEAM/STREAM, Managementul clasei, Strategii și metode de învățare eficiente – învățarea metacognitivă, Metodologia cercetării calitative, Metodologia cercetării cantitative.

* * *

TRIF-BOIA ELENA ANDREEA (n. 30 iulie 1981, Turda, Cluj). Studii universitare de istorie (licență, masterat și doctorat) la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (2000-2008). Doctor în Istorie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (2009), cu teza *Imaginea Statelor Unite ale Americii în cultura românească din Transilvania până la Primul Război Mondial*, coordonator Prof. Dr. Sorin Mitu. Din 2009, lector la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”, unde susține cursuri la nivel licență și masterat. Este autor a 2 cărți și a peste 40 de articole publicate în volume și reviste de specialitate din țară și din străinătate. Domenii de competență: istorie modernă, imagologie istorică, didactica istoriei, didactica educației civice și a activităților din cadrul domeniului „Om și societate”.

* * *

ȚOGOREAN CĂTĂLINA-TATIANA (n. 15 mai 1993, Cluj-Napoca, Cluj). Studii universitare de istorie (licență și masterat) la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Domenii de interes: istoria vieții religioase în Evul Mediu, fenomenul sanctității, antropologie culturală. Este autoarea mai multor studii de istoria spiritualității și a pietății medievale, inclusiv a unei cărți intitulată *The Bread of Life. Studies Concerning the Significance of Food, Food Deprivation and Miraculous Subsistence in Medieval Times*. Este profesor titular de istorie la Liceul de Informatică „Tiberiu Popoviciu” din Cluj-Napoca. Cel mai recent domeniu de interes științific este cel al didacticii istoriei, fiind preocupată în mod special de utilizarea muzicii în procesul de predare-învățare a disciplinei istorie.

* * *

VĂLCAN DUMITRU TEODOR (n. 19 octombrie 1961, Sânmartin, Bihor), este absolvent al Facultății de Matematică-mecanică (1984), Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. A predat Matematică la Școala Generală nr. 1 (1984-1990) și Liceul Teoretic „Al. Papiu Ilarian”, din Dej și la C. N. „G. Barițiu” (sept. 1984) din Cluj-Napoca. În perioada 1988-1990 a fost asistent suplinitor la Facultatea de Matematică și Fizică din cadrul UBB.

În 1994 devine asistent universitar la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul UBB. În 1997 devine lector universitar la Facultatea de Psihologie și Științele Educației din UBB, iar din 2006 devine conferențiar universitar la aceeași facultate. Din 2002 este doctor în Științe Matematice. A predat: Algebră la Facultatea de Fizică (1997-2001), Matematică și Didactica Matematicii, pentru PIPP, la Facultatea de Psihologie și Științele Educației (2002-2023), disciplinele DPPD (didactica Matematicii, Practica pedagogică, Filosofie matematică, IAC, Managementul clasei de elevi, Teoria și metodologia evaluării la Matematică, Metode alternative de evaluare la Matematică și Metodologia rezolvării problemelor de Matematică) la Facultatea de Matematică și Informatică. Este autor sau coautor a 46 de cărți, 169 de studii / articole științifice publicate în reviste sau volume colective, a susținut 186 de comunicări la manifestări științifice naționale și internaționale. În plus, mai are 14 participări la școli de vară naționale sau internaționale, 43 coordonări de lucrări de licență și 120 coordonări de lucrări de gradul I.

* * *

ZIDARU MARIAN (n. 8 mai 1964, Craiova, Dolj) este istoric, profesor, specialist în istoria relațiilor internaționale contemporane. Din 2005, doctor în istorie la Universitatea „Ovidius” din Constanța, cu teza *Relațiile politice și economice ale României cu Marea Britanie 1939-1947*. Deține experiență în domeniul universitar, la Universitatea „Andrei Șaguna”, Constanța, și este autor, coautor, coordonator a 8 cărți, 44 de studii și articole în reviste științifice și de cultură, 45 de studii și articole

în volume ale conferințelor naționale și internaționale. A publicat articole despre armata rusă și armata chineză în reviste științifice internaționale precum „Euras

Academic Journal", 50 dintre acestea fiind citate național și internațional. Pe parcursul carierei sale universitare a obținut sau a participat ca membru în mai multe proiecte de cercetare, dintre care amintim „*Rețea de colaborare universitară la Marea Neagră*”, UNIVER-SEA.NET, 2013, finanțat de Uniunea Europeană (membru în echipă); „*Arch over time*”, 23rd of August 1939 – 23rd of August 1944, 2009, Departamentul pentru Românii de Pretutindeni (coordonator); „*90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România*”, 2008, Departamentul pentru Românii de Pretutindeni (coordonator). A efectuat un stagiu de cercetare la Public Record Office, Marea Britanie, septembrie 2008, unde a cercetat documente legate de Retragerea Sovietică în România.

Album foto

Fotografii de familie

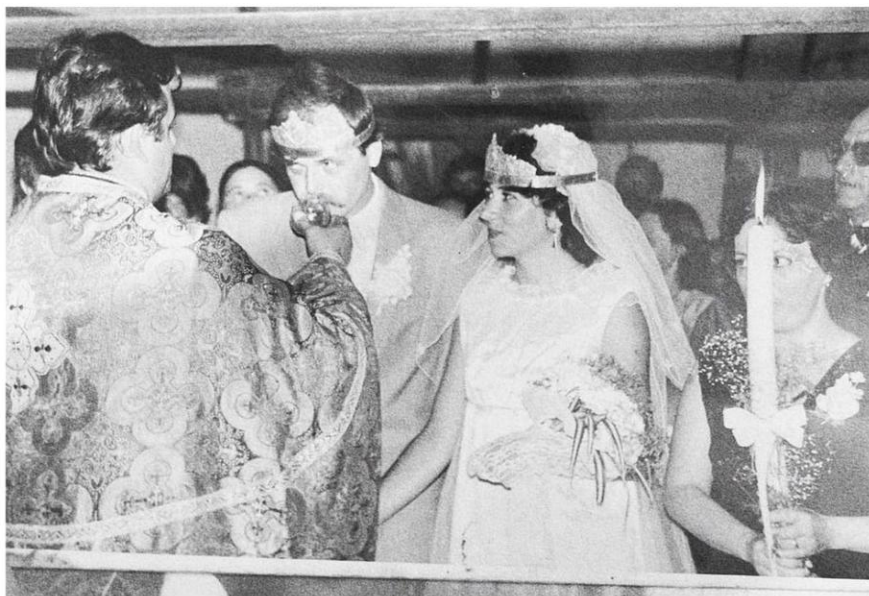
Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Floarea-Valentina și Emil Felezeu

Viorica și Călin Felezeu, 1984

Călin și Viorica Felezeu, 1984

Călin și Viorica Felezeu, 1984

Viorica și Călin Felezeu împreună cu nașii de cununie, 1984

Ioana, Viorica și Călin Felezeu, 1985

Ioana, Viorica
și Călin Felezeu, 1985

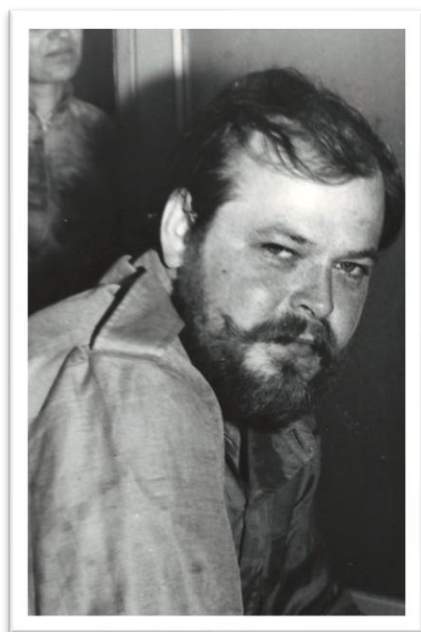
Ioana și Călin Felezeu,
30 decembrie 1985

Ioana, Călin și Viorica Felezeu

Raluca, Viorica și Călin Felezeu

Călin Felezeu

Raluca și Călin Felezeu, Turda, 15 martie 2022

Raluca și Călin Felezeu, București, august 2023

Fotografii din perioada studiilor și activităților profesionale

Fotografie de grup realizată în fața sediului central al Universității „Babeș-Bolyai”,
la absolvirea Facultății de Istorie și Filosofie, promoția 1984

Reîntâlnire cu profesori și colegi la 10 ani de la absolvirea
Facultății de Istorie și Filosofie

Călin Felezeu alături de colegi din cadrul Facultății de Psihologie și Științe
ale Educației, 2000. Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Călin Felezeu în mijlocul colegilor din cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, Departamentului de Psihopedagogie specială

Sursă foto: Adrian Roșan

Adrian Roșan, Călin Felezeu
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației

Sursă foto: Adrian Roșan

Péter Eckstein-Kovács, Călin Felezeu, Ioan Aurel Pop, Tasin Gemil, Virgiliu Țărău
Lansarea cărții „Pe drumurile istoriei”, autor Tasin Gemil, 13 septembrie 2019
Sursă foto: Tasin Gemil

Péter Eckstein-Kovács, Călin Felezeu, Ioan Aurel Pop
Lansarea cărții „Pe drumurile istoriei”, autor Tasin Gemil, 13 septembrie 2019
Sursă foto: Tasin Gemil

Lansarea volumului *Islamul văzut și trăit* de Călin Felezeu,
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, 16 octombrie 2012.

Sursa: Pagina de Facebook a editurii Bybliotek

Lansarea volumului *Islamul văzut și trăit* de Călin Felezeu,
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, 16 octombrie 2012.

Sursa: Pagina de Facebook a editurii Bybliotek

Lansarea volumului *Islamul văzut și trăit* de Călin Felezeu,
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, 16 octombrie 2012.

Sursa: Pagina de Facebook a editurii Bybliotek

Călin Felezeu, 2014

Raluca și Călin Felezeu,
Teatrul Național „Aurel Manea”,
Turda, 27 februarie 2015

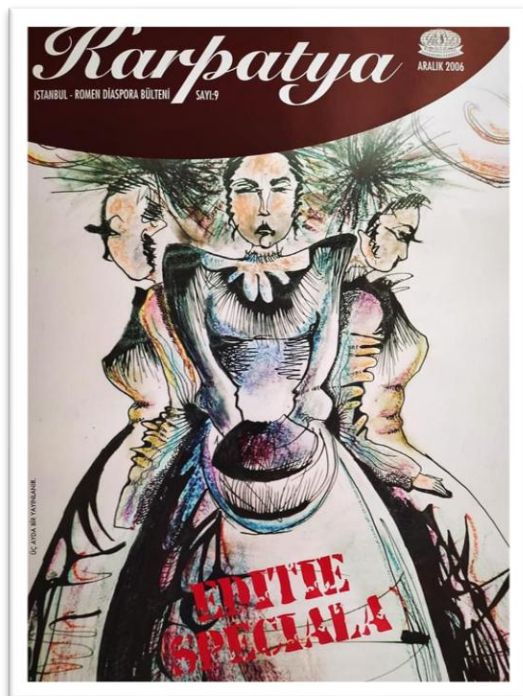
Călin Felezeu în sediul Facultății
de Psihologie și Științe ale Educației,
27 februarie 2015

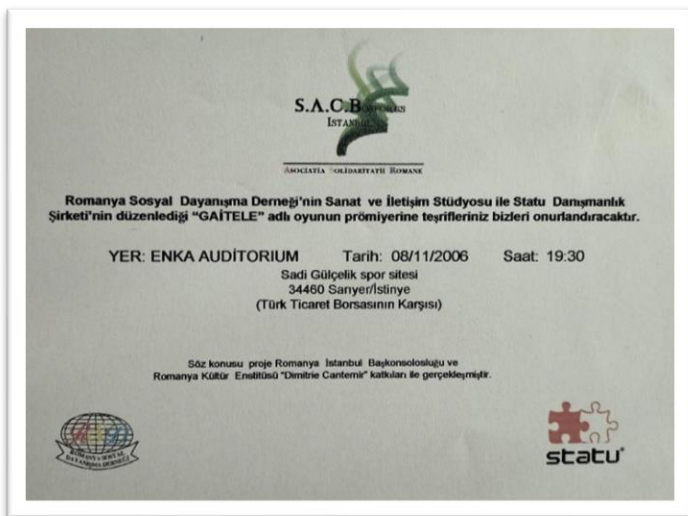
Spectacolul „Gaițele”, după Alexandru Kirițescu,

Istanbul, 8 noiembrie 2006

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Afișul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

Anunțul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

BU OYUN SİZİN İÇİN NE ANLAM TAŞIYOR?

Pentru mine Wanda reprezintă
acea picătură de Eva care se află
în oricare femeie... cineva se joacă
cu noi!..

*Wanda benim için her kadında
mevcut olan bir damla Havva...
birileri bizimle oynuyor!..*

Aliş Abdi

Pentru acest spectacol, s-au făcut multe
sacrificii, dar sper că a meritat. Multumesc din
suflet Marinei Vermez care a avut încredere în
noi, îi multumesc lui Radu Botar pentru că a
fost răbdător și îi multumesc fetitei mele Aylin
care m-a înțeles și a avut răbdare să mă aștepte
sa mă vin și pe acasă!

*Bu oyun için çok fedakarlık yapıldı, ama deydi
umarım. Bize inandığı için, Marina Vermez'e,
kalpten teşekkür ederim. Çok sabırlı olduğu için
Radu Botar'a teşekkür ederim, son olarak kızım
Aylin'e, her seferinde, eve gelmemi beklediği için,
teşekkür ediyorum!*

Gönül Yılmaz Zainea

Pentru mine această piesă înscamna mai
mult decât jocul de-a teatrul... Începutul
mei posibile cariere... plus plăcerea de
a simți pentru prima dată la scena
deschisă gustul dulce al aplauzelor.

*Benim için bu oyun Tiyatroculuk oynamaktan
daha fazla... muhtemel bir kariyerin
başlangıcı... birde ilk defa için açık sahnede
alkışların tatlı tadını aldım için çok
mutluyum.*

Bianca Gogoana

ÎUȚAȚI sau PRIVIȚI! Dar oricum
BUCURATI-VA!!!
Deoarece pentru tot ceea ce trăiește, viața
este un spectacol, mai mult sau mai puțin
colorat însă, numai pentru OAMENI există
privilegiul ca SPECTACOLUL să poată da
culoare vieții.

*OYNAYIN ya da SEYREDİN! Ama her şekilde
SEYİNİN!!!
Çünkü yaşayan her varlık için, kimisine az
kimisine çok renkli bir oyundur, ancak sadece
İNSANLAR için OYUN, hayata renk verir.*

Anca-Daniela Safta

Magia scenei în noi și în jurul
nostru.

*Sahnenin büyüsi içimizde ve
etrafımızda*

Marcela Akgün

Teatrul: dulce transformare a realității
în vis, dar uneori și bucuria devenirii
visului realitate.

*Tiyatro: Tatlı gerçeklerin, hayale
dönüşmesi ve bazen de hayallerin hayata
geçmesi!*

Mariana Yay

Bucurie și tristețe.
Dureri și voioșie.
La fel ca în teatru.
O mască radă o mască plângătoare!

*Mutluluk ve hüznün.
Acı ve neşe.
Yani tiyatrodaki olduğu gibi,
...bir maske güler diğeri ağlar.*

Calin Felescu

Pentru mine un vis... dar unul dintre
puținele vise care au devenit realitate. Un
mod plăcut și vesel de a ieși din
cotidianul de zi cu zi!..

*Benim için bir rüya... ancak gerçek olan nadir
rüyalarından biri. Günlük hayatımızdan
çıkmam en neşeli ve güzel yolu!..*

Alina Gerez

Distribuția spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

Pliantul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

De la stânga, la dreapta: Călin Felezeu, Marcela Akgun, George Zainea, Anca Safta, Marina Vermez, Gönül Yilmaz Zainea

De la stânga, la dreapta, de jos în sus:

Jos: Marina Vermez, Radu Botar

*Mijloc: Călin Felezeu, Anca Safta, Gönül Yilmaz Zainea,
Mariana Yay, Mihaela Hanaya, George Zainea*

Sus: Răzvan Furdul, Marcela Akgun, Bianca Goană, Alice Abdi

Imagine din cadrul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

Imagine din cadrul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006

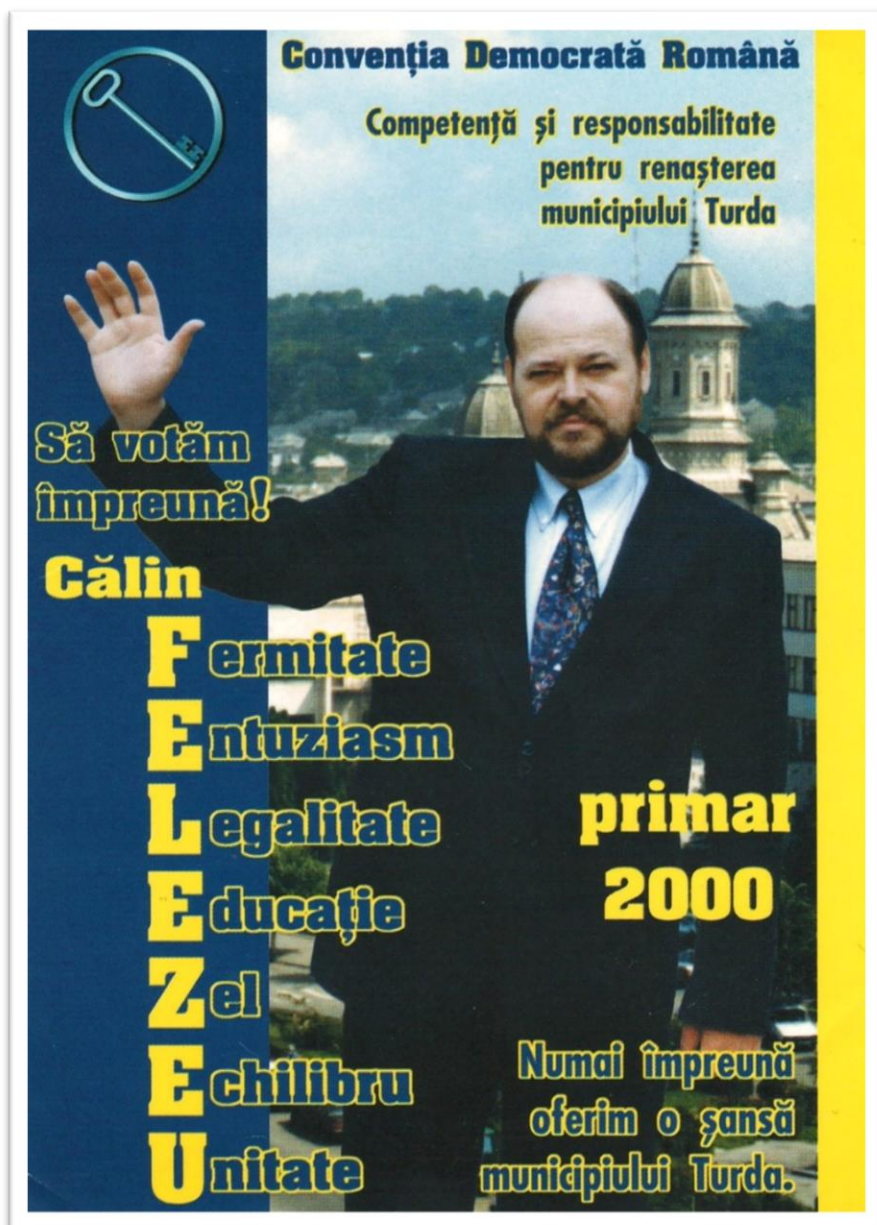

Călin Felezeu și George Zainea, Istanbul, 2006

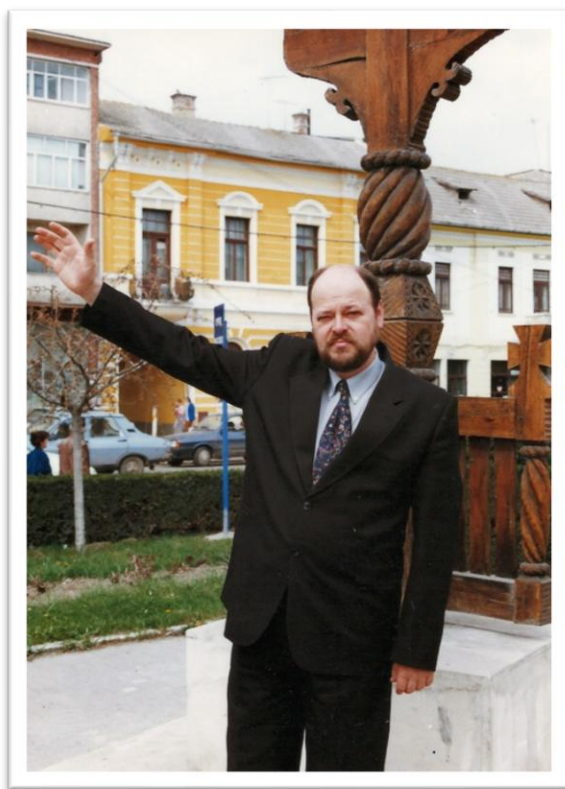
Imagine din cadrul spectacolului „Gaițele”, Istanbul, 2006
De la stânga, la dreapta: George Zainea, Marcela Akgun, Anca Safta,
Gönül Yilmaz Zainea, Mariana Yay, Călin Felezeu

Activitate politică

Fluturaș electoral pentru candidatură la Primăria Turda, 2000

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Călin Felezeu, 2000

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Călin Felezeu, 2000

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Interviul săptămânii

Prof. univ. dr. Călin Felezeu: "Comisiile de cultură pot fi mai eficiente dacă..."

Fișă biografică

Prof. univ. dr. Călin Felezeu s-a născut la Ocna Mures, județul Alba, în anul 1960. Studii preuniversitare la Turda și Cluj, după care urmează și absolvă cursurile Facultății de Istorie și Filosofie (1984), studii completate cu un doctorat luat în 1996, sub îndrumarea acad. Nicolae Edroiu, cu o teză interesantă "Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană; 1541-1688". A mai făcut specializări, în 1994 în Bulgaria, iar în 1995 în Turcia. De asemenea, în 1997 a fost lector la Universitatea din Istanbul, unde a predat... Istoria Transilvaniei. A urcat toate treptele didactice universitare, astăzi fiind profesor și șeful catedrei "Didactica științifică" din cadrul Facultății de Psihologie și Științele Educației de la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Este autorul a 10 volume apărute în limba română, engleză și franceză. Paralel cu prestația didactică și științifică, prof. Călin Felezeu desfășoară și o vie activitate obștească, fiind inițial consilier (PNTCD) în Consiliul Local al municipiului Turda, iar acum în Consiliul Județean Cluj (tot din partea PNTCD), unde a fost ales și președintele Comisiei de cultură, învățământ și culte. În această calitate ne-a acordat interviul de față.

- D-le profesor ce este și cum funcționează o astfel de comisie?

- Comisia pe care am fost mandatată să o conduc este alcătuită din consilieri care reprezintă integral spectru politic al partidelor ce au luat parte la alegerile locale trecute. Menirea ei este de a supraveghea și îndruma o gamă largă de activități din școli, instituții de cultură subordonate administrației locale și a cultelor. Ca instituții de artă și cultură, mă refer la Filarmonica "Transilvania", la Muzeul de Artă, Muzeul Etnografic, Teatrul de Păpuși "Puk", la Muzeul "Octavian Goga" din Ciucea și Biblioteca județeană. Am ținut să le nominalizez pentru că unii cred că ne ocupăm de tot ceea ce este cultură în raza județului. Nu chiar...

... Bun. Ce fel de activități a comisiilor locale?

zolve problemele ridicate de buna lor funcționare. Desigur, în limita fondurilor pe care le avem la dispoziție, întotdeauna insuficiente. Dar, încercăm să dăruim fiecare ban, astfel încât să putem ajuta soluționarea unei anumite situații. În ceea ce privește cultele, de exemplu, fondurile solicitate și aprobate de comisii și consiliul județean se distribuie direct la parohii, eliminând verigile intermediare. Totul raportat la numărul enoriașilor cultului respectiv. Chiar și personalul retribuit l-am raportat ca număr la acest indicator: enoriașii.

- În ceea ce privește banii, întotdeauna prea puțini, de regulă intervin dispute. Anumite experiențe ne arată că unii încearcă să tragă speța pe ursa partidului său, mă rog. În comisia pe care o conduceți, cum se desfășoară lucrurile?

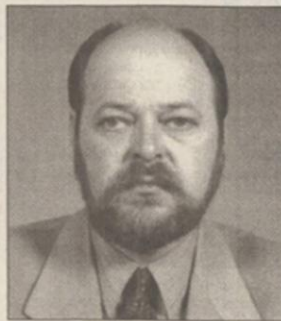
- Poate nu vă vine să credeți, dar s-a format de acum o echipă unitară, care acționează într-un consens deplin. Și e normal să fie așa, având în vedere că punem pe primul plan interesele comunităților din județ. În comisii facem administrație, nu politică. Și, poate, este vorba și despre calitatea oamenilor care o formează. Noi suntem șase: prof. univ. dr. Romulus Constantinescu, conf. univ. dr. Liviu Popa, prof. Ioan Deac, prof. Lakatos Andras și ec. I. Pocea.

- Aș dori să concretizăm câteva aspecte: cum colaborați, de pildă, cu instituțiile descentralizate ale statului?

- Cu unele bine, cu altele mai puțin bine. Iar, ca să nu fiu prea general, pot să afirm că, uneori, Inspectoratul Școlar Județean nu ne furnizează datele de care avem nevoie pentru a reglementa rațional o anumită situație. Aceasta deși ne batem și noi pentru suplimentarea unor fonduri necesare. Astfel, la intervenția comisiei am reușit o dublare a fondurilor pentru învățământ, adică în loc de 4 miliarde am reușit să obținem 8 miliarde, desigur și acestea insuficiente, dar atât s-a putut.

- Cum aflați nevoile celor din învățământ, de exemplu?

- Am împărțit județul în șase zone, pentru fiecare membru, o zonă. Și trebuie să știți că batem județul în toate direcțiile, ori de câte ori este nevoie. Discutăm cu directorii și profesorii din școli, controlăm, încercăm să ajutăm. Cred că, dacă descentralizarea ar fi totală și dublată și de descentralizarea financiară, lucrurile ar merge mai bine decât acum.

gonizate în județ...

- Nu numai. Ne-am ocupat și de alte aspecte ale vieții culturale. Să nu uităm dintre "realizări" faptul că am reușit să convingem Consiliul Județean de importanța revistei "Tribuna", care era în pragul dispariției, hotărându-se, în cele din urmă, să fie finanțată de la bugetul acestuia.

- Dar cu monumentele istorice cum se stă în județ?

- Ei bine, nu se stă corespunzător necesităților. Ele sunt, de fapt, o rană deschisă a județului. Din lipsă de fonduri, să vă dau un exemplu trist: edificiul Muzeului de Istorie din Turda este de 10 ani în restaurare. Dar lucrurile au rămas la acțiunea de început: stăvilirea pericolului de a se prăbuși în valea din preajmă. Ei bine, de 10 ani se află în acest stadiu de... început. Or, această clădire este fostul sediu al Dietelor din Transilvania din secolul al XVI-lea. În ea este încorporată așadar o întreagă istorie. Sigur, suma necesară este mare, se ridică la circa 15 miliarde lei, dar cred, nu putem lăsa să dispară o asemenea clădire reprezentativă pentru istoria Transilvaniei. Pentru că, dacă la Muzeul de Artă s-a mai făcut câte ceva (mai recent s-a reparat acoperișul), dacă la Muzeul "Goga" din Ciucea renovările s-au desfășurat într-un anumit ritm, la Turda totul a rămas la nivelul de acum 10 ani. Aceasta și pentru că centralismul este prea strâns, prea în contradicție cu... descentralizarea programată inițial, dar neînfruptată la nivel bugetar. Remedii e simplu, o descentralizare reală, desfășurarea unor paralelisme care există și în domeniul nostru. Poate atunci vom reuși să facem mult mai mult pentru comunitățile noastre.

Interviu acordat de către Călin Felezeu jurnalistului Virgil Lazăr, în calitate de președinte a Comisiei de cultură, învățământ și culte din cadrul Consiliului Județean Cluj. România Liberă, 22 iulie 2003

Călin Felezeu depunând jurământul pentru funcția de consilier județean
din partea PNL, Consiliul Județean Cluj

Sursa: Ziua de Cluj, 27 septembrie 2018

Expoziția „Turcii și tătarii din Dobrogea. Amintiri”
Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 12 februarie 2015
Sursă foto: Pagina de Facebook a Muzeului Etnografic al Transilvaniei

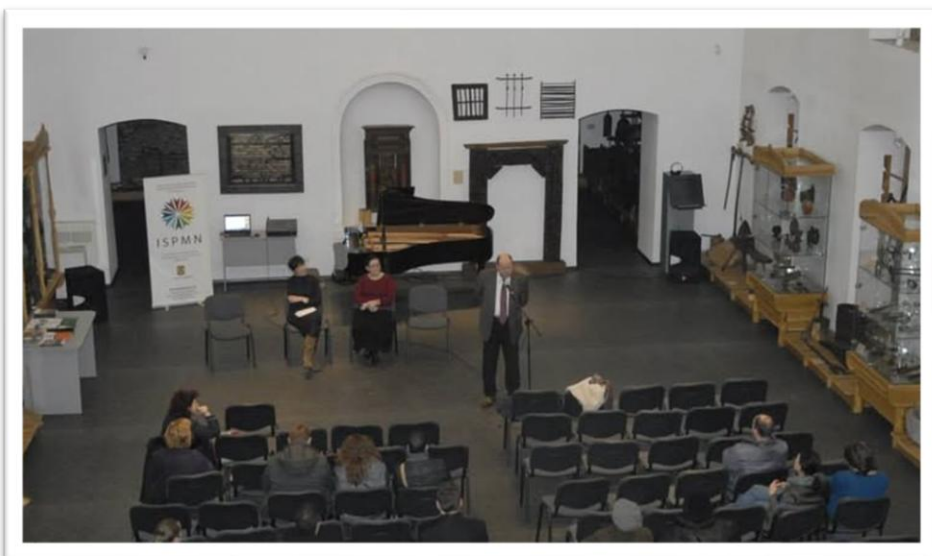
Călin Felezeu

De la stânga, la dreapta: Adriana Cupcea, Tötszegi Tekla, Călin Felezeu

Vernisajul expoziției „Turcii și tătarii din Dobrogea. Amintiri”,
12 februarie 2015

Vernisajul expoziției „Turcii și tătarii din Dobrogea. Amintiri”,
12 februarie 2015

Călin Felezeu în cadrul emisiunii „Seri de suflet”

Realizator Lili Oniș, Turda

Sursă foto: Jurnalist Lili Oniș

De la stânga, la dreapta: Ioana Racolța, Lili Oniș, Călin Felezeu,
17 ianuarie 2019

*De la stânga, la dreapta: Călin Felezeu, Indrei Rațiu, Sebastian Luca,
17 octombrie 2019*

*De la stânga, la dreapta: Călin Felezeu, Pr. Sebastian Zăhan, Anya Magda,
19 decembrie 2019*

Călin Felezeu, 23 septembrie 2021

Evenimente private

Radu Safta, Anca Safta, Raluca Felezeu, Călin Felezeu,
Maria Sabina Safta, august 2023

Sursa: Colecția de fotografii a familiei Felezeu

Călin Felezeu a deschis la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca o poartă spre lumea orientală otomană, continuând o firavă tradiție interbelică, dar inaugurând de fapt o direcție de cercetare necesară și fertilă. I-a avut ca maeștri pe Pompiliu Teodor, Mihai Maxim și Tasin Gemil și s-a apropiat de civilizația otomană medievală cu deferența istoricului venit din afara aceluia univers fascinant. În ciuda acestei rezerve firești, cercetătorul a știut să stârnească interes pentru tema aceasta, să investigheze izvoarele și bibliografia și să ajute la întemeierea unui institut (cu periodicul adiacent: Studia turcica) de studii turcice, cu deschidere spre civilizațiile asiatice, cuprinse apoi în imperiul țărilor și în Uniunea Sovietică, dar eliberate după 1991. Călin Felezeu a fost un istoric autentic și a lăsat o moștenire scrisă insuficientă pentru a-i reconstitui complexa sa personalitate, dar suficientă pentru a contura universul vast al gândirii sale istorice.

(Acad. prof. univ. dr. Ioan Aurel Pop)

Un intelectual căruia i-a plăcut mult lectura, un îndrăgostit de istorie și nu numai, un însetat de cunoaștere, dar și un om altruist în împărtășirea cunoștințelor sale. Pentru noi, el a constituit o veritabilă și credibilă sursă informativă pentru a înțelege versatilitatea politică și economică a perioadei pe care o parcurgem. Toate acestea l-au făcut să fie o persoană plăcută și foarte dorită pentru dialog. A știut să adauge acestor calități și reușite un excelent simț al umorului, pe care l-a valorificat chiar și în momentele mai puțin plăcute ale exercițiului profesional, în cadrul întâlnirilor colegiale.

(Prof. univ. dr. Adrian Opre)

L-am întâlnit pe Călin Felezeu în toamna anului 1982, la sala de lectură de la Colecțiile speciale ale Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Discuția și mai ales patosul lui despre cercetarea istoriei turcilor detașată de șabloanele cunoscute în epocă m-au impresionat, mai ales că eram un boboc la Istorie. Am avut ocazia în timpul anilor de facultate să îl mai întâlnesc de câteva ori la cercurile și conferințele studențești, dar mai ales să fim colegi din 1992, mai întâi la Centrul de Studii Transilvane, și apoi la Universitatea Babeș-Bolyai, devenind prieteni și colaborând în mai multe proiecte științifice și profesionale. Călin știa să domine publicul nu numai emoțional, atingând resorturi profunde ale sufletului fiecăruia, dar și rațional, prin logica și conținutul celor spuse. Avea o voce inconfundabilă, în primul rând, una puternică, aspră și caldă în același timp, încât era imposibil să nu rămâi sedus de discursurile lui. Chiar și în afara conferințelor, în timpul „concluziilor” care erau mai puțin rigide. Generozitatea lui, căldura sufletească au rămas proverbiale și vor dăinui în inimile noastre.

(Prof. univ. dr. Ioan Bolovan)

